वार्षिक अनुगमन प्रतिवेदन पुस्तिका, २०८२

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

योजना तथा विकास सहायता समन्वय महाशाखा

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखा

सिंहदरबार, काठमाण्डौ, २०८२

कार्यकारी सारांश

कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुको एक महत्वपूर्ण अंगको रूपमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन रहेको छ। विकास योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। यसै परिप्रेक्ष्यमा राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा स्वीकृत भएको राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन, २०७५ ले विभिन्न विकास आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको स्थलगत अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन अनुगमन सम्बन्धी प्रतिवेदन अद्यावधिक गरी राख्ने र अनुगमनले औँल्याएका विषयवस्तुमा भएको प्रयास र प्रगति माथिल्लो निकायलाई अनिवार्य रूपमा रिपोर्टिङ्ग गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। यसै सन्दर्भमा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, योजना तथा विकास सहायता समन्वय महाशाखाले आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा संघीयस्तरबाट सञ्चालित र प्रदेश तथा स्थानीय तहमा शसर्त वित्तीय हस्तान्तरण अन्तर्गत सन्चालन भएका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी गराउने, अनुगमन प्रतिवेदनहरूको अभिलेख अद्यावधिक गर्ने र अनुगमनबाट प्राप्त सुझावहरूलाई नीति निर्माण तथा योजना प्रक्रियामा पृष्ठपोषण गर्ने उद्देश्यले वार्षिक अनुगमन प्रतिवेदन प्रकाशनमा ल्याउने प्रयास गरेको छ।

आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत संघीयस्तरमा जम्मा ३४ वटा विभिन्न बजेट शीर्षकका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा आएका थिए भने प्रदेश तथा स्थानीय तहमा विभिन्न बजेट उपशीर्षक अन्तर्गत रही कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, कृषि पूर्वाधार विकास, पशुपन्छी खोप व्यवस्थापन, कृषि प्राविधिक सेवा लगायतका आयोजनाहरू संचालनको लागि शसर्त वित्तीय हस्तान्तरण गरिएको थियो। यिनै विकास आयोजनाहरूको मन्त्रालयका विभिन्न महाशाखाहरू, विभागहरू, आयोजनाहरु र विभिन्न निकायहरुबाट भए गरेका अनुगमन तथा निरीक्षणका प्रतिवेदनलाई संकलन गरी कम्पाइल गर्ने प्रयास गरिएको छ । यसको प्रमुख उद्देश्य अनुगमन प्रतिवेदनहरूलाई सार्वजनिक गर्नु, कार्यक्रमहरूको स्थितिको जानकारी दिनु, र यी प्रतिवेदनहरूलाई व्यवस्थित रूपमा एकत्रित तथा प्रकाशित गर्नु हो।

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको सुपरजोन/जोनको माध्यमबाट धान, मकै, तरकारी, फलफुल माछापालन आदिको कार्यक्षेत्रमा उत्पादन र उत्पादकत्वमा उल्लेख बृद्धि भएको पाइन्छ ।यसको साथै कृषि यान्त्रीकरण, कृषि व्वयसायीकरण, बीउ उत्पादन लगायतका क्षेत्रहरुमा सफलता प्राप्त भएको देखिन्छ । समग्रमा आर्थिक बर्ष २०८१।८२ मा ८४ प्रतिशत वित्तिय प्रगति भएको अवस्था देखिन्छ । खुला सीमाबाट अवैध आयात (माछा, तरकारी), रासायनिक मलको अभाव र गुणस्तरको समस्या, बजारको समस्या लगायत विविध समस्याहरु नीतिगत समस्याका रुपमा पाइएको छ भने कृषि बजारहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन र विकासका लागि नयाँ कार्यविधि/निर्देशिका जारी गर्नुपर्ने आवश्यकता टडकारोको रुपमा देखिन्छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूका नीतिहरूमा समन्वयको अभाव, प्राविधिक दक्ष जनशक्तिको कमी, र नीतिगत स्थायीत्व

चुनौतीको रुपमा देखिएको छ । हाम्रा नीति, योजना, कार्यक्रम आयोजनाहरुको अपेक्षित उपलब्धीहरु हाँसिल गर्न माथि उल्लेखित समस्याहरुको समाधान हुनुपर्ने दखिन्छ, जसका लागि आवश्यक आर्थिक श्रोत, दक्ष जनशक्ति, नीगितगत स्पष्टता, व्यवसायिक तत्परता, राजनीतिक प्रतिबद्धता, निश्चित कार्ययोजना लगायतको महत्वपुर्ण भूमिका रहन्छ । यी विषयहरु सम्बोधन भएमा अपेक्षित लक्ष्यहरु हाँसिल गर्न सफल हुन सक्ने देखिन्छ ।

विषय सूची

क.सं.	विषय	पृष्ठ नं
१	परिचय-कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	४
२	योजना तथा कार्यक्रमहरु	६
३	उद्देश्य	१०
४	प्रतिवेदन प्रकाशनका सीमाहरु	११
५	प्रतिवेदन तयारी विधि	११
६	मुख्य कार्यक्रमका अनुगमन प्रतिवेदनहरु	११
७	मुख्य समस्या र चुनौतीहरु	४२५
८	सुझावहरु	४२६

परिचय

१. कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

१.१ पृष्ठभूमि

अधिक जनसंख्या कृषिमा आश्रित रहेको नेपालमा कृषि क्षेत्रको विकास गरी अर्थतन्त्रमा कृषि क्षेत्रको योगदान वृद्धि गर्नुका साथै मुलुकलाई कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भर तुल्याउन कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालयको गठन गरिएको हो । नेपालको कृषि विकास सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनको थालनी संस्थागत रूपमा वि.सं. १९७८ मा चारखालमा स्थापित कृषि अड्डाबाट सुरु भएको हो । देशको आवश्यकता र सम्भाव्यता अनुरूप कृषि विकास सम्बन्धी नीति तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन गर्ने मूल मर्म बोकेको यस मन्त्रालयको लक्ष्य व्यवसायिक एवम् प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीबाट उच्च एवम् दिगो वृद्धि हासिल गरी खाद्य सुरक्षा तथा गरिबी निवारणमा योगदान पुर्याउनु रहेको छ । यस मन्त्रालयको कृषि तथा पशुपालनको क्षेत्रलाई व्यवसायिक एवम् आधुनिक तुल्याउँदै उत्पादनको विविधीकरण एवम् प्रतिस्पर्धी बनाउने उद्देश्य रहेको छ ।

१.२ दीर्घकालीन सोच

निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई व्यावसायिक एवम् प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीमा रूपान्तरण गरी दिगो कृषि विकासको माध्यमबाट जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने ।

१.३ उद्देश्य

- कृषि उत्पादन एवम् उत्पादकत्व बढाउने,
- व्यावसायिक तथा प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीका आधारको विकास गरी क्षेत्रीय र विश्व बजारसँग प्रतिस्पर्धी बनाउने,
- प्राकृतिक स्रोत, वातावरण र जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन एवम् सदुपयोग गर्ने ।

१.४ रणनीति

- कृषि उत्पादनको गुणस्तर प्रवर्द्धन गरी व्यावसायीकरण, विविधीकरण र ग्रामीण पूर्वाधारको विकास र यान्त्रिकीकरण मार्फत उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी आयआर्जन र रोजगारीका अवसर वृद्धिसँगै खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने,
- उन्नत र गुणस्तरीय बीउविजनको सुरक्षा, विषादीका असरलाई न्यूनीकरण, कृषि बाली, पशुपन्छी तथा मत्स्य बीमाको माध्यमबाट उत्पादन लागत कम गरी प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढाउने,
- आर्थिक तथा जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण पशुपन्छी रोगको रोकथाम, नियन्त्रण तथा उन्मूलन गरी स्वच्छ उत्पादनमा अभिवृद्धि गर्ने,

- कृषि उत्पादनलाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन मापदण्ड निर्धारण गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्दै कम आयतन तथा उच्चमूल्यका बालीवस्तु उत्पादन गर्न प्रोत्साहित गरी कृषि प्रशोधन उद्योग विकासमा जोड दिने,
- खाद्य, कृषि तथा मत्स्यजन्य वस्तुको गुणस्तर परीक्षण, प्रशोधन, अनुगमन र नियमनलाई स्थानीय पहुँच प्रभावकारी बनाउँदै बजारीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्ने,
- कृषिजन्य जैविक विविधताको संरक्षण संवर्द्धन तथा सदुपयोग गर्दै जलवायु परिवर्तनका असर न्यूनीकरण गर्न अनुसन्धानमा आधारित वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास एवम् विस्तार गर्ने,
- कृषि क्षेत्रको विकास, अनुसन्धान, प्रसार र गुणस्तर परीक्षणमा संलग्न निकायको सहकार्यमा प्राविधिक, कृषक/कृषि उद्यमी तथा सरोकारवालाको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- आधारभूत कृषि सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन एवम् विश्लेषण प्रणालीलाई समयानुकूल बनाउने,
- आधुनिकीकरण गर्दै तथ्यमा आधारित कार्यक्रम तर्जुमा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउने,
- प्रत्येक प्रदेशको विभिन्न भू—परिस्थितिकीय क्षेत्रमा उन्नत प्रविधिको प्रभावकारी अनुसरणको लागि नमूना प्रविधि गाउँ, कृषक पाठशाला र बाह्य अनुसन्धानलाई थप सुदृढीकरण गर्ने ।

१.५ जनशक्ति विवरण

श्रेणी /तह	स्वीकृत दरवन्दी	पदपूर्ति	रिक्त	फाजिल	पुल
बिशिष्ट	२	२	०		
रा.प.प्र. प्रा	४९	४८	१		
रा.प.प्र. प्र	१	१	०		
रा.प.द्धि. प्रा	२४५	२४५	०		
रा.प.द्धि. प्र	८	८	०		
रा.प.तृ. प्रा	५५९	५५९	०		
रा.प.तृ. प्र	१९	१९	०		
रा.प.अन प्र. प्रा	४०१	४०१	०		
रा.प.अन प्र. प्र	११०	११०	०		
रा.प.अन द्धि. प्रा	९१	९१	०		
रा.प.अन द्धि. प्र	९७	९७	०		
रा.प.अन तृ. प्र	४	०	४		
श्रेणी बिहिन	७१०	२७९	२४२		

जम्मा	२२९६	२०४९	२४७		

२. योजना तथा कार्यक्रमहरु

कृषि उत्पादन एवम् उत्पादकत्व बढाउन, व्यावसायिक तथा प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालिका आधारहरूको विकास गरी क्षेत्रिय र विश्व बजारसँग प्रतिस्पर्धात्मक बनाउने र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवम् सदुपयोग गरी व्यावसायिक एवम् प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीद्धारा उच्च एवम् दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गरी खाद्य सुरक्षा तथा गरिबी निवारणमा योगदान गर्नु राष्ट्रिय कृषि नीति २०६१ को मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

यसैगरी खाद्य र पोषण सुरक्षा तथा खाद्य संप्रभुता सहितको दिगो, प्रतिस्पर्धी एवम् समृद्ध कृषि अर्थतन्त्रका लागि सुशासन र सामाजिक न्यायको सोच सहित प्रतिस्पर्धी, जलवायु अनुकूलन, आत्मनिर्भर एवम् निर्यातमुखीको रूपमा कृषि क्षेत्रलाई रूपान्तरण गर्दै समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने लक्ष्यका साथ सोह्रौं योजना (आर्थिक बर्ष २०८१/८२ देखि २०८५/८६) कार्यान्वयनमा आएको अवस्था छ ।

सोह्रौं योजनाले राखेको कृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर ४.० प्रतिशत हासिल गर्न योजना अवधिको पहिलो आर्थिक वर्षको रूपमा आ.व. २०८१/८२ मा कृषि विकाससँग सम्बन्धित विभिन्न कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू कार्यान्वयनमा आएका छन्। उक्त लक्ष्य हासिल गर्न आ.व. २०८१/८२ मा यस मन्त्रालय अन्तर्गत कूल रू. ४९ अर्ब ६९ करोड ८१ लाख २४ हजारको (संशोधित आषाढ महिनासम्म) बजेट व्यवस्था गरी कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू सञ्चालनमा आएका छन्। विनियोजित बजेट मध्ये चालुतर्फ ८५.०३ प्रतिशत र पूँजीगततर्फ ६५.४६ प्रतिशत गरी एकमुष्ठ प्रगति ८४.५५ प्रतिशत रहेको छ । कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालित कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू कृषि विकास रणनीतिको मूलभूत पक्षहरू तथा राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१ को आधारमा सोह्रौं योजनाको क्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरूको कार्यान्वयन गराउन योगदान पुग्ने गरी कार्यक्रमहरु संचालन गरिएको छ । यस मन्त्रालय अन्तर्गत आ.व. २०८१/८२ को बजेट शीर्षकका आधारमा जम्मा ३४ वटा आयोजना तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा छन् । यी कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको विनियोजित बजेट र कार्यक्रमहरूको सारांश निम्नानुसार रहेको छ ।

आर्थिक बर्ष २०८१/८२ मा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत सञ्चालित विभिन्न कार्यक्रम/ आयोजनाहरू र हालसम्मको खर्च विवरण तल उल्लेख गरिएको छ ।

बजेट उपशीर्षक अनुसार बजेट र खर्चको सारांश

बजेट उपशीर्षक अनुसार मासिक बजेट र खर्च										
आर्थिक वर्ष २०८१/८२								(रु.हजारमा)		
कोड	मन्त्रालय / बजेट उपशीर्षक	खुद बजेट (रु.)			खर्च (रु.)			खर्च प्रतिशत		
		चालु	पुँजीगत	जम्मा	चालु	पुँजीगत	जम्मा	चालु	पुँजीगत	जम्मा

३१२	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	४५९१२६४१	३७८५४८३	४९,६९,८१,२४	३९५४६१५९.५५९	२४७३१७२.२७८	४२०१९३३०	८५.०३	६५.४६	८४.५५
३१२०००११३	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	२५१४४९	०	२५१४४९	१६६४२७.५२४	०	१६६४२८	६६.१९	०	६६.१९
३१२०००११४	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	०	२९४३०	२९४३०	०	१३४८२.३८६	१३४८२	०	४५.८१	४५.८१
३१२००१०१३	कृषि विकास रणनीति अनुगमन तथा समन्वय कार्यक्रम	९३८५२	०	९३८५२	३३१७७.८५६	०	३३१७८	३५.३५	०	३५.३५
३१२००१०१४	कृषि विकास रणनीति अनुगमन तथा समन्वय कार्यक्रम	०	२३००	२३००	०	११२६.०११	११२६	०	४८.९६	४८.९६
३१२००१०२३	विशेष कृषि उत्पादन कार्यक्रम	२७३६४४२०	०	२७३६४४२०	२६८३९३१५.४४१	०	२६८३९३१५	९८.०८	०	९८.०८
३१२००१०३३	बीउ प्रवर्द्धन तथा गुण नियन्त्रण कार्यक्रम	७२७५८	०	७२७५८	२६८२१.५५५	०	२६८२२	३६.८६	०	३६.८६
३१२००१०३४	बीउ प्रवर्द्धन तथा गुण नियन्त्रण कार्यक्रम	०	२५५०	२५५०	०	१६५४.२११	१६५४	०	६४.८७	६४.८६
३१२००१०४३	प्लान्ट क्वारेन्टाइन तथा विषादि व्यवस्थापन कार्यक्रम	१५२९८१	०	१५२९८१	१०८८०७.१५७	०	१०८८०७	७१.१२	०	७१.१२
३१२००१०४४	प्लान्ट क्वारेन्टाइन तथा विषादि व्यवस्थापन कार्यक्रम	०	१७१०५	१७१०५	०	७४७५.३८	७४७५	०	४३.७	४३.७
३१२००१०५३	कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम	९७०६२	०	९७०६२	७७२०२.५६५	०	७७२०३	७९.५४	०	७९.५४
३१२००१०५४	कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम	०	८९७५	८९७५	०	५८११.९३७	५८१२	०	६४.७६	६४.७६
३१२००१०६३	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना	२७१७०८६	०	२७१७०८६	२१३४६००.९०४	०	२१३४६०१	७८.५६	०	७८.५६
३१२००१०६४	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना	०	२७१४९०	२७१४९०	०	२४२३८०.०३८	२४२३८०	०	८९.२८	८९.२८
३१२००१०७३	लाइभस्टक सेक्टर इन्नोभेसन आयोजना	८४६०	०	८४६०	७०८५.०५३	०	७०८५	८३.७५	०	८३.७५
३१२००१०८३	खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना	१०९३१३३	०	१०९३१३३	९४४२७७.३७७	०	९४४२७७	८६.३८	०	८६.३८
३१२००१०८४	खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना	०	३७२२५	३७२२५	०	७११७.९२८	७११८	०	१९.१२	१९.१२
३१२००१०९३	कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम	६९२४५१	०	६९२४५१	३८८५८९.८५८	०	३८८५९०	५६.१२	०	५६.१२
३१२००१०९४	कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम	०	९२०	९२०	०	६२०.५९६	६२१	०	६७.४६	६७.५
३१२००११२३	नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रम	२८३३०६	०	२८३३०६	२७६७०८.००९	०	२७६७०८	९७.६७	०	९७.६७
३१२००११२४	नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रम	०	१०००	१०००	०	३९.६७८	४०	०	३.९७	४

३१२००११८३	ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास कार्यक्रम	१८८८७६६	०	१८८८७६६	६१०७९७.९६६	०	६१०७९८	३२.३४	०	३२.३४
३१२००११८४	ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास कार्यक्रम	०	१४९३१००	१४९३१००	०	१०३६०८०.७६६	१०३६०८१	०	६९.३९	६९.३९
३१२०१०११३	कृषि विभाग	२८९९०९२	०	२८९९०९२	१६६६७५०.६५९	०	१६६६७५१	५७.४९	०	५७.४९
३१२०१०११४	कृषि विभाग	०	२१५४५	२१५४५	०	५६५५.०४९	५६५५	०	२६.२५	२६.२५
३१२०११०१३	राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसला विकास कार्यक्रम	१२११६३	०	१२११६३	९४२५९.१२५	०	९४२५९	७७.८	०	७७.८
३१२०११०१४	राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसला विकास कार्यक्रम	०	२६५४०	२६५४०	०	२२५२४.१६६	२२५२४	०	८४.८७	८४.८७
३१२०११०२३	राष्ट्रिय फलफूल विकास कार्यक्रम	१६१३५८	०	१६१३५८	१३१९४०.३०२	०	१३१९४०	८१.७७	०	८१.७७
३१२०११०२४	राष्ट्रिय फलफूल विकास कार्यक्रम	०	१३७१४१	१३७१४१	०	११७७२३.३७६	११७७२३	०	८५.८४	८५.८४
३१२०११०३३	व्यवसायीक कीट विकास कार्यक्रम	७३२७९	०	७३२७९	५४१५१.३०५	०	५४१५१	७३.९	०	७३.९
३१२०११०३४	व्यवसायीक कीट विकास कार्यक्रम	०	५४७५४	५४७५४	०	३५४९९.६७४	३५५००	०	६४.८३	६४.८४
३१२०११०४३	वाली बिकास तथा जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम	१२२८९२	०	१२२८९२	६२९०६.७०७	०	६२९०७	५१.१९	०	५१.१९
३१२०११०४४	वाली बिकास तथा जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम	०	३०८३५	३०८३५	०	१८५३८.१८३	१८५३८	०	६०.१२	६०.१२
३१२०११०५३	केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाला कार्यक्रम	६९५६४	०	६९५६४	४९५७३.७३२	०	४९५७४	७१.२६	०	७१.२६
३१२०११०५४	केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाला कार्यक्रम	०	७२४५	७२४५	०	५५०२.९८३	५५०३	०	७५.९६	७५.९६
३१२०११०६३	कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्धन कार्यक्रम	१००२९२	०	१००२९२	४३७२१.९१६	०	४३७२२	४३.५९	०	४३.५९
३१२०११०६४	कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्धन कार्यक्रम	०	१८५४५०	१८५४५०	०	११२०९२.२३२	११२०९२	०	६०.४४	६०.४४
३१२०११०७३	रानी जमरा कुलरिया सिचाई आयोजना—प्रणाली आधुनिकिकरण कृषि कार्यक्रम	१३६५३६	०	१३६५३६	११६६१५.१३३	०	११६६१५	८५.४१	०	८५.४१
३१२०११०७४	रानी जमरा कुलरिया सिचाई आयोजना—प्रणाली आधुनिकिकरण कृषि कार्यक्रम	०	८००	८००	०	७८२.१२२	७८२	०	९७.७७	९७.७५
३१२०१११३३	पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफुल विकास आयोजना	४८५५९७	०	४८५५९७	८३८४६.१८९	०	८३८४६	१७.२७	०	१७.२७

३१२०११३४	पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफुल विकास आयोजना	०	१५८६७५	१५८६७५	०	२५८४३.६८६	२५८४४	०	१६.२९	१६.२९
३१२०२०११३	पशु सेवा विभाग	२२५८८०४	०	२२५८८०४	१८३५६०४.३०९	०	१८३५६०४	८१.२६	०	८१.२६
३१२०२०११४	पशु सेवा विभाग	०	२०२०	२०२०	०	९८८.२९८	९८८	०	४८.९३	४८.९१
३१२०२१०१३	मत्स्य विकास कार्यक्रम	१३११७५	०	१३११७५	१०६१४७.२६२	०	१०६१४७	८०.९२	०	८०.९२
३१२०२१०१४	मत्स्य विकास कार्यक्रम	०	५६०४७	५६०४७	०	३४३०५.९९७	३४३०६	०	६१.२१	६१.२१
३१२०२१०२३	पशु स्वास्थ्य, रोग अन्वेशण सेवा तथा क्वारेन्टाईन कार्यक्रम	५३२३३२	०	५३२३३२	४४६१८६.०१५	०	४४६१८६	८३.८२	०	८३.८२
३१२०२१०२४	पशु स्वास्थ्य, रोग अन्वेशण सेवा तथा क्वारेन्टाईन कार्यक्रम	०	१३२५२७	१३२५२७	०	९८४३०.३६२	९८४३०	०	७४.२७	७४.२७
३१२०२१०३३	पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	४३२७०८	०	४३२७०८	३६२६६४.५०९	०	३६२६६५	८३.८१	०	८३.८१
३१२०२१०३४	पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	०	१२१३८३	१२१३८३	०	९६४३७.०७७	९६४३७	०	७९.४५	७९.४५
३१२०२१०४३	पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन कार्यक्रम	३१७८७	०	३१७८७	२६७१२.०९९	०	२६७१२	८४.०३	०	८४.०३
३१२०२१०४४	पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन कार्यक्रम	०	७०००	७०००	०	६४९७.१०८	६४९७	०	९२.८२	९२.८१
३१२०३१०१३	खाद्य पोषण तथा प्रविधि कार्यक्रम	४४८७६६	०	४४८७६६	३५९७०१.१०२	०	३५९७०१	८०.१५	०	८०.१५
३१२०३१०१४	खाद्य पोषण तथा प्रविधि कार्यक्रम	०	२०८७६९	२०८७६९	०	५४९३५.३९८	५४९३५	०	२६.३१	२६.३१
३१२२१०११३	राष्ट्रिय किसान आयोग	३९०९०	०	३९०९०	३०८८७.२३	०	३०८८७	७९.०२	०	७९.०२
३१२३१०११३	राष्ट्रिय चिया, कफी तथा अलैंची विकास बोर्ड	१५२८८५	०	१५२८८५	११०३९७.३७५	०	११०३९७	७२.२१	०	७२.२१
३१२३१०११४	राष्ट्रिय चिया, कफी तथा अलैंची विकास बोर्ड	०	१८०२१	१८०२१	०	१३७११.१३२	१३७११	०	७६.०८	७६.०८
३१२३१०१२३	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड	५८३६९	०	५८३६९	४३०८४.५८८	०	४३०८५	७३.८१	०	७३.८१
३१२३१०१२४	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड	०	२१३००	२१३००	०	१४४५३.८३५	१४४५४	०	६७.८६	६७.८६
३१२४१०११३	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	२१५६८	०	२१५६८	१७९१९.६४	०	१७९२०	८३.०८	०	८३.०९
३१२४१०११४	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	०	६०००	६०००	०	४१४१.११२	४१४१	०	६९.०२	६९.०२
३१२४११०१३	कृषि अनुसन्धान कार्यक्रम	२८६५३८३	०	२८६५३८३	२२५९७२२.७४	०	२२५९७२३	७८.८६	०	७८.८६
३१२४११०१४	कृषि अनुसन्धान कार्यक्रम	०	६६८८३५	६६८८३५	०	४८१२०३.८३५	४८१२०४	०	७१.९५	७१.९५
३१२४११०२३	पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा व्यवसायी परिषद्	२८४५६	०	२८४५६	१४०१९.३७९	०	१४०१९	४९.२७	०	४९.२७

३१२४११०२४	पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा व्यवसायी परिषद्	०	५२१००	५२१००	०	५८०४.३४३	५८०४	०	११.१४	११.१४
३१२८१०११३	कपास विकास समिति	२५८२१	०	२५८२१	१५५३६.९७८	०	१५५३७	६०.१७	०	६०.१७
३१२८१०११४	कपास विकास समिति	०	४४०१	४४०१	०	२३१३.३७९	२३१३	०	५२.५६	५२.५६
कुल जम्मा		**४५९१२६४१**	**३७८५४८३**	**४९,६९,८१,२४**	**३९५४६१५९.५५९**	**२४७३१७२.२७८**	**४२०१९३३०**	**८५.०३**	**६५.४६**	**८४.५५**

३. उद्देश्य

योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको प्रभावकारी र सार्थक कार्यान्वयनका लागि अनुगमनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । अनुगमनबाट स्रोत/साधनको प्राप्ति र प्रयोग स्वीकृत बजेट र समय तालिका अनुसार भएको छ/छैन, अपेक्षित प्रतिफलहरू समयमै र लागत प्रभावकारी रूपमा हासिल भएका छन् वा छैनन्, । कार्यान्वयन क्षमता के कस्तो छ, के कस्ता समस्या र बाधा व्यवधानहरू देखिएका छन् र तिनको समाधानका निम्ति के—कस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्छ जस्ता विविध पक्षहरूको बारेमा नियमित, व्यवस्थित र समयबद्ध रूपमा तथ्याङ्क/विवरणहरू सङ्कलन, प्रशोधन र प्रतिवेदन गर्ने कार्य गरिन्छ । यसबाट समयमै समस्या पहिचान गरी समाधान गर्न महत्वपूर्ण सहयोग पुग्दछ । यसरी स्थलगत अवलोकन भ्रमण गरी तयार भएका प्रतिवेदनहरूले कार्यान्वयनमा आइरहेको आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको सफलतामा सार्थक भूमिका निभाउन सक्छन् । स्थलगत अवलोकन भ्रमणबाट आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको यथार्थ स्थिति बुझ्नलाई मात्र हैन कार्यान्वयनमा आएका समस्या समाधान गर्नमा समेत मद्दत पुग्दछ । यसर्थ स्थलगत अवलोकन गर्नु भनेको आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको जानकारी सँगसँगै देखापरेका समस्या समाधान गर्दै अन्तिम लक्ष्य हासिल गर्नमा सहयोग पुऱ्याउनु हो । निश्चित उद्देश्य राखी गरिएको स्थलगत अवलोकन भ्रमणले उद्देश्य अनुसारको कार्यसम्पन्न गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ भने राम्ररी तयार पारिएका भ्रमण प्रतिवेदनहरूले कार्यक्रम कार्यान्वयनको कार्यदिशा पत्ता लागाई निश्चित लक्ष्यसम्म पुग्न सहयोग पुग्दछ । यसै उद्देश्यलाई मनन गरेर योजना तथा विकास सहायता समन्वय महाशाखा अन्तर्गत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखाबाट कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतबाट गरिएका अनुगमन तथा निरीक्षणका प्रतिवेदनहरूलाई समावेश गर्ने प्रयास गरिएको छ । तसर्थ अनुगमन प्रतिवेदनलाई सार्वजनिकीकरण गरी सबै सरोकारवालाहरूलाई अनुगमन सम्बन्धी अध्यावधिक गराउनु प्रमुख उद्देश्य हो भने यसको विषेश उद्देश्यहरू तपशील अनुसार रहेको छ ।

- अनुगमन प्रतिवेदनलाई सार्वजनिकीकरण गराउने ।
- कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको सञ्चालन अवस्थाबारेमा जानकारी गराउने ।
- अनुगमन कार्यक्रमको अवस्थाको बारेमा जानकारी गराउने ।
- छरिएर रहेका अनुगमन प्रतिवेदनहरूलाई एकमुष्ट रूपमा प्रकाशन गर्ने ।
- अनुगमन प्रतिवेदनमा उठान गरिएका विषयवस्तुहरूलाई बाहिर ल्याउने ।
- अनुगमन प्रतिवेदनलाई व्यवस्थित रूपमा अभिलेख गर्ने ।
- अनुगमन कार्य सबै कार्यक्रम तथा क्षेत्रमा पुगेको छ/छैन पहिचान गरी पृष्ठपोषणसहित प्रतिवेदन प्रकाशन गर्न ।

४. प्रतिवेदन प्रकाशनका सीमाहरू

आर्थिक वर्ष २०८१।८२ को कार्यक्रम कार्यान्वयन अनुगमन प्रतिवेदनहरूको कमी भएको छ भने प्रतिवेदन पुर्ण रूपले प्राप्त नहुँदा धेरै अनुगमन प्रतिवेदनलाई समेट्न सकिएको छैन । साथै यस मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरुबाट संचालन भएका सबै कार्यक्रमहरुको अनुगमन अपेक्षकृत कम हुनु र त्यसमा पनि सबैलाई समेट्न नसक्दा यस अवधिमा मन्त्रालयमा प्राप्त अनुगमन प्रतिवेदनहरुलाई समेटी आर्थिक वर्ष २०८१।८२ मा संचालित कार्यक्रमको अनुगमन प्रतिवेदनलाई तयार गरिएको छ ।

५. प्रतिवेदन तयारी विधि

मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरूबाट अनुगमन प्रतिवेदन माग गरी प्राप्त प्रतिवेदनहरूलाई सङ्कलन गरी त्यसको कम्पाइल गरी विवरणात्मक विश्लेषण गरिएको छ । विश्लेषणको क्रममा अनुगमन प्रतिवेदनबाट विशेषत समस्या, चुनौती र सुझावहरूलाई केलाउने प्रयास गरिएको छ । अनुगमन प्रतिवेदन प्रकाशनको क्रममा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखामा प्राप्त प्रतिवेदनलाई अलिकति व्यवस्थित गरेर प्रकाशन गर्न खोजिएको छ । अपेक्षाकृत प्रतिवेदन प्राप्त हुन नसकेपनि केही हदसम्म भने पनि प्रतिवेदन प्राप्त भएकोले सो उपलब्ध प्रतिवेदनलाई विश्लेषण गरिएको छ । यस प्रतिवेदन पुस्तिकामा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, कृषि विभाग, पशुसेवा विभाग, विभिन्न वैदेशिक सहयोगमा संचालित आयोजना लगायतका निकायहरुबाट प्राप्त प्रतिवेदनहरु समावेश गरिएको छ ।

६. मुख्य मुख्य कार्यक्रमका अनुगमनका प्रतिवेदनहरु

६.१ कार्यक्रम अनुगमन तथा निरीक्षणका मुख्य मुख्य प्रतिवेदनहरु

६.१.१ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजनाको कार्यक्रमसँग सम्बन्धित अनुगमन प्रतिवेदनहरु

१. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना उच्चस्तरिय संयुक्त अध्ययन अवलोकन कार्यक्रम प्रतिवेदन, २०८२

१. पृष्ठभूमि

कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट कृषिजन्य उद्योगमा रुपान्तरित आधुनिक, व्यावसायिक, दिगो एवं आत्मनिर्भर कृषि क्षेत्रको विकास गर्नेसोच सहित प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट सञ्चालन हुने गरी सुरु भएको हो। यो परियोजनाको अवधि २०७३ श्रावण देखि २०८३ असार (१० वर्ष) सम्म रहेको छ। यो परियोजनालाई कृषि विकास रणनीतिको लागि सहयोगी परियोजनाको रुपमा र पन्ध्रौं योजनामा रुपान्तरणकारी परियोजना (Game Changer) को रुपमा पहिचान गरिएको छ। परियोजनाको मुख्य उद्देश्यप्रमुख कृषि उपजहरुको विशिष्टीकृत क्षेत्रहरु निर्माणगर्ने, निर्यातयोग्य कृषि वस्तुहरुको मूल्य अभिवृद्धि गर्दै प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,

कृषिलाई सम्मानजनक नाफामुखी व्यवसायका रुपमा विकास गर्दै रोजगारीका अवसरहरु सृजना गर्ने र बहुसरोकारवाला निकायहरु बीचको कार्यमूलक समन्वय मार्फत प्रभावकारी सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने रहेको छ ।

यस परियोजनाले कृषिको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, कृषिमा यान्त्रीकरण तथा आधुनिकीकरण प्रवर्द्धन, एवं कृषि क्षेत्रलाइ थप व्यवसायिक बनाउन चार वटा संभागहरु- सुपरजोन, जोन, ब्लकर पकेट विकास कार्यक्रम मार्फत विभिन्न क्रियाकलापहरु संचालन गर्दै कृषि क्षेत्रमा विशिष्ट उपलब्धिहरु हासिल गर्न समेत सफल भएको छ। परियोजनाको विभिन्न संभागहरुमध्ये सुपरजोन र जोनहरु संघीय निकायहरुका रुपमा रहेका ४८ वटा परियोजना कार्यान्वयन एकाईहरु मार्फत संचालन हुँदै आएका छन्। परियोजनाले कृषि यान्त्रीकिकरण प्रवर्द्धन, बाली/वस्तुको क्षेत्रफल विस्तार, सिंचाई क्षेत्र विस्तार, चक्लाबन्दी खेती प्रवर्द्धन पोष्ट हार्भेष्ट न्युनीकरण, उन्नत प्रविधि प्रदर्शन, नर्शरी श्रोत केन्द्र स्थापना, पशु नश्ल सुधार केन्द्र स्थापनालगायतका विभिन्न क्षेत्रहरुमा विशिष्टिकृत उपलब्धिहरु हासिल गरेको छ।

परियोजना कार्यान्वयन एकाईहरुबाट संचालन हुने यस्ता क्रियाकलापहरुको प्रभावकारिता, कार्यक्रममा लाभग्राहीहरुको सहभागिता, अनुदान वितरणको अवस्था, परियोजना प्रति लाभग्राहीको धारणा एवं परियोजनाको लक्ष्य र विद्यमान कार्य वातावरण अनुरुप आयोजनाको समग्र पक्षको संसदीय अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गरी नीतिगत तथा कार्यगत पृष्ठपोषणका लागि प्रतिनिधी सभाको कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समितिका माननीय सदस्यहरुज्यूहरु सहित कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका माननीय मन्त्रीज्यू, सचिवज्यू लगायत विभिन्न सरोकारवालाहरुबाट परियोजना सञ्चालन भएका स्थानहरुमा अनुगमनको लागि "उच्चस्तरिय संयुक्त अध्ययन अवलोकन" कार्यक्रम तय गरिएको हो ।२०८२ बैशाख ५ देखी ०८ गतेसम्म ४ दिनमा सम्पन्न उच्चस्तरीय अध्ययन तथा अनुगमनमा प्यूठान, दाङ, कपिलवस्तु तथा रुपन्देही जिल्लामा संचालित क्रियाकलापहरुको संयुक्त अध्ययन तथा अनुगमन गरिएको थियो ।

२. अनुगमन कार्यक्रमको उद्देश्यः

- परियोजनाबाट सञ्चालित कार्यक्रमको स्थलगत अध्ययन, अनुगमन/निरीक्षण गरी परियोजना कार्यान्वयनको हालको अवस्थाको समीक्षा गर्ने ।
- १५औं योजनाको रुपान्तरणकारी आयोजनाको रुपमा सञ्चालित परियोजनाको प्रभावकारिताको विश्लेषण गरी समस्याहरु पहिचान एवं सुधारका पक्षहरु बारे जानाकारी दिने।
- कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका कारवाहीहरुको अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी आवश्यक निर्देशन वा राय सल्लाह दिने ।

३. कार्यक्रम अध्ययन र अनुगमनका विधिहरु

१. कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समितिका माननीय सदस्यहरुज्यूहरुसँग पूर्व तयारी बैठक तथा छलफल।

२. सम्वन्धित जिल्लास्थित स्थानीय तह, प्रदेश सरकारका कृषि हेर्ने कार्यालयहरु लगायत सरकारी निकायहरुसँग छलफल एवं अन्तरक्रिया।

३. कृषक समूह/सहकारी, सञ्चालक तथा समन्वय समिति लगायत अन्य सरोकारवाला केन्द्रित छलफल।

४. सञ्चालित कार्यक्रमको स्थलगत अवलोकन।

५. सेवाग्राही/अनुदानग्राहीहरुसँग छलफल।

६. समापन वैठक

७. प्रतिवेदन तयारी

उच्चस्तरिय संयुक्त अध्ययन अवलोकनका लागि स्थलगत भ्रमण पूर्व परियोजनाको उद्देश्य, हालसम्मको प्रगति विवरण, परियोजनाको कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरु र समाधानका लागि गरिएका प्रयासहरुबारे कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समितिको आयोजनामा प्रस्तुती सहित छलफलको आयोजना भएको थियो । परियोजनाको तर्फवाट परियोजना निर्देशकबाट प्रस्तुतिसँगै समितिमा परियोजनाको कार्यान्वन जानकारी सहित छलफल आयोजना भएको थियो । विस्तृत भ्रमण योजना र तालिकाको वारेमा भ्रमणमा सहभागी हुने पदाधिकारीहरुसँग कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालयबाट जानकारी गराउने उद्देश्यले छलफलको आयोजना गरिएको थियो। भ्रमण कार्यक्रमका परियोजना निर्देशकज्यूबाट अध्ययन भ्रमणको प्रक्रिया र सहभागीहरुको भूमिकाको बारेमा जानकारी गराइएको थियो। सो क्रममा परियोजनाको हालसम्मको गतिविधि र कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन अवस्थाको जानकारी समेत गराइएको थियो।

४. भ्रमण टोलीका सदस्यहरु

१) माननीय रामनाथ अधिकारी, मन्त्री, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौं

२) माननीय बीर बहादुर बलायर, सदस्य, कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समिति, प्रतिनिधी सभा, नेपाल

३) माननीय भानुभक्त जोशी, सदस्य, कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समिति, प्रतिनिधी सभा, नेपाल

४) माननीय रन्जिता श्रेष्ठ, कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समिति, प्रतिनिधी सभा, नेपाल

५) माननीय अनिशा नेपाली, सदस्य, कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समिति, प्रतिनिधी सभा, नेपाल

६) माननीय अशोक कुमार चौधरी, सदस्य, कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समिति, प्रतिनिधी सभा, नेपाल

७) माननीय विजुला रायमाझी, सदस्य, कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समिति, प्रतिनिधी सभा, नेपाल

८) माननीय रुपा सो.शी चौधरी., सदस्य, कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समिति, प्रतिनिधी सभा, नेपाल

९) माननीय सूर्य कुमारी श्रेष्ठ, सदस्य, कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समिति, प्रतिनिधी सभा, नेपाल

१०) डा. दीपक कुमार खराल, सचिव, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौं

११) श्री बैकुण्ठ अधिकारी, परियोजना निर्देशक, प्र.कृ.आ.प., प.व्य.ए., खुमलटार, ललितपुर

१२) श्री राजेन्द्र कोइराला, उप-महानिर्देशक, कृषि विभाग, हरिहरभवन, ललितपुर

१३) श्री शिवदत्त बराल, सचिव, कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समिति सचिवालय सिंहदरवार, काठमाण्डौं

१४) श्री लक्ष बहादुर चौधरी वरिष्ठ कृषि अधिकृत, प्र.कृ.आ.प.,प.का.ए.,दाङ

१५) श्री महेश रेग्मी, बरिष्ठ कृषि अधिकृत, प्र.कृ.आ.प., प.का.ए., चितवन

१६) श्री राकेश ओझा, बरिष्ठ वरिष्ठ कृषि अधिकृत, प्र.कृ.आ.प.,प.का.ए., कपिलवस्तु

१७) श्री नारायण काफ्ले, बरिष्ठ वरिष्ठ कृषि अधिकृत, प्र.कृ.आ.प.,प.का.ए., रुपन्देही

१८) श्री इन्द्र शर्मा ढुङ्गाना वरिष्ठ योजना अधिकृत, प्र.कृ.आ.प., प.व्य.ए., खुमलटार, ललितपुर

१९) श्री विकास पौडेल, कृषि अधिकृत, प्र.कृ.आ.प., प.व्य.ए., खुमलटार, ललितपुर

२०) श्री माधब पौडेल, योजना अधिकृत, प्र.कृ.आ.प., प.व्य.ए., खुमलटार, ललितपुर
२१) श्री चुमानसिह गिरी, कृषि अधिकृत,प.का.ए, प्यूठान
२२) श्री भुपराज न्यौपाने, कृषि, सहकारी तथा प्राकृतिक स्रोत समिति सचिवालय सिंहदरवार, काठमाण्डौं
२३) श्री सौरज वि.क, कृषि अधिकृत, प्र.कृ.आ.प.,प.का.ए.,कपिलवस्तु
२४) श्री पशुपति सिंह, कृषि अधिकृत, प्र.कृ.आ.प., प.का.ए., रुपन्देही
२५) श्री शोभाकर पाण्डे, कृषि अधिकृत, प्र.कृ.आ.प., प.का.ए., रुपन्देही
२६) श्री अनुप शर्मा पौडेल, क्यामेरामेन, प्र.कृ.आ.प.,प.व्य.ए., खुमलटार, ललितपुर

५. अनुगमन गरिएका स्थानहरु

५.१.१ परियोजना कार्यान्वयन एकाइ प्यूठान

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ प्यूठानका कृषकहरुले परियोजनासँगको साझेदारीमा सञ्चालित कार्यक्रमहरुको अध्ययन अनुगमनका क्रममा प्यूठानको विजयनगर महिला साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि. प्यूठान नगरपालिका-८ मा एक सरोकारवाला तथा उच्चस्तरिय संयुक्त अध्ययन अवलोकनको टोली विच अन्तर्क्रिया सम्पन्न भएको थियो। उक्त अन्तरक्रियामा जिल्ला समन्वय समिति प्यूठानका प्रमुख धरम बहादुर जी.सी. प्यूठान नगरप्रमुख विष्णु गिरी, मल्लरानी गाउँपालिका अध्यक्ष कृष्ण खड्का, प्रमुख जिल्ला अधिकारी दीपक नेपाल, जिल्ला सहकारी संघका जिल्ला अध्यक्ष सुशील पोखरेल ,मल्लरानी गाउँपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा नगरपालिका कृषि शाखाका अधिकृत तथा अन्य कर्मचारीहरु, जोन संचालन समन्वय समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरु, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ प्यूठान का सवै कर्मचारीहरुको उपस्थितिमा भएको उक्त अन्तर्क्रिया कार्यक्रममा परियोजनाका कृषि अधिकृत चुमानसिंह गिरीले परियोजनाको शुरुदेखि हालसम्मको बालीवस्तुका जोन, शुरुदेखिको बजेट विनियोजन र खर्चको स्थिति, मुख्य मुख्य प्रतिफल तथा उपलब्धि देखिएका मुख्य परिवर्तनहरु, बेरुजु र जनशक्तिको अवस्था तथा प्रदेश - ब्लक र स्थानीय तह -पकेटसँगको समन्वयको अवस्था, कार्यान्वयनको अवस्था, समस्या र चुनौतिहरु, आ. व. २०८१/८२ को बाँकी अवधिमा गरिने प्रमुख कार्यहरुको बारेमा संक्षिप्त विवरणसहितको प्रस्तुति गर्नु भएको थियो।

विजयनगर महिला साना किसान कृषि सहकारी संस्था प्यूठान-८, प्यूठान

यस परियोजना कार्यान्वयन एकाइले तरकारी बाली, धान र अदुवा/वेसार गरी तीन वटा जोनमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ। जोन संचालनका क्रममा करिव १५० हेक्टर चैतेधानको क्षेत्रफल थप विस्तार भई ६८० मे.टन. थप धान उत्पादन भएको जानकारी गराउनु भएको थियो। त्यसै गरी ९०६ हेक्टर थप क्षेत्रफलमा सिंचाई संरचना निर्माण भई सिंचित क्षेत्र विस्तार गरिएको, सिमी र तरकारीको बीउ उत्पादन कार्यक्रम संचालन गरी Buy Back agreement गरी विक्री वितरण गरिएको, ४०६ वटा साना तथा ठूला मेशिनरी औजार वितरण गरी कृषकहरुको खेती खर्च लागत कम गरिएको तथा प्याज प्रवर्द्धन कार्यक्रम संचालन गरिएको जानकारी गराउनुभएको थियो। प्रस्तुतिका क्रममा एकाईवाट सम्पादित कार्यहरुको फोटो, भिडियो लगायतका सामाग्रीहरु समेत समाबेश भएको थियो । त्यसैगरी प्यूठान नगरपालिकाका नगर प्रमुख विष्णु योगीले परियोजनाको उद्देश्य अनुरुप अगाडी बढ्न शुभकामना दिदै देश कृषि प्रधान हुदाहुदै पनि धान, मकै र तरकारीको बीउमा भारतसंग निर्भर रहनु परेको दुखद रहेको उल्लेख गर्दै नगरपालिकाले दुधमा प्रति लिटर रु १० अनुदान दिएको तरकारीमा पनि अनुदानलाई उत्पादन संग जोडिएको जानकारी दिदै उत्पादनलाई वृद्धि गरी देशलाई खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनाई आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिने बताउनु भयो। अन्तरक्रियामा मल्लरानी गाउँपालिकाका प्रमुख कृष्ण खड्काले आलु र अदुवामा मल्लरानी गाउँपालिका परियोजनासंग जोडिएको र उत्पादनमा आधारित अनुदान दिन गाउँपालिकाले शुरुगरी च्याउमा प्रतिकेजी रु ५० अनुदान दिइएको जानकारी दिनुभयो । सहकारीका अध्यक्ष शर्मिला रावतले संस्था अलपत्र परेको समयमा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाले साथ दिइ संस्थालाई अगाडि बढाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेकोले परियोजनालाई दोस्रो चरणमा पनि थप गर्न आवश्यक रहेको विषय उल्लेख गर्नु भयो भने बीउ विक्रि वितरणका लागि Desis लागु गर्नु पर्नेमा जोड दिनुभयो।

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, प्यूठानबाट सम्पादित कार्यको मुख्य मुख्य प्रतिफल तथा उपलब्धिहरु

- जिल्लाको नयाँ ठाउँहरुमा चैते धानको क्षेत्र विस्तार गर्न सफल (४०० रोपनि बाट २१९५ रोपनि थप गरी २५९५ रोपनि) जग्गामा क्षेत्र विस्तार भइ ६८० मे.टन. चैते धान उत्पादन भएको ।
- धानमा यान्त्रिकीकरणका लागि मेशिनबाट धान रोप्ने, काट्ने र थन्काउने सम्मका कार्यहरु कृषकहरुले ग्रहण गरी धानको उत्पादन वृद्धि भएको ।
- ४ वटा लिफ्ट सहित २९१ वटा साना सिचाइ पुर्वाधारहरुको निर्माण कार्य सम्पन्न भइ ९०६ हे. जमिनमा सहजरुपमा सिचाइ सुविधा विस्तार भइ व्यवसायिक तरकारी खेती, चैते धान क्षेत्र एव समग्र बालि सघन्ता मा बृद्धि भएको ।
- पहिलोपटक व्यवसायिकरुपमा तरकारी वीउ उत्पादन कार्यको सुरुवात गरि ३५ क्विन्टल उत्पादन भइ वाह्य जिल्लामा निर्यात भइरहेको ।(२१ क्विन्टल तरकारी वीउ निर्यात)
- यान्त्रिकरण सहयोग कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न समुह, सहकारी र उद्यमिहरुको लागि ४०६ वटा (५ ठुला ट्याक्टर, २५८ मिनिटिलर/पावर टिलर, ३६ थ्रेसर, १६ रोटाभेटर, ४ कल्टिभेटर, १४ ब्रसकटर), प्रशोधन मिल लगायतका यन्त्रहरु वितरण भइ लागत न्यूनिकरण एवं व्यवसायिकतामा वृद्धि भएको ।
- उन्नत प्रविधि प्रदर्शनी एवं परिक्षण प्लटहरु निर्माण गरि प्रविधि प्रसारका लागि उक्त प्रदर्शनी स्थल/प्लटहरुमा स्थलगत तालिम सन्चालन गरिएको जसवाट प्रविधि अनुसरणमा टेवा पुगि तरकारीको उत्पादन तथा उत्पादकत्वको साथै व्यवसायिकतामा बृद्धि भएको ।
- नदी किनारको खाली जमिनको सदुपयोगको लागि अभियान मार्फत तरभुजा खेतिको सुरुवात गरिएको ।
- बेमौसमी उत्पादनको रुपमा फाल्गुन महिनामै काँक्रा तयार पारी वजार पठाउने कार्यको सुरुवात गरिएको ।
- कृषि बजारलाइ व्यवस्थित गर्ने कार्यको सुरुवात गरिएको ।
- धान खेतमा माछा र हास पालन कार्यको सुरुवात गरिएको ।
- जिल्ला प्रहरी कार्यालयको समन्वयमा आयात-निर्यातको तथ्यांक संकलन गरिएको ।
- पूर्ण व्यवसायिक तरकारी उत्पादन प्रणाली विकास तथा विस्तार (व्यवस्थित फार्मको विकास, तीव्र यान्त्रिकीकरण, नवीनतम प्रविधिको प्रयोग एवं विस्तार) ।

५.१.२ ऐरावती बहुउद्देश्यीय साना किसान सहकारी संस्था लि, सरुमारानी, गाउँपालिका-४ प्यूठान

सहकारी संस्थामा जिल्ला समन्वय समिति प्रमुख धरम बहादुर जि.सि.,सरुमारानी गाउँपालिकाका उपाध्यक्ष वसन्ता खड्का, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत त्रिविक्रम खड्का, कृषि शाखा प्रमुख इस्वर जि.सि., पशु सेवा शाखा, धान जोन सन्चालक समिति संयोजक श्याम बहादुर थापा र सरुमारानी गाउँपालिका क्षेत्रका विभिन्न कृषकहरु सहित करिब ५० जना सहभागीहरु समेतको उपस्थितिमा ऐरावती कृषि सहकारी संस्था लि.का व्यवस्थापक श्री रेवत प्रसाद खनालले समग्र संस्थाको सुरुवात तथा हालसम्मको प्रगति विवरण र समग्र सन्चालित कार्यक्रमको विषयमा प्रस्तुत गर्नुभएको थियो। प्यूठान जिल्लाको सरुमारानी गाउँपालिका-४ मा रहेको अदुवा/वेसार जोनमा संचालित श्री ऐरावती बहुउद्देश्यीय साना किसान सहकारी संस्था लिद्धारा संचालित क्रियाकलापहरुको अध्ययन अवलोकनमा क्रममा ४०० रोपनी

क्षेत्रफलमा अदुवा/वेसारको चक्लावन्दी कार्यक्रम संचालन गरिएको, सहकारीका ७८ परिवार अदुवा खेतीमा संलग्न रहेको पाईयो ।

ऐरावती वहुउद्धेश्यीय साना किसान सहकारी संस्था, वडडाडा, प्यूठान

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- परियोजनाले इन्टर्न विद्यार्थीहरुको सहयोगमा काचो इट्टाको अदुवा भण्डारण गृह,माद्रोमा अदुवा भण्डारण विधी, जमिनमुनी खाडलमा भण्डारण र Hybrid प्रविधी बाट भण्डारण विधीको अदुवाको गुणस्तर र भण्डारण अवधीमा हुने फरकको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको थियो ।
- अदुवाको बीउ विक्री, अदुवाको ब्रुनी विक्रि, Fresh अदुवा विक्री र अदुवाको पाउडर विक्रि वितरण गरी कृषकहरुले आम्दानी प्राप्त गरिरहेको उल्लेख ।
- कृषकहरुले भाद्र महिनामा अदुवाको ब्रुनी निकाली विक्री गर्दा आपूर्ति नभएको समयमा अदुवा बढी मूल्यमा विक्रि भइ बीउको मूल्य प्राप्त गर्न सफल
- सहकारीले कृषकहरुको अदुवा सिजन अनुसार रु ४०-१५० सम्म खरिद गरी विकी गर्दै आइरहेको ।

समस्या

- नेपालमा अदुवा उत्पादनको समयमा भारतले निकासीमा रोक लगाउदा बजार अनिश्चित रहेको ।
- खाद्य स्वस्छता गुणस्तर ऐन २०८१ले खाद्य अनुमतिपत्र लिन उद्योगको रुपमा उद्योग तथा वाणिज्य कार्यायल र घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयमा दर्ता हुनुपर्ने वाध्यात्मक व्यवस्थाले सहकारीले खाद्य अनुमतिपत्र लिइ अदुवा/वेसारको प्रशोधन तथा बजारीकरण गर्न कठिनाइ भएको ।

- सहकारी ऐन २०७४ को दफा २१ को उप दफा (३) ले सहकारीले उद्योग संचालन गर्न छुट्टै संस्था दर्ता गर्नु पर्ने छैन भनि उल्लेख गरेता पनि औधोगिक ब्यवसाय ऐन २०७६ को दफा १७ को उपदफा ५ मा (५) प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएका तोकीय बमोजिमका सहकारी संस्थाले सो संस्थाको स्वामित्व रहने गरी उद्योग दर्ता गर्न चाहेमा यस ऐन बमोजिम उद्योग दर्ता गर्न सकिनेछ भनि व्यवस्था गरेकोले सहकारी उद्योग दर्ता गर्ने दोहोरो व्यवस्थाले सहकारी उद्योग संचालनमा कठिनाई भएको ।

२१. <u>कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्न सक्ने</u> : (१) दफा १५ बमोजिम दर्ता प्रमाणपत्र प्राप्त गरे पछि संस्था वा सङ्घले दफा २४ बमोजिमको उद्देश्य प्राप्तिका लागि यस ऐन र विनियमको अधीनमा रही आवश्यक कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) सहकारी बैङ्कले नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट इजाजत प्राप्त गरेपछि मात्र आफ्नो कारोबार वा सेवा सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(३) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संस्था वा सङ्घले उपदफा (१) बमोजिम कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्न छुट्टै संस्था दर्ता गर्नु पर्ने छैन ।

तर त्यस्तो कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्न प्रचलित कानून बमोजिम अनुमतिपत्र, स्वीकृति वा इजाजतपत्र लिनु पर्ने रहेछ भने सो बमोजिम अनुमतिपत्र, स्वीकृति वा इजाजतपत्र लिएर मात्र कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्नु पर्नेछ।

- कृषि सहकारीको माध्यम बाट उद्योगहरू सञ्चालन गर्दा न्यूनतम बिद्युत महशुल अत्यधिक छ, मासिक रू ७२०० अनिवार्य र प्रति यूनिट रू १२ तिर्न पर्ने जबकी त्यही ब्यवसाय ब्यक्तिले गर्दा मासिक रू १८०० र यूनिटको रू ९ मात्र जसका कारण उधोग दीर्घकालिन रूपमा सञ्चालन हुन नसक्ने ।

५.१.३ सुवेच्छा कृषि फर्म, स्वर्गद्वारी नगरपालिका - ०९, प्यूठान

यस कृषि फर्ममा जिल्ला समन्वय प्रमुख धरम बहादुर जि.सि.,स्वर्गद्वारी नगरपालिकाका प्रमुख टेक प्रसाद भण्डारी, वडा अध्यक्षहरु, पत्रकार महासघं जिल्ला शाखा प्यूठानका अध्यक्ष श्रीराम भण्डारी, धान जोन सन्चालक समन्वय समिति संयोजक श्याम बहादुर थापा र स्वर्गद्वारी नगरपालिका क्षेत्रका विभिन्न कृषकहरु सहित करिब ४५ जना सहभागीहरु समेतको उपस्थितिमा सुवेच्छा कृषि फर्मका प्रोप्राइटर पूर्ण बहादुर घर्तीले फर्मको सुरुवात तथा हालसम्मको प्रगति विवरण प्रस्तुत गर्नुभएको थियो। छलफलमा नगर प्रमुख टेक प्रसाद जी.सी. विदेश गएर कमाए जति यही कमाउन सकिन्छ भन्ने उदाहरण पूर्ण बहादुर घर्तीले प्रस्तुत गरेको बताउदै नगरपालिककाले कृषि एम्वुलेन्स संचालन गरी ९ वटा तरकारीमा न्यूनतमा समर्थन मूल्य तोकिएको जानकारी दिदै सिंचाइको निकै असुविधा रहेको विषय उल्लेख गर्नु भएको थियो ।

सुवेच्छा कृषि फर्म, स्वर्गद्धरी-९,लामाचौर,प्यूठान

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, प्यूठानबाट उक्त फर्मलाई तरकारी बालीमा प्रविधि विस्तार कार्यक्रम मार्फत काँक्रा बालीमा जातिय प्रविधि प्रदर्शन, थोपा सिचाइ, मल्चिङ प्रविधि, थाक्रा व्यवस्थापनमा सहयोग, सिँचाई तथा मलखाद अटोमेसन प्रविधि जडान र रिजर मेशिन लगायतका कार्यक्रममा (रु. ३८००००) अनुदान उपलव्ध भएको पाईयो ।
- प्रोप्राइटरका अनुसार प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनासँग जोडिए पश्चात कृषि व्यवसायमा प्राविधिक सहयोग, आवश्यक क्रियाकलापमा अनुदान प्राप्त भइ थप उत्पादन क्षेत्र विस्तार एवं उत्पादनमा बृद्धि भइ लागत न्यूनिकरणमा समेत टेवा पुगेको बताउंदै कार्यक्रम प्रति उत्साहित एवं खुशी व्यक्त गर्नुभयो ।
- कृषकद्वारा करार खेतीको लागि प्रक्रियागत समस्या एवं न्युनतम दर रेटबारेमा गुनासो गर्नुभयो ।
- साथै कृषकले करार खेतीको लागि जग्गा व्यवस्थापनमा कठिनाइ यसको लागि कानुनी व्यवस्था गर्न आग्रह गर्दै बजारिकरणमा राज्यले अपनत्व लिनु पर्ने सुझाव व्यक्त गर्नुभयो ।
- साथसाथै कृषकले सिचाइ पुर्वाधार निर्माणको लागि विशेष जोड दिन अनुरोध गर्नुभयो ।

५.१.४ परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, दाङ

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, दाङ मकै सुपरजोन, तोरी, मौरी, र बाख्रा जोन गरी ४ वटा जोनहरु सञ्चालनमा रहेका छन्। परियोजना कार्यान्वयन एकाइ दाङका वरिष्ठ कृषि अधिकृत लक्ष्य बहादुर चौधरीले दाङबाट सम्पादित कार्यक्रमहरुको विवरण सहित कार्य सञ्चालन प्रकृया र अवस्थाबारेको सामाग्री उपलव्ध गराउनुभयो । साथै, जिल्लाभर भएका परियोजनाको उपलव्धीहरुको संक्षिप्त जानाकारी गराउनुभयो ।

जोन/सुपरजोन	जोन/सुपरजोनले ढाकेको क्षेत्रफल (हे)	परियोजना पूर्वजोन/सुपरजोनकोक्षेत्रफल (हेक्टर)
मकै सुपरजोन	९७०	३८००
तोरी	३५०	१२४२
मौरी जोन धार संख्या	११०००	१५२४०
बाख्रा जोन संख्या	१८९००	१८९०० यस आ.ब. देखि संचालनमा रहेको

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ दाङबाट सम्पादित कार्यको मुख्य मुख्य प्रतिफल तथा उपलब्धिहरु

- मकैमा यान्त्रिकीकरणका लागि मेशिनबाट नै मल तथा बीउ रोप्ने, झार गोड्ने काट्ने र मकै छोडाउने सम्मका कार्यहरु कृषकहरुले ग्रहण गरी मकैको उत्पादन वृद्धि भएको।
- नेपालमै विकसित मकैको वर्णशंकर जात (Rampur Hybrid-10) को व्यवसायिक बीउ उत्पादन कार्य संचालन हुदै गरेको तथा विगतमा उक्त जातको सोही क्षेत्रमा खायन तथा दाना उद्योगमा माग भएको जानकारी प्राप्त भयो ।
- सतबरिया कृषि सहकारी संस्था ली. लमही-०८ ले गत आ.ब. २०८०/०८१ मा मात्र १.५ करोडको मकै (Rampur Hybrid-10) को बीउ उत्पादन भएको तथा उक्त उत्पादित बीउ उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी गोर्खा सिड कम्पनी, तुलसिपुर, दाङले खरिद गर्ने सम्झौता भएकोले बजारको समस्या नरहेको ।
- मकै सुपरजोन कार्यक्रम लागु गर्नु पूर्व वर्षा मात्र हुने मकै बाली, परियोजना कार्यान्वयन एकाई, दाङवाट मकै सुपरजोन लागु पश्चात तीन सिजन, हिउँदे, वसन्ते र वर्षे मकै उत्पादन प्रणालीको विकास भएको तथा हाल मकै उत्पादनमा यान्त्रीकरणले गर्दा लागत ७० % ले घट्नुका साथै उत्पादनमा ५५% ले बृद्धि भएको ।
- नेपालमै विकसित मकैको वर्णशंकर जात (Rampur Hybrid-10) को व्यावसायिक बीउ उत्पादन तथा कृषकहरुमा पनि उक्त मकैको माग बढ्न गई गत वर्ष ४०० हेक्टर क्षेत्रफलमा उक्त मकै विस्तार भएको।
- मकै खेतीका लागि आवश्यक सम्पूर्ण यन्त्र तथा उपकरणहरु एकै ठाउँमा एकीकृत गरी स्थापना गरिएको कस्टम हायरिङ सेन्टरको उपयोगवाट उक्त क्षेत्रका कृषकहरु लाभान्वित भएको तथा उक्त कस्टम हायरिङ सेन्टरको स्थपना वाट कृषकरुलाई मकै खेती प्रणालीमा आधुनिक यन्त्र उपकरणहरु सहजताका साथ अनुसरण सहज भएको र सो वाट मकै उत्पादन लागत कम भएको।
- श्री सूर्योदय कृषि सहकारी संस्था ली. राजपुर- १द्धारा संचालित कस्टम हायरिङ सेन्टर तथा बीउ प्रशोधन केन्द्रवाट मकै, धान र गहुँका बीउहरु उत्पादन हुदै गरेको तथा उक्त कृषि सहकारीलाई मकै, धान, गहुँ लगायत अन्य खाद्यान्न बालीहरुको बीउ प्रशोधन तथा भण्डारणका लागि गोदाम घरको आवश्यकता रहेको।

- कठ्बेरुवा कृषक समुह, राजपुर-१ले मकैको बीउ Rampur Composite उत्पादन गरेको तथा उक्त उत्पादित बीउ स्थानीय गोर्खा सिड कम्पनीले कृषकहरुको घरमै आएर खरिद गर्ने गरेको । गत वर्ष उक्त समुहले १२ मे. टन बीउ विक्रीवाट रु ९००००० (नौ लाख) मकै खेतीवाट आम्दानी गरेको।

५.१.५ बिशाल मौरी फर्म तुलसिपुर उपमहानगरपालिका -६ दाङ

- हाल फार्ममा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाईको सहयोगमा मह भण्डारण तथा प्रशोधन घर स्थापना गरी मौरी पालन व्यवसाय सफलता पूर्वक संचालन गरेको पाईयो । प्रशोधन घरका लागि विभिन्न आ.ब.हरुमा परियोजना कार्यान्वयन एकाई, दाङ को ८५ % तथा प्रशोधनका लागि आवश्यक यन्त्र उपकरणहरु ५०% अनुदान सहयोग उपलब्ध गराइएको पाईयो । महको प्याकेजिङ्ग, लेभलिङ्ग तथा ब्राण्डिङ्गको कृषकस्तरबाटै सुरुवात गरी व्यावसायिकता हासिल गरेको पाइयो ।

विशाल मौरी फार्म, तुलसीपुर उपमहानगरपालिका-६, दाङ

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- परियोजनाको १० वर्षे अवधी पछी पनि निरन्तरताको लागि कृषकहरुले माग गर्नुभएको थियो।
- परियोजनाको १० वर्षे अवधी पछी निरन्तरताको साथै समिति संग बाली चक्रमा आधारित कृषि यन्त्र उपकरणमा अनुदानको व्यवस्था हुनु पर्ने तथा सोही अनुसार नै परियोजनाका कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन हुदाँ कृषकहरु बढी लाभान्वित हुन गई कृषिमा व्यवसायिकरणको विकासका साथै उत्पादन बृद्धि हुने माग रहेको थियो ।

- तोरी जोन संचालक समन्वय समितिका संयोजक श्री भीम बहादुर ओलीवाट तोरी प्रशोधनवाट उत्पादित तोरीको तेलको गुणस्तर परीक्षण तथा व्यावसायिक विकासका लागि संघ र प्रदेशको उद्योग ऐन बाझिएकोमा उक्त समस्याको समाधानको लागि पहल गरिदिन अनुरोध भएको।
- साना तथा मझौला तोरी प्रशोधन उद्योगको प्रोत्साहनका लागि उक्त उद्योगहरुवाट खपत हुने बिद्युत महशुलमा छुटको व्यवस्था हुदाँ बजार संग प्रतिस्पर्धा गर्न सहज हुने र दिगो रुपमा तोरी प्रशोधन उद्योगहरु संचालन गर्न सकिने हुनाले उक्त बिद्युत महशुलको छुटको विषयमा माग भएको ।
- स्थानीयस्तरमा उत्पादित महको बजारिकरणका लागि सचेतनाका कार्यक्रमहरु संचालनको आवश्यकता रहेको कुरा बिशाल मौरी फर्मका संचालकका चेतमान भण्डारीवाट जानकारी प्राप्त भयो । यसका लागि स्थानीय जन प्रतिनिधिहरुवाट सचेतनाका कार्यक्रमहरु संचालन हुदाँ अझै प्रभावकारी हुने विषय उल्लेख गर्नु भयो ।

५.१.६ श्री सूर्योदय कृषि सहकारी संस्था ली. राजपुर- १

सूर्योदय कृषक बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था, राजपुर-२, दाङ

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- श्री सूर्योदय कृषि सहकारी संस्था लि. राजपुर-२ मटेरीया द्वारा संचालित कस्टम हायरिङ सेन्टर तथा बीउ प्रशोधन केन्द्रवाट मकै, धान र गहुँका बीउहरु उत्पादन हुदै गरेको ।
- मकै सुपरजोन आए पछि बाह्रै महिना मकैको खेती हुने गरेको र बसन्ते मकैमा कायापटल भएको तथा २७ हेक्टर क्षेत्रफलमा मकैको बीउको उत्पादन गरिएको ।
- कृषकहरुबाट परियोजनालाई निरन्तरता दिन आग्रह भएको ।
- कृषि सहकारीलाई मकै, धान, गहुँ लगायत अन्य खाद्यान्न बालीहरुको बीउ प्रशोधन तथा भण्डारणका लागि गोदाम घरको माग गर्नु भएको ।

५.१.७ श्री पालुवा पशुपन्छीपालक कृषक समूह राजपुर- १ कटवेरुवा, दाङ

पालुवा पशुपन्छी पालक कृषक समूह, कटवेरुवा, दाङ

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- मकैको बीउ उत्पादन गरी गोरखा सिड कम्पनीसंग बीउ खरिदका लागि संझौता भएको ।
- १५ हेक्टर क्षेत्रफलमा मकैको बीउ उत्पादन गरिएको ।
- परियोजना आउनुभन्दा अगाडी वर्षे मकैमात्र हुने गरेकोमा हाल वसन्ते मकैको २०० हे क्षेत्रफल विस्तार भएको ।
- ९०-१०० दिनमा पाक्ने मकैको जातको आवश्यकता रहेको ।
- मकै खेतीबाटनै कृषक टेक बहादुर महराले एक छोरालाई MBBS र अर्को छोरालाई Chartered Accountant पढाएको ।
- सुगाँको प्रकोप नियन्त्रण र सिंचाईको सुविधा विस्तारका लागि आग्रह ।

५.१.८ श्री सतवरिया कृषि सहकारी संस्था लि लालमटिया- ८ सतवरिया, दाङ

सतबरिया कृषि सहकारी संस्था, लालमटिया-८, दाङ

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- परियोजना शुरु भएदेखि बर्षे मकै मात्र खेती हुने ठाउँमा अहिले ३०० विगामा वसन्ते मकै उत्पादन र खायन मकै बाट बीउ उत्पादनमा रुपान्तरण भएको।
- कष्टम हाइरिङ सेन्टरको संचालनले मेशिनको प्रयोग वृद्धि गरी लागत न्युनीकरण भएको।
- कृषक सवै कृषि कर्ममा व्यस्थ भई कृषले राम्रो आम्दानी गरी जीवनस्तरमा सुधार भएको।
- सहकारीका ४५ जना सदस्यले रु १ करोड भन्दा वढीको मकैको बीउ उत्पादन गरी विक्री गरेका।
- ३५ विगा क्षेत्रफलमा स्वदेशी रामपुर हाईब्रिड-१० को बीउ उत्पादन भएको।
- परियोजनाका दक्ष जनशक्ति र नेतृत्वको सीपले कृषकहरुको जीवनस्तरमा परिवर्तन ल्याउन सफल भएको।
- मेशिनको मर्मत संभारको लागि दक्ष जनशक्ति र पाटपूर्जाको अभाव रहेको।
- रु १५ लाख भन्दा माथिको मेशिनको खरिदमा ८५ प्रतिशत अनुदान उपलव्ध गराउनु पर्ने।

५.१.९ श्री हरित तरकारी कृषक समूह लमही- ७ फचकपुर, दाङ

हरित तरकारी उत्पादक कृषक समूह, लमहि-७, फचकपुर, दाङ,

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- परियोजना शुरुभए देखि बर्षे मकै मात्र खेती हुने ठाउँमा अहिले ती सिजनमा नै मकै लगाउन लागिएको ।
- मेशिनको प्रयोग रोप्ने, गोड्ने र दाउने लगायतका सबै कार्यमा गरी लागत न्युनीकरण भएको ।
- ८० विगा क्षेत्रफलमा उत्पादन गरिएको।
- मकैमा मात्र नभइ अन्य बालीका लागि पनि सहयोग उपलव्ध गराउनुपर्ने।

५.१.१० परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, कपिलवस्तु

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, कपिलवस्तुमा धान सुपरजोन, तरकारी जोन र माछा जोन सञ्चालनमा रहेका छन् ।परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, कपिलवस्तुको वरिष्ठ कृषि अधिकृत राकेश कुमार ओझाले कपिलवस्तुबाट सम्पादित कार्यक्रमहरुको विवरण सहित कार्य सञ्चालन प्रकृया र अवस्था बारेको जानकारी सामाग्री उपलव्ध गराउनुभयो। साथै, जिल्लाभर भएका परियोजनाको उपलव्धीहरुको संक्षिप्त जानाकारी गराउनुभयो ।

जोन/सुपरजोन	जोन/सुपरजोनले ढाकेको क्षेत्रफल (हे)	परियोजना पूर्वजोन/सुपरजोनकोक्षेत्रफल (हेक्टर)
धान सुपरजोन	५६०२.४५ हे.	५०० हे.

तरकारी जोन	९७६.०५ हे.	५०० हे.
माछा जोन	४०२.८ हे. (२८९.८ हे. जलाशय क्षेत्रफल)	२१५ हे. (जलाशय क्षेत्रफल)

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, कपिलवस्तुबाट सम्पादित कार्यको मुख्य मुख्य प्रतिफल तथा उपलब्धिहरु

- कष्टम हायरिङ्ग सेन्टर स्थापना सहयोग कार्यक्रम मार्फत कम्बाइन हार्भेष्टर, ट्र्याक्टर, धानको थ्रेसर, रिपर, मिनी राइस ट्रान्सपलाण्टर, राउण्ड स्ट्र बेलर, आदिमा अनुदान प्रवाह हुदाँ संस्थाका सदस्यहरुलाई कृषिजन्य यन्त्र औजारको प्रयोगमा सहज पहुचँ हुनुको साथै प्रति एकाइ क्षेत्रफलमा धानको उत्पादन लागत न्यूनीकरण भएको।
- पोष्ट हार्भेष्ट सेन्टर स्थापना मार्फत बाणगंगा न.पा.-४ को श्री जनसेवा बहुमुखी सहकारी संस्था लि. लाई बीउ भण्डारण घर, बीउ प्रशोधनको लागि ग्राभिटी सेप्रेटर, सीड ग्रेडर, सीड ट्रिटर, सीड क्लीनर लगायतका यन्त्र उपकरणहरुमा सहयोग हुदाँ धानको बीउको सुरक्षित भण्डारण भएको र प्रशोधित गुणस्तरीय बीउको स्थानीय स्तरमा नै खपत बढ्दै गएकोले केही हदसम्म बीउको आयात प्रतिस्थापनमा टेवा पुगेको।
- शिवराज न.पा.-१, ओमरी अवस्थित चौधरी कृषि फर्म तथा सप्लायर्सद्वारा परियोजनाको सहयोगमा ३ हे. क्षेत्रफलमा मत्स्य पोखरी, सिंचाई पुर्वाधार निर्माण तथा यन्त्र/उपकरणहरुमा अनुदान प्रवाह हुदाँ वर्षेनी करिब १४ मे.टन ताजा माछा उत्पादन भई बजारीकरण भईरहेको।
- चक्लाबन्दीमा आधारित खेती मार्फत उत्पादन वृद्धिको लागि सहयोग कार्यक्रम अन्तर्गत ५० हे. क्षेत्रफलमा धानको बीउ उत्पादन हुदाँ करिब १५० मे.टन. बीउ उत्पादन भई बजारीकरण भएको र १० हे. क्षेत्रफलमा तरकारीको चक्लाबन्दी कार्यक्रम सञ्चालन भई निरन्तरता पाउँदा उत्पादित तरकारीको बजारीकरणले स्थानीय कृषकहरुको आयस्तरमा वृद्धि भएको।
- धान सुपरजोन र तरकारी जोन कार्यक्षेत्र अन्तर्गत पक्की कुलो निर्माण, साना तथा मझौला ट्यूववेल जडानमा सहयोग हुदाँ करिब १४०० हे. धान लगायत प्रमुख खाद्यान्न बाली र तरकारी बालीको सिंचित क्षेत्रफल विस्तार भएको।

५.१.११ चौधरी कृषि फर्म तथा सप्लायर्स, शिवराज-१, उमरी, कपिलवस्तु

चौधरी कृषि फर्म तथा सप्लायर्स, शिवराज-१, उमरीले सञ्चालन रहेको नयाँ मत्स्य पोखरी निर्माण कार्यक्रमको अवलोकन निरीक्षण तथा आवश्यक सहयोग, सुझाव संकलन तथा प्रक्षेपण सम्पन्न भएको थियो। फर्मका सञ्चालक मगनीराम चौधरीले फर्मको मत्स्य पोखरीमा रहेको माछाका प्रजातिहरु, सन्तुलित दाना व्यवस्थापनका अभ्यासहरु तथा मत्स्यपालन व्यवसायबाट हुने लोभलाग्दो आम्दानीको बारेमा जानकारी गराउनु भयो। साथै, मत्स्य पालन क्षेत्रमा देखिएको बजारीकरणको समस्या औंल्याई त्यसको समाधानको लागि आवश्यक पहल गरिदिनको लागि सम्बन्धित निकायहरुको ध्यानाकर्षण गराउनुभयो।

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- २० विगा क्षेत्रफलमा माछाको जलाशय रहेको ।
- वार्षिक १००० क्वीन्टल माछा विक्री खर्च कटाएर वार्षिक २५ लाख आम्दानी गर्दै आएको
- पहिला अर्काको पोखरीमा माछा मार्ने काम गरेकोमा ८ वर्ष अगाडी देखी माछा पालन आफै शुरु गरेको
- ६ जनालाई स्थायी रोजगारी दिइरहेको ।
- भारतीय अनाधिकृत माछा आयतका कारण माछाको बजारीकरण सहज नभएको
- लागत न्यूनीकरणका लागि प्रविधिको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्ने ।
- पोखरी मर्मतका लागि परियोजनाबाट सहयोग हुनु पर्ने ।

चैधरी कृषि फार्म तथा सप्लायर्स, शिवराज-१, कपिलवस्तु

५.१.१२ ताजा तरकारी उत्पादन कृषक समुह, बुद्धभुमी-१० देवपुरा, धनकौली, कपिलवस्तु

ताजा तरकारी उत्पादन कृषक समुह तथा धनकौली कृषि सहकारी संस्था लि. का अध्यक्षहरुद्वारा संस्थाले परियोजना मार्फत विगतका वर्षहरु देखि पाएको सहयोग तथा साझेदारीमा सञ्चालन गरेको कार्यक्रमहरुको बारेमा जानकारी गराउदै आगामी दिनमा पनि परियोजनाबाट तरकारी बालीको भण्डारण तथा प्रशोधन क्षेत्रमा सहयोगको अपेक्षा रहेको जानकारी गराएका थिए।

श्री रामघाट तरकारी कृषि उपज व्यवस्थापन तथा संकलन केन्द्र, बुद्धभूमी-१० धनकौली, कपिलवस्तु

५.१.१३ जनसेवा बहुमुखी सहकारी संस्था लि वाणगंगा-४, गजेहडा, कपिलवस्तु

सहकारीका अध्यक्षज्यूबाट विगतका वर्षहरुमा परियोजनाको सहयोगबाट सञ्चालित खाद्यान्न/बीउ गोदाम घर सहितको संरचना, बीउ प्रशोधनको लागी मेशिनरी उपकरणहरुको बारेमा जानकारी गराउदै सहकारीले स्वदेशी जातको धानको बीउ उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारीकरण हुदाँ स्थानीय कृषहकहरुले पाएको लाभ बारे प्रष्ट पार्नु भयो। छलफलमा जिल्ला समन्वय प्रमुख बाबुराम आचार्य, वाडगंगा नगर प्रमुख चक्रपाणी अर्याल लगायतको उपस्थिति रहेको थियो ।

जनसेवा बहुमुखी कृषि सहकारी संस्था, वाणगंगा-४, गजेडहा, कपिलवस्तु

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- सहकारीले १०० टन धानको विउको कारोवार गरेको तथा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाका कारण यो उपलव्धि सम्भव भएको।
- बीउ एग्रोभेटलाई दिने तर विक्रि नभए फिर्ता लिनु पर्ने अवस्था विद्यमान रहेको ।
- भण्डारण गृहको अभाव रहेको।
- सरकारले Desis लाई प्रभावकारी बनाइ बीउ वासलातलाई माग र आपूर्ति अनुसार सन्तुलन गर्नु पर्ने।
- बढी उत्पादन हुने मूल बीउको नपाइने समस्या रहेको ।
- सवै पालिकाहरुमा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना संचालनमा ल्याउन आवश्यक रहेको।
- बीउको विक्रि वितरण गर्ने व्यवस्था सरकारले गर्नुपर्ने।
- रासायनिक मलको अभाव रहेको।
- शीत भण्डारण गृह निर्माण गर्न लागेको ४-५ वर्ष हुदा पनि जग्गाको लालपूर्जा नहुदा निर्माण हुन नसकेको।
- पालिका प्रमुखहरुले ठूला पकेट कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय तहको लगानी र प्राविधिक जनशक्ति अभाव रहेकोले परियोजनाले स्थानीय तहसम्म समन्वयात्मक रुपमा कार्य गर्नुपर्ने सुझाव सहित कृषि यान्त्रीकरण, बजारमा थप जोड दिन अनुरोध गर्नुभएको थियो।

५.१.१४ परियोजना कार्यान्वयन एकाइ रुपन्देही

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, रुपन्देहीले रुपन्देही जिल्ला अन्तर्गत माछा सुपरजोन, गँहु र आलु जोन गरी ३ वटा सुपरजोन/जोन र नवलपरासी ब.सु.प. अन्तर्गत केरा, गँहु र धान गरि ३ वटा जोन गरि जम्मा ६ वटा सुपरजोन/जोन सञ्चालनमा रहेका छन् । परियोजना कार्यान्वयन एकाइ रुपन्देहीका वरिष्ठ कृषि अधिकृत नारायण काफ्लेले रुपन्देहीबाट सम्पादित कार्यक्रमहरुको विवरण सहित कार्य सञ्चालन प्रकृया र अवस्थाबारेको सामाग्री उपलव्ध गराउनुभयो । साथै, जिल्लाभर भएका परियोजनाको उपलव्धीहरुको सँक्षिप्त जानाकारी गराउनुभयो ।

जोन/सुपरजोन	जोन/सुपरजोनले ढाकेको क्षेत्रफल (हे)	परियोजना पूर्वजोन/सुपरजोनकोक्षेत्रफल (हेक्टर)
माछा सुपरजोन, रुपन्देही	१११२	६६०
केरा जोन, नवलपरासी ब.सु.प.	१०९०	७८०
गँहु जोन, रुपन्देही	२०७२	५३५
गँहु जोन, नवलपरासी ब.सु.प.	९५०	५००
धान जोन, नवलपरासी ब.सु.प.		
आलु जोन, रुपन्देही	५१६.८	५००
जम्मा	५७४०.८	२९७५

५.१.१५ श्री नवदुर्गा स्वावलम्बन बहुउदेश्यीय सहकारी सं. लि., कोटहीमाई-०५, रुपन्देही

नवदुर्गा स्वावलम्बन बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था, कोटहीमाई-५, मझगावाँ, रुपन्देही

- आ.व. २०७८/७९ मा चक्लाबन्दीमा आधारित खेती मार्फत उत्पादन बृद्धिका लागि सहयोग कार्यक्रम अन्तर्गत १५ बिघा क्षेत्रफलमा धान बीजबृद्धि, ट्रेक्टर, ट्राली, सिडर मेशिन, सिड ट्रे, लेजर ल्याण्ड लेबलर, स्प्रेयर मेशिन, डेलिभरी पाइप, धानको बीउमा सहयोग हुदाँ लगभग ४५ मे.टन उन्नत धानको बीउ उत्पादन भई बजारीकरण भएको,
- आ.व. २०७८/७९ मा भण्डारण, प्राथमिक प्रशोधन वा प्रशोधन उद्योग स्थापना कार्यक्रम अन्तर्गत ९६ मे.टन क्षमताको खाद्यान्न भण्डारण गृह स्थापना हुदाँ उन्नत धान तथा गहुँ बीउ भण्डारण गरी २५०० हेक्टरमा उन्नत धान बीउले प्रतिस्थापन तथा ८५० हेक्टर गहुँ बीउले प्रतिस्थापन भएको,
- आ.व.२०७९/८० मा भण्डारण, प्राथमिक प्रशोधन वा प्रशोधन उद्योग स्थापना कार्यक्रम अन्तर्गत थप ३०० मे. टन क्षमताको भण्डारण गृह स्थापना हुदा सो क्षेत्रमा खपत हुने प्रशोधित गुणस्तरीय गँहु तथा धानको बीउ भण्डारणमा सहज भएको र सोही आ.व.मा १ मे.टन. प्रति घण्टा क्षमताको मेशिनरीहरु (सीड ग्रेडर, इन्डेन्टेड सिलिन्डर सीड ग्रेडर, ग्राभिटी सेपरेटर, सीड ड्रेसिङ ड्रम, आदि) जाडान भई कोटहीमाई गा.पा.-०४ तुनिहवाँमा प्राथमिक प्रशोधन केन्द्र स्थापना हुदाँ प्राथमिक प्रशोधन पश्चात तयार गरिएको गहुँको बीउले गहुँ जोन, रुपन्देहीमा गुणस्तरीय बीउको सहज आपुर्तिमा वृद्धि भएको,
- आ.व. २०७९/८० मा सामुदायिक सिंचाई पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम अन्तर्गत गहुँ, धान लगायतका प्रमुख खाद्यान्न वालीहरमा सिंचाईको लागि करिब २०० मी. पक्की कुलोको निर्माण हुदाँ ६० हे. भन्दा बढी सिंचित क्षेत्रफल विस्तार भएको र चालु आ.व. २०८१/८२ मा थप १३० मि.को सम्झौता भई पक्की कुलो निर्माण भई रहेको,

- आ.व. २०७९/८० कष्टम हायरिंग कार्यक्रम मार्फत (ट्रायक्टर, सुपर सिडर, लेजर ल्याण्ड लेभलर, रोटाभेटर, ट्राली र ट्रायक्टर अपरेटेड रिपर) सञ्चालन भई कृषकहरुको कृषि यान्त्रीकरणमा पँहुच बृद्धि भएको, सहुलियत दरमा र खेति पाती गर्न सहज भएको,
- आ.व.२०८०/८१ मा गँहु बीउ बृद्धि कार्यक्रम अन्तर्गत पछिल्लो समयमा सिफारिस भएका बोर्लग-२०२०, एन.एल.- ९७१, बि.एल.- ४३४१, जिङ्क गहुँ-१, आदि जस्ता गहुँको मूल बीउका जातहरुद्वारा ९० हेक्टर क्षेत्रफलमा गहुँको बीउ उत्पादन शुरु भएको र करिब ३०० मे.टन बीउ उत्पादन भई गहुँ जोन प्रभाव क्षेत्रमा बीउ आपुर्तिमा सहज हुदै गएको। चालु आ.व. २०८१/८२ मा १८८ हे.मा बीज बृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन भई करिब ७७० मे.टन उन्नत बीउ उत्पादन भएको,
- आ.व. २०८१/८२ मा बिउ उत्पादक समुह/सहकारीलाई कम्बाईन हार्भेष्टरमा ५० प्रतिशत अनुदान सहयोग कार्यक्रम अन्तर्गत १ वटा कम्बाईन हार्भेष्टरले गँहुको बिउ उत्पादकको बिउ हर्भेस्ट गरि बिउको Purity maintain गर्न सहज र गँहु कटानी लागत कम र चाहेको समयमा गँहु काट्न सजिलो भएको,
- मलको अभाव रहेको र भारतीय कम गुणस्तरको भएको र नाम र काम फरक रहेकोले पैसा तिरेर पनि मल पाइने व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेको,
- सिंचाई सुविधाको अभाव रहेको,
- कृषि इन्टर्नले परियोजनामा खटिदा व्यावहारिक ज्ञान प्राप्त विषय व्यक्त।

५.१.१६ जलदेवी मत्स्य उत्पादक सहकारी संस्था लि. सियारी-५ वनधुसरी रुपन्देही

जलदेवी मत्स्य उत्पादक सहकारी संस्था, सियारी-५, वनधुसरी, रुपन्देही

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- ४०० किसान माछा पालनमा प्रत्यक्ष जोडिएको।
- Frozen माछा उत्पादन गरेकोमा सुरुमा उपभोक्तालाई बुझाउन र blast Frozen कसरी चलाउने भनि ज्ञान नभएको।
- व्यापरीलाई फ्रिज दिएर Frozen माछा विक्रि गरिरहेको।
- माछा प्याकिङका लागि गुणस्तरीय Vaccum प्लाष्टिकको आवश्यक पर्ने।
- भारतीय अनुदानमा उत्पादित माछा सस्तोमा गैर कानूनी रुपमा आयत हुदा माछाको विक्रि वितरणमा समस्या आएको।
- माछा पालनका लागि विद्युत महत्वपूर्ण भएको र कृषिको जस्तो विद्युत महशुलमा छुट नहुदा लागतको महत्वपूर्ण खर्च विद्युतमा हुने गरेको।
- उत्पादनमा आधारित अनुदान र दानामा पनि अनुदानको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
- कालिमाटी फलफूल तथा तरकारी बजारमा माछाका लागि स्टल उपलव्ध गराइदिनुपर्यो।
- एक जिल्लामा एक सुपरजोन बनाउने र एक जिल्लामा धेरै जोन संचालन गर्न आवश्यक नभएको धारणा व्यक्त।
- नेपालमा दाना उत्पादनका लागि भारतबाट आयत गर्ने कच्चा पदार्थको भन्सार तयारी दानाको भन्दा वढी भयो।

उच्चस्तरिय संयुक्त अध्ययन अवलोकन समितिको समीक्षा

कृषि यन्त्रहरुको क्षेत्रफल हेरी व्याक्तिगत रुपमा भन्दा समूह/सहकारीमा उपलव्ध गराउन आवश्यक छ। हाम्रो देश जस्तै वातावरण भएको देशबाट प्रविधी भित्राउन आवश्यक रहेको छ। कृषकहरुलाई नेपालमै बनेको दाना प्रयोग गर्न कृषकहरुलाई प्रोत्साहन गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्ने। विद्युतमा सहुलियत दिने विषय राष्ट्रिय योजना आयोगसंग छलफल गरी पहल भएको र बजेट बक्तव्यमा समावेश गर्न पहल गर्ने । एक जिल्लामा एक सुपरजोन र त्यस अन्तर्गत जोनहरु समावेश गर्ने सकिने।खुला सीमानाका कारण स्रिजित समस्या विकराल भएकोले समस्या समाधानका लागि आवश्यक पहल भएको र अझै पहल गर्ने।छपियाको माछाको पहिचान सहित माछा बजारीकरण गर्ने कार्यका लागि सहयोग गर्न पहल गरिने।

५.१.१७ शान्ति उन्नत पशु तथा मत्स्यपालन फार्म सियारी-३ लक्ष्मीपुर, रुपन्देही

शान्ती उन्नत पशु तथा मत्स्य पालन फार्म, सियारी-३, लक्ष्मीपुर, रुपन्देही

स्थलगत निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषय, छलफलमा सहभागीहरुबाट आएका समस्या तथा सुझावहरु

- मत्स्य पालन ब्यबसायः २०६५ साल देखि २ कठ्ठा पोखरी बाट माछापालन शुरुवात
- २०७२ साल देखि प्रत्येक बर्ष करिब १ बिघा जग्गा खरीद गरि माछापालनमा प्रयोग
- १० बिघा जलाशय क्षेत्रफल माछा पालन गरी बार्षिक १.५ करोड भन्दा बढी आम्दानी

उपलब्धि :

- ९ बिघा बहुमुल्य जग्गा खरिद
- निजि स्कर्पियो गाडी खरिद
- भैरहवामा जिउँदो माछा पसल संचालन
- **औसत उत्पादनः १० मे.ट./हेक्टर** (३०० ग्राम भन्दा बढी साइजको माछा उत्पादन पोखरीमा स्टक गर्ने, यान्त्रिकरण तथा प्रोबायोटिकको प्रयोग गर्ने)
- हालको वर्ष देखी १० बिघा क्षेत्रफलमा पंगास मिश्रित कार्प माछापालन गर्ने (प.का.ए. रुपन्देही बाट अनुदान प्राप्त पंगास माछाको भुरा)

६. उच्चस्तरिय संयुक्त अध्ययन अवलोकन टोलीले पहिचान गरेका प्रमुख विषयहरु

१. राष्ट्रिय महत्वका वाली वस्तुहरुमा महत्वपूर्ण कार्य गरिरहेको, खाद्य सुरक्षा, आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धनका लागि वालीहरुको पहिचान गरी परियोजना संचालन गर्नु आवश्यक भएकोले प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनालाई परिमार्जन सहित थप १० वर्ष राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाका रुपमा संचालन गर्न नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिन आवश्यक रहेको छ।

३. कृषकको सहभागितामा निर्णय हुने विषय धेरै महत्वपूर्ण छ, परियोजना संचालन समन्वय समितिलाई निरन्तरता दिइ कार्यान्वयन गर्ने निकायलाई जवाफदेहि बनाउने काममा थप जोड दिनुपर्छ। समितिमा कृषकहरु संगठित भएको, अपनत्व लिएको र सहभागितामा कार्यान्वयन भइरहेको पाइयो।

४. बजार सञ्चालमा हस्तक्षेप हुन जरुरी छ। अन्तर्राष्ट्रिय बजार र छिमेकी मुलुकहरुमा बजार सम्बन्धी Dedicated संयन्त्र रहने गरेकोमा नेपालमा हाल स्पष्ट जिम्मेवारी रहेको स्पष्ट संरचना नपाइएकोले तत्काल बजार अनुसन्धान, नियमन र सहजीकरण गर्ने निकायको स्थापना गरी कृषि वजारीकरणका समस्या समाधान गर्न जरुरी छ ।

५. सहकारी ऐनमा सहकारीले उद्योग संचालनका लागि गरिएको व्यवस्थामा औद्योगिक व्यवसाय ऐन,२०७६ खाद्य स्वच्छता गुणस्तर ऐन वाझिएकोले सहकारी ऐन अनुसार दर्ता भएका सहकारीले अन्य निकायमा दर्ता नभइ उद्योग संचालन गर्ने सक्ने गरी ऐन सशोधन गर्न आवश्यक रहेको।

६. कृषि सहकारीको माध्यमबाट उद्योगहरू सञ्चालन गर्दा न्यूनतम बिद्युत महशुल अत्यधिक छ, मासिक रू ७२०० अनिवार्य र प्रति यूनिट रू १२ तिर्न पर्ने जबकी त्यही ब्यवसाय ब्यक्तिले गर्दा मासिक रू १८०० र यूनिटको रू ९ मात्र जसका कारण सहकारीले संचालन गरेका उद्योगहरु दीर्घकालिन रूपमा सञ्चालन हुन नसक्ने हुदा सहकारी र कम्पनी/फर्मले संचालन गर्ने उद्योगका लागि समान विद्युत महशुल व्यवस्था गर्न नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिन आवश्यक देखिन्छ।

७. माछा पालन व्यवसायमा प्रयोग हुने विद्युत महशुलमा अन्य कृषि कार्यमा जस्तै सहुलियत उपलव्ध गराउन नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिन आवश्यक छ ।

८. खुला सिमानाका कारण गैरकानुनी आयात व्यापक रहेको कृषकहरुबाट गुनासो आइरहेको सन्दर्भमा माछा, तरकारी, केरा, चामल लगायत कृषि वस्तु गैरकानूनी आयात न्युनिकरणका लागि उपयुक्त कदम चाल्न तथा कृषि सुधार शुल्क वृद्धि र सिजलन रुपमा आयत वन्द गर्ने पहल गर्न नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, गृह मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय लगायत सम्वद्ध सवै पक्षलाई निर्देशन दिने ।

९. रासायनिक र प्राङ्गारिक मलको सन्तुलित प्रयोग प्रवर्द्धन गर्न तथा रासायनिक मल समयमा नै उचित प्रवर्द्धन गर्ने तथा वितरण व्यवस्थालाई प्रभावकारी वनाउनु पर्ने देखिन्छ।

१०. गुणस्तरीय कृषि उत्पादनलाई जोड दिइ कृषक तथा उपभोक्ताको सुरक्षा गर्न विषादी न्यूनीकरण तथा सुरक्षित र जैविक विषादीको प्रयोग गर्ने कार्यक्रमहरु संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

११. परियोजनाको फिल्ड स्तरमा कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन तथा अनुगमनको लागि सवारी साधनहरु जिर्ण रहेकोले कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन तथा कृषकहरुले सेवा प्राप्तिमा प्रभाव परेको पाइएकोले सवारी साधन लगायत न्युनतम स्रोत साधनहरुको तत्काल व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेको पाईएकोछ।

२. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको मधेश प्रदेशका अनुगमन

भ्रमण टोली प्रमुख: - पुष्पराज पौडेल, वरिष्ठ कृषि अधिकृत
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, प.व्य.ए., खुमलटार, ललितपुर।
भ्रमण अवधि: - २०८२/०२/२३ देखि २०८२/०२/२९ सम्म
भ्रमणको उदेश्य:

कार्यक्रम कार्यान्वयनको प्रगति अवस्था अनुगमन तथा निरीक्षण

सम्पादित मुख्य मुख्य काम

- २०८२/२/२४ देखि २८ मा सम्म परियोजना कार्यान्वयन एकाइ धनुषा, सर्लाही र बारामा कार्यालयका कर्मचारीहरुसँग बैठक एवं छलफल गरी स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमहरुको प्रत्येक क्रियाकलाप अनुसार कार्यान्वयनको हाल सम्मको अवस्था एवं हासिल भएको प्रगति तथा सम्पन्न नभएको भए सम्पन्न हुन नसक्नुको यथार्थ कारण र सुधार गर्न सकिने अवस्था भए सुधारका बिधि बारे विस्तृतमा छलफल तथा माइन्युट गरिएको।
- परियोजना कार्यान्वयन एकाइले सञ्चालन गरेको बिभिन्न कार्यक्रमहरुको स्थलगत अनुगमन गरिएको।

बिभिन्न जोन/सुपरजोन सञ्चालन समन्वय समिति पदाधिकारी तथा अनुदान प्राप्त गरेका कृषकहरुसँग स्थलगत छलफल तथा अन्तरक्रिया गरिएको।

सिकाइ तथा उपलब्धिहरु

- प.का.ए. हरु अन्तर्गत सञ्चालित धेरै कार्यक्रमहरुको काम सम्पन्न भइ भुक्तानीको लागि कागजात प्राप्त भै रहेको।
- प्राप्त कागजातहरु रुजु गर्ने तथा सम्पन्न कामको स्थलगत अनगमन गरी भुक्तानी दिने प्रक्रिया
- परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरु मध्ये वार्षिक विनियोजनाको तुलनामा हालसम्मको वित्तीय प्रगति प.का.ए. धनुषाको १४%, सर्लाहीको ४५% र बाराको ३२% देखिएको।
- प.का.ए. धनुषाको धान मिल स्तरोन्नती कार्यक्रम (५० लाख), भूमिगत जल पुनर्भरण कार्यक्रम (३० लाख), कोल्ड रुम सहितको माछा पसल सुधार कार्यक्रम (१५ लाख) सम्पन्न नहुने देखिएको। प्याज प्रवर्द्धन कार्यक्रममा १६ लाख बिनियोजन भएकोमा अधिकतम ५ लाख भुक्तानी हुने र चैतेधान प्रवर्द्धन कार्यक्रममा ४२ लाख विनियोजना भएकोमा १ लाख मात्र भुक्तानी हुने भएकोले प्रगति न्यून हुने देखिएको। धनुषाको वित्तीय प्रगति ६०-७०% बिचमा रहने अनुमान गरिएको।
- प.का.ए. सर्लाहीको स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसारका अधिकांश कार्यक्रम सम्पन्न भै ८५% भन्दा बढी वित्तीय प्रगति हासिल हुने देखिएको।
- प.का.ए. बाराको स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम बमोजिम चिउरा भुजा मिल स्थापना कार्यक्रम (२५ लाख) हाल सम्म कार्यान्वयन नहुने देखिएको तर कार्यालयबाट छनौट भएको संस्थासँग पुन छलफल गर्ने जानकारी प्राप्त भएको। माछा क्षेत्र विस्तार प्रवर्द्धन कार्यक्रममा ४५ लाख विनियोजना भएकोमा ५-७ लाख मात्र भुक्तानी हुने देखिएको। कार्यालयको तर्फबाट ८०% आसपासमा वित्तीय प्रगति हासिल गरिने प्रतिबद्धता प्राप्त भएको।

प.का.ए. सर्लाही अन्तर्गत वि.पी. एकिकृत आधुनिक कृषि फर्म ले सञ्चालन गरेको केरा क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम, मुना मत्स्य फर्मले निर्माण गरिरहेको मत्स्य ह्याचरी, कृष्ण कन्हैया उपभोक्ता सहकारी सं लि ले सञ्चालन गरेको बिउ स्रोत केन्द्र, साना किसान कृषि सहकारी सं ले निर्माण गरेको मुल बिउ भण्डार घर लगायत मकै भण्डारण घर आदिको स्थलगत अनुगमन गरी कार्यान्वयनको अबस्था बारे जानकार भएको।

सारांश तथा सुझावहरू

- सम्झौता सम्पन्न भइ कार्यान्यवनमा रहेका कार्यहरुको नियमित अनुगमन गरी लाभग्राहीलाई पृष्ठपोषण गर्ने।
- जोन/सुपरजोनका लागि कृषि अधिकृत एवं कृषि प्राविधिकलाई Dedicated रुपमा जिम्मेबारी तोकी फिल्डमा अधिकतम परिचालन गर्ने।
- यस अघिका सूचनामा कम आवेदन परी बजेट बाँकी रहेका तथा धान/आँप क्षेत्र विस्तार लगायतका बाली सिजन भएका क्रियाकलापहरुको लागि योग्य आवेदक पहिचान गरी पून छोटो अवधिको सुचना प्रकाशन मार्फत कार्यक्रम कार्यान्वयन गराउने।
- बजेट बचत भएका क्रियाकलापहरुमा बैकल्पिक आवेदकहरुलाई समेत छनौट गरी कार्य अगाडी बढाउने।
- कार्यालयको तर्फबाट थप सहजीकरण एवं समन्वय गरी सम्पन्न गर्न सकिने क्रियाकलाप भए थप प्राविधिक सहयोग एवं सहजीकरण उपलब्ध गराउने।
- खर्च नहुने सुनिश्चित भएका ५ लाख भन्दा बढी बजेटका क्रियाकलापहरु र सो को खर्च नहुने बजेटको विवरण अभ्यर्पणको लागि प.व्य.ए. मा पठाउने।
- हाल सम्म जोन सुपरजोन सञ्चालन समन्वय समिति गठन नभएका प.का.ए. हरुले तत्काल समितिहरु गठन गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समितिसँग सहकार्य गर्ने।
- स्रोत साधन र जनशक्तीको अधिकतम परिचालन गरी चालु आ.व.मा न्यूनतम ८० वित्तीय प्रगति हासिल गर्ने।
- आगामी आ.व.हरुमा जोन/सुपरजोनहरुमा लाभग्राहीहरुसँग पर्याप्त छलफल गरेर मात्र कार्यक्रम बजेट प्रस्ताव गर्ने।

३. परियोजनाहरुमा खटाइएका कृषि इन्टर्नहरुको अध्ययन अनुसन्धानहरुको प्रभावकारिता सम्बन्धि संयुक्त अनुगमन तथा निरीक्षण कार्यक्रमको प्रतिवेदन

१. परिचय

कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट कृषिजन्य उद्योगमा रुपान्तरित आधुनिक, व्यावसायिक, दिगो एवं आत्मनिर्भर कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने सोच राखी पन्ध्रौं योजनामा रुपान्तरणकारी आयोजनाको रुपमा पहिचान गरिएको, नेपाल सरकारको आन्तरिक स्रोतबाट सञ्चालित प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत रहि आ.व. २०७३/७४ देखि "कृषि विकास रणनीति" कार्यान्वयनको सहयोगी परियोजनाको रुपमा सञ्चालनमा रहेको छ। यस परियोजनाको सोच, लक्ष्य एवं उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेको छ।

- प्रमुख कृषि उपजहरुको विशिष्टीकृत क्षेत्रहरु निर्माण गर्ने

- ❖ निर्यातयोग्य कृषि वस्तुहरुको मूल्य अभिवृद्धि गर्दै प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गर्ने,
- ❖ कृषिलाई सम्मानजनक नाफामुखी व्यवसायका रुपमा विकास गर्दै रोजगारीका अवसरहरु सृजना गर्ने र
- ❖ बहुसरोकारवाला निकायहरु बीचको कार्यमूलक समन्वय मार्फत प्रभावकारी सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने।

कृषिको विशिष्टीकरणसँगै आवश्यक पर्ने आधुनिक कृषि प्रसार, विकेन्द्रित कृषि शिक्षा र अनुसन्धानलाई एकिकृत रुपमा उपयोग गर्ने नीति परियोजनाले लिएको छ। यसै सन्दर्भमा परियोजनाको स्वीकृत दस्तावेजले अंगीकार गरेको कृषि अनुसन्धान-शिक्षा-प्रसार प्रणालीको सुदृढ समन्वय एवं आधुनिकीकरण गर्ने प्रयोजनका लागि कृषि विश्वविद्यालय तथा अध्ययन संस्थानहरुलाई शैक्षिक (academic) प्रयोजनको लागि अनुसन्धान तथा प्रसार अनुदान उपलब्ध गराउने प्रावधान बमोजिम कृषि अध्ययन संस्थान र विश्वविद्यालयहरुबाट उत्पादित जनशक्तिलाई इन्टर्न (intern) को रुपमा परियोजना संचालन भएका क्षेत्रहरुमा प्रविधि प्रसारका लागि परिचालन गरिने व्यवस्था आ.व. २०७४/७५ बाट सुरु गरिएको हो। आ.व. २०८०/८१ सम्म यस परियोजना अन्तर्गत २८२९ कृषि इन्टर्न परिचालन गरिएको अवस्था छ। यस आ.व. २०८१/८२ मा संलग्न विश्वविद्यालय/कलेजको विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ।

क्र.स.	विश्वविद्यालय/कलेज	इन्टर्न सङ्ख्या	परियोजना कार्यान्वयन एकाइ		प्रादेशिक कृषि क्षेत्र हेर्ने कार्यालय	फार्म/ प्रयोगशाला	स्थानिय तह	क्वारेनटाइन कार्यालय
			सुपर जोन	जोन				
१	कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवन	४०५	४४	२४९	८६	२२	३	१
२	सुदूर पश्चिम विश्वविद्यालय, कृषि विज्ञान संकाय स्कूल अफ एगृकल्चर, टिकापुर, कैलाली	६३	१३	३६	१२	२	०	०
३	नेपाल पोलिटेक्निक इन्स्टिच्युट, भरतपुर, चितवन	५६	७	४७	२	०	०	०
४	हिमालयन कलेज अफ एग्रीकल्चरल साइन्सेस एण्ड टेक्नोलोजी, किर्तिपुर	३१	०	२८	३	०	०	०
५	जि.पि.कोइराला कलेज अफ एग्रीकल्चर एण्ड रिसर्च सेन्टर, मोरङ	३०	६	१८	५	१	०	०
जम्मा		५८५	७०	३७८	१०८	२५	३	१

२. संयुक्त अनुगमन तथा निरीक्षण कार्यक्रमको उद्देश्य

यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य यस आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार पाँचवटा विश्वविद्यालय तथा कलेजहरुमा विभिन्न मितिमा सम्झौता सम्पन्न भई हिमाल, पहाड तथा तराईका जिल्लाहरुमा परिचालन भइ परियोजना समन्वय एकाइ तथा अन्य प्रादेशिक कार्यालयहरुमा खटाइएका कृषि इन्टर्नहरुसँग अन्तर्क्रिया गरी सम्झौताको अनुसूची ३ मा उल्लेख भएको कार्यविवरण अनुसारको कार्य गरे नगरेको बारे वृहत छलफल गरी आवश्यक सल्लाह तथा सुझाव दिइ आगामी दिनमा इन्टर्नहरुको अध्ययन कार्य सहज तथा प्रभावकारी बनाउनु रहेको छ।

३. मिति: २०८२/०२/११ देखि १३ गते सम्म

४. कार्यक्रम अवधिः ३ दिन

५. कार्यक्रम सञ्चालनको विधि : प्रस्तुतीकरण, समूह छलफल, अन्तरक्रिया

६. समय तालिका तथा समुहका सदस्यहरुः

क.स.	पहिलो समुह	दोस्रो समुह	तेस्रो समुह	समय
	समुह नेतृत्व : डिन, कृ.व.वि.वि., रामपुर, चितवन सदस्यहरुः परियोजना निर्देशक, रा.यो.आ. तथा कृ.तथा प.वि.म. का प्रतिनिधि, कृ.व.वि.वि., रामपुर, चितवनका प्राध्यापकहरु, परियोजना व्यवस्थापन एकाइ प्रतिनिधि, क्यामेराम्यान, NPI प्रतिनिधि	समुह नेतृत्वः व.कृ.इ., प.व्य.ए., खुमलटार सदस्यहरुः व.कृ.अ., कोशी प्रदेश का.स.ए., कृ.व.वि.वि., रामपुर, चितवनका प्रतिनिधि जि.पी. कोइराला कलेजका प्रतिनिधि, मधेश प्रदेशका प.स.ए. बाट प्रतिनिधि	समुह नेतृत्वः व.कृ.अ., प.व्य.ए., खुमलटार सदस्यहरुः कृ.व.वि.वि., रामपुर, चितवनका प्रतिनिधि व.कृ.अ., सु.प. प्रदेश का.स.ए., सु.प. विश्वविद्यालयका प्रतिनिधि, PIU बर्दियाका प्रतिनिधि	
१	काठमाडौंबाट धादिङ्ग प्रस्थान, PIU धादिङ्ग अनुगमन तथा इन्टर्नसँग अन्तरक्रिया	PIU मोरङका इन्टर्नसँग अन्तरक्रिया तथा मोरङबाट धनुषा प्रस्थान	PIU कैलालीका इन्टर्नसँग अन्तरक्रिया तथा कैलालीबाट बर्दिया प्रस्थान	पहिलो दिन
२	धादिङ्गदेखि गोरखा प्रस्थान, PIU गोरखा अनुगमन तथा इन्टर्नसँग अन्तरक्रिया	PIU धनुषाका इन्टर्नसँग अन्तरक्रिया तथा धनुषादेखि चितवन प्रस्थान	PIU बर्दियाका इन्टर्नसँग अन्तरक्रिया	दोस्रो दिन
३	गोरखादेखि चितवन प्रस्थान, चितवनमा फिल्ड अनुगमन तथा इन्टर्नसँग अन्तरक्रिया र निरीक्षण समुहका सदस्यहरुको बैठक	चितवनमा फिल्ड अनुगमन तथा इन्टर्नसँग अन्तरक्रिया र निरीक्षण समुहका सदस्यहरुको बैठक	चितवनमा फिल्ड अनुगमन तथा इन्टर्नसँग अन्तरक्रिया र निरीक्षण समुहका सदस्यहरुको बैठक	तेस्रो दिन

७. कार्यक्रम बारे विस्तृत जानकारी

७.१. पहिलो समुह

पहिलो समुहको नेतृत्व कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवन, कृषि संकायका डिन डा. अर्जुन कुमार श्रेष्ठज्यूले गर्नु भएको थियो। राष्ट्रिय योजना आयोगको तर्फबाट योजना अधिकृत चन्द्र प्रसाद बस्नेत, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट कृषि प्रसार अधिकृत सन्तोष भण्डारीको उपस्थिती थियो। नेपाल पोलिटेक्निक इन्स्टिच्युट, भरतपुर, चितवनको प्रतिनिधित्व उप-प्राध्यापक डा. सुरेन्द्र ओस्तीले गर्नु भएको थियो। त्यसैगरी कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवनबाट सह- प्राध्यापक डा. पंकज राज धिताल, उप- प्राध्यापक राजु खरेल र उप- प्राध्यापक विशाल श्रेष्ठको समेत उपस्थिती थियो। प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना व्यवस्थापन एकाइ, खुमलटारबाट परियोजना निर्देशक श्री हिक्मत कुमार श्रेष्ठ, योजना अधिकृत माधव पौडेल, पशु विकास अधिकृत सुस्मिता विसंखे र क्यामेराम्यान अनुप पौडेलको सहभागिता थियो। औपचारिक छलफल कार्यक्रमको अध्यक्षता प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाका परियोजना निर्देशक श्री हिक्मत कुमार श्रेष्ठज्यूले गर्नु भएको थियो भने प्रमुख आतिथ्यता कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवन, कृषि संकायका डिन डा. अर्जुन कुमार श्रेष्ठज्यूले ग्रहण गर्नु भएको थियो।

७.१.१. अनुगमन कार्य

७.१.१.१. पहिलो दिन मिति २०८२/०२/११ गते

पहिलो दिन परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, धादिङ अन्तर्गतको तरकारी जोनको फिल्ड अनुगमनबाट सुरुवात भयो। परियोजनाले निर्माण गरेको सिँचाइ पूर्वधार, पानी ट्याङ्की र ड्रिप सिँचाइ, साथै प्लास्टीक मल्चीङ प्रयोग गरिएको तरकारी खेतिको अवलोकन गरियो। तरकारी व्यवसायीसँग छलफलको क्रममा परियोजनाबाट प्राप्त सहयोग, समस्या र चुनौतीबारे विस्तृत जानकारी प्राप्त भयो। छलफलबाट निम्न लिखीत समस्याको जानकारी सँगै सरकारी निकायबाट समाधानको लागि अनुरोध प्राप्त भयो।

- गुणस्तरीय उन्नत बीउको अभाव
- उत्पादन पछि उचित मूल्य र बजारको समस्या
- बिचौलियाको नकरात्मक प्रभाव
- कृषि नीति कृषकमैत्री नभएको र प्रभावकारी कार्यान्वयनको कमजोर स्थिति

कृषि इन्टर्नहरुको अध्ययन अनुसन्धानहरुको प्रभावकारिता सम्बन्धि संयुक्त अनुगमन तथा निरीक्षण कार्यक्रम फिल्ड अनुगमनसँगै परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, धादिङ्गको सभाहलमा संचालन गरियो। उक्त छलफलको कार्यक्रममा कृषि विकास कार्यालय, धादिङ्ग र FANSEP, गोरखाका प्रतिनिधिक समेतको उपस्थिती थियो। छलफल तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रमा हिमालयन कलेज अफ एग्रीकल्चरल साइन्सेस एण्ड टेक्नोलोजी, किर्तिपुरका चार (४) जना र कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालयका आठ (८) गरी जम्मा बाह्र (१२) जना कृषि इन्टर्नहरुले इन्टर्नसिपको सुरुवात देखि परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, धादिङ्ग अन्तर्गत मकै र तरकारी जोनको कार्य अनुभव, सिकाइ, उपलब्धि, समस्या चुनौतीसँगै हाल सम्म पुरा भएको अनुसन्धान (Action research & Survey research) कार्यको प्रस्तुतीकरण भयो।

७.१.१.२. दोस्रो दिन मिति २०८२/०२/१२ गते

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, गोरखा अन्तर्गतको परियोजना जोन प्राविधिक एकाइ, तनँहुमा खटिएका कृषि इन्टर्नको अनुसन्धान कार्य अनुगमनको क्रममा चैते धान, तरकारी (Okra) र खोर्सानीको स्थलगत अनुगमन गरियो। त्यसैगरी गोरखामा चैतेधानमा गरिएको अनुसन्धान कार्यको समेत स्थलगत अवलोकन गरियो। कृषि इन्टर्नहरुको अध्ययन अनुसन्धानहरुको प्रभावकारिता सम्बन्धि संयुक्त अनुगमन तथा निरीक्षण कार्यक्रम फिल्ड अनुगमनसँगै जिल्ला समन्वय समिति, गोरखाको सभाहलमा संचालन गरियो। कार्यक्रममा कृषि ज्ञान केन्द्र, गोरखाका प्रतिनिधिक समेतको उपस्थिती थियो। छलफल तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रममा हिमालयन कलेज अफ एग्रीकल्चरल साइन्सेस एण्ड टेक्नोलोजी, किर्तिपुर, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय र सुदूर पश्चिम विश्वविद्यालय, कृषि विज्ञान संकाय स्कूल अफ एगृकल्चर, टिकापुर, कैलालीका गरी जम्मा एघार (११) जना कृषि इन्टर्नहरुलद्वारा इन्टर्नसिपको सुरुवात देखि परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, गोरखा अन्तर्गत धान र आलु जोनको कार्य अनुभव, सिकाइ, उपलब्धि, समस्या चुनौतीसँगै हाल सम्म पुरा भएको अनुसन्धान (Action research & Survey research) कार्यको प्रस्तुतीकरण भयो।

७.१.१.३. तेस्रो दिन मिति २०८२/०२/१३ गते

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, चितवनमा खटिएका कृषि इन्टर्नको अनुसन्धान कार्य अनुगमनको क्रममा चैते धानको स्थलगत अनुगमन गरियो।चैते धान खेतिमा यान्त्रिकरणको प्रभावबारे फिल्डस्तरमा कृषकसँग छलफल भयो।छलफलबाट यान्त्रिकरणबारे निम्न लिखीत जानकारी प्राप्त भयो।

- समयको बचत
- कम श्रम लागतको आवश्यकता
- कामदार अभावको समाधान
- उत्पादन वृद्धिको आशा

कृषि इन्टर्नहरुको अध्ययन अनुसन्धानहरुको प्रभावकारिता सम्बन्धि संयुक्त अनुगमन तथा निरीक्षण कार्यक्रम फिल्ड अनुगमनसँगै परियोजना कायान्वयन एकाइ, चितवनको सभाहलमा संचालन गरियो। कार्यक्रममा सुदूर पश्चिम विश्वविद्यालय, कृषि विज्ञान संकाय स्कूल अफ एगृकल्चर, टिकापुर, कैलालीका उप- प्राध्यापक ऋतम्बर घिमिरेज्यू समेतको उपस्थिती थियो। छलफल तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रमा कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय र नेपाल पोलिटेक्निक इन्स्टिच्युट, भरतपुर, चितवन गरी जम्मा एक्काइस (२१) जना कृषि इन्टर्नहरुद्वारा इन्टर्नसिपको सुरुवात देखि परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, चितवन अन्तर्गत धान, केरा, मौरी र तरकारी जोनको कार्य अनुभव, सिकाइ, उपलब्धि, समस्या चुनौतीसँगै हाल सम्म पुरा भएको अनुसन्धान (Action research & Survey research) कार्यको प्रस्तुतीकरण भयो।

७.२. दोस्रो समुह

दोस्रो समुहको नेतृत्व प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना व्यवस्थापन एकाइ, खुमलटारका वरिष्ठ कृषि इन्जिनियर डा. जीत बहादुर चन्दले गर्नु भएको थियो। परियोजना समन्वय एकाइ, मोरङका प्रमुख वरिष्ठ कृषि अधिकृत मनोज कुमार यादव, जि.पि.कोइराला कलेज अफ एग्रीकल्चर एण्ड रिसर्च सेन्टर, मोरङका डाइरेक्टर नविन भट्टराई, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पस, पाखिबासका प्रमुख निराजन भण्डारी लगायत विभिन्न कृषि सहकारी संस्थाका पदाधिकारीहरुको उपस्थिती रहेको थियो।

७.२.१. अनुगमन कार्य

७.२.१.१. पहिलो दिन मिति २०८२/०२/११ गते

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, मोरङ र परियोजना जोन प्राविदिक एकाइ, सुनसरीमा खटिएका कृषि इन्टर्नहरुको अनुसन्धान कार्यको स्थलगत अवलोकन भयो। छलफल तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रमा कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय र नेपाल पोलिटेक्निक इन्स्टिच्युट, भरतपुर, चितवन र जि.पि.कोइराला कलेज अफ एग्रीकल्चर एण्ड रिसर्च सेन्टर, मोरङ गरी जम्मा बिस (२०) जना कृषि इन्टर्नहरुद्वारा इन्टर्नसिपको सुरुवात देखि परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, मोरङ र जोन प्राविधिक एकाइ, सुनसरीको कार्य अनुभव, सिकाइ, उपलब्धि, समस्या चुनौतीसँगै हाल सम्म पुरा भएको अनुसन्धान (Action research & Survey research) कार्यबारे जानकारी भयो।

७.१.१.२. दोस्रो दिन मिति २०८२/०२/१२ गते

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, धनुषामा खटिएका कृषि इन्टर्नहरुको अनुसन्धान कार्यको स्थलगत अवलोकन भयो। परियोजना समन्वय एकाइ, धनुषाका प्रमुख वरिष्ठ कृषि अधिकृत डा. सुधिर सिंह, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पस, बर्दिबासका प्रमुख अभिषेक श्रेष्ठ लगायत परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, धनुषाका पदाधिकारीहरुको उपस्थिती रहेको थियो। छलफल तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रमा जम्मा छ (०६) जना कृषि इन्टर्नहरुद्वारा इन्टर्नसिपको सुरुवात देखि परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, धनुषामा रहँदाको अनुभव, सिकाइ, उपलब्धि, समस्या चुनौतीसँगै हाल सम्म पुरा भएको अनुसन्धान क्रियाकलापहरुको प्रस्तुतिकरण भयो।

७.३. तेस्रो समुह

तेस्रो समुहको नेतृत्व प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना व्यवस्थापन एकाइ, खुमलटारका वरिष्ठ कृषि अधिकृत पुष्पराज पौडेलले गर्नु भएको थियो। परियोजना समन्वय एकाइ, कैलालीका प्रमुख वरिष्ठ कृषि अधिकृत गोविन्द राज जोशी, सुदूर पश्चिम विश्वविद्यालय, कृषि विज्ञान संकाय स्कूल अफ एगृकल्चर, टिकापुर, कैलालीका डिन डा. विष्णु विलास अधिकारी, उप-प्राध्यापकहरु, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कलेज, टिकापुरका प्रिन्सिपल रमेश उप्रेती, एकिकृत कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यालयका प्रमुख, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, बर्दियाका कृषि अधिकृत युवराज बि.क. र अन्य कर्मचारीहरुको उपस्थिती रहेको थियो।

७.३.१. अनुगमन कार्य

७.३.१.१. मिति २०८२/०२/११ गते देखि मिति २०८२/०२/१२

कृषि इन्टर्न परिचालनमा संलग्न सबै सरोकारवालहरु Faculty of Agriculture, FWU प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कलेज, AFU, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना व्यवस्थापन एकाइ, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, कैलाली र कृषि इन्टर्न विद्यार्थी बिच छलफल गरी हाल सम्मको इन्टर्न परिचालनको अवस्था, प्रगति, इन्टर्न परिचालनका सकारात्मक पक्ष तथा सुधारका पक्ष बारे जानकारी प्राप्त गरियो। विद्यार्थीबाट प्राप्त सुझावहरु तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विश्वविद्यालय, कलेज तथा

परियोजना कार्यान्वयन एकाइका सिकाईहरु लाई आत्मसाथ गर्दै सुधार गर्नु पर्ने क्षेत्रमा आगामी दिनमा सुधार गर्न आ आफ्नो क्षेत्रबाट थप प्रयास गर्ने र यस प्रकारका सँयुक्त अनुगमन तथा छलफल कार्यक्रमलाई भावि दिनमा निरन्तरता दिने निर्णय गरियो।

छलफल तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रमा परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, कैलाली, कैलाली, बाँके र बर्दियामा अवस्थित प्रादेशिक कृषि क्षेत्र हेर्ने कार्यालय, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, बर्दिया र परियोजना जोन प्राविधिक एकाइ, बाँकेमा गरी जम्मा उन्नाईस (१९) जना कृषि इन्टर्नहरुद्वारा इन्टर्नसिपको सुरुवात देखिको अनुभव, सिकाइ, उपलब्धि, समस्या चुनौतीसँगै हाल सम्म पुरा भएको अनुसन्धान क्रियाकलापहरुबारे छलफल भयो।

८. PIU हरुमा खटाइएका कृषि इन्टर्नहरुको अध्ययन अनुसन्धानहरुको प्रभावकारिता सम्बन्धि संयुक्त अनुगमन तथा निरीक्षण समुहका सदस्यहरुको बैठक

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाका परियोजना निर्देशक श्री हिक्मत कुमार श्रेष्ठज्यूको अध्यक्षतामा कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवन, कृषि संकायको सभाहलमा कृषि इन्टर्नहरुको अध्ययन अनुसन्धानहरुको प्रभावकारिता सम्बन्धि संयुक्त अनुगमन तथा निरीक्षण समुहका सदस्यहरुको बैठक सम्पन्न भयो। बैठकमा सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालयका निम्न उल्लिखित पदाधिकारीहरुको उपस्थिती रह्यो।

- ❖ प्रा.डा. अर्जुन कुमार श्रेष्ठ, डीन, कृषि संकाय, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय
- ❖ हिक्मत कुमार श्रेष्ठ, परियोजना निर्देशक, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना
- ❖ प्रा.डा. शिव चन्द्र ढकाल, निर्देशक, योजना, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय
- ❖ रामहरि तिमिल्सेना, सह- प्राध्यापक, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय
- ❖ डा. पंकज राज धिताल, सह- प्राध्यापक, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय
- ❖ डा. सन्तोष मरहट्टा, डाइरेक्टर, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय
- ❖ प्रा.डा. अरविन्द श्रीवास्तव, स. डीन शिक्षण, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय
- ❖ बाबुराम खनाल, स.डीन प्रशासन, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय
- ❖ राजु खरेल, उप- प्राध्यापक, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय
- ❖ अचल शाक्य, उप- प्रशासक, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय
- ❖ सपना पौडेल, सहायक प्रशासक, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय
- ❖ महेश रेग्मी, वरिष्ठ कृषि अधिकृत, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, चितवन
- ❖ कालिका प्र. कोइराला, बागवानी विज्ञ, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, चितवन
- ❖ ऋतम्बर घिमिरे, उप- प्राध्यापक, सुदूर पश्चिम विश्वविद्यालय, कृषि विज्ञान संकाय, स्कूल अफ एगृकल्चर, टिकापुर, कैलाली
- ❖ सुरेन्द्र वस्ती, उप- प्राध्यापक, नेपाल पोलिटेक्निक इन्स्टिच्युट, भरतपुर, चितवन
- ❖ सन्तोष भण्डारी, कृषि प्रसार अधिकृत, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, सिंहदरबार
- ❖ माधव पौडेल, योजना अधिकृत, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना
- ❖ सुस्मिता विंसखे, पशु विकास, अधिकृत, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना
- ❖ अनुप पौडेल, क्यामेराम्यान, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना

परियोजनाको इन्टर्नसिप कार्यमा संलग्न विश्वविद्यालय/कलेज/इन्स्टिच्युटका पदाधिकारिबाट यस कार्यक्रमको सकारात्मक र सुधारिनु पर्ने विषयमा रहेर छलफल भयो। कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालयका उप- प्राध्याप राजु खरेलज्यूले सुरुवाती वर्ष देखिका इन्टर्नसीपका गतिविधि बारे कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नु भएको थियो। उक्त बैठकमा छलफल भएका विषयहरु निम्न बमोजिम थिए।

- कृषि इन्टर्नका गुणस्तरीय अनुसन्धानको लागि थप बजेट व्यवस्थापन गरिनु पर्ने।
- कृषि इन्टर्नलाई दिइँदै आएको मासिक भत्ता अहिलेको मँहगी अनुसार वृद्धि गर्नुपर्ने।
- व्यवस्थापनयोग्य विद्यार्थी संख्या मात्र समावेश गरिनु पर्ने।
- कृषि इन्टर्नद्वारा गरिएको उत्कृष्ट अनुसन्धानको नतिजा प्रस्तुत गर्न सेमिनार संचालन गर्नुपर्ने।
- Action research लाई प्राथमिकता दिन परियोजनाको बाली चक्र र विश्वविद्यालय/कलेज/इन्स्टिच्युटको क्यालेन्डर मिलाउनु पर्ने।

९. इन्टर्नसिप कार्यको उपलब्धी

९.१. कृषि इन्टर्न

- परियोजना मार्फत प्रत्यक्ष फिल्डस्तरमा कृषकवर्गहरुसँग काम गर्ने अवसरले व्यवहारिक ज्ञानमा वृद्धि।
- आधुनिक कृषि प्रविधि प्रसार, कार्यक्रम व्यवस्थापन, प्राविधिक तालिम, कृषक तालिम जस्ता कार्यमा समावेश हुने मौका।
- प्रत्यक्ष रुपमा कृषक र कृषि सहकर्मीहरुसँग काम गर्दा सञ्चार र समस्याको पहिचान गर्ने क्षमता वृद्धि।
- समस्याको समाधान, रिपोर्टिङ र किसानसँगको संवादमा दक्षता।
- सरकारी निकायको कार्य पद्धति बुझ्न सहयोग।
- भविष्यमा सरकारी वा गैरसरकारी निकायमा रोजगारीको लागि अनुभव।
- अनुसन्धान कार्य मार्फत उच्च शिक्षामा सहजता।

९.२. विश्वविद्यालय/कलेज/इन्स्टिच्युट

- सैद्धानतिक शिक्षालाई व्यवहारिक अभ्यासमा परिणत गराउने अवसर।
- अनुसन्धान कार्य।
- पाठ्यक्रमको व्यवहारिक उपयोगिता परीक्षण।
- अन्तर निकायसँग सम्बन्ध विस्तार।

९.३. परियोजना

- अतिरिक्त मानव स्रोतको उपलब्धताले कार्यालयको कार्य क्षमता बढाउने।
- फिल्डस्तरमा कृषि इन्टर्नद्वारा संकलन गरिएको जानकारी परियोजनाको अभिलेखको लागि उपयोगी हुने।
- परियोजना कार्यान्वयनका कार्यक्रमहरु प्रतिवेदनको रुपमा रहने।

१०. चुनौती र समस्याहरू

१०.१. कृषि इन्टर्न

- ❖ Survey Research को लागि कृषकहरुबाट सहकार्यमा समस्या।
- ❖ Survey Research गर्दा खास विषय/वस्तु प्राप्त नहुने।
- ❖ इन्टर्नले गरेका अनुसन्धानको निचोड कृषकसम्म उपलब्ध नहुनु।
- ❖ मुख्य सल्लाहकार र सदस्य सुपरीवेक्षकसँग सञ्चारको समस्या।

१०.२. विश्वविद्यालय/कलेज/इन्स्टिच्युट

- ❖ अध्ययन अनुसन्धानको लागि परियोजनाको प्राथमिकता प्राप्त बालीहरुको बाली चक्र र शैक्षिक क्यालेन्डरमा असमझदारी।
- ❖ दक्ष कर्मचारी र पूर्वधार नभएका कृषि कार्यलयमा इन्टर्न नखटाउन आग्रह।

१०.३. परियोजना

- ❖ परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरुमा पर्याप्त मात्रामा दक्ष जनशक्ति नभएकाले इन्टर्न व्यवस्थापन चुनौतीपूर्ण।
- ❖ कतिपय कृषि इन्टर्नहरुमा अनुशासन र कार्यक्रम प्रति लगावको कमी।
- ❖ जिल्ला स्थित कार्यालयमा इन्टर्नसिपलाई व्यवस्थित कार्यक्रमको रुपमा योजना नबनाउँदा सहजीकरणमा समस्या।
- ❖ विश्वविद्यालय/कलेज/इन्स्टिच्युटले पेश्कि रकम समयमा नै फछ्र्यौट नगर्दा परियोजनाको नाममा बेरुजु कायम।

११. राष्ट्रिय योजना आयोग

राष्ट्रिय योजना आयोगको प्रतिनिधित्व गर्नु भएका योजना अधिकृत श्री चन्द्र प्रकाश बस्नेतज्यूले कृषि स्नातक इन्टर्न खटाउन परियोजना र विश्वविद्यालय/कलेज/इन्स्टिच्युट बीच भएको द्विपक्षीय सम्झौता सन्तोषजनक रहेको बताउनु भयो। विद्यार्थीहरुले व्यवहारिक ज्ञान आर्जन गर्दै सक्रिय सहभागिता र आत्मनिर्भरता उल्लेखनिय रुपमा पाइएको र आवद्ध संस्थाको कार्यक्षमता बढाउन योगदान पुर्याएको कुरा व्यक्त गर्नु भयो। अन्तत यस इन्टर्नसीप कार्यक्रमले विद्यार्थीहरुलाई व्यवसायिक कृषि तर्फ आकर्षित गर्दै ज्ञान, सीप र व्यवहारिक अनुभव दिलाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको र यस परियोजनालाई दिगो रुपमा अगाडि बढाउन र नतिजामुलक बनाउन संस्थागत नीति, कार्यक्रमको निरन्तरता र अनुगमन प्रणालीमा थप सुधार गर्दै अघि बढ्न शुभकामना व्यक्त गर्नु भयो।

१२. कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको प्रतिनिधित्व गर्नु भएका कृषि प्रसार अधिकृत श्री सन्तोष भण्डारीज्यूले अनुसन्धान विषय छनौट गर्दा कार्यान्वयन क्षेत्रमा रहेका वाली विशेषका समस्यालाई प्राथमिकता दिनुपर्ने र अनुसन्धान कार्यका लागि आवश्यक सामाग्री उपलब्धता परियोजना कार्यान्वयन एकाई तथा स्थानीय समुदायसँगको सामाजीकिकरणका (विशेषगरी सर्भे अनुसन्धानका) लागि परियोजना कार्यान्वयन एकाई तथा कार्यक्रम संचालन समन्वय समितिले सहजिकरण गर्नुपर्ने बताउनु भयो। त्यसैगरी ईन्टर्नसीप अवधिनमा गर्ने कार्यका बारेमा मुख्य (Major) तथा स्थलगत (Site) सल्लाहकारबाट प्रयाप्त सहजीकरण, मार्गदर्शनको तथा अनुगमन प्रभावकारी हुनुपर्ने र अनुसन्धानबाट प्राप्त जानकारी स्थानीय समुदाय संग साझा गर्ने तथा कार्यक्रममा आन्तरिकिकरण गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने। साथै, ईन्टर्न परिचालनका विषयमा देखिएका सुशासनका विषय

(student tracing and attendance), reporting तथा supervision का विषयमा अध्ययन गरी सुधार गर्नु पर्ने विषय व्यक्त गर्नु भयो।

१३. डीन, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय

विश्वविद्यालयसँग समन्वय गरी कृषि स्नातक इन्टर्नलाई ५ महिना अवधिको इन्टर्नसिप अवसर उपलब्ध गराइदिएकोमा परियोजनालाई धन्यवाद ज्ञापन गर्नु भयो। यस सहयोगले विद्यार्थीहरुको व्यवहारिक ज्ञान अभिवृद्धिमा उल्लेखनिय योगदान पुर्याएको बताउनु भयो। आगामी वर्षहरूमा थप विद्यार्थीहरूलाई यस कार्यक्रममा समावेश गर्न बजेट वृद्धि गर्न परियोजनासँग अनुरोध व्यक्त गर्नु भयो। साथै, गुणस्तरीय अनुसन्धानलाई प्रोत्साहन गर्न र विद्यार्थीहरूको आर्थिक सहजीकरणका लागि मासिक भत्तामा पनि वृद्धि गरिनु आवश्यक रहेको बताउनु भयो।

१४. परियोजना निर्देशक, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना

कार्यक्रममा सक्रिय सहभागिताका लागि सम्पूर्ण सहभागीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न भयो। विद्यार्थीहरूले गरेका अनुसन्धान सम्बन्धी कार्यहरू सन्तोषजनक स्तरमा सम्पन्न भएका र विशेष गरी बाली कटनी, तथ्यांक संकलन लगायतका कार्यहरूमा विद्यार्थीहरूको योगदान परियोजनाका लागि निकै मूल्यवान् रहेको बताउनु भयो। बजेट तथा मासिक भत्तासम्बन्धी विषयमा पनि छलफल आवश्यक देखिएको र यस सम्बन्धमा नीतिमा आवश्यक संशोधन गर्न बैठक आयोजना गरि यस अवलोकन कार्यक्रममा उठेका अन्य सबै मुद्दाहरूलाई समेत ध्यानपूर्वक विचार गरी अगाडि बढ्ने जानकारी गराउनु भयो। अन्त्यमा, पुनः एक पटक विभिन्न सरकारी संस्था, विश्वविद्यालय/कलेज/इन्स्टिच्युटबाट उपस्थित हुनु भएका पदाधिकारीहरुलाई धन्यवाद व्यक्त गर्नु भयो। कार्यालयको वार्षिक व्यस्त कार्यक्रमको बीचमा पनि इन्टर्नहरूलाई मार्गदर्शन गर्नुहुने सम्पूर्ण परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, प्रादेशिक कार्यालयलाई विशेष धन्यवाद साथै आगामी दिनमा इन्टर्नसीपलाई वार्षिक कार्यक्रममा समेट्न सोही अनुरुपको पूर्व तयारीमा लाग्ने बताउनु भयो।

१५. कार्यक्रमबाट हासिल भएका उपलब्धीहरु

- ❖ विद्यार्थीहरुको अनुसन्धान कार्यको प्रत्यक्ष मूल्यांकन।
- ❖ अन्तर निकाय सम्बन्धमा थप प्रोत्साहन।
- ❖ आगामी दिनको इन्टर्नसीप कार्यक्रमको लागि मार्गचित्र तय।
- ❖ फिल्डस्तरमा इन्टर्न व्यवस्थापनको अवस्था बुझ्ने मौका।
- ❖ कार्यक्रमलाई दिगो रुपमा अगाडि बढाउन राष्ट्रिय योजना आयोग र मन्त्रालयबाट सुझाव प्राप्त।
- ❖ नीति र बजेट सम्बन्धी विषयमा संशोधन गर्न सहमत।
- ❖ फिल्डस्तरमा कृषकसँग वार्तालापसँगै समस्या र सुझावहरु प्रापत।
- ❖ परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरुको कार्यक्रम अनुगमन।
- ❖ संयुक्त अनुगमन कार्यले विद्यार्थीहरुमा सकारात्मक संदेश प्रवाह।
- ❖ परियोजनाको सुधारिनु पर्ने विषयहरुको अवगत।

प्रतिवेदक : सुस्मिता वसंखे, पशु विकास अधिकृत, परियोजना व्यवस्थापन एकाइ

अनुगमनका केही झलकहरू

४. परियोजनाको संयुक्त प्रादेशिक प्रथम त्रैमासिक प्रगति समीक्षा गोष्ठीको सम्पन्न प्रतिवेदन

प्रतिवेदक: रविकिरण अधिकारी, कृषि अधिकृत, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, भरतपुर, चितवन

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना नेपाल सरकारको पन्ध्रौं पञ्चवर्षीय योजनाले रुपान्तरणकारी परियोजनाको रूपमा अघि सारेको परियोजना हो । यो परियोजना कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको मातहतमा सञ्चालित रहेको छ । स्वदेशी सोच, स्वदेशी लगानी र स्वदेशी जनशक्तिबाट तयार गरिएको यस परियोजनाका मुख्य चार वटा सम्भागहरूः सुपरजोन, जोन, ब्लक र पकेट रहेका छन् जसमध्ये पकेट स्थानीय तहमार्फत, ब्लक प्रदेश सरकारमार्फत तथा जोन र सुपरजोन कार्यान्वयन गर्न छुट्टै परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरूको स्थापना गरिएको छ । परियोजनाले परियोजना अवधिभर (आ.व. २०७२/७३ - आ.व. २०८२/८३)मा २१ वटा सुपरजोन, ३०० वटा जोन, १५०० वटा ब्लक र १५,००० वटा पकेट स्थापना गर्ने लक्ष्य लिएको र त्यसको लागि १ खर्ब ३० अर्ब लगानी गरिने अपेक्षा राखेको छ । नेपालको सातै प्रदेश र सबै ७५३ वटै पालिकामा कार्यान्वयन भइरहेको यो योजना देशकै सबैभन्दा ठूलो सरकारी परियोजनामध्ये पर्छ ।

परियोजनाको कार्यान्वयन गर्न केन्द्रमा परियोजना निर्देशकको मातहतमा परियोजना व्यवस्थापन एकाइ रहेको छ भने ४८ वटा परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरू मातहतमा रहेका छन् । यीमध्ये हरेक प्रदेशमा भएका परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरू बीच तथ्याङ्क सङ्कलन तथा समन्वय गर्न एक एक वटा समन्वय एकाइ तोकिएको छ । यस्ता समन्वय एकाइहरूमा अधिकृत कर्मचारीको अतिरिक्त दरबन्दीको व्यवस्था भएको हुन्छ भने विषय विज्ञहरू समेत राखिएका हुन्छन् । बागमती प्रदेशको लागि परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, चितवनलाई सो जिम्मेवारी दिइएको छ ।

निश्चित अवधिभित्र लक्ष्य तोकिएका कृयाकलापहरूको निर्दिष्ट उद्देश्य अनुरुप सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा समीक्षा तथा मूल्याङ्कन गर्न प्रयोग गरिने विभिन्न तरिका मध्ये प्रगति समीक्षा गोष्ठी एक महत्वपूर्ण कृयाकलाप हो । परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, चितवनको आ.व. २०८१/८२ को स्वीकृत कार्यक्रममा संयुक्त प्रादेशिक त्रैमासिक/वार्षिक समिक्षा गोष्ठी सञ्चालनको कृयाकलाप भएअनुरुप परियोजना व्यवस्थापन एकाइबाट निर्णय भई बागमती, गण्डकी र लुम्बिनी प्रदेशका परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरूको आ.व. २०८१/८२ को प्रथम त्रैमासिक अवधिको संयुक्त गोष्ठी परियोजना समन्वय एकाइ, बागमती प्रदेशले सञ्चालन गर्ने भएकाले कार्तिक १२ देखि १४ गतेसम्मनवलपरासी बर्दघाट सुस्ता पूर्व जिल्लास्थित देवचुली नगरपालिका वडा नम्बर १७ मा अवस्थित पिप्रहर सामुदायिक होमस्टेमा सञ्चालन भयो । तीनवटा प्रदेशहरूमा गरी २३ वटा परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरूको सहभागितामा होमस्टेमा आवासीय समीक्षा कार्यक्रमको आयोजना भएको थियो । नारायणी नदी किनार आसपासमा रहेको त्यस क्षेत्रका आदिवासी थारु समुदायको प्रत्यक्ष जीवनस्तर उकास्न सहयोग पुर्‍याउने उक्त होमस्टेमा कार्यक्रमको आयोजना गरी जलवायुमैत्री कृषि कृयाकलापहरूको सञ्चालनमा समेत उक्त कार्यक्रमले सघाउ पुर्‍याएको थियो ।

१.२ उद्देश्य

बागमती, गण्डकी र लुम्बिनी प्रदेशका २३ वटा परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरूको प्रथम त्रैमासिक अवधिको प्रगति प्रस्तुतीकरण गर्नु यस कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य रहेको थियो भने विशिष्ट उद्देश्यहरूमाः

1. तीनवटै प्रदेशहरूको समष्टिगत प्रगति विवरण प्रस्तुतीकरण गर्नु र विवेचना गर्नु
2. अन्य प्रदेश वा कार्यान्वयन एकाइले गरेका अनुकरणीय कार्यहरूका बारेमा अनुभव आदानप्रदान गरी कार्यान्वयन गर्नु
3. माथिल्ला निकायहरू तथा सरोकारवालाहरूसँगको सम्बन्ध अझ मजबुद बनाउनु र पृष्ठपोषण लिनु
4. परियोजना कार्यान्वयनका क्रममा आइपरेका समस्याहरूको समाधान खोज्नु तथा आगामी रणनीति निर्माणको आधार बनाउनु

कार्यक्रम बारे जानकारी

संयुक्त प्रादेशिक प्रथम त्रैमासिक प्रगति समीक्षा गोष्ठीकार्यक्रम बारे सामान्य जानकारी यस तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	शीर्षक	जानकारी
1.	कार्यक्रम	संयुक्त प्रादेशिक प्रथम त्रैमासिक प्रगति समीक्षा गोष्ठी
2.	आयोजक	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना,परियोजना कार्यान्वयन एकाइ,भरतपुर, चितवन
3.	अवधि	३ दिने (कार्तिक १२ देखि १४ गतेसम्म)
4.	स्थान	नवलपरासी बर्दघाट सुस्ता पूर्व जिल्लास्थित देवचुली नगरपालिका वडा नम्बर १७ मा अवस्थित पिप्रहर सामुदायिक होमस्टे
5.	प्रकार	आवासीय
6.	लक्षित सहभागीहरू	बागमती, गण्डकी र लुम्बिनी प्रदेशका२३ वटा परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरू
7.	कार्यक्रम संयोजक	महेश रेग्मी, वरिष्ठ कृषि अधिकृत, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, चितवन
8.	कार्यक्रम सञ्चालक	रविकिरण अधिकारी, कृषि अधिकृत, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, चितवन
9.	समुद्घाटन समारोह	कार्तिक १२ गते
10.	समुद्घाटन समारोहमा उपस्थित मुख्य व्यक्तित्वहरू	1. अध्यक्षताःपरियोजना निर्देशक बैकुण्ठ अधिकारी 2. प्रमुख आतिथीः नवलपरासी ब.सु.पू.का जिल्ला समन्वय समिति प्रमुख बाबुराम विश्वकर्मा

क्र.सं.	शीर्षक	जानकारी
		3. चितवन जिल्लाका समन्वय समितिका प्रमुख नारायण अधिकारी 4. देवचुली नगरपालिकाका नगरप्रमुख हरिप्रसाद न्यौपाने 5. बागमती प्रदेश सरकार कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका सचिव विनोदकुमार भट्टराई 6. नवलपरासी ब.सु.पूर्वका सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारी माधवप्रसाद शर्मा 7. संघीय कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका वरिष्ठ कृषि अर्थविज्ञ डा. प्रद्युम्न पाण्डे

गोष्ठीका सहभागीहरू

कार्यक्रमको समुद्घाटन समारोह परियोजना निर्देशक बैकुण्ठ अधिकारीज्यूको अध्यक्षतामा सम्पन्न भएको थियो। उक्त कार्यक्रममा नवलपरासी बसुपूका जिल्ला समन्वय समिति प्रमुख बाबुराम विश्वकर्माको प्रमुख आतिथ्यतामा चितवन जिल्लाका समन्वय समितिका प्रमुख नारायण अधिकारी, देवचुली नगरपालिकाका नगरप्रमुख हरिप्रसाद न्यौपाने, बागमती प्रदेश सरकार कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका सचिव विनोदकुमार भट्टराई, नवलपरासी पूर्वका सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारी माधवप्रसाद शर्मा,संघीय कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका वरिष्ठ कृषि अर्थविज्ञ डा. प्रद्युम्नराज पाण्डे, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना व्यवस्थापन एकाइका वरिष्ठ अनुगमन मूल्याङ्कन अधिकृत हिक्मत कुमार श्रेष्ठ तथा योजना अधिकृत माधव पौडेल, भरतपुर, चितवनभेटनरी अस्पताल तथा पशुविज्ञ केन्द्र चितवनका प्रमुख सुशील केसी, कृषि ज्ञान केन्द्र नवलपरासी पूर्वका प्रमुख कुलप्रसाद तिवारी, कृषि विकास कार्यालय चितवनका अधिकृत सुरुची त्रिपाठी, रत्ननगर नगरपालिका कृषि शाखा प्रमुख प्रविण लामा तथा देवचुली नगरपालिकाका कृषि शाखा प्रमुख गगन भट्टराईका साथै २३ वटा परियोजना कार्यान्वयन एकाइका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, जोन सुपर जोन सञ्चालक समन्वय समितिका पदाधिकारीहरू लगायतको उपस्थिति रहेको थियो ।

कार्यक्रम सञ्चालन तथा छलफलका विषयहरू

1.1 पहिलो दिनको कार्यक्रम

पहिलो दिन १२ गतेका कार्यक्रमहरू निम्नानुसार रहेका थिए ।

1. समुद्घाटन कार्यक्रम
2. प्रदेश समन्वय एकाइहरूको प्रस्तुतीकरण
3. सरोकारवाला निकायहरूको प्रतिनिधि प्रस्तुतीकरण
4. विशिष्ट व्यक्तित्वहरूको मन्तव्य

प्रदेशहरूको प्रथम त्रैमासिक अवधिको समग्र प्रगति अवस्था

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना अन्तर्गत तीनवटा प्रदेशहरूः बागमती, गण्डकी र लुम्बिनीको प्रगति अवस्था बारे भएका प्रस्तुतीहरूको समग्रमा हेर्दा आ.व. २०८१/८२ को प्रथम त्रैमासिक अवधिको प्रगति अवस्था निम्नानुसार रहेको पाइयो ।

परियोजनासमन्वय एकाइहरूः

क्र.सं.	प्रदेश	परियोजना समन्वय एकाइ
1.	बागमती	परियोजनासमन्वय एकाइ चितवन
2.	गण्डकी	परियोजनासमन्वय एकाइ कास्की
3.	लुम्बिनी	परियोजनासमन्वय एकाइ रुपन्देही

प्रदेशगत समग्र प्रगति विवरण

बजेट रु. लाखमा

क्र.सं.	प्रदेश	कूल वार्षिक बजेट	कूल प्रथम त्रैमासिक बजेट	प्रथम त्रैमासिक अवधिको भारित प्रगति प्रतिशत	प्रथम त्रैमासिक अवधिको वित्तीय प्रगति प्रतिशत
1.	बागमती	४८९६.२१	३२८.२३	८२.४१%	७४.७६%
2.	गण्डकी	४५३१.०६	४९६.४६	६०.८४%	४२.३४%
3.	लुम्बिनी	४६६३	४८०.२६	६२.५०%	४९.२०%

अन्य प्रस्तुतीहरूः

1. कृषि विकास कार्यालय, बागमती प्रदेश सरकरा, चितवन
2. रत्नतगर नगरपालिका, चितवन
3. देवचुली नगरपालिका, नवलपरासी ब.सु.पूर्व
4. विषादी द्रुत परीक्षण प्रयोगशाला, नवलपरासी ब.सु.पूर्व

समुद्घाटन कार्यक्रममा सहभागीहरूले व्यक्त गर्नुभएका मुख्य धारणाहरूः

समुद्घाटन समारोहका प्रमुख अतिथि नवलपरासी बर्दघाट सुस्ता पूर्व जिल्लाका जिल्ला समन्वय समितिका प्रमुख बाबुराम विश्वकर्माले परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, नवलपुरले जिल्लास्थित निकायहरूसँग राम्रो समन्वय गरिरहेको र तीन दिने गोष्ठीको सफलताको शुभकामना दिनुभएको थियो। देवचुली नगरपालिकाका नगर प्रमुख हरिप्रसाद न्यौपानेले चक्लाबन्दी खेती मार्फत कृषिको आधुनिकीकरण गर्दै उत्पादन वृद्धि गर्नुपर्ने र विषादीको अव्यवस्थित प्रयोगलाई पनि जनचेतना फैलाउने र व्यवस्थित प्रयोगको लागि अभियानको थालनी गर्नुपर्ने बताउनुभयो। उहाँले यो कार्यक्रम देवचुलीमा राखेको

र होमस्टेको प्रवर्द्धन गर्नमा सहयोग गरेकोमा प्रशंसा गर्दै परियोजनालाई धन्यवाद दिनुभयो। चितवन जिल्ला समन्वय समितिका प्रमुख नारायण प्रसाद अधिकारीले संयुक्त गोष्ठीको सफलताको कामना गर्दै कृषिको विकासमा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाले उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह गरेको बताउनुभयो।

बागमती प्रदेशका कृषि सचिव एवं पूर्व परियोजना निर्देशक विनोद कुमार भट्टराईले प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाले तीन तहकै सरकारमा काम गरेको र यो एक सफल परियोजना रहेको बताउनुभयो। आफ्नो हालसम्मको कार्य अनुभवमा सबैभन्दा राम्रो मोडेल यस परियोजनाले अवलम्बन गरेको उहाँले बताउनुभयो। परियोजनाको पूर्व निर्देशक हुँदै प्रदेश सचिव हुनुभएका उहाँले प्रदेशको काम गर्दा कार्यविधिहरू बनाउनुपर्ने,त्यसलाई पास गर्नुपर्ने र त्यो हालसम्म पनि गर्न नसकेको सन्दर्भमा यस परियोजनाले परियोजना कार्यान्वयन म्यानुअल मार्फत काम गर्न निकै सहज हुने बताउनुभयो। स्थानीय तह देवचुली नगरपालिका, रत्ननगर नगरपालिका तथा कृषि विकास कार्यालय चितवनको प्रगति सम्बन्धी प्रस्तुतीकरणमा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको सहयोगमा सञ्चालित पकेट तथा ब्लक विकास कार्यक्रमको प्रगति प्रदेश र स्थानीय तहबाट विनियोजित बजेटको तुलनामा उच्च प्रगति हासिल गरेकोले पनि यस परियोजनाको सञ्चालनमा सहज रहेको कुरा प्रष्ट भएको उहाँले बताउनुभयो।

2.1 दोश्रो दिनको कार्यक्रम

दोश्रो दिन १३ गतेका कार्यक्रमहरू निम्नानुसार रहेका थिए ।

1. परियोजना निर्देशक बाट विशेष छलफल तथा निर्देशन सत्र
2. लुम्बनी र गण्डकी प्रदेश कार्यान्वयन एकाइहरूको प्रस्तुतीकरण

परियोजना निर्देशकज्यूको विशेष सत्रको मुख्य विषयवस्तुहरूः

परियोजना निर्देशक बैकुण्ठ अधिकारीले परियोजनाको १० प्लस ५ मोडेलको बारेमा बताउनुभयो। प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना थप पाँच वर्षको लागि थप्ने सोच रहेको र त्यसैको गृहकार्य भइरहेको जानकारी गराउनुभयो। हाल प्राथमिकता प्राप्त बालीहरूको संख्या पनि १५ वटा बाट घट्न सक्ने र अहिलेका परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरूको संरचना पनि केही केही हेरफेर गर्न सकिने अवस्था रहेको जस्तो किः जिल्लाहरू मिसाएर पनि सुपरजोन वा जोन निर्माण गर्न सकिने विकल्पहरू पनि हुने बताउनुभयो। त्यस्तै, कार्यालयहरूमा चिठीपत्र तथा औपचारिक पत्रहरूमा शुद्धाशुद्धिमा पनि ध्यान दिने विषयमा मन्त्रिपरिषदबाट पनि निर्णय भएको र परियोजनाबाट पनि परिपत्र भएको सन्दर्भमा त्यसलाई जिम्मेवारीपूर्ण ढंगले लिन आग्रह गर्नुभयो। परियोजना निर्देशकज्यूले प्रत्येक कार्यान्वयन एकाइहरूको बेरुजुको अवस्थाको बारेमा जानकारी लिनुहुँदै बेरुजु फच्छौंटलाई प्राथमिकतामा राख्न बताउनुभयो। असुल उपर गर्ने बेरुजुहरूलाई तुरुन्तै पत्रचार गर्न र तीनपटकसम्म पनि पत्राचार गर्दा पनि तिर्त नआए अगाडि प्रक्रियामा लैजान पनि उहाँले सुझाव दिनुभयो। निर्देशकज्यूले संयुक्त प्रादेशिक गोष्ठी कार्यक्रम राख्ने योजना सही भएको भन्दै योजना शाखाका कर्मचारीहरूको प्रशंसा गर्दै प्रभावकारी रहेको र यसलाई अरु वर्षमा समेत निरन्तरता दिनुपर्ने बताउनुभयो।

परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरूको प्रस्तुतीकरण

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना अन्तर्गतका तीनवटा प्रदेशहरूः बागमती, गण्डकी र लुम्बिनीका २३ वटा परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरू मध्ये गण्डकी र लुम्बिनी प्रदेशका निम्न कार्यालयहरूले प्रगति अवस्था बारे आ-आफ्नो प्रस्तुतीहरू दिएका थिए ।परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरूलाई प्रस्तुतीकरणको लागि २०-२० मिनेटको समय दिइएको थियो। छलफलका लागि समय व्यवस्थापन गरिएको थियो ।

गण्डकी प्रदेशका परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरू

1. परियोजना कार्यान्वयन एकाइकास्की
2. परियोजना कार्यान्वयन एकाइबागलुङ
3. परियोजना कार्यान्वयन एकाइमुस्ताङ
4. परियोजना कार्यान्वयन एकाइनवलपरासी (ब.सु.पूर्व)
5. परियोजना कार्यान्वयन एकाइस्याङ्जा
6. परियोजना कार्यान्वयन एकाइलमजुङ
7. परियोजना कार्यान्वयन एकाइगोरखा

लुम्बिनी प्रदेशका परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरू

1. परियोजना कार्यान्वयन एकाइरुपन्देही
2. परियोजना कार्यान्वयन एकाइकपिलबस्तु
3. परियोजना कार्यान्वयन एकाइ दाङ्ग
4. परियोजना कार्यान्वयन एकाइ बर्दिया
5. परियोजना कार्यान्वयन एकाइ पाल्पा
6. परियोजना कार्यान्वयन एकाइ गुल्मी
7. परियोजना कार्यान्वयन एकाइ अर्घाखाँची
8. परियोजना कार्यान्वयन एकाइ प्यूठान
9. परियोजना कार्यान्वयन एकाइ रुकुम पूर्व

मन्तव्यको मुख्य विषयवस्तुहरू

मन्त्रालयका वरिष्ठ कृषि अर्थविज्ञडा. प्रद्युम्नराज पाण्डे

छलफलका क्रममा संघीय कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका वरिष्ठ कृषि अर्थविज्ञ डा. प्रद्युम्नराज पाण्डेले आफूले परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, चितवनको अनुगमन गरी कार्यक्रममा सहभागी भैरहँदा यस परियोजना र

परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, चितवनको समग्र टोलीले गरिरहेको कामको प्रशंसा गर्नु भयो । यस परियोजनाले चितवनका किसानहरूको जीवनस्तर उकास्न गरेको योगदान फिल्डमा ज्वलन्त देखिएको भन्दै कार्यक्रम सञ्चालनको मोडालिटी, यस्तो औचित्यता पनि सार्थक रहेको बताउँदै आगामी दिनमा पनि यस्तै प्रगतिमा निरन्तर अगाडि बढ्न सबैलाई सकारात्मक ऊर्जा मिलोस् भन्ने शुभकामना दिनुभयो ।

सत्रको समापन मन्तव्य वरिष्ठ कृषि अधिकृतमहेश रेग्मी

त्रैमासिक प्रगति प्रस्तुति गर्नुको अलावा आफ्ना कार्यालयमा भइरहेका सुशासन र पारदर्शिता सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको पनि जानकारी प्रस्तुतकर्ताहरूले दिएको जसमध्ये कतिपय कार्यालयले हरेक दिन बिहान सबै कर्मचारीहरू आधा घण्टा सँगै बसेर चिया पिउने र बिहानै दिनभरि गर्नुपर्ने कामहरूको बाँडफाड गर्ने र आ-आफ्नो काममा लाग्ने गरेको सह्रानीय कार्य भएको र आफूले पनि त्यसलाई लागू गर्ने बताउनुभयो। प्रगतिको एउटै खाकालाई पनि सबैलाई अवलम्बन गर्न र तोकिएकै खाकामा प्रगति पठाउन अनुरोध गर्नुभयो । एकअर्कोले गरेको कामबाट सिक्ने अवसरसमेत यस्ता प्रस्तुतिले दिने प्रस्तुतीकरण सत्रका अध्यक्ष महेश रेग्मीले बताउनुभयो।

3.1 तेश्रो दिनको कार्यक्रम

तेश्रो दिन १४ गतेका कार्यक्रमहरू निम्नानुसार रहेका थिए ।

1. बागमती प्रदेश कार्यान्वयन एकाइहरूको प्रस्तुतीकरण
2. कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको तर्फबाट प्रस्तुतीकरण
3. कार्यक्रमको समापन सत्र

बागमती प्रदेशका परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरू

1. परियोजना कार्यान्वयन एकाइचितवन
2. परियोजना कार्यान्वयन एकाइधादिङ
3. परियोजना कार्यान्वयन एकाइभक्तपुर
4. परियोजना कार्यान्वयन एकाइसिन्धुपाल्चोक
5. परियोजना कार्यान्वयन एकाइनुवाकोट
6. परियोजना कार्यान्वयन एकाइसिन्धुली
7. परियोजना कार्यान्वयन एकाइरामेछाप

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको तर्फबाट लाभ लागत अध्ययन सम्बन्धी प्रस्तुतीकरण मन्त्रालयका वरिष्ठ कृषि अर्थविज्ञ डा. मणिरत्न अर्यालले दिनुभएको थियो । समापानका क्रममा परियोजना व्यवस्थापन एकाइका वरिष्ठ अनुगमन मूल्याङ्कन अधिकृत हिक्मत कुमार श्रेष्ठले यो उपलब्धिका लागि धन्यवाद दिनुहुँदै परियोजनाले माग गरेका विभिन्न

तथ्याङ्कहरूलाई तोकिएको समयसीमा भित्र पठाउन अनुरोध गर्नुभयो भने प्रगतिको एउटै खाकालाई पनि सबैलाई अवलम्बन गर्न बताउनुभयो ।

निष्कर्ष तथा सुझाव

समग्रमा हेर्दा प्रथम त्रैमासिक अवधिमा बजेट प्राप्त भएपछि सूचना प्रकाशन गर्ने तथा आवेदन सङ्कलनका कामहरू बढी हुने गर्दछन् र यो त्रैमासिकले अन्य त्रैमासिकमा काम गर्नको लागि आधार तय गर्ने गर्दछ। कतिपय क्रियाकलापहरू जस्तो कि व्यावसायिक प्याज प्रवर्द्धन कार्यक्रममा चाहिँ आवेदनहरूको छनौट भई सम्झौता समेत भइसकेको बागमती प्रदेशमा देखियो । यस त्रैमासिकको प्रगति अवस्था सन्तोषजनक देखिएको र आगामी त्रैमासिकमा अझ बढी प्रगति हासिल गर्नेतर्फ सबैलाई नयाँ ऊर्जा प्राप्त भएको पाइयो र भएका कमीकमजोरीहरूको समेत पहिचान गर्दै त्यसको निराकरणको लागि लाग्न पनि यस गोष्ठीले भूमिका खेलेको पाइयो ।

सुझावहरू

1. कतिपय परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरू बीच कामको प्रतिस्पर्धा गर्ने सिलसिलामा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा हुन थालेकाले सोको बारेमा सबैजना सचेत भई त्यस्तो अवस्था आउन दिनु नहुने ।
2. सबै परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरूले निर्दिष्ट खाकाको अनुशरण गरी प्रगति पठाउनु पर्ने ।
3. परियोजना व्यवस्थापन एकाइले सुरूमै आवश्यक पर्ने प्रगति विवरणहरूको खाका तयार गरी पठाउन सके र हरेक पटक प्रगति प्रतिवेदनको खाकामा परिवर्तन गर्नु नपर्ने स्थितिको सिर्जना गर्नु पर्ने ।

अनुसूची २ कार्यक्रमको झलकहरू

कार्यक्रमको उद्घाटन समारोहमा उपस्थित विशिष्ट अतिथिज्यूहरू

तीन वटा प्रदेशका PIU हरूको प्रतिनिधित्व गर्ने सहभागीहरू

प्रमुख अतिथि नवलपरासी पश्चिमका जिल्ला समन्वय समितिका प्रमुखज्यू मन्तव्य राख्नुहुँदै

परियोजना निर्देशक बैकुण्ठ अधिकारी सहित सामुहिक तस्बिर खिँच्दै सहभागीहरू

६.१.२ कृषि विभागबाट भएको कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन

१. अमिलोजात फलफूल बालीहरु (सुन्तला र कागति) को CTV/ HLB परिक्षणका लागि (पात) नमुना संकलनका लागि अनुगमन भ्रमणको प्रतिवेदन

भ्रमण कर्ताः- श्री श्रीकृष्ण न्यौपाने (बाली.सं.अ.), श्री मनिता तामाङ्ग (बाग.वि.अ.), श्री केशवराज जोशी (लेखापाल)

जिल्लाः- धनकुटा न.पा. वडा नं.३ र शहिदभूमि गा.पा. वडा नं. ४

भ्रमण अवधिः २०८१/०७/२३ देखि २९

भ्रमणको उद्देश्यः धनकुटा जिल्लाका विभिन्न निजी नर्सरीहरुमा जालीघर भित्र रहेका अमिलोजात फलफूल बालीहरु (सुन्तला र कागति) को CTV/ HLB परिक्षणका लागि (पात) नमुना संकलन गर्ने ।

भ्रमणको विबरणः-

१. मिति २०८१/०७/२३ गते काठमाण्डौ देखि धनकुटा स्थित प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यन्वयन एकाई धनकुटासम्म पुगियो ।
२. मिति २०८१/०७/२४ गते धनकुटा न.पा. वडा नं.३ कागतेका कृषक श्री राधा राईको जाली घरभित्र रहेको नीजि नर्सरीबाट १० वटा र राजु कटुवालको नर्सरीबाट ४ वटा CTV/ HLB परिक्षणका लागि (पात) नमुना संकलन गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो।
३. २०८१/०७/२५ गते धनकुटा न.पा. वडा नं.३ पाखिवासका कृषक श्री भानुभक्त डाँगीको जाली घरभित्र रहेको नर्सरीबाट ७ वटा कागति,२ वटा सुन्तला र १ वटा जुनार र प्रदिप दाहालको जालि घरबाट १२ वटा CTV/ HLB परिक्षणका लागि (पात) नमुना संकलन गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो।
४. २०८१/०७/२६ र २७ गते शहिदभूमि गा.पा. वडा नं.४ का कृषक श्री दान बहादुर राईको सुन्तला बगैचाबाट २० वटा (पात) नमुना संकलन गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो।
५. मिति २०८१/०७/२९ गते धनकुटा देखि प्रस्थान गरी काठमाण्डौ पुग्ने काम भयो ।

Sample को विवरण

क्र.सं.	नर्सरी धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	नर्सरीको नाम	बाली	जात	नमूना संकलन सं.	कैफियत
१	राधा राई	धनकुटा न.पा. वडा नं.३	९८२५३५१४९२		सुन्तला	खोकु स्थानीय	१०	

क्र.सं.	नर्सरी धनीको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	नर्सरीको नाम	बाली	जात	नमूना संकलन सं.	कैफियत
२	राजु कटुवाल	धनकुटा न.पा. वडा नं.३	९८०४३१४९६३	कटुवाल फलफूल नीजि नर्सरी	सुन्तला	खोकु स्थानीय	४	
					कागति	सुनकागति१	७	
३	भानुभक्त डाँगीको	धनकुटा न.पा. वडा नं.३	९८४२०७०२३७		सुन्तला	खोकु स्थानीय	२	
					जुनार	वासिङ्गटन नोभेल	१	
४	प्रदिप दाहालको	धनकुटा न.पा. वडा नं.३	९८४२३६४६९२		कागति	सुनकागति१	११	
					सुन्तला	किन्नो	१	
५	दान बहादुर राईको	शहिदभूमि न.पा. वडा नं.४,खोकु	९८६३७८२४२३		सुन्तला	खोकु स्थानीय	२०	
	जम्मा						**५६**	

देखिएका समस्याः-

- अमिलोजात फलफूल बालीहरु मध्ये विशेष गरी जालीघर भित्र रहेका सुन्तला र कागतिको माउबोटहरुमा CTV र HLB रोगका लक्षणहरु देखिएको
- समुन्द्र सतहबाट १३०० मि. भन्दा कम उचाई भएको ठाउँमा विरुवा उत्पादन गर्न हुदैन भनिए तापनि धनकुटा जिल्लाको कतिपए नर्सरी भएका स्थानहरु १३०० मि. भन्दा कम उचाईमा भएको कारण सिट्रस ग्रिनिङको प्रकोप देखिएको
- जालीघर व्यवस्थित नभएको; Double Door system नभएको, UV plastic र जालीहरु च्यातिएको र बालीलाई क्षति पुर्याउने किराहरुको प्रकोप बढी देखिएको
- माउबोट बगैचामा गोडमेलको कमी भएको
- माउबोट भएको जालीघर भित्र अन्तरबालीको रुपमा अन्य तरकारी बालीहरु रोपेको

- जालीघर भित्र रहेको हरेक माउबोटमा ट्यागिङ्ग नभएको ।

सुझावः-

- रोगका लक्षण देखिएका माउबोटहरु नष्ट गरी स्वस्थ्य माउबोट रोपण गर्ने
- च्यातिएको जाली, UV Plastic र Double door मर्मत गर्ने र व्यवस्थित बनाउने
- माउबोट बगैचामा आवश्यका अनुसार समय-समयमा गोडमेल गरिरहने, रसायनिक मल तथा कम्पोट वा गोठेमल र सिंचाई गर्ने
- जालीघर भित्र कुनै पनि तरकारी बाली तथा अन्य बालीहरु अन्तरबालीको रुपमा नरोप्ने
- जालीघर भित्र रहेको हरेक माउबोटमा ट्यागिङ्गको व्यवस्था गर्ने
- समुन्द्र सतहबाट १३०० मि. भन्दा कम उचाई भएको ठाउँमा माउबोट तथा विरुवा उत्पादन नगर्ने
- माउबोटमा HLB/Greening का लक्षण देखिएको भए PCR परिक्षण गर्ने ।

समग्रमा नर्सरी धनीहरुको प्रतिक्रिया तथा प्रतिबद्धताः-

१. बगैंचामा देखिएका कमीकमजोरीहरुलाई क्रमिक रुपमा सुधार गर्दै लैजाने ।
२. झारपात व्यवस्थापन, रोग किरा तथा अन्य व्यवस्थापनको पाटोलाई सुधार गर्दै लैजाने ।
३. समय समयमै अनुगमन निरिक्षण गरी आवश्यक सल्लाह प्राप्त भएमा कमीकमजोरीहरु सच्याउन सहयोग पुग्ने।
४. विभिन्न कारणले नर्सरी तथा माउ बोट मरेका स्थानमा विरुवा पुन रोपण कार्यलाई निरन्तरता दिइने।

निष्कर्शः-

- धनकुटा जिल्लाबाट PCR परिक्षणका लागि संकलन गरिएको जम्मा ५६ वटा नमूना परिक्षण मध्ये १५ वटा Positive र ४१ वटा Negative नतिजा प्राप्त भएको
- PCR परिक्षण गर्दा Positive नतिजा आएका माउबोटहरु जराबाटै उखेलेर नष्ट गर्ने, माटो उपचार गर्ने, रोग सार्ने सिट्रस सिल्लाको नियन्त्रण गर्ने र जालीघर व्यवस्थित बनाउने
- ग्रिनिङ रोग मुक्त स्वस्थ्य विरुवा उत्पादन तथा बिक्री वितरण गर्ने
- रोग मुक्त क्षेत्रमा रोगको प्रकोप हुन नदिन ग्रिनिङ रोग मुक्त विरुवाको प्रयोग गर्ने
- समुन्द्र सतहबाट १३०० मि. भन्दा कम उचाई भएको ठाउँमा सिट्रस ग्रिनिङको लक्षण देखिएको हुदा १३०० मि.भन्दा माथिको उचाईमा मात्र स्वस्थ्य माउबोट तथा विरुवा उत्पादन गर्नुपर्ने
- माउबोट उत्पादन उत्पादन गर्ने जालीघर पूर्ण रुपमा व्यवस्थित बनाउने र स्वस्थ्य माउबोट हुर्काई स्वस्थ्य विरुवा उत्पादन गर्न ।

अवलोकन तथा निरीक्षणका क्रमका खिचिएका केही झलकहरुः-

तेह्रथुमे लोकल कागति

नर्सरीधनी भानुभक्तको नर्सरीकमा नमूना संकलन गर्दै

नर्सरीधनी प्रदिप दाहालको नर्सरीकमा तिनपाते सुन्तलाको विरुवा

२. प्याज गानो भण्डारणको प्राविधिक मापदण्ड तयारीको सम्बन्धमा भएको अनुगमन भ्रमणको प्रतिवेदन

परिचय

राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलाबाली विकास केन्द्र, कीर्तिपुरको वार्षिक स्वीकृत "**प्याजको गानो भण्डारणको प्राविधिक मापदण्ड तयार गर्ने**" कार्यक्रम संचालन गर्नका लागि रुपन्देही तथा कपिलवस्तु जिल्लाका बिभिन्न स्थानमा कृषकहरुले अपनाएको प्रविधि तथा चिस्यान केन्द्रमा गरिएको भण्डारणको प्राविधिक पक्षको जानकारी लिन यो भ्रमण कार्यक्रम संचालन गरिएको हो ।

२. भ्रमणकर्ताको नाम

२.१ श्री धनराज गौतम - बरिष्ठ बाग.वि.अ.- राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलाबाली वि.के., कीर्तिपुर

२.२ श्री सन्दीप सुबेदी - बाग.वि.अ.- राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलाबाली वि.के., कीर्तिपुर

२.३ श्री सपना खापुङ - प्राविधिक सहायक - राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलाबाली वि.के., कीर्तिपुर

३. भ्रमण अवधि

- मिति २०८२ जेष्ठ १४ देखि २० गते सम्म

४. भ्रमण स्थान

- कपिलवस्तु र रुपन्देही जिल्ला

५. भ्रमणको उद्धेश्य

- चिस्यान केन्द्र (Cold Store) प्याज भण्डारण को प्राविधिक पक्षको जानकारी लिने
- कृषक स्तरमा प्याज भण्डारणको प्राविधिक पक्षको जानकारी लिने

६. अनुगमनका लागि प्रयोग गरिएको विधि

- स्थलगत अवलोकन
- छलफल/अन्तरक्रिया
- अनुगमन/निरिक्षण

७. अनुगमन/निरिक्षणका क्रममा पाइएका तथ्यहरु

७.१ एग्रीबस्तु कोल्ड स्टोर, बुद्धभूमि नगरपालिका-१०, कपिलवस्तु

मिति २०८२/२/१५ गते राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलाबाली विकास केन्द्रका बरिस्ठ वागवानी विकास अधिकृत श्री धनराज गौतम, बागवानी विकास अधिकृत श्री सन्दिप सुबेदी र प्राविधिक सहायक श्री सपना खापुङबाट एग्रीबस्तु कोल्ड स्टोर, बुद्धभूमि नगरपालिका-१०, कपिलवस्तुको स्थलगत अनुगमन गरी निम्नानुसारको प्राविधिक जानकारी प्राप्त भयोः

- चिस्यान केन्द्रमा गाजर, प्याज, लसुन, आलु लगायतका बिभिन्न बालीहरु भण्डारण गरेको पाइयो ।
- प्याजको हकमा अघिल्लो वर्ष र यस वर्ष गरी २ वर्षको भण्डारणको अनुभव रहेको पाइयो ।
- यस वर्ष नासिक जातको ३०० टन प्याज भारतको नाशिक बाट बैशाख महिनामा ल्याई भण्डारण गरेको पाइयो । प्याज भण्डारण बोरामा गरेको पाइयो- प्रति बोरा ५० के.जी. रहेको पाइयो ।
- प्याजलाइ १ डिग्री सेन्टिग्रेड तापक्रम तथा ७५% सापेक्षिक आद्रतामा भण्डारण गरेको पाइयो ।
- प्याज भण्डारण गरेको च्याम्बरमा १२००-१५०० पीपीएम कार्बनडाइअक्साइड व्यवस्थापन गरेको पाइयो।
- माथि उल्लेखित तापक्रम, सापेक्षिक आद्रता तथा कार्बनडाइअक्साइडको वयवस्थापन गरेको अवस्थामा ६-७ महिना भण्डारण गर्दा अधिकतम ३-४% स्प्राउटीङ्ग र अधिकतम ५% तौल ह्रास हुने गरेको पाइयो । गत वर्ष ५ महिना भण्डारण गरी (जेष्ठ-अशोज) गरी मुल्य उच्च भएको समयमा बिक्रि वितरण गरेको पाइयो ।
- प्याजमा क्युरिङ्ग गर्दा गरिने क्रियाकलाप अनुसार सिङ्गल लेयर, डबल लेयर र ट्रिपल लेयर प्याजका ग्रेड गरिने र जति बढी लेयरको प्याजको ग्रेड भयो उति नै बढी भण्डारण गर्न सकिने पाइयो । उक्त चिस्यान केन्द्रमा सिङ्गल लेयर प्याज भण्डारण गरेको पाइयो ।

७.२ रुपन्देही तथा कपिलवस्तुका विभन्न स्थानीय तहमा प्याज खेति गर्ने कृषकसंग अन्तर्क्रिया/अनुगमन

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, भैरहवा तथा कृषि ज्ञान केन्द्र, रुपन्देहीमा कार्यरत कर्मचारीहरुसँग छलफल गरी उक्त क्षेत्रमा प्याज खेति गर्ने कृषकहरु पहिचान गरी मिति २०८२/०२/१६-१९ सम्म संयुक्त अनुगमन गर्दा निम्नासुर पाइयोः

- रुपन्देही तथा कपिलवस्तु जिल्लामा प्याज खेति गर्ने कृषकहरुले प्याज गानो भित्राउने तथा बिक्रि बितरण गर्ने कार्य सम्पन्न भैसकेको पाइयो ।
- स्थानीय स्तरमा गरिने प्याज खेतिमा प्याज भण्डारण गर्ने गरेको पाइएन । घरायसी खपतका लागि न्यून मात्रामा भुइँमा फिजाएर तथा डल्ला बनाएर भण्डारण गर्ने गरेको भएतापनि खेतबाटै अधिकांस उत्पादन बिक्रि वितरण हुने गरेको पाइयो ।
- यस वर्ष प्याज रु. २५-३० प्रति के.जी. मा फार्म गेट बाट बिक्रि वितरण भएको पाइयो ।

८. सुझाव

- एग्रीबस्तु कोल्ड स्टोरको बिगत २ वर्षको प्याज गानो भण्डारणको अनुभव तथा तथ्यांक हेर्दा ५० के.जी. को बोरामा भण्डारण गर्नुभन्दा २० के.जी. को प्लास्टिक क्यारेटमा भण्डारण गर्दा भण्डारणमा हुने क्षति कम हुने पाइयो, त्यसैले अन्य कोल्ड स्टोरमा समेत प्लास्टिक क्यारेटमा भण्डारण गर्न सुझाव दिने सकिने देखिन्छ ।
- एग्रीबस्तु कोल्ड स्टोरमा कार्बनडाइअक्साइडको वयवस्थापनका लागि पंखा तथा १५ दिनमा एक पटक भेन्ट खोलि कार्बनडाइअक्साइडको वयवस्थापन गर्ने गरेकोमा प्याजबाट उत्सर्ग भएको कार्बनडाइअक्साइडलाइ निरन्तर बाहिर प्रवाह गर्ने यन्त्र जडान गर्न सक्दा क्षति न्यून गर्न सकिने सुझाव प्रदान गरियो ।

अनुसुची १ एग्रीबस्तु कोल्ड स्टोरको अनुगमन निरिक्षण गर्दा प्रत्यक्ष सम्पर्क मुख्य पदाधिकारीहरुको विवरण

क्र.सं.	पदाधिकारीको नाम	पद	सम्पर्क नं.
१	बिबेक तिवारी	व्यबस्थापक	९८१७४७०८५४
२	भास्कर पौडेल	प्रमुख - कृषि ज्ञान केन्द्र, कपिलबस्तु	९८५७८३६९२०
३	नारायण काफ्ले	प्रमुख-प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, भैरहवा	९८५७०३२२७०

अनुसुची २ अनुगमन निरिक्षण गर्दाका केहि झलक

३. तरकारी वीउ उत्पादन गर्ने संघिय तथा प्रादेशिक फार्महरुमा उत्पादित बीउ प्रमाणिकरणका लागि संयुक्त अनुगमन (SQCC, NARC र केन्द्र) कार्यक्रमको भ्रमण प्रतिवेदन

मिति: २०८२ /०१/ १९ देखि २०८२ /०१/ २५

स्थान: तरकारी वीउ उत्पादन केन्द्र रुकुम पश्चिम ,चाँपा तथा कृषकस्तरमा प्याज वीउ उत्पादन फिल्ड अनुगमन मुसिकोट न .पा -६, झुलखेत, रुकुम पश्चिम

अनुगमन टोली प्रमुख: प्रमुख श्री जानुका पण्डित राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्र, किर्तिपुर

उपस्थिति:

१. बरिष्ठ वागवानी विकास अधिकृत श्री धनराज गौतम राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्र, किर्तिपुर

२. वागवानी विकास अधिकृत श्री सन्दिप सुवेदी राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्र, किर्तिपुर

३. वाली विकास अधिकृत सातौं श्री याम बहादुर राणा कर्णाली प्रदेश एकिकृत कृषि प्रयोगशाला, सुर्खेत

४. प्राविधिक सहायक राजेश शर्मा कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय दशरथपुर सुर्खेत

५. तरकारी बीउ उत्पादन केन्द्र, रुकुम पश्चिमका प्रमुख श्री पदम बहादुर सुबेदी तथा अन्य कर्मचारीहरु

तरकारी बीउ उत्पादन केन्द्र, रुकुम पश्चिमको अनुगमनमा देखिएका विषयहरु

- सिंचाईको समस्या (फागुण देखि जेष्ठ) सम्म प्याजको फूल फुल्ने समयमा रहेको ।
- प्याज मूल वीउ उत्पादन १२ रोपनीमा गरिरहेको ।
- मंसिर पहिलो हप्तामा सेट रोपेको ।
- प्याज गानो भण्डारण गर्ह रहेको र प्याजको सेट भण्डारण गरिरहको ३ मे. टन क्षेमतमको रहेको ।
- केन्द्रले प्याज -रेड क्रियोल, मूला -मिनो अर्ली, सिमी -चौमासे, केराउ -आर्केल, रायो -मार्फ चौडापात ,काउली -काठमाडौं स्थानीय ,कात्रो -भत्तपुर लोकलको वीउ उत्पादन गरिरहेको ।
- वीउ भण्डारणमा हाल चमुसुर, रायो ,धनियाँ, काउली ,केराउ रहेको ।
- फार्ममा ४ जना ज्यामी नियमित र १२ जना ज्यामी seasonally काम गरिरहेको ।
- माटो सुधारका लागि ढैचा हरियो मलको रुपमा प्रयोग गरिरहेको ।
- रेड क्रियोल जातको प्याजको प्रजनन वीउ कृषि अनुसन्धान केन्द्र दैलेखवाट उपलब्ध भएको ।
- श्रृजना हाईब्रिड जातको गोलभेडाको वीउ उत्पादन भईरहेको ।
- गोलभेडामा White fly को समस्या देखिएको ।
- प्याज भण्डारण गर्न Curing House आवश्यक रहेको ।
- Swiss chart को स्थानीय जातको उन्नत वीउ उत्पादन भईरहेको ।
- काठमाडौं लोकल काउली र मिनो अर्ली (मूला २०० के. जी) वीउ उत्पादन भईरहेको ।
- सिमि चौमासे वीउ उत्पादन भईरहेको र खडावाली निरिक्षण भईरहेको ।
- प्याजको भण्डारण गृह वि. स २०४५ सालमा Naturally ventilated design मा निर्माण भएको।
- वीउ प्रमाणिकरणको प्रक्रिया अवलम्वन गर्ने गरेको (Field inspection, Seed testing, Packaging) ।
- वीउ निरिक्षणका लागि यस आ.व.मा पूर्व निरिक्षण फार्म भरेको ।
- प्रजनन् वीउको tag सहित उपलब्ध नभएको वील मात्र उपलब्ध भएको ।

- कार्यालय व्यवस्थापन र परिसरमा पुष्प रोपन गरी कार्यालयको सौंदर्यता बढवा दिने कार्य गरेको ।
- हाल सम्म कर्णाली प्रदेश एकिकृत कृषि प्रयोगशाला सुर्खेतवाट दुई पटक Field inspection भएको ।

समग्र सुझावहरु :

- सिंचाई व्यस्थापनका लागि पानी भण्डारण गरी बाहैं महिना सिंचाई व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।
- फार्म केन्द्रले जग्गा भाडामा लिएर मूल वीउ उत्पादनमा बृद्धि गर्नुपर्ने ।
- प्याज भण्डारण गृहमा दैनिक तापक्रम र आद्रता नाप गर्नुपर्ने र यसको record राख्नुपर्ने ।
- वीउ परिक्षण गर्दा पटक पटक हार्भेष्ट भएका एउटै वालीका लागि लट छुट्याएर छुटा- छुटै वीउ परिक्षण गर्नुपर्ने ।

२०८२ /०१/ २१ गते मुसिकोट न .पा -६, झुलखेत, रुकुम पश्चिम

उपस्थिति:

१. प्रमुख श्री जानुका पण्डित राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्र, किर्तिपुर
२. बरिष्ठ वागवानी विकास अधिकृत प्रमुख श्री पदम बहादुर सुवेदी तरकारी वीउ उत्पादन केन्द्र रुकुम चाँपा
३. बरिष्ठ वागवानी विकास अधिकृत श्री धनराज गौतम राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्र ,किर्तिपुर
४. वागवानी विकास अधिकृत श्री सन्दिप सुवेदी राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्र ,किर्तिपुर
५. वाली विकास अधिकृत सातौं तह श्री याम बहादुर राणा कर्णाली प्रदेश एकिकृत कृषि प्रयोगशाला, सुर्खेत
६. अधिकृत सातौं तह श्री रेशम बस्नेत कृषि विकास कार्यालय रुकुम पश्चिम
७. प्राविधिक सहायक राजेश शर्मा कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय दशरथपुर सुर्खेत

तरकारी बीउ उत्पादक कृषकहरु

१. श्री भिम बहादुर बोहरा, वीउ उत्पादक तथा संकलक मुसिकोट न .पा -६, झुलखेत ,रुकुम पश्चिम
२. श्री ज्ञान बहादुर बिष्ट, वीउ उत्पादक तथा संकलक मुसिकोट न .पा -६, झुलखेत ,रुकुम पश्चिम
३. श्री तुलविर बिष्ट, वीउ उत्पादक तथा संकलक मुसिकोट न .पा -६, झुलखेत, रुकुम पश्चिम

४. श्री ओपिराम ओली, वीउ उत्पादक तथा संकलक मुसिकोट न .पा -६, झुलखेत, रुकुम पश्चिम
५. रामचन्द्र गिरि, वीउ उत्पादक मुसिकोट न .पा -६, झुलखेत, रुकुम पश्चिम
६. नर बहादुर पाण्डे, वीउ उत्पादक तथा संकलक मुसिकोट न .पा -६, झुलखेत, रुकुम पश्चिम

<u>प्याज वीउ उत्पादन अनुगमन गर्दा देखिएका विषयहरु र छलफलहरु</u>

- तरकारीको वीउ उत्पादन कृषि सहकारी मार्फत २०३५ साल वाट शुरु गरेको ।
- २०३८ साल देखि कम्पनीहरु मार्फत वीउ उत्पादन हुने गरेको ।
- रुकुम पश्चिममा वीउ उत्पादक तथा संकलकहरु ८ जना रहेको र उनिहरु मार्फत प्याजको वीउ कम्पनीहरुले वीउ लिने गरेको ।
- वीउ कम्पनीहरु(NEMACOL, SEAN Seed) सँग मौखिक सम्झौता गरी वीउ उत्पादन गर्ने गरेको ।
- Agreement गर्दा Quantity मा हुने गरेको ।
- वार्षिक १४ देखि १५ टन प्याजको वीउको त्यस क्षेत्रवाट हुने गरेको ।
- प्याजको वीउ प्रति के. जी रु ३५०।- का दरले गत आ .व. मा Agreement भएको ।
- प्याजको वीउको प्रमाणिकरण गर्न नसक्दा गुणस्तर कायम गर्न नसक्दा बिक्रीमा समस्या रहेको (२०८१ सालमा १० क्विन्टल प्याजको वीउ बिक्री नभएको अवस्था) ।
- बीउको निकासीका लागि सिफारिस कृषि विकास कार्यालय रुकुमवाट भईरहेको ।
- प्याज रायो चमसुर र काउलीको वीउ उत्पादन भईरहेको ।
- यस क्षेत्रवाट वार्षिक ४ करोड ६४ लाखको तरकारीको वीउको कारोवार हुने गरेको (कृषि विकास कार्यालय रुकुम पश्चिम रेशम बस्नेत)।
- मूल वीउ वाटै उनन्त वीउ उत्पादन गरिरहेको र उन्नत वीउवाट पनि वीउ उत्पादन गरिरकेको।
- प्याज गानो भण्डारणको संरचनाको प्रविधि कृषकहरुलाई उपलब्ध भएमा कार्यालयले सहयोग गर्न सक्ने (कृषि विकास कार्यालय रेशम बस्नेत)।
- प्रमाणिकरण गरेको गुणस्तरिय वीउको माग रहेको ।
- कृषि विकास कार्यालयले वीउको levelling र packaging मा कृषकहरुलाई सहयोग गर्न सकिने।
- Seed testing कम्पनिले आफ्नै खर्चवाट गर्ने गरेको ।
- कम्पनिवाट वीउको भुक्तानी अषाढ देख असोजसम्म हुने गरेको ।

<u>कृषकहरुवाट प्राप्त सुझावहरु :</u>

- फार्म केन्द्र नजिकका वीउ उत्पादक कृषाकहरुलाई मूल वीउ उपलब्ध गराउनु पर्ने र गुणस्तरिय वीउ उत्पादन तथा प्रमाणिकरणका लागि सरोकरवाला निकायहरुसँग समन्वय गर्नुपर्ने ।
- वीउ उत्पादक कृषकहरुलाई मूल वीउ अनिवार्य उपलब्ध हुनुपर्ने ।
- वीउ प्रमाणिकरण नहुदा कृषकहरुले उचित मूल्य पाउन नसकेकाले तरकारीको वीउमा seed chain maintain गर्न आवश्यक सहयोग गर्नुपर्ने ।
- खडावालीको निरिक्षणको कार्य कृषि विकास कार्यालयलाई नै दिनुपर्ने ।

<u>समग्र सुझावहरु :</u>

- वीउको गुणस्तर कायम गर्न प्रमाणिकरण गर्ने निकाय र सोंत वीउ उपलब्ध गराउने संस्था र उत्पादक वीच नितिगत संलगनता र समन्वय हुन आवश्यक रहेको ।
- NARC ले Breeder seed उपलब्ध गराउदा tag सहित उपलब्ध गराउनुपर्ने ।
- वीउको कारोवार गर्ने संस्थाले अनिवार्य ईजाजत लिएर गर्नुपर्ने ।
- फार्म केन्द्रहरुले Field inspection, Seed testing र seed packaging को वाली अनुसार आवश्यक वजेट व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।

४. फार्म केन्द्रहरुमा उत्पादित बीउ प्रमाणिकरणको लागि संयुक्त अनुगमन तथा तरकारी बीउ उत्पादन अनुगमन निरिक्षणको भ्रमण प्रतिवेदन

भ्रमण टोली प्रमुखः श्री धनराज गौतम, वरिष्ठ वागवानी विकास अधिकृत, राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्र, कीर्तिपुर।

अन्य भ्रमण टोली सदस्य:

श्री सन्दीप सुवेदी, वाग. वि.अ., राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्र, कीर्तिपुर
श्री पुरुषोतम बहादुर रौनियार, कृ. वि.अ., राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्र, कीर्तिपुर
श्री राजेन्द्र प्रसाद यादव, प्राविधिक अधिकृत, गहँवाली अनुसन्धत्रान कार्यक्रम, भैरहवा
श्री ठाकुर खनाल, वाली विकास अधिकृत, बीउ बिजन प्रयोगशाला, भैरहवा

भ्रमण अवधिः २०८१/१२/३१ देखि २०८२/०१/०६

भ्रमणको उदेश्यः फार्म केन्द्रहरमा उत्पादित बीउ प्रमाणिकरणको लागि संयुक्त अनुगमन तथा तरकारी बीउ उत्पादन अनुगमन निरिक्षण।

सम्पादित मुख्य मुख्य कामः तरकारी बीउ उत्पादनको प्रमाणीकरणको लागि संयुक्त अनुगमन

सिकाइ तथा उपलब्धिः

- ✓ सुन्तलाजात फलफूल विकास केन्द्र, पाल्पाले विगतका वर्षमा प्याजको Agrifound dark red, काउलीको Kathmandu local, रायोको Khumal rato तथा चौमासे सीमीको समेत श्रोत बीउ उत्पादन गरेकोमा आ.व. २०७४/७५ देखि यी वालीहरुको बीउ उत्पादन हुन छाडेको। कारण: सुन्तलाजातमा बढी केन्द्रीत हुनुपर्ने निर्देशन तथा उक्त वालीमा Foundation/Certified seed को अभाव।
- ✓ मुलाको प्यूठाने रातोको Foundation seed २०८० भाद्रमा NARC, Lumle बाट ल्याइएको तर off-type भएका कारण उक्त उत्पादन नष्ट गरी CDC, Palpa मा भएकै बीउलाई प्रयोग गरी बीउ उत्पादनलाइ निरन्तरता दिइएको।
- ✓ बीउ प्रमाणीकरणका लागि सुन्तलाजात फलफूल विकास केन्द्र, पाल्पाले बीउ विजन प्रयोगशाला, भैरहवालाइ पूर्व जानकारी गराएको। पहिलो वाली निरिक्षण भएको बीउ विजन नियमावलीको संशोधनका कारण दोश्रो निरिक्षण हुन नसकेको। यही संयुक्त अनुगमनलाई तेस्रो निरिक्षणमानि बीउ बिजन प्रयोगशाला भैरहवा बीउ परिक्षण गराई श्रोत बीउका रुपमा विक्रि वितरण गर्न सकिने।
- ✓ आ.व. २०८१/८२ मा अनुमानित ६०-६५ के.जी. बीउ उत्पादन हुने आङ्कलन।
- ✓ NARC, Lumle र CDC, Palpa को प्यूठाने रातो मुलाको जातीय गुणमा फरक पाइएकाले राष्ट्रिय वागवानी अनुसन्धान केन्द्र खुमलटारलाई Varietal Purity maintain गर्न पत्रचार गर्ने। CDC Palpa ले selected true to type को बीउ उपलब्ध गराई NARC लाई सहयोग गर्ने।
- ✓ SQCC Bhairahwa ले पूर्व जानकारीका आधारमा timely inspection / lab testing गरी सहयोग पुर्याउने।

सारांश तथा सुझावहरुः

- ✓ सुन्तलाजात फलफूल विकास केन्द्र, पाल्पाले करिब १ रोपनीमा प्यूठाने रातो मुलाको बीउ मिति २०८१/०६/१६ मा छरेको र दोश्रो नर्सरीमा २०८१/०८/१५ मा सारेकोमा हाल harvesting अवस्थामा रहेको थियो। Gradient तथा moisture का कारणले ripening synchronization मा केहि फरक पाइएको (आगामी आ.व. मा हालको date of planting भन्दा १-२ हप्ता अगाडि गर्न सुझाव प्रदान गरीएको।
- ✓ Varietal characteristics अनुसार true to type बोटहरुको छुट्टै harvest गरी आगामी आ.व. मा Cage गरी जातीय सुद्धता कायम गर्दै जाने।
- ✓ छनौट गरीएका बोटहरुको केहि बीउ नार्क लुम्लेलाई प्रदान गर्ने र जातिय शुद्धता कायम गर्ने कार्यक्रम अगाडि बढाउने।
- ✓ यस अवधिमा Field inspection तथा हालको निरिक्षणका आधारमा प्रादेशिक बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र भैरहवा मा Germination, moisture र physical purity परिक्षण गरी श्रोत बीउको रुपमा विक्री वितरण गर्ने।

भ्रमणका तस्बिरहरु

५. पर्सा र बारा जिल्लाका तरकारी पकेट क्षेत्रको अनुगमन भ्रमणको प्रतिवेदन

भ्रमण टोली प्रमुखः श्री जानुका पण्डित

अन्य भ्रमण टोली सदस्य: श्री पुरुषोत्तम बहादुर रौनियार (कृ.अ.वि.)

भ्रमण अवधिः २०८१।०४।३२ देखि २०८१।०५।०६ सम्म

भ्रमणको उदेश्यः तरकारी बाली सँग सम्बन्धि अनुगमन गर्न।

सम्पादित मुख्य मुख्य कामः

पर्सा जिल्लाको बहुदरामाई, पोखरिया र कालिकामाइ र बारा जिल्लाको प्रसौनि र कलैया स्थित व्यवसायिक तरकारी कृषक, तरकारी पकेट क्षेत्रको अनुगमन तथा सो क्षेत्रको तरकारी क्षेत्रमा कार्य गर्दै आएको सरकारी निकायहरुसंग आ.व. २०८१/८२ को स्वीकृत कार्यक्रम बारे जानकारी लिईयो।

सिकाइ तथा उपलब्धिः

- ✓ कृषकहरु व्यवसायिक तरकारी खेती गर्न तत्पर रहेको। धेरै कृषकहरु प्लाष्टिक मल्चिङ्ग, प्राङ्गारिक मलको प्रयोगमा ध्यान दिएको।
- ✓ सिजन अनुसार यहाँका कृषकहरुले काउली, लहरे वाली, टमाटर, भण्टा, भिण्डी, मुला, प्याज, हरियो सागपात, हरियो खुर्सानी, आलुको व्यवसायिक खेती गर्दै आएको। लहरे वालीकमा परवल, करेला, बोडि तथा लौकाको व्यवसायिक रुपमा खेती गर्दै आएको।
- ✓ धेरै कृषकहरु माँझ यान्त्रिकरणको पहुँच रहेको। यद्यपी मेशीनहरुको उपयोग जग्गा तयारीमा सिमीत रहेको, आलु रोप्ने / आलु खन्ने मेशीनरीको प्रयोग कम भएको। त्यसैगरि झार गोड्ने मेशिन केहि व्यवसायिक कृषकहरले मात्र प्रयोग गर्ने गरेको।
- ✓ रोग किरा नियन्त्रण गर्न विषाधीको प्रयोग उच्च मात्रामा रहेको।
- ✓ रसायनिक मलको उपलब्धता समयमा हुन नसकेको।
- ✓ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ बारा अन्तरगत यस आ.व. २०८१/८२ मा बारा जिल्लाको कलैया उपमहानगरपालिका, सिम्रौनगढ न.पा., र आदर्शकोतवाल गाउपालिकामा तरकारीको व्यवसायीकरण गर्ने लक्ष्य सहित तरकारी जोन लागु भएको छ।
- ✓ कृषि ज्ञान केन्द्र बाराको यस आ.व. २०८१/८२ को स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार वागबानी सम्बन्धी तरकारी प्रवर्धन कार्याक्रम अन्तरगत ४५ लाखको कार्यक्रम रहेको छ।

सारांश तथा सुझावहरुः

- ✓ प्रदेश तथा स्थानिय तहबाट संचालित हुने कृषिका कार्यक्रमहरुमा बागवानी लक्षित कार्यक्रमको प्राथमिकता न्यून रहेको छ।
- ✓ व्यवसायिक तरकारी उत्पादन क्षेत्रमा निल गाईले तरकारी वालीमा क्षति पुर्याउने तथा पूर्ण रुपमा यसबाट हुने क्षति नियन्त्रणको हुन नसकेको।
- ✓ व्यवसायिक कृषकहरु द्वारा खेती हुँदै आएको परवलको जात दर्ताको लागि पहल गर्न आवश्यक रहेको।
- ✓ यस क्षेत्रमा व्यवसायिक कृषकहरुले हुन्डा/अधिया माध्यमबाट जमिन्दारबाट जग्गा लिई खेति गर्दै आएको यद्यपी हुन्डा/अधिया माध्यमबाट लिईएको खेतको कुनै कागजी सम्झौता हुने नगरेको हुदाँ सो व्यवसायिक कृषकहरुले राज्यबाट प्रवाह हुने अनुदान/सहयोग कार्यक्रममा सहभागी हुनबाट बञ्चित हुने गरेको।
- ✓ विषाधीको प्रयोगमा सचेतना कार्यक्रम तथा रसायनिक विषाधीको प्रयोग उचित मात्रामा र वैकल्पिक घरेलु तरिकाबाट विषाधीको प्रयोग गर्न आवश्यक रहेको।
- ✓ बजारको पूर्वाधारको विकासमा थप लगानी गर्न आवश्यक रहेको ।

६. काभ्रे जिल्लाका तरकारी उत्पादन फार्महरुको अनुगमन भ्रमणको प्रतिवेदन

१. परिचय

यसै क्रममा देशको संघियतामा प्रवेश तथा राजनैतिक र प्रशासनिक पुर्नसंरचनामा तत्कालिन तरकारी विकास निर्देशनालय, राष्ट्रिय आलु वाली विकास कार्यक्रम र राष्ट्रिय मसला वाली विकास कार्यक्रमलाई एकै ठांउमा गाभेर नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषदको मिति २०७५/३/३२ को निर्णय अनुसार कृषि विभाग अन्तर्गत राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्रको स्थापना भयो। यस केन्द्र अन्तर्गत ४ वटा फार्महरु रहेको छ। फार्म केन्द्रहरुलाई आवश्यक नीतिगत तथा कार्यक्रमगत निर्देशन र पृष्ठपोषण, सम्बन्धित बाली बस्तुको राष्ट्रिय महत्वका विशेष उत्पादन कार्यक्रम जस्तै मिशन कार्यक्रम तर्जुमा तथा संचालन, आलु, तरकारी तथा मसलावाली विकास सम्वद्ध समस्या पहिचान र समस्या समाधानका लागि कृषि विभागलाई नीतिगत सुझाव, फार्म केन्द्रहरुमा नविनतम प्रविधि प्रदर्शन तथा प्रसारणको व्यवस्था सम्वन्धी कार्य, बीउ, बोटविरुवा लगायतका प्रसारण सामग्रीहरुको उत्पादन तथा वितरणको व्यवस्था, आलु, तरकारी तथा मसलावाली सम्वद्ध विषयमा राष्ट्रियस्तरमा विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्ने कार्यहरु गरिरहेको छ। काभ्रे जिल्लामा मिति २०८१/०७/२३ गते अनुगमनका भ्रमण गरियो।

२. भ्रमणकर्ताको नाम

२.१ श्री जानुका पण्डित- प्रमुख- राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलाबाली वि. के., कीर्तिपुर

२.२ श्री विकाश खरेल-वाग.वि.अ.-राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलाबाली वि. के., कीर्तिपुर

३. भ्रमण अवधि

- ✓ मिति २०८१ कार्तिक २३ गते देखि कार्तिक २५ गतेसम्म

४. भ्रमण स्थान

- ✓ काभ्रे जिल्ला

५. भ्रमणको उद्धेश्य

- ➢ तरकारी उत्पादन कार्यक्रमको अनुगमन निरीक्षण गर्न

६. अनुगमनका लागि प्रयोग गरिएको विधि

- ➢ स्थलगत अवलोकन
- ➢ छलफल/अन्तरक्रिया
- ➢ अनुगमन/निरिक्षण

७. अनुगमन/निरिक्षणका क्रममा पाइएका तथ्यहरु

७.१) काभ्रे जिल्ला

मिति २०८१/०७/२३ गते राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसालाबाली विकास केन्द्र, कीर्तिपुरका प्रमुख श्री जानुका पण्डितको संयोजकत्वमा कृषि विकास कार्यालय, काभ्रेका प्रमुख श्री कुल प्रसाद दवाडी र राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलाबाली विकास केन्द्रका वागवानी विकास अधिकृत श्री विकाश खरेलबाट संयुक्त अनुगमन सम्पन्न गरियो। अनुगमनका क्रममा कृषि विकास कार्यालयका प्रमुख ज्यूबाट सहजीकरण भएको थियो।

उपेक्षा कृषि फार्म, धुलिखेल-७, काभ्रे

- ओम प्रकाश लिम्बुले ताप्लेजुङ्ग जिल्लाबाट आई धुलिखेल-७, काभ्रेमा कृषि फार्म संचालन गरेको।
- २० रोपनीमा प्राङ्गारिक तरकारी उत्पादन गर्दै बेचबिखन गर्ने गरेको।
- विगत् ४ वर्ष देखि प्राङ्गारिक ताजा तरकारी उत्पादन गर्दै बेचबिखन गर्ने गरेको पाईयो।
- ११ वटा प्लाष्टिक टनेल रहेकोमा ५ वटा टनेल फलामको रहेको पाईयो।
- जमिनलाई गाँड्ने बाँसमा चाँडो गल्न नदिन मोबिलको प्रयोग गर्ने गरेको पाईयो।
- मौसम अनुसार ताजा तरकारी उत्पादन गर्दै गरेको भएतापनि बढिजसो गोलभेंडा, करेला, काउली, बन्दा, कुरिलो, सिमी, लौका र भेडेंखुर्सानी उत्पादन गर्ने गरेको पाईयो।
- प्राङ्गारिक मलको रुपमा EM र गोबरमल प्रयोग गर्ने गरेको पाईयो।
- प्राङ्गारिक विषादिको रुपमा Trichoderma र Neem Jhol को प्रयोग गर्ने गरेको पाईयो।

न्यू ग्रीनल्याण्ड कृषि फार्म, धुलिखेल-९, काभ्रे

- राजेन्द्र श्रेष्ठले जग्गा भाँडामा लिएर १०० रोपनीमा खेती गरेको पाईयो।
- यो वर्ष १०० रोपनीमा गोलभेंडा खेती बेचबिखन गर्ने गरेको पाईयो।
- हाल गोलभेंडा लगाएतापनि बन्दा, मूला र सयपत्री फुल लगाउने गरेको पाईयो।
- उत्पादित गोलभेंडा धुलिखेल लगायत काठमाण्डौको आसपासमा बेचविखन गर्ने गरेको पाईयो।

स्ट्रबेरी फार्मको अनुगमन, धुलिखेल-९, काभ्रे

- कृषि विज्ञ श्री राजेन्द्र गौतमद्वारा २५ रोपनीमा जग्गा भाडामा लिई खेती गरेको पाईयो।
- जग्गा भाडामा लिदा प्रति रोपनी १७५००/- रुपैयाँ भएको पाईयो।
- Strawberry का सातवटा जातहरु लगाएको पाईयो।
- Blackberry र Blue berry पनि परीक्षणको लागि खेती गरेको पाईयो।
- उत्पादित Strawberry धुलिखेल आसपास र डिपार्टमेन्टल स्टोरमा बेचबिखन गरेको पाईयो।
- Strawberry को प्रति के.जी. मूल्य रु. ८५०/-, Blue berry को मूल्य प्रति के.जी. रु. ६०००/- र Black Berry को प्रति के.जी. मूल्य रु. ३०००/- मा बेचबिखन गरेको पाईयो।
- Strawberry खेतीमा Soil Borne Pathogen को समस्या बढि हुने गरेको पाईयो।

८. अनुगमनको क्रममा ताजा तरकारी उत्पादन क्षेत्रमा पाइएका समस्याहरु

- साना किसानलाई बजारीकरण गर्न सहज नभएको।
- अन्य जिल्लाबाट आई खेती गर्ने कृषकलाई स्थानीय तहबाट सहयोग पाउन कठिनायी भएको।
- कृषि उपकरणहरुको बिग्रे पश्चात् बनाउन निकै कठिनायी भएकोले कृषि ईन्जीनियरिङ्ग नीति ल्याई सहजीकरण गर्नुपर्ने
- अनुदानलाई हाम्रा भन्दा पनि राम्रालाई दिनुपर्ने।

९. सुझाव

काभ्रे जिल्ला तरकारी उत्पादनका लागि उपयुक्त रहेकाले पनि त्यस क्षेत्रका कृषकहरुले धेरै क्षेत्रमा ताजा तरकारी उत्पादन गर्ने गरेकाले बजारीकरण र प्राङ्गारिक तरकारी उत्पादनलाई उचित मूल्य तोक्न सकेमा ताजा तरकारी उत्पादनमा कृषकहरु उत्साहित भई उत्पादित तरकारीको परिमाणमा वृद्धि भई तरकारीको बढ्दो आयातलाई न्यनिकरण गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ। साथै ताजा तरकारी उत्पादन वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन गर्नका लागि सबै निकायहरुबाट आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ।

अनुसुची १ कम्पनिको अनुगमन निरिक्षण गर्दा प्रत्यक्ष सम्पर्क मुख्य पदाधिकारीहरुको विवरण

क्र.सं.	पदाधिकारीको नाम	पद	कार्यालय	सम्पर्क नं.
१	जानुका पण्डित	प्रमुख	रा.आ.त.म.वि.के., कीर्तिपुर	९८५११२५४३४
२	कुल प्रसाद दवाडी	प्रमुख	कृ.वि.का., काभ्रे	९८५५०६६१०५
३	विकाश खरेल	वागवानी विकास अधिकृत	रा.आ.त.म.वि.के., कीर्तिपुर	९८४८२४७८६९
४	ओम प्रकाश लिम्बु	प्रोपराईटर	उपेक्षा कृषि फार्म, धुलिखेल-७, काभ्रे	९८५१०१०२८४
५	राजेन्द्र श्रेष्ठ	प्रोपराईटर	न्यू ग्रीनल्याण्ड कृषि फार्म, धुलिखेल-९, काभ्रे	९८४१७७२७४७
६	राजेन्द्र गौतम	प्रोपराईटर	स्ट्रबेरी फार्म, धुलिखेल-९, काभ्रे	९८५१२०९३८०

७. कृषि बजार व्यवस्थापन समिति बुटवलमा तथा NAFHA परियोजना कास्कीको अनुगमन भ्रमण प्रतिवेदन

भ्रमणकर्ताः ई.जगन्नाथ तिवारी

पदः उपमहानिर्देशक

भ्रमण स्थानः रुपन्देही र कास्की जिल्ला ।

भ्रमण अवधिः २०८१/१२/१७ देखि २०८१/१२/२३ गते सम्म

भ्रमणको उद्देश्यः कृषि बजार व्यवस्थापन समिति बुटवलमा छलफल र NAFHA परियोजना कास्कीको अनुगमन।

अनुगमन स्थलः

- बुटवल कृषि उपज थोक बजार केन्द्र, लुम्बिनी प्रदेश, रुपन्देही ।
- NAFHA परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन इकाई कास्की ।

सम्पादित मुख्य मुख्य काम

- बुटवल कृषि उपज थोक बजार केन्द्र, बुटवलमा कृषि बजार व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरुसंग छलफलमा सहभागि भएको जसमा कृषि बजार व्यवस्थापन समितिले गरेका क्रियाकलापका बारेमा जानकारी प्राप्त भएको । छलफलका विषयवस्तुहरु यसप्रकार छन् :
    - कृषि बजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७३ अनुसार कृषि बजार व्यवस्थापन समितिले कुल ६५ वटा स्टल, टहरा वा कोठा वा स्थानहरु मध्ये १०% कृषि सहकारी संस्था र कृषक समूहको लागि उपलब्ध गराउने विषयमा छलफल भएको र सोही अनुसार स्टलहरुको व्यवस्थापन भैरहेको।
    - पुरानो १० वर्षे सम्झौता अवधि वि. सं. २०७७ मा समाप्त भए पश्चात् नयाँ सम्झौता प्रक्रिया शुरु नभएपछि बाहिरी बजार भन्दा महंगोमा भाडा दरमा स्टलहरु लगाएको भन्ने अख्तियारमा उजुरी परेको र अख्तियारबाट पुन: टेण्डर प्रक्रुया अगाडि किन नबढाएको भन्ने परिपत्र पठाएको ।
    - कृषि उपज थोक बजार केन्द्र, बुटवलबाट २०८१ भाद्र २५ मा टेण्डर सम्बन्धि ३५ दिने सूचना जारी गरेको तर व्यवसायीबाट सो को विरोध गरी २६७ मध्ये ४८ जना व्यवसायीले सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गरेको । सो सम्बन्धमा स्थानीय निकायले पनि टेण्डरको समय सिमा सम्बन्धि मौखिक रुपमा गुनासो गरेको जानकारी प्राप्त भएको ।
    - सो बिचमा सर्वोच्चबाट रिट खारेज भएतापनि जिल्ला अदालतमा उजुरी परि स्टे अर्डर जारी भएको ।
    - पछिल्लो अवस्था बुझ्दा कृषि बजार व्यवस्थापन समितिबाट उच्च अदालतमा अनिर्णयको अवस्था नरहोस् भन्ने निवेदन दिएको जानकारी प्राप्त भयो ।
- उक्त बैठकमा कृषि बजार व्यवस्थापन समितिबाट पूर्ण कालिन व्यवस्थापक नहुंदा कार्य सम्पादनमा समस्या रहेको जानकारी गराउनु भएको थियो ।
- बुटवल कृषि उपज थोक बजार केन्द्रको परिसरमा रहेको RBPR Lab को अनुगमन गर्दा Lab राम्रोसँग संचालनमा रहेको तर जनचेतना बढाउने खालका कार्यक्रमहरु आगामी बजेटमा समावेश हुनुपर्ने माग भएको थियो ।

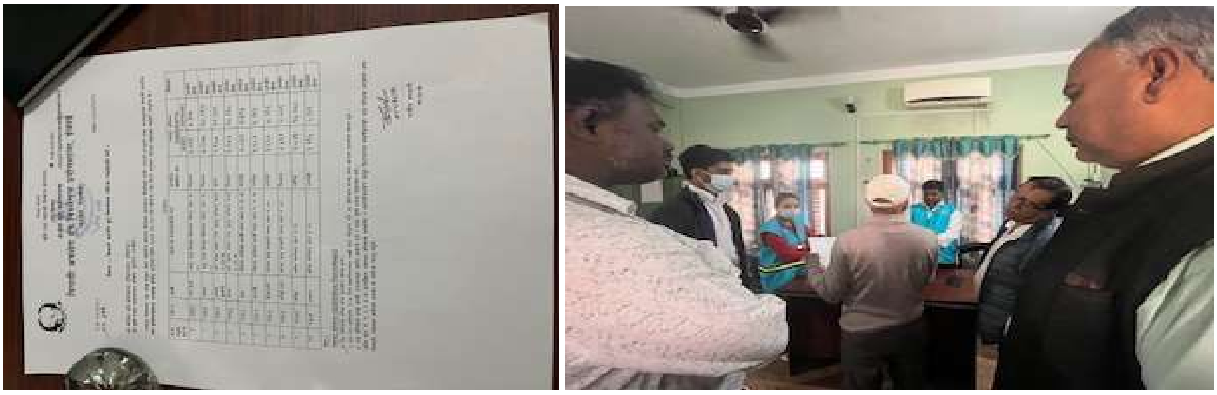

फोटो: बुटवल कृषि उपज थोक बजार केन्द्र र सो केन्द्रको परिसरमा रहेको RBPR Lab निरीक्षणका झलकहरु

NAFHA परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन इकाई, कास्कीका पदाधिकारीहरुसँगको छलफलमा निम्न समस्याहरु व्यक्त गरिएको थियो।

- कम्तीमा २० रोपनीको क्लष्टर पुग्नुपर्ने व्यवस्थाले कृषकहरु कार्यक्रममा सहभागी हुन नसकेको पाईयो।
- सुरुमै कृषकलाई लगानी गर्न आर्थिक समस्या हुने भएकोले क्रेडिट ग्यारेन्टी सम्बन्धी व्यवस्था छिटो हुनुपर्ने माग रहेको ।
- सहुलियत ब्याजदरमा कृषकको कृषि ऋण पहुँचमा सहजता हुनुपर्ने माग रहँदै आएको ।
- गुणस्तरीय बिरुवाको स्रोत सुनिश्चितता (संख्या, कलमी बिरुवा) हुनुपर्ने ।
- सिंचाई सम्बन्धी कार्यक्रमको लागि बजेट अपर्याप्त (समूहगत रुपमा कुलो, ढलान पोखरी...)
- बगैंचा स्थापनाको लागि पूर्व तयारी (झाडी/रुख फडानी, जग्गा सम्याउने/गह्रा बनाउने/तारबार/फेन्सिङ आदि) को लागि बजेट अपर्याप्त हुने गरेको ।

सिकाइ तथा उपलब्धि

- आयोजनाको कार्यान्वयनमा ढिलाई भैरहेको परिप्रेक्षमा समयमा आयोजनाको केन्द्रिय आयोजना व्यवस्थापन इकाई, कृषि विभाग एवं कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट नियमित अनुगमन गरी पृष्ठपोषण सहित निर्देशन दिनुपर्ने देखिन्छ ।
- हालको परिवर्तित अवस्थामा संघीय कृषि विभागको मातहतका कृषि बजार स्थल तथा पूर्वाधारहरु स्थानीय सरकारलाई नै हस्तान्तरण गर्दा प्रभावकारी रुपमा संचालन हुने देखिन्छ।
- स्थानीय सरकारले पनि कृषि बजार स्थल तथा पूर्वाधारहरुको अपनत्व लिनुपर्ने देखिन्छ ।
- सरकारी निकायबाट विगतमा भएका सहयोगहरुको प्रभावकारी रुपमा सदुपयोग भएका सकारात्मक गतिविधिहरुलाई पनि संचारका विभिन्न माध्यमबाट प्रचार प्रसार गर्न सकेमा कृषि क्षेत्रमा राज्यबाट गर्दै आएका लगानी तथा अनुदानका कार्यक्रमहरुको उपादेयिता रहेको देख्न देखाउन सकिन्छ ।

८. कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा अन्तर्गत एनएलजी ई. क. लि. र शिखर ई. क. लि.ले गरेका ड्रागन फ्रुट र केरा खेतीको बीमाको स्थलगत अनुगमनको प्रतिवेदन

भ्रमणकर्ताको नाम :- लोकराज सुबेदी

भ्रमण अवधि:- २०८२/०२/१४ देखि २०८२/०२/२० सम्म

भ्रमणको उदेश्यः कृषि बीमा सम्बन्धी स्थलगत अनुगमन

भ्रमण गरेको स्थान : बाँके, बर्दिया र दाङ

कार्यक्रममा भएका गतिबिधिः

- बर्दिया जिल्लामा कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा अन्तरगत एनएलजी ई. कं लि र शिखर ई. कं लि गरेका ड्रागन फ्रुट र केरा खेतीको बीमाको अनुगमन कार्य गरिएको

बर्दिया जिल्ला :

- यस जिल्लाको राजापुर न.पा.४ शान्तिपुरमा रहेको दिपा एकिकृत कृषि तथा पशुपंछी फर्मले १ बिघा १ कठ्ठामा लगाएको मालभोग केराको एनएलजी ई. कं लि ले जारी गरेको बीमालेखको अनुगमन गर्ने कार्य गरेको ।दिपा एकिकृत कृषि तथा पशुपंछी फर्मको प्रोपाईटर लौटी थारु तथा वाहाका श्रीमान डिलबहादुर थारुसंग कृषि बीमाको बारेमा छलफल एवं अन्तरक्रिया गरियो । सो क्रममा बीमाको अवधि समाप्त हुन लागेको र लागाईएको केराबाट वाहाँहरुले ३ पटक गरी १२ लाख रुपैयमा केरा बचेको जानकारी गराउनु भयो ।केराहरु सबै बिक्री भै सकेको हुँदा फिल्डमा हाल केराका सकर र मकै लगाईएको पाईयो ।जम्मा बीमाङ्क ५लाख २२ हजार २२५ रहेको र बीमितले ७०८०.०४ र दुर्घटना बापतको रु २०० तिरेर बीमा गराउनु भएको पाईयो । बीमा गर्दा बीमा कम्पनीका कर्मचारीले आवश्यक सहजिकरण गर्नु भएको हुँदा कुनै समस्या नआएको जानकारी गराउनु भयो । उक्त बीमालेख टीकापुर शाखाले जारी गरेको र टीकापुर शाखाका प्रमुख श्री नरेन्द्र विष्टले ऋण प्रयोजनको लागि धेरै जसो बीमा हुने गरेको कुरा बताउनु भयो । त्यसै गरी जिल्लाको मधुवन न.पा. ६शान्तिटोलका चित्र बहादुर लामिछानेले १६ कठ्ठामा ३७८ पोल गाडी प्रत्येक पोलमा ४ वाटा का दरले ड्रागनफ्रुटको बिरुवा लगाउनु भएको र सो को बीमा शिखर ई.कं. लि मार्फत गराउनु भएको रहेछ । २०७८ सालमा रोपेको विरुवाहरु हाल फूल फूलेका अवस्थामा रहेका छन ।यस भन्दा अगाडि एभरेष्ट ई.कं.लि. मा गराउनु भएकोमा क्षति नोक्सानी हुँदा दावि रकम पाउन धेरै समय लागेको हुँदा कम्पनी परिवर्तन गर्नु परेको कुरा बिमितले जानकारी गराउनु भयो ।हाल सालै परेंको असिनाले बोटमा हल्का क्षति भएको देखियो । शिखर ई.कं. लि का बर्दिया शाखा प्रमुख श्री ढुण्डीराज रिजालसंग छलफल गर्दा दाविको लागि दावि फारम भरेर बिमितले पेश नगर्नु भएको जानकारी पदिनु भयो । बालीको अवस्था राम्रो रहेको पाईयो ।

दाङ्ग जिल्ला :

- यस जिल्लामा नेशनल ई.कं.लि. र शिखर ई.कं.लि ले गरेका केरा तथा ड्रागनफ्रुटको बीमालेखहरुको अनुगमन गर्ने कार्य गरियो । दाङ जिल्लाको गढवा ३ मा रहेको सिग्मा सिड प्रा.लि.ले २० विघामा खेति गरेको मालभोग जातको केरा खेतीको अनुगमन गर्ने कार्य गरियो । हालै आएको हुरी बतासले केराखेतिमा क्षति पुगेको अनुगमन गर्दा देखियो । बीमितले दावि फारम भरी नेसनल ई.कं.मा बुझाए र सो कम्पनीबाट क्षति मूल्याङ्काकर्ता खटाउने कार्य भएको सो कम्पनिका दाङ्ग शाखा प्रमुख श्री हरेन्द्र कर्णले जानकारी गराउनु भयो ।करिब ९० लाख बीमाङ्क रहेको सो बीमालेखमा करिब १५-२० प्रतिशत क्षति भएको पाईयो ।
- त्यसै गरी गढवामा नै रहेको रहेको र शिखर ई. बाट रक्षावरण गरिएको फलफरुल खेति अन्तरगतको ड्रागनफलको बीमा लेख को पनि अनुगमन गर्ने कार्य गरेको ।सो क्रममा १२ कठ्ठामा ५०० पोल गाडी प्रति पोल २ वटाका दरले विरुवा लगाईएको भनि बीमालेखमा उल्लेख गरिएको भएता पनि जम्मा ४१६वटा पोलमा प्रति पोल २ वटाका दरले विरुवा लागाईएको पाईयो । यस सम्बन्धमा सो कम्पनिका लमही शाखा प्रमुख सग बुझ्दा केहि विरुवाहरु मरेको र केहि विरुवाहरु चोरी भएको र केहिमा विरुवाको अभावले नलगाएको भनि बीमितले बेलैमा जानकारी दिनु भएको भन्ने जानकारी प्रप्त हुन आएको ।त्यस अवस्थामा बीमा कम्पनिले सम्पुष्ठी काटी बीमालेख अध्यावधिक गर्नु पर्ने देखिएकोले सोहि अनुसार गर्न सुझाव दिईएको ।

बीमितसंगको छलफल :

- कृषकहरुमा कृषि तथा पशुपन्छी बीमा तथा यसको प्रक्रिया जानकारी नभएको
- बाली बीमामा सामेल भएका कृषकहरु संग पनि बीमा प्रक्रियाको बारेमा ज्ञान नभएको
- वन्य जन्तुले गरेको हानि नोक्सानीको पनि बीमाले क्षतिपुर्ति उपलब्ध गराउनु पर्ने
- जग्गा भाडामा लिएर कृषि व्यवसाय संचालन गर्दा जग्गा धनिले लालपूर्जा उपलब्ध गराउन आनाकानी गर्दा बीमा प्रक्रियामा सामेलहुन समस्या रहेको
- दावी प्राप्त गर्न पनि झन्झट रहेको

बीमकसगको छलफल :

- कृषि बीमाको बारेमा प्रचार प्रसारको कमि रहेको । यसको लागि नेपाल बीमा प्राधिकरण, नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले विषेश रुपमा प्रचार प्रसारको कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने ।
- बीमितहरुले शर्तहरु पूर्ण रुपमा पालना नगरे पनि आधारभूत रुपमा पालना भएको अनुगमनको क्रममा देखिएको
- वडास्तरमा पनि कृषि बीमाको प्रचार प्रसार तथा तालिमहरुको व्यवस्था हुनु पर्ने

सुझाव तथा निष्कर्ष :

- जिल्लाको फिल्डमा कृषकले बालीको राम्रो संग गोडमेल तथा स्याहार संभार गरेको पाईएन । कृषकलाई आफ्नो बालीको राम्रो हेरचाहा गर्नु पर्छ तथा बीमाका शर्तहरु संझाएर यदि शर्तहरु पालना नभएको पाईएमा बीमा लेख रद्द हुने सम्मको अवस्था हुने कुरा बताईयो ।

- कृषि ऋणको लागि मात्रै बीमा गर्ने गरेको पाईयो ।
- कृषि ऋण प्रयोजनका लागि बीमा गर्दा बीमा कम्पनीहरुले बैकको ऋणको साईज अनुसार बीमांक रकम कायम गरिदिन अग्रह गर्दा यथार्थ भन्दा बढि बीमांक कायम हुने अवस्था रहेको हुँदा यसलाई सम्बोधन हुनु पर्ने।
- बीमा कम्पनीहरुले आफ्नो केन्द्रीय कार्यालयमा अनिवार्य कृषि प्राविधक राखि बीमालेख जारी गर्दा बढी बीमाङ्क कायमहुने अवस्था कम हुने देखिन्छ । साथै आफुलाई तोकिएको जिल्लाको शाखा कार्यालयमा पनि प्राविधिक कर्मचारी राख्दा बीमाङ्कको समस्या नरहने ।

अनुगमन निरिक्षण गर्दाका केहि झलक

९. कोशी प्रदेशमा कृषि बीमाको अवस्थाबारे अनुगमन तथा भ्रमण प्रतिवेदन

भ्रमणकर्ताको नाम: - लोकराज सुबेदी

भ्रमण अवधि: - २०८१/०५/ ३० देखि २०८१/०६/ ०१ सम्म

भ्रमणको उदेश्यः कृषि बीमा अनुगमन गर्न

भ्रमण गरेको स्थान : सुनसरी

कार्यक्रममा भएका गतिबिधिः

- सुनसरी जिल्लालाई तोकिएको बीमाकम्पनी तथा त्यस कम्पनीले जारी गरेका बीमालेखहरु मध्ये दुईवटा बीमालेखको अनुगमन तथा त्यस सम्बन्धी कृषि ऋण प्रदान गर्ने
- बैकमा समेत गइ जानकारी लिइएको

सुनसरी जिल्ला :

- यस जिल्लाका लागि नेपाल बीमा प्रधिकरणबाट कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा गर्न तोकिएको दि ओरियन्टल ईन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडका प्रदेश प्रमुख श्री प्रदिपबाबु तिवारीसंग कृषि बीमाको कोशि प्रदेशको स्थितिबारे जानकारी लिने कार्य गरियो । यस दि ओरियन्टल ईन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडले जारी गरेका बीमालेखहरु मध्ये <u>तपशिलका</u> दुईवटा बीमालेखको नेपाल बीमा प्राधिकरण, कोशी प्रदेशका प्रमुख श्री बिनोदराज पोखरेलसंगै गै अनुगमन गर्ने कार्य गरियो ।

बीमालेख नं : ३०९०५/४१/००६१/१९६५/२०२३/००८६८

- दि ओरियन्टल ईन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडले सुनसरी जिल्लामा जारी गरेका बीमालेखहरु मध्ये २०८० अषाढमा जारी भएको यो कागती बीमालेख अनुसार बीमाङ्क रकम एकिन गर्न समस्या भएको हुँदा यसका लागि फिल्डमै गै आवश्यक जानकारी हाँसिल गरी बीमाङ्क रकम एकिन गर्नु पर्ने भएको हुँदा अरिहन्त एगृ फार्म एण्ड रिसर्च सेन्टरले खेति गरिएको स्थान बर्जु – ४ सुनसरीमा गै फर्म हेर्ने कार्य गरियो । यसमा नेपाल बीमा प्राधिकरणका कोसी प्रदेश प्रमुख श्री विनोद राज पोखरेल र वहाको सहयोगी अधिकृत पनि जानु भएको थियो । स्थलगत अनुगमनको सिलसिलामा उक्त ४.५ हेक्टरको क्षेत्रफलमा १४०० भन्दा बढी कागतीका विरुवा रोपिएको भएता पनि हाल त्यहाँ १३२०-१३२५ वोट कागती रहेका र उक्त कागती २०७३ भाद्र महिनामा लगाईएका पाईयो ।यसैका आधारमा अनुदानको रकम हिसाब गरिने ।

बीमालेख नं : ३०९०५/४१/००६१/१९६५/२०२४/००२८९

दि ओरियन्टल ईन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडले सुनसरी जिल्लामा जारी गरेका बीमालेखहरु मध्ये २०८०मंसिरमा जारी भएको यो उखु बीमालेख अनुसार बीमाङ्क रकम र माग गरिएको अनुदान रकममा धेरैनै फरक परेको र यस वीमालेखका आधारमा लक्ष्मी सनराईज बैक लि. चिमडीबाट ऋण समेत लिईएको हुँदा यसको अनुगमन गरी के भएको हो एकिन गर्नु पर्ने भएको ।अनुगमनको सिलसिलामा चिनी मिलले १३६३५० रकम सिफारिस गरेको तथा लक्ष्मी सनराईज बैक लि. चिमडीबाट पनि रु १३६३५० रकमको आधारमा रु ६०००० बैक

लोन दिईएको पाईयो ।यसले गर्दा बीमाकं रकम अन्यथा पर्न गएको देखिन आएको र अनुदान रकम यथार्थ माग गरेको देखिएको ।

१०.कोशी प्रदेशस्तरीय सशर्त वित्तीय हस्तान्तरित कार्यक्रम र संघीय कृषि बजारहरुको अनुगमन

भ्रमणकर्ताको नाम- प्रकाशकुमार सन्जेल, महानिर्देशक, कृषि विभाग
भ्रमणको उदेश्य- कृषि विभागको स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार कोशी प्रदेशस्तरीय सशर्त वित्तीय हस्तान्तरित कार्यक्रमको समन्वय सम्वन्धि कार्यक्रममा सहभागि हुने र संघीय कृषि बजारहरुको अनुगमन
भ्रमण अवधि- मिति २०८१।१०।२४ देखि २०८१।१०।२६
भ्रमण गरेको स्थान- सुनसरी, झापा ।

पृष्ठभूमि

नेपाल संघीय संरचनामा प्रवेश गरे संगै कृषि विकासका कार्यक्रमहरु तीनै तहका सरकारहरुको कार्यक्षेत्रभित्र रही सोही अनुसार संचालन हुँदै आईरहेका छन् । नेपालको संविधानले कृषि क्षेत्रको समग्र विकास प्रकृयामा तीनै तहकार सरकारहरुको भूमिका र अधिकारलाई निर्देशित गरेको छ । संविधानको प्रावधान अनुसारको संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रलाई कार्यविस्तृतीकरण गरी थप स्पष्ट गरिएको छ । जस अनुसार नीतिगत व्यवस्था, नियमन, प्लान्ट क्वारेन्टिन तथा अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार सहजिकरण जस्ता विषयहरु संघीय सरकारको अधिकारक्षेत्र भित्र रहेको छ भने कृषिमा आधारित उद्यमशिलता विकास र स्थानीय तहमा कार्यरत प्राविधिकहरुको क्षमता विकास प्रदेश सरकारको कार्यक्षेत्रभित्र परेको छ । त्यसैगरी कृषि प्रसार कार्यक्रमको संचालन र व्यवस्थापन स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रभित्र परेको छ । संघीय सरकारले राष्ट्रिय महत्वका कार्यक्रमहरु संचालनको लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत ती निकायहरु मार्फत सशर्त अनुदान प्रवाह गरी कार्यक्रम संचालन गर्दै आइरहेको छ । यसै सन्दर्भमा कृषि विभागको चालु आ.ब. २०८१/८२ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत संचालित कार्यक्रम कार्यान्वयनका क्रममा आईपरेका समस्याहरु पहिचान गरी आगामी दिनमा यस्ता किसिमका कार्यक्रमहरुको प्रभावकारिता अभिवृद्धिमा टेवा पुर्याउने उद्देश्यले सातै प्रदेशमा समन्वयात्मक गोष्ठी संचालन गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । जस अनुसार मिति २०८१ माघ २५ गते शुक्रवार कृषि उपज थोक वजार धरान, सुनसरीमा कोशी प्रदेश स्तरीय गोष्ठी संचालन गरिएको ।

भ्रमणको उद्देश्य

१. चालु आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार प्रदेशस्तरीय सशर्त वित्तीय हस्तान्तरित कार्यक्रमको समन्वय सम्वन्धि अन्तरक्रिया गोष्ठी कार्यक्रम कोशी प्रदेशमा यही मिति २०८१ माघ २५ गते धरानमा आयोजना गरिएको र सोही कार्यक्रममा सहभागि भइ स्थानीय तहवाट उठाइने विषयहरुको सम्वोधन सहित कार्यक्रम सञ्चालनमा सहजीकरण गर्ने ।

२. हाल संघ अन्तरगत सञ्चालित बजारहरुमा विभिन्न सवालहरु देखा परिरहेको सन्दर्भमा उपरोक्तानुसारको कार्यक्रममा सहभागि हुँदा धरान र विर्तामोड बजारको समेत अनुगमन गरि देखिएका सवालहरु सम्वोधन गर्ने

सहभागि कार्यक्रमको विवरण र अनुभूत सवाल

क.सशर्त वित्तीय हस्तान्तरित कार्यक्रमको समन्वय सम्वन्धि अन्तरक्रिया गोष्ठी कार्यक्रम

गोष्ठीमा उठाइएका सवालहरु र सो को सम्वन्धमा विभागको तर्फवाट राखिएको धारणा

१. कार्यविधीहरु ढिलो गरि मात्र प्राप्त हुने गरेकोले समयमानै कार्यक्रम शुरु गर्न कठिनाइ रहेको

२. कार्यविधिमा उल्लेख गरिएका प्रक्रियाहरु स्थानीय तहको परिस्थिती अनुकुल हुने नगरेको जस्का कारण कार्यविधिको अक्षरस कार्यान्वयन कठिन रहेको ।

३. कतिपय कार्यक्रमहरु लाभग्राही तोकिएर आउने गरेको र यसरी तोकिएर आउँदा प्रक्रिया अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नसकिने

४. किसान सूचिकरण अभियानले पूर्णता पाउन नसकेको, प्रविष्ट भएका किसानका विवरणहरु समेत स्वीकृतिमा कठिनाइ रहेको र वर्गीकरण सहितको परिचय पत्र वितरण हुन नसक्दा महत्वाकांक्षाका साथ शुरु गरिएको कार्यक्रम सञ्चालनमा स्थानीय तहमा उदासिनता छाएको । यसका लागि विनियोजित बजेट समेत न्यून रहेको ।

५. संघवाट सशर्त वित्तीय हस्तान्तरित कार्यक्रममध्ये उत्कृष्ट रहेको डेसिस कार्यक्रम समेत गहुँमा कार्यान्वयन हुन नसक्नु दुखद । मकैमा के गर्ने हो सो को समेत समयामानै स्पष्ट निर्देशन आउनुपर्ने।

६. स्थानीय तहमा कार्यरत एक गाँउ एक प्राविधिकहरुको तलव भत्ता निरन्तर घट्दो क्रममा रहेको र स्थानीय तहले आफ्नो स्रोतवाट आवश्यक खर्च व्यवस्था गर्न अनिच्छा प्रकट गरिरहकोले स्थानीय तहमा प्राविधिकहरुको मनोवल थप गिर्दो रहेको छ भने आगामी वर्ष यो कार्यक्रमको निरन्तरता वारे चिन्ता रहेको अवस्था छ ।

७. रासायनिक मलको वितरण र सो को अनुगमन स्थानीय तहमा चुनौतीपूर्ण छ ।

८. कृषि तथ्यांक व्यवस्थापनका लागि संघवाट उपलव्ध गराइएको १ लाख बजेट तथ्यांक व्यवस्थापनका लागि अपर्याप्त मात्र होइन यसको स्पष्ट विधि र प्रयोग समेत हुन नसक्दा यो कार्यक्रम प्रभावकारी हुन सकेको छैन।

९. स्थानीय तहको आवश्यकतानुसार कार्यक्रम आएको छैन । स्थानीय तहको आवश्यकता र मागभन्दा वाहिरवाट कार्यक्रम आउँदा यसको कार्यान्वयन गार्हो देखिएको छ ।

१०. स्थानीय तहमा कार्यरत प्राविधिकहरु अभिभावक विहिनजस्ता भएका छन् । कुनै तालिम, अध्ययन र वैदेशिक अवसर प्राप्त गर्न सकेका छैनन् ।

११. स्थानीय तहमा एकातिर जनशक्तिको कमी छ भने अर्कोतिर कतिपय स्थानीय तहमा प्राविधिक जनशक्तिलाइ अन्य काममा लगाइएको अवस्था छ ।

माथि उठाइएका विषयहरुमा विभागिय प्रमुखका रुपमा राखेको धारणाको सार

१. स्थानीय तहमा जनशक्तिको कमीलाइ परिपूर्ति गर्नकै लागि कृषि स्नातक करारका लागि सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण गरिएको ।सो को निरन्तरताका लागि विभागले पहल गर्नेछ । स्थानीय तहले पनि यसरी कार्यरत स्नातकहरुको विवरण र सम्पादित कार्यको विवरण समयमै विभाग/मन्त्रालयमा प्रतिवेन गर्नुपर्ने।

२. डेसिस प्रणालीको कार्यान्वयनमा देखिएको समस्याका वारेमा विभाग जानकार छ । यसको समाधानका लागि प्रयास भइरहेको छ । मकैवालीको हकमा प्रचलित खरिद कानून अनुसार नै गर्नेगरि छिट्टै निर्णयका लागि विभागले प्रयास गर्नेछ ।

३. कार्यक्रममा स्थानीय तहको अपनत्वका लागि आगामी आ.व. २०८२/८३ को कार्यक्रम र सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण प्रस्ताव गर्दा स्थानीय तहसंग एकिकृत ढंगले जाने गरि र स्थानीय तहको माग अनुरुप बनाउने प्रयास गरिनेछ ।
४. किसान सूचिकरणसंग सम्वध्द विषय/सवालहरु कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्रमार्फत सम्वोधनका लागि प्रयास र समन्वय गरिनेछ ।
५. स्थानीय तहमार्फत नै रासायनिक मलको वितरण र सो को अनुगमन हुने भएकोले स्थानीय तह थप जिम्मेवार हुनुपर्ने देखिन्छ । मलको कोटा लिएर समयमानै मल नलैजाने सहकारी/डिलरलाइ जिम्मेवार बनाउनु पर्ने देखिन्छ । वितरण व्यवस्था सुधारका लागि निर्देशिकामा समयानुकुल संशोधनको तयारी भइरहेको जानकारी समेत गराइयो ।

ख. धरान बजार अनुगमनवाट अनुभूत गरिएका विषय/सवालहरु

१. कृषि बजार व्यवस्थापन समिति धरान कृषि बजार सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ को मर्म र भावना अनुसार नै प्रभावकारी ढंगवाट सञ्चालनमा रहेको छ ।
२. बजारमा सञ्चालित विषादी अवशेष द्रुत विश्लेषण प्रयोगशालमा नियमित विषादी परीक्षण भइरहेको र रातो देखिएको उपज नष्ट गर्ने गरिएको तर कार्यविधि अनुसार यसो गर्दा स्थानीय तहको उपप्रमुखको संयोजकत्वमा रहेको समितिको स्वीकृति अनिवार्य रहेको र स्थानीय तहको उपप्रमुखको नियमित समय प्राप्त गर्न कठिनाइ हुँदा रातो देखिएका उपज नष्ट गर्ने निर्णय लिने कार्य प्रभावित हुने गरेको समितिको भनाइ रहेको ।
३. बजारका लागि थप जग्गा आवश्यक देखिएको सन्दर्भमा सम्भावित जग्गाको स्रोत व्यवस्थापनका लागि पहल गर्न समितिलाइ अनुरोध गरिएको ।
४. १० प्रतिशत सटर कृषक समुह/सहकारीलाइ उपलव्ध गराउने व्यवस्था अनिवार्य पालना गर्न र स्वदेशी व्यापारीलाइ मात्र स्टल उपलव्ध गराउन पुन स्मरण गराइएको ।

ग. कृषि विकास फार्म चन्द्रडाँगी अनुगमनवाट अनुभूत गरिएका विषय/सवालहरु

१. अतिक्रमित जग्गा फिर्ताका लागि स्थानीय प्रशासन र स्थानीय राजनैतिक दलसमेतसंग निरन्तर सम्वाद र समन्वय गर्न निर्देश गरिएको ।
२. गर्हासुधार गरि प्रयोगमा ल्याउन सकिने करिव ६ हे जमिनलाइ प्रयोगमा ल्याउने सम्वन्धमा आगामी आर्थिक वर्ष २०८२।८३ को कार्यक्रममा प्रस्ताव गर्न अनुरोध ।
३. असोज महिनाको अविरल वर्षाले क्षति पुर्याएको संरचना र वर्षमा डुवान हुने क्षेत्रको मर्मत सम्भारका लागि आगामी आर्थिक वर्ष २०८२।८३ को कार्यक्रममा प्रस्ताव गर्न अनुरोध ।
४. फार्मलाइ Center of Excellence का रुपमा विकास गर्ने सन्दर्भमा ठोस योजना र कार्यक्रमका साथ business plan समेत तयार गर्ने ।

घ. विर्तामोड कृषि उपज बजारको अनुगमन र विर्तामोड नगरपालिकाका प्रमुखसंगको छलफलवाट अनुभूत गरिएका विषय/सवालहरु

१. यो बजार विगत लामो समयदेखि निर्देशिकाको प्रावधान अनुसार चल्न नसकेको अवस्था रहेको सन्दर्भमा व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरुसंग निर्देशिकाको पालनाका सन्दर्भमा विद्यमान अप्ठ्याराहरुवारे चर्चा सहित समस्या समाधानका लागि सुझाव र निर्देशन उपलव्ध गराइएको ।
२. कृषि बजार नियमन समितिले कृषि बजार व्यवस्थापन र पूर्वाधार विस्तार सम्वन्धमा गरेको निर्णयहरुको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि समितिलाइ पुन स्मरण र निर्देश गरिएको ।
३. कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्रवाट तयार गरिएको विर्तमोड बजारको DPR लामो समयदेखि व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षकै कारण विर्तामोड नगरपालिकावाट नक्सा पास हुन नसकेको वारे विर्तामोड नगरपालिकाका प्रमुख र कृषि हेर्ने सल्लाहकार सहित छलफल गरि नक्सापास हुने वातावरण तयार गरिएको ।
४. नक्सापास भएपछी DPR अनुसार विर्तामोड बजारको पुनर्निर्माण एवं स्तरोन्नतिको लागि आवश्यक तयारी एवं आगामी आर्थिक वर्षको कार्यक्रममा बजेट विनियोजनका लागि आवश्यक कार्यहरु गर्न कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्रलाइ अनुरोध गरिएको ।

समग्रमा भ्रमणका आधारमा विभागलाइ प्राप्त पृष्टपोषण देहायअनुसार रहेको

१. स्थानीय तहको माग र आवश्यकताका आधारमा मात्र सशर्त वित्तीय हस्तान्तरणको कार्यक्रम प्रस्ताव गर्दा मात्र कार्यक्रमको अपनत्व र प्रभावकारी ढंगवाट सञ्चालन हुने भएकोले कृषि विभागले आगामी आ.व. को कार्यक्रम प्रस्ताव गर्दा उपरोक्त पक्षमा विशेष ध्यान पुर्याउने ।
२. स्थानीय तहमा जनशक्ति व्यवस्थापनका लागि वित्तीय हस्तान्तरण गरिने बजेटहरुको यथार्थपरक विश्लेषण हुनुपर्ने ।
३. कार्यविधीहरु साउनमसान्तभित्रै स्थानीय तहमा उपलव्ध भइसक्ने गरी विभागले तयारी गर्नुपर्ने ।
४. वैदेशिक एवं स्वदेशी तालिम र भ्रमणमा स्थानीय तहमा कार्यरत प्राविधिकहरुलाइ पनि उचित मौका प्रदान गरिनुपर्ने ।
५. स्थानीय तहमा कार्यरत प्राविधिकहरुसंग नियमित सम्पर्क र समन्वय स्थापित गर्न विभागले पहल गर्ने ।
६. कृषि उपज थोक बजारस्थलहरुलाइ थप प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्न नयाँ कार्यविधि/निर्देशिका जारी गरि बजार समितिको म्याद थप, स्टलको अवधि र टेण्डरमा जाने/नजाने, समितिको संरचना र कार्यविवरण, विभाग र कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्रको भूमिकाका सम्वन्धमा थप स्पष्ट गरिनुपर्ने ।
७. संघीय कृषि फार्म/केन्द्रहरुलाइ स्थानीय तहसंग जोड्ने कार्यक्रम आगामी आ.व. मा प्रस्ताव गर्ने ।

तस्वीरहरु

११. कृषि विकास फार्म, चन्द्रडाँगी, झापाको अनुगमन तथा भ्रमण प्रतिवेदन

भ्रमण गरिएको स्थानः कृषि विकास फार्म, चन्द्रडाँगी, झापा
भ्रमण गरिएको अवधिः २०८१/०८/२१ देखि २०८१/०८/२३ सम्म
भ्रमणको उद्देश्यः कृषि विकास फार्म बाट संचालित कार्यक्रम अनुगमन
भ्रमण टोलिः केशव देवकोटा, नि. प्रमुख, बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता सं.के.
बलराम रिजाल, वरिष्ठ माटो विज्ञ, बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता सं.के.
भाष्कर दत्त न्यौपाने, ना.सु., बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता सं.के.

अनुगमन निरिक्षण विधिः प्रत्यक्ष स्थलगत भ्रमण एवं छलफल
छलफलका क्रममा उपस्थित फार्मका कर्मचारीहरुः

- श्री विनोद कुमार मण्डल, प्रमुख, कृषि विकास फार्म, चन्द्रडाँगि, झापा
- श्री अर्जुन सुवेदी, बाली विकास अधिकृत, कृषि विकास फार्म, चन्द्रडाँगि, झापा
- श्री ललित कुमार तिवारी, प्रा.स., कृषि विकास फार्म, चन्द्रडाँगि, झापा
- श्री राजेन्द्र भट्टराई, खरिदार, कृषि विकास फार्म, चन्द्रडाँगि, झापा

अनुगमन निरिक्षण एवं छलफलका क्रममा प्राप्त जानकारीहरु

- कृषि विकास फार्म, चन्द्रडाँगी, झापाको अनुगमनका क्रममा उक्त फार्मको बीउ उत्पादन प्लटहरु, माछा उत्पादन पोखरिहरु, बीउ भण्डारण गोदामहरु, थ्रेसिङ्ग फ्लोर, बीउ प्रसोधन मेसिन, शिवसताक्षी नदिले फार्ममा गरेको कटान र कटानबाट बचाउन क्रमशः निर्माण गरिएको बाँधको अवस्था, सिंचाई कूलो, कार्यालय परिसर र अन्य संरचनाहरुको भ्रमण गरि जानकारी लिइयो ।
- फार्म केन्द्रले आ.व.२०७९/८० मा कूल ७२ लाख ३१ हजार २३३ रुपैयाँ ६० पैसा, आ.व. २०८०/८१ मा कूल ५७ लाख ८० हजार ९४० रुपैया र चालु आ.व.२०८१/८२ मा अनुगमनको दिनसम्म कूल १० लाख १६ हजार ४५९ रुपैयाँ राजश्व आम्दानी गरेको पाइयो ।
- फार्ममा धान बालीमा हर्दिनाथ-६, साम्वा मन्सुली सव-१, स्वर्ण सव-१, बहुगुणी-२, रामधान, ललका वासमती, हर्दिनाथ-५, हर्दिनाथ-१ र चैते-५ जातका बीउ उत्पादन भइरहेको पाइयो ।
- गहुँ बाली तर्फ विजय, गौतम, आदित्य र BL ४३४१ जातहरुको बीउ उत्पादन भइरहेको पाइयो भने मकै बाली तर्फ रामपुर कम्पोजित र रामपुर हाइब्रिड-१६ र मुसुरो बालीमा शितल र तोरि बालीमा प्रिति जातको बीउ उत्पादन भइरहेको पाइयो ।
- फार्मको धेरै क्षेत्रमा धानको कटानी गरि गहुँको बीउ उत्पादनका लागि बालि छरेको र राम्रो सँग उम्रिएको पाइयो । कमलामाई सिंचाइ आयोजनाबाट सिंचाइको लागि छोटो अवधिमा मात्र पानी छोडिएकोले गहुँको सिंचाईमा पानी अपर्याप्त भएको पाइयो।
- शिवसताक्षि नदिले फार्ममा गरेको कटान र कटानबाट बचाउन क्रमशः निर्माण गरिएको बाँधको अवस्था हेरियो र वर्षाको समयमा नदिको वहाव वृद्धि भइ थप कटान गर्न सक्ने सम्भावना देखियो । निर्माण भएको तटबन्ध कतै माटोको र कतै तार जालिमा ढुङ्गा भरिएको रहेकोमा नदिले विभिन्न समयमा वहाव परिवर्तन गरि माटोको तटबन्ध विगारेको पाइयो । फार्मको जमिन तथा संरचनाहरुको संरक्षणका लागि निरन्तर तटबन्ध निर्माण गरि पूर्ण रुपमा तार जालि र ढुङ्गाको निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता देखियो ।
- बीउ उत्पादन सँगै नेपालका ११५ भन्दा धेरै धानको रैथाने जातहरुको एकै ठाउँमा उत्पादन प्रदर्शन तथा तीनको बीउ लाई प्रदर्शनको लागि निर्माण गरिएको प्रदर्शनी कक्ष अवलोकन गरियो । रैथाने जातहरुको उत्पादन सँगै विभिन्न बानस्पतिक गुणहरुको अध्ययन राम्रो भएको पाइयो । साथै गहुँ बालीमा पनि शुन्य जोताइ प्रविधि, जातिय प्रदर्शन तथा अन्य प्रविधिहरुको प्रदर्शन गरेको पाइयो ।
- कार्यालय परिसर तथा बगैंचा व्यवस्थापन लाई राम्रो बनाउदैं लगेको पाइयो । फार्मको मूख्य गेट देखि कार्यालय र गोदाम घरहरुसम्मको बाटो स्तरिकरण गर्नुपर्ने देखियो ।
- मत्यपोखरीहरुमा खायन माछा उत्पादन भइरहेको पाइयो । फार्मको जग्गाको अधिकतम उपयोगका लागि अन्य बालीको उत्पादन नहुने स्थानमा ढैंचाको बीउ उत्पादन गरेको पाइयो ।

छलफल र अनुगमनमा देखिएका फार्मका समस्याहरु

- कृषि विकास फार्म, चन्द्रडाँगी, झापाको चालु आ.व.को स्विकृत कार्यक्रममा Centre of Excellence कार्यक्रमका लागि एकमुष्ट रु ४०,००,००० (चालिस लाख रुपैयाँ) विनियोजन भएकोमा कार्यक्रम संचालनका लागि

केन्द्रमार्फत कार्यविधि स्विकृतिका लागि कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयमा पेश गरिएकोमा हालसम्म पनि कार्यविधि स्विकृत भइ नआएको।

- फार्मले बीउ बिजन गुणस्तर केन्द्रले तयार गर्ने वासलातमा माग गरेअनुरुप प्रजनन् बीउको श्रोत प्राप्त नभएको जसकारण उच्च माग भएका जातको मूल बीउ उत्पादन गर्न कठिनाइ भएको ।
- फार्मको उपयोग विहिन जग्गामा बीउ उत्पादन गर्न जमिन सम्माउनु पर्ने रहेको र त्यसका लागि थोरै मात्र बजेट विनियोजन भएको ।
- फार्ममा भएका २ वटा ट्र्याक्टरहरु धेरै पुरानो भएकोले मर्मत र इन्धन खर्च धेरै भएको ।
- फार्ममा Laser Land Leveler भएतापनि फार्ममा उपलब्ध ट्र्याक्टर कम क्षमताको भएको हुँदा उपयोग गर्न नसकिएको । सो को उपयोगका लागि कम्तिमा ५५ Hp क्षमताको ट्र्याक्टर आवश्यक रहेको ।
- तटबन्ध निर्माणमा कम रकम विनियोजन हुने गरेकोले पूण रुपमा तटबन्ध नहुँदा फार्मको जग्गा कटान तथा संरचनाहरुमा क्षति हुने जोखिम कायमै रहेको
- फार्मको माटो अति अम्लीय (पि.एच. ४.५ देखि ५) भएकोले मकै र गहुँको उत्पादकत्व थोरै रहेको।
- फार्मको जग्गा लामो समयदेखि अतिक्रमणमा रहेको र पटक पटकको प्रयासबाट पनि सो समस्या समाधान हुन नसकेको ।

अनुगमनका क्रममा दिइएको सुझावहरु

फार्मको स्थलगत अनुगमनका क्रममा फार्मका कर्मचारि सहितको वैठक बसि फार्मको उचित व्यवस्थापन एवं माटोको गुणस्तर सुधारको लागि विभिन्न निर्णय समेत गरिएको थियो । उक्त वैठकको निर्णय यसैसाथ संलग्न रहेको छ । साथै फार्ममा अन्य कुराको सुधारका लागि निम्न सुझाव दिइएको थियो ।

- तटबन्ध निर्माण र फार्मको जमिन चक्लाबन्दि गर्नका लागि आगामि वर्षको कार्यक्रममा प्रस्ताव गर्ने।
- फार्मको मूल गेट देखि कार्यालय परिसर र गोदाम घरहरु सम्मको बाटो स्तरोन्नतीका लागि पनि कार्यक्रम प्रस्ताव गर्ने ।
- बीउ उत्पादनको लागत घटाउन विस्तारै मानव श्रम घटाउँदै जाने र यान्त्रिकरणलाई बढाउँदै लैजानुपर्ने।
- फार्मको माटो सुधारको लागि आगामी वर्षमा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्ने ।

१२. चितवन जिल्लामा नेपाल मौरीपालक महासंघद्वारा निर्मित भवन, cold store तथा प्रशोधन केन्द्र तथा राजा उत्पादन उद्योग अनुगमन तथा भ्रमण प्रतिवेदन

चितवन जिल्लामा मह प्रशोधन सम्बन्धमा मौरीपालक कृषकहरु, मह प्रशोधनमा संलग्नहरु, मह व्यवसायीहरु एवं मौरीपालक महासंघका पदाधिकारीहरु र नवलपरासी जिल्लामा राजा च्याउ उत्पादन उद्योगको स्थालगत अवलोकन तथा त्यसका संचालकज्यूहरु संगको अन्तक्रिया सम्मिलित स्थलगत अवलोकन भ्रमणको प्रतिवेदन यस प्रकार रहेको छ ।

भ्रमण सम्बन्धी विवरण

भ्रमणकर्ताः श्री साबित्री बराल, प्रमुख, व्यावसायिक कीट विकास केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर

भ्रमण अवधीः २०८२/०१/२२ देखि २०८२/०१/२६

भ्रमणको क्रममा गरिएका गतिविधीहरु

- भ्रमणको पहिलो चरणमा नेपाल मौरीपालक महासंघका अध्यक्ष, श्री सुवासचन्द्र घिमिरे; जिल्ला उपाध्यक्ष, श्री कमल प्रसाद सापकोटा तथा नेपाल मौरीपालक महासंघका के. सदस्य श्री तुलसीराम पौडेलसंग मौरीपालक महासंघको कार्यालयमा भेटघाट तथा कार्यालय भवनमा निर्मित Cold Store एवं प्रशोधन मेशिनको अवलोकन गरियो।
- महासंघको कार्यालय भवन प्रदेश मन्त्रालयको ५० प्रतिशत अनुदान सहयोगमा निर्माण सम्पन्न भएको ।
- महासंघको कार्यालय भवनमा निर्मित १०० के.जी. क्षमताका २ वटा चिस्यान कक्षहरु र ५०० के.जी. क्षमताको Semi-automatic Processing Plant पनि प्रदेश मन्त्रालयको ५० प्रतिशत अनुदान सहयोगमा निर्माण तथा स्थापना गरिएको।
- Processing Plant मा Automatic Filling System र Condenser थप्न सके Full Automation System मा जान सकिने।
- सकभर कच्चा मह नै व्यापारीहरुले खरिद गर्न रुचाउने हुँदा Processing Machine Full Capacity मा संचालन हुनेमा संदेह।
- निजीस्तरमा समेत प्रायजसो कृषकहरु संग रहेका मेशिनहरु बाग्मती प्रदेश सरकार, हेल्वेटास, PMAMP परियोजना, REED परियोजना, GIZ, प्रदेश मन्त्रालय, प्रदेश कृषि बिकास निर्देशनालय, तत्कालीन व्यवसायिक कीट विकास निर्देशनालय लगायतबाट अनुदानमा उपलब्ध गराएका साना तथा मझौला (१००-२०० के.जी.) क्षमतमका Manual/Semi Automated Processing Plant रहेको।
- गत आ.व. मा नेपाल सरकारले मह आयातमा लगाएको अन्पकालिन रोकको कारण र यस बर्षको सुख्खा मौषमका कारण हाल मह Stock मा नरहेको अवस्था।
- मौरीपालक महासंघ लगायत अन्य व्यवसायीहरुसंग रहेका Processing Plant हरु खासै प्रयोगमा ल्याउन नसकिएको।
- मौरीपालक महासंघले अन्य व्यवसायीहरुले चाहेमा शुल्क लिएर मह प्रशोधन गरिदिने प्रावधान।
- Heating मात्र को रु ७ प्रति के.जी. र Heating plus moisture reduction को रु १० प्रति केंजी. शुल्क निर्धारण।

प्राप्त जानकारी एवं सुझावहरु

- महासंघसंगको छलफलको निष्कर्समा, नेपालमा मौरीपालकहरुको संख्या बृद्धि हुदै जाँदा र बिदेशबाट समेत मह आयात हुँदा मह उत्पादन गरेर मात्र अब मौरीपालकहरु नाफामा जान नसक्ने र यो क्षेत्रलाई दिगो रुपमा बगाडी बढाउन Selected र Professional मौरीपालकहरुलाई लक्षित गरि मौरी तथा अन्य उपज उत्पादन र प्रशोधन सम्बन्धी तालिम (Advance Level) को आवश्यकता महसुस भएको नेपाल मौरीपालक महासंघको भनाई ।

- दोस्रो चरणमा, नेपालको एकमात्र मौरी मेशिनरी उत्पादक तथा सप्लायर्स, "एग्रोमेशिनरी ईन्जिनियरिङ" सरदपुर, भरतपुर चितवनको स्थलगत अवलोकन तथा सो उद्योगका प्रोप्राईटर श्री ध्रुवतारा लामिछानेसंग कुराकानी गरिएको थियो। कुराकानी बमोजिम यस उद्योगले २०६४ सालदेखि विभिन्न किसिमका कृषि उपजहरु (खासगरी मह Processing उपकरण–प्रशोधन, कुलिङ, अटोमेटिक फिलिङ, कन्डेन्सिङ, मैन Processing, मौरीको मैनबाट आधार चाका निर्माण गर्ने ठुलो क्षमताको रोलर मेशिन लगायत) का प्रशोधन गर्न उपयोगी हुने मेशिनहरु उत्पादन गर्दै आएको पाईयो । यस उद्योगले १०० के. जी. देखि २००० के. जी. क्षमताका मह Processing मेशिन उत्पादन

तथा बिक्रि गरिरहेको छ। हाल नेपालमा प्रयोगमा आएका सबै किसिमका Processing मेशिनहरुको कच्चा पदार्थहरू आयातित भए पनि विगत लामो समयदेखि यस्ता मेशिन नेपालमा नै निर्माण भएको पाईयो। यस उद्योगबाट निर्मित Processing मेशिन तत्कालीन PACT परियोजना, हेल्बेटास, RISMFP जस्ता गैरसरकारी संस्थाहरुबाट समेत अनुदानमा वितरण भएको पाईयो। त्यसमध्ये कैलालीका मह व्यवसायी, बिनोद हमालसंग रहेको Fully Automated Processing मेशिन भने पुर्ण क्षमतामा चलिरहेको र बार्षिक १० मे. टन. मह प्रशोधन भईरहेको भन्ने जानाकारी प्राप्त भयो।

- तेस्रो चरणमा, रत्ननगर न.पा.मा रहेको एभ्रेष्ट मौरीपालन स्रोतकेन्द्रले संचालनमा ल्याएको मौरीको मैन बाट आधार चाका उत्पादन गर्ने ठुलो क्षमताको Automatic रोलर मेशिन तथा घार निर्माण उद्योगको अवलोकन तथा सो उद्योगका प्रोप्राईटर श्री सुर्य मानन्धरसंग कुराकानी तथा स्रोतकेन्द्रको स्थलगत अवलोकन गरियो। यो मेशिन संचालनमा आएपछी आधार चाकाको मुल्यमा कमि आएको पाईयो। यस उद्योगबाट सिधै आधार चाका खरिद गर्दा रु ८५०/के.जी. पर्ने र आफैले मैन ल्याएमा प्रति के.जी. रु २५० ज्याला तिरेर आधार चाका तयार गरेर लैजान सकिने सुविधा उपलब्ध भएको पाईयो। मौरी घारको हकमा, मेलीफेरा र सेराना दुवै किसिमका घार सम्पुर्ण रुपमा टुनिको काठबाट बनाउने गरेको पाईयो। तर विभिन्न निकायबाट टेण्डर प्रक्रिया गरेर घार गोला वितरण गर्ने हुँदा भारतबाट अवैध रुपमा भित्रिएका सस्ता तर कमसल घारसंग टुनिका गुणस्तरीय घार उत्पादन गर्ने उद्यमीहरुले मूल्यमा प्रतिस्पर्धा गर्नै नसक्ने र टेण्डर प्रक्रियामा सहभागी हुनै नसक्ने तितो यथार्थ बारे पनि जान्ने मौका मिल्यो। त्यस्तै नेपाल टिम्वर कर्पोरेशनले काठको जम्मा २ वटा category बनाएको, साल शिशौ लगायत राम्रो काठ र टुनी लगायत बाँकी सबैलाई कु–काठ भनी सोलोडोलोमा बेच्ने हुँदा र सबै बल्कमा खरिद गनुपर्ने बाध्यताले मौरीघार उद्यमीहरु मर्कामा परेको बुझियो ।

- भ्रमण अवधीको अन्तिम तर महत्वपुर्ण चरणको रुपमा एन. सी. एग्रो नवलपुरको स्थलगत अवलोकन तथा सो उद्योगका संचालक श्री किसान राज तिवारी संगको कुराकानी रहेको छ। आ.ब. २०७७/७८ बाट उत्पादन हुरु गरेको यो उद्योग Chinese Mushroom Expert को प्राविधिक सहयोग र संचालकहरुको आफ्नै करिव ५५ करोडको लगानीमा स्थापना भएको रहेछ। यस उद्योगले King Oyster जातको च्याउ १५०० के.जी./दिन उत्पादन गरि नेपालको प्रायजसो सबै मूख्य बजारमा पुऱ्याउने गरेको पाईयो। हाल यस उद्योगले गोब्रे च्याउको पनि उत्पादन परिक्षण शुरु गरेको र दुवै प्रकारका च्याउको प्रतिदिन १२ देखि १५ हजार के.जी. उत्पादन गर्ने लक्ष्य सहित संरचना विस्तारको काम पनि अगाडी बढाईएको पाईयो। साथै ग्यानोडर्मा, यार्चागुम्बा लगायत अन्य औषधिय गुण भएका च्याउहरुको पनि परिक्षण शुरु गरिएको जनाकारी पाईयो। यस उद्योगले हाल १२० जना कामदारलाई पुर्ण रोजगारी दिईरहेको र भविष्यमा उद्योगको क्षमता विस्तार हुँदैजादा रोजगारीको अवसरमा बृद्धि हुने देखिन्छ।

- भारतमा हालसम्म उत्पादन नभएको राजा च्याउ नेपालमा उत्पादन गरेर वैधानिक रुपमा भारत निर्यात गर्न सके मुल्य राम्रो प्राप्त गर्न सकिने देखिन्छ भने हाल अवैध रुपमा उद्योगबाट राजा च्याउ धेर थोर भारत निर्यात भईरहेको रहेछ । गोब्रे च्याउ भने सस्तो तर कम गुणस्तरको भारतबाट भित्रिदा मूल्यमा प्रतिस्पर्धा गर्न उद्यमीहरुलाई धौ धौ परिरहेको गुनासो गर्नुभयो। यस उद्योगले आफ्नो लागी आवश्यक पर्ने सबै किसिमका च्याउका जातको बीउ आफ्नै प्रयोगशालामा उत्पादन गर्ने गरेको तर बीउ भने बाहिर बिक्रि गर्ने नगरेको पाईयो। सरकारी निकायबाट

सर्वसुलभ रुपमा च्याउ बीउको Pure Culture Maintenance र वितरण भएमा मात्र च्याउ क्षेत्र दिगो रुपमा अगाडी बढ्न सक्ने उहाँको दाबी रह्यो। हाल प्रायजसो सबै ठुला उद्यमीहरुले आफ्नै प्रयास र पहुँचबाट कानूनी प्रक्रिया बिना नै विभिन्न मुलुकबाट Pure Culture ल्याई च्याउको बीउ व्यवस्थापन गरिरहेको पाईयो। यसका साथै यस उद्योगले बाँस र Mushroom Waste को प्रयोग गरेर Carbon monoxide रहित गुणस्तरीय कोईला उत्पादन गरिरहेको छ भने बाँसबाट टुथपिक लगायतका सामाग्रीहरु पनि उत्पादन गरेर बजारमा ल्याईसकेको छ। यस उद्योगको भविष्यको थप योजनामा, च्याउ, ताजा तरकारी र Sweet corn processing तथा बजारीकरण समेत गर्ने उद्देश्य रहेको श्री किसान राज तिवारीज्यूले बताउनुभयो ।

निष्कर्ष तथा सुझाव

- विभिन्न परियोजना (PACT, RISMFP, PMAMP, REED); गैरसरकारी संस्था (Helvetas, GIZ); प्रदेश मन्त्रालय, प्रदेश कृषि बिकास निर्देशनालय, तत्कालीन व्यवसायीक किट विकास निर्देशनालयबाट निजी तथा संस्थागत रुपमा सामान्य, Semi-automatic र Full Automatic मह प्रशोधन उपकरणहरु अनुदानमा वितरण गरिएका।
- सबैखाले मह लगायत अन्य कृषि उपज प्रशोधन उपकरणहरु नेपालमा नै उत्पादन भईरहेको।
- अधिकांश प्रशोधन मेशिनहरु उपयोगमा नआएर थन्किएकोले अनुदानको उपयोग खासै भएको देखिएन।
- केही Genuine मह व्यवसायी (Exporter) हरु अनुदानमा मह प्रशोधन उपकरण प्राप्त हुने आशमा रहेका।
- मौरी सहउत्पादनमा कृषकहरु हालसम्म आकर्षित हुन नसकेको अवस्था।
- PMAMP, REED, प्रदेश मन्त्रालय, प्रदेश निर्देशनालय र पालीकाहरुबाट बेसिजनमा ठुलो परिमाणमा मौरी घार/गोला अनुदानमा वितरण हुने गरेको।
- मौरी गोला तथा मौरी घार वितरणको कार्यक्रम बोलपत्र मार्फत सम्पन्न हुँने हुँदा अति न्यूनगुणस्तरका घार (भारतबाट समेत अबैधरुपमा भित्रिने गरेको) र कमसल र जिर्ण गोलाहरुको कारोवार (Negative colony selection and sell) हुँदा मौरी क्षेत्र धरासायी हुने खतरा बढ्दै गएको।
- नेपाल असल मौरीपालन अभ्यास (GBP) -२०७४ लाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन नसकिएकोले महको स्वस्थता र गणुस्तरमा पटक पटक प्रश्न उठ्ने गरेको।
- मौरी घार निर्माण उद्योगले टुनी काठ सहजै पाउन नसक्ने अवस्था ।
- तिन तहका सरकारका बिच कार्यगत समन्वय र सहकार्यको अभावका कारण अक्सर एकै प्रकृतिका कार्यक्रमहरु संचालन भईरहेको, एउटै संस्था वा व्यक्तिले पटक पटक सेवा सुविधा र अनुदान प्राप्त गर्ने गरेको। कार्यक्रममा दोहारो/ तेहेरोपना हुने गरेको तथा सरकारी श्रोतसाधनको सदुपयोगमा प्रश्न चिन्ह खडा भएको।
- हालको अनुदानको ढाँचा/प्रारुप बदलेर कृषक तथा व्यवसायीले पाउने सरकारी सहुलियत र सुविधा प्रतिफलमा आधारित र बैज्ञानिक बनाउनु पर्ने।
- ठुला च्याउ उद्यमीहरुलाई संरक्षित संरचना एवं आधुनिक मेशिन उपकरण आयातमा कर छुट र बिद्युत महसुलमा अनुदान छुटको व्यवस्था हुन सके उद्योग व्यवसायको दिगोपनाको सुनिश्चितता हुने देखिन्छ।
- त्यस्तै मौरी प्रवर्धन नीति (२०७३ मा भएका प्रावधानहरु मध्ये थोरै मात्र पनि कार्यान्वयनमा ल्याउन सके मौरी व्यवसायलाई दिगो, व्यवस्थित र मजबुत बनाउन सकिने देखिन्छ।
- मौरी श्रोतकेन्द्र तथा घार गोलाको मापदण्ड बनाई लागु गर्नुपर्ने टडकारो आवश्यकता।

- महको गुणस्तर परिक्षण र प्रमाणीकरणको पक्षलाई सवल र समय सापेक्ष बनाउने कार्यलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने।
- मौरी नीतिको कार्यान्वयन पक्षमा विभिन्न मन्त्रालय (वन तथा वातावरण मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय) र अन्तर्गतका निकायहरुको समेत Stake रहेको र त्यस किसिमका निकायहरुबाट अपनत्व लिएर कार्यान्वयनमा साथ र सहयोग हुने वातावरण निर्माणमा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय र कृषि विभागले पहलकदमी लिनुपर्ने ।
- मौरी घार गोला र महको मूल्यमा अस्वभाविक विविधता देखिएको र कृषक तथा उपभोक्ताहरु मारमा परिरहेको हुँदा मौरी घार, गोला र महको मूल्य निर्धारण गरि कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ।

स्थलगत अवलोकनका केही झलकहरुः

१३. स्थानीय तहमा सशर्त अनुदानमा सञ्चालित DESES तथा अन्य कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा भ्रमणको प्रतिवेदन

भ्रमण कर्ता :सम्झना लामिछाने भुसाल) बाली विकास अधिकृत(
भ्रमण गरेको स्थान : चितवन
भ्रमण अवधि : २०८१/०९/१६ देखि २०८१/९/२२ सम्म

स्थानीय तहमा अनुदानमा सञ्चालित भएको DESES तथा अन्य कार्यक्रमहरूको प्रगति अवस्था

१. रत्ननगर नगरपालिका

- **कृषि स्नातक करार** : संयोग पौडेल कृषि स्नातक नियित्त हुनुभएको।
- **साना सिंचाई प्रवर्द्धन कार्यक्रम (वडा ९) सिसौः** गत ३ वर्षदेखि सञ्चालनमा रहेको पञ्चकन्या जाल उपभोक्ता समित अन्तर्गत शाखा कुलो निर्माण कार्यको लागि पहिलो बर्ष २५ लाख, दोस्रो वर्ष १९.७१ लाख र चालू आ.व. मा २० लाख बजेट विनियोजन भएको अवस्था। करिव ११०० किलोमिटर शाखा कुलो निर्माणको लक्ष्य रहेकोमा गत २ आ.व.मा ७५० किलोमिटर निर्माण भइसकेको र चालू आ.व.को कार्य भने अव सुरू गरिने जानकारी सिसौ टोल शाखा कुलो निर्माण अनुगमन समितिका अध्यक्ष राम पौडेलबाट प्राप्त भयो।

- **प्राङ्गारिक कृषि प्रवर्द्धन कार्यक्रमः** १० लाख वजेट विनियोजन भएको। यस कार्यक्रम अन्तरगत भकारो सुधार, सचेतना कार्यक्रम, कम्पोष्ट पिट निर्माण लयाएतका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने हुँदा आगामी दिनमा यस तर्फ केन्द्रित हुने जानकारी प्राप्त।
- **उन्नत बीउ वितरकलाई प्रोत्साहन अनुदान, सूचना प्रकाशन तथा उन्नत बीउ उपयोग अनुगमन निरीक्षण र खाद्यान्न बालीको उन्नत बीउ उपयोगमा अनुदान (धान,गहुँ)** : DESES अन्तरगतका यी कार्यक्रमहरू सञ्चालनको लागि सूचना निकाल्ने तयारी भइरहेको। खास गरी यस क्षेत्रमा सावा मन्सुली सव -१, सावित्री, बहुगुणी-२ जस्ता वर्षे धानको बीउ प्रयोग गरिने गरेको। यीनको अलवा PR, Hardinath series, MPR-505 (Research Dhan), सम्पूर्ण जस्ता जातहरू किसानहरूले प्रयोग गर्ने गरेको। यी बीउहरूमा पनि विभिन्न समस्या देखिँदा किसान यी जातहरूको विकल्पको पर्खाइमा रहेको जानकारी जस्तै सावा मन्सुली सव -१, सावित्रीमा कालो पोके Bacterial Pennical Blight / Dirty Pennical Blight रोग देखा परेको। वहुगुणी-२ भने खाँदा त्यती मीठो नभएको र उत्पादन पनि कम देखिएकोले कृषकको रोजाईमा कम पर्न थालेको।
- करिब १६०० हेक्टरमा रोपिने चैते धानको जात चैते -५ प्रचलनमा रहेको। वर्षे धान भने ३००० हेक्टरमा र ९०० हेक्टरमा तोरी खेती हुने गरेको जानकारी।
- चैते धानको लागी पनि DESES program कार्यन्वयनमा ल्याउनुपर्ने माग रहेको।
- DESES अन्तर्गतको उन्नत बीउ उपयोग अनुगमन निरीक्षणको कार्य भएपनि खर्च गर्न नमिल्दा बजेट फ्रिज भएर जाने समस्या देखिएको।यसका लागि निर्देशिकामा स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्ने भनाई ।

२. **खैरहनी नगरपालिका**

- **कृषि स्नातक करार** : गौरव न्यौपाने कृषि स्नातक नियिक्त हुनुभएको।
- **पारिवारिक खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रमः** ८ लाख बजेट विनियोजन भएको। साना कृषकसँग मिलेर कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने भनेर MOALD बाट परिपत्र आएको भएपनि कार्यबिधि उपलब्ध नहुँदा कार्यक्रम गर्न कठिनाई परेको।
- **उन्नत बीउ वितरकलाई प्रोत्साहन अनुदान (१.५ लाख बजेट विनियोजन), सूचना प्रकाशन तथा उन्नत बीउ उपयोग अनुगमन निरीक्षण र खाद्यान्न बालीको उन्नत बीउ उपयोगमा अनुदान (धान,गहुँ) (१०.७५ लाख बजेट विनियोजन)** : चैते धान कार्ग्रम सञ्चालनको लागि सूचना निकालिसकेको।
- वर्षे धानमा सावित्री, राम धान, सावाँ मन्सुली सव-१, चैते-५, हर्दिनाथ ६, बहुगुणी -२ आदि जातहरू प्रचलनमा रहेका छन् भने चैते धानको लागि चैते-५ प्रचलनमा रहेको छन्।
- पटिहानीमा गत साल सावा मन्सुली सव-१ जातमा रोग देखिएर ३० प्रतिशत मात्र उत्पादन भएको। Bacterial Blight को संका गरेपनि रोग पहिचान हुन नसकेको अवस्था।
- **खैरहनी ११ मा PMAMP अन्तरगत आलु पकेट विकास कार्यक्रम सञ्चालन** गरिएको। कार्डिनल जातको आलु लगाएको ६२ दिन भएको जानकारी प्राप्त। खेतमा हेर्दा आलु राम्रो देखिएको। माटो खोतालेर आलु हेर्दा दानामा हल्का दाद रोग देखिएपनि उत्पादन राम्रो हुने अनुमान गर्ने सकिन्थ्यो। मौसम तेति धेरै चिसो नभइसकेको कारणले डढुवा रोको संक्रमण पनि खासै नदेखिएको।३२ विघामा सञ्चालन गरिएको यस कार्यक्रममा ६७ जना कृषको संलग्नता रहेको पकेट सञ्चालन समिताका सदस्य होम बहादुर थापाले जानकारी दिनुभयो। यसै पकेट को नजिकै अर्को फिल्डमा भने किसानहरू बजार छोप्न धमाधम ७५ दिनमै लालगुलाव

जातको आलु हार्भेष्ट गर्नमा व्यस्त देखिनुहुन्थ्यो। आलुको दाना राम्रो भएपनि छिपिएको भने थिएन। यस फिल्ड अनुगमनको कार्यक्रममा स्थानीय तहका कर्मचारी साथै खैरहनी नगरपालीकाकी उप-प्रमुख कविता उप्रती पनि हाम्रो साथ सहभागी हुनुभएको थियो।

- **किसान सूचिकरणः** वडा १ देखी ५ सम्म किसान सूचिकरण कार्य सम्पन्न भइसकेको र आगामी दिनमा बाँकी ६ देखी १३ वडामा किसान सूचिकरण गर्दै जाने तयारी रहेको। यसका लागि संघबाट ३ लाख, बागमती प्रदेशबाट १ लाख र स्थानीय तहबाट ४ लाख गरी ८ लाख बजेट विनियोजन भएको।

३. कालिका नगरपालिका

- **कृषि स्नातक करारः** उत्तम पौडेल कृषि स्नातक नियिक्त हुनुभएको तर हाल उहाँ कृषि अधिकृत सातौ तहमा नाम निकालेर जानुभएकोले पून अर्को व्यक्तिलाई नियुक्ति गर्नुपर्ने स्थिति सृजना भएको हुँदा अब यसको लागि तयारी गरिने जानकारी।
- **उन्नत बीउ वितरकलाई प्रोत्साहन अनुदानः** उन्नत बीउ वितरकलाई प्रोत्साहन अनुदानको लागि वितरकको विवरण पनि DESES नै entry गर्दा ठीक हुने जानकारी।
- **सूचना प्रकाशन तथा उन्नत बीउ उपयोग अनुगमन निरीक्षणः** उन्नत बीउ उपयोग अनुगमन निरीक्षणको कार्य भएपनि खर्च गर्न नमिल्दा बजेट फ्रिज भएर जाने समस्था देखिएको। यसका लागि निर्देशिकामा स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्ने भनाई ।
- **खाद्यान्न बालीको उन्नत बीउ उपयोगमा अनुदान (धान,गहुँ)** : आधिकारीक ठाउँबाट बीउ खरिद गर्दा पनि ठिमाह पर्ने गरेको, बीउको गणस्तर राम्रो नभएको कृषकको गुनासो। यस क्षेत्रमा खास गरी बहुगुणी, सावित्री, सावा मन्सुली सव -१, सुख्खा धान, राधा ४ जस्ता जातहरू प्रचलनमा रहेतापनि ६०-७० प्रतिशत सावित्री जातको बीउ प्रयोग हुने गरेको। गहुँको लागि खासै माग नभएको हुँदा यस कार्यक्रम अन्तरगत वर्षे धानमा सञ्चालनको लागि आगामी दिनमा तयारी हुने जानकारी।

४. भरतपुर महानगरपालिका

- **कृषि तथा वन विज्ञान विश्व विद्यालयसंगको सहकार्यमा कृषि क्षेत्रमा उत्पादित जनशक्तिको दक्षता सम्बन्धि अध्ययन- An Analysis of Alumni Performance, महानगरपालिकासंगको साझेदारीमा कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालयमा एग्रिमेशिनरी प्रर्द्धशनी स्थल निर्माण र कोल्डस्टोर निर्माण सहयोग कार्यक्रमः** यी तीन वटै कार्यक्रम भरतपुर महानगरपालिकाको कृषि शाखाबाट नभई पूर्वाधार विकास सम्बन्धी शाखाबाट सञ्चालनको लागी अघि बढेको जानकारी प्राप्त भएको।

५. माडी नगरपालिका

- **कृषि स्नातक करार** : अनिल वस्याल कृषि स्नातक नियिक्त हुनुभएको।
- **उन्नत बीउ वितरकलाई प्रोत्साहन अनुदानः** १.५ लाख वजेट विनियोजन भएको । **सूचना प्रकाशन तथा उन्नत बीउ उपयोग अनुगमन निरीक्षणः** करिव १ लाख वजेट विनियोजन भएको । **खाद्यान्न बालीको उन्नत बीउ उपयोगमा अनुदान (धान,गहुँ):** १२ लाख वजेट विनियोजन भएको। वर्षे धानमा अनुदानको कार्यक्रम सञ्चालन हुने हुँदा आगामी दिनहरूमा कार्यक्रम सञ्चालनको लागि पहल गरिने।

६. रात्री नगरपालिका

- **व्यवसायिक तरकारी उत्पादन कार्यक्रम र सिँचाई पूर्वाधार निर्माण सहयोग वडा नं ८ खुर्खुरेमा** : यी दुवै कायर्क्रम सञ्चालनको तयारी हुँदै गरेको अवस्था। सिँचाई पूर्वाधार निर्माण सहयोग कार्यक्रम अन्तरगत बोरिङ खन्ने, कुलो निर्माण जस्ता कार्यक्रम मध्ये वडाको सिफारिसको आधारमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने।

७. इच्छाकामना गाउँपालिका

- **कृषि स्नातक करारः** आसित त्रीपाटी कृषि स्नातक नियिक्त हुनुभएको।
- **नमूना सुन्तला बगैंचा स्थापना सहित गुरु किसान परिचालन र क्षेत्रफल बिस्तारः** विविध कारणले गर्दा सुरू नभइसकेको, आगामी दिनमा कार्यक्रम सञ्चालनको लागि पहल गरिने जानकारी प्राप्त।
- **हिउँदे मकै प्रवर्द्धन कार्यक्रमः** सूचना निकाले काम अधि बढ्दे गरेको।

सुझावहरू

- उन्नत बीउको प्रयोगबाट रोग कीरा कम लाग्ने तथा उत्पादनमा बृद्धि हुने हुँदा यसको प्रयोगमा विशेष जोडदिनुपर्ने।
- राम्रो उत्पादन लिनको लागि हरेक २-३ वर्षमा बीउको जात परिवर्तन गर्नुपर्ने।
- सिफारिस मात्रामा मल तथा बीउको प्रयोग गर्नुपर्ने।
- स्थानीय तहले समयमा नै माथिल्लो निकायमा ससर्त कार्यक्रम प्रगितिबारे रिपोर्टिङ्ग गर्नुपर्ने।
- DESES अन्तरगतको उन्नत बीउ सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनको लागि विविध कारणवश तत्काल DESES Soft ware खुल्न नसक्ने देखिएको हुँदा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको निर्णयानुसार नै कार्यक्रम अघि बढाउन उपयुक्त हुने।

अनुगमनका केही झलकहरू

खैरेनि स्थित आलु पकेट क्षेत्र नजिकै कृषकहरू ७५ दिनको आलु हार्भेष्ट गर्दै

खैरेनि नगरपालिकाकी उप प्रमुख कविता उप्रतीसँग आलु पकेटको अनुगमन

१४. कृषि उपज थोक बजार पोखराको अनुगमन प्रतिवेदन

भ्रमणकर्ताको नाम- प्रकाशकुमार सन्जेल, महानिर्देशक, कृषि विभाग
भ्रमणको उदेश्य- कृषि उपज थोक बजार पोखराको अनुगमन
भ्रमण अवधि- मिति २०८१।१२।०१ देखि २०८१।१२।०२ गतेसम्म
भ्रमण गरेको स्थान- संघीय कृषि उपज थोक बजार स्थल, पोखरा ।

पृष्ठभूमि

संघ अन्तरगत हाल मुलुकभर ११ वटा कृषि उपज थोक बजारस्थलहरु सञ्चालनमा रहेका छन् र ती बजारहरुको नियमन कृषि विभागले गरिरहेको छ जसका लागि कृषि उपज बजार सञ्चालन निर्देशिका २०७३ कार्यान्वयनमा रहेको छ र यस निर्देशिका अनुसार कृषि उपज बजारहरुको नियमनका लागि कृषि बजार नियमन समिति कृषि विभागको महानिर्देशकको संयोजकत्वमा रहेको छ । संघमा रहेका यी ११ बजारहरुको नियमन कृषि विभागको कार्यजिम्मेवारी अन्तरगत रहेको सन्दर्भमा पोखरा बजारमा पछिल्लो समय पोखरा महानगरपालिकाले सडक विस्तारका क्रममा पोखरा बजारको शौचालय लगायतका केही संरचना हटाउने सन्दर्भमा केही विवाद देखिएको सन्दर्भमा सो को स्थलगत निरीक्षण र वस्तुस्थिती अवलोकनका लागि यो भ्रमण गरिएको ।

भ्रमणको उद्देश्य

१. पोखरा बजारमा पछिल्लो समय पोखरा महानगरपालिकाले सडक विस्तारका क्रममा पोखरा बजारको शौचालय लगायतका केही संरचना हटाउने सन्दर्भमा केही विवाद देखिएको सन्दर्भमा सो को स्थलगत निरीक्षण गर्ने।

२. कृषि उपज थोक बजारस्थल पोखराको अनुगमन गरी सुझावका लागि पृष्टपोषण/निर्देश गर्ने ।

अवलोकन/निरीक्षण र अनुगमनवाट अनुभूत विषयहरु र दिइएका सुझावहरु

५. कृषि बजार व्यवस्थापन समिति पोखरा कृषि बजार सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ को मर्म र भावना अनुसार नै प्रभावकारी ढंगवाट सञ्चालनमा रहेको छ । यद्दपि यो बजार पोखरा महानगरपालिका, नेपाल सरकार कृषि विभाग र कृषि बजार व्यवस्थापन समिति पोखराका वीच त्रिपक्षीय सम्झौता भइ सञ्चालनरत रहेको सन्दर्भमा महानगरपालिकावाट जग्गा आफ्नो स्वामित्वमा रहेकोले समग्र व्यवस्थापन महानगरको हुनुपर्ने धारणा राखि समय समयमा विवाद खडा गर्ने गरेको समितिवाट जानकारी गरियो । यस सम्वन्धमा महानगर प्रमुखसंग भेटेर छलफल गर्न खोज्दा समय व्यवस्थापन हुन सकेन। महानगर प्रमुखसंगको समय मिलाइ पुन भेट वा टेलिफोनमा कुराकानीका लागि पहल गर्ने समझदारी भयो ।

६. यस बजारमा रहेका करिव १५० स्टलका अलावा कृषकहरुका लागि छुट्टै सेडहरुको व्यवस्था गरिएको छ, यो सराहनीय पक्ष रहेको छ ।

७. कृषि पूर्वधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्रवाट यस आर्थिक वर्षमा विभिन्न पूर्वाधारहरु विस्तारका लागि टेण्डर आव्हान भइसकेको जानकारी गरियो ।

८. पोखरा बजारमा पछिल्लो समय पोखरा महानगरपालिकाले सडक विस्तारका क्रममा पोखरा बजारको शौचालय लगायतका केही संरचना हटाउने सन्दर्भमा केही विवाद देखिएको सन्दर्भमा हटाउन पत्राचार गरिएको भनिएको साइटको निरीक्षण गरियो । महानगरको विकास अभियानमा वाधा पार्न नहुने र उपलव्ध भएसम्म बजारको संरचनामा क्षति नपुर्याइ वैकल्पिक उपाय खोजी गर्न र बजारका संरचना भत्काउनै पर्ने भए सो को निर्माणका लागि सहयोग गर्न महानगरलाइ अनुरोध गर्ने विषयमा छलफल केन्द्रित भयो।

९. १० प्रतिशत सटर कृषक समुह/सहकारीलाइ उपलव्ध गराउने व्यवस्था अनिवार्य पालना गर्न र स्वदेशी व्यापारीलाइ मात्र स्टल उपलव्ध गराउन पुन स्मरण गराइएको ।

१०. पोखरा लगायतका अन्य १० संघीय बजारहरुको नियमनका लागि विद्यमान निर्देशिकालाइ संशोधन गरि कृषि बजार व्यवस्थापन समितिको कार्यक्षेत्र, कृषि बजार नियमन समितको भूमिका, स्टलहरुको व्यवस्थापन, नविवरण/टेण्डरमार्फत जान सकिने/नसकिने लगायतको स्पष्टता लगायतका विषयमा थप स्पष्ट पारिनुपर्ने देखिन्छ ।

तस्वीरहरु

१५. पर्सा जिल्लाका प्राङ्गारिक मल उत्पादक तथा मल परिक्षण प्रयोगशालाहरुको अनुगमन भ्रमणको प्रतिवेदन

१. पृष्ठभूमि

कृषि विभागको चालु आ.व २०८१/८२ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार कृषि उत्पादकत्व महाशाखा अन्तर्गत माटो व्यवस्थापन शाखामा प्राङ्गारिक मल उत्पादक तथा प्रयोगशालाहरुको अनुगमनको कार्यक्रम रहेको छ। उक्त प्राङ्गारिक मल उत्पादक अनुगमन गरी हालसम्म गरिएका कार्यप्रगतिको विवरण र विद्यमान समस्याहरुको सूचि तयार गरी सामाधानका उपायहरुका बारेमा छलफल गर्ने उद्देश्यले मधेश प्रदेश अन्तर्गत बिरगंज महानगरपालिका, पोखरिया नगरपालिका तथा पटेर्वा सुगौली गाउपालिमा रहेका मल उत्पादकहरुको अनुगमन र प्राङ्गारिक मल सम्बन्धी कार्यक्रमहरु सञ्चलान, प्राङ्गारिक मलको समस्याहरुको पहिचान र समाधानका उपायहरु तथा सुझावहरु सहित यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

२. २ .अनुगमन कार्यक्रमको उद्देश्य

मल उत्पादक तथा प्र प्राङ्गारिक मल सम्बन्धी कार्यक्रमहरु स्थलगत अनुगमन गरी यथास्थिति बुझ्ने, विध्यमान समस्याहरु पहिचान गरी समस्या समाधानको लागि समन्वय गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो।

३. अनुगमन कार्यक्रम संचालन विधि

यस कार्यक्रम संचालनको लागि कृषि विभागका बागवानी विकास अधिकृत सन्जना ठाकुरद्वारा मिति २०८२/०२/१५ देखि २०८२/०२/२१ गते पर्सा जिल्लामा स्थित विभिन्न पालिकाहरुमा मल उत्पादन कारखाना निरीक्षण गरी छलफल गरिएको थियो।

४. अनुगमन गरिएको मल कारखानाहरु

४.१ ग्रिन बायोटेक नेपाल प्रा. लि., सुगौली, पर्सा

- यस फार्मका प्रोपराइटर श्री विजय कुमार गुप्तासँग भेट गरी त्यहाँ उत्पादन भैरहेको प्राङ्गारिक मलको बारेमा जानकारी लिइयो। विगत १.५ बर्षदेखि प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्दै आएको यो कम्पनीले मिति २०८०-१२-१८ मा धूलो प्राङ्गारिक मल र मिति २०८२-०२-०७ मा दानादार प्राङ्गारिक मल मधेश प्रदेश अन्तर्गत भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय मा OFMIS द्वारा दर्ता भएको छ ।
- यस कम्पनीले जीवाणुको Mother Culture भारतबाट आयात गरि आफ्नो प्रयोगशालामा multiply गरी प्राङ्गारिक मलमा मिसाउने गरेको पाइयो ।जीवाणुहरुको प्रभावकारी प्रयोगको लागि यस कम्पनीमा एक जना Microbiologist पनि रहेको जानकारी पाइयो तर अनुगमन गर्ने दिनमा वहा उपस्थित हुनु भएन । कारखानामा Aerobic र Anaerobic जीवाणुहरुको प्रयोग गरेको पाइयो । जीवाणुहरुको झोल बनाउदा UV filter गरिएको पानी प्रयोग गरिएको

पाइयो । Azotobacter, PSB, PMB, SSB, Acetobacter, ZSB, Azospirillum, Rhizobium, Decomposer, OWDC (Waste decomposer), CFB (Cytophaga, Fusobacterium and Bacteroides – Cluster of Gram negatice bacteria), VAM (Vesicular Arbuscular Mycorrhiza) fungi जस्ता जीवाणुहरु प्रयोग गरिएको पाइयो । वायोचार धानको अवशेषहरु प्रयोग गरी आफै उत्पादन गरेको जानकारी कम्पनीका सञ्चालकले दिनुभयो । १ मि लि मा १०^६ जीवाणु रहेको जानकारी सञ्चालकले दिनुभयो।

- सूचिकरण गरिएको यस कम्पनीद्वारा उत्पादित सुरज शक्ति धुलो प्राङ्गारिक मल र NPK सुरज शक्ति दानादार प्राङ्गारिक मल रहेको पाइयो ।
- प्राङ्गारिक मल उत्पादनका लागि आवश्यक विभिन्न raw materials जस्तै जिपसम, रक फस्फेट, वायोचार, गोबर, पर्लाईट, मकैको जरा, कम्पोस्ट, मोलासेस मड आदि प्रयोग गरेको पाइयो । Hammering Mill को प्रयोग गरी

अनावश्यक वस्तुहरु मलबाट छुट्टयाई सफा मलमा उत्पादन गरिएको Aerobic र Anaerobic जीवाणुहरुको झोल Knapsack sprayer ले छर्केर moisture २५% कायम गरि प्लास्टिकको बोरा प्याकेजिङ्ग गरिएको पाइयो । १ टनमा १५ लिटर जीवाणुको झोल प्रयोग गर्ने जानकारी सञ्चालकले दिनुभयो ।

- धानको लागि प्राङ्गारिक मल तयार गर्दा Azospirillum को झोल प्रयोग गरेको, तेलहन बालीको लागि प्राङ्गारिक मल तयार गर्दा Rhizobium को झोल प्रयोग र उखु बालीको लागि प्राङ्गारिक मल तयार गर्दा Acetobacter को झोल प्रयोग गरेको जानकारी सञ्चालकले दिनुभयो । बाली अनुसार जीवाणुहरुको झोलको प्रयोग गरेको पाइयो ।
- २५ किलोको बोरामा रु ६८० लेखे पनि रु ५५० मा विक्रि वितरण गरेको जानकारी सञ्चालकले दिनुभयो ।दर्ता भएको धेरै समय नभएको कारण हाल धेरै मात्रामा विक्रि वितरण गर्न नसकिएको जानकारी पाइयो ।

- उत्पादित मल बोरामा प्याक गरि cemented floor माथि त्रिपाल ओछ्याएर बोराहरुको चाङ्ग बनाएर store गरिएको पाइयो । उत्पादन भएको प्राङ्गारिक मलको Trail का लागि विभिन्न वालीहरुमा परीक्षण गर्ने योजना रहेको जानकारी सञ्चालकले दिनुभयो । हाल यस कम्पनीमा ५-६ जना कर्मचारी रहेको जानकारी पाइयो ।

४.२ क्याप्टेन फार्म प्रा. लि., रामघाढवा, पर्सा

- यस फार्मका प्रोपराइटर/डिरेक्टर श्री तारा प्रसाद गुप्ता हुनुहन्छ तर अनुगमन गर्ने समयमा उहाँ उपश्थित नभएका कारण कम्पनीका म्यानेजर श्री तारा प्रसाद गुप्ताका छोरा श्री राहुल गुप्तासँग भेट गरी त्यहाँ उत्पादन भैरहेको प्राङ्गारिक मलको बारेमा जानकारी लिइयो। वि. सं. २०७६ देखि प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्दै आएको यो कम्पनीले मिति २०८०-१२-१८ मा रुख ब्राण्ड अन्तर्गत धूलो प्राङ्गारिक मल मधेश प्रदेश अन्तर्गत भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय मा OFMIS द्वारा दर्ता भएको छ ।

- प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्न मुख्यरूपमा प्रयोग हुने raw material गाईभैसीको गोबर रहेको जानकारी प्राप्त भयो । गोबरलाई स्थानिय तहबाट सङ्कलन गरी घाममा सुकाइएको पाइयो। यस कम्पनीको कारखानामा ३ वटा पानी जम्मा गर्ने structure रहेको छ जस्मा माछाको scales, वेसन, मिठा/भेलि र भारतबाट आयात गरिएको decomposer प्रयोग गरी ४५-६० दिन भित्र झोलमल उत्पादन गरिने जानकारी प्राप्त भयो । १ गते सङ्कलन गरेको गोबरलाई २० दिन जति कुहाएर त्यसमा हेटौंडाबाट मगाइएको बोन मिल र निजगढबाट ल्याएको कोईला मिसाएर ६० दिन सम्म decomposer गर्ने जानकारी पाइयो । मललाई प्याकिङ्ग गर्नु पूर्व त्यस्लाई मसिनबाट चालेर अनावश्यक वस्तु हटाएर मसिनो धूलो बनाई त्यस धूलोलाई तयार गरिएको झोलमलले भिजाएर र पछि चिस्यानको मात्रा कम गरि बोरामा प्याक गरिने जानकारी पाइयो।

- १५-१६ जना कर्मचारी/लेवर रहेको यस कम्पनीले एक दिनमा ४०० देखि ५०० बोरा मल तयार गर्दछ । २५ किलोको एउटा बोरा रु ७५० मा विक्रि वितरण भइरहेको जानकारी राहुलले दिनुभयो । उत्पादित मल मधेश प्रदेश अन्तर्गत ८ वटै जिल्लामा विक्रि वितरण गरेको जानकारी पाइयो ।

५. कृषि सेवा केन्द्र, पोखरिया नगरपालिका नगरकार्य पालिकाको कार्यालय, पोखरिया, पर्साको अनुगमन

- कृषि विभगको सशर्त अनुदान बाहेक यस केन्द्रमा कृषि सबन्धी कार्यक्रम नरहेको जानकारी यस केन्द्रमा प्रमुख श्री निरज महतोले दिनुभयो ।कार्यक्रम राख्न खोज्दा पनि माथिल्लो तहबाट कार्यक्रमहरु काटिने र बजेटको अभावको गुनासो केन्द्र प्रमुखले व्यक्त गर्नु भयो।
- आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा अनुदानमा प्राङ्गारिक मल वितरण भएको जानकारी पाइयो । श्री कमर्सियल आँर्गेनिक एग्रिकल्चर कन्सेप्ट प्रा. लि., भरतपुर-३, नारायणघाटबाट ३७० बोरा प्राङ्गारिक मल खरिद गरिएको जानकारी केन्द्र प्रमुखले दिनुभयो । मल खरिद भए पनि हाल सम्म किसानलाई विक्रि वितरण नगरेको जानकारी पनि प्रमुखले दिनुभयो ।

६. सुझावहरु

- प्रदेश तथा स्थानीय तहमा OFMIS software को orientation आवश्यक भएको पाईयो ।

- प्राङ्गारिक मलको मूल्यमा नियमन ल्याउन पर्ने ।
- मल परीक्षण गरेको प्रयोगशालाको प्रतिवेदन अनुसार मलमा पाइने पोषक तत्वको विवरण प्याकेजिङ्गमा राख्नुपर्ने ।
- **ग्रिन बायोटेक नेपाल प्रा.लि.,सुगौली ,पर्सा** बाट उत्पादित NPK सुरज शक्ति जस्ता नामाकरण गरि प्राङ्गारिक मल उत्पादन र बेचविखन गर्नु सेवाग्राहीलाई झुक्याउने कार्य हो । रासायनिक मल जस्तै नाम राखी प्राङ्गारिक मलको नाम राख्न नपाउने व्यवस्था ल्याउन आवश्यक छ । यस्तो नाम राखि सूचिकरण नगर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
- दुबै मल कारखानामा भण्डारणको तरिका उचित नभएको देखियो त्यसैले कम्पनीका सञ्चालकहरुलाई पेलेट राखि ventilation भएको भवन निर्माण गरि बोराहरुको लट अनुसारको चाङ्ग बनाई भण्डारण गर्ने सुझाव दिइयो ।
- **क्याप्टेन फार्म प्रा.लि. ले** मल तयार गर्दा गोबरलाई घाममा सुकाने विधि गलत हो । यस्को लागि ventilation भएको भवन निर्माण गरि छायामा गोबरलाई समान रुपमा भुईमा फैलाएर सुकाउनु पर्ने सुझाव दिइयो ।
- **कृषि सेवा केन्द्र ,पोखरिया** बाट खरिद भएको मल प्राङ्गारिक तथा जीवाणू मल निर्देशिका, २०७८ अनुसार प्रदेश कृषि मन्त्रालय/स्थानिय तहमा सूचीकृत भएको नभएको कुरा थाहा नभएको हुँदा यस्ता कुनै पनि निर्देशिका, कार्यविधी आदि जस्ता documents हरुको orientation स्थानीय तहमा गराउन जूरुरी देखिन्छ। Organic Fertilizers being one of the pillars for the sustainable agriculture development any activities related to it be it at the federal, provincial or local level, all should be thoroughly monitored and implementation of policy, directives, any other documents related to it should be strictly done.
- **कृषि सेवा केन्द्र ,पोखरियामा** कृषि सम्बन्धी कार्यक्रम जस्तै बाली अनुसारका तालिमहरु, अनुदानमा विउ वितरण, मल वितरण, प्राङ्गारिक मल बनाउने विधि आदि जस्ता कार्यक्रमहरु किसान समक्ष लैजानु पर्ने ।

७. निष्कर्ष

मधेश प्रदेश अन्तर्गत पर्सा जिल्लामा रहेका **ग्रिन बायोटेक र क्याप्टेन फार्मले** सफल रुपमा प्राङ्गारिक मल उत्पादन र विक्रि वितरण गर्दै आएको छ । यि दुई कम्पनीले नियमानुसार प्रदेशको कृषि मन्त्रालयमा दर्ता भई देशमा विशेष गरी मधेश प्रदेशमा प्राङ्गारिक मल उपलब्ध गराई माटोको स्वास्थ्य सुधारमा टेवा पुऱ्याउने काम गर्दै आएको छ ।

किसानलाई सजिलै सेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले स्थानीय तह हरेक पालिकामा पुगे पनि कृषि अन्तर्गत कार्यक्रम खासै नरहेको पाइएको छ । यस्तो अवस्थामा समय समयमा स्थानीय तह अन्तर्गत मुख्यतह कृषि सम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन गरिनु पर्ने देखिएको छ ।

<u>**प्रतिवेदक**</u>

श्री सन्जना ठाकुर, बागवानी विकास अधिकृत

अनुगमनको शिलसिलामा लिइएका केही तस्बिरहरु

१६. काभ्रे तथा मकवानपुर जिल्लाका प्राङ्गारिक मल उत्पादक तथा मल परिक्षण प्रयोगशालाहरुको अनुगमन भ्रमणको प्रतिवेदन

१.पृष्ठभूमि:

कृषि विभागको चालु आ.व २०८१/८२ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार कृषि उत्पादकत्व महाशाखा अन्तर्गत माटो व्यवस्थापन शाखामा प्राङ्गारिक मल उत्पादक तथा प्रयोगशालाहरुको अनुगमनको कार्यक्रम रहेको छ। उक्त प्राङ्गारिक मल उत्पादक तथा प्रयोगशालाहरुको अनुगमन गरी हालसम्म गरिएका कार्यप्रगतिको विवरण र विद्यमान समस्याहरुको सूचि तयार गरी सामाधानका उपायहरुका बारेमा छलफल गर्ने उद्देश्यले बागमती प्रदेश अन्तर्गत काभ्रे

र मकवानपुर जिल्लामा रहेका मल उत्पादकहरू, प्रयोगशालाको अनुगमन तथा प्राङ्गारिक मल सम्बन्धी कार्यक्रम रहेका प्रदेशमा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय र स्थानीय तहमा हेटौंडा उप-महानगरपालिकामा प्राङ्गारिक मलको समस्याहरुको पहिचान र समाधानका उपायहरु तथा सुझावहरु सहित यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

२. <u>अनुगमन कार्यक्रमको उद्देश्यः</u>

मल उत्पादक तथा प्रयोगशालाहरुको स्थलगत अनुगमन गरी यथास्थिति बुझ्ने, विध्यमान समस्याहरु पहिचान गरी समस्या समाधानको लागि समन्वय गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो।

३. <u>अनुगमन कार्यक्रम संचालन विधिः</u>

यस कार्यक्रम संचालनको लागि कृषि विभागका वरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृतश्री याम कुमारी श्रेष्ठको अगुवाईमा देहाय बमोजिमको अनुगमन टोलीले मिति २०८१/०९/२३ देखि २०८१/०९/२८ गते काभ्रे र मकवानपुर जिल्लामा स्थित विभिन्न मल उत्पादन कारखाना र त्यहाँ रहेका प्रयोगशालाहरु निरीक्षण गरी छलफल गरिएको थियो।

क्र.सं	नाम थर	पद	कार्यालय
१.	श्री याम कुमारी श्रेष्ठ	वरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृत	कृषि विभाग
२.	श्री सन्जना ठाकुर	बागवानी विकास अधिकृत	माटो व्यवस्थापन शाखा, कृषि विभाग

४. <u>अनुगमन गरिएको मल कारखानाः</u>

Nepal Integrated Model AgroFarmPvt. Ltd

यस मल कारखाना बनेपा न. पा., वडा नं. ०४, नाला, काभ्रे जिल्लामा रहेको छ।

- यस फार्मका प्रोपराइटर श्री याम दर्लामीसँग भेट गरी त्यहाँ उत्पादन भैरहेको"शक्ति प्राङ्गारिक मल" को बारेमा जानकारी लिइयो। बि. स. २०७२ सालमा स्थपना भएको यस कारखानाका प्रोपराइटर श्री सिंह बहादुर कर्माचार्य हुनुहन्छ तर हाल कुनै कारणवस आफूले यो कम्पनी चलाउन नसकेकाले यस कम्पनीको अधिक्तम सेयर श्री याम दर्लामीलाई हस्तानतरण गर्नुभएको छ ।यो मल बागमती प्रदेशको कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयमा दर्ता भएको १.५ बर्ष भएको छ ।
- याम दर्लामीका अनुसार गाईको गोबर, कुखुराको सुली, बाखाको मल, कम्पोष्ट मल (कालिमाटीको फोहोरबाट बनेको), मोलासेस (उखुको), Press mud, पिना र हड्डिको धुलो मिसाएर तयार भएको मल मा सुक्ष्म जिवाणु *Trichoderma, Azotobacter, Pseudomonas,* Potassium Mobilizing Bacteria and Phosphorus Mobilizing Bacteriaमिसाइ अन्तिम चरणको मल तयार गरिन्छ ।मल बनाउन प्रयोग हुने जीवाणुहरु डिल्लीबजारमा

भएको Aastha Laboratory बाट संकलन गर्नुहुन्छ । एक लट मल तयार हुनका लागि लगभग १ महिनाको समय लाग्ने रहेछ ।

- उक्त मल परीक्षण गरिएको प्रयोगशालाको प्रतिवेदन हेर्दा प्राङ्गारिक तथा जिवाणु मल निर्देशिका, २०७८ को अनुसुची १ मा तोकिएको मापदण्ड अनुसार नै रहेको पाइयो।
- गत वर्ष ५००-६०० मे. टन मल उत्पादन गरिएको थियो र रु २५ प्रति के.जी का दरले बिक्री हुने गरेको पाइयो ।
- कारखानामा Mixer, Grinder, sorting machine, tractor, generator जस्ता मेसिनहरु कृषि विभागको विगतमा रहेको माटो व्यवस्थापन निर्देशनालयबाट अनुदानमा प्राप्त भएको थियो ।

५. कृषि विकास कार्यालय, काभ्रेपलाञ्चोक

- प्राङ्गारिक मलको प्रयोगमा वृद्धि ल्याउनका लागि यस कार्यालयबाट अनुदानमा प्राङ्गारिक मल वितरणको कार्यक्रम रहेको छ । टेन्डर खुलाउँदा धेरै प्राङ्गारिक मल उत्पादकका निवेदन आएपनी प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८ अनुसारको मापदण्ड बमोजिमको मल नरहेको जानकारी यस कार्यालयका प्रमुख श्री कुल प्रसाद दवाडीले जानकारी दिनुभयो।
- हाल सम्म चितवनमा रहेको OBI-fert को मलको प्रयोगशालाको प्रतिवेदन निर्देशिकाको मपदण्ड अनुसार रहेको कारण सो मललाई अनुदानमा वितरण गरेको जानकारी पाईयो । तर यस मलको मूल्य प्रति किलो रु. ५० भएका कारण महङ्गो भएको गुनासो यस कार्यालयका प्रमुखले व्यक्त गर्नु भयो ।

६. माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, हेटौंडा, मकवानपुर

- विश्व माटो दिवस २०८१ को अवसरमा माटो जाँच गर्न विदुर नगरपालिकामा घुम्ती शिविर सञ्चालन गरी १००० माटो नमुना परीक्षण गरी प्रतिवेदन वितरण गरी निःशुल्क चून वितरण गरिएको जानकारी प्राप्त भयो । यो कार्यक्रम नगरपालिका र कृषि विकास कार्यक्रमको समन्वयमा भएको थियो । साथै PMAMP, Sindhuli को संयोजनमा पनि माटो परीक्षण सिविर सञ्चालन गरिएको थियो । स्थानीय तहलाई आफैमा सक्षम बनाउने उद्देश्यले माटो परीक्षण सिविरको संख्या घटाउदै गएको जानकारी प्रयोगशालाका प्रमुख डा . जनार्दन शर्माले दिनुभयो । यस्को लागि स्थानीय तहका पाँचौ तहका प्राबिधिकहरुलाई माटो बिश्लेषण सम्बन्धी सम्पूर्ण तालिम दिने कार्यक्रम रहेको पाईयो ।
- जैविक मलको प्रबर्द्धन र प्रयोगको बृद्धिका लागि स्थानीय तहको आयोजनामा किसानहरुको खेत बारीमा जैविक मलको प्रयोगको demonstration गरी जैविक मल वितरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको पाईयो ।

- संघिय ससर्त कार्यक्रम Digital Soil Map(DSM) अध्यवधिक कार्यमा संलग्न रहेको माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला मकवानपुरले ,हेटौंडा ,स्थानीय तहका प्राविधिकहरु र कृषि तथा वनविज्ञान विश्वविद्यालयका Soil Survey मा आवद्ध पदाधिकारीहरुलाई आवश्यक ट्रेनिङ्ग र उपकरणहरु ,ट्याग)मार्कर(जिपिस आदि ,ब्याग , दिई माटोको नमुनाहरु सङ्कलन गर्ने कार्य गरिरहेको पाईयो । मन्थलीमा रापेछाप जिल्लाको सबै स्थानी तहका प्राबिधिकहरुलाई बोलाई GPS को प्रयोग, माटोको नमुना संकलन गर्ने तालिम र आवश्यक सम्पूर्ण सामग्री उपलब्ध गराई माघको अन्तिमसम्म माटोका नमुनाहरु प्रयोगशालाले प्राप्त गर्ने जानकारी पाईयो । गत वर्ष मकवानपुर र सिन्धुलीबाट ८०० वटा माटोको नमूना परीक्षण गरी केन्द्रीय कृषि प्रयोगशाला र राष्ट्रिय माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्रलाई डाटा उपलब्ध गराएको जानकारी पाईयो ।रामेछापको माटोको नमूनाहरुको परीक्षण भएपछी दोलखा जिल्लामा पनि यहि प्रक्रियमा प्राबिधिकहरुलाई तालिम दिई दोलखा जिल्लाको माटोको नमूनाहरु संकलन गर्ने कार्यक्रम रहैको पाईयो । प्रयोगशालाले १५०० Soil Health Card (SHC) वितरण गर्ने लक्ष्य राखेको पाईयो । राष्ट्रिय कृषिअनुसन्धान परिषद् बाट Soil Health Card (SHC) प्राप्त भएपछि सोही कार्ड वितरण गर्ने जानकारी पनि पाईयो ।प्रयोगशालामा आवश्यक उपकरणहरु राम्रो अवस्थामा रहेको तर माटो तथा मल विश्लेषणको आवश्यक रहेको पनि जानकारी प्रयोगशालाको प्रमुख श्री जनार्दन खड्का बाट प्राप्त भयो । प्रयोगशालाको प्रमुखले दिगो माटो व्यवस्थापनका लागि भकारो व्यवस्थापन र जैविक मल समावेश गरि निकै राम्रो कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याउनु भएको जानकारी पाईयो।
- विभिन्न मल तथा माटो प्रयोगशालाहरुमा प्राविधिक सहयोग (मल तथा माटोको विश्लेषण सम्बन्धी प्राबिधिक ज्ञान, विभिन्न मेसिनहरुको प्रयोग सम्बन्धी प्राबिधिक ज्ञान) आवश्यक रहेको हुँदा प्रदेशमा रहेका मल तथा माटो प्रयोगशालाहरुको एक आपसमा समन्वय तथा प्राविधिक ज्ञानको समानता र वृद्धिका लागि केन्द्रिय कृषि प्रयोगशालाले वार्षिक रुपमा तालिम तथा औपचारिक भेटघाटको अवसर सृजना गर्नु पर्ने सुझाव प्रयोगशालाका प्रमुखले व्यक्त गर्नु भयो ।

७. हेटौंडा उप-महानगरपालिका

- प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८ अनुसार गोठेमल, गड्यौले मल र वार्षिक उत्पादन ५०० मै. ट. भन्दा कम रहेको प्राङ्गारिक मलको सूचीकरण स्थानीय तहमा गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ तर हाल सम्म कुनै पनि मल यस कार्यालयमा सूचीकरण भएको छैन।
- साथै मल सूचीकरणका लागि OFMIS software को बारेमा जानकारी नरहेका कारण प्रयोगमा नरहेको जानकारी यस उप-महानगरपालकिकाको कृषि शाखाका प्रमुख श्री प्रदिप रेग्मिले व्यक्त गर्नु भयो ।
- प्राङ्गारिक मलको कार्यक्रम नरहेपनि शाखाको स्वीकर्त वार्षिक कार्यक्रमहरु जस्तै अदुवा, बेसार, लसुन खेतिमा भने किसानहरुलाई अनुदानमा गोठेमल तथा गड्यौले मल दिंदै आईरहेको जानकारी प्राप्त भयो ।

८. कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, हेटौंडा

- प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८ को दफा १३ को उपदफा (२) अनुसार वार्षिक ५०० मे. ट. वा ५०० मे. ट. भन्दा बढी प्राङ्गारिक मल तथा जैविक मल उत्पादन गर्ने कम्पनीहरुले प्राङ्गारिक मल तथा जैविक मलको सूचीकरण प्रदेशमा गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । सो ब्यवस्था बमोजिम प्रदेश कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय हेटौंडामा हालसम्म प्राङ्गारिक मल जैविक मल सूचीकरणको अवस्था निम्न बमेजिम रहेको पाईयो ।
- **सूचीकृत भएका कम्पनीहरु** प्रदेश कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय हेटौंडामा हालसम्म तपसिलका तीन वटा प्राङ्गारिक मल जैविक मल सूचीकृत भएको पाईयो।

  १. National Biotech Pvt. Ltd., Balaju

  २. Organic Bio Fertilizer Pvt. Ltd., Bharatpur

  ३. Nepal Integrated Model Agro Farm Pvt. Ltd., Nala, Kavrepalanchowk

  सूचीकृत हुने प्रकृयामा रहेका कम्पनीहरु

  तपसिलका चार वटा प्राङ्गारिक मल र जैविक मलहरु सूचीकृत हुने प्रकृयामा रहेको पाईयो।

  १. Himalaya Mines & Minerals Pvt. Ltd., ज्ञानेश्वर (OFMIS software मा आवेदन आएको तर software प्रयोगमा नरहेको कारण यसमा छलफल हुन बाँकी)

  २. श्री सनराईज एग्रो फार्म, बिरगन्ज (OFMIS software मा आवेदन आएको तर software प्रयोगमा नरहेको कारण यसमा छलफल हुन बाँकी)

  ३. नेपाल बायो कृषि उत्पादन केन्द्र प्रा. लि., गोदावरी, ललितपुर (सूचिकृत हुन आवश्यक कागजातहरु उपलब्ध हुन बाँकी)

  ४. मनकामना एग्रिटेक प्रा. लि., दिव्यनगर, चितवन (EIA गर्न बाँकी रहेको)
- साथै मल सूचीकरणका लागि OFMIS software प्रयोगमा नरहेको जानकारी पनि पाइयो ।
- प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८ अनुसार वार्षिक उत्पादन ५०० मे. ट. भन्दा बढि रहेको प्राङ्गारिक मल तथा जैविक मलको सूचीकरण स्थानीय तहमा गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ ।तर यसमा जैविक मलको परिमाण पनि ५०० मै. ट. बढि हुनुपर्ने हो कि होइन भन्ने कुरा स्पष्ट नरहेकोले जैविक मलको सूचीकरण प्रक्रियामा कठिनाइ भएको जानकारी मन्त्रालयका उपसचिव श्री झरना पन्थीले दिनुभयो ।
- यसै सन्दर्भमा वार्षिक १० मे. ट. भन्दा बढि उत्पादन हुने मलको Environment Impact Assessment (EIA) रिपोर्ट तयार गर्नु पर्ने प्रावधान वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को कृषि क्षेत्रमा उललेख भएको हुँदा सो कुरा निर्देशिकामा थप गर्नुपर्ने जानकारी पनि मन्त्रालयका उपसचिव श्री झरना पन्थीले दिनुभयो ।

९. सुझावहरु

- प्रदेश तथा स्थानीय तहमा OFMIS software को orientation आवश्यक भएको पाईयो ।
- प्राङ्गारिक मलको मूल्यमा नियमन ल्याउन पर्ने ।

- मल परीक्षण गरेको प्रयोगशालाको प्रतिवेदन अनुसार मलमा पाइने पोषक तत्वको विवरण प्याकेजिङ्गमा राख्नुपर्ने ।
- प्रदेशमा रहेका विभिन्न मल तथा माटो प्रयोगशालाहरुको एक आपसमा समन्वय तथा प्राविधिक ज्ञानको समानता र वृद्धिका लागि केन्द्रिय कृषि प्रयोगशालाले वार्षिक रुपमा तालिम तथा औपचारिक भेटघाटको अवसर सृजना गर्नु पर्ने ।

१०. निष्कर्ष

कृषि विभाग, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, बागमती प्रदेश र स्थानीय तहमा सूचीकृत भएका बिभिन्न प्राङ्गरिक मल उत्पादन कारखानाहरुको अनुगमन गर्दा हाल स्थानीय तहमा गोठेमल र गड्यौले मल हालसम्म दर्ता भएको छैन । प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८ मा परिमार्जनका लागि धेरै कुरा रहेका कारण यस सम्बन्धी छलफल आवश्यक रहेको छ ।

प्रतिवेदक
श्री याम कुमारी श्रेष्ठ, बरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृत
श्री सन्जना ठाकुर, बागवानी विकास अधिकृत

केही तस्बिरहरु

१७. सुनसरी र मोरङ जिल्लाका प्राङ्गारिक मल उत्पादक तथा मल परिक्षण प्रयोगशालाहरुको अनुगमन भ्रमणको प्रतिवेदन

१. पृष्ठभूमि:

कृषि विभागको चालु आ.व २०८१/८२ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार कृषि उत्पादकत्व महाशाखा अन्तर्गत माटो व्यवस्थापन शाखामा प्राङ्गारिक मल उत्पादक तथा प्रयोगशालाहरुको अनुगमनको कार्यक्रम रहेको छ। उक्त प्राङ्गारिक मल उत्पादक तथा प्रयोगशालाहरुको अनुगमन गरी हालसम्म गरिएका कार्यप्रगतिको विवरण र विद्यमान समस्याहरुको सूचि तयार गरी सामाधानका उपायहरुका बारेमा छलफल गर्ने उद्देश्यले कोशी प्रदेश अन्तर्गत मोरङ्ग र सुनसरीमा रहेका मल उत्पादकहरुको, प्रयोगशालाको अनुगमन तथा प्राङ्गारिक मल सम्बन्धी कार्यक्रम रहेका प्रदेशमा भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयमा प्राङ्गारिक मलको समस्याहरुको पहिचान र समाधानका उपायहरु तथा सुझावहरु सहित यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

२. अनुगमन कार्यक्रमको उद्देश्य:

मल उत्पादक तथा प्रयोगशालाहरुको स्थलगत अनुगमन गरी यथास्थिति बुझ्ने, विध्यमान समस्याहरु पहिचान गरी समस्या समाधानको लागि समन्वय गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो।

३. अनुगमन कार्यक्रम संचालन विधिः

यस कार्यक्रम संचालनको लागि कृषि विभागका बागवानी विकास अधिकृत सन्जना ठाकुरद्वारा मिति २०८१/११/१८ देखि २०८१/११/२४ गते मोरङ्ग र सुनसरी जिल्लामा स्थित विभिन्न मल उत्पादन कारखाना र त्यहाँ रहेको प्रयोगशाला निरीक्षण गरी छलफल गरिएको थियो।

४. अनुगमन गरिएको मल कारखानाः Himal Feed and Fertilizer, कटहरी

- यस फार्मका प्रोपराइटर श्री दिपेश अग्रवालसँग भेट गरी त्यहाँ उत्पादन भैरहेको प्राङ्गारिक मलको बारेमा जानकारी लिइयो। बि. स. २०७९ सालमा कृषि विभागका सूचिकरण गरिएको यस कम्पनीद्वारा उत्पादित Himal organic fertilizer (Dust) र Himal organic fertilizer (Granules) हाल यस कम्पनीले उत्पादन नगरेको पाईयो।
- **Himal Feed and Fertilizer** बन्द भएको जानकारी प्रदेश मन्त्रालय तथा कृषि विभागमा नदिई अर्को कम्पनी **बालाजी एग्रो फर्टिलाइजर ईण्डष्ट्रिज** सञ्चालन गरेर विभिन्न raw materials जस्तै seed weed, amino acid, microorganisms, humic acid आदि भारत बाट आयात गरी आफै समिश्रण तयार र प्याकाजिङ्ग गरी **बालाजी एग्रो फर्टिलाइजर ईण्डष्ट्रिज** उत्पादक भनी सो जैविक तथा प्राङ्गारिक मल विभिन्न ठाउमा विक्रि वितरण गरिरहेको पाइयो।
- श्री बालाजी एग्रो फर्टिलाइजर इण्डष्ट्रिज कम्पनीले Sona BOOM, Sona Humic 98%, Sona Zinc, Sona Zyme, कृषि चुन जस्ता मल तथा सूक्ष्म तत्वहरु विक्रि गरिरहेको पाइयो।
- उत्पादन भइरहेको Himchuli Trade Mark अन्तर्गत अर्गानिक मल मिश्रण श्री बालाजी एग्रो फर्टिलाइजर इण्डष्ट्रिज कम्पनीले गरेको पाइयो। हाल यो कम्पनी प्रदेश मन्त्रालयमा सूचिकरण गरिएको छैन ।
- दिपेश अग्रवालले जिंकजस्ता सुक्ष्म तत्व देशमै उत्पादन गरी विक्रि गर्न खोजेको तर कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयद्वारा हाल यस सम्बन्धी कुनै कार्यबिधी, ऐन, कानुन नभएको जानकारी पाएपश्चात सो सामान आयात गरी व्यवसाय गर्नु भएको जानकारी दिनुभयो ।

५. माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, झुम्का

- संघिय ससर्त कार्यक्रम Digital Soil Map(DSM) अध्यवधिक कार्यमा संलग्न रहेको माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाल, झुम्का, सुनसरीलेस्थानीय तहका प्राविधिकहरुलाई आवश्यक ट्रेनिङ्ग र उपकरणहरु)ट्याग ,मार्कर ,व्याग ,जिपिस आदि(दिई माटोको नमुनाहरु सङ्कलन गर्ने कार्य गरिरहेको पाईयो । हरेक नमुना सङ्कलनका लागि रु ३००/- ज्याला दिएको जानकारी यस प्रयोगशालाका प्रमुख श्री दिगम्बर यादवले दिनुभयो । प्रत्येक बर्ष २ अथवा ३ वटा पालिका छनोट गरि नमुना संकलन हुने जानकारी प्राप्त भयो । यस प्रयोगशाला अन्तर्गत भोजपुर, मोरङ्ग, उदयपुर, सोलुखुम्बु र ओखलढूङ्गाका माटोको नमुना संकलन र परिक्षणको जिम्मेवारी रहेको छ। यसमा भोजपुरको नमुना संकलन र परिक्षण सम्पन्न भएको जानकारी यस प्रयोगशालाका प्रमुखले दिनुभयो । हरेक पालिका बाट थोरैमा १०० वटा स्याम्पल संकलन हुने गरेको जानकारी पाइयो ।

- यस आर्थिक वर्षमा हालसम्म ४०० किसानका माटो नमुनाहरुको परिक्षण भएको जानकारी पाइयो ।
- यस प्रयोगशालामा प्राङ्गारिक मलको परीक्षण पनि गरिएको पाइयो । प्राङ्गारिक मलको परिक्षण गरिएता पनि Heavy Metals को परिक्षण गर्न आवश्यक सामाग्री र सिप नभएको खण्डमा Heavy Metals को परिक्षण यस प्रयोशालामा गरिएको छैन ।
- प्रयोगशालामा उपकारणको कमि हुनुका साथै प्रयोगशाला आफैमा सानो भएको गुनासो यादवजीले व्यक्त गर्नु भयो।
- विभिन्न मल तथा माटो प्रयोगशालाहरुमा प्राविधिक सहयोग (मल तथा माटोको विश्लेषण सम्बन्धी प्राबिधिक ज्ञान, विभिन्न मेसिनहरुको प्रयोग सम्बन्धी प्राबिधिक ज्ञान) आवश्यक रहेको हुँदा प्रदेशमा रहेका मल तथा माटो प्रयोगशालाहरुको एक आपसमा समन्वय तथा प्राविधिक ज्ञानको समानता र वृद्धिका लागि केन्द्रिय कृषि प्रयोगशालाले वार्षिक रुपमा तालिम तथा औपचारिक भेटघाटको अवसर सृजना गर्नु पर्ने सुझाव प्रयोगशालाका प्रमुखले व्यक्त गर्नु भयो ।

६. उद्योग, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, विराटनगर

- प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८ को दफा १३ को उपदफा (२) अनुसार वार्षिक ५०० मे. ट. वा ५०० मे. ट. भन्दा बढी प्राङ्गारिक मल तथा जैविक मल उत्पादन गर्ने कम्पनीहरुले प्राङ्गारिक मल तथा जैविक मलको सूचीकरण प्रदेशमा गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । सो ब्यवस्था बमोजिम प्रदेश कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय हेटौंडामा हालसम्म **पाथिभरा एग्रो फर्टिलाइजर प्रा.लि ., कटहरी ३** बाट उत्पादित **पाथिभरा भूमी उर्जा प्राङ्गारिक धुलो मल र सर्वोत्तम प्राङ्गरिक दानेदार मल** सूचिकृत भएको पाईयो । सूचिकरण पूर्व फिल्ड अनुगमन गरि मल उत्पादन तहकिकात गरेको जानकारी श्री अभिमन्यू श्रेष्ठले दिनुभयो।
- **श्री जनकपुर फर्टिलाइजर प्रा. लि.** बाट उत्पादित ज. फ. ई. सरदार डि. ए. पी. ट्रेड मार्क भएको **सफल सरदार डि. ए. पी. र शक्ति खेती डि. ए. पी.** मल सूचिकरण गरिदिनु हुन भनि पेश गरिएको निवेदनलाई आवश्यक कार्यावाही गर्न दुविधा भएको जानकारी प्राप्त भयो ।
- साथै मल सूचीकरणका लागि OFMIS software प्रयोगमा नरहेको जानकारी पनि पाइयो ।
- प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८ अनुसार वार्षिक उत्पादन ५०० मे. ट. भन्दा बढि रहेको प्राङ्गारिक मल तथा जैविक मलको सूचीकरण स्थानीय तहमा गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ ।तर यसमा जैविक मलको परिमाण पनि ५०० मै. ट. बढि हुनुपर्ने हो कि होइन भन्ने कुरा स्पष्ट नरहेकोले जैविक मलको सूचीकरण प्रक्रियामा कठिनाइ भएको जानकारी पाइयो।

<u>९. सुझावहरु</u>

- प्रदेश तथा स्थानीय तहमा OFMIS software को orientation आवश्यक भएको पाईयो ।
- प्राङ्गारिक मलको मूल्यमा नियमन ल्याउन पर्ने ।
- मल परीक्षण गरेको प्रयोगशालाको प्रतिवेदन अनुसार मलमा पाइने पोषक तत्वको विवरण प्याकेजिङ्गमा राख्नुपर्ने ।
- प्रदेशमा रहेका विभिन्न मल तथा माटो प्रयोगशालाहरुको एक आपसमा समन्वय तथा प्राविधिक ज्ञानको समानता र वृद्धिका लागि केन्द्रिय कृषि प्रयोगशालाले वार्षिक रुपमा तालिम तथा औपचारिक भेटघाटको अवसर सृजना गर्नु पर्ने ।
- दर्ता नगराई मल बेचविखन गर्ने **बालाजी एग्रो फर्टिलाइजर ईण्डष्ट्रिज** जस्ता कम्पनीहरुलाई कार्वाहीमा ल्याउन आवश्यक रहेको हुँदा सो सम्बन्धी व्वस्था निर्देशिकामा हुन जरुरी छ ।

- **श्री जनकपुर फर्टिलाइजर प्रा. लि.** बाट उत्पादित ज. फ. ई. सरदार डि. ए. पी. ट्रेड मार्क भएको **सफल सरदार डि. ए. पी. र शक्ति खेती डि. ए. पी.** जस्ता नामाकरण गरि प्राङ्गारिक मल उत्पादन र बेचविखन गर्नु सेवाग्राहीलाई झुक्याउने कार्य हो । रासायनिक मल जस्तै नाम राखी प्राङ्गारिक मलको नाम राख्न नपाउने व्यवस्था ल्याउन आवश्यक छ । यस्तो नाम राखि सूचिकरण नगर्नु हाललाई उपयुक्त देखिन्छ ।

१०. निष्कर्ष

- कृषि विभागमा दर्ता भएको **Himal Feed and Fertilizer** बाट उत्पादित Himal organic fertilizer (Dust) र Himal organic fertilizer (Granules) मलहरु सूचिकरणबाट हटाउने निर्णय गरियो ।
- प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८ मा परिमार्जनका लागि धेरै कुरा रहेका कारण यस सम्बन्धी छलफल आवश्यक रहेको छ ।
- Heavy metals परिक्षण गर्न आवश्यक रहेको उपकरण र सिप सबै प्रयोगशालाहरमा दिन अत्यन्त जरुरी रहेको छ । यस्का लागि आवश्यक श्रोत र साधन प्रयोगमा ल्याई प्रयोगशालाहरूको strengthening गर्न आवश्यक रहेको छ ।

<u>प्रतिवेदक</u>

श्री सन्जना ठाकुर, बागवानी विकास अधिकृत

केही तस्बिरहरु

१८. PCR परिक्षणमा पोजिटिभ नतिजा आएका नर्सरीहरुलाई स्वस्थ माउबोट सहित नर्सरी सुदृढीकरण प्याकेज सहयोग कार्यक्रमका अन्तर्गत नर्सरी छनौटका लागि गरिएको अनुगमन मुल्याकंनको प्रतिवेदन

भ्रमण कर्ता:- टिम A

१. सबिता कुमारी जोशी (बाग.वि.अ.)
२. मनिता तामाङ्ग (बाग.वि.अ.)

मितिः २०८१/१२/१७ देखि २१ गतेसम्म
स्थान: गोरखा र नवलपरासी

भ्रमण कर्ता:- टिम B

१. सृजना पौडेल (व.वा.वि.अ)
२. सिर्जना न्यौपाने (व.वा.वि.अ)
३. भगवती देवी न्यौपाने (प्रा.स.)
४. वसन्त बलामी (क.अ.)

मितिः २०८१/१२/२५ देखि २९ गतेसम्म
स्थान: सिन्धुली

प्रतिवेदनको सारांस

राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र कीर्तिपुरको आ. व. २०८०/८१ मा HLB /PCR र CTV/ELISA Test को लागि नमूना संकलन गरी परिक्षण गरेकोमा **पोजिटिभ रिजल्ट** आएका नर्सरीहरुलाई रोगमुक्त भई स्वस्थ विरुवा उत्पादनको लागि कार्यालयबाट सहयोग गर्न आ. व. २०८१/८२ "**PCR परिक्षणमा पोजिटिभ नतिजा आएका नर्सरीहरुलाई स्वस्थ**

माउबोट सहित नर्सरी सुदृढीकरण प्याकेज सहयोग कार्यक्रम" रहेको थियो । सो कार्यक्रमको लागि प्रस्ताव आह्वान गरी पेश भएका प्रस्तावको स्थलगत अनुगमनबाट १० वटा नर्सरीहरु छनौट पश्चात सम्झौता गरिएको थियो ।

१. पृष्ठभूमिः

राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र कीर्तिपुरको वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम शिर्षक नं २.७.१५.२६१४ तथा खर्च शीर्षक नं २२५२२ अन्तर्गत "**PCR परिक्षणमा पोजिटिभ नतिजा आएका नर्सरीहरुलाई स्वस्थ माउबोट सहित नर्सरी सुदृढीकरण प्याकेज सहयोग कार्यक्रम"** अन्तर्गत HLB /PCR र CTV/ELISA नमुना संकलन तथा परिक्षण पश्चात परिक्षणमा पोजिटभ नतिजा आएका नर्सरीहरुबाट रोगी माउबोट हटाई स्वस्थ्य माउबोट सहितको सहयोग कार्यक्रम सञ्चालनका लागि छनौट गरिएका नवलपरासी, गोरखा र सिन्धुली जिल्ला स्थित १० वटा नर्सरीको सम्झौता तथा लागत अनुमान तयारीको लागि अनुगमन गरिएको थियो । सो अनुगमनमा सम्बन्धिन कृषि ज्ञान केन्द्र, PMAMP (PIU) र स्थानीय तहका कृषि प्राविधिकहरुको उपस्थिति समेत रहेको थियो । फिल्ड निरीक्षण गरी प्राविधिक सम्भाव्यता र कृषकको माग बमोजिम विभिन्न क्रियाकलापमा १० वटा नर्सरीहरुसँग द्विपक्षीय सम्झौता गरियो जसमा हरेक नर्सरीको कुल लागत ७६,५००/- (अक्षरुपी छयहत्तर हजार पाँच सय मात्र) थियो ।यो कार्यक्रम ५०% अनुदानमा संचालन हुने भएकोले कार्यालयले व्यहोर्ने रकम ३८,२५०/- (अक्षरुपी अठतीस हजार दुई सय पचास मात्र) हुनेछ ।

२. भ्रमणको उद्देश्यः आ.व. २०८०/८१ मा PCR परिक्षण गर्दा Positive आएका नर्सरीहरुमा नयाँ स्वस्थ माउबोट सहितको नर्सरी सुदृढीकरण गर्न सहयोगको लागि प्राविधिक सम्भाव्यता अध्ययन र निरिक्षण गरी सम्झौता गर्ने।

३. भ्रमण गरिएको स्थान : सिन्धुली, गोरखा र नवलपरासी।

छनौट गरिएका १० वटा नर्सरीहरुमा नोट गरी सहयोगको लागि सम्झौतामा समावेस गरिएका कुराहरु

क्र सं	फर्मको नाम	ठेगना	फिल्ड अनुगमनमा टिपोट गरिएको आवश्यक कुरा
१	कुशल फलफूल नर्सरी तथा पशुपन्छी कृषि फर्म	सुनकोशी -७ सिन्धुली	रोगी माउबोट हटाउने, सरसफाई गर्ने र स्वस्थ माउबोट रोप्ने, मलखाद, माइक्रोन्यूट्रियन्ट, कृषि उपकरण प्लाष्टिक खरिद, बोर्डेक्स मिक्स्चर र पेस्टको सामग्री आदि ।
२	गोविन्दगोमा फलफूल तथा नर्सरी फर्म	गोलन्जोर -५ सिन्धुली	रोगी माउबोट हटाउने, सरसफाई गर्ने र स्वस्थ माउबोट रोप्ने, मलखाद, माइक्रोन्यूट्रियन्ट, कृषि उपकरण खरिद, एग्रोनेट र प्लाष्टक खरिद र ब्लक निर्माण गर्ने, बोर्डेक्स मिक्स्चर र पेस्टको सामग्री आदि । ।
३	दिपक फलफूल नर्सरी	गोलन्जोर -५ सिन्धुली	१५ माउ बोट, मलखाद, खाडल खन्ने, PCR test
४	शैलुङ फलफूल नर्सरी	डडुवा-१ रामेछाप	जाली घर निर्माण र माउबोट
५	विन्ध्यवासिनी मिश्रीत फलफूल नर्सरी	गोरखा नपा -३, नारेश्वर	Insect net-2, UV plastic-2. Double door
६	कल्पना जुनार नर्सरी	गोलन्जोर -४ सिन्धुली	रोगी माउबोट हटाउने, सरसफाई गर्ने र स्वस्थ माउबोट रोप्ने, मलखाद, माइक्रोन्यूट्रियन्ट, कृषि उपकरण खरिद, नेट खरिद र ब्लक निर्माण गर्ने, बोर्डेक्स मिक्स्चर र पेस्टको सामग्री आदि । ।

७	राजकुमार फलफूल तथा नर्सरी फर्म	गोलन्जोर -५ सिन्धुली	रोगी माउबोट हटाउने, सरसफाई गर्ने र स्वस्थ माउबोट रोप्ने, मलखाद, माइक्रोन्यूट्रियन्ट, कृषि उपकरण खरिद, प्लाष्टिक खरिद गर्ने, बोर्डेक्स मिक्स्चर र पेस्टको सामग्री आदि । ।	9844043542	१५ वटा माउबोट
८	सफल कृषि फर्म	नेवारबारी बैदिकाली ६ नवलपरासी	माउबोट २० (१०/१०), Insect net (15m*6m), UV plastic (22.5m*12.5m), Screen House	9857040086	
९	बस्नेत मिश्रित फलफूल नर्सरी	गोरखा -१४ नारेश्वर	माउबोट, मलखाद, PCR test		सुन्तला
१०	अमिलो जातको बस्नेत नर्सरी	गोरखा-३	रोगी माउबोट हटाउने, सरसफाई गर्ने र स्वस्थ माउबोट रोप्ने, डबल डोर निर्माण गर्ने, मलखाद, माइक्रोन्यूट्रियन्ट, कृषि उपकरण खरिद, बोर्डेक्स मिक्स्चर र पेस्टको सामग्री आदि । ।	9846256321	५ वटा माउबोट

सिकाइ तथा उपलब्धि

- ✓ सुन्तला, कागति र जुनारका लगाएतका सुन्तलाजात फलफूल बिरुवा उत्पादन गर्ने १० वटा नर्सरीहरु अनुगमन गर्दा नेपालमा सुन्तलाजात फलफूलमा ह्रास ल्याउने मुख्य कारण Citrus Greening व्यवस्थापन गर्न धेरै नै सावधानी अपनाउन पर्ने र कृषकस्तरमा धेरै कमजोरी रहेको पाइयो ।
- ✓ नर्सरीहरुको सामान्य व्यवस्थापनमा पनि कृषककहरुको ध्यान नपुगेको र माउबोटमा Shooty Mould रहेको, माउबोटमा खाद्यतत्व व्यवस्थापन गर्न नसक्दा रोगी र अस्वस्थ देखिएको थियो तथापि बिन्ध्याबासिनी नर्सरीका नर्सरीधनी निर्मलबाबु श्रेष्ठको नर्सरीमा सन्तोषजनक अवस्था थियो ।
- ✓ नर्सरीमा संरचनागत सुधारको लागि आबश्यक कार्यहरु जस्तै जाली फेर्ने, Screen House को Base को वाल बनाउने तथा मर्मत गर्ने, रोग सार्ने किरा लाई माउबोट र रुटस्टक उत्पादन गर्ने घर र नर्सरीका बिरुवा उत्पादन गर्ने तीन वटै घरभित्र पस्नबाट रोकेर स्वस्थ बिरुवा उत्पादन गर्न सकिने कुरामा कृषक सकारात्मक रहेको र त्यही अनुरुप सम्झौता गरिएको ।
- ✓ यस अनुगमनबाट धेरै जानकारी प्राप्त भएको र कृषकसँग आवश्यक छलफल गरि माग अनुसार सम्झौता गरीएकाले यो अनुगमन प्रभावकारी तथा उपलब्धि मुलक रह्यो ।
- ✓ नर्सरीहरु रोगमुक्त भई स्वस्थ विरुवा उन्पादनको लागि निरन्तर ३ तहको सरकारका कृषि कार्यालयहरुले समन्वय गरी कृषकहरुलाई सहयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अनुगमनका क्रममा खिचिएका फलफूल नर्सरी तस्वीरहरूः

विन्ध्यवासिनी मिश्रित फलफूल नर्सरीमा रहेको

सफल कृषि फर्ममा रहेको मर्मत गर्न पर्ने Net house

अमिलोजात बस्नेत फलफूल नर्सरीमा रहेको मर्मत गर्न

बस्नेत मिश्रित फलफूल नर्सरीमा रहेको मर्मत गर्न

जाली घर भित्र रहेका

विन्ध्यवासिनी मिश्रित फलफूल नर्सरीको जाली घर भित्र रहेका अमिलोजात फलफूलका माउ बोट

कल्पना जुनार नर्सरी, तिनकन्या, सिन्धुलीमा अनुगमनका क्रममा प्रधानमन्त्री कृषि तथा आधुनिकिकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, सिन्धुलीका प्रमुखज्यू, नर्सरी धनी पदम बहादुर ठाडा मगरका साथमा रा.फ.वि.के. टोली

प्रधानमन्त्री कृषि तथा आधुनिकिकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ, सिन्धुलीका प्रमुख यामकुमार श्रेष्ठ ज्यूको कार्यकक्षमा भएको भेटघाट

PCR Positive आएका नर्सरीमा नयाँ माउबोट सहितको नर्सरी सुदृढीकरण कार्यक्रमको लागि सम्झौता गर्ने क्रममा नर्सरी धनीहरूसँग

PCR Positive आएका नर्सरीहरू निरिक्षणका क्रममा

बागवानी विकास केन्द्र, सिन्धुलीका प्रमुख शिव दयाल यादव ज्यू सँग राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रको टोली

नर्सरी अनुगमनका क्रममा गोलन्जोर-५, नयाँखर्कको गोविन्द गोमा फलफूल तथा नर्सरी फार्ममा

नर्सरी अनुगमन एवम् सम्झौताका क्रममा कुशल फलफूल नर्सरी तथा पशुपन्छी कृषि फर्म, सुनकोशी-७, सिन्धुलीमा

नर्सरी अनुगमन एवम् सम्झौताका क्रममा दिपक फलफूल नर्सरी, गोलन्जोर-५, नयाँखर्क, सिन्धुलीमा

१९. बागवानी विज्ञहरुको सहभागीतामा कफी विकास केन्द्र, आँपचौर, गुल्मीको अनुगमन गरी समस्या समाधानका लागि प्राविधिक पृष्ठपोषण कार्यक्रमको प्रतिवेदन

१. पृष्ठभूमिः

तरकारी तथा फलफूलका राष्ट्रिय स्रोत केन्द्रका रुपमा स्थापना भएका फार्म केन्द्रहरुको सुदृढिकरण बिना बागवानी क्षेत्रको विकास गर्न कठिन छ। फार्म केन्द्रलाई चुस्त, गतिशिल, प्रभावकारी र व्यवस्थित गरी श्रोत केन्द्रका साथै center of Excellence को रुपमा विकास गर्न अत्यन्त जरुरी छ । त्यसैले कृषि विभागको बागवानी विकास शाखाबाट वार्षिक रुपमा बागवानी विज्ञहरु सहित तरकारी तथा फलफूलको फार्म केन्द्रहरुको अनुगमन गरी प्राविधिक पृष्ठपोषण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ ।

यसै सिलसिलामा आ.व २०८१/०८२ को वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार तेस्रो त्रैमासिक लक्ष्य बमोजिम लुम्बिनी प्रदेशको गुल्मी जिल्लामा अवस्थित कफी बाली हेर्ने एक मात्र कार्यालय कफी विकास केन्द्र, गुल्मीको अनुगमन गरी पृष्ठपोषण गर्ने तय गरिएको थियो । राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र मातहत रहेको उक्त केन्द्र आफ्नो स्थापना काल देखिनै बिभिन्न जातका कफीका बिरुवाहरु उत्पादन गरी नेपालका कफी खेती हुने सम्पूर्ण जिल्लाका कृषकहरुलाई बिरुवा आपूर्ति गरी स्रोत केन्द्रको रुपमा कार्य गर्दै आएको छ । उक्त केन्द्रको समस्याहरु पहिचान गरी आवश्यक पृष्ठपोषण गर्न त्यस केन्द्रको स्थलगत अनुगमन गरी आवश्यक सल्लाह सुझावहरु सहित यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

२. प्राविधिक पृष्ठपोषण कार्यक्रमको उद्देश्यः

बागवानी विज्ञहरु सम्मिलित कफी विकास केन्द्र, गुल्मीको स्थलगत अनुगमन गरी यथास्थिति बुझ्ने, फार्म केन्द्रमा विद्यमान समस्याहरु पहिचान गरी समस्या समाधानको लागि समन्वय गर्ने, आगामी दिनहरुमा

फार्म केन्द्रका कार्यक्रमहरु सुचारु रुपमा सञ्चालन गरी चुस्त सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक परामर्श सहित सहजिकरण गर्ने र त्यस क्षेत्रका स्थानीय, कृषकहरु, उद्यमी तथा कर्मचारीहरुलाई कफी बालीको महत्व बुझाउने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो।

३. पृष्ठपोषण कार्यक्रम सञ्चालन विधिः

यस कार्यक्रम सञ्चालनको लागि कृषि विभागका बरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृतज्यूको संयोजकत्वमा कृषि विभाग, कफी अनुसन्धान कार्यक्रमका प्रमुख, राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, क्षेत्रीय कार्यालय, पोखराका निमित्त क्षेत्रीय निर्देशक सम्मिलित देहाय बमोजिमको अनुगमन टोलीले मिति २०८१/०९/०१ देखि २०८१/०९/०७ गते सम्म कफी विकास केन्द्र, आँपचौर र केन्द्रको कमाण्ड क्षेत्रका कृषकहरुको फिल्ड निरीक्षण गर्नुका साथसाथै कृषकहरुको कफी नर्सरी र बगैंचाको अनुगमन गरी आवश्यक पृष्ठपोषण गरेको थियो।

क.सं	नाम थर	पद	कार्यालय
१.	श्री जनार्जन गौतम	प्रमुख, बरिष्ठ बैज्ञानिक	कफी अनुसन्धान कार्यक्रम
२.	श्री याम कुमारी श्रेष्ठ	वरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृत	कृषि विभाग
३.	श्री पवित्रा अधिकारी	निमित्त क्षेत्रीय निर्देशक	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड क्षेत्रीय , पोखरा ,कार्यालय
४.	श्री रञ्जु महर्जन	बागवानी विकास अधिकृत	कृषि विभाग

४. कफी विकास केन्द्र, आँपचौर, गुल्मीको परिचयः

कफी विकास केन्द्र नेपाल गणराज्यको एकमात्र कफीको श्रोत केन्द्र लगायत कफी विकास सम्वन्धि विभिन्न गतिविधि सञ्चालन गने संघिय संरचनामा रहेको सरकारी फार्म हो । वि.सं.२०४१ सालमा स्व. श्री ५ वीरेन्द्र वीर विक्रम शाह देवबाट पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको अनौपचारिक भ्रमणमा आँपचौर गा.वि.स.को उपल्लो फाँटमा कफीको राम्रो सम्भाव्यता देखेर यसै भ्रमणको अवसरमा कफी विकास कार्यक्रमलाई व्यवस्थित रुपमा सञ्चालन गर्नका लागि निर्देशन भए बमोजिम वि.सं. २०४२ साल फाल्गुण ७ गते कफी विकास केन्द्रको स्थापना भएको हो । लुम्बिनि प्रदेश अन्तर्गत गुल्मी जिल्लाको मुसीकोट नगरपालिका वडा नं. ५, आँपचौर, तल्लाफाँटमा अवस्थित यस केन्द्रको क्षेत्रफल करीब ३७.३३ रहेको छ । स्थापनाकाल देखि नै यस केन्द्रले कफी बीउ तथा विरुवा उत्पादन वितरण, कफी जर्मप्लाज्मको संरक्षण सम्बर्द्धन, समस्या समाधानको लागि स-साना कार्यमूखी (Action oriented) अध्ययन परीक्षण, तालिम तथा प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउँदै आइरहेको छ ।

समुद्र सतहबाट ७२५ देखि ७७५ मीटर उचाइमा रहेको यस केन्द्रको हावापानी उपोष्ण किसिमको रहेको छ । यस केन्द्रमा अधिकतम तापक्रम ३०-३२ डि.से. र न्युनतम ९-१२ डि.से., औसत तापक्रम १२ देखि २७ डि.से.को वीच रहेको पाईन्छ । यहाँको औषत आद्रता ७०-७५ प्रतिशत तथा वार्षिक वर्षा

१५०० देखि १६०० मि.मी. सम्म हुने गर्दछ । आषाढ, श्रावण र भाद्र महिनामा वढी वर्षा हुने गर्दछ भने कार्तिक-मंसीर महिना देखि चिसो शुरु हुन्छ । चैत्र वैशाख महिनामा हावा हुरी लाग्ने र कहिलेकाँही असिना समेत पर्ने हुँदा कफीको फूल फुल्ने अवस्थामा क्षति पुग्ने गर्दछ । यातायातको हकमा तानसेनको हकमा तानसेन-तम्घास मूल मार्गलाई जोड्ने रिडी बजारबाट वडीघाट (रुद्रावती)को किनार हुँदै ३३ कि.मी. कच्ची मोटरबाटो पार गरी कफी विकास केन्द्रसम्म पुग्न सकिन्छ र हाल यो बाटो वुटवल, तानसेन हुँदै गुल्मीको वामीटक्सार र बाग्लुङ्गको बुर्तिवाङ्गसम्म यातायात सञ्चालनमा रहेको छ ।

५. केन्द्रको उद्देश्यः

- विभिन्न अनुसन्धान, अध्ययन प्रदर्शनबाट उत्कृष्ट प्रमाणित भएका कफीका विभिन्न जातहरुको बीउ तथा बिरुवा उत्पादन तथा विक्री वितरण गरी क्षेत्र बिस्तारमा टेवा पुऱ्याउने ।
- कफीको उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्न प्राविधिक सेवा टेवा पुऱ्याउने ।
- निजी तथा संघ/संस्थामा स्थापित नर्सरी-फार्महरूको आवश्यकता अनुसार अनुगमन, निरीक्षण र पृष्ठपोषण गर्ने ।
- कफीका उन्नत जातहरु लगायत विद्यमानमा रहेका समस्याहरू पहिचान गरेर उपयुक्त कृषि प्रविधिको खोजी एवम् अध्ययन परीक्षण गर्ने ।
- कफी कृषकहरू तथा प्राविधिकहरूलाई कफी खेती प्रविधि सम्बन्धि समय सापेक्ष तालिम प्रदान गर्ने ।
- स्थानीय एवम् वाह्य क्षेत्रको हावापानी सुहाउँदो कफी बालीहरुको जर्मप्लाज्म संकलन तथा सम्बर्द्धन गर्ने ।
- कफी सम्बन्धि विभिन्न क्षेत्रका विषय विशेषज्ञलाई प्रशिक्षकको रुपमा उपलब्ध गराई कृषि प्रविधिको विस्तारमा सहयोग पुऱ्याउने ।

६. कर्मचारी संगठन तालिका

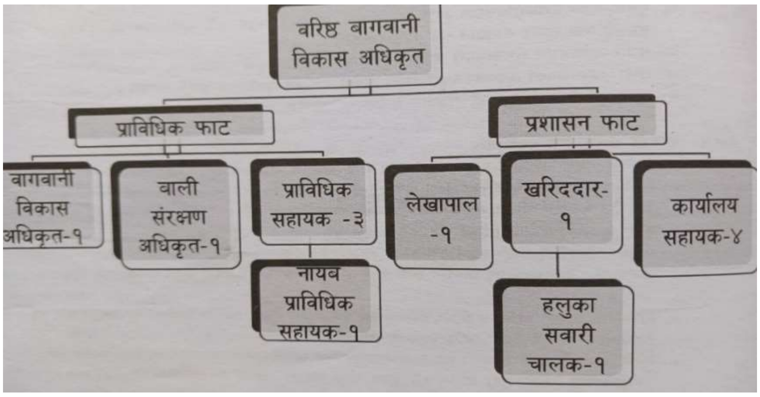

७. मुख्य क्रियाकलापहरु

- कफी विरुवा उत्पादन तथा विक्री वितरण गर्ने ।
- कफी बगैंचा तथा नर्सरी व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- कफी सम्बन्धी अध्ययन परीक्षण तथा प्रविधि मूल्यांकन कार्य गर्ने ।
- कफी निजी नर्सरी अनुगमन तथा निरीक्षण सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- व्यवसायिक कफी पकेट क्षेत्रमा प्राविधिक सेवा उपलव्ध गराउने ।

८. जनशक्ति विवरण

क्र. स.	पद	श्रेणी	सेवा	समुह	स्वीकृत दरवन्दी	पदपुर्ति दरवन्दी	रिक्त दरवन्दी	कैफियत
१	वरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृत	रा.प.द्वि. (प्रा)	नेपाल कृषि	बागवानी	१	०	१	
२	बागवानी विकास अधिकृत	रा.प.तृ. (प्रा)	नेपाल कृषि	बागवानी	१	१	१	
३	बाली संरक्षण अधिकृत	रा.प.तृ. (प्रा)	नेपाल कृषि	बाली सं.	१	०	१	
४	इन्जिनियर	रा.प.तृ. (प्रा)	इन्जिनियरिङ्ग	सिभिल	०	१	०	करारमा कार्यरत
५	लेखापाल	राप.अन. प्रथम	नेपाल प्रशासन	लेखा	१	०	१	
६	प्राविधिक सहायक	रापअन प्र. प्रा	नेपाल कृषि	बागवानी	३	३	०	
७	नायव प्राविधिक सहायक	रापअन द्वि. प्रा	नेपाल कृषि	बागवानी	१	१	०	काजमा गएको
८	खरिदार	रापअन द्वि प्र.	नेपाल प्रशासन	सा.प्र	१	१	०	
९	कृषि प्राविधिक	रापअन द्वि प्रा	नेपाल कृषि	बागवानी	०	१	०	करारमा कार्यरत
१०	हलुका सवारी चालक	श्रेणी बिहिन	इन्जिनियरिङ्ग	मेकानिकल	१	१	०	करारमा कार्यरत
११	कार्यालय सहयोगी	श्रेणी बिहिन	नेपाल प्रशासन	सामान्य प्रशासन	४	४	०	२ जना करारमा कार्यरत

जम्मा	१४	१३	३	

९. कफी विकास केन्द्रको कार्य विवरणः

- कफीको जातीय संरक्षण एवं सम्बर्द्धन गर्ने । कफीको गुणस्तरीय बीउ तथा बेर्नाको उपलब्धताको लागि श्रोत केन्द्रको रुपमा काम गर्ने/गराउने ।
- कफी विकास सम्वन्धी राष्ट्रिय व्यवसायिक नीति तथा योजना तर्जुमामा राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र मार्फत सरकारलाई पृष्टपोषण सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- कफी प्रसारण सामग्री उत्पादन तथा वितरण गर्ने ।
- कफी उत्पादन, प्रशोधन तथा विकास सम्वन्धमा उत्पादक कृषकलाई प्रविधि प्रसारण तथा तालिम प्रदान गर्ने।
- सम्बन्धित विषयमा विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्ने ।
- कफी विकास सम्वन्धमा नजिकको कृषि अनुसन्धान केन्द्र तथा ज्ञान केन्द्रसंग समन्वय एवं सहकार्य गर्ने ।
- फार्मको उत्पादकत्व एवं आम्दानी वृद्धि गर्न जमिन तथा अन्य पूर्वाधार र सुविधाको उपयोग गर्ने ।
- सम्वन्धित विषयको समस्या समाधानका लागि स-साना कार्यमुखी (Action oriented) अध्ययन परीक्षण संचालन गर्ने ।

१०. अनुगमनको क्रममा सम्पादित कामहरुः

- राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र मातहत रहेको कफी विकास केन्द्रको पुरानो जग्गा, भवन र कफी बगैंचा र नयाँ जग्गामा निर्मित भवन, कफी प्रशोधनका मेशिन, सामाग्रीहरु, कफीको नर्सरी र बगैंचाहरुको अनुगमन निरीक्षण गरियो ।
- कफी विकास केन्द्र, आँपचौर, गुल्मीका केन्द्र प्रमुख श्री जीवन आचार्यले फार्मको परिचय तथा ऐतिहासिक विवरण, जनशक्तिको अवस्था, कार्यविवरण चालु आ.व.को वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम र गत आ.व.को प्रगति अवस्था, कफीमा विद्यमान समस्या, चुनौति, अवसर र भावि योजनाबारे विस्तृत रुपमा प्रस्तुतिकरणका साथै छलफल गरियो ।
- कफी अनुसन्धान कार्यक्रमका प्रमुख बरिष्ठ बैज्ञानिक श्री जनार्जन गौतमज्यूले हाल कफीमा भएका अनुसन्धानका कार्यहरुबारे जानकारी गराउनुका साथै कफीका राम्रा जातहरुको बिशेषताबारे चर्चा गराउनु भयो ।
- राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, क्षेत्रीय कार्यालय, पोखराका निमित्त क्षेत्रीय निर्देशक श्री पवित्रा अधिकारीज्यूले कफीको इतिहास, विश्व र नेपालमा कफीको अवस्था, बोर्डको संक्षिप्त परिचय, उद्देश्यहरु, कफी क्षेत्रको समस्याहरु, भावि कार्ययोजनाका विषयहरु प्रस्तुतिकरणका साथै छलफल गर्नुभयो ।

- कफी उत्पादक कृषकहरु, जिल्ला कफी सहकारी संघ, कफी प्रशोधनमा संलग्न संघ/संस्थाहरु र अन्य कफीसँग सरोकारवालहरुले अन्तरक्रियात्मक छलफल कार्यक्रममा भाग लिनु भएको थियो ।
- कृषकको कफी बगैंचाहरुको अनुगमन निरीक्षण गरी समस्याहरुबारे जानकारी लिई आवश्यक राय सुझाब दिइएको।
- कृषकको कफी नर्सरीको अनुगमन निरीक्षण गरी समस्याहरुबारे जानकारी लिई आवश्यक राय सुझाब दिइएको।
- कफी अनुसन्धान कार्यक्रम, भण्डारीडाँडा, गुल्मीको पनि अनुगमन निरीक्षण गरियो साथै उक्त कार्यालयको परिसरमा दुई/दुई वटा कफीका विरुवा समेत रोपियो ।
- सुन्तलाजात फलफूल विकास केन्द्र, पाल्पाको कार्यलाय भवन र फार्मको पनि निरीक्षण गरियो ।

११. अनुगमन गरिएको स्थानको प्रगति अवस्था

क) कफी विकास केन्द्र, आँपचौर, गुल्मी

- कफी विकास केन्द्रबाट सञ्चालनका गरेका कार्यक्रमहरुको प्रगति अवस्था, कार्यान्वयनको क्रममा देखिएका समस्या, कुल बजेटमा खर्चको अवस्था, लाभान्वित कृषक संख्या, कृषिमा प्राविधिक जनशक्तिको अवस्था आदिबारे जानकारी लिइयो ।
- केन्द्रले वर्षेनी उन्नत प्रविधिबाट कफी विरुवा उत्पादन, कफी श्रोत बीउ वितरण कफी कृषकको बगैंचा निरीक्षण, निजीस्तरमा स्थापित नर्सरीहरुको निरीक्षण, कफीका उन्नत जातहरुको उत्पादन परीक्षण गरिएको ।
- कफी कृषक, उद्यमीहरुलाई कफी खेती प्रविधि सम्बन्धि समय सापेक्ष तालिम, रोग कीरा व्यवस्थापनको लागि जैविक विधि प्रयोग तथा प्रदर्शन आदि कार्यहरु गर्दै आएको ।
- गुल्मी जिल्लामा कफी सहकारी संघ गठन भई क्रियाशील अवस्थाम रहेको ।
- ५. जिल्लामा २४ वटा कफी उत्पादक समूहमा १९६५ कृषकहरु आवद्ध भै कफी खेतीको क्षेत्र विस्तार तथा बजार प्रवर्द्धनमा सक्रिय रहेको ।
- ६. आ.व. २०७९/८० मा गुल्मी जिल्लामा करिब २७२ हेक्टर क्षेत्रफलमा कफी खेती भैरहेको र ग्रीन विन उत्पादन करिब ३० मे.ट. रहेको।
- ७. युरोपियन युनियनको सहयोगमा गरिएको सर्भेक्षण अनुसार गुल्मी जिल्लाका सबै गाँउपालिका र नगरपालिका गरी करिब कुल ४४,९४३ हेक्टरमा कफी खेती गर्न सकिने र सो मध्ये कफी खेती गर्न अति उपयुक्त जग्गा जम्मा ५,६३९ हेक्टर रहेको जसमध्ये बढी क्षेत्रफल धुर्कोट, मदाने र मुसिकोट रहेको ।

ख) मुसिकोट नगरपालिका कफी कृषक दिल बहादुर जि.सी.को कफी फार्मको अनुगमन

- मुसिकोट नगरपालिका वडा नं. ५, कोल्लाबारीका कृषक श्री दिल बहादुर जि.सी.ले करिब ३५ बर्ष देखि लगाइ आएका कफीका विरुवाहरुको अनुगमन गरेको ।

- गुल्मी कफी सहकारी संस्थाका अध्यक्ष समेत रहेका कृषक दिल बहादुर जि.सी.ले १५०० बोट मध्ये ५०० जतिले फल दिने रहेको ।
- ३. कफीको उत्पादन घट्दो क्रममा रहेकोले कृषकहरु यस प्रति आकर्षित नभएको बुझियो । गत साल १२६ के.जी. dry cherry उत्पादन भएकोमा अहिलेको समयमा पानी नपरेकोले ३५% उत्पादनमा कमी आउने ।
- कफी बगैंचामा रोगका साथै सेतो गबारोको समस्याले गर्दा पनि कफीको उत्पादन घटेको ।
- उत्पादित कफी प्रारम्भिक सहकारीलाई दिने गरेको साथै कोरियामा समेत निर्यात गरेको ।
- कफी बगैंचामा सिन्दुरे रोगको प्रकोप देखिएकोले रोग व्यवस्थापनको लागि ढुसिनाशक विषादी Propiconazole १ मि.लि. पानीको दरले मिसाएर पात राम्ररी भिज्ने गरी ७-१० दिनको अन्तरमा ३ पटक सम्म प्रयोग गर्न सुझाब दिइएको ।
- उत्कृष्ट ९ वटा कफी बगैंचा मध्ये एक रहेको उक्त बगैंचा Beautiful Coffee भन्ने संस्थासँग पनि आवद्ध रहेको ।
- कफीको उमेर अनुसार उचित छहारीको व्यवस्थापन गर्न सकिएन भने उत्पादनमा असर पर्ने ।
- रोग, कीरा र मल जलको लागि कृषकले आफ्नो वरपर रहेका झारपातहरुबाट झोलमल बनाई प्रयोग गरेको ।

ग) मुसिकोट नगरपालिका कफी कृषक श्री दुर्गा दत्त खरेलको कफी फार्मको अनुगमन

- कृषक श्री दुर्गा दत्त खरेलले २०३५ सालबाट कफी लगाउन शुरु गरेको र १२०० मिटर उचाईमा रहेको कफी बगैंचामा करिब ३०० फल दिने बोट रहेको ।
- गत साल १ क्विनटल dry cherry फलेको र क्रमश कफीको उत्पादन घटेको गुनासो गर्नु भयो ।
- उत्पादन भएको कफी कहिले सहकारी त कहिले व्यापारीलाई (बढी मूल्य दिनेलाई) बेच्ने गरेको ।
- कफीमा छहारीको रुपमा एभोकाडो, दादप रुख रहेकोले समय समयमा काँटछाँट गर्न सुझाब दिइयो ।
- कफीको बगैंचामा सिन्दुरे रोगको प्रकोप देखिएकोले ढुसीजन्य बिषादी प्रयोग गर्न सुझाब दिइयो ।
- जनशक्तिको कमीले कफी बगैंचा स्याहार सम्भार तथा व्यवस्थापनमा समस्या रहेको ।

घ) छत्रकोट गाँउपालिकाका कृषक श्री विष्णु न्यौपानेको कफी फार्मको अनुगमन

- सिद्धार्थ बायोटिका कम्पनी लिमिटेडका कृषक श्री विष्णु न्यौपाने र अरु सदस्यहरु मिलेर करिब ३० रोपनी जग्गामा ३००० कफीका बोटहरु लगाइएको पाइयो ।
- ३-४ वर्ष उमेरका कफीका बोटले गत साल २ क्विनटल पाकेको ताजा चेरी उत्पादन दिएको।

- कफी बगैंचामा छहारीको रुपमा केरा र थोरै एभोकाडी पनि लगाइएकोले दुबै बालीबाट आम्दानी हुने ।
- कफी बगैंचाको व्यवस्थापन पक्ष राम्रो देखिएको, कफी बोट स्वस्थ रहेको र प्रत्येक कफीको बोटमा बोर्डो पेष्ट लगाइएको ।
- कफी बगैंचामा माटो, सिंचाई र छहारीको राम्रो व्यवस्थापन गरिएको ।
- केही कफीका बोटमा सेतो गबारोको समस्या देखिएकोले मदाने पासो प्रयोग गर्न सुझाब दिइएको ।

ङ) छत्रकोट गाँउपालिकाका कृषक श्री माधव कंडेलको कफी फार्मको अनुगमन

- कफी विकास केन्द्र, आँपचौरको सहयोगमा गत आ.व.मा स्थापना भएको श्री माधव कंडेलको कफीको नर्सरी अनुगमन निरीक्षण गरियो ।
- १३०० मिटर उचाईमा रहेको उक्त नर्सरीमा १०००० बेर्ना रहेको ।
- कफी नर्सरीको अनुगमन निरीक्षण गर्दा हावा र तापक्रमको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्दा ढुसिजन्य रोगको प्रकोप देखिएको ।
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् (नार्क)मा उक्त रोग लागेका नमुना पातहरु परीक्षणको लागि पठाइएको।
- नार्कको परीक्षण नतिजामा ढुसिजन्य cercospora leaf spot भन्ने रोग लागेको पाइयो ।
- रोगको प्रकोप कम गर्न हावा खेलाउन दुई तिर खुला गर्नु पर्ने सल्लाहका साथै ढुसिजन्य विषादि Mancozeb वा Chlorothalonil 2 ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर पात राम्ररी भिज्ने गरी ३ पटक एक हप्ताको अन्तरमा प्रयोग गर्न सुझाब दिइएको ।

१२. अनुगमनको क्रममा देखिएका समस्या तथा चुनौतिहरु

क) नीतिगत

- राम्रो नीति बन्ने तर कार्यान्वयनमा आउन नसक्नु
- नीतिको दुरुपयोग/ उपयुक्त नहुनु/ डोनरलाई लक्षित गरी नीति बन्नु
- युवा जनशक्तिको विदेश पलायन हुनु

ख) प्राविधिक

- स्थानीय तह, प्रदेश र संघमा कार्यरत प्राविधिकहरुको समन्वयनमा अभाव
- कफी बगैंचामा सेतो गबारोको प्रकोप हुनु
- सिंचाई सुविधाको कमि हुनु
- रोग प्रतिरोधात्मक बिरुवा उपलब्ध नहुनु
- कफी खेतीको अनुदानमा आधारित भएकोले उत्पादनमा आधारित अनुदान उपलब्ध गराउनु नसक्नु
- अनुसन्धानमा आधारित प्रविधिको विकास नहुदा Technology supply driven हुनु

- सिमित स्रोत साधान र जनशक्ति अभावको कारणले दरबन्दी अनुसार पदपुर्ती हुन नसक्नु

ग) व्यवस्थापकिय

- कृषकबाट गुणस्तरीय कफीको बीउ तथा बेर्ना उत्पादन नहुनु
- कफी खेतीको रुचि घट्दो क्रममा रहेकोले उचित तरिकाबाट कफी बगैंचाको स्याहार सम्हार नहुनु
- कफीको बजार प्रबन्धमा कमि हुनु
- झन्झटिलो प्रोसेसिङ्ग तरिकाले कृषक यस प्रति आकर्षित नहुनु

१३. अनुगमनको क्रममा दिइएका सुझावहरुः

- कफीका विभिन्न जातीय परीक्षणहरु केन्द्रमा मात्र सिमित नगरी कृषकहरुको सहकार्यमा विभिन्न पर्यावरणीय क्षेत्रहरुमा समेत सञ्चालन गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउनुपर्ने ।
- विभिन्न जातका कफीको प्रदर्शनी व्लक बनाउनुपर्ने ।
- केन्द्रको फार्ममा रहेका विभिन्न जातका कफीका विरुवाहरुको राम्रो व्यवस्थापन गरी जातिय दर्ताको लागि प्रक्रिया अगाडि बढाउनुपर्ने ।
- कफीको लागि स्रोत केन्द्र भएकोले माउबोट बगैंचा स्थापना गरी व्यवस्थापन गरिनुपर्ने ।
- आगामि वर्षको कार्यक्रम प्रस्ताव गर्दा विस्तारित फार्मको क्षेत्रमा सिंचाई व्यवस्थापनका लागि मुहान संरक्षण एवं उपयोगमा बजेट राखिनुपर्ने ।
- कफीको प्राथमिक नर्सरी थप गर्ने, कफीको विरुवा उत्पादनमा हाल भइरहेको प्राविधिक काम कारवाहीमा थप अध्ययन विश्लेषण गरी गुणस्तरीयता कायम गर्न तर्फ अग्रसर हुने ।
- विभिन्न जिल्लामा कफी पकेट क्षेत्रहरुको विस्तृत संभाव्यता एवं बजार व्यवस्था सम्बन्धि अध्ययन हुनुपर्ने।
- व्यवसायिक पकेट क्षेत्रहरुमा कफी खेती गर्ने कृषक समुहहरुलाई सैद्धान्तिक एंव् प्रयोगात्मक ज्ञान अभिबृद्धि गर्नको लागि नमूना प्रदर्शनका कार्यक्रमहरु बढाउनुपर्ने ।
- कृषकहरुलाई निजी नर्सरी स्थापना गर्न यस केन्द्रबाट गरिने प्राविधिक सेवा टेवाका कार्यक्रमहरुमा बृद्धि गरिनुपर्ने।
- कृषकहरुमाझ प्रभावकारी देखिएका घरबारी बगैंचा, स्थलगत घुम्ती तालिम जस्ता कार्यक्रमहरु बृद्धि गरिनुपर्ने।
- कृषकहरुलाई निजी नर्सरी स्थापना गर्न यस केन्द्रबाट गरिने प्राविधिक सेवा टेवाका कार्यक्रमहरुमा बृद्धि गरिनुपर्ने।

- केन्द्रबाट वितरित बीउ तथा बिरुवाहरूको नियमित अनुगमन निरीक्षण हुन नसक्दा कृषकस्तरबाट समय समयमा विभिन्न समस्या तथा गुनासाहरु आइरहने हुँदा सो कार्यको लागि वाह्य सेवाका कार्यक्रमहरुमा बृद्धि गरिनुपर्ने।
- कृषकस्तरमा कफीको नर्सरी र बगैंचाहरुको अनुगमन गर्दा सिन्दुरे रोग र ढुशीजन्य रोग देखिएकोले ढुशिनासक बिषादी प्रयोग गर्न सुझाब दिइएको ।
- कफीको उत्पादनमा असर गर्ने कफीको सेतो गवारो कीराको नियन्त्रणको लागि मदाने पासो लागाउनु पर्ने सुझाब दिनुका साथै कफि अनुसन्धान कार्यक्रम (नार्क) ले तत्कालै अनुसन्धान गरी यसको प्रकोपलाई न्यूनिकरण गर्ने तर्फ आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- केन्द्रमा कफी उत्पादन तथा प्रशोधनको लागि आवश्यकता अनुसार माटो, बाली संरक्षण र कप टेष्टिङ्ग प्रगोगशालाहरुको स्थापना हुनु पर्ने ।

प्रतिवेदक : रञ्जु महर्जन, बागवानी विकास अधिकृत

१४. अनुगमनका क्रममा लिइएका केही तस्वीरहरू:

कृषक श्री दिल बहादुर जि.सी.को कफी बगैंचा अनुगमन गर्दै

कृषक श्री विष्णु न्यौपाने.को कफी बगैंचा अनुगमन गर्दै

कृषक श्री माधव कंडेलको कफी नर्सरी अनुगमन गर्दै

कफी अनुसन्धान कार्यक्रम, भण्डारीडाँडा, गुल्मी

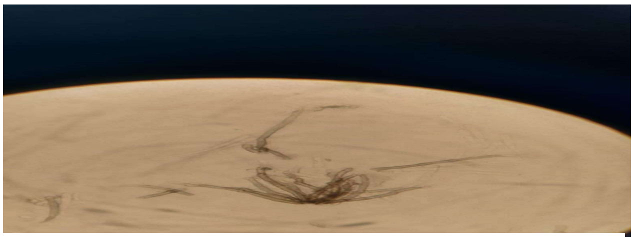

कफीको पातमा थोप्ले **(Cercospora)** रोग र राष्ट्रिय बाली रोग विज्ञान अनुसन्धान केन्द्रबाट माइक्रोसकोपमा गरिएको परीक्षण नतिजा

२०. उखु अनुदान भुक्तानी समितिसँगको समन्वयमा उखु अनुदान प्राप्त कृषक तथा उखुमिलको अनुगमन निरीक्षणको प्रतिवेदन

भ्रमण सम्बन्धी विवरण

भ्रमण गर्ने अधिकारीको नामः

- श्री खिमा देवी लङ्गवा, उप सचिव, कृषि विभाग
- श्री यामकुमारी श्रेष्ठ, कृषि विभाग, वरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृत
- श्री सम्झना लामिछाने भुसाल, वाली विकास अधिकृत, कृषि विभाग

भ्रमण अवधिः २०८१/१०/१० देखि २०८१/१०/१६
भ्रमण गरिएको जिल्ला तथा कार्यालयको नामः सर्लाहि र महोत्तरी
भ्रमणको उद्धेश्य (कार्यक्रमको नाम सहित)- उखु अनुदान भुक्तानी समितिसँगको समन्वयमा उखु अनुदान प्राप्त कृषक तथा उखुमिलको अनुगमन निरीक्षण तथा खाँडसारी सम्बन्धी विविरण संकलन गर्ने।

अनुगमनका गतिविधिहरु

- मिति २०८१/१०/११-१२ गते सर्लाहीको विभिन्न ठाउँमा रहेका खाँडसारी सम्बन्धी छलफल तथा विविरण संकलन ।
- मिति २०८१/१०/१२-१३ गते सर्लाही जिल्लाका उखु अनुदान भुक्तानी समितिमा रहेका सदस्यहरू तथा चिनी मिलहरुसंग छलफल ।
- मिति २०८१/१०/१४-१५ सर्लाही जिल्लाका उखु अनुदान भुक्तानी समितिमा रहेका सदस्यहरू तथा चिनी मिलहरुसंग छलफल तथा विवरण संकलन।

पृष्ठभूमि

नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा उखुखेती प्रवर्द्धनको लागि किसानलाई प्रोत्साहन गर्न रु २ अर्ब २५ करोड विनियोजन भएको परिप्रेक्षमा कार्यक्रमको कार्यान्वय अवस्थाबारे जानकारीको लागि कृषि विभागमा आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को उखु अनुदान भुक्तानी समितिसँगको समन्वयमा उखु अनुदान प्राप्त कृषक तथा उखुमिलको अनुगमन निरीक्षण र सञ्चालनमा रहेका खाँडसारीहरूको सूची तयार गर्ने बार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम रहेको हुनाले २०८१/१०/१० देखि २०८१/१०/१६ सम्म सर्लाही र महोत्तरी जिल्लाका उखु मिल तथा कृषकको अनुगमन गरिएको।

अनुगमन विधि

- अनुगमनमा संलग्नः सर्लाही र महोत्तरी जिल्लाका सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारी एवम् संयोजकज्यू, उखु कृषकहरूलाई अनुदान रकम भुक्तानी समिति , प्रमुख कोष तथा लेखा नियन्त्रक, कोष तथा लेखा नियन्त्रक कायालय, कृषि ज्ञान केन्द्र प्रमुख, स्थानीय तहका कर्मचारी, उखु कृषक तथा सम्बन्धित चिनी मिलका सञ्चालक तथा प्रतिनीधिहरू, खाँडसारी उद्योगीहरू।
- छलफल, स्थलगत निरीक्षण तथा सोधपुछ।

भ्रमणवाट प्राप्त भएका विषयहरू

सर्लाही

इन्दुशंकर चिनी उद्योग लि.: धनकौल, सर्लाही

- २०४१ सालमा स्थापना भई २०४३ सालदेखि सञ्चालनमा रहेको।
- उखु खेती हुने क्षेत्रमा PMAMP ले अन्य जोन कार्यक्रममा प्राथमिकता दिन नहुने।
- मिलमा सबै गरी करिब ४०० जना कामदार रहेको ।
- मधेश प्रदेशको ८० प्रतिशत उखु सर्लाहीमा क्रसिङ हुने गरेको ।
- Sugar Recovery Rate nearly ८. ३५ % रहेको। गत साल Sugar Recovery Rate nearly ८.८ रहेको।
- मिलको ५० लाख क्वीन्टल प्रति दिन उखु क्रसिङ capacity रहेको।
- मिलले उखु कृषकलाई समयमा नै भुक्तानी दिने गरेको दावी।
- मिलबाट चिनीको अलवा १२ मेगावाट बिजुली निस्किने गरेको जस्मा ९ मेगावाट चिनी मिलमा नै खपत हुने र बाँकी ३ मेगावाट बाहिर बेच्ने गरेको। मोलासेस र बगासेस जस्ता Biproduct पनि निस्किने र विभिन्न माध्यामबाट खपत हुने गरेको जस्तै Ethanol, Sprit production, feed for chicken, organic fertilizer etc. ।
- मिलले आफै पनि विभिन्न स्थानबाट उखुको जातहरू खरिद गरि trial गर्ने गरेको।
- कृषकले सर्लाही मात्र नभएर बारामहोत्तरी र रौतहटबाट पनि उखु क्रसिङको लागि ल्याउने गरेको। ,

अन्नपूर्ण सुगर एण्ड जनरल ई.प्रा.लि.: धनकौल, सर्लाही

- २०७१ सालमा स्थापना भएको।
- गत साल यस मिलमा आन्तरिक कारण मिलले Full capacity मा क्रसिङ गर्न नसकेता पनि हाल आएर सहज रूपमा सञ्चालन हुँदै गरेको अवस्था ।गत साल ४११ मात्र कृषकको उखु क्रसिङ गरेको तर हाल करिब ६०००७००० कृषकहरूले उखु खेती गरी क्रसिङ गर्ने अनुमान। -
- मंसिर ७ देखि सुरू भएको उखु क्रसिङ फाल्गुन २०२५ सम्म चल्ने अनुमान- रहेको ।
- Sugar Recovery Rate nearly ७.८ % रहेको ।

महालक्ष्मी सुगर्स प्रा.लि., बग्दह,वडा नम्बर ६, सर्लाही

- २०७४ सालमा स्थापना भई २०७६ सालदेखि सञ्चालनमा रहेको।
- करिब १७००० कृषकहरूले उखु खेती गरी क्रसिङ गर्ने अनुमान मंसिर देखि सुरू भएको उखु क्रसिङ , कृषक उत्पादक कृषकको आकडा लिनको लागि चिनी मिलले ,चैत्रसम्म चल्ने अनुमानJT/JTA खटाएर सर्वेक्षण गर्ने गरेको जानकारी ।
- उखु क्रसिङ भएको ३ देखी १५ दिन भित्रमा कृषकलाई भुक्तानी दिने गरेको जानकारी।
- Sugar Recovery Rate nearly ७.५ % रहेको ।

महोत्तरी

एभरेष्ट सुगर एण्ड केमिकल लि., महोत्तरी

- मंसिर २६ देखि सुरू भएको उखु क्रसिङ चैत्र सम्म चल्ने अनुमान।
- ८० प्रतिशत उखु महोत्तरी जिल्ला भित्रको र बाँकी २० प्रतिशत सर्लाहीबाट क्रसिङको लागि आउने गरेको।
- चालु आ मा ३५ लाख उखु.व.क्रसिङ गर्ने उद्देश्य रहेको।
- मिलबाट चिनीको अलवा १२ मेगावाट बिजुली निस्किने गरेको जस्मा ९ मेगावाट चिनी मिलमा नै खपत हुने र बाँकी ३ मेगावाट बाहिर बेच्ने गरेको। मोलासेस र बगासेस जस्ता Biproduct पनि निस्किने र विभिन्न माध्यामबाट खपत हुने गरेको। मोलासेस र स्पीरिट बङ्गलादेशसम्म निर्यात गर्ने गरेको ।
- मोलासेस भण्डारणको लागि ५ वटा भण्डारण ट्याङकी रहेको र थप १ लाख लीटर क्षमताको निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको ।
- मिलले उखु कृषकलाई समयमा नै भुक्तानी दिने गरेको दावी।

समस्याहरू

चिनी मिल

- एक मिल भएको क्षेत्रमा आएर अर्को मिलले उखु खरिद केन्द्र राख्ने गरेको ।
- किसानले आफ्नो सहजता र फाइदा हेरी एक जिल्लामा मात्र नभएर अर्को अर्को जिल्लामा पनि उखु क्रसिङ गर्न दिने हुँदा भुक्तानीमा असहज हुने गरेको।
- उखु उत्पादन पकेटहरूमा संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट विविध अनुदानकासाथ अन्य बालीहरूको पकेट तथा जोन कार्यक्रमहरू संचालन गरेको हुँदा उखु उत्पादन हुने क्षेत्रफलमा कमी आएको ।
- चिनी मिलहरूमा कृषकहरूले क्रसिङको लागि ल्याउने गरेको उखुबाट चिनीको Recovery Rate कम रहेको ।
- सरकारबाट उखु कृषकलाई दिने अनुदान रकम समय मै उपलब्ध नहुने ।

भुक्तानी समिति

- भुक्तानी समितिको संयोजक प्रशासनिक व्यक्ति रहेको हुँदा उहाँहरूलाई उखुको जात छुट्याउन कठिन हुने गरेको ।
- सबै उखु कृषकहरूको PAN No. नभएको हुँदा कृषकको खातामा सिधै अनुदान रकम पठाउन सहज नभएको । कृषकहरूको अनुदान रकम एकमुष्ट रुपमा सम्बन्धित बैकहरूमा पठाईने र बैकहरूले कृषकको खातामा भुक्तानी गर्ने प्रचलन रहेको ।

स्थानीय तह

- स्थानीय तहमा उखु कृषक सूचीकरण गर्न निकै कठीन हुने गरेको। स्थानिय तह ज्ञान केन्द्रले भन्दा / पनि चिनीमिलहरूले नै उखु कृषकहरूलाई lead गरेको अवस्था रहेको ।
- सर्लाही जिल्लाको बहरथवा नगरपालिकाको कृषि शाखाबाट उखु कृषक सूचीकरणका लागि २ पटकसम्म सूचना जारी गरेको भएता पनि कोही कृषक सम्पर्कमा नआएको ।
- चिनी मिलहरूले संकलन गरेको उखु कृषकहरूको विवरणलाई विश्वासको आधारमा सिफारिश गरि पठाउने गरेको ।

कृषकस्तर

- कृषक स्तरमा उन्नत जातबारे आवश्यक ज्ञानको कमी रहेको।
- उखुको MSP समयमा नतोकिदिँदा मिलहरूले अधिल्लो आ कै मूल्यमा कृषकको .व.उखु खरिद गर्ने खतरा रहने ।
- पहिले पहिले ५ बर्षसम्म खुट्टी बाली लिने गरेको मा हाल विभिन्न कारण २/ ३ पटक मात्रलिन सकिने अवस्था।
- उखु कृषकको लागि नेपाल सरकारबाट अनुदानमा उपलब्ध हुने रासायनिक मल पाउन कठिन हुने गरेकोले महङ्गोमा तथा नक्कली मलको प्रयोग हुने गरेको।

छलफलमा उठेका विषय तथा सुझाबहरू

- उखु कृषकहरूलाई चिनी मिलहरूले भन्दा पनि स्थानिय तह तथा कृषि ज्ञान केन्द्रले नै बढि सेवा टेवा/ पुऱ्याई व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।
- उन्नत उखु खेती तर्फ किसानलाई आकर्षण गर्न प्रयास गर्नुपर्ने।
- उखु उत्पादन पकेटहरूमा संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट उखु उत्पादन क्षेत्रहरूमा विविध अनुदानका साथ उखु बाली पकेट तथा जोन कार्यक्रमहरू संचालन गर्नपर्ने ।

- नेपाल सरकारबाट उपलब्ध हुने रासायनिक मल उखु कृषकको लागि आवश्यकता अनुसार उपलब्ध गराउनु पर्ने।
- उखु कृषकहरूको विवरण सम्बन्धित स्थानीय तहबाटै व्यवस्थापनपन गर्न तथा उखु कृषकहरूको अनुगमनका लागि स्थानीय तहमा पनि बजेट व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।
- उखु कृषकलाई प्रोत्साहन अनुदान प्रदान गर्नको लागि **Software बनाई EFT बाट** भुक्तानीको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- उखु कृषकलाई प्रदान गरिने प्रोत्साहन अनुदान उखु क्रसिङ भएको आर्थिक वर्षमा नै प्रदान गर्ने व्यवस्थापन गर्न पर्ने ।
- प्रत्येक मिलको **Command Area** तोकिनुपर्ने यसो गर्दा एक मिल भएको क्षेत्रमा आएर अर्को मिलले उखु खरिद केन्द्र राख्ने कार्य बन्द हुने र मिलले पनि आफ्नो क्षेत्रका कृषकलाई संरक्षण तथा प्रोत्साहनको लागि केही प्रयासहरू गर्न प्रेरित हुने तथा अनुदान व्यवस्थापनमा पनि सहयोग पुग्ने ।
- जिल्लामा उखु उत्पादनको आधारमा मात्र नयाँ चिनी मिललाई दर्ता गर्न दिनुपर्ने।
- मिलहरूले अघिल्लो आर्थिक वर्षमा तोकिएको मूल्यमा नै कृषकको उखु खरिद गर्ने खतरा आउन नदिन उखुको MSP उखु कटानी सुरु गर्नु अगाडि नै तोकिनुपर्ने।
- चिनी उद्योगलाई कृषि उद्योगको रूपमा दर्ता गरिनुपर्ने।
- नेपाल सरकारले छिमेकी मुलुक भारतबाट Sugar Recovery Rate बढी हुने उन्नत जातको उखु आयात गरी कृषकलाई खेती गर्न विशेष स्थान दिनुपर्ने।

खाँडसारी सम्बन्धी विवरण

- केही खाँडसारी उद्योग घरेलु तथा साना उद्योग कार्यलयमा र केही खाँडसारी स्थानीय तहमा दर्ता हुने गरेतापनि अधिकाशं खाँडसारी उद्योग कहीं कतै दर्ता नभई सञ्चालन हुने गरेको अवस्था हुँदा जिल्लामा यति नै उद्योग छन भनि एकिन गर्न कठीन देखिएको। यद्यपि जानकारीमा आएका केही उद्योगले भने भेली गुड/ उत्पादन गरी स्थानिय बजारमा बिक्री वितरण गर्ने गरेको पाइएको।
- सर्लाही जिल्लामा २-४ वटा घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयमा दर्ता भएको भएतापनि हाल भने सञ्चालनमा नरहेको पाइएको।केही खाँडसारी दर्ता नगरी सानो स्केलमा सञ्चालन हुन सक्ने अनुमान रहेको।

क्र.सं.	खाँडसारीको नाम	ठेगाना	दर्ता भएको मिति	दर्ता भएको निकाय	सन्चालकको नाम	सम्पर्क नं./ईमेल	खाँडसारी सन्चालन हुने अवधि	खाँडसारीमा हुने उत्पादन परिमाण मे.ट. (भेली/सख्खर/स्पिरीट/रक्सी..)	उत्पादन बिक्री हुने स्थान
१.	राज किशोर सहनी	बर्दिबास न.पा.- ७	दर्ता नभएको	-	राज किशोर सहनी	९८१७८०३६८५	२ महिना	१ मे.ट.	स्थानीय बजार
२.	राम सुवास यादव	बर्दिबास न.पा.- ७	दर्ता नभएको	-	राम सुवास यादव	९८००८५८१५७	५ महिना	४ मे.ट.	स्थानीय बजार
३.	योग नाथ रखाल	बर्दिबास न.पा.- ९	दर्ता नभएको	-	योग नाथ रखाल	९८४३२६२७३८	३ महिना	२ मे.ट.	स्थानीय बजार

४.	सूर्य देव महतो	बर्दिबास न.पा.- १३	दर्ता नभएको	-	सूर्य देव महतो	९८१७८३८९२५	१ महिना	०.७ मे.ट.	स्थानीय बजार
५.	उपेन्द्र महतो	बर्दिबास न.पा.- ९	दर्ता नभएको	-	उपेन्द्र महतो	९८१५८५९६७२	३ महिना	२ मे.ट.	स्थानीय बजार
६.	रविशंकर सिंह	मनराशिसवा न.पा.- २	दर्ता नभएको	-	रविशंकर सिंह	९८१७६०१३५९	-	-	स्थानीय बजार
७.	साह सख्खर उद्योग	गौशाला न.पा.- ०१	२०६६/०४/२८	घरेलु तथा साना उद्योग, जलेश्वर, महोत्तरी	तेतरी देवी साह	९८५४०३३८००	५ महिना	गुड- २५० मे.ट. भेली- १५० मे.ट.	स्थानीय बजार
८.	जनकल्याण उखु उत्पादक सहकारी सं.लि.	गौशाला न.पा.- ०४	२०७९/०७/०२	गौशाला न.पा., महोत्तरी	शिव नारायण महतो	९८०७६४५७२०	५ महिना	गुड- २५० मे.ट.	स्थानीय बजार

अनुगमनका केही झलकहरू

महालक्ष्मी सुगर्स प्रा.लि ,.बगदह ,वडा नम्बर ६,सर्लाही अनुगमन

महालक्ष्मी सुगर्स प्रा.लि ,.बग्दह ,वडा नम्बर ६,सर्लाही अनुगमन

अन्नपूर्ण सुगर एण्ड जनरल ई.प्रा.लि.: धनकौल, सर्लाही धनकौल, सर्लाहीको इन्दुशंकर चिनी उद्योग लि., प्रतिनीधिहरूसँग छलफल

महोत्तरीका सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारी र प्रमुख कोष लेखा नियन्त्रकसँगको छलफल

एभरेष्ट सुगर एण्ड केमिकल लि., महोत्तरी

जनकल्याण उखु उत्पादक कृषि सहकारीद्धारा सञ्चालन गरिरहेको खाँडसारी उद्योग

बरथवा नगरालिका-७, सर्लाही

उखु कृषकसँगको छलफल, सर्लाही

२१. सिन्धुली जिल्लामा सुन्तलाजात फलफूल बगैंचामा एचएलबी/ पीसीआर र सीटीभी/ इलाइजा नमूना संकलन तथा परिक्षणका लागि गरिएको भ्रमण प्रतिवेदन

भ्रमणको उद्धेश्य:

- फलफूल बगैंचा निरिक्षण/अनुगमन: PCR परिक्षणका लागि नमुना संकलन गरि सिट्रस ग्रिनिङ रोगको फैलावट बारे जानकारी लिने।
- सिट्रस ग्रिनिङ रोगको व्यवस्थापनमा भएका प्रयासहरु बारे कृषकहरुलाइ जानकारी गराउने।
- सिट्रस ग्रिनिङ रोगको सम्बन्धमा कृषकहरुको जिज्ञासा एवं समस्याहरुको बारेमा जानकारी लिने र व्यवस्थापनका लागि प्राविधिक परामर्श दिने।
- सुन्तलाजात फलफूलमा देखिएको सिट्रस ग्रिनिङ/ह्वाङलङविङ रोग सम्बन्धमा सरोकारवाला निकायहरु सँग अन्तरक्रिया गर्ने।

भ्रमण गरेको स्थान: सिन्धुली गोलान्जोर गाउँपालीका - नयाँखर्क, खनियाँखर्क, नाकाजुली।

भ्रमण अवधि: २०८१/०९/०६ देखि २०८१/०९/०८ सम्म

भ्रमणको विवरण:

- भ्रमण गरिएका जुनार बगैंचा तथा नर्सरीहरु:
  - गोलञ्जर-४, चुडामणी शर्मा

- गोलञ्जर-४, शेर बहादुर मगर
- गोलञ्जर-४, कृष्ण थापा
- गोलञ्जर-४, दिपक थापा

➢ पिसीआर परिक्षणका लागि संकलन गरिएको नमुना संख्या -३० वटा

➢ मिति २०८१/०९/०७ मा खनियाँखर्कमा कृषकहरुसँग HLB रोग सम्बन्धी अन्तरक्रिया गोष्ठी।

➢ मिति २०८१/०९/०८ मा खनियाँखर्कमा सरोकारवालाहरुसँग HLB रोग सम्बन्धी अन्तरक्रिया गोष्ठी सञ्चालन।

कृषक र सरोकारवालाहरुसँग अन्तरक्रिया गोष्ठीमा भएका क्रियाकलापहरुको संक्षिप्त विवरणः

❖ सिट्रस ग्रिनिङ रोगको बारेमा सरोकारवालाहरुसँगको अन्तरक्रिया कार्यक्रममा जिल्ला समन्वय समिति सिन्धुलीका प्रमुख श्री कार्साङ लामाको प्रमुख आतिथ्यता तथा उपप्रमुख श्री शान्ता कार्की र गोलञ्जर गाँउपालिका उपाध्यक्ष ज्वाला प्रसाद न्यौपानेको विशेष आतिथ्यता, राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र कीर्तिपुरका प्रमुख श्री महेश चन्द्र आचार्य, कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालयका प्रोफेसर डा. हिराकाजी मानन्धर, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना कार्यान्वयन एकाई सिन्धुलीका प्रमुख श्री यामकुमार श्रेष्ठ, कृषि विकास कार्यालयका प्रमुख श्री अरुण खनाल लगायत सिन्धुली जिल्लाका विभिन्न सरोकारवाला निकायहरुका प्रमुख एवं प्रतिनिधिहरु तथा कृषकहरुको उपस्थितिमा मिति २०८१/०९/०७ र ०८ गते अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरियो।

❖ उक्त अवसरमा प्रमुख अतिथि लामाले सिन्धुली जिल्ला जुनार उत्पादनमा प्रख्यात कमाएको जिल्ला भएको र पछिल्लो समय देखिएको सिट्रस ग्रिनिङ रोगको सचेतना र व्यवस्थापनमा सबै मिलेर अगाडी बढ्नु पर्ने र कृषकहरुले अवलम्बन गर्न सक्ने खालको प्रविधिको विकास गर्नुपर्ने बताउनु भयो।

❖ उपप्रमुख शान्ता कार्कीले रोग सुन्तलाजात फलफूलमा देखिएको रोगको व्यवस्थापनमा सबै मिलेर जानुपर्ने कुरामा जोड दिनुभएको थियो।

❖ राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र, कीर्तिपुरका प्रमुख श्री महेश चन्द्र आचार्यले राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रले गरेका प्रयासहरुको बारेमा जानकारी गराउनुभएको थियो।

❖ वरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृत सूर्य प्रसाद बरालले राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रबाट भएको PCR परिक्षणको नतिजाको बारेमा जानकारी गराउनु भएको थियो। उक्त गोष्ठीमा सिट्रस ग्रिनिङ रोग सम्बन्धमा विभिन्न ४ वटा सेसनहरु संचालन भएका थिए जसमा प्रशिक्षक डा. हिराकाजी मानन्धर र प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना कार्यान्वयन इकाइका प्रमुख श्री यम कुमार श्रेष्ठले सहजीकरण गर्नुभएको थियो।

कृषकसँगको अन्तरक्रिया गोष्ठीमा उठेका सवालहरुः

❖ सिन्धुली जिल्लामा सुन्तलाको बगैंचा ह्रास हुदै गएको हुँदा त्यहाँ सुन्तलाको उत्पादन र उत्पादकत्वमा कमि आएको हुदाँ किसानको मनोबल घटेको।

- स्वस्थ माउबोट रोपणका लागि जालीघर आवश्यक पर्ने हुँदा संघ तथा प्रदेशस्थित कृषि कार्यालयहरुले जालीघर निर्माणमा सहयोग गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको।
- PCR पोजिटिभ नतिजा आएका माउबोटहरु नष्ट गर्न कृषकहरु इच्छुक नभएको।
- सरकारी निकाय तथा निजि नर्सरीबिच समन्वय हुन नसक्दा किसानहरु हतोत्साहित भएका।
- संङ्कास्पद रोग लागेको माउबोटहरुको पहिचान गरि समयमै उक्त बोटको नमूना संकलन गरी PCR परिक्षण गरी किसानलाइ समयमै जानकारी गर्नुपर्ने।

सरोकारवालाहरुसँगको अन्तरक्रिया गोष्ठीमा उठेका सवालहरुः

- अमिलोजात फलफूल बाली मध्ये सिन्धुली जिल्ला जुनार खेतिको रुपमा प्रख्यात भएको र जुनार सुपरजोन पनि घोषणा भइसकेको हुँदा यो जिल्लामा जुनार खेति सँगसँगै सुन्तलाको पनि पकेट क्षेत्र भएको हुँदा सुन्तला बालीमा अरु जिल्लाको तुलनामा बढी मात्रामा PCR परिक्षणका लागि नमूना संकलन गरि परिक्षण गर्दा PCR पोजिटिभ नतिजा प्राप्त भएको।
- PCR पोजिटिभ नतिजा आएका माउबोटहरु नष्ट गर्ने, माटो उपचार गर्ने,
- Bud wood certification को अवधारणा अनुसार माउबोट, रुटस्टक (Trifoliate orange) र कलमी बिरुवाहरु जालीघर भित्र मात्र उत्पादन गर्ने भनिएता पनि सबै नर्सरी व्यवसायीहरुले जालीघर भित्र माउबोट लगायतका बिरुवाहरु उत्पादन नगरी खुला रुपमा बिरुवाहरु उत्पादन गरिरहेको अवस्था।
- सिट्रस ग्रिनिङ लगायत बाली उत्पादन प्रविधिमा देखिएको कमि कमजोरीहरुका कारण सुन्तलाजात फलफूलको खेति ह्रास हुँदै गएको र बिगतका दिनहरुमा भन्दा उत्पादनमा पनि कमि आएको साथै बिरुवा बिक्री बितरण पनि कम भएको।
- समुन्द्री सतहबाट १३०० मि. को उचाइ भन्दा कममा सिट्रस सिल्लाको प्रकोप अधिक मात्रामा देखिने भएको हुँदा उक्त उचाँइमा बिरुवा उत्पादन गर्न नहुने भनिएतापनि सिन्धुलीका प्राय नर्सरीहरु ११०० मि को उचाइमा रही बेर्ना उत्पादन गरी बिक्री बितरण गरिरहेको अवस्था पाइयो।

सुझावहरुः

- निजी नर्सरी व्यवसायीहरुले अनिवार्य रुपमा माउबोट, रुटस्टक (Trifoliate orange) र कलमी बिरुवाहरु जालीघर भित्र मात्र उत्पादन गर्ने।
- लक्षण देखिएको शंकास्पद माउबोटको PCR परिक्षणको लागि नमूना संकलन गरि परिक्षण गरि रोगको निक्यौंल गर्ने।
- नर्सरीमा रोगमुक्त स्वस्थ बिरुवा उत्पादन गर्ने र बिक्री बितरण गर्ने।
- रोग सार्ने सिट्रस सिल्ला किराको नियन्त्रण गर्ने ।
- जालीघर व्यवस्थापन र सरसफाइमा विशेष ध्यान दिने।
- क्वारेन्टिनको नियम पालना गर्दै रोग ग्रस्त बिरुवा ओसार पोसारमा रोक लगाउनुपर्ने।

निष्कर्षः

- ❖ चालु आ.व. मा सिन्धुली जिल्लाबाट जम्मा ३० वटा जालीघर भित्रको माउबोट सुन्तलाको PCR परिक्षणका लागि नमूना संकलन गरी परिक्षण गर्दा ३ स्यामपल पोजिटिभ र बाँकी २७ स्यामपल नेगेटिभ भएको पाइयो।
- ❖ पोजिटिभ देखिएको माउबोट जरैबाट उखेलेर नष्ट गर्ने, माटो उपचार गर्ने र स्वस्थ माउबोट रोप्ने।
- ❖ सम्पूर्ण सरोकारवालाहरु (नेपाल सरकार, किसान, निजी व्यवसायी आदि) ले सिट्रस ग्रिनिङ रोगको नियन्त्रण गर्नका लागि आ-आफ्नो क्षेत्रको भूमिका जिम्मेवारीपूर्वक निभाउने।
- ❖ स्वस्थ माउबोट, बिरुवा उत्पादन तथा बिक्री वितरण गर्नका लागि आवश्यकता अनुसार माउबोटको नमूना संकलन गरि PCR परिक्षण गर्ने, नियमित रुपमा निजी नर्सरी र बगैंचाको निरिक्षण गर्ने।
- ❖ रोगग्रस्त बिरुवाको पैठारी तथा बिक्री बितरणमा रोक लगाउने।

२२. कृषि विकास फार्म सुन्दरपुरको अनुगमन प्रतिवेदन

भ्रमणकर्ताको नाम- प्रकाशकुमार सन्जेल, महानिर्देशक, कृषि विभाग
भ्रमणको उदेश्य- कृषि विकास फार्म सुन्दरपुरको फार्म दिवसमा सहभागि हुने तथा उक्त फार्म अनुगमन गर्ने
भ्रमण अवधि- मिति २०८१।११।२४ देखि २०८१।११।२५
भ्रमण गरेको स्थान- सुन्दरपुर, कञ्चनपुर ।

पृष्ठभूमि

कृषि विभाग अन्तरगत रहेका विभिन्न ६ वटा केन्द्रहरु मातहत तरकारी, फलफूल, मौरी र रेशम तथा कृषि यान्त्रीकरण सम्वध्द १४ वटा फार्म केन्द्रहरु रहेका छन् र ती फार्महरुलाइ विशिष्टताको केन्द्र (Center of Excellence) को रुपमा विकास गर्ने विभागको सोच रहेको सन्दर्भमा बाली वीउ उत्पादनको थलोको रुपमा रहेको कञ्चनपुर, सुन्दरपुरस्थित कृषि विकास फार्मको यही २०८१।११।२५ गते परेको फार्म स्थापना दिवसमा आतिथ्यता एवं स्थानीय तह र प्रदेशसंग समन्वय र सहकार्य प्रवर्द्धन एवं फार्मवाट सञ्चालित क्रियाकलापहरुको अनुगमनका लागि यो भ्रमण गरिएको ।

भ्रमणको उद्देश्य

१. कृषि विकास फार्म सुन्दरपुरको फार्म दिवसमा सहभागि हुने ।
२. बाली वीउ उत्पादनको थलोको रुपमा रहेको कञ्चनपुर, सुन्दरपुरस्थित कृषि विकास फार्मको यही २०८१।११।२५ गते परेको फार्म स्थापना दिवसमा आतिथ्यता एवं स्थानीय तह र प्रदेशसंग समन्वय र सहकार्य प्रवर्द्धनको पहल गर्ने ।
३. कृषि विकास फार्म सुन्दरपुरको अनुगमन गर्ने ।

फार्म अवलोकन/अनुगमन/निरीक्षण र फार्म दिवस कार्यक्रममा सहभागि हुँदाका क्रममा अनुभूत गरिएका विषयहरु र दिइएका पृष्टपोषण/निर्देशन

१. फार्मको करिव १३ हेक्टर क्षेत्रफल सबै उपयोगमा आएको छ, यस सराहनीय पक्ष हो ।
२. फार्ममा हाल गहुँ, तोरी र मुसुरो खडा बालीको रुपमा रहेको अवस्था छ । गहुँको वीउ उत्पादन राष्ट्रिय औषतभन्दा केही बढी नै रहेको जानकारी गरियो । उत्पादित वीउ ५ प्रदेशका ९ जिल्लामा उपलव्ध गराइने गरेको जानकारी गरियो । थप वीउ उत्पादनका लागि जमिनको अभाव रहेको देखियो ।
३. कार्यालयका निमित्त प्रमुख श्री गोपाल भट्टराइले फार्म सुधारको प्रयासहरु गर्नुभएको देखियो। विशेषगरि उपलव्ध जातहरुको प्रदर्शन, नयाँ जात/प्रविधिको Adaptive trial लगायतका कार्यहरु प्रभावकारी देखिन्छ ।
४. फार्मका गतिविधीहरुलाइ स्थानीय तहसंगको समन्वयमा Outreach activities मार्फत सञ्चालन गर्न सुझाव दिइयो ।
५. चालु आर्थिक वर्षको स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार कार्यालय सुरक्षाका लागि पर्खाल निर्माण कार्य भइरहेको अवलोकन गरियो । थप करिव २ किलोमिटर पर्खाल लगाउनुपर्ने र सो को लागि उल्लेख्य पूंजिगत बजेट आवश्यक देखिएको सन्दर्भमा विभागसंग समन्वय गरि आगामी आ.व. २०८२/८३ को बजेट तथा कार्यक्रम छलफलका क्रममा प्रस्ताव पेश गर्न अनुरोध गरियो ।
६. फार्मलाइ विशिष्टताको केन्द्र (Center of Excellence) को रुपमा विकास गर्ने सन्दर्भमा विकास गर्नुपर्ने भौतिक पुर्वाधार, आवश्यक जनशक्ति सहित प्राविधिक प्रस्ताव समेत तयार गर्न निर्देश गरियो ।
७. फार्म दिवसको कार्यक्रम अलि साँघुरो भएको अनुभूत भयो । केही कर्मचारीलाइ पुरस्कृत गर्ने र कार्यालयको वारेमा प्रस्तुतीकरणमा मात्र सिमित नभइ आगामी दिनमा फार्मले विकास गरेका प्रविधि/गरेका अध्ययनको नतिजा सहित कार्यक्षेत्रसंग सम्वन्धित नविन विषयहरुको प्रदर्शनी सहित स्थानीय तह र प्रदेशसंग समन्वयात्मक कार्यक्रमहरु सहित यो दिवस मनाउन सुझाव दिइयो ।
८. विशेषगरि स्थानीय तहले अनुभूत गर्ने गरि समन्वयात्मक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने, किसानहरुको सिकाइको थलो (Learning Center) को रुपमा विकास गर्ने, आवासीय तालिमहरु सञ्चालन गर्नेजस्ता कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न सुझाव दिइयो ।
९. फार्म यान्त्रीकरणमा गइरहँदा ज्यामी ज्यालामा भएको खर्चको तादाम्यता तथा उत्पादन सामग्री र राजश्वको वीचको सामन्जस्यतालाइ पनि ध्यानमा राखि फार्मको कार्यक्षेत्र अनुसार आगामी आ.व. २०८२/८३ को कार्यक्रम तथा बजेट प्रस्ताव गर्न निर्देश गरियो ।

तस्वीरहरु

२३. स्थानीय स्तरमा कृषि यन्त्र उत्पादनको अवस्था र समस्या बारे गरिएको अनुगमन भ्रमणको प्रतिवेदन

भ्रमण अवधीः मिति २०८१/०९/२९ देखि २०८१/१००/५ सम्म

भ्रमणका सहभागीहरुः

- राजेन्द्र कोइराला (उप महानिर्देशक, कृषि बिभाग),
- बरिष्ठ कृषि ई. संगीता श्रेष्ठ (कृषि बिभाग),
- ई. गंगाराम भण्डारी (राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार)

भ्रमणको उद्देश्यः स्थानीय स्तरमा कृषि यन्त्र उत्पादनको अवस्था र समस्या बारे अध्ययन तथा अनुगमन

भ्रमण गरिएको स्थानः मकवानपुर, चितवन, पूर्वी नवलपरासी

अवलम्बन गरिएको विधीः

- सर्वेक्षण प्रश्नावली फारम सम्बन्धित उधोगीसंग सोधपुछ गरि भर्नुको साथै उधोगको स्थलगत अबलोकन,
- कृषि विकास निर्देशनालयको यान्त्रीकरण सम्बन्धि क्रियाकलापको अनुगमन तथा छलफल
- मिति २०८१र१०/१ गते गैडाकोट-१४, नवलपुर मा रहेको NC Agrotech Industries pvt. Ltd, सगरमाथा कृषि औजार उधोग, गैडाकोटमा स्थलगत अबलोकन

भ्रमणको गतिविधी तथा उपलब्धीः

१. नवलपरासी

१.१ NC Agrotech Industries pvt. Ltd, गैडाकोट-१४, नवलपुरको अनुगमन

गैडाकोट-१४, नवलपुर मा रहेको NC Agrotech Industries pvt. Ltd, भ्रमण गरि त्यहाँ उत्पादन गर्ने गरिएको King oyster mushroom farm, गोब्रे च्याउ, बायो फर्टिलाइजर, Toothpicks प्लान्ट, बायो ब्रिकेट उत्पादन प्रणाली को अबलोकन गरियो । त्यस उधोगका संचालकले अत्याधुनिक च्याउ उधोगका उपकरण, उत्पादन बिधिको जानकारी सहित, च्याउमा देशलाइ आत्मनिर्भर बनाउने उद्धेश्य सहित च्याउ ब्यबसायी लागिरहेको र राजा च्याउ जुन नेपालमा २०७८ देखि ब्यबसायिक उत्पादन गर्न शुरुगरेको बारे जानकारी दिनु भयो ।

NC Agrotech Industries pvt. Ltd **मा** King oyster mushroom production process को अवलोकन गर्दे कृषि बिभागका उप महानिर्देशक ज्यू समेतको टोली

१.२ सगरमाथा कृषि औजार उद्योग, गैडाकोट २, नवलपुर

गैडाकोटमा अवस्थित **सगरमाथा कृषि औजार उधोग** को भ्रमण गरि त्यस उधोगले हाल उत्पादन गरिरहेका कृषि औजार, मेशिनरी, यन्त्र उपकरणको बारेमा जानकारी प्राप्त गरियो । त्यस उधोगका प्रोप्राइटर छेत्र बहादुर पौडेलले सर्वेक्षण प्रश्नावली मा समेटिएका बिषयबस्तु,कारखानाको अवस्था, उधोगका अवस्था को बारेमा जानकारी दिनुभयो। उहाले भारतबाट सिप सिकेर नेपालमा कामगर्दै पछि आफै कृषि उधोगपति बनेको जानकारी दिदै हाल दुइ स्थानमा कारखाना खोलेको जानकारी गराउनु भयो । कुखुरापालन उपकरण, अर्ग्यानिक मल उपकरण, थ्रेसर, सिड ग्रेडर तथा विभिन्न कृषि औजार तथा टुल्स उत्पादन एवं मर्मत सेवा प्रदान गरेको पाइयो । हाल सम्म कुनै सरकारी सहयोग नलिएको भएपनि कारखाना राम्रो संग चलेको स्थिति रहेको पाइयो । कृषि उधोगको प्रबर्धनमा राज्यको तर्फबाट सहयोग भएमा थप राम्रो गर्न सक्ने उहाको भनाइ थियो ।

२. चितवन जिल्ला

मिति २०८१/१०/०२ गते चितवन, रामपुरमा रहेको राष्ट्रीय मकै वाली अनुसन्धान कार्यक्रममा अनुगमन गरियो।

२.१ कृषि तथा वन बिश्वबिधालयका प्राध्यापक, डा. ऋषिराम कट्टेल तथा राष्ट्रीय मकै वाली अनुसन्धान कार्यक्रमका बैज्ञानिक डा. महेन्द्र त्रिपाठी संग **स्थानीय स्तरमा कृषि यन्त्र उत्पादनको अवस्था र समस्या** सम्बन्धमा छलफल गरियो भने स्थानीय कृषि औजार उत्पादकहरुको बारेमा जानकारी प्राप्त गरियो।

२.२ आरन उधोग

भरतपुर महानगरपालिका -१९ , रामपुरमा रहेको आरन उधोगको, अबलोकन तथा सर्वेक्षण सम्पन्न गरियो 1 गोरखा जिल्लाबाट चितवन आई आरन तथा केहि आधुनिक उपकरण राखी कृषि औजार (कुटो कोदालो, हसिया, खुकुरी,

दाउ, फाली, बन्चरो इत्यादी) तथा ग्रिल को काम बैकल्पिक पेशाको रुपमा संचालन गर्दै आउनु भएको र उत्पादित कृषि औजार चितवन तथा गोरखा जिल्ला मा लगेर तथा आरन बाटै पनि बेच्ने गरेको कुरा बताउनु भयो I आरन ब्यबसायी हरुले कबाडी बाट कच्चापदार्थ लिने गरेको पाइयो I त्यस्तै भरतपुर महानगरपालिका बाइपास रोड स्थित गणपति मेटल उधोग तथा गोर्खाली कृषि औजार उधोग का संचालक हरु संग पनि अन्तरक्रिया गरि उधोगी को वर्तमान अवस्था, उत्पादित सामाग्री, बजारमा बिक्रीवितरण को अवस्था र उनीहरुको समस्याको बारेमा जानकारी प्राप्त गरियो ।

२.३ श्री बाबा कृषि औजार उधोग, रत्ननगर, चितवन

रत्ननगर चितवन स्थित श्री बाबा कृषि औजार उधोग भ्रमण गरि सर्वेक्षण फारममा उल्लेखित प्रश्नहरुको जानकारी प्राप्त गरियो ।२०३८ साल देखि निरन्तर कारखाना चली रहेको र थ्रेसर, UMB प्रेस मेशिन, सीड ट्रिटर, ग्रेडर, पी .टि.ओ संचालित थ्रेषर उत्पादन गर्दै आईरहेको पाइयो । रबिन्द्र कर्माचार्यले कारखानामा रहेका उत्पादन उपकरण, मिस्त्री जनशक्ति, उत्पादन विवरण र बिक्रि वितरण एवं कृषि उधोगको बारेमा जानकारी दिनु भयो । हाल स्वदेशी कृषि यन्त्र उत्पादनको मागमा कमि आएको ले अन्य निर्माण उपकरण बैकल्पिक रुपमा उत्पादन गरेको पाइयो । आयातित कृषि औजार यन्त्रले स्थानीय उधोगको माग घटाएकोले उधोगहरु समस्यामा रहेको जानकारी गराउनु भयो ।

२.४ श्री विनायक कृषि औजार उधोग, रत्ननगर-४

रत्ननगर-४ स्थित श्री विनायक कृषि औजार उधोग को भ्रमण गरि त्यस उधोग को बारेमा जानकारी हासिल गर्नु को साथै सर्वेक्षण प्रश्नावलीमा छलफल गरियो । ट्रली, थ्रेसर, कल्टिभेटर, वीडर, स्यालो ट्यूव वेलको चेक भल्व इत्यादी सामाग्री उत्पादन गर्ने उधोगले हाल बजारको अभावमा चेक भल्वको उत्पादनमा जोड दिइरहेको पाइयो ।आयातित कृषि औजारसंग स्वदेशी उधोगले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने भएकोले राज्यले संरक्षण आवश्यक रहेको भनाइ ब्यक्त गर्नु भयो ।

३. मकवानपुर

मिति २०८१/१०/०२ देखि २०८१/१०/०३ गते सम्म कृषि बिकाश निर्देशनालय, बागमती प्रदेश, हेटौडा र स्थानिय कृषि यन्त्र उत्पालकहरुको स्थलगत अनुगमन गरियो।

३.१ कृषि बिकाश निर्देशनालय ,बागमती प्रदेश, हेटौडा

बागमती प्रदेश, कृषि तथा पशुपंक्षी विकाश मन्त्रालय, कृषि बिकाश निर्देशनालय, हेटौडामा भ्रमण गरि त्यस निर्देशनालयका निर्देशक श्री सुधिर श्रेष्ठ र अन्य कर्मचारीहरुसंग कृषि यान्त्रिकरण, स्वदेशी उधोगबाट उत्पादित कृषि औजार र प्रविधिमा प्रोत्साहन कार्यक्रम संचालन कार्यविधि २०८१ को व्यवस्था, कार्यान्वयन अबस्थाको बारेमा छलफल गरियो । गत बर्षमा केवल ३ वटा मात्र आबेदन मात्र प्राप्त भएको र यस वर्ष सूचना प्रकाशित गरिसकेको जानकारी गराउनु भयो। स्वदेशी उधोगिहरुको न्यून सहभागिता भएको पाइयो भने, उधोगीको माग अनुसार कार्यालयले कार्यविधिमा संसोधन गर्न सधै तयार रहेको पाइयो। मेड इन नेपाल र मेक इन नेपाल शिर्षकमा विभिन्न उपकरणहरुमा बिक्रीको आधारमा उधोगीले अनुदान प्राप्त गर्ने सक्ने प्राबधान रहेको पाइयो । आगामी दिनमा स्थानीय स्तरमा उत्पादन गरिने कृषि उधोगको प्रबर्धनको बिषयमा छलफल गरि केहि उधोगीहरुको स्थलगत अबलोकन कार्य सम्पन्न गरियो ।

३.२ महाशक्ति वर्कशप, खैरहनी नगरपालिका – ८ पर्सा बजार

खैरहनी नगरपालिका – ८ पर्सा बजार स्थित महाशक्ति वर्कशप ले उत्पादन गर्ने कृषि औजार केज व्हील, हयारो, ट्रलीको बारेमा त्यस कारखानाका संचालक श्री जित बहादुर सेडाईले जानकारी प्रदान गर्नु भयो । कारखानाको वर्तमान अवस्था अनुगमनको साथै स्वदेशी कृषि उधोगको समस्या र समाधान सम्बन्धमा छलफल गरियो । बजारमा न्यून माग र कृषि ऋण सम्बन्धमा राष्ट्र बैकको व्यवस्थाको कारण समस्या रहेको जानकारी गराउनु भयो ।

३.३ मेनुका इन्जिनियरिङ्ग, खैरहनी न.पा.१, तरकारी चोक

२०५१ साल देखि चलिरहेको खैरहनी तरकारी चोक मा रहेको मेनका इन्जिनियरिंगको अनुगमन गरि त्यस उधोगको वर्तमान अवस्था र नेपालमा कृषि उधोगको प्रवर्द्धन बिषयमा संचालक बुद्दिराज पाठक संग छलफल गरियो । बजारको न्यून मागको कारण उधोग राम्रोसंग चल्न नसकेको बताउनु भयो । बिगतमा ह्यारो, कल्टिभेटर, थ्रेसर लगायतका कृषि उपकरण उत्पादन गर्ने गरेकोमा हाल थोरै मात्र कृषि यन्त्र उपकरण उत्पादन गर्दै आएको र थप ठुला सेड निर्माण गर्दै आएको जानकारी गराउनु भयो ।

३.४ नव दुर्गा रिपेयारिङ्ग वर्क्स, हेटौडा उपमहानगरपालिका ५, पिप्ले

हेटौडा उपमहानगरपालिका ५ पिप्ले स्थित नव दुर्गा रिपेयारिङ्ग वर्क्स को भ्रमण गरि त्यस उधोगले उत्पादन गर्दै आएको कल्तिभेटर, केज व्हील, ट्रली इत्यादी को बारेमा जानकारी लिनुको साथै कृषि उधोगीको समस्या बारेमा सर्वेक्षण प्रश्नावली फारम भर्ने कार्य सम्पन्न गरियो । बागमती प्रदेशले संचालन गरेको स्वदेशी उधोगबाट उत्पादित कृषि औजार र प्रविधिमा प्रोत्साहन कार्यक्रमको बारेमा जानकारी पनि प्रदान गरियो । कृषि उधोग को वर्तमान अवस्था, समस्या बुझ्नुको साथै नीतिगत रुपमा सम्बोधन गर्नुपर्ने सुझावहरु संकलन गरियो ।

३.४ स्यांग्बो मेकानिकल यान्त्रिकरण कारखाना, हेटौडा उपमहानगरपालिका २

हेटौडा उपमहानगरपालिका २ स्थित स्यांग्बो मेकानिकल यान्त्रिकरण कारखाना ले उत्पादन गर्दै आएको कोदो थ्रेसर, मकै थ्रेसर तथा अन्य औजार उपकरण को बारेमा अबलोकन गर्नुको साथै सर्वेक्षणकार्य सम्पन्न गरियो ।

३.५ राधे श्याम फलाम उधोग, हेटौडा उपमहानगरपालिका

हेटौडा उपमहानगरपालिकामा रहेको राधे श्याम फलाम उधोगमा भ्रमण गरि छलफल कार्य सम्पन्न गरियो । सहुलियत ऋण, अनुदान नपाएको र बजारको समस्या रहेको गुनासो उहाको रहेको पाइयो । उधोगले साना साना हाते कृषि यन्त्र उपकरणको साथै हाइड्रोलिक मेशिन पनि माग बमोजिमको बनाउने गरेको जानकारी दिइयो ।

२४. बागवानी विकास केन्द्र, दार्मा, हुम्लाको अनुगमन भ्रमणको प्रतिवेदन।

भ्रमण टोलीका सदस्यहरु: -

- श्री राजेन्द्र कोइराला, उप-महानिर्देशक, कृषि विभाग
- श्री यामकुमारी श्रेष्ठ, वरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृत, कृषि विभाग
- श्री रञ्जु महर्जन, बागवानी विकास अधिकृत, कृषि विभाग

भ्रमण अवधि: - २०८१/१२/१८ देखी २०८१/१२/२४ सम्म

भ्रमणको उदेश्य: "बागवानी विज्ञहरुको सहभागितामा बागवानी विकास केन्द्र, दार्मा, हुम्लाको अनुगमन गरि समस्या समाधानका लागि पृष्ठपोषण कार्यक्रमको अनुगमन निरीक्षण गर्न ।

सम्पादित मुख्य मुख्य काम

कृषि विभाग, कृषि उत्पादकत्व महाशाखाको आयोजनामा भएको "बागवानी विज्ञहरुको सहभागितामा बागवानी विकास केन्द्र, दार्मा, हुम्लाको अनुगमन गरी समस्या समाधानका लागि पृष्ठपोषण कार्यक्रम" मा कृषि विभागका उप-महानिर्देशक श्री राजेन्द्र कोईराला, बरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृत याम कुमारी श्रेष्ठ, बागवानी विकास अधिकृत रञ्जु महर्जन, राष्ट्रिय वागवानी अनुसन्धान केन्द्रका बरिष्ठ बैज्ञानिक अमर वहादुर पुन तथा बागवानी विकास केन्द्र पाँचखालका बरिष्ठ बागवानी विकास अधिकृत बिष्णु बोगटी सहितको टिमले स्थानिय कृषक, अगुवा, कर्मचारी तथा फार्ममा कार्यरत अन्य व्यक्तिसँग छलफल गरि फार्मको गतिविधिको जानकारी प्राप्त गरियो। मिति २०८१/१२/१८ गते काठमाण्डौ देखि सुर्खेत सम्मको हवाई यात्रा पश्चात रिजर्भ गाडिमा बागवानी विकास केन्द्र, हुम्ला २०८१/१२/२० गते पुगेर

२०८१/१२/२१ गते अवलोकल, अनुगमन तथा छलफल गरि २०८१/१२/२४ गते काठमाण्डौ फर्कियो।

फार्मको अनुगमनको क्रममा देखिएका बिषयहरुः

- फार्ममा स्याउको कलमी बिरुवा उत्पादन भएता पनि विक्रि वितरण हुन नसकेको।
- ओखरमा कलमी गरिएको विरुवा उत्पादन शुरु गरिएको, हाल कलमी सफल प्रतिशत कम रहेको।
- बीउआलु उत्पादनमा बीउ चक्र पुरा नभएको।
- गाँजरको बीउ उत्पादन शुरुवात गरिएको।
- उच्च घनत्वको स्याउको विरुवा लगाईएको।
- बीउ तथा विरुवा उत्पादनको लागि प्लाष्टिक घरहरु निर्माण भएको।
- लिवर्डसँगको समन्वयमा विभिन्न स्थानमा गरिएको क्रियाकलापको बोर्डहरु व्यवस्थित राखिएको तथा समन्वयमा गहुँ र जौ लगाईएको।
- हेजलनटको विरुवाहरुमा उत्पादन भएता पनि चराचुरूङ्गिको कारण आशातित उत्पादन लिन नसकेको।
- फार्मको मूख्य तथा गह्रा मिलेको क्षेत्रमा हाडे ओखरको विरुवा रहेको कारण उक्त जग्गाबाट आशातित उत्पादन लिन नसकिएको।
- स्याउको बगैंचामा रहेका विरुवाहरु ५० वर्ष भन्दा पुरानो भएको कारण उत्पादनमा कमि भएको।
- फार्ममा स्याउको लागि स्टोर नभएको।
- आलुको लागि भएको स्टोरमा गुणस्तरिय भण्डारण हुन नसकेको।
- फार्मको माथिल्लो भेगमा सिंचाईको लागि पानीको अभाव रहेको।
- दुम्सि, बादर तथा वदेलबाट बालीनाली नोक्सान हुने गरेको ।
- स्थानिय बासिन्दाहरुले चौपायाहरु खुल्ला चरणको लागि छोड्दा फार्मको क्षेत्रमा आई क्षति हुने गरेको
- मोटरबाटोको कारण फार्मको जग्गामा क्षति पुगेको।
- फार्ममा कार्यालय भवन, कर्मचारी आवास तथा स्टोर भवनहरु पुरानो तथा जिर्ण भएको कारण कर्मचारीहरुमा उत्साह तथा उत्प्रेरणामा कमि।
- नेपाल कै कृषिहरुको कार्यालय मध्ये दुर्गममा रहेको कार्यालय भएता पनि एथेष्ठ रुपमा वजेट विनियोजन हुन नसकेको।

समस्या समाधानको लागि सुझावहरूः

- फार्मको विरुवा विक्रि वितरण गर्नको लागि प्रादेशिक कार्यालयहरुलाई फार्मको विरुवालाई प्राथमिकता दिनको लागि मन्त्रालय/निर्देशनालयले उपयुक्त वातावरण वनाउनको लागि समन्वय गर्ने। तथा सम्भावित स्थानियतहसँग सम्पर्क गर्दा बिरुवा विक्रि वितरणको समस्यालाई कम गर्न सकिन्छ।
- आलुको पूर्वमूल बीउ लगाई मुल, प्रमाणित प्रथम र द्वितिय उत्पादन गरी उन्नत बीउ विक्रि वितरण गरी बीउ उत्पादनको चक्र पुरा गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- स्याउको उच्च घनत्वको विरुवा लगाईएकोमा यसको प्राविधिक पक्षको समेत ख्याल गरी कृषकहरुलाई भविष्यमा यस सम्वन्धि स्थलगत रुपमा व्यवहारिक तालिम समेत सञ्चालन हुने गरी बगैंचा विस्तार तथा प्राविधिक पक्षको खोजी गरी कार्यान्वयन गर्दा नयाँ प्रविधि तर्फ कृषकलाई आकर्षित गर्न सकिने सम्भावना रहको छ।

- गाँजरको बीउ उत्पादनको लागि बागवानी अनुसन्धान केन्द्र, राजीकोट, जुम्लासँग प्राविधिक समन्वय गरी मुल बीउ उत्पादन थालनी गर्दा गुणस्तरिय बीउ उत्पादनमा सहयोग हुने देखिन्छ।
- लिवर्डसँग समन्वयमा गरिएको गहुँ तथा जौ खेतीमा कृषकको समस्यालाई सम्वोधन गर्ने किसिमका कार्यात्मक अनुसन्धानका विषयहरु समेत समेट्दा उपयोगि हुने देखियो। साथै लिवर्डसँग स्याउ, ओखर तथा आलुसँग सम्वन्धित विषयमा समेत सहकार्य गर्न सकिएमा फार्मको उदेश्यलाई सहयोग पुग्ने देखिन्छ।
- फार्ममा रहेको हेजलनटको प्रचुर सम्भावना हुँदा हुँदै पनि ओझेलमा परेको छ। यसलाई मूख्यत चराबाट जोगाई उत्पादनलाई बजारसम्म पुऱ्याउदा यसको व्यवसायिक खेति वढ्न सक्ने देखिन्छ। फार्ममा भएको हेजलनटको प्रचार प्रसार समेत गर्दा यसको व्यवसायिक खेती तर्फ आकर्षित गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ।
- फार्म स्थापनाकालमा विरुवा लगाउँदा मुख्य बीचको भागमा हाँडे ओखरको विरुवा लगाईएको हुँदा उक्त स्थानमा सो विरुवाहरुलाई टप वर्किङ्ग गरी प्रचलित तथा आयातित नयाँ जातको सायन लगाई सुधार गर्न सकिन्छ।
- फार्ममा लगाईएका विरुवाहरु प्राय ५० वर्ष भन्दा माथिका रहेको हुदाँ हाल रहेको जातको संरक्षण हुने गरी पुराना बोटहरु हटाई नयाँ रोपण गर्दा उत्पादनमा बृद्धि तथा विरुवा उत्पादनको लागि सायनको उपलव्धता वढि हुने देखिन्छ।
- केन्द्रमा रहेको आलुको रष्टिक स्टोरमा सापेक्षिक आद्रता कमि भएको कारण आलु चाउरिने समस्या रहेको हुदा उक्त स्टोरलाई आद्रता वढाउन मिल्ने गरि हावाको वहाव मिल्ने गरि मर्मत तथा पानीको च्यानलहरु लाई थप गर्दा प्रभावकारी हुने देखिन्छ। साथै उच्च पहाडि भेगमा खाडलमा आलुको भण्डारण गरिने परम्परागत तरिकालाई केहि सुधार गरि फार्ममा पनि अनुसन्धानात्मक प्रयोग गर्दा यसको नतिजावाट कृषक लाभान्वित हुने देखिन्छ।
- फार्मको माथिल्लो भागमा सिंचाईको समस्या रहेको हुदाँ खाने पानि संकलन, वर्षातको पानी संकलन वा हिउँको पानी संकलन वा अन्य मुहानको खोजि गरी पानी ल्याउन सकिने सम्भावना रहेको छ र सो को लागि वजेट समेत आवश्यक पर्ने देखिन्छ।
- प्राय फार्मको जग्गा पूर्ण रुपमा घेरवार नभएको हुँदा फार्ममा उत्पादित बालीनाली विरुवाहरु जंगली जनावर तथा स्थानियको खुला चौपायाबाट क्षति हुने गरेको तथा खुल्ला भएको कारण वदेल भालु लगाएतका जंगली जनावरबाट फार्मका कर्मचारीहरुलाई आक्रमण हुने जोखिम वढि भएको हुँदा कर्मचारीको ज्यानको सुरक्षार्थ तथा फार्मको वोट विरुवाको सुरक्षार्थ फार्मको चारै तिर जंगली जनावर तथा स्थानिय चौपायाहरु छिर्न नसक्ने गरि पक्की घेरवार गर्न तत्काल आवश्यक रहेको देखिन्छ।
- केन्द्रको कार्यालय भवन तथा आवास भवनहरु जिर्ण र अपुग भएको हुदाँ सो को व्यवस्था हुन आवश्यक देखिन्छ। अति दुर्गम स्थानमा भएको कार्यालयमा काम गर्ने कर्मचारीलाई सुविधा जनक आवास हुँदा उत्प्रेरणा समेत हुने देखिन्छ।
- भौगोलिक रुपमा विकटमा रहेको कार्यालयको लागि एथेष्ठ रुपमा वजेट विनियोजन हुनुपर्ने देखिन्छ।
- निष्कर्षमा यस फार्म हालै मोटरबाटोसँग जोडिएको हुँदा यस्को पूर्वाधार विकास तथा अन्य प्राविधिक विकास गर्दा यस केन्द्रले हुम्ला र मुगु जिल्ला तथा उच्च पहाडि भेगमा स्याउ, ओखर र आलुको विकासमा राम्रो टेवा पुऱ्याउन सक्ने देखिन्छ।

भ्रमणमा क्रममा लिइएका केही तस्बिरहरुः

बागवानी विकास केन्द्र, हुम्ला परिसरमा सामुहिक तस्विर

केन्द्रमा, ओखरका कमली गरिएका विरुवाहरु

केन्द्रको भवन तथा आवास

केन्द्रमा रहेका ओखरका बोटहरुमा नँया पालुवा पालाउँदै

केन्द्रको जग्गामा लगाइएका विभिन्न फलफूल तथा तरकारीको अनुगमन गर्दै

केन्द्रमा रहेका ओखर, स्याउ र **Hazal nuts** का बोटहरु

केन्द्रमा स्याउ, आलु र ओखर लगाएका कृषकहरुसँग छलफल गर्दै

केन्द्रको प्लाष्टिक टनेलमा गाँजरका बेर्नाहरू

केन्द्रमा आलु उत्पादन हुने क्षेत्र

स्याउको बोटमा नयाँ पालुवा र फुल फुल्दै

केन्द्रमा रहेको **Hazal nuts** को बोटहरु

उच्च घनत्वमा लगाइएको स्याउका बिरुवाहरु

६.१.३ कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र हरिहरभवन, ललितपुरबाट भएको अनुगमन प्रतिवेदन

१. कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, धनुषाबाट संचालन गरिएका कार्यक्रमहरुको अनुगमन

भ्रमण आदेश नं.:४८

भ्रमण टोली प्रमुख : टीकाराम शर्मा

भ्रमण अवधि : २०८१/०७/२९ देखि २०८१/०८/०५

भ्रमण स्थानः धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही

क. भ्रमण उद्देश्य : कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, धनुषाबाट संचालन गरिएका कार्यक्रमहरुको अनुगमन गर्ने।

ख. सम्पादित मुख्य मुख्य काम :

- २०८१/०७/३० मिथिला नगरपालिका-३, नक्टाझिजमा रहेको गत वर्ष डिप बोरिङ्गमा अहिले २५०० मिटर भूमिगत नाला निर्माण गरी ११५ विघा जमिनमा सिचाई गरी उखु, गहुँ र तरकारी खेती गरेर किसानहरु लाभान्वित भएको स्थलगत अनुगमन गरि किसानहरुसँग जानकारी लिईयो।
- २०८१/०८/०१ गते कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, धनुषाको यस आ.व.को कार्यक्रम संचालन सम्बन्धि केन्द्र प्रमुख सहित अन्य कर्मचारीहरुसँग बसि छलफल गर्नुका साथै कार्यालयको आन्तरिक अनुगमन गरियो।
- २०८१/०८/०२ गते गौशाला नगरपालिका महोत्तरीका उपमेयर श्री रेनु कुमारी र कर्मचारी अधिकृत छैठौ श्री विपिन आचार्सँग यस आ व मा संचालन हुने शसर्त तर्फका कार्यक्रमको वारेमा जानकारी लिइयो ।साथै कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, धनुषाबाट संचालित कार्यक्रमहरुबाट भएका उपलब्धिहरु बारे छलफल गरियो। गौशाला नगरपालिका-०१, कुशमति/भारतिटोल मा गत वर्षहरु देखि नै निरन्तरता पाएको डिप बोरिङ्गमा हाल भूमिगत नाला निमार्ण भएको रहेछ। सो नालाले ८५ विघा जमिनमा सिंचाई पुर्‍याएको र तरकारी , उखु, धान मुख्य खेती भएको पाइयो।
- २०८१/०८/०३ र ०४ गते सर्लाही जिल्लाको ईश्वरपुर-१०, फलजोरमा निर्माण भएको ३२ मिटर भूमिगत नाला मर्मत कार्यको अनुगमन गरियो । जसको निर्माणले त्यस क्षेत्रका किसानहरुको १२५ विघा जग्गा सिंचाईमा सहयोग पुगेको र किसानहरुले गहुँ, धान र तरकारीको राम्रो उत्पादन गरेको पाइयो।

बागमती नगरपालिकामा गत आ.व.२०७७/०७८ मा स्थानिय तहमा सशर्त हस्तान्तरमा गएको कार्यक्रमको अनुगमन गर्दा सो स्थानमा दाना उद्योग स्थापनाको काम भई रहेको तर वजेट अपुगको कारण काम अधुरो रहेको सो दाना उद्योग सम्पन्न गर्नको लागि यस आ.व.मा रु.१ करोड वजेट विनियोजित भएको छ।

ग. सिकाइ तथा उपलब्धि :

- भूमिगत नाला निर्माणले सिंचाई राम्रो ब्यवस्था भई, उखु, गहुँ, तरकारी र धान लगायत अन्य वालीहरुको उत्पादन बृद्धि हुने।
- शसर्त तर्फका कार्यक्रमको जानकारी तथा संचालनमा अन्योल रहेको पाइयो ।
- दाना उद्योग निर्माण सम्पन्न भएमा स्थानीय उत्पादनको सदुपयोग हुने र सहज रुपमा कृषकहरुले दाना उपलब्ध गर्न सक्ने देखिन्छ र पशुपालनमा बृद्धि हुने देखिन्छ।

घ. सारांश तथा सुझावहरु :

- भूमिगत नाला समय समयमा मर्मत गर्ने ।
- सिंचाईको सुविधा पुगेको स्थानमा कृषकलाइ वाली सघनता र वाली उत्पादन प्रविधिको वारेमा अभिमुखिकरण गर्नुपर्ने देखियो ।
- स्थानीय तहको वजेट हस्तान्तरण गर्दा कार्यक्रमको आवश्यकता, औचित्यको आधारमा विनियोजन गर्न पर्ने देखिन्छ।

ङ. भ्रमण पुष्टि गर्ने संलग्न कागजातहरुको विवरण : निवेदन, भ्रमण आदेश तथा भ्रमण बिल।

फिल्ड भ्रमणका केही फोटोहरु

२. कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र हरिहरभवन, ललितपुर स्थानीय तहमा सशर्त अनुदानका रुपमा हस्तान्तरण भएका कार्यक्रमको अनुगमन प्रतिवेदन

भ्रमण आदेश नं.: १०१ र १०२

भ्रमण टोली : सन्जिव बिमली, कृषि ईन्जिनियर

कृष्ण सेडाई, कृषि ईन्जिनियर

भ्रमण अबधिः २०८१/११/०१ देखि २०८१/११/०७ सम्म

भ्रमणको उद्देश्यः स्थानीय तहमा सशर्त अनुदानका रुपमा हस्तान्तरण भएका कार्यक्रमको अनुगमन गर्न ।

सम्पादित मुख्य मुख्य कामः

क्र. सं.	अवलोकन/निरिक्षण गर्ने मिति र समय	अवलोकन/निरिक्षण गर्ने स्थान	अवलोकन/निरिक्षणको विषय
१	२०८१/११/०१	तारकेश्वर नगरपालिका	• तारकेश्वर नगरपालिका निर्माण हुदै गरेको कृषि पूर्वाधार निर्माण तथा निरन्तरता कार्यक्रमको लागि रु १ करोड बजेट विनियोजन भएको पाईयो । • उक्त विनियोजित बजेटबाट हाल कुनै निर्माण कार्यको खरिद प्रकृया नभएको जानकारी पाइयो। • मिति २०८१/११/०१ तारकेश्वर नगरपालिका वडा नं.५ मा निर्माणधिन कृषि बजारको अवलोकन गर्दा बजारको धेरै संरचना निर्माण भईसकेको पाईयो।
२	२०८१/११/०२ देखी २०८१/११/०६	चौतारा सागाचोकगढी नगरपालिका	• चौतारा सागाचोकगढी नगरपालिका निर्माण हुदै गरेको कृषि पूर्वाधार निर्माण तथा निरन्तरता- अधुरो शितभण्डार निर्माण कार्यको लागि रु २ करोड बजेट विनियोजन भएको पाईयो । • उक्त विनियोजित बजेटबाट हाल Civil Structure हरु Plaster, Pain, Compound wall, Land Development, Electrification लागायतका कार्य गर्नको लागि E-Gp मार्फत ठेक्का खोलिएको जानकारी प्राप्त भयो। • साथै शित भण्डारको लागि आवश्यक Mechanical Component को लागि बागमति प्रदेश अन्तरगतको पूर्वाधार विकास कार्यलयबाट ठेक्का प्रकृया अघि बढेको जानकारी पाइयो। • नगरपालिकाको कृषि र योजाना शाखासँग छलफलको क्रममा निर्माणधिन शित भण्डार यस आ.व.मा निर्माण सम्पन्न भई संचालनमा आउने जानकारी प्राप्त भयो • मिति २०८१/११/०५ निर्माणधिन शित भण्डारको स्थलगत अवलोकन गरी हाल भईरहेका कृयाकलापहरुको जानकारी पाईयो ।
३	२०८१/११/०३	बुढानिलकण्ठ नगरपालिका	• बुढानिलकण्ठ नगरपालिका निर्माण हुदै गरेको कृषि पूर्वाधार निर्माण तथा निरन्तरता कार्यक्रमको लागि रु १ करोड तथा कृषि बजार निर्माणका लागि DPR तयारी ६लाख बजेट विनियोजन भएको पाईयो । • उक्त विनियोजित बजेट मध्ये कृषि पूर्वाधार निर्माण तथा निरन्तरता कार्यक्रमको लागि निर्माणस्थलमा पहिरो गएको हुदाँ निर्माणको कार्य खरिद प्रकृया नभएको जानकारी पाइयो। साथै कृषि बजार निर्माणका लागि DPR तयारीको जग्गाको खोजी भईरहेको जानकारी प्राप्त भयो ।

सिकाई तथा उपलब्धिः

- चौतारा सागाचोकगढी नगरपालिकामा शितभण्डार निर्माणको लागि Civil Works को काम भईरहेको।

- तारकेश्वर तथा बुढानिलकण्ठ नगरपालिकामा स्थानीय तहमा सशर्त अनुदानका रुपमा हस्तान्तरण भएका कार्यक्रमको लागि यस आ.व. मा विनियोजित बजेटबाट कुनै काम नभएको रहेछ ।

सारांश तथा सुझाबहरुः

- स्थानिय तहमा सशर्त अनुदानकामा गएको कार्यहरु सम्पन्न गरि प्रदेश तथा स्थानिय तहमा सशर्त वितिय हस्तातरीत कृषि विकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०८१ को अनुसार प्रगती पेश गर्न अनुरोध गरियो।
- तारकेश्वर नगरपालिकामा निर्माण सम्पन्न भएको कृषि बजार संचालनको लागि आवश्यक संचालनको निर्देशिका तयार गरी बजार संचालन गर्नु हुन ।
- चौतारा सागाचोकगढी नगरपालिकामा शित भण्डार निर्माण सम्पन्न गरि संचालन गर्नुहुन ।
- बुढानिलकण्ठ नगरपालिका निर्माणस्थलमा भएको क्षतिको मुल्याङ्कन गरि आवश्यक तयारीको साथ निर्माण कार्य अधि बढाउनु हुन।

भ्रमणसँग सम्बन्धीत सन्दर्भ सामाग्रीहरु

तारकेश्वर नगरपालिका	
चौतारा सागाचोकगढी नगरपालिका	

३. कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र हरिहरभवन, ललितपुर स्थानीय तहमा सशर्त अनुदानका रुपमा हस्तान्तरण भएका कार्यक्रमको अनुगमन प्रतिवेदन

भ्रमण आदेश नं: ९८, ९९

भ्रमण टोली प्रमुख: चैत्यनारायण डङ्गोल

भ्रमण अवधि: २०८१/११/०१ देखि २०८१/११/०७ सम्म

१. भ्रमणको उदेश्य: स्थानीय तहमा सशर्त अनुदान संचालित कार्यक्रमहरुको अनुगमन

२. सम्पादित मुख्य मुख्य काम:

क. मिति २०८१/११/०१ मा लिखु गाउँपालिका, भलाद्मी डाडा, नुवाकोट पुगी त्यस गाउँपालिकाका पूर्वाधार विकास शाखाका इन्जिनियर श्री सौगात ढकाल र सव इन्जिनियर शैलेन्द्र पाण्डेसँग बसी संघ र स्थानीय तहको ५०/५० प्रतिशत लागत साझेदारी निर्माणाधिन अधुरो खाद्य गोदाम घरको प्रगति सम्वन्धमा विस्तृत छलफल गरियो।

ख. मिति २०८१/११/०२ मा लिखु गाउँपालिका – ४ मा निर्माण भइरहेको अधुरो खाद्य गोदाम घरको अनुगमन गरियो।

ग. मिति २०८१/११/०३ मा ककनी गाउँपालिका, रानीपौवा, नुवाकोट पुगी मिति २०८१/११/०४ मा त्यस गाउँपालिकाका सव इन्जिनियर श्याम भुजेलसँग बसी कोल्ड च्याम्बर निर्माणको प्रगतिको विषयमा छलफल गरियो।

घ. मिति २०८१/११/०५ मा महाङ्काल गाउँपालिका, गोटीखेल, ललितपुर पुगी मिति २०८१/११/०६ मा त्यस गाउँपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री सन्दीप न्यौपाने लगायतका टोलीसँग बसी कोल्डस्टोर निर्माण सम्बन्धि सम्भाव्यता अध्ययन तथा DPR तयारीको प्रगतिको सम्वन्धमा छलफल गरियो।

३. सिकाइ तथा उपलब्धि:

क. लिखु गाउँपालिका-४ मा निर्माणाधिन खाद्य गोदाम घरको सम्झौता मिति २०८०/०३/२१ मा Bishal & Birat Construction Pvt. Ltd. सँग रु. २५,०८८,३१५।६९ मा भएको र उक्त निर्माण कार्य मिति २०८१/०९/३० मा सम्पन्न हुनुपर्नेमा हालसम्म पनि सम्पन्न नभएको पाइयो।

ख. उक्त निर्माण कार्यको वित्तिय प्रगती ७३.०४ प्रतिशत भएको पाइयो।

ग. निर्माण व्यवसायीले मिति २०८१/११/०५ मा 1000 MT Grain Storage Warehouse Silo को size परिवर्तन भएको कारण automation machine को size पनि परिवर्तन गर्नु पर्ने हुँदा सम्झौताको म्याद २०८२ असार मसान्तसम्मको लागि थप गरिदिन निवेदन दिएको पाइयो।

घ. निर्माण व्यवसायीले सम्झौताको म्याद नाघिसकेपछि म्याद थपको निवेदन दिए अनुसार निर्माण व्यवसायीलाई पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिई निर्माण कार्यलाई अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ।

ङ. निर्माण कार्य सिभिल इन्जिनियरहरुले सुपरिवेक्षण गर्ने गरेकोले खाद्य गोदामसँग सम्वन्धित विषयमा त्यति जानकारी भएको पाइएन।

च. ककनी गाउँपालिकाको लागि विनियोजित बजेटको सम्वन्धमा हालसम्म कुनै किसिमको प्रगति नभएको र उक्त कार्य गर्नको लागि सव इन्जिनियर श्याम भुजेललाई लाभग्राही छनौट र खरिद प्रकृयाको सम्वन्धमा आवश्यक निर्देशन दिइयो।

छ. महाङ्काल गाउँपालिका लागि विनियोजित बजेटको सम्वन्धमा हालसम्म कुनै किसिमको प्रगति नभएको र उक्त कार्य गर्नको लागि प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतलाई कोल्डस्टोर निर्माण सम्बन्धि सम्भाव्यता अध्ययन तथा DPR तयारीको खरिद प्रकृयाको सम्वन्धमा आवश्यक निर्देशन दिइयो।

ज. स्थानीय तहमा कृषिसँग सम्वन्धित विषय विशेषज्ञको अभाव भएको कारण सशर्त अनुदानमा हस्तान्तरित बजेटहरुको उचित सदुपयोग भएको देखिंदैन।

४. भ्रमण पुष्टी गर्ने संलग्न कागजातको विवरण

४. कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र हरिहरभवन, ललितपुर स्थानीय तहमा सशर्त अनुदानका रुपमा हस्तान्तरण भएका कार्यक्रमको अनुगमन प्रतिवेदन

भ्रमण आदेश नं.: १८३ र १८४

भ्रमण टोली : टीकाराम शर्मा, प्रमुख

सन्जिव बिमली, कृषि ईन्जिनियर

भ्रमण अबधि: २०८२/०२/२५ देखी २०८२/०२/३० सम्म

भ्रमणको उद्देश्यः स्थानीय तहमा सशर्त अनुदानका रुपमा हस्तान्तरण भएका कार्यक्रमको अनुगमन गर्न ।

सम्पादित मुख्य मुख्य कामः

क्र. सं.	अवलोकन/निरिक्षण गर्ने मिति र समय	अवलोकन/निरिक्षण गर्ने स्थान	अवलोकन/निरिक्षणको विषय

१ २०८२/०२/२६ जितपुर सिमरा उपमहानगरपालिका

- जितपुर सिमरा उपमहानगरपालिकामा संधिय सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण भएका कृषि पूर्वाधार विकासका तपसिलका कार्यक्रमहरु रहेका छन

कोल्ड च्याम्बर निर्माण	कोल्ड च्याम्बर निर्माण	1000
कृषि पूर्वाधार कार्यक्रम वडा ८	कृषि पुर्वाधार	1000
कृषि बजार पूर्वधार निर्माण (वडा १२)	कृषि बजार पूर्वधार	16000
कृषि बजार पूर्वधार निर्माण (वडा १५)	कृषि बजार पूर्वधार	5000
धान प्रशोधन केन्द्र निर्माण सहयोग - निरन्तरता	कृषि भणडार निर्माण	10000

- स्विकृत कार्यक्रमहरु मध्ये कृषि बजार पूर्वधार निर्माण (वडा १२) र कृषि बजार पूर्वधार निर्माण (वडा १५) कामहरु सार्वजानिक खरिद ऐन अनुसार ठेक्का प्रकृयाबाट अधि बढेर काम भईरेको पाईयो।
- स्विकृत कार्यक्रमहरु मध्ये कोल्ड च्याम्बर निर्माण, कृषि पूर्वाधार कार्यक्रम वडा ८ र धान प्रशोधन केन्द्र निर्माण सहयोग — निरन्तरता नाम कार्यक्रमहरु संचालनको लागि प्रकृया अगाडी नवढेको पाईयो ।

२ २०८२/०२/२७ कलैया नगरपालिका

- कलैया नगरपालिकामा संधिय सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण भएका कृषि पूर्वाधार विकासका तपसिलका कार्यक्रमहरु रहेका छन

कोल्ड च्याम्बर निर्माण	कोल्ड च्याम्बर निर्माण	1000
कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण (वडा २०)	कृषि बजार पूर्वधार निर्माण	5000
कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण (वडा २)	कृषि बजार पूर्वधार निर्माण	2500
कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण (कलैया सदरमुकाम)	कृषि बजार पूर्वधार निर्माण	6480
कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण (कलैया सदरमुकाम)	कृषि बजार पूर्वधार निर्माण	6900
कृषि बजार पूर्वधार निर्माण (वडा १६)	कृषि बजार पूर्वधार निर्माण	8000
साना सिँचाई कार्यक्रर्य (वडा १२)	साना सिँचाई	5000

- स्विकृत कार्यक्रमहरु मध्ये कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण (कलैया सदरमुकाम) का लागि २ बाट कार्यक्रम रहेकोमा दुवै कार्यहरुलाई एकै प्याकेज गरी सार्वजानिक खरिद ऐन अनुसार ठेक्का प्रकृयाबाट अधि बढेर निर्माण काम भईरेको पाईयो।
- स्विकृत कार्यक्रमहरु मध्ये कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण (वडा २०), कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण (वडा २), कृषि बजार पूर्वधार निर्माण (वडा १६) सार्वजानिक खरिद ऐन अनुसार उपभोक्ता समितिबाट सम्झौता भई निर्माण काम भईरेको पाईयो।

- स्विकृत कार्यक्रमहरु मध्ये साना सिँचाई कार्यक्रर्य (वडा १२) अन्तरगत १२६ बटा स्यालो ट्युव ट्यूबवेल कृषिहरुलई अनुदान वितरण भएको जानकारी पाईयो ।
- स्विकृत कार्यक्रमहरु मध्ये कोल्ड च्याम्बर निर्माण कार्य कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण (कलैया सदरमुकाम) को संरचना निर्माण सम्पन्न भए पश्चात सोही बजारमा निमर्ण गरिने जानकारी पाईयो।

३ २०८२/०२/२८ गरुडा नगरपालिका, बौधीमाई नगरपालिका, कटहरीया नगरपालिका

- गरुडा नगरपालिका, बौधीमाई नगरपालिका,कटहरीया नगरपालिकामा संघिय सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण भएका कृषि पूर्वाधार विकासका तपसिलका कार्यक्रमहरु रहेका छन ।

गरुडा नगरपालिका	कोल्ड स्टोर निर्माण	10000
कटहरीया नगरपालिका	कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण तथा निरन्तरता	10000
बौधीमाई नगरपालिका	कोल्ड च्याम्बर निर्माण	4700

- गरुडा नगरपालिकामा कोल्ड स्टोर निर्माणको लागि डिजाईन तथा लागत अनुमान स्विकृत भई सार्वजानिक खरिद ऐन अनुसार ठेक्का प्रकृयाको लागि सुचना प्रकाशन भएको जानकारी पाईयो
- बौधीमाई नगरपालिकामा कोल्ड स्टोर निर्माणको लागि डिजाईन तथा लागत अनुमान स्विकृत भई सार्वजानिक खरिद ऐन अनुसार अपभोक्त समिति मार्फत निर्माण कार्य भईरहेको पाईयो।
- कटहरीया नगरपालिकामा कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण तथा निरन्तरताको लागि बजेट विनियोजन भएता पनि हाल सम्म कुनै काम नभएको पाईयो। नगरपालिकाको ईन्जिनियरसँगको छलफलमा निर्माण कार्यको ठेक्का अवधि समाप्त भएकोमा हालै ठेक्का अवधि थप भएको हुदाँ चाडै काम हुने ।

४ २०८२/०२/२९ लालबन्दी नगरपालिका बागमती नगरपालिका

- लालबन्दी नगरपालिका, बागमती नगरपालिकामा संघिय सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण भएका कृषि पूर्वाधार विकासका तपसिलका कार्यक्रमहरु रहेका छन ।

लालबन्दी नगरपालिका	कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण - लालबन्दी नगरपालिका वडा नं १७ रानीगञ्ज	3000
बागमती नगरपालिका	कृषि बजार पूर्वधार निर्माण	3000
	दाना उद्योग निर्माण सहयोग - निरन्तरता	10000

- लालबन्दी नगरपालिकामा कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण - लालबन्दी नगरपालिका वडा नं १७ रानीगञ्ज सार्वजानिक खरिद ऐन अनुसार ठेक्का प्रकृयाबाट निर्माण कार्य भईरहेको पाईयो ।
- बागमती नगरपालिकामा कृषि बजार पूर्वधार निर्माण र दाना उद्योग निर्माण सहयोग - निरन्तरता सार्वजानिक खरिद ऐन अनुसार ठेक्का प्रकृयाबाट निर्माण कार्य भईरहेको पाईयो।

सिकाई तथा उपलब्धिः

- जितपुर सिमरा उपमहानगरपालिकामा बाहेक सवै पालिका स्थानीय तहमा सशर्त अनुदानका रुपमा हस्तान्तरण भएका कार्यक्रमको संचालनमा रहेको पाईयो ।
- सवै पालिकाहरुमा हेर्दा कोल्ड च्याम्बर/स्टोर निर्माणको कार्यहरु केही ढिलो भएको पाईयो र यस बारेमा पालिका प्रमुख, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, प्राविधिकहरुसँगको छलफलबाट कोल्ड च्याम्बर/स्टोर सम्वन्धि जानकार प्राविधिकको कमिको कारण काम ढिलो भएको पाईयो ।

सारांश तथा सुझाबहरुः

- स्थानिय तहमा सशर्त अनुदानकामा गएको कार्यहरु सम्पन्न गरि प्रदेश तथा स्थानिय तहमा सशर्त वितिय हस्तातरीत कृषि विकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०८१को अनुसार प्रगती पेश गर्न अनुरोध गरियो।
- नगरपालिकामा निर्माण सम्पन्न हुने कृषि बजार संचालनको लागि आवश्यक संचालनको निर्देशिका तयार गरी बजार संचालन गर्नु हुन।

भ्रमणसँग सम्बन्धीत सन्दर्भ सामाग्रीहरु

जितपुर सिमरा उपमहानगरपालिकामा निर्माणधिन कृषि बजारहरु

कलैया नगरपालिका निर्माणधिन कृषि बजारहरु

कटरिया नगरपालिका निर्माणधिन कृषि बजारहरु

बागमती नगरपालिकामा निर्माणधिन दाना उद्योग

६.१.४ पशुसेवा विभागबाट भएको कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन

१. पशु सेवा विभागले विभिन्न जिल्लामा रहेका पशुपालक, मत्स्य कृषक तथा विभिन्न फार्म तथा कार्यालयमा भएको अनुगमन

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
१.	दुग्ध चिस्यान केन्द्रहरुलाई विद्युत महसुलमा दिइएको अनुदानको स्थलगत अनुगमन।	•अधिकाँश सहकारी संस्थालाई नियमित वुझाई राखेको विद्युत महसुलमा छुट पाए / नपाएको विषय प्रष्ट हुने गरी विद्युत महसुलको बिल प्राप्त नभएकोले उक्त विषयमा जानकार नरहेको। •गुल्मीको विद्युत प्राधिकरण शाखाबाट प्राप्त पत्र अनुसार संस्थाहरुमध्ये हालसम्म एक	•चिस्यान तथा कोल्ड रुममा खपत हुने विद्युत महसुलमा छुट हुनु पर्नेमा केही उद्योगहरुमा दुग्ध प्रशोधन लगायत दुग्धसम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य अनुदान प्राप्त विद्युत मिटरबाट गरेकोले फरक फरक	डा बालक चौधरी, निर्देशक प्राविधिक, राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड विदुर राई, निर्देशक प्रशासनिक,	गुल्मी	२०८२/०१/२३ देखि २०८२/०१/२९

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
		मात्र गुल्मी डेरीले छुट पाइराखेको। •विद्युत सहुलियत पाइरहेका केही दुग्ध संस्थाहरुले दुधको कारोबार बन्द गरी रसायनिक मल संकलन, बिक्रीवितरण र भेटेरिनरी सम्बन्धी कार्य गर्दै आइरहेको। •कोरोना महामारी, भूकम्प, बैदेशिक रोजगार तथा दुध तथा दुग्धजन्य पदार्थको उपभोगमा आएको कमीका कारण दुग्ध सम्बन्धी कारोवार नगरेको भए तापनि व्यवस्थापन समिति भने कायम नै रहेको। •एउटा संस्थाले डेरीको कारोवार नगरी अन्य कारोवार गरी राखेको। विद्युत छुट मिटरको हकमा भाडामा दिई कुटानी पिसानीमा (अनुसूची -१ को चित्र नं.-३) प्रयोग भै राखेको। •धेरै जसो बन्द रहेका डेरीहरुको सञ्चालक समिति रही रहेको। त्यस्ता संस्थाहरको दुग्ध उपकरणहरु लगायत विद्युत मिटर पनि प्रयोग विहिन (अनुसूची -१ को चित्र -१ र २) अवस्थामा रहेको।	मिटरको व्यवस्था हुनु पर्ने। •सञ्चालनमा रहेका दूध संकलन गरी चिस्यान गरिरहेका संस्थाहरु (तालिका -१) ले चिलिङ्ग गर्दा लाग्ने महसुलमा छुटको व्यवस्थाको निरन्तरता हुनु पर्ने। •कारोवार नगरी बन्द रहेका संस्थाहरुको हकमा मासिक न्युनतम शुल्क थपिने तथा विलम्व शुल्क समेत थपिने क्रम जारी रहेकोले प्राधिकरणको समन्वयमा सरोकारवाला संस्थाले फरक फारक गरी मिटर बुझाउनु पर्ने। •दूधको कारोवार नगर्ने संस्थाहरुको हकमा छुट विद्युत मिटर अन्य प्रयोजनका लागि प्रयोग भै राखेकोले सो को लगत प्राधिकरणमा कट्टा गर्ने वा मिटर नै फीर्ता गर्ने उपयुक्त हुने। •संचालनमा नरहेका दुग्ध चिस्यान केन्द्रमा अनुदानमा प्राप्त गरेका मेशिनहरुको अवस्था हेरी अन्य आवश्यक निकायहरुलाई हस्तान्तरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने।	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड ओम प्रकाश खरेल, लेखा अधिकृत, राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड ईश्वरी खतिवडा प. वि. अ., राष्ट्रिय पशुपन्छी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्दन कार्यालय सीताराम ओली, प.वि. अ, पशु सेवा विभाग तुलसा गैह्रे, कानून अधिकृत, पशु सेवा विभाग		

क.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
			•दूधको गुणस्तर कायम गर्न चालु अवस्थाको चिस्यान केन्द्र, सहकारी संस्थालाई विद्युत महसुलमा दिई राखेको अनुदान सम्मानित उच्च अदालत पाटनबाट भएको फैसला बमोजिम कार्यान्वयन गर्नु पर्ने। •प्राधिकरणका विद्युत मिटर रिडरले मासिक रुपमा प्रत्येक संस्थामा पुग्ने गरेकाले निजले नै संस्थाको अवस्था वारे अनुगमनको प्रतिवेदन प्राधिकरण शाखालाई दिनु उपयुक्त हुने। शाखाले सो अनुसारको कार्यान्वयन गर्नु समेत उपयुक्त हुनेछ।			
२	प्राकृतिक जलासय मत्स्य विकास केन्द्र कार्यालय निरिक्षण तथा कार्यक्रम अनुगमन।	> स्थानीय सरकारको सहित ६२ जना माझी, मलाहाको सहभागितामा स्थलगत अन्तरक्रिया कार्यकम संचालन (सप्तकोशी नदि प्रगाली) प्राकृतिक जलाशय संरक्षण सम्बन्धि कानून प्रावधानको प्रयोग गर्ने तथा व्यारेक क्षेत्र buffer zone को संरक्षण गर्ने ५ प्रजातिका जलीय बनस्पतिको पहिचान गरिएको (निलकमल, मखाना, कमल, सिङ्गाढा, duckweed) >	स्विकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार का कियाकलापहरु समयमै सफलता पुर्बक सम्पन्न गरेको तर जनशक्तिको कमिले कार्य संचालनमा बाधा उत्पन् भएकोले यसको निराकरणका लागि तालुक कार्यालयहरुलाई समयमै जानकारी गराउनु पर्ने। केन्द्र प्रवाह गर्ने सेवाहरुको विवरण खुलाई सहजरुपमा सर्वसाधारणले जानकारी पाउने गरि नागरिक बडापत्र तयार पारि	भ्रमण टोली प्रमुख श्री चिरञ्जिवी गिरि उप सचिव पशु सेवा विभाग श्री हेमराज बोहरा पशु विकास अधिकृत पशु सेवा विभाग	हेटौंडा	२०८२। ०२।१६ देखि २०८२। ०२।२० सम्म

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
		केन्द्रको वनस्पति पोखरीमा रोपिएको माउ पोखरी ६ र ७ को कम्जोर दिल ७१ मी पछि भएको र नर्सरी ११. १ र २ को कम्जोर डिल पक्कि भएको कमन कार्प माउ व्यवस्थापन सहज भएको फर्मको उत्तर पश्चिम कुना (ढकाल टोलको २८०मी boundary निर्माण हुने फर्मको जग्गा अतिक्रमण रोकिने तथा चोरी सिकारी कम हुने गुणस्थरिय खाने माछाको भुरा विक्रि वितरण ३३५ कृषक लाभान्वित	कार्यालयको अग्रभागमा राखिनु पर्ने । स्विकृत बार्षिक कार्यक्रमको परिधि भित्र रही कार्यक्रमहरु सम्पन्न गर्ने गरेको र फार्मको अफीस राम्रो र व्यवस्थित गरीएको तथा कर्मचारी आवास तथा बाखाको लागि उपर्युक्त खोर निर्माण गर्नु पर्ने देखिन्छ ।			
४.	बाखा विकास फार्म चित्लाङको फार्म स्थापना दिवसको निमन्त्रणामा सहभागीता। कारखना नं. लिन निवेदन दिएका संस्थाहरुको अनुगमन निरीक्षण गर्न ।	१. गोठ/खोर व्यवस्थापन २.दाना तथा आहारा व्यवस्थापन ३.प्रजनन् व्यवस्थापन ४.स्वास्थ्य व्यवस्थापन ५.पाठापाठी व्यवस्थापन ६.चरन व्यवस्थापन ७.अभिलेख व्यवस्थापन	सारांश तथा सुझावहरू स्विकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार संचालित फार्म स्थापना दिवश सम्बन्धित सरोकार वालाहरुको उपस्थितिमा सफलता पुर्वक सम्पन्न । विभागिय उपस्थिति र फार्म अनुगमन बाट केन्द्रका कर्मचारीहरुमा उत्साहीत भएको र केन्द्रको सम्पुर्ण कार्यक्रम स्विकृत बार्षिक कार्यक्रमको परिधि भित्र रही सम्पन्न गर्ने गरेको फार्मको अफीस भवन राम्रो र	डा लेखराज दाहाल श्री चिरञ्जिवी गिरि श्री हेमराज बोहरा	बाखा विकास फार्म चित्लाङ को	२०८२।०१।२८ देखि २०८२।०१।३० सम्म

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
			व्यवस्थित गरीएको तथा कर्मचारी आवास तथा पशुहरुको खोर पुरानो भएकोले मर्मत गर्नु पर्ने रहेको साईलेल स्टक गर्नेको लागि सेडको आवश्यकता रहेको पाईयो ।			
५.	पशु सेवा विभाग र हेफर ईन्टरनेशलन नेपाल को समझदारिमा सिन्धुली जिल्लामा संचालित **Miklyway -Dairy Sector Transformation project Nepal** बाट संचालित कार्यक्रमहरुको स्थलगत अनुगमन र आयोजनाको प्राविधिक समन्वय समितिको बैठकमा सहभागि भई विभिन्न पशुपन्छी फार्म तथा डेरि उद्योग निरिक्षण गर्ने	Miklyway -Dairy Sector Transformation project Nepal बाट संचालित कार्यक्रमहरुको स्थलगत अनुगमन । Miklyway -Dairy Sector Transformation project Nepal को पाचौ प्राविधिक समन्वय समितिको बैठकमा सहभागी भई आयोजनाबाट संचालित कार्यक्रमहरुको कृयाकलापहरु माथी समिक्षात्मक अन्तरक्रिया । हेफर ईन्टर नेशनल बाट आयोजनामा गरिएको हाल सम्मको प्रगति प्रतिवेदन प्रस्तुत । प्रस्तुतिमाथि बैठकमा उपस्थित समितिका सदस्यज्यूहरुबाट टिप्पणी र सुझाव व्यक्त । प्राविधिक समन्वय समितिबाट आयोजनालाई प्रभावकारी बनाउन र भावि कार्यदिशा तय गर्न विभिन्न निर्णयहरु पारित । बैठकका एजेन्डाहरु	सिन्धुलि जिल्लाको कमलामाई नगरपालिकामा संचालित Milky way -Dairy Sector Transformation project Nepal आयोजना सिन्धुलीको कमलामाई नगरपालिकामा मुलुककै एकमात्र कोरियन होलिष्टीन गाईको न्यूक्लियस हर्ड र Dairy Village को रुपमा विकास गर्दै नगरपालिकालाई व्यवस्थित पशुपालन मार्फत समृद्द बनाउने अभिप्रायका साथ संचालित Milky way Project कार्यान्वयन गर्दा करिव डेढ बर्षको दौरानमा धेरै उपलब्धीहरु हासिल भै सकेको र उक्त अवसरमा विभिन्न सिकाईहरु पनि प्राप्त भएका छन । १ कोरीया नेपाल मोडल डेरी स्थापना कृषि तथा पशुपन्छी बिकास मन्त्रालय, पशु सेवा बिभाग, कमलामाई	डा उमेश दाहाल, महानिर्देशक पशु सेवा विभाग, हरिहरभवन ललितपुर डा सुलोचना श्रेष्ठ, उप महानिर्देशक, पशु सेवा विभाग, हरिहरभवन ललितपुर डा सुधिर कुमार सिंह, बरिष्ठ पशु विकास अधिकृत, पशु सेवा विभाग, हरिहरभन श्री हेमराज बोहरा , पशु विकास अधिकृत, पशु सेवा विभाग,	सिन्धुली	२०८१।१०।१४ देखि २०८१।१०।१८ सम्म

क.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
		• Progress in the Model Dairy Village (MDV), Sindhuli: ○ Status of Korean heifers in terms of health and management. ○ Updates on household-level performance recording and data collection. ○ Milk collection and marketing status in the Model Dairy Village. ○ Scaling successful practices to other dairy pocket areas. • Calving Status and Calves Management: ○ Updates on the calving status of Korean cows. ○ Passing on the female calves as gifts within MDV. ○ Marketing of superior male calves as breeding animals from MDV/Nucleus herd to National Livestock Breeding Offices (NLBOs). ○ Management strategies for the remaining bull calves. • Updates on Key Proposals and Submissions: ○ Status on the Project Concept Paper (PCP) submitted to MAFRA through MOALD.	नगरपालिका, हेफर इन्टरनेशनल नेपालको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग र सिड्स नेपाल सिन्धुलीको संचालनमा फ्रेबुरी २०२२ बाट संचालित मिल्कि वे परियोजनाको विविध क्रियाकलाप मार्फत फ्रेबुरी १२, २०२४ मा यस मोडेल डेरी भिलेजको उद्घाटन कृषि तथा पशुपन्छी बिकास मन्त्रालयका श्रीमान सचिव रेवती रमण पौडेल ज्यूको उपस्थितिमा सम्पन्न गरियो । २. आयोजनाबाट समुदायमा हस्तत्रान्त्रण गरिएको कोरियन होलिस्टीन गाईका कुल प्राप्त कोरेली संख्या ८० हाल सम्म ब्याएको संख्या ६८ बाछा (३७) र बाछी (२०)ब्याएका गाई मध्येबाट न्यूनतम १८-२० लि र अधिकतम ४१.३ लिटर प्रति दिन दुध उत्पादन लिन सफल । ३. सहकारी, समुहका कृषक परिवारलाई संगठित गरेर १६ वटा उपहार समुह गठन । ४. ३ सामाजिक पुँजि विकासका	हरिहरभवन ललितपुर		

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
		○ Development status of the Jersey Overseas Aid (JOA) proposal, including efforts to meet submission deadlines. • Upcoming plans	क्रियाकलापहरुमा यस क्षेत्रमा महिला दिदी बहिनीहरु हाल ४ वटा मूल समुह र १६ वटा उपहार समुह गठन । ५. १६समुह मध्यमा १३ वटा समुहमा संगठित कृषकहरुलाई श्री कमलमाई सामाजिक उद्यमी महिला दुग्ध सहकारी संस्थामा आबद्ध गरिएको । ६. कोरियाबाट उपहार प्राप्त गाईहरुबाट उत्पादन शुरु । ६. बीउ बीजन तथा बेर्ना उत्पादन गर्ने उदेश्य सहित १ वटा घाँसको स्रोत केन्द्र स्थापना । ७. ५ हेक्टरमा उन्नत जातका घाँसको क्षेत्र बिस्तार गरिएको । ८. पशुको उचित व्यवस्थापनका लागि हाल सम्म यस क्षेत्रमा २६८ नमुना गोठ निर्माण ९. गठन भएका सम्पूर्ण समुहमा पशुको उचित व्यवस्थापन तालिम संचालन ।			

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
			१०. बैकल्पिक उर्जाको रुपमा यस क्षेत्रका १२८ किसानले परियोजना मार्फत निर्माण गरिएको ११. बायो ग्याँसको प्रयोग गरिराखु भएको । साथै हाल भकारो सुधारका कामको पनि शुरुवात । Milky way -Dairy Sector Transformation project Nepal संग सम्बन्धित सरोकारवालाहरुको अन्तरक्रिया कार्यक्रमा आयोजनालाई थप प्रभावकारी बनाउन उक्त आयोजनामा कोरियन हिफरबाट उत्पादित बहरहरुको व्यवस्थापन , सेक्स सिमेनको प्रवन्ध क्षेत्र विस्तार विविध प्राविधिक विषयमा अनुसन्धान साईलेज उत्पादन कार्य योजना उत्पादित दुधको वजार व्यवस्था लगाएतका विषयमा व्यापक छलफल गरि सम्पुर्ण सरोकारवाला हरुको समन्वयमा व्यवस्थापन गर्ने र यसको आवश्यक सहजिकरणको लागि हेफर ईन्टरनेशनल नेपाल र पशु सेवा विभागले गर्ने ।			

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
७	भेडा आनुबांशिक स्रोत केन्द्र पांचसयखोला नुवाकोटको फार्म स्थापना दिवस मनाउने कार्यक्रममा आथित्यथा ग्रहण एबं सहभागिता र केन्द्रको कार्यक्रम अनुगमन	•गाईभैसीमा कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रम संचालन गरिएको । •रुपचेत खर्कमा घुम्तिगोठ निर्माण भई भेडाहरुको बासस्थानको उचित ब्यवस्था भएको । •४० मे. टन हे उत्पादन गरि हिउँदमा आहारा आपूर्ति सहज भएको । •३५ जना भेडापालक कृषकलाई सोलार, कैची लगाएतका सामाग्रीहरु वितरण गरिएको । •३५ जना भेडापालक कृषकलाई आन्तरिक तथा बाह्य परजिबी नियन्त्रणका औषधीहरु प्रदान गरिएको । •पशु स्वास्थ्य प्रयोगशाला स्थापना र संचालन भएको । •सन्तुलित दाना, खोप तथा उचित बासस्थानको ब्यवस्थापनका कारण भेडाहरुको स्वास्थ्य सुधार भई मृत्युदरमा कमि आएको । •ब्याउने भेडा तथा पाठापाठीका लागि नयाँ गोठ निर्माण भई पाठापाठी मृत्युदरमा उल्लेख्य कमि आएको । •श्रोतकेन्द्रको लागि बिभिन्न सामाग्री खरिद (डिपिङ्ग ट्यांक, सोलार, टेण्ट, हिल ट्यांक, गिजर, पानी तान्ने मोटर, हिटर, फिड मिक्स्चर,	स्विकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार संचालित फार्म स्थापना दिवश सम्बन्धित सरोकार वालाहरुको उपस्थितिमा सफलता पुर्बक सम्पन्न भई विभागिय उपस्थिति र फार्म अनुगमन बाट केन्द्रका कर्मचारीहरुमा उत्साहीत भएको र केन्द्रको सम्पुर्ण कार्यक्रम स्विकृत बार्षिक कार्यक्रमको परिधि भित्र रही सम्पन्न गर्ने गरेको फार्मको अफीस भवन राम्रो र व्यवस्थित गरीएको तथा कर्मचारी आवास तथा भेडाको खोर पुरानो भएकोले मर्मत गर्नु पर्ने र हे साईलेल स्टक गर्नेको लागि सेडको आबश्यकता रहेको पाईयो ।	डा लेखराज दाहाल डा सुलोचना श्रेष्ठ श्री चिरञ्जिवी गिरि श्री हेमराज बोहरा	नुवाकोट	२०८२।१।१०

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
		स्लीपिङ्ग ब्याग बुट, त्रिपाल, रेनकोट तथा अन्य औजारहरु) खरिद गरी फार्ममा यान्त्रीकरणको शुरुवात भएको ।				
८	विमा अनुगमन मुल्याङ्कन भ्रमण।	ग्लोवल ह्याचरी प्रा.लि.को प्यारेन्ट चल्लाको सेट ९ भएकोमा (प्रती सेट ६३०० वटाका दरले ६वटा सेटमा लेर्यस र ३ वटा सेटमा बुडर) गत सालमा आयत सिफँरिस लिएको मध्ये २ वटामा नरहेको र ७ सेटमा जम्मा ५३५१३ संख्यामा चल्ला आएको भनी विवरण प्राप्त भएकोमा विमा प्राधिकरण बाट मिति२०८१/३/१२ गतेको जारी विमा पोलीसी अनुसार ४ महिना उमेरको २७२२९,३महिना उमेरको ७५६७,२महिना उमेरको ७३६८,र १महिना उमेरको ७८०९ गरी जम्मा ४९९८३ प्यारेन्ट चल्लाको आइजीआई प्रुडेन्सियल इन्स्योरेन्स लिमिटेडले विमा गरी विमा भुक्तानी माग भए वमोजीम एकै समयमा विमा गरेको देखियो र माथीको प्राप्त विवरण अनुसार विभिन्न मितिमा आयत गरेको देखीएको हुनाले आइजीआई प्रुडेन्सियल इन्स्योरेन्स लिमिटेडका कावासोती शाखाका शाखा प्रमुख लक्ष्मण सुवेदी संग छलफल गर्दा विविध कारणले एकै समयमा एउटै उमेरमा विमा	▯ विमा गर्दा उमेर अनुसार प्रत्येक लटमा नै गर्नु पर्ने । ▯ विमा गर्दा सम्बन्धीत क्षेत्रको बीमा शाखाबाट गर्दा सूचना गुणस्तरिय हुने । ▯ विमा गर्दा सम्बन्धीत स्थानिय निकायमा हेर्ने विमा कम्पनी संग मात्र समन्वय गरी गर्नु पर्ने । ▯ विमा गर्दा विमा कम्पनीले स्थलगत निरिक्षण गरेर मात्र विमा लेख जारी गर्नु पर्ने ।	डा. सुरज गुरुङ (वरिष्ठ पशु विकास अधिकृत) नबराज श्रेष्ठ (पशु चिकित्सक)	चितवन र नवलपुर ।	२०८२/०२/८ देखि मिति २०८२/०२/१२

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
		हुन गएको जानकारी प्राप्त भयो । ग्लोवल ह्याचरी प्रा.लि.का टेकनीकल मान बहादुर राईको मातहतमा रहेको गोलोबल ह्याचरीको खोर तथा ह्याचरीको अनुगमन गर्दा सन्तोषजनक रहेको र हाल विविध उमेरका गरि जम्म ५० हजार बढी प्यारेन्ट कुखुरा रहेको पाईयो । साथै आगामी दिनमा बीमा कार्य गर्दा विभिन्न उमेरको उमेर खुलाएर मात्र बीमा गर्न बीमा कम्पनी र ह्याचरीलाई सुझाब प्रदान गरियो । दाउने एग्रो फार्म प्रा.लि. विनयी त्रिवेणी ३ सर्दी नवलपुर नवलपरासी पुर्वको विवरण सम्बाद : श्री पुरषोत्तम सिलवाल र पशु चिकित्सक डा.आशिस पौडेल दाउने एग्रो फार्म प्रा.लि.को ३६ विगा जग्गामा सेट ११ भएकोमा (प्रती सेट ५००००का दरले ८ वटा सेटमा लेर्यस र ३ सेट बुडर) रहेको पाइयो ।र हाल ५ लाख रहेको र प्रत्येक ३ महिनाको फरकमा ५०००० (पचास हजार) राख्दै जाने गरेको र प्रति दिन ३५०००० (तिन लाख पचास हजार) को दरमा अण्डा उत्पादन भएको र वायोसेबुरेटी राम्रो संग				

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
		अपनाएको पनि पाइयो । र आइजीआई प्रुडेन्सियल इन्स्योरेन्स लिमिटेडले २०८१/३/४ मा गरेको विमा पोलीसी अनुसार ४९९११ लेयरस कुखुरा विमा गरेकोमा प्रति लट ५०००० (पचास हजार) राख्ने क्षमताको सेट स्थलगत निरिक्षण तथा अनुगमन समेत गरी जानकारी प्राप्त भयो । इस दौरान हाल खोरमा रहेको कुखुराको संख्या लट नं १५ देखि २२ सम्म गरि जम्मा ३लाख ८० हजार रहेको पाईयो। साथै फिल्डमा रहेको रेकर्ड र कम्पनीबाट चल्ला रखेको रेकर्डनै फरक परेको देखिएकोले आगामी दिनमा बीमा गर्दा सही उमेर उल्लेख गरि बीमा गर्न सुझाब प्रदान गरियो । महालक्ष्मी फार्म नेपाल प्रा.लि. खैरहनी ४ चितवनको विवरण श्री सुरेन्द्र पाण्डे (मेनेजर) सँगको भेट तथा संम्बादबाट महालक्ष्मी फार्म नेपाल प्रा.लि. ४ विगा जग्गा र ३०जना स्टाफ बाट संचालीत लेयरस कुखुरा पालन गर्दै आएको पाइयो जसमा ८ वटा सेट रहेकोमा प्रति सेट ८००० (आठ अजार) ले जम्मा ६४००० (चौसठ्ठी हजार) क्षमता भएको पाइयो				

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
		। सिद्धार्थ प्रिमियर ईन्स्योरेन्स लिमिटेड ले मिति २०८१/४/१४ मा जारी भएको विमा पोलीसी अनुसार ६३००० (त्रिसठ्ठी हजार) कुखुरामा विमा भएको पाइयो । विमा प्रत्येक बर्षमा गर्ने गरेको हुनाले एकै पटक हुन गएको जानकारी प्राप्त भयो। हाल फार्ममा ४१ हप्ताको २५१८९, ६९ हप्ताको १७९४५ र ४९ हप्ताको १६९२७ गरी जम्मा ६००६१(साठ्ठी हजार एक सठ्ठी) कुखुरा रहेको स्थलगत निरिक्षण तथा अनुगमन समेत गरी जानकारी प्राप्त भयो।यस फार्ममा पनि एकमुष्ठ बीमा गर्दा विभिन्न उमेर समुह अनुसार बीमा कार्य गर्न सुझाब प्रदान गरियो ।				
८	चितवन जिल्ला स्थित अन्नपूर्ण एकिकृत कृषि तथा मत्स्य फार्म लगायत अन्य फार्महरुको अनुगमन गरी प्राविधिक पृष्ठपोषण।	मत्स्य बीज १. गुणस्तरीय मत्स्य बीउको अभाव रहेको २. बर्षै भरी माछाको भुरा उपलब्ध नरहेको मत्स्य आहारा १. स्वदेशमा उत्पादन भएको माछाको दानाको गुणस्तरमा विश्वास नरहेको २. कृषकहरुलाई माछालाई दाना खुवाउनु पर्छ भनी चेतना नभएको ३. स्वदेशी माछा दाना बनाउने उद्योगलाई कच्चा पदार्थको अभाव रहेको, आयातमा भर पर्नुपर्ने	केन्द्रिय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र, बालाजु र खाद्य तथा कृषि संगठनको आयोजनामा सञ्चालित परियोजना support to sustainable pangasius production and upgraded value chain (TCP/NEP/4004) अन्तरगत Cost effective and high quality pangasius feed production and entrepreneurship विषयक ५ पाँच दिने अधिकृतस्तरिय तालिममा सहभागी भई आतिथ्यता ग्रहण गरियो।	डा.सुलोचना श्रेष्ठ उप-महानिर्देशक पशुपन्छी आनुवाँशिक श्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण महाशाखा, पशु सेवा विभाग	चितवन	२०८२।२।३१ देखि २०८२।३।०२ सम्म

क्र.सं.	अनुगमनको विषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
		४. भारतबाट आएको माछाको दानासँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने समस्या बजार १. आयातित माछासँग प्रतिस्पर्धा गर्नु पर्ने समस्या २. बजार सञ्जाल कमजोर रहेको ३. माछा ढुवानीको लागि सवारी शाधन अभाव ४. मत्स्य उत्पादन विविधिकरणमा तालिम ज्ञान/सिप र पूर्वाधारको कमी प्राविधिक समस्या १. यान्तरिकीकरणको अभाव रहेको २. पानीको गुणस्तर व्यवस्थापन नगरी फार्म सञ्चालन गरिएको ३. रोग व्यवस्थापन कमजोर रहेको ४. माछापालनसंग सम्बन्धित व्यवहारिक सिपकव कमी				

तयार कर्ता:
डा सनम महर्जन
पशु चिकित्सक

प्रमाणित कर्ता:
डा सुलोचना श्रेष्ठ
उप-महानिर्देशक

६.२ आयोजनाहरुको मिसन तथा अनुगमन प्रतिवेदनहरु

Donor Funded Project Report

6.2.1 Food and Nutrition Security Enhancement Project (FANSEP-II) : Field Observation Report

1. Third Implementation and Support Review Mission of Food and Nutrition Security Enhancement Project (FANSEP II), April 21 to 24, 2025

Field Observation Report

Key Take aways from field Observation *(Abstract)*

1. Mission visited nine sub-projects implemented by FANSEP 1 and FANSEP 2 in Gorkha District. They included 2 nutrition groups, 3 livestock and 4 crop groups from 5 FANSEP 1 and 4 from FANSEP 2.
2. As reported in the last field visit report, the mission clearly noted increased confidence of women in facing public and demanding services from various sources as reported by Pauwa nutrition group in Gajuri R.M., , Bhairavi Farmer group in Galchi, Dhading and Mandre Farmer group in Barpak, Gorkha districts.
3. The project has been very successful in empowering women and developing local resources. Two of the members from Bhairavi Farmer Group in Bahun Danda, Galchi showed full confidence and knowledge to become FFS/FBS facilitators. Cluster office Gorkha has already considered utilizing these two ladies, trained and developed by the Project, in engaging them as FFS/FBS facilitators. Similarly, the chairperson of Jyamire Farmer Group, who has been trained in wheat seed production, is now able to provide technical services to the fellow members locally.
4. FFS has been very well received as a learning platform by many beneficiaries as it provides them opportunities to directly observe the difference between local (existing) and improved farming practices in addition to testing improved and local cultivars. Even a small change in farming practice brings about a significant change in productivity, said members from Pauwa nutrition group, Gajuri, Dhading, and Pariwartansheel Dalit Farmer Group, Gajuri, Dhading.
5. Demonstration of differentt varieties explored the potential to grow amritdhara variety to address shortage of fodder during the months of January to April when grasses are in short supply. By learning to make Urea Molasses Mineral Blocks (UMMB) locally the beneficiaries have now learned to improve the health conditions of animals by supplementing nutrition there by maintaining the milk production in dry season.
6. Another popular activity is the shed and coop improvement. With the construction of improved sheds, it is now easy for the livestock farmers to collect manure and urine and apply them in the field in such a way that there is minimal loss of ammonia vapor and reduce methane emission. Farmers have also realized that the provision of feed trough or manger in improved shed also help in reducing feed wastage.
7. Where irrigation exists, the project has been able to support cultivation of spring rice. Spring rice is very important from both income and food security perspective. It is around spring and early summer when there is a shortage of rice. Spring rice is one of the prioritized commodities by the government of Nepal in pursuit for self-sufficiency for food grains.
8. The cultivation of vegetables has helped many farmers to take both seasonal and off-season crops. Farmers in Gorkha have been able to cultivate off season vegetables in summer. The demand for poly houses is on the rise.

9. Nutrition education is another activity that has made a good dent. Several groups reported a change in food diversity at home, home gardens are not established with the purpose of meeting the family food and nutrition needs rather than for sale as has been practiced in the past. The consumption of vegetables, fruits, eggs and meat (poultry) has increased as a result of nutrition education in addition to paying special attention to lactating and pregnant mothers and children under two years of age, reported the nutrition group visited by the Mission.
10. The Mission noted that many farmers are now aware of the impacts of climate change and are now willing to adopt smart agricultural practices. They include the increased use of drip irrigation to save water, using appropriate varieties especially early maturing maize variety like Arun and drought tolerant rice like Hardinath and Sukkha Dhan.
11. Mechanization has helped in making farming easy especially for women in addition to increasing income through labor savings. Most popular equipment included power/mini tillers, chaff cutters, zapp planters, electric motors, corn sheller, dehusking machine for rice.
12. An increased coordination among the project cluster office, project supported groups, and rural municipalities have been noted through active participation of Ward Chairpersons in Seti Devi, Bhairavi and Mandre farmer groups. The local elected representatives demonstrated their understanding of FANSEP objectives during their interactions with the beneficiaries.
13. While many members reported an increase in income from adoption of new breeds, seeds and technologies and have started keeping a record of income and expenditure, there is a need to provide project support in assessing income and expenditure. Inputs such as family labor, and cost of land and machineries purchased from project grants are not included in the calculation thus inflating the gross/net income.
14. There is a need to support some of the livestock farmers to be able to sell their goats to the traders by weight and not by "per animal" basis as seems to be the current practice in most locations. The group savings could be utilized by the groups to buy weighing balance so that they will not be exploited by the buyers. This is one area where the cluster office could work with the groups in the coming days.
15. The other area where the group needs Project support is in organizing training courses on operation and maintenance of equipment and tools provided and providing farmers with addresses of dealers and suppliers of machineries for major repair work. A standard practice is to ensure a provision for after sales services for at least year 1 as a condition from the suppliers and engage their technicians in training the buyers on essential O&M.

Annex: Detail Report

21 April Monday

1. Seti Devi Krishak Samuha, Galchi-1, Majhitar Dhading

A. Milestones

a. Year of group formation: 06 June 2024.
b. Registration: 08 December 2024
c. Agreement signed with FANSEP II: March 2025 (Chaitra 2081)

B. FANSEP contribution

a. NPR 318,600 for dairy FFS
b. NPR 60,000 for on farm demonstration
c. NPR 380,000 over a period of two years for dairy promotion program
d. NPR 260,960 for shed improvement and manure management (with urine collection pit)
e. Distribution of grass seeds (oats and Teosinte) valued at NPR 36,600.

C. Group presentation of progress

1. There are 21 members (20 Female and 1 Male) in the group. To ensure sustainability of the group, the group meets once every month on the 10th day of the Nepali calendar. Each member contributes NPR 100 per month towards the group fund.
2. A bank account has been established at the IME global bank. The signatories are Geeta Magar, Chairperson, Janaki Timilsina, Secretary and Dhan Kumari Bhattarai, Vice Chair of the group.
3. Following group formation, the group has started On farm demonstration on oat varietal tria, where various varieties of oat grasses have been planted to observe their performance and identify the best variety that is best suited for the local context. The best oat grass variety was found to be Amritdhara which gave 4 kg of green matter from 1 square meter (40 mt./ha) compared to 2.8 kg (28 mt./ha) from local varieties. The group also learned to make urea molasses mineral blocks and advantages of feeding urea on health and production of animals. The group also received 200 kgs of oat seeds and 40 kgs of Teosinte grass to be planted to address the problem of fodder shortage in the lean season (Feb to May).
4. The group members participating in the Dairy Production Farmer Field School, where they received hands-on training and practical knowledge on improved cattle and buffalo (dairy animals) farming techniques, health management, breeding practices, and sustainable rearing methods. A total of 4 meetings have been held in FFS so far, 2 on planning and 2 on technical matters. The planning sessions focused on division of labor, gender roles, comparative study of performance of various varieties of oat grass, criteria for selection of livestock for the comparative trial. The technical sessions focused on shed management, ectoparasite control, and animal health.
5. As per approved program of PCU Gorkha, the group has been selected to implement Dairy Promotion Program and Shed Improvement and FYM management program and these programs are on-going in the field. Under *Shed Improvement and FYM management program,* 6 group members have been selected through group decision and they are constructing improved shed as per the recommended design by FANSEP-II
6. Other activities include adoption of CSA practices, marketing, income generation and increasing income through the adoption of good practices. Group reported that they learnt advantages of Some example include irrigation practices. For example, the group learned that oat fields must be irrigated 21 days after planting and top dressing with urea after the first cut it taken.
7. Finally, we thank the Cluster Office Gorkha and the Project for providing all the support and opportunities to help us in enhancing our livelihood.

Excerpts from interactions

1. *We would like to increase the productivity of our dairy animals.*
2. *The group would also like to seek support in terms of establishing market for the sale of milk. We would like to get a better price by selling our milk based on the fat content. We are negotiating, said some members.*
3. *Any support in obtaining support for adding dairy animals will help the group a lot.*

Figure 1: Interaction with Seti Devi FG

Figure 2: Group interaction, Seti Devi

2. Jyamirechaur Farmer Group, Galchi Rural Municipality Ward Number-04, Jyamirechaur, Dhading

A. Milestones

a. Group formation: 25 July 2024 (Shrawan 10, 2081)
b. Registration: 20 December 2024 (Poush 05, 2081)
c. Agreement with FANSEP: March 2025 (Chaitra 2081)

B. FANSEP financial support

a. NPR 200,000 for wheat FFS
b. NPR 600,000 matching grant
c. Wheat foundation seed (260 Kg, Variety WK-1204) for seed production valued at NPR 27,300
d. Pre-basic potato seed: 3000 tubers (Cardinal Variety) valued at NPR 54,000
e. Basic potato seed (300 kg) valued at NPR 24,300
f. Seeds for vegetable support (Broad Bean and Cucumber): NPR 34,750

C. Group presentation

1. With the following formal registration of the group, it has already established bank account, secured Permanent Account Number, and meet regularly (once a month). Each member contributes NPR 100 a month which is deposited in the group account. This group fund is invested in the form of a loan to members who are in need of it.

2. There are 30 members in the group (18 female and 12 male).

3. The group is engaged in wheat seed and vegetable production. The Project provided 260 kg of wheat (WK1204) which has been planted in two ha of land and the expected yield of wheat is 6 MT. Similarly, the group received 3000 pre-basic seeds of potato (cardinal) from which 475 kg of second-generation potato has been produced, which is now being stored in potato cold store at Gajuri which will be used as a planting material in the next season. The group will sell the potato through an agrovet. In addition to PBS the group also received 300 kg of basic potato seed which produced 4.2 metric tons of potato, also being stored in the Quality cold store at Gajuri. They are required to pay Rs. 350 for each sack weighing 50-60 kg as a storage fee for a duration of three months.

4. The group received NPR 200,000 to run wheat FFS which has now completed 14 weeks. In addition, the group has also received NPR 600,000 under Matching Grant support to buy various tools and equipment to support wheat foundation seed production.
5. Wheat FFS has been established on November 23, 2024 and 14 technical sessions have already been completed. Main trial plot (Comparative trial) have 500 square meters area, and

Supportive-trial plot have area of 210 square meter each. The supportive trial consists of (i) varietal performance (Gautam, Swargadwari, WK-1204); (ii) Irrigation scheduling (one time, two times, three times and four times) and (iii) Split application of nitrogen fertilizer at key growth stages (2 split, 3 split and 4 split). The FFS has allowed the members to directly observe difference between the improved and traditional practices and performance of different varieties.

6. The new practices learned include applying the correct amount of seed rate, time and method of irrigation (scheduling), plant protection, and time of application of fertilizers etc.
7. Of the four varieties of wheat we tested, WK 1204 has been found to be most suitable for our conditions along with better yields compared to others.
8. The wheat seeds produced will be stored in hermetic bags which are good for storage besides keeping the grains safe from storage pests.
9. The group learned that even a small change in farming practices can bring about significant improvement in productivity. This is a big lesson learned by the group. The FFS has been a learning by doing and seeing is believing platform for the farmers.
10. Through IPM, the group learned that there are two types of insects – harmful and beneficial. Therefore, it is very important to be very selective about the use of pesticides, method and time of spraying including the need to wear protective gear while applying pesticides to ensure that the beneficial insects are not killed. They also learned to prepare and use botanical pesticide in FFS.
11. The chairperson, Mr Rabi Khadka received a three day training on seed producer licensing and passed the eligibility test for production and sell business of seed. Under the guidance of Mr Khadka the members hope to be able to grow wheat seeds not just to meet the local demand but also to sell the seeds outside of their communities.
12. The group is also aware of the impacts of climate change and the need to adopt climate smart practices such as the use of appropriate varieties, mulching, adjusting the time of irrigation to conserve and make best use of water, use of appropriate environmentally friendly chemicals to control harmful insect pests and diseases and increased use of manure for soil health and use organic pesticides to the extent possible.
13. Besides wheat and potato, we also grow vegetables which supplies household needs, and the surpluses are sold both locally and in the market in Galchi. We take our produce to the market as we can get a better price rather than selling it here locally to the traders.
14. The group has benefited from the availability of irrigation. In order to ensure sustainability, the group is already in contact with the local municipality to secure financial support to carry out operation and maintenance of the system, vital for their livelihood.
15. The group has also faced some challenges, especially in marketing their produce, ensuring that all the members are able to get quality seeds and inputs on time, and reliable access to fertilizer, and plant nutrients.
16. The group wanted to know if the project could consider building a community seed storage facility in their community.
17. The group presentation ended with a thank you note to the Project for providing new knowledge on new farming practices through practical sessions such as FFS, providing grants to purchase equipment and tools like threshers, power tillers, and foundation seeds of wheat for wheat seed production, PBS for potato and vegetable seeds.

Excerpts from interaction

1. *Some of the key learnings from the FFS are understanding of presence of both beneficial and harmful insects and that we have to be careful while taking up plant protection measures. We*

also learned the importance of using personal protection measures while applying pesticide and preparing botanical pesticide (Jholmol).

2. *The other learnings are use of correct amount of seed rate, fertilizer and irrigation including timing of their application.*
3. *We are glad that our chairperson has received training on seed producer licensing. He will guide us in taking our wheat seed production initiative forward, to a new height. Hermatic bags are found to be useful in storing seeds.*
4. *Group funds are used for meeting emergencies. They are provided as loans to members for emergency services such as medical reasons or to pay school fees.*

Figure 3: Interaction with Juamire FG

Figure 4: Photo of wheat foundation seed plots

3. Pariwartansheel Dalit Farmer Group, Gajuri Rural Municipality Ward Number-08, Prabhang, Dhading

A. Milestones

a. Group formation: August 28, 2020 (Bhadra 12, 2077)
b. Registration: December 8, 2020 (Mangsir 23, 2077)
c. Agreement with FANSEP: January 2025 (Magh 2081)

B. FANSEP financial contributions

a. NPR 600,000 matching grant
b. NPR 400,000 demand-based grant
c. NPR 194,000 for FFS on wheat cultivation

C. Group presentation

1. There are 23 members, 11 are women
2. With MG support the group has bought 5 mini tillers, 1 digital weighing machine, 6 sprayers, and 2 combine mills. With the use of mini tillers, the group said they are now able to save time and farming has become easier, requiring less labor.
3. Membership fee of NPR 100 is collected per month. The fund is used in order to carry out simple operations and maintenance of the machinery in addition to source of loan for the members.
4. The group is very grateful for the support received to line the irrigation canal at vulnerable points. The lining of 103 meters of the canal has now made it possible to receive irrigation all year round covering an area of 12 ha of land benefiting 26 households. With the lining of the irrigation canal, we are now able to cultivate winter crops (vegetables, maize, wheat) which was very difficult in the past. Even in the monsoon season, our reliance on the rains for rice

farming has now been reduced. "*We are also able to grow spring rice with the availability of irrigation water"* said the members.

5. The group has formed a water user committee to oversee the operation and maintenance of irrigation canals. Groups funds are used in order to carry out maintenance and operational works.
6. While irrigation has brought about transformation in our community, there is still a need to further extend the canal to reach cover barren lands and benefit additional households in the community.
7. In addition to the above, we have also received improved seeds of rice, wheat and vegetables.
8. The group was also supported to run wheat FFS for a period of 16 weeks from December 2022 to April 2023. FFS was facilitated by Ms. Sarita Chepang and Ms. Tika Kumari Thapa. During the 16 weeks of FFS operation the group learned various techniques such as the use of correct amount of seed rate, time and quantity of fertilizer application, maintaining field sanitation, careful use of safe pesticides to spare the beneficial insects, The group has also started to use locally available materials to prepare botanical pesticides to be used on vegetables and other crops.
9. The group thanked the project for providing all the support and financing needed, especially for lining the irrigation canal which has brought about significant changes in our community.
10. The group also seek further support from the project for the for the rehabilitation of remaining portion of the irrigation canal.

Excerpts from interactions

1. *Irrigation has brought about transformation in our livelihoods. We are now able to take up winter and spring crops such as vegetables, wheat, spring rice and maize.*
2. *We do not have a problem with selling vegetables. They are sold in the market in Adam Ghat which is not too far away from here.*
3. *We collect NPR 200 per ha as irrigation service fee from each beneficiary household.*
4. *We plan to collaborate with provincial government and the Agriculture Knowledge Center for irrigation canal construction.*

Figure 5: One of the sections supported by the Project for lining of canal.

Figure 6: Members of Pariwartansheel

April 22, 2025

4. Prakriti Nutrition Group, Galchhi Ward number 2, Kiurintar, Dhading

A. ***Milestones***

a. Group formation: 27 July 2024
b. Registration: 10 December 2024
c. Agreement with FANSEP: March 2025.

B. FANSEP financial contribution

a. Distribution of vegetable seeds of NPR 21,600
b. NPR 63,360 for poultry coop construction and maintenance
c. NPR 42,000 for distribution of 8-week-old chicks
d. NPR 8,000 for one-day training to group members on establishment and operationalization of HNG.

C. Group Presentation

1. There are 24 members in the group of which 2 are from Dalit and 22 from ethnic group. The Group entered into Agreement with FANSEP in March 2025 (Chaitra 2081).
2. A bank account has been established in the name of the group and PAN number acquired. The group organizes monthly meetings on a regular basis during which time monthly fee of NPR 100 per member is collected. Since the group is relatively new, it has only collected NPR 5000 so far of which NPR 2500 is already invested as loan to members at the interest rate of 12 percent.
3. In the meetings topics generally focus on nutrition for children, lactating and pregnant mothers' health.
4. Through NFS the members have learned to make pumpkin and carrot porridge which is fed to our children and the mothers.
5. Since the initiation of nutrition program our consumption of leafy and green vegetables has gone up. The group reported increased diversity in their food now. "*We now sell less as we have started to consume more at home. In the past, we grew vegetables only with the intention of selling them for cash*," said the members. The scenario has changed now. The group thanked FANSEP for providing them with eight different types of healthy and nutritious vegetable seeds.
6. In addition to vegetable seeds, the group has also received 8-week-old Giriraja chicks (5 per member) which are now raised in improved coop. The eggs are not sold but consumed with the family. Even the sale of poultry has gone down as household food need is now given a high priority. This was not the case before.
7. The group has also benefited from practical training in poultry management, vegetable farming, and a home nutrition garden, all of which have been very useful in addition to benefiting from regular support from the Project technical team for which the group is grateful.
8. It was also reported that 15 members from the group participated in the 18-month long nutrition field schools. The learning from the schools were shared with the fellow members and neighbors.
9. A Nutrition Field School has started including 15 members from Prakriti Nutrition group and 10 members from Kiurintar Nutrition group as per the Nutrition Field School guidelines.

Excerpts from the interaction

1. *"We have just started our interventions, but we are committed to sustaining our effort and work towards what we have learned with all the support provided to us by the project,"* said the members.
2. *We have learned the importance of diversifying our food plate, as evidenced by the display of food items they consumed during the mission visit.*

Figure 7: Display of various food taken

Figure 8: TTL observing the food platter

Figure 9: Young future members from Prakriti nutrition group.

Figure 10: Discussion in progress

5. Pauwa Nutrition Group, Gajuri - 5, Raigaaun, Dhading

A. Milestones

a. Group formation: 18 February 2022
b. Registration: 02 July 2022
c. Agreement of small grant with FANSEP: F.Y. 2023/24

B. FANSEP financial contribution

a. NPR 500,000 small grant for rural poultry
b. NPR 145,000 for home nutrition garden

C. Group presentation

1. There are 22 members in the group all from the ethnic community of Rais.
2. Regular meetings are held monthly, attended by all members. During the meeting the monthly contribution of NPR 200 per member. The group initially collected only NPR 50 per month, but with the increase in income they raised it to NPR 100 per month to now NPR 200 per month. They have current group savings of around 150,000.00. The group saving is being lent at 12 percent interest rate per annum.
3. From the small grant support, group received the corn sheller machine (1 in group), water filters (1 per member) and poultry chicks (15 poultry chicks per member), and water tank (1 per member).

4. Under HNG, all group members received training on establishment and operationalization of HNG; group received fruit saplings of lemon, banana, lichhi and mango and dual purpose poultry chicken (5 per member).
5. Five members from the group have been able to benefit from 24-month long nutrient field school.
6. Some of the biggest learnings include the attention to be paid to the pregnant, lactating mothers and newborn children. The members now breast feed their newborn babies from the day they are born (follow exclusive breast-feeding practice). The consumption of vegetables, eggs and meat/poultry products has increased. From the sale of surplus eggs and poultry the group has been able to earn a gross income of NPR 50,000. The additional income is being used for the benefit of the family and children, especially investing in better education.
7. The group is active in sharing the learnings with their neighbors, including their own parents.
8. ***. Excerpts from interactions***
   1. *We were very shy to speak to any strangers in the past. We would run away from having to respond to officers from FANSEP in the pretext of some work at home. Today, we can face people, speak up, demand for our rights. Thanks to FANSEP for helping us to be able to speak up.*
   2. *Water scarcity is the major issue in that area to grow vegetables.*

Figure 11: Another proud display of various food crops taken by Paywa Nutrition Group members

Figure 12: Pauwa Nutrition Group members

A. **6. Bhairavi Farmer Group, Benighat Rorang RM-05, Baahuntar, Dhading*Milestones***
   a. Group formation: 14 September 2020
   b. Registration: 23 February 2021

B. FANSEP financial contribution
   a. NPR 700,000 for collection center
   b. NPR 600,000 matching grant
   c. NPR 194,000 for running cabbage FFS
   d. NPR 175,000 for farm machinery support for marginalized community
   e. NPR 15,000 for establishing demonstration on CSA on okra.

C. Group presentation

1. There are 26 members in this group of which 20 are female.

2. NPR 600,000 under MG was used for initiating commercial farming. With this money the group purchased 5 mini tillers, 26 sprayers, 1 combine mill, 3 digital weighing machines and 5 zap planters.
3. Under the Machinery Support Program, the group was supported with one mini tiller and five corn sheller
4. There are five sub-groups dedicated to machine operation and maintenance where each group operates one mini tiller and zap planter each. The supported machines are used within and beyond the group in a scheduled basis. The rate of use of mini tillers per hour applied variably inside and outside the group. Group members are privileged with concessional rates.
5. The group also benefited from 16-week long FFS on cabbage where the group was able to observe the performance of improved varieties (Green Coronet, Green Heart, Super Hero) over the locals cultivated under improved and traditional farming practices. The FFS covered several topics that are important for successful cultivation of cabbage from seedling transplanting to harvesting stage.
6. In addition to FANSEP support on provision of improved seeds, equipment and technologies, the group also benefited from support from the Water Resources and Irrigation Research Center in Kathmandu to install the first ever smart solar irrigation system in this community covering an area of 2 ha with each member having an average of 1.5 ropani of land under smart irrigation system (20 ropanis make 1 ha). With the installation of smart irrigation in vegetable farming there has been an increase in production by about 15 percent, reported the beneficiaries.
7. The training provided on Agrovet shop operations has enabled the establishment of an Agrovet shop in collaboration with Sundardeep Women Multi-Purpose Cooperative Ltd. This shop is managed by Rita Regmi Kandel, a member of the Bhairabi, exemplifying successful entrepreneurial development. According to the report presented, the group was able to earn a gross income of NPR 18,200,000 from the sale of vegetables. Each member reportedly earned a net income of NPR 500,000 from the sale of vegetables in the last fiscal year. This amount seems rather too high. It is not clear as to how this amount was calculated and the parameters included in the calculation.
8. Three of the members, Ms. Pramila Shrestha Kandel, Ms Kamala Sunar and Ms Rita Regmi have received training in Farmer Business Schools and are now capable of facilitating FBS training in other locations. In fact, it was reported that these three ladies from this group will be engaged as FBS facilitators in other locations where FBS training are to be conducted.
9. The group meets once every month. Each member contributes NPR 50 per month towards the group fund which is being lent to the members at the interest rate of 14 percent. To date, the total deposit collection from the group members is NRs 90,000.
10. Through FFS and various practical training the group has acquired knowledge on safe use of agrochemicals, correct spacings to be maintained for optimum plant population and time of irrigation and application of manure. All these have led to increases in production and productivity in addition to expanding areas under commercial farming.
11. The group requested support in securing a place in the vegetable market in Kathmandu for their produce.
12. The group reported to have good contact with the local municipality as one of the members of the group is also a member (Indira Kandel) of the rural municipality council. .

Excerpts from interactions

1. *Key message to others "Please believe in farming. Your dedication will not be wasted".*
2. *Unable to secure premium price for our products which are healthier with very small use of chemicals.*
3. *We have struck a deal with a local agrovet for the supply of inputs particularly improved seed.*

4. *We have also adopted to keep record of income and expenditure. .*
5. *We would benefit from training on maintenance and operation of farm machineries. Taking machines to repair centers is difficult and expensive..*

Figure 13: Welcoming the mission by Bhairavi Women Group

Figure 14: Discussion in progress with Bhairavi

6. **Kalleri Farmer Group,** Sahidlakhan-1, Kalleri, Gorkha

A. Milestones

a. Group formation: 26 June 2024
b. Registration: 19 December 2024
c. Agreement with FANSEP: March 2025 (Chaitra 2081)

B. FANSEP financial contribution

a. NPR 60,000 for on farm demonstrations
b. NPR 380,000 for implementation of dairy promotion program over a period of two years.
c. NPR 260,960 for shed construction and manure management
d. Distribution of 200 kg of oats seed valued at NPR 22,600

C. Presentation from the group

1. Number of members: 25 (female 22).
2. Monthly meetings are held on a regular basis on the 5th day of the month. All the members are required to attend the meeting where discussions are held about dairy farming, and the use of savings.
3. Each member contributes NPR 50 per month towards group savings which are used to provide loans to members for meeting immediate and emergency needs at the interest rate of 12 percent. As of today, the group had collected a sum of NPR 11,250 of which NPR 5,100 was spent to establish bank account and acquire PAN while NPR 6150 has been lent to members as a loan.
4. On farm demonstration on oat was conducted in the group to test various varieties of oats to identify the best suited varieties for their location and shed construction and management.
5. Seven different types of oats were tested. They included: *Netra, Kamdhenu, Amritdhara, Parbati, Ganesh, Nandini and a Local variety.* . The group has maintained a record to note the performance of different varieties on production and growth. Of the seven varieties tested Amrit Dhara has been found to be best suited for the location in terms of growth, adaptability and production. Crop cutting samples showed that Amritdhara produced 3.3 kg of grass per one square meter while Parwati produced only 0.3 kg of grass. The group plans to further expand the cultivation area under Amritdhara variety in next planting season.

6. The group also participated in a demonstration of urea molasses mineral blocks (UMMB). Now they know the importance of including urea in the animal diet as urea will be converted to protein.
7. Under the animal shed improvement program, 6 members have constructed improved sheds of buffaloes which has made urine and manure collection easy. The group has also learned good management practices for growing oats, especially on the amount and timing of irrigation, including how to make silage and hay. The group also learned about enriching the quality of hay through urea treatment.
8. Though 3-day training on livestock rearing under Livestock Promotion Program, the group learned how to rear livestock in a better way with proper health care and feeding practices.
9. Oat production program has contributed significantly to supplement feed for animals especially in the winter and spring seasons when there is a shortage of green forage.
10. Some of the challenges facing the group are: (i) having to deliver milk to the market which takes more than one hour walk just one way to reach the market, (ii) though the group is very close to a famous temple (Manakamana) and major trading town (Abu Khaireni), it has not been able to benefit from these markets. The group wanted to know if there is a possibility of getting a mobile van to collect milk or establish a chilling vat. When asked why one of the group members was collecting milk and selling it to the market, the group admitted that they had not thought about it.
11. Also present in the meeting was the chairperson of ward number 1, and he acknowledged that FANSEP II interventions are being implemented in close collaboration with the RMs. He is fully aware of the limited timeframe of FANSEP II and have expressed his commitment to supporting FANSEP II groups beyond the project period to ensure their sustainability. He also informed that with continued support from FANSP II and RM, the production of milk can be increased from 250 liters a day to at least 500 liters a day. This would attract the collectors to come.

Excerpts from interaction

1. *We have benefited from the Project support to develop business plan and in linking us with dairy processors for reliable market for increasing milk production.*
2. *Our location has good potential to dairy program, further support on this would greatly benefit the group and many other dairy farmers.*

8 Mandre Farmer Group, Barpak-Sulikot municipality, ward number 2, Mandre, Gorkha.

A. Milestones

a. Group formation: 15 November 2021
b. Registration: 22 December 2021
c. Agreement with FANSEP: January 2022

B. Project support.

a. NPR 286,000 for Poultry field school
b. NPR 355,000 for rural poultry promotion program for the period of two years
c. NPR 400,000 under demand-based program

C. Progress report from the group

1. No of members: 25 (all women from ethnic Gurung community)
2. The group meets on a regular basis every month. Each member continues to contribute NPR 100 per month for the group fund. The group has so far raised NPR 400,000 from the monthly contribution which is used as an informal grassroots level saving and credit institution to provide loans to members at 12 percent interest rate.

3. FFS on poultry was implemented over a period of 8 months from September 2022 to May 2023. During this time one preparatory meeting, 18 technical meetings and one farmer field day event were organized.
4. Through the poultry FFS, the group was able to observe difference between improved and traditional way of raising poultry. The group also learned about the importance of building proper chicken coops, feeding practices and disease control. As a result of this, the group noted reduced mortality in poultry and increased live weight. The group also learned to keep a record of expenditure and income from poultry farming.
5. FFS was run in one of the members houses as there is no community hall, the construction of which would have helped the group. However, in the absence of the hall, they reluctantly had to conduct the school in a private home.
6. Under poultry promotion program each member received six 8-week of chicks (Giriraja). The breed Giriraja is very popular in rural settings as they look like the country chicken and are bigger in size and produce more number of eggs than native breed. They have adapted very well and the crosses from Girigaja and local chickens are also doing very well both in terms of adaptability and fetching good prices (higher than broiler but lower than the pure country chicken). The group has been able to earn as much as NPR 300,000 from the sale of about 100 cockerels.
7. All the members have built improved chicken coops, adopted good practices (disease control, sanitation of pen) and are sharing their experience with their neighbors who could not attend the FFS.
8. The group, with the new organizational and management skills acquired through FANSEP support and funding from Green Nepal, has initiated beekeeping as a source of income and nutrition. A total of 23 beehives have been sighed in their community.
9. Besides poultry, the group is also engaged in raising sheep and goats. Sheep are popular for both wool and meat. However, the sheep farming is still largely at the household level as commercialization involved preparation which the group said were not ready.

Excerpts from the interaction

1. Build good sheds for sheep and goat.
2. *Build proper sheds.*
3. *Make your own feed using locally available feed ingredients for the poultry. Homemade feed are better than those from the market and are cheaper in price.*
4. *Be careful in selecting eggs for hatching. Good quality eggs always produce better chicks. We are multiplying improved breed of poultry by incubating fertile eggs using local broody hens to produce chicks in the community. It can be considered as an innovation.*
5. *For us sheep farming is a traditional activity, linked to our cultural practices.*

Figure 15: Mandre Farmer Group Members

Figure 16: Presentation by Mandre FG

9. Khimpogaun Farmer Group, Barpak Sulikot RM-01,Khimpogaun, Barpak, Gorkha

Milestones

a. Group formation: 12 November 2021
b. Registration: 12 December 2021
c. Agreement with FANSEP: March 2022 (Chaitra 2078)

B. FANSEP financial contribution

a. Matching grant support of NPR 600,000
b. NPR 150,000 for small irrigation (pipe support)
c. NPR 120,000 for polyhouse construction for vegetable farming
d. NPR 30,000 for demonstration of CSA practices on cauliflower and potato cultivation.
e. Distribution of 300 pre-basic seeds of potato for NPR 5400 and 600 kg of basic potato seed for NPR 24,397, 200 kiwi saplings for NPR 2000.

C. Group presentation

1. Number of members: 27 (16 female)
2. The group has a practice of meeting regularly on a monthly basis and members discuss various issues in addition to collection of NPR 100 per member towards the group fund. As in the case with most other groups, the fund serves as an informal bank for the members to take loans to meet their immediate needs at the interest rate of 12 percent. The group has collected NPR 130,000 so far. Part of the fund was used to co-finance the purchase of mini tiller from the municipality under cost sharing arrangement.
3. Based on the group consensus, financial support has been used to build polyhouse and a set of drip irrigation systems for the members. Materials provided under matching grant included 100 micron plastics, drip irrigation sets and one mini tiller for the 26 group members. The use of plastic polyhouses is the first ever practice in Barapakh.
4. Growing vegetables under polyhouses/plastic tunnels has made it possible for farmers in Barapakh, which is situated at 2000 meters amsl to grow vegetables all year round.
5. From 300 pre-basic seeds of potato the group has been able to produce 45 kg basic potato seed which was sold to a local agrovet.
6. Under the Small Irrigation scheme, the group received pipes for irrigation.
7. For seasonal vegetable production, the group received a composite packet of Cauliflower, Cabbage, Tomato, Broad Leaf Mustard, and Coriander. Tomato is being grown in polyhouses using drip irrigation.

8. There are some challenges the group is facing. The group has a hard time trying to save the crops from hail and cold temperatures in the winter. For this the group needs further support in building additional plastic polyhouses and nets to save crops from the hails. And further mechanization will help in making farming efficient and profitable. This support is very important for the group to supply vegetables to the expanding homestay business in Barapakh.
9. The drip irrigation has been very well received by the local farmers. There is no waste of water. In the past to irrigate one polyhouse of about 72 square meters they had to pay NPR 250 which has now been reduced to NPR 50 per month with the use of drip system. The beneficiaries initially had some doubt on drip irrigation but in about 2 to 4 weeks the group was able to see the benefit in terms of savings in water and cost. Today there is a good demand for additional drip irrigation and polyhouse support.

Excerpts from interaction

1. *We are now able to grow and consume healthy organic vegetables*
2. *FANSEP had introduced the plastic tunnel/house farming in Barpak in history, where there was no prior experience of tunnel farming*
3. *The group's savings have helped us in securing a mini tiller from the municipality on cost sharing basis (50 percent).*
4. *We have also been able to obtain seeds of seasonal vegetable from the municipality*
5. *Any additional support to the group for machinery and poly house construction would be welcome and appreciated to further expand vegetable production to attain self-sufficiency.*

२. खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाको सिन्धुपाल्चोक र धनुषा क्लष्टर अनुगमन प्रतिवेदन

१. **भ्रमण आदेश नं.:** १८१

२. **भ्रमण टोली प्रमुखः** ICR Author Ademolah Braimoh, WB

भ्रमण टोली सदस्यः डा. तपेन्द्र बहादुर शाह तथा FAO TA to FANSEP का विज्ञहरु

३. **भ्रमण गरेको** स्थानः सिन्धुपाल्चोक र धनुषा क्लस्टर अन्तर्गत

४. **भ्रमण अवधिः** २०८१/११/१२ देखि २०८१/११/१७ सम्म

५. **भ्रमणको उद्देश्यः**

The main objective of the field visit was to accompany ICR author, Mr Ademolah Braimoh, to meet with selected groups engaged in nutrition, livestock, crop/vegetables and seed

production/processing supported by FANSEP as part of Implementation Completion Results Review.

Team comprised of Ademola Braimoh (Senior Economist) and Purna Chhetri (consultant) from the World Bank), Dr.Tapendra Bahadur Shah (Senior Monitoring and Evaluation Officer) from FANSEP II Project Management Unit, Mr. Shyam Prasad Poudyal (Team Leader) and Mr Rudra Poudel (National Monitoring and Evaluation Specialist) from FAO TA to FANSEP II.

६. भ्रमण सम्बन्धि विवरणः

भ्रमण गरिएका समूहहरु

The team visited 10 sub projects (4 crop and veg; 3 nutrition, 2 livestock and 1 processing (seed production) in three districts Sindhupalchok, Dolakha and Mahottari. Discussions focused on the following thematic areas: (i) crop/vegetables, (ii) livestock, (iii) nutrition and (iv) seed production within a period of four days from 24 to 27 February 2025.

The name of the groups visited are listed below:

1. Tilakeshwor Agriculture Group, Indrawati RM-7, Pokhare, Sindhupalchowk
2. Saphal Bal Balika Poshan Samuha (Nutrition group), Indrawati-4, Gairigau, Sindhupalchowk
3. Fetalitole Krishi Utpadak Krishak Samuha, LisankhupakharRM-7, Fetalitole, Sindhupalchowk.
4. Tokane Agriculture Group, Kalinchowk-7, Tokane, Dolakha
5. Sarbesore Nutrition Group, Kalinchowk RM - 7, Sitka, Dolakha
6. Seti Devi Goat Producer Group, Tamakoshi -3 Jafe, Dolakha
7. Bhole Baba Agriculture Group, Pipra-5, Hardiya, Mahottari
8. Jai Maa Kali Livestock Group, Pipara RM-1, Ekrahiya Tole, Mahottari
9. Shiva Seed Production Group, Pipra RM-3, Pipra, Mahottari
10. Shakti Nutrition Mothers Group, Pipara RM-7, Ratanpur, Mahottari

७. सिकाई तथा उपलब्धीः

The following summarizes the key takeaways from the discussion with the groups visited and the points that were shared by the members during the wrap up at Dhanusha Project Cluster Office on the 26th of February 2025.

Crop/vegetable group

1. There was a consistent response from all the groups visited across the four themes in terms of their experience with the Project. There were no controversies nor contradictions in responses from one group to the other.

2. Groups involved in crop (inclusive of vegetables) reported increased production and income from the sale of vegetables by around 2-3 times. Vegetables grown are cauliflower, cabbage, radish, carrot, leafy vegetables (broad leaf mustard, spinach, Swiss chard, and fenugreek), tomato, pumpkin, bottle gourd, sponge gourd, bitter gourd, okra, cucumber, and beans all of which have very good year-round market. Major cereals grown are rice, wheat, maize, millet and lentil.

3. Seasonal and off-season vegetable cultivation in poly houses have been very well accepted, particularly in the hills where growing seasons are relatively short. With vegetable farming, some older ladies such as those in Lisankhupakhar, who did not have any opportunity in the past to earn

pocket money are now able to earn as much as NPR 8000 to 10,000 per season by being engaged in potato farming. Average household income ranged from NPR 30 to 35 thousand Rupees in a season.

4. In many locations irrigation water was reported as the most important limiting factor. The use of drip irrigation has to some extent contributed to conserve and make good use of scarce water. Every group visited expressed the need for getting support in irrigation.

5. With the closure of the Project some groups have experienced difficulty in securing quality seeds. The seeds that were provided by FANSEP were of better quality compared to those bought in the local market. If FANSEP were to continue, they would have wanted the project support in strengthening linkages with quality input supplies, said some of the members.

6. Many members of the groups supported by the Project have now started to keep a record of income and expenditure. This was not the case in the past. The groups now have data on the quantity of vegetables produced, expenditure made on the inputs and marketing.

Livestock

7. In terms of livestock, crossbred Boer goats have been found to be very well received and demanded by livestock farmers. Crossbed Boer goats attain a marketable size within one year with an average weight of 25 to 35 kgs while the local goats take about two years to come to a marketable size with an average weight of 20-22 kgs (reported by farmers of Setidevi goat producer group in Jafe, Dolakha).

8. Selling goat has not been a problem as there is a very good year-round market for goat meat, very popular and consumed widely in Nepal. The selling price vary from place to place with an average of NPR 800 per kg of live weight. However, the team also came across a situation when goat farmers were selling their goats on "per animal" basis (especially in Terai group) rather than by live weight. For example, Babita Shah of Jai Ma Kali Goat Group, Pipara-1, Mahottari had 10- and 12-month-old he goats which was sold for NPR 20000 and 25000 respectively while another member from the same group had sold her 7-month-old goat for NPR 20000. The typical annual expense for raising one crossbreed buck ranges from NPR 8,000 to 10,000. Based on this information, group members can achieve a net profit of approximately NPR 12,000 to 13,000 for each crossbreed buck sold. This indicated the need for FANSEP II to train and empower the beneficiaries to be ablet to bargain a fair price in addition to diversifying the market/buyers.

9. Key factors, according to the farmers, that contributed to the success of goat farming included: (i) breed (Boer or its crosses), (ii) knowledge and skill development in disease control and vaccination (through FFS and improved husbandry training to group members); feed management including mineral blocks, and attitude change in cleanliness of shed and foraging habit (iii) construction of goat sheds. Besides, goat poultry farming has been found to be enjoying a unique place serving both cash income and nutrition needs. Eggs are fed to children while culled birds and cockerels are sold in the market.

10. Of all the groups visited, Jai Maa Kali Boer goat farming group at Mahottari district, Dhanusha cluster reported seeking loans from the local MFIs at the interest rate of 18 percent. This was 6 percent lower than the group loans that are provided at the interest rate of 24 percent. But upon discussion it was learned that the borrowers have had to pay the MFIs interest rate on the total amount of loan needed and the interest rate is not adjusted with the payment of loans. Thus, rough calculation showed that the borrower could be paying as high as 24 to 26 percent to the MFIs.

Nutrition

11. In terms of nutrition, the Project seems to have made a dent. Examples include increased diversity in daily meals, mothers now exclusively breast feed their babies for at least six months after they are born (this was not the case in the past), take care of women health during pregnancy, feed new born babies and other toddlers several times a day with balanced food, and grow healthy vegetables (chemical free) for home consumption in their own home nutrition gardens (HNGs).

These HNGs were producing varieties of vegetables and fruits as mentioned above for the families from nutrition group members in particular.

12. While the nutrition program targeted the mother and child, the entire family has benefited from the new learnings and practices as all the members live in a joint family and eat from the same kitchen.

13. The nutrition field schools have contributed to new learnings on the importance of nutrition as well as building group solidarity and confidence. The women, especially those from the Tarai, who belong to deprived and marginalized groups, are now able to raise their voice and concerns and are able to speak with men, face to face who were, otherwise always in veil when speaking to members outside of their family.

14. On the impact of learning, five members from the Shakti Nutritoin Mothers Group in at Mahottari district, Dhanusha cluster were asked to rank the impact of nutrition activities in the scale of 1 to 10 during the discussion. Four young mothers gave a ranking of 10 out of 10 while one ranked at 7, the reason being wishing the Project to have continued for longer.

Seed production/processing

15. The ICR team visited one seed producer group – Shiva Seed Producer Group – in Dhanusha. This seed producer group is doing well in terms of producing the "truthfully labelled" seeds. Truthfully labelled seeds are just a couple of steps shy of being labelled as certified seeds. Certification of seeds are generally done by the Seed Quality Control Center (SQCC) under MoALD which has clearly laid out protocol for certification process as per the provisions of seed act and regulation. The group, which is just 4 years old, is already overwhelmed with the demand for Truthfully Labelled seeds and therefore was no need (or time) to go for certified seeds which requires additional time and resources adding to the cost of seeds. This processing facility is supplying improved seed to 25 group member and around 100 outside group households. This group is producing truthful labeled seed in around 5 hectares of land. The thresher currently used is diesel operated which threshes around 200 quintal (1 quintal – 100 kg) seed and many more for grains for food purpose. It would have been good if the machine could run on both electricity and diesel. While the thresher runs on diesel in the field it could run on electricity at the processing center. This is an area FANSEP II could consider.

16. With the assistance of FANSEP Support, the group has successfully expanded their wheat seed production area from approximately 1.3 hectares to 5.3 hectares. Additionally, the members are benefiting from better pricing as a result of their engagement in the seed production sector; for instance, they sold truthfully labeled paddy seeds for around NPR 50 per kilogram, compared to only NPR 23-24 per kilogram for paddy intended for consumption.

17. Discussion with the group led to understand that any achievement under SRR cannot be attributed to FANSEP alone since farmers are obtaining seeds from multiple sources. Thus, it is possible that assessment of SRR during midline and endline survey of FANSEP cannot be solely credited to the intervention of FANSEP.

Others (inclusion, covid 19 and climate change)

18. In terms of inclusion, the project seems to have done well. The project has managed to reach the deprived and marginalized communities who are located far away from the towns and service centers. One example is the Tokane Agriculture Producer's Group of Kalinchwok, Dolakha district located far away from secluded with jungle and rugged and difficult to drive road.

19. The Covid 19 adversely impacted the Project in year 2020 and 2021. At the higher-level project staff were unable to visit the field. At the ground level, with the suspension of travel, supply chains were disrupted, mass gathering (particularly for training) was banned, and field level staff and beneficiaries were infected by the disease. Unavailability of seeds for the next planting season ended up losing a season for farmers. The impact was reported by all the groups visited. The family members returned to villages after lockdown in towns and that posed threat in food security of the households as many of them lost their jobs.

20. The impact of climate change on agriculture has been reported by many with the most prominent effect being the frequent occurrence of droughts and heavy rains. Small irrigation programs, drought resistant and high yielding varieties of the promoted crops has helped to cope with the drought while plastic houses/tunnels helped the farmers to defend the temperature and heavy rain related climate adversaries.

८. सारांश तथा सुझावहरुः

1. Irrigation seems to be the major limiting factor in most places visited.
2. Polyhouses for seasonal and off-season vegetable cultivation has been very well accepted and are found to contribute to increased production and income. This activity could be further scaled up.
3. The importance of linking farmers to service/input providers has been noted. Most of the groups are unable to secure seeds of good quality and technical backstopping from the local municipalities. Thus, there is a need to consider establishment of good linkages between FANSEP supported groups and the local governments in FANSEP II. This is perhaps most of the municipalities are currently operating under 50 to 60 percent staffing capacity and budget allocated for agriculture and livestock activities are very small.
4. Linking the groups with micro-finance institutions where these services are available. There has been very low interest on part of the MFIs to investment in agriculture (except for high value commodities in easily accessible areas) due to the lack of confidence in agriculture. Thus, despite the government directive to invest at least 15 percent of the portfolio in agriculture, the majority of the MFIs have not been able to meet this target. However, negotiation should be made to adjust the interest rate and make available the loans to such small groups in an easy manner.

१०. भ्रमण पुष्टि गर्ने कागजातको विवरणः

१. भ्रमण सम्बन्धी फोटोहरु

११. भ्रमणमा गर्ने कर्मचारी

डा. तपेन्द्र बहादुर शाह
वरिष्ठ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अधिकृत
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना,
आयोजना व्यवस्थापन इकाई, हरिहरभवन, ललितपुर ।

३. खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाको आयोजना क्लष्टर इकाई, सिन्धुपाल्चोकबाट संचालित कार्यक्रमको अनुगमन प्रतिवेदन

१. **भ्रमण आदेश नं.:** २५० र २५२
२. **भ्रमण टोली:** व. अ.मू.अ. डा. तपेन्द्र बहादुर शाह र व. यो.अ. दिपक पौडेल
३. **भ्रमण टोली सदस्यः**

४. **भ्रमण गरेको स्थानः** आयोजना क्लष्टर इकाई, सिन्धुपाल्चोक

५. **भ्रमण अवधिः** २०८१/०३/१० देखि २०८१/०३/१३ सम्म

६. **भ्रमणको उद्देश्यः**

७. आयोजना समापन गोष्ठीमा सहभागिता

७ भ्रमण सम्बन्धि विवरणः

गरिएका कार्यहरु

१. क्लष्टर इकाई कार्यालयको अवलोकन
२. सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा संचालित आयोजना समापन गोष्ठीमा सहभागी तथा समन्वय

पाईएको अवस्था

१. क्लष्टर इकाईको समग्र कार्यालय व्यवस्थापन सन्तोषजनक भएको पाईयो । सुशासन तथा पारदर्शिता सम्बन्धि प्रावधानहरुको पालना भएको तथा सरसफाईको स्थिति पनि सन्तोषजनक भएको पाईयो । केहि सुधार गर्न सकिने कार्यहरुबारेमा बैठक तथा आगन्तुक पुस्तिकामा सुझाव दिईयो ।
२. प्रगति स्थितिः

वार्षिक बजेट	हालसम्मको खर्चको स्थिति (२०८१/०३/०३ सम्म)	वित्तिय प्रगति %
रु. १०७९३०००	रु. ९५१७१९२५.६४	८८.१७%

३. सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको जिल्ला समन्वय समितिमा सञ्चालन भएको आयोजना समापन गोष्ठीमा सहभागिताका क्रममा समग्र रुपमा कार्यालयका लक्षहरु हासिल भउको तथा वित्तिय प्रगति पनि उपर्युक्त रुपमा हासिल भएको प्रस्तुतिमा पाईयो ।
४. गोष्ठीमा आफ्नो छलफलमा सहभागि हुने तथा मन्तव्य राख्ने सबैबाट आयोजनाले आफ्नो कार्यस्थलमा कार्यक्रमहरु राम्रो सङ्ग सञ्चालन गरेको तथा खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान पुर्याउको धारणा व्यक्त ।
५. भएको उत्पादनलाई बजारिकरण गर्ने कार्यमा भने पुग्नु पर्ने जति ध्यान पुग्न नसकेको यद्यपि बजारिकरण सम्बन्धमा पनि केहि राम्रा कार्यहरु भने भएका भन्ने छलफलको क्रममा धारणा व्यक्त पनि भएको ।
६. उक्त गोष्ठी आयोजना क्लष्टर यकाईका प्रमुख श्री राजेश कुमार के.सी. को अध्यक्षता तथा जिसस प्रमुखज्यूको प्रमुख आतिथ्यतामा सञ्चालन भएको । जिसस उपप्रमुख, ईन्द्रावती गाउँपालिकाका उपाध्यक्ष, जिल्ला प्रशसन लगायत विभिन्न सरोकारवाला कार्यालयहरुका प्रमुख तथा प्रतितिधि एवं लाभग्राही कृषक तथा पत्रकारहरुको उपस्थिति थियो ।

८ सिकाई तथा उपलब्धीः

१. कार्यक्रम कार्यान्वयनको स्थिति तथा सरोकारवालहरुको आयोजन सम्बन्धि धारणा जान्ने अवसर मिल्यो ।

९. साराशं तथा सुझावहरुः

१. आयोजनाका उपलब्धि तथा विकसित जनशक्ति संस्था संरचना तथा स्रोतकेन्द्रहरुलाई दिगो रुपमा सञ्चालन तथा सदुपयोगका लागि स्थानीय सरकार तथा स्थायी रुपमा अवस्थित सरोकारवाला प्रदेश तथा संघीय कार्यालयहरुले ध्यान दिनु पर्ने तथा लाभग्राहि कृषकहरुले पनि प्राप्त सेवा सुविधा तथा संस्थागत संरचनालाई दिगो राख्न क्रियाशिल रहनु पर्ने सुझाव दिईयो । त्यस्तै PCU ले सम्पन्न कृयाकलाप लाभग्राही तथा विकसित संस्थागत संरचनाको विवरण सरोकारवाला अन्य निकायहरुलाई पनि जानकारी दिनु पर्ने सुझाव दिईयो ।

२. PMU ले हालै पठाएको यस आ.व. को प्रगित विवरण सम्बन्धि फाराम अनुसारको विवरण यथासमयमा PMU लाई उपलब्ध गराउन तथा FANSEP-II का लागि समूह गठनका कार्यहरुलाई यथाशिघ्र तथा प्राथमिकताका साथ सम्पन्न गर्न सुझाव दिईयो ।

३. आ.व. २०८०/८१ मा संचालित कार्यक्रमको PMIS इन्ट्री गर्नु अनिवार्य भएकोले त्यसको लागि PCU बाट यथाशिघ्र ईन्ट्री कार्य अघि बढाउनु पर्ने अनुरोध गरियो र PMU ले पनि आवश्यक सहजिकरण गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरियो ।

१०. भ्रमण पुष्टि गर्ने कागजातको विवरणः

२. भ्रमण सम्बन्धी फोटोहरु

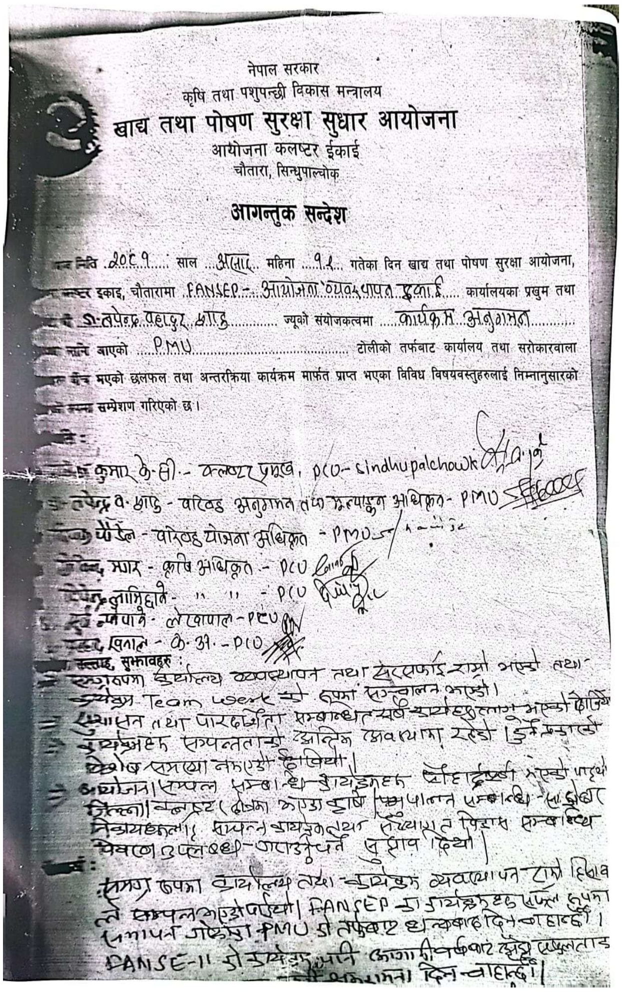

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना
आयोजना कलष्टर ईकाई
चौतारा, सिन्धुपाल्चोक

आगन्तुक सन्देश

आज मिति २०८१ साल असार महिना ११ गतेका दिन खाद्य तथा पोषण सुरक्षा आयोजना, कलष्टर इकाइ, चौतारामा FANSEP – आयोजना व्यवस्थापन इकाई कार्यालयका प्रमुख तथा डा. तपेन्द्र बहादुर थापा ज्यूको संयोजकत्वमा कार्यक्रम अनुगमन ... गर्ने आएको PMU टोलीको तर्फबाट कार्यालय तथा सरोकारवाला ... भएको छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम मार्फत प्राप्त भएका विविध विषयवस्तुहरुलाई निम्नानुसारको ... सम्प्रेशण गरिएको छ।

उपस्थिति:

... कुमार के.सी. – कलष्टर प्रमुख, PCU–Sindhupalchowk
डा. तपेन्द्र ब. थापा – वरिष्ठ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अधिकृत – PMU
... पौडेल – वरिष्ठ योजना अधिकृत – PMU
... मगर – कृषि अधिकृत – PCU
... लामिछाने – " " – PCU
... ... – लेखापाल – PCU
... खनाल – के.अ. – PCU

सल्लाह, सुझावहरु:

[illegible handwritten suggestions]

प्रतिबद्धता:

[illegible handwritten text]

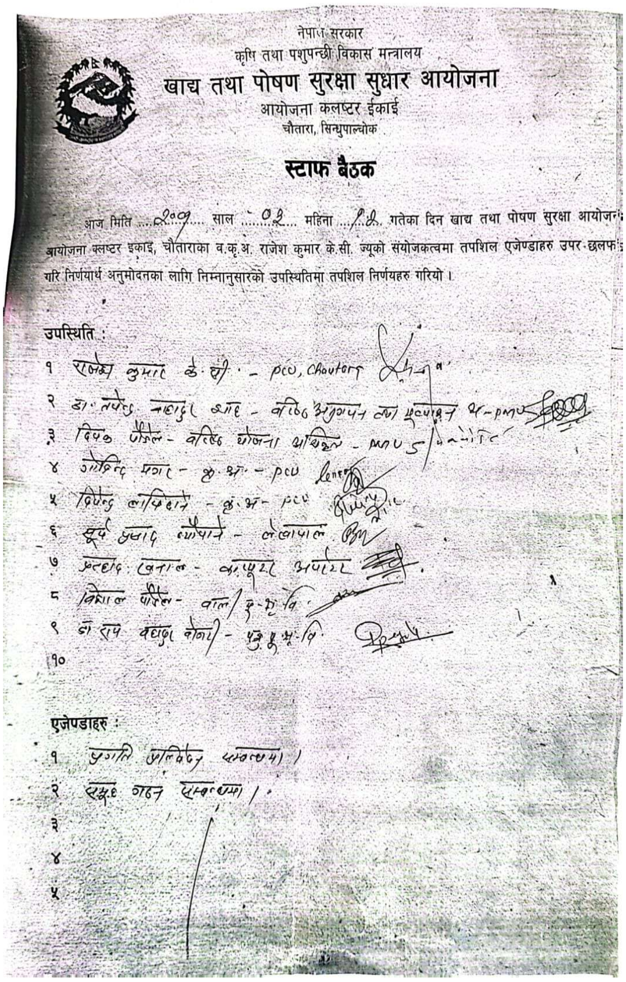

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना
आयोजना कलष्टर ईकाई
चौतारा, सिन्धुपाल्चोक

स्टाफ बैठक

आज मिति २०८१ साल ०२ महिना १८ गतेका दिन खाद्य तथा पोषण सुरक्षा आयोजना आयोजना क्लष्टर इकाइ, चौताराका व.कृ.अ. राजेश कुमार के.सी. ज्यूको संयोजकत्वमा तपशिल एजेण्डाहरु उपर छलफल गरि निर्णयार्थ अनुमोदनका लागि निम्नानुसारको उपस्थितिमा तपशिल निर्णयहरु गरियो।

उपस्थिति:

१ राजेश कुमार के.सी. – PCU, Chautara
२ डा. तपेन्द्र बहादुर थापा – वरिष्ठ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अ. – PMU
३ दिपक पौडेल – वरिष्ठ योजना अधिकृत – PMU
४ गोविन्द मगर – कृ.अ. – PCU
५ विपिन लामिछाने – कृ.अ. – PCU
६ सूर्य प्रसाद ... – लेखापाल
७ ... खनाल – कम्प्युटर अपरेटर
८ ... पौडेल – ...
९ ... – ...
१०

एजेण्डाहरु:

१ प्रगति प्रतिवेदन सम्बन्धमा।
२ ... गठन सम्बन्धमा।
३
४
५

नेपाल सरकार

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना

आयोजना कलष्टर ईकाई

चौतारा, सिन्धुपाल्चोक

१: प्रस्तुत विषयमा आयोजना व्यवस्थापन इकाई [illegible] मिति २०८२ असार १० गते प्राप्त पत्रानुसार आयोजना क्लस्टर इकाईले सम्पन्न गरेका क्रियाकलापहरुलाई निर्देशित ढाँचा र विवरण सहित समयमा नै प्रतिवेदन सम्बन्धित [illegible] कार्यालयमा पेश गर्ने निर्णय गरियो।

२: प्रस्तुत विषयमा आयोजना लागू भएका अन्य क्लस्टर इकाईहरुमा FANSEP को लागि [illegible] [illegible] प्रक्रिया [illegible] आयोजना क्लस्टर इकाईले [illegible] प्रक्रिया [illegible] गर्न आयोजना व्यवस्थापन इकाईबाट निर्देशन प्राप्त भयो। [illegible] जानकारी [illegible] कार्य [illegible] निर्णय गरियो।

११. भ्रमणमा जाने कर्मचारीः

दिपक पौडेल
बरिष्ठ योजना अधिकृत

डा. तपेन्द्र बहादुर शाह
बरिष्ठ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अधिकृत

४. खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना

१. **भ्रमण आदेश नं.:** ३०० र ३१३

२. **भ्रमण टोली प्रमुखः** TTL Asuka Okumura, WB र डा. अरुण काफ्ले, आयोजना निर्देशक, FANSEP

३. **भ्रमण टोली सदस्यः** डा. तपेन्द्र बहादुर शाह तथा क्लष्टर पदाधिकारीहरु

४. **भ्रमण गरेको स्थानः** सप्तरी र धनुषा क्लस्टर अन्तर्गत

५. **भ्रमण अवधिः** २०८२/०२/२३ देखि २०८२/०२/२५ सम्म

६. **भ्रमणको उद्देश्यः**

विश्व बैंक, USA बाट आएका TTL सङ्ग सप्तरी तथा धनुषा क्लस्टर क्षेत्रमा सञ्चालित डीप ट्यूववेल फिल्ड अनुगमन तथा सहजिकरण

७. भ्रमण सम्बन्धि विवरणः

गरिएका कार्यहरु

३. सप्तरी तथा धनुषा क्लष्टर अन्तर्गतका तपशिलका कृषक समूहहरुसङ्ग अन्तरक्रिया तथा फिल्ड अवलोकन

Activity
1. Deep Tube Well, Bariyarpatti RM-03, Shibnagar,Siraha
2. Deep Tube Well, Aaurahi RM-05, Aaurahi,Siraha
3. Deep Tube Well, Shree Shivganga Deep Tube Well, Pipra
4. Deep Tube Well, Bela Deep Tubewell Water Management Committee, Ekdara
5. Deep Tube Well, Tulsiyahi DeepTubewell, Mukhiyapatti Mushaharniya
6. Dhanauji Deep Tubewell Jal Upbhokta Samiti, Dhanauji-2, Lakhauri

४. सप्तरी तथा धनुषा आयोजना क्लष्टर इकाईहरुको कार्यालयमा छलफल/बैठक

८ फाईएको बस्तुस्थितिः

८.१ सप्तरी क्लष्टर अन्तर्गतका डीप ट्यूववेलहरुको अवस्था (क्लष्टर इकाईहरुबाट प्राप्त Fact Sheet हरु छुट्टै पानाहरुमा संलग्न गरिएको) ।

८.२ धनुषा क्लष्टर अन्तर्गतका डीप ट्यूववेलहरुको अवस्था (क्लष्टर इकाईहरुबाट प्राप्त Fact Sheet हरु छुट्टै पानाहरुमा संलग्न गरिएको) ।

९ सिकाई तथा उपलब्धीः

४. धनुषा क्लष्टर अन्तर्गतका ३ वटा डीप ट्यूववेलहरुको पाईपलाईन विस्तार सम्मका कार्यहरु अन्तिम चरणमा (>९५% कार्य सम्पन्न) रहेको ।

५. धनुषा क्लष्टर अन्तर्गत पिपरा स्थित डीप ट्यूववेलको पाईपलाईन विस्तारका लागि पाईपलाईन खन्ने कार्य चालू रहेको । ट्रान्सफर्मर जडान कार्य बाँकि रहेको । एक हप्ता भित्र बाँकि क्रियाकलापहरु सम्पन्न गर्ने उपभोक्ता समिति तथा आयोजना क्लष्टर इकाईको प्रतिबद्धता ।

६. सप्तरी क्लष्टर अन्तर्गतका सिराहाको बरियारपट्टी स्थित डीप ट्यूववेलको पाईपलाईन खन्ने तथा प्रेशर ट्याङ्क निर्माण कार्य जारी रहेको तथा विद्युतीकरणको कार्य पनि भैरहेको पाईयो । आर्थिक वर्ष भित्र सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न गरी चालू गर्ने प्रतिबद्धता ।

७. सिराहा जिल्ला कै औरही स्थिति डीप ट्यूववेल निर्माणको सबै कार्यहरु लगभग सम्पन्न भएको ।

८. सबै डीपट्ववेलका उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरुमा उत्साह पाईयो । विशेष गरी चैतेधान खेती विस्तार सहित बालि सघनता वृद्धि गर्ने प्रतिबद्धता लाभग्राहीहरुबाट पाईयो ।

९. डीप ट्यूववेलहरु निर्माणाधिन सबै गाउँपालिकाका जनप्रतिनिधिहरु (गाउँपालिका अध्यक्ष उपाध्यक्ष तथा वडाअध्यक्ष समेत) को पनि उक्त ट्यूववेलहरुलाई दिगो रुपमा सञ्चालन गर्ने कार्यका लागि प्रतिबद्धता भएको पाईयो ।

१०. कार्यक्रमको डिजाईन स्टिमेट लगायतका प्राविधिक सहजिकरण कृषि यान्त्रिकीकरण प्रवर्द्धन केन्द्रले गरिरहेको तथा भविष्यमा पनि आवश्यक सहजिकरण गरी उपआयोजनाहरुको दिगोपनामा मद्दत गर्ने देखिन्छ ।

११. आयोजना क्लष्टर इकाई कार्यालयहरुमा भएको छलफलमा कार्यक्रम कार्यान्वयनको स्थितिको बारेमा छलफल गरियो ।

१०.सारांश तथा सुझावहरुः

१. क्लष्टर इकाईका कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन स्थिति सन्तोषजनक देखिए पनि केही क्रियाकलापहरु समय मै गुणस्तरीय रुपमा सम्पन्न गर्न थप मेहनत गर्नु पर्ने तथा क्लष्टर इकाई फिल्ड स्टाफ तथा प्राविधिक सहायता टोली सबैले समन्वीत रुपमा कार्य गर्नु पर्ने सुझाव दिईयो ।

२. डीप ट्यूववेल तथा कार्यालयका अन्य क्रियाकलापहरु समय मै गुणस्तरीय रुपमा सम्पन्न गर्न सघन रुपमा Follow up गर्नु पर्ने ।

३. आर्थिक वर्ष सम्न्न हुनै लागेको अवस्था भएकोले एक कार्य योजना बनाई तुरुन्त कार्यान्वयन गरी यथोचित भारित तथा वित्तिय प्रगति हासिल गर्नुपर्ने ।

भ्रमण सम्बन्धी फोटोहरु

११. भ्रमण गर्ने कर्मचारीहरु

१.डा. अरुण काफ्ले

आयोजना निर्देशक

२. डा. तपेन्द्र बहादुर शाह, वरिष्ठ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अधिकृत, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना, आयोजना व्यवस्थापन इकाई, हरिहरभवन, ललितपुर ।

६.२.२ ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजनाको कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रतिवेदन

१. ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजनाको स्टार्टअप अनुदान उपआयोजनाहरुको अनुगमन सम्बन्धी प्रतिवेदन

१. भ्रमण टोली प्रमुखः डा चन्द्र प्रसाद रिसाल पदः आयोजना निर्देशक (रा.प.प्र. प्रा.)

२. कार्यालयः ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना, आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर

३. भ्रमण गरेको स्थानः कैलाली, डोटी, डडेल्धुरा, बैतडी, दार्चुला जिल्लाहरु ।

४. भ्रमणको उद्देश्यः Startup Grant उप-आयोजनाहरुको अबलोकन तथा सिकाई आदानप्रदान कार्यक्रम (अन्तर कोरिडोर स्तरिय Learning Visit कार्यक्रम)

५. भ्रमणको अवधीः मिति २०८२/०१/०७ गते देखि २०८२/०१/१३

६. कार्यालयः ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना, आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर

परिचय

ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना नेपाल सरकार र आई.डी.ए (International Development Association) बिच २१ डिसेम्बर २०२० तदनुसार वि.सं. २०७७ पौष ६ मा सम्झौता सम्पन्न भई नेपाल सरकार, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय मार्फत कार्यान्वयनमा आएको छ । विश्व बैंकको सहयोगमा वि. सं. २०७७ देखि ५ बर्षका लागि सञ्चालन हुने यस आयोजनाले ग्रामीण उद्यमशिलता विकासलाई प्रोत्साहित गर्नका लागि ६ वटा प्रदेशका ५ प्रमुख आर्थिक कोरिडोर क्षेत्रका साना कृषि उत्पादकहरुमा बजार पहुँच सुदृढ गर्नका लागि कृषि मूल्य श्रृङ्खला अन्तर्गतका साना उत्पादक समुह/सहकारी/संघ तथा मध्यस्तकर्ता उद्यमीहरु बीच उत्पादनमूलक साझेदारी (Productive Partnership) तथा बजार सम्बन्धको विकासमा सहजिकरण गरी आफ्ना कार्य गर्नेछ । आयोजनाले कृषि उपजहरुको मूल्य शृंखला विकास र उद्यमशिलता विकासका लागि आवश्यक नीतिगत खाका, आवश्यक संरचनाहरु निर्माण र अन्य सहयोगी सेवाहरु मार्फत उपयुक्त उद्यमशिलताको वातावरण निर्माण गर्न पनि सहयोग पुऱ्याउनेछ । उत्कृष्ट व्यवसायिक योजनाहरु (Business Plans) मा आधारित पूरक अनुदान मार्फत उत्पादनमूलक साझेदारी प्रवर्द्धन, मागमा आधारित साना कृषि बजार केन्द्रहरु, मूल्य श्रृंखला सम्बन्धित आधारभूत संरचनाहरु, प्रादेशिक बजार साथै विशिष्ट कृषि केन्द्रहरु (Agriculture Centers of Excellence) निर्माण यसका प्रमुख लगानीका क्षेत्रहरु हुन् ।

आयोजना विकास लक्ष्य

ग्रामीण बजार पहुँच सुदृढ गर्ने, उद्यमशील वातावरण निर्माण गर्ने र कोभिड-१९ को असरबाट पुनरोत्थानका लागि रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्ने आयोजनाको मुख्य लक्ष्य रहेको छ ।

उद्देश्य

उपर्युक्त लक्ष्य हासिल गर्न आयोजनाले निम्न उद्धेश्यहरु लिएको छ ।

- उत्पादनमूलक साझेदारीको माध्यमबाट कृषि बजार श्रृंखला मजबुत गर्ने
- संघीय संरचनामा आवश्यक नीतिगत खाका, उपयुक्त संरचनाहरु र अन्य सहयोगी सेवाहरु मार्फत उद्यमशील वातावरण निर्माण गर्न सहयोग पुऱ्याउने
- कोभिड १९ को असरबाट प्रभावित खाद्य आपूर्ति श्रृंखला सुधार गर्ने र स्थानीय अर्थव्यवस्था सुदृढ गर्ने

संम्भागहरु मार्फत संचालन हुने मुख्य मुख्य कार्यक्रमहरुः

✓ **सम्भाग १ : ग्रामीण उत्पादनमूलक साझेदारी मार्फत कृषकहरुको बजार आवद्धता सुनिश्चित गर्ने**

✓ समूहगत पहलमा व्यक्तिगत वा सामूहिक उद्यम विकासमा सहजिकरण

✓ उत्पादनको बजार सुनिश्चितताका लागि उत्पादक संस्था र व्यापारी बीच Productive Alliance निर्माणमा सहजिकरण

✓ समूह, उद्यमी, सहकारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि

✓ कृषक समुह, सहकारीहरुमा उद्यम विकासका लागि पुरक अनुदान

❖ **सम्भाग २ : संघीय संरचनामा कृषि उद्यम पर्यावरण प्रवर्द्धन गर्ने**

○ **सम्भाग २ क : प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकार एवं सरोकारवालाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने**

➢ क्षमता अभिवृद्धि आवश्यकता पहिचान सर्वेक्षणको आधारमा

✓ प्रादेशिक तथा स्थानीय तहका कृषि निकायहरुको क्षमता अभिबृद्धि

✓ कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय मातहतका निकायहरुको क्षमता अभिबृद्धि

➢ प्राङ्गारिक प्रमाणीकरण तथा खाद्य सुरक्षा कार्यविधि निर्माणमा सहयोग

○ **सम्भाग २ ख : कृषिसंग सम्बन्धित संस्थाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने**

✓ कृषि व्यवसायमा सङ्गलग्न साना तथा मझौला उद्यम (SMEs) एवम् कृषि प्रविधि Start Up हरुलाई Business Incubation सहयोग

❖ **सम्भाग ३ : पूर्वाधार विकास कार्यक्रम**

✓ साझेदारीमा पालिकास्तर कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र निर्माण

✓ साझेदारीमा मागमा आधारित मूल्य श्रृंखला पूर्वाधार निर्माण

❖ **सम्भाग ४ः आयोजना व्यवस्थापन**

- ✓ आयोजना निर्देशकको कार्यालय (OPD) तथा आर्थिक कोरिडोर कार्यालय (ECOs) हरु स्थापना र व्यवस्थापन
- ✓ आयोजानबाट संचालित कार्यक्रमहरुको अनुगमन तथा मुल्यांकन
- ✓ आयोजना लागू भएका गाँउपालिकाहरु तथा प्रदेशहरुसंग समन्वय तथा सहकार्य
- ✓ आयोजना सरोकारवाला निकायहरुसंग समन्वय
- ✓ आयोजनाको प्रगति समीक्षा गोष्ठी, रिर्पोटिङ्ग तथा मिसन व्यवस्थापन
- ✓ सूचना प्रविधिमा आधारित व्यवस्थापन प्रणाली (MIS) को विकास तथा संचालन
- ✓

❖ **सम्भाग ५ : आकस्मिक प्रतिकार्यका कृयाकलापहरु संचालन**

- ✓ स्वास्थ्य तथा अन्य प्राकृतिक सङ्कटकालको समयमा अन्य सम्भाग वा दातृ निकायबाट थप बजेट व्यवस्थापनका लागि राखिएको शुन्य बजेट सम्भाग

आयोजना कार्यान्वयन व्यवस्था

आयोजनालाई समग्र मार्गनिर्देशनका लागि आयोजनाको शिर्ष तहमा आयोजना निर्देशक समितिको व्यवस्था रहेको छ भने प्राविधिक एवं नीतिगत समन्वयका लागि प्रदेशस्तरमा आर्थिक करिडोर प्राविधिक तथा समन्वय समिति र स्थानीय तहमा स्थानीय समन्वय समितिहरु रहने व्यवस्था रहेको छ । आयोजना कार्यान्वयनका लागि केन्द्रमा एक आयोजना निर्देशकको कार्यालय र सो मातहत ४ वटा आर्थिक करिडोर कार्यालयहरु रहेका छन् । आर्थिक करिडोर कार्यालय मार्फत सञ्चालित उप-आयोजनाहरुमा आवद्ध समूह/सहकारी/संघहरु मार्फत कार्यक्रम संचालन भईरहेको छ । त्यसैगरी आयोजनालाई प्राविधिक सहायताका लागि एक फर्मले सहयोग भई रहेको छ ।

भ्रमण कार्यक्रमको उदेश्य

स्टार्ट-अप अनुदान उप-आयोजनाहरुको अवलोकन तथा सिकाई आदानप्रदान कार्यक्रम" (अन्तर कोरिडोर स्तरिय) को व्यवस्था भएको छ

यसै सन्दर्भमा, ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजनाको सञ्चालनमा आयोजना अन्तर्गत आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन ललितपुरको आ.व. ०८१।०८२ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन र आर्थिक कोरिडोर कार्यालयहरुका कर्मचारीहरु समावेश हुने गरि मिति २०८२/०१/०७ गते देखि २०८२/०१/१३ गते सम्म कैलाली, डोटी, डडेल्धुरा, बैतडी र दार्चुला जिल्लाहरुमा **Startup Grant** उप-आयोजनाहरुको अबलोकन र उप आयोजना कार्यन्वयनमा आईपरेका समस्याहरुवारे फिल्ड स्तरमा कृषकहरुसँग छलफल तथा Grant Operating Manual र गुनासो ब्वस्थापन निर्देशिकामा उल्लेख भएका प्रावधान बमोजिम यथोचित समाधानका उपायहरुको विषयमा छलफल, सिकाई आदानप्रदान तथा विश्व बैंकको Online Reporting System GEMS मा समेत Reporting गर्ने साथै आयोजना यही चालु आ.व. मा नै समापन हुने भएकोले समयमै संचालित कार्यक्रम सम्पन्न गर्न यो भ्रमणले गति दिने उद्देश्यले (अन्तर कोरिडोर स्तरिय **Learning Visit** कार्यक्रम) आर्थिक कोरिडोर कार्यालयहरुमा भएका सफल कार्यक्रमहरुको सिकाई आदान प्रदान गर्ने उदेश्यले यो भ्रमण कार्यक्रम गर्न उपयुक्त भएको ।

<u>भ्रमण Learning Visit कार्यक्रममा सहभागिहरुको नामावली ।</u>

क्र.स.	कर्मचारीको नाम	पद	कार्यलयको नाम
१	डा. चन्द्र प्रसाद रिसाल	आयोजना निर्देशक	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर
२	डा. नन्द किशोर यादव	बरिष्ठ कृषि अधिकृत	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर
३	श्री शरद पाण्डे	बरिष्ठ कृषि अधिकृत	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर
४	श्री पशुति नाथ	बरिष्ठ कृषि अधिकृत	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, डडेल्धुरा
५	श्री शरण भुजेल	कृषि अधिकृत	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर
६	श्री रामहरि तिमल्सिना	लेखा अधिकृत	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर
७	श्री अभिनन्द लिम्बु	कृषि अधिकृत	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, डडेल्धुरा
८	डा. शुसन ढकाल	कृषि अधिकृत	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, डडेल्धुरा
९	श्री उद्वव संजेल	नायब सुब्बा	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर
१०	श्री प्रेम कुमार खत्री	खरिदार	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, डडेल्धुरा
११	श्री पवित्रा रावत	ना.प्रा.स.	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, डडेल्धुरा

भ्रमण तालीका

मिति	जिल्ला	भ्रमण स्थान	कैफियत
२०८२/०१/०७	कैलाली	कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र भवन, चुरे गाउँपालिका, कैलाली	डडेल्धुरा वास
२०८२/०१/०८	बैतडी	जशलिङ्ग बहुउद्देश्यीय कृषक समुह, पाटन न.पा.-१०, बैतडी	बैतडी वास
२०८२/०१/०८	बैतडी	ओखलेश्वर बहुउद्देश्यीय महिला कृषक समुह, पाटन न.पा.-०८, बैतडी	
२०८२/०१/०९	बैतडी	कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र भवन, पाटन न.पा., बैतडी	दार्चुला बास
२०८२/०१/१०	दार्चुला	श्री बँलाच महिला कृषि सहकारी संस्था लिं., शैल्यसिखर-०१, दार्चुला	दार्चुला बास
२०८२/०१/११	डडेल्धुरा	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, डडेल्धुरा सँग अन्तरकृया	डडेल्धुरा बास
२०८२/०१/११	डडेल्धुरा	कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र भवन, अजयमेरु गाँउपालिका, डडेल्धुरा	
२०८२/०१/१२	कैलाली	उदयदेव बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिं., धनगढी ०४, कैलाली	धनगढी कैलाली बास
२०८२/०१/१२	कैलाली	कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र भवन, गोदावरी नगरपालिका, कैलाली	
२०८२/०१/13	हरिहरभवन, ललितपुर	Return Back to Hariharbhawan, Lalitpur	

२०८२/०१/०७ गते

कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र भवन, चुरे गाँउपालिका, कैलाली

अनुगमनको उपलब्धि

१. सम्भाग ३ अन्तर्गत निर्माण गर्न पर्ने कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र (MALSC) को निर्माण कार्य समय मै सम्पन्न भएको

२. ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना, आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुरको आयोजना निर्देशकको सभा अध्यक्षतामा, प्रमुख अतिथि गाँउपालिकाका अध्यक्ष, विशिष्ट अतिथि गाँउपालिकाका उपा-अध्यक्ष, आयोजना निर्देशकको कार्यालयका कर्मचारी, आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेलधुराका कर्मचारीहरुको उपस्थितिमा चुरे गाँउपालिका कैलालीमा निर्मित कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रको उदघाटन तथा हस्तानतरण कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको।

३. हस्तानतरण गरिएको कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रबाट सेवाग्राही तथा प्रदान गरिएको सेवा सम्बन्धि विवरणको अभिलेख राख्ने तथा आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेल्धुरालाई अध्यावधिक गर्न निर्देशन गरिएको

४. कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रबाट प्रदान गरिने सेवा संचालन गर्न सो सम्बन्धि क्षमता अभिवृद्धि को आवश्यक परेमा आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेल्धुरा सँग समन्वयन गर्न सुझाव प्रदान गरिएको।

२०८२/०१/०८ गते

जशलिङ्ग बहुउद्देश्यीय कृषक समुह, पाटन न.पा. १०, बैतडी

उप-आयोजनाको नाम : व्यवसायिक बाख्रापालन उप-आयोजना

उप-आयोजनाको उद्देश्य : बाख्राको उत्पादनमा वृद्धि गरी मासु उत्पादन तथा बजारीकरण गर्ने

अनुगमनको उपलब्धि

१. स्टार्ट अप अनुदान उपयोजना अन्तर्गत व्यवसायिक बाख्रापालनको लागि २० वटा उन्नत बाख्राका खोर निर्माण तथा मर्मत गरी भुक्तानी प्राप्त गरिसकेको तथा ११७ वटा उन्नत जातका बोयर जातका बाख्राहरु खरिद गरी वितरण गरिसकेका जस मध्ये नश्ल सुधारका लागि ४ वटा बोयर बोका खरिद भएको
२. दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेका क्रियाकलापहरु सम्पन्न भई सकेको हुँदा बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक सम्पुर्ण कागजात सहित प्रक्रिया बढाउन सुझाव दिएको
३. स्टार्ट- अप अनुदान संचालन म्यानुअलमा व्यस्था भएको ५० प्रतिशत अनुदान रकम ७५ प्रतिशत सम्म व्यवस्था भएको खण्डमा कृषकहरुलाई सहज हुने सुझाव कृषक समुहबाट प्राप्त भएको

२०८२/०१/०८ गते

ओखलेश्वर बहुउद्देश्यीय महिला कृषक समुह, पाटन न.पा. ०८, बैतडी

उप-आयोजनाको नाम : व्यवसायिक बाख्रापालन उप-आयोजना

उप-आयोजनाको उद्देश्य : बाख्राको उत्पादनमा वृद्धि गरी मासु उत्पादन तथा बजारीकरण गर्ने

अनुगमनको उपलब्धि

१. स्टार्ट अप अनुदान उपयोजना अन्तर्गत व्यवसायिक बाख्रापालनको लागि १५ वटा उन्नत बाख्राका खोर निर्माण तथा मर्मत गरी भुक्तानी प्राप्त गरिसकेको तथा ७१ वटा उन्नत जातका बोयर जातका बाख्राहरु खरिद गरी वितरण गरिसकेका जस मध्ये नश्ल सुधारका लागि ३ वटा बोयर बोका खरिद भएको
२. दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेका क्रियाकलापहरु सम्पन्न भई सकेको हुँदा बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक सम्पुर्ण कागजात सहित प्रक्रिया बढाउन सुझाव दिएको

३. स्टार्ट- अप अनुदान संचालन म्यानुअलमा व्यस्था भएको ५० प्रतिशत अनुदान रकम ७५ प्रतिशत सम्म व्यवस्था भएको खण्डमा कृषकहरुलाई सहज हुने सुझाव कृषक समुहबाट प्राप्त भएको

२०८२/०१/०९ गते

कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र भवन, पाटन नगरपालिका, बैतडी

अनुगमनको उपलब्धि

१. सम्भाग ३ अन्तर्गत निर्माण गर्न पर्ने कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र (MALSC) को निर्माण कार्य समय मै सम्पन्न भई हस्तानतरण भईसकेको

२. हस्तानतरण गरिएको कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रबाट सेवाग्राही तथा प्रदान गरिएको सेवा सम्बन्धि विवरणको अभिलेख अवलोकन गर्दा हालसम्म १२६ जना सेवाग्राहीहरुले विभिन्न कृषि तथा पशुपन्छी सम्बन्धिको सेवा लिएको जानकारी प्राप्त साथै सो को विवरण आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेल्धुरालाई अध्यावधिक गर्न निर्देशन गरिएको

३. कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रबाट प्रदान गरिने सेवा संचालन गर्न सो सम्बन्धि क्षमता अभिवृद्धि को आवश्यक परेमा आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेल्धुरा सँग समन्वयन गर्न सुझाव प्रदान गरिएको

<u>२०८२/०१/१० गते</u>

बैंलाच महिला कृषि सहकारी संस्था लिं., शैल्यसिखर-०१, दार्चुला

उप-आयोजनाको नाम : व्यवसायिक बाख्रापालन उप-आयोजना

उप-आयोजनाको उद्देश्य : बाख्राको उत्पादनमा वृद्धि गरी मासु उत्पादन तथा बजारीकरण गर्ने

अनुगमनको उपलब्धि

१. स्टार्ट अप अनुदान उपयोजना अन्तर्गत व्यवसायिक बाख्रापालनको लागि २० वटा उन्नत बाख्राका खोर निर्माण तथा मर्मत गरी भुक्तानी प्राप्त गरिसकेको तथा ८१ वटा उन्नत जातका बोयर जातका बाख्राहरु खरिद गरी वितरण गरिसकेका जस मध्ये नश्ल सुधारका लागि २ वटा बोयर बोका खरिद भएको

२. दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेका क्रियाकलापहरु सम्पन्न भई सकेको हुँदा बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक सम्पुर्ण कागजात सहित प्रक्रिया बढाउन सुझाव दिएको

३. स्टार्ट- अप अनुदान संचालन म्यानुअलमा व्यस्था भएको ५० प्रतिशत अनुदान रकम ७५ प्रतिशत सम्म व्यवस्था भएको खण्डमा कृषकहरुलाई सहज हुने सुझाव कृषक समुहबाट प्राप्त भएको

<u>२०८२/०१/११ गते</u>

आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, डडेल्धुरा

अनुगमनको उपलब्धि

१. सम्भाग १ अन्तर्गत स्टार्ट-अप अनुदान कार्यक्रममा सम्झौता भएका उप-आयोजनाहरुको कार्य प्रगति बारे जानकारी लिँदै समयमै सम्झौता अनुसार कार्य सम्पन्न गर्न सुझाव दिएको
२. सम्भाग २ अन्तर्गत तोकिएको तालिम सम्पन्न भएको जानकारी प्राप्त भएको
३. सम्भाग ३ अन्तर्गत निर्माण भइ रहेको कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र (MALSC) को हाल सम्मको प्रगति बारे जानकारी लिदैं सम्पन्न हुन बाकिँ रहेका MALSC निर्माण कार्या समयमै सम्पन्न गर्न सुझाव दिएको
४. कार्यालयको प्राविधिक एवम प्रशासनिक व्यवस्थापन सन्तोषजनक रहेको
५. कार्यालयमा कर्मचारीहरुको मनोबल र Team Work राम्रो रहेको

२०८२/०१/११ गते

कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र भवन, अजयमेरु गाँउपालिका, डडेल्धुरा

अनुगमनको उपलब्धि

१. सम्भाग ३ अन्तर्गत निर्माण गर्न पर्ने कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र (MALSC) को निर्माण कार्य समय मै सम्पन्न भएको

२. ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना, आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुरको आयोजना निर्देशकको सभा अध्यक्षतामा, प्रमुख अतिथि गाँउपालिकाका अध्यक्ष, विशिष्ट अतिथि गाँउपालिकाका उपा-अध्यक्ष, आयोजना निर्देशकको कार्यालयका कर्मचारी, आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेलधुराका कर्मचारीहरुको उपस्थितिमा चुरे गाँउपालिका कैलालीमा निर्मित कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रको उदघाटन तथा हस्तानतरण कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको।

३. हस्तानतरण गरिएको कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रबाट सेवाग्राही तथा प्रदान गरिएको सेवा सम्बन्धि विवरणको अभिलेख राख्ने तथा आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेल्धुरालाई अध्यावधिक गर्न निर्देशन गरिएको

४. कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रबाट प्रदान गरिने सेवा संचालन गर्न सो सम्बन्धि क्षमता अभिवृद्धि को आवश्यक परेमा आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेल्धुरा सँग समन्वयन गर्न सुझाव प्रदान गरिएको

२०८२/०१/१२ गते

उदयदेव बहुउद्देश्यिय सहकारी संस्था लि.,

उप-आयोजनाको नाम : खुर्सानी उद्यम उप-आयोजना

उप-आयोजनाको उद्देश्य : खुर्सानी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने

अनुगमनको उपलब्धि :

क) पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत खुर्सानी उत्पादन गरी भुक्तानी लिईसकेको तथा दोस्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत सम्पन्न गरिसकेका कृयाकलापहरुको आवश्यक कागजात सहित कार्यालयमा पेश गर्न सुझाव दिएको

ख) भुक्तानीको लागि तदारुकताका साथ लागि पर्न सुझाव दिएको

२०८२/०१/१२ गते

कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र भवन, गोदावरी नगरपालिका, कैलाली

अनुगमनको उपलब्धि

१. सम्भाग ३ अन्तर्गत निर्माण गर्न पर्ने कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र (MALSC) को निर्माण कार्य समय मै सम्पन्न भएको

२. ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना, आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुरको आयोजना निर्देशकको सभा अध्यक्षतामा, प्रमुख अतिथि गाँउपालिकाका अध्यक्ष, विशिष्ट अतिथि गाँउपालिकाका उपा-अध्यक्ष, आयोजना निर्देशकको कार्यालयका कर्मचारी, आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेलधुराका कर्मचारीहरुको उपस्थितिमा चुरे गाँउपालिका कैलालीमा निर्मित कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रको उदघाटन तथा हस्तानतरण कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको।

३. हस्तानतरण गरिएको कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रबाट सेवाग्राही तथा प्रदान गरिएको सेवा सम्बन्धि विवरणको अभिलेख राख्ने तथा आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेल्धुरालाई अध्यावधिक गर्न निर्देशन गरिएको

४. कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रबाट प्रदान गरिने सेवा संचालन गर्न सो सम्बन्धि क्षमता अभिवृद्धि को आवश्यक परेमा आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेल्धुरा सँग समन्वयन गर्न सुझाव प्रदान गरिएको

स्टार्ट-अप अनुदान उप-आयोजनाहरुको अवलोकन तथा सिकाई आदानप्रदान कार्यक्रम" (अन्तर कोरिडोर स्तरिय) सहभागीहरु फिर्ता भएको भएको ।

निष्कर्ष

यसरी, ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना, आयोजना निर्देशकको कार्यलाय, हरिहरभवन बाट आयोजना निर्देशकको कार्यालय तथा सबै आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका पदाधिकारीहरुको सहभागितामा मिति २०८२/०१/०७ गते देखि मिति २०८२/०१/१३ गते सम्म आर्थिक कोरिडोर कार्यालय डडेलधुराका सम्भाग अनुसारका प्रगतिहरुको अनुगमन गरि आवश्यक सिकाइ आदान प्रदान भएको छ । आयोजनाको सफल कार्यान्वयन गर्न यो भ्रमण प्रभावकारी कडिको रुपमा रहने विश्वास गरिएको छ ।

<u>भ्रमण प्रतिवेदन पेश गर्नेहरुको नामवाली</u>

क्र. स.	कर्मचारीको नाम	पद	कार्यलयको नाम	हस्ताक्षर
१	डा. चन्द्र प्रसाद रिसाल	आयोजना निर्देशक	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर	
२	डा. नन्द किशोर यादव	बरिष्ठ कृषि अधिकृत	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर	
३	श्री शरद पाण्डे	बरिष्ठ कृषि अधिकृत	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर	
४	श्री शरण भुजेल	कृषि अधिकृत	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर	
५	श्री रामहरि तिमल्सिना	लेखा अधिकृत	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर	

६	श्री उद्बव संजेल	नायब सुब्बा	आयोजना निर्देशकको कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर	

२. उप-आयोजना कार्यान्वयनको फलोअप अनुगमन प्रतिवेदन

यस प्रतिवेदनले रौतहट जिल्लाका विभिन्न उत्पादक संस्थाहरूको उप-आयोजनाहरूको कार्यान्वयन अवस्था र अनुगमन टोलीको रायलाई संक्षेपमा प्रस्तुत गरेको छ। स्थलगत भ्रमणका क्रममा सम्पर्क गरिएका विभिन्न समूहहरूको प्रगति र सुझावहरूको सारांश निम्नानुसार रहेको छ।

1. एकिकृत पशु विकास कृषक समूह (दुग्ध उत्पादन, चन्द्रपुर ४)

प्रगतिः २२ भैंसी गोठ निर्माण, होर्डिङ बोर्ड जडान र सार्वजनिक सुनुवाई सम्पन्न। दुग्ध संकलन केन्द्र निर्माण अन्तिम चरणमा। भैंसी खरीद, घाँस खेती, चिलिङ भ्याट खरीद बाँकी।

रायः भैंसी खरीद प्रक्रिया तत्काल शुरू गर्नुपर्ने, फार्म डायरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने र असार २०८२ भित्र उप-आयोजना सम्पन्न गर्न औपचारिक सूचना जारी गर्नुपर्ने। गोठको आकार जाँच गरी पहिलो किस्ता भुक्तानीमा सहजीकरण गर्नुपर्ने।

प्रत्येक घरधुरी तहमा तयारी अवस्थामा रहेका भैंसी गोठहरु

2. गरिब महिला एकता कृषक समूह (बाख्रापालन, चन्द्रपुर ४)

प्रगतिः २८ बाख्रा खोर निर्माण अन्तिम चरणमा। होर्डिङ बोर्ड र सार्वजनिक सुनुवाई सम्पन्न। बाख्रा र बोयर खरीद बाँकी। काठ र लगानीको समस्याले ढिलाइ।

रायः बाख्रा खरीद प्रक्रिया तत्काल शुरू गर्नुपर्ने, फार्म डायरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने र असार २०८२ भित्र उप-आयोजना सम्पन्न गर्न सूचना जारी गर्नुपर्ने।

फलो अप कार्यक्रमको झलक (बायाँ) र प्रत्येक घरधुरी तहमा तयारी अवस्थामा रहेका बाख्रा खोर

3. महालक्ष्मी पशुपालन कृषक समूह (दुग्ध उत्पादन, चन्द्रपुर ६)

प्रगतिः २५ गोठ र संकलन केन्द्र निर्माण सम्पन्न, पहिलो किस्ता प्राप्त। १३ भैंसी खरीद, २०० लिटर दूध दैनिक बिक्री। बाँकी १२ भैंसी खरीद र चिलिङ भ्याटमा समस्या।

रायः बाँकी भैंसी खरीद तत्काल गर्नुपर्ने, चिलिङ भ्याट समस्याको समाधान र कोशेढुङ्गा संशोधन गर्नुपर्ने। असार २०८२ भित्र उप-आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने।

फलो अप कार्यक्रममा भएको छलफल (माथि बायाँ र तल दायाँ), भैंसीपालन कार्य गरिरहेका कृषक तथा थपिएका एवम् साविकका भैंसीहरु (माथि दायाँ) र थप भैंसीको पर्खाईमा रहेका गोठ (तल बायाँ)

4. मकै उत्पादन कृषक समूह (बंगूरपालन, चन्द्रपुर ६)

प्रगतिः १२३ पाठी र १६ पाठा पाल्न गोठ निर्माण अन्तिम चरणमा। होर्डिङ बोर्ड र सार्वजनिक सुनुवाई सम्पन्न। पाठापाठी खरीद शुरू नभएको।

रायः पाठापाठी खरीद र डिपिङ ट्यांक निर्माण तत्काल शुरू गर्नुपर्ने। फार्म डायरी उपलब्ध गराई व्यवस्थित गर्नुपर्ने। असार २०८२ भित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने।

बंगूरपालनका लागि खोर निर्माण हुँदै (बायाँ) र योजना तथा प्रगति सम्बन्धमा भएको छलफल (दायाँ)

5. गुसेश्वर कृषि सहकारी (दुग्ध उत्पादन, चन्द्रपुर ६)

प्रगतिः ५० गोठ निर्माण र भैंसी खरीद सम्पन्न। संकलन केन्द्र निर्माण अन्तिम चरणमा। मेशिनरी खरीद प्रक्रिया चलिरहेको।

रायः संकलन केन्द्र र मेशिनरी खरीद छिटो सम्पन्न गर्नुपर्ने। फार्म डायरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने। असार २०८२ भित्र सम्पन्न गर्न सूचना जारी गर्नुपर्ने।

फलो अप कार्यक्रममा भएको छलफल (बायाँ) र नयाँ गोठ र थपिएको भैंसी (दायाँ)

6. धनलक्ष्मी कृषक समूह (माछापालन, चन्द्रपुर १०)

प्रगतिः कुनै कार्य शुरू नभएको। सदस्यहरूको दोहोरोपन र हिमसागर सहकारीसँगको संलग्नताले समस्या।

रायः दोहोरोपनका कारण उप-आयोजना स्थगित गर्न सुझाव।

7. लौङ्गिमाई एकिकृत कृषक समूह (हाँसपालन, मौलापुर ३)

प्रगतिः ३,००० हाँसका लागि खोर र पोखरी निर्माण सम्पन्न। हाँस र मेशिनरी खरीद बाँकी।

रायः हाँस खरीद र मेशिनरी खरीद तत्काल शुरू गर्नुपर्ने। फार्म डायरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने। असार २०८२ भित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने।

फलो अप कार्यक्रममा भएको छलफल (बायाँ) र हाँसपालनका लागि तयार भएको खोर (दायाँ)

8. बृन्दावन पशुपालन कृषक समूह (पाडापालन, बृन्दावन १)

प्रगतिः ४० पाडापालनका लागि खोर निर्माण अन्तिम चरणमा। होर्डिङ बोर्ड र सुनुवाई सम्पन्न। पाडा र मेशिनरी खरीद बाँकी।

रायः पहिलो किस्ता भुक्तानीका लागि कागजात तयार गर्नुपर्ने। फार्म डायरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने। असार २०८२ भित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने।

फलो अप कार्यक्रममा भएको छलफल तथा पाडापालनका लागि तयार भएको गोठ

9. कृष्ण कृषक समूह (दुग्ध उत्पादन, बृन्दावन ४)

प्रगतिः २५ गोठ र संकलन केन्द्र निर्माण अन्तिम चरणमा। ३० भैंसी र मेशिनरी खरीद बाँकी।

रायः पहिलो किस्ता भुक्तानीका लागि कागजात तयार गर्नुपर्ने। फार्म डायरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने। असार २०८२ भित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने।

फलो अप कार्यक्रममा भएको छलफल तथा पाडापालनका लागि तयार भएको गोठ

10. शारदा कृषि सहकारी (माछापालन, गुजरा ७)

प्रगतिः ९ विगाहमा पोखरी निर्माण चलिरहेको। ४.५ विगाह जग्गा समस्याले ढिलाइ। संकलन केन्द्रको सामग्री व्यवस्थापन शुरू।

रायः जग्गा सम्बन्धी निर्णय छिटो लिनुपर्ने। फार्म डायरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने। असार २०८२ भित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने।

माछापालनका लागि प्रस्तावित स्थान तथा हालसम्मको प्रगति (बायाँ) तथा फलो अप कार्यक्रममा भएको छलफल (दायाँ)

११. पार्वती कृषक समुह, सिरहा, दुध उत्पादन

प्रगति : गोठ निर्माण भइसकेको

- Oversite investigated
- File ready for payment but waiting for clearance from oversite agency
- Total cost of 1st tranch claimed = 47lakhs for 50% payment from eco, bardibas
- Delayed payment hesitated farmers further forward procedures for purchase buffalo , chilling VAT, Feed and Grass seed.

Suggestions: 1st Tranch payment as soon as possible

१२. जय कृष्ण विउ उत्पादन बरियारपट्टी सिरहा विउ उत्पादन

Progress:

- Total members 25 (19female, 6male) growing swarna-sub-1 variety of paddy
- 1st Tranch : tractor, rotavator, sprayer, and seeds purchase and payment done
- 2nd milestone: 300 feet deep boring =12, motor-15 work completed
- Claim payment of 2nd milestone within a week
- Growing seeds since 3years
- High tech. grading plant is expected from REED in next version of Grant.
- need to add production in national balance sheet(DESIS)
- Agreement expired need to renew the agreement for extension
- 3rd milestone: collection centre 25*16sq. feet which is challenging to complete within running fiscal year.

Suggestions:

- Maintain farm record keeping
- Suggested to complete all tranch with in Asad.

१३ एकता महिला कृषि सहकारी संस्था, लहान - २१, सिरहा

Progress:

- Members = 43 (2male, 41 female)
- 1st tranch includes payment of tractor, shallow tubewell with sum of NRs. 10, 81,000/- paid
- 30% of VAT payment was issue from farmers
- 2nd Milestone: delivery pipe, thresher, jute sack, sprayer and collection centre
- Location for collection centre was still to decide from members and time consuming
- Collection centre total costs 19 lakhs, farmers hesitate to give land for construction of collection centre.

Suggestions:

- Maintain farm record
- Decide the site of collection centre
- Further need to escalate the procedures and documentation to purchase of goods and works of 2nd milestone.

१४ लभ कुश कृषि सहकारी संस्था लि, धनगढी, लहान, दुध उत्पादन

Progress:

- Members= 50(17 female, 33 male)
- 1st milestone= shed constructed, collection centre partially completed
- Need requested to rescue their partial payment of 1st milestone.

- They couldn't afford further investment to complete the remains.
- 100% investment of organization is challenging before payment

Suggestions

- Farm record maintain
- Complete 1st milestone as soon as possible

१५ समाधान कृषि सहकारी संस्था लि, रुपनी २, ससरी, हरिरावा, दुध उत्पादन

Progress

- 1st tranch completed with the construction of a group shed , chilling Vat, mechinery equipments, training, shallow tubewell, gloves and Gumboot, CAN 20lit.-5, CAN10lit, 10 and milk analyser and collection centre
- RCC pillar in approved design and estimate but not evaluated in bills for payment.
- 2nd milestone includes purchase of buffalo, feed, insurance, public hearing and recruit technicians, documentation was done, purchase the buffalo remains
- Farmers requested for compensation of pillar cost for baby buffalo space construction in new site.

Suggestions:

- Maintain farm record
- Complete all tranch with in running fiscal year.

१६ बाबा डिहवर कृषक समुह, रुपनी, सप्तरी, दुध उत्पादन

Progress:

- 1st tranch completed including construction of group shed, collection centre and purchase of grass seeds
- Total cost was 45 lakhs but only 10 lakhs paid.
- 2nd milestone includes purchase of buffalo, boring, chiling VAT and Chaff cutter

Suggestions:

- Maintain farm record keeping
- Documentation for 2nd milestone should be done quickly to purchase buffalo
- Complete all milestone within running fiscal year.

१७ साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि, रुपनी ०१, सप्तरी

Progress:

- 1st milestone includes 14 individual sheds and 30members in a single group shed, collection centre, chilling VAT, milk Can-22, deep freeze-1, and motor-1
- Claimed for payment in magh but not paid yet.
- Delayed in evaluation from engineers
- Pillars which are in approved design and estimate are not accepting fpr payment.
- Total cost was 83lakhs
- Loans were made available@interest 9% from the cooperatives.
- Conflict, aggressive and protesting farmers due to delayed payment.

Suggestions:

- Farm record maintain
- Complete all tranches within fiscal year
- Keep going of documentation and procurement procedures for purchase remaining items.

१८ शिव शक्ति बहुमुखी कृषक समुह, कंचनरुप-८, सप्तरी, बास्नादार धान उत्पादन

Progress:

- 1st milestone includes seeds, tractor, fertilizer, rotavator, thresher, Knapsack sprayer, gumboot and gloves.
- All milestones are completed but payment delayed
- Total cost of all milestones= 72 lakhs, 50% amount claimed
- Productivity was average but the higher price of aromatic rice attracted farmers to cultivate.
- 6months before file was submitted but still payment was not done.

Tractor purchase with 50% subsidy

Collection Centre with 50% subsidy

Multi-crop Thresher with 50% subsidy

Rotavator with 50% subsidy

साझा सुझावहरुः

- सबै समूहले फार्म डायरी व्यवस्थित गरी सूचना रेकर्ड गर्नुपर्ने।
- बाँकी कार्यहरू (जस्तैः खरीद, तालिम, विमा) तत्काल शुरू गरी असार २०८२ भित्र उप-आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने।
- उत्पादक संस्था र आर्थिक कोरिडोर कार्यालयवीच प्राविधिक सहजीकरण र भुक्तानी प्रक्रिया अगाडि बढाउनुपर्ने।
- निर्माण भएका संरचना तथा खरीद भै आएका मेशिनरी औजारहरुको दिगो उपयोगको सुनिश्चिता कायम गरिनुपर्ने
- पारदर्शिता, जवाफदेहिता तथा उप आयोजनाहरुको दिगोपनाका लागि स्थानीय तहसंग समन्वय गरिनुपर्ने

३. उत्पादक संस्थाहरुको उप आयोजनाहरुको कार्यान्वयन फलोअप अनुगमनको विस्तृत प्रतिवेदन

<table>
<tr><th rowspan="2">क्र.सं.</th><th rowspan="2">उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना</th><th rowspan="2">हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति</th><th colspan="2">अनुगमन टोलीको राय</th></tr>
<tr><th>उत्पादक संस्थाको लागि</th><th>आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि</th></tr>
<tr><td>१</td><td>एकिकृत पशु विकास कृषक समूह (दुग्ध उत्पादन), चन्द्रपुर ४, रौतहट</td><td>स्थलगत अवस्थाः
प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गत सम्पन्न क्रियाकलापहरुः
• २२ वटा भैंसी गोठ (प्रत्येक घरधुरीमा) निर्माण सम्पन्न भएको
• होर्डिङ्ग बोर्ड जडान, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सम्पन्न
दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको
• दुग्ध संकलनका केन्द्र निर्माण करीव अन्तिम चरणमा रहेको
• भैंसी खरीद, घाँस खेती, चिलिङ्ग भ्याट खरीद लगायत ससाना सामग्री खरीद कार्य बाँकी रहेको
बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्षमता विकास तालीम, सार्वजनिक सुनुवाई, दाना तथा घाँस व्यवस्थापन, औषधी उपचार, विमा, प्राविधिक परामर्श लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न बाँकी रहेको</td><td>• दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको भैंसी खरीद कार्यका लागि आवश्यक प्रक्रिया तत्काल आरम्भ गर्नुपर्ने
• उप आयोजना कार्यान्वयनको बाँकी रहेको अवधी तथा सम्पन्न गर्नुपर्ने क्रियाकलाप लाई मध्यनजर गर्दा बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु समेत सम्पन्न गरी असार २०८२ भित्र उप आयोजना समापन गर्न सकिने अवस्था रहेको
• उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी भर्ने कार्य सन्तोषजनक नदेखिएको हुँदा आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने</td><td>• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको गोठ निर्माणमा तोकिएभन्दा ठूलो आकारको निर्माण गरेको दावी यकिन गर्ने तथा आ.को.का.बाट तत्काल प्राविधिक जाँचपास गरी पहिलो किस्ता रकम भुक्तानीमा सहजीकरण गरिनुपर्ने
• भैंसी खरीद कार्यका लागि आवश्यक प्रक्रियामा सहजीरण गर्नुपर्ने
• बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने
• बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने</td></tr>
</table>

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		सम्पादित प्रक्रियाः • विधिवत रुपमा टेण्डर प्रक्रिया पुरा गरी थालनी गरिएको निर्माण कार्यको प्राविधिक नापजाँच चैत्र २०८१मा सम्पन्न भैसकेको, नापजाँचका क्रममा निर्माण गर्नुपर्नेभन्दा ठूलो आकारमा गोठहरु निर्माण गरेको तथ्य रहेको • पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको क्रियाकलापहरु सम्पन्न भएको तथा दोश्रो अन्तर्गत रहेको सङ्कलन केन्द्र निर्माण समेत अन्तिम चरणमा रहेको		
२	गरिब महिला एकता कृषक समूह (बाख्रापालन), चन्दरपुर ४, रौतहट	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन अवस्थाः • २८ वटा बाख्रा खोर (प्रत्येक घरधुरीमा १/१ वटा ६ वटासम्म बाख्रा पाल्ने योजना सहित) निर्माण करिव अन्तिम चरणमा रहेको • होर्डिङ्ग बोर्ड जडान, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सम्पन्न	• दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको बाख्रा तथा बोयर खरीद कार्यका लागि आवश्यक प्रक्रिया तत्काल आरम्भ गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयनको बाँकी रहेको अवधी तथा सम्पन्न गर्नुपर्ने क्रियाकलाप लाई मध्यनजर गर्दा बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु समेत सम्पन्न गरी असार २०८२ भित्र उप आयोजना समापन गर्न सकिने अवस्था रहेको	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको खोर निर्माण कार्यलाई निगरानीमा राखी उक्त कार्य सम्पन्न गराउनुका साथै बाख्रा खरीद लगायत दोश्रो कोशेढुङ्गाका बाँकी कार्य समेतको कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिनुपर्ने • सबै क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको

<table>
<tr><th rowspan="2">क्र.सं.</th><th rowspan="2">उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना</th><th rowspan="2">हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति</th><th colspan="2">अनुगमन टोलीको राय</th></tr>
<tr><th>उत्पादक संस्थाको लागि</th><th>आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td>काम ढिला शुरुहुनुका मुख्य कारणः
• खोर निर्माणका लागि शुरुवाती चरणमा काठको समस्या
• शुरुमा लगानी जुटाउन समेत समस्या भएको
दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको
• १३० वटा बाखा खरीद, ३ वटा बोयर बोका खरीद, घाँस खेती, लगायत ससाना सामग्री खरीद कार्य बाँकी रहेको
बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्षमता विकास तालीम, सार्वजनिक सुनुवाई, दाना तथा घाँस व्यवस्थापन, औषधी उपचार, विमा, प्राविधिक परामर्श लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न बाँकी रहेको</td><td>• उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी भर्ने कार्य सन्तोषजनक नदेखिएको हुँदा आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने</td><td>सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने</td></tr>
<tr><td>३</td><td>महालक्ष्मी पशुपालन कृषक समूह (दुग्ध उत्पादन), चन्द्रपुर ६, मोथियाही, रौतहट</td><td>स्थलगत अवस्थाः
प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गत सम्पन्न क्रियाकलापहरुः</td><td>• दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको १३ वटा भैंसी खरीद गरी १३ जना सदस्य घरधुरीमा भैंसी रहेको र बाँकी १२ वटा तेश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको हुँदा ती सदस्य घरधुरीले ३ महिनादेखि</td><td>• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको गोठ निर्माण, सङ्कलन केन्द्र सम्पन्न भई पहिलो किस्ता प्राप्त गरिसकेको अवस्था भई दोश्रो किस्तामा उल्लेखित १३ वटा भैंसी खरीद कार्यले समूहमा असन्तुष्टी बढाएको हुँदा</td></tr>
</table>

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		• २५ वटा भैंसी गोठ (प्रत्येक घरधुरीमा) तथा सङ्कलन केन्द्र निर्माण सम्पन्न भएको • होर्डिङ्ग बोर्ड जडान, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सम्पन्न • पहिलो किस्ता रकम रु १६,७७,३७१।०० प्राप्त गरिसकेको दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको • भैंसी खरीद १३ वटा भएको, घाँस खेती, चिलिङ्ग भ्याट खरीद भै आएको तथा अन्य ससाना सामग्री खरीद कार्य सम्पन्न भएको • दैनिक करीव २०० लि. दुध विक्री वितरणका लागि संकलन भैरहेको, औसत विक्री मूल्य प्रति लिटर ७० रहेको तेश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको • भैंसी १३ वटा खरीद गर्ने कार्य बाँकी रहेको बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्षमता विकास तालीम, सार्वजनिक सुनुवाई, दाना	भैंसीको प्रतिक्षा गरिरहनु परेको कारणले सदस्यहरुवीच तिक्तता बढ्दै गएको देखिएको • उल्लेखित कारणले भैंसी खरीद कार्यका लागि आवश्यक प्रक्रिया तत्काल आरम्भ गर्नुपर्ने • दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत नै रहेको दुग्ध संकलनका केन्द्र निर्माण यथासीघ्र सम्पन्न गर्नुपर्ने • दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतकै खरीद भै आएको चिलिङ्ग भ्याटमा कैफियत देखिएको हुँदा पुनः अर्को भ्याट खरीद गर्ने प्रक्रिया गर्नुपर्ने यसका लागि कोशेढुङ्गा संशोधनको प्रक्रियामा जान सकिने • तेश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको १३ वटा भैंसी खरीद गर्ने कार्य तत्काल दोश्रो कोशेढुङ्गामा नै सम्पन्न गर्नुपर्ने भएको हुँदा कोशेढुङ्गा संशोधनका लागि आर्थिक कोरिडोर कार्यालयसंग समन्वय गर्नुपर्ने	तेश्रो किस्तामा रहेको १२ वटा भैंसी खरीद कार्यलाई दोश्रोमा सार्ने तथा चिलिङ्ग भ्याट खरीद कार्यलाई तेश्रो किस्तामा सार्ने कार्यमा सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		तथा घाँस व्यवस्थापन, औषधी उपचार, विमा, प्राविधिक परामर्श लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न बाँकी रहेको	• उप आयोजना कार्यान्वयनको बाँकी रहेको अवधी तथा सम्पन्न गर्नुपर्ने क्रियाकलाप लाई मध्यनजर गर्दा बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु समेत सम्पन्न गरी असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी भर्ने कार्य सन्तोषजनक नदेखिएको हुँदा आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	
४	मकै उत्पादन कृषक समूह (बंगूरपालन), चन्द्रपुर ६, बेल्ही, रौतहट	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • १२३ वटा पाठी र १६ वटा पाठा पाल्ने कार्यका लागि फार्म गोठ निर्माण कार्य अन्तिम चरणमा रहेको।	• दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको पाठापाठी खरीद प्रक्रिया तत्काल शुरु गर्नुपर्ने • दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत नै रहेको डिपिङ्ग ट्यांक निर्माण यथासीघ्र सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयनको बाँकी रहेको अवधी तथा सम्पन्न गर्नुपर्ने	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको गोठ निर्माण चाँडो सम्पन्न गर्ने कार्य तथा पाठापाठी र बाँकी औजार उपकरण खरीद कार्यमा आवश्यक सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने

<table>
<tr><th rowspan="2">क्र.सं.</th><th rowspan="2">उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना</th><th rowspan="2">हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति</th><th colspan="2">अनुगमन टोलीको राय</th></tr>
<tr><th>उत्पादक संस्थाको लागि</th><th>आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td>• होर्डिङ्ग बोर्ड जडान, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सम्पन्न
दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको
• बंगूरको पाठापाठी खरीद कार्य रहेकोमा सो सम्बन्धी प्रक्रिया थालनी नगरेको
बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्षमता विकास तालीम, चाप कटर, जेनेरेटर, औजार उपकरण, सार्वजनिक सुनुवाई, दाना व्यवस्थापन, औषधी उपचार, विमा, प्राविधिक परामर्श लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न बाँकी रहेको</td><td>क्रियाकलाप लाई मध्यनजर गर्दा बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु समेत सम्पन्न गरी असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने
• उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने</td><td>• बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने</td></tr>
<tr><td>६</td><td>गुसेश्वर कृषि सहकारी संस्था (दुग्ध उत्पादन), चन्द्रपुर ६, बेल्ही, रौतहट</td><td>**स्थलगत अवस्थाः**
प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः
• ५० वटा भैंसी पालनका लागि गोठ निर्माण कार्य सम्पन्न भएको
• होर्डिङ्ग बोर्ड जडान, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सम्पन्न</td><td>• दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेका बाँकी क्रियाकलापहरुका साथै उप आयोजनाका सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने
• उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन</td><td>• दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको संकलन केन्द्र निर्माण चाँडो सम्पन्न गर्ने तथा बाँकी औजार उपकरण खरीद कार्यमा आवश्यक सहजीकरण गरिनुपर्ने
• बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने</td></tr>
</table>

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको • भैंसी खरीद कार्य सम्पन्न गरी ती गोठहरुमा भैंसी पालन गरिरहेको • दुग्ध सङ्कलन केन्द्र निर्माण अन्तिम चरणमा रहेको • अन्य मेशिनरी औजार खरीद प्रक्रिया चलिरहेको बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्षमता विकास तालीम, सार्वजनिक सुनुवाई, दाना व्यवस्थापन, औषधी उपचार, विमा, प्राविधिक परामर्श लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न बाँकी रहेको ।	कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	• बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने
६	धनलक्ष्मी कृषक समूह (माछापालन), चन्द्रपुर १०, रौतहट	**स्थलगत अवस्थाः** • कूल १७ जना सदस्य (सबै महिला) रहेको समूहले उप आयोजना सम्झौता पश्चात कुनैपनि कार्य आरम्भ नै नगरेको • आर्थिक कोरिडोर कार्यालयबाट स्थलगत जाँच गर्दा स्टार्ट अनुदान प्राप्त गर्नेगरी दुग्ध उत्पादन उपआयोजना संचालन गरिरहेको	• सदस्यहरुको दोहोरोपना हटाई उपआयोजनाको कार्य थप अगाडी बढाउने समय पर्याप्त नहुनुले उपआयोजना स्थगित गर्न उपयुक्त देखिएको	• सदस्यहरुको दोहोरोपना हटाई उपआयोजनाको कार्य थप अगाडी बढाउने समय पर्याप्त नहुनुले उपआयोजना स्थगित गर्न उपयुक्त देखिएको

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		हिमसागर कृषि सहकारी संस्थाका सदस्यहरु यस समूहमा पनि रहेको कारणले उपआयोजनाको कार्य थप अगाडी नबढाउने विषय देखिएको • सबै महिला सदस्यहरु रहेको समूह भएतापनि स्थलगत रुपमा छलफल गर्न खोज्दा एकाघरका पुरुषहरुमात्र सम्पर्कमा आउन चाहेको		
७	लौङ्गिमाई एकिकृत कृषक समूह (अण्डाका लागि हाँसपालन), मौलापुर ३, गम्हरिया, रौतहट	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • ३००० हाँसपालनका लागि खोर निर्माण कार्य सम्पन्न भएको • हाँस पौडने पोखरी निर्माण सम्पन्न भएको • होर्डिङ्ग बोर्ड जडान, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सम्पन्न दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको • हाँस खरीद कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने • दानाका लागि मेशिनरी खरीद गर्नुपर्ने	• दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेका बाँकी क्रियाकलापहरुका साथै उप आयोजनाका सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको	• अनुदान राशीको पहिलो किस्ता भुक्तानीका लागि योग्य देखिएको हुँदा भुक्तानीका लागि कागजात तयारी कार्यमा आवश्यक सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		• अन्य मेशिनरी औजार खरीद प्रक्रिया शुरु नभएको बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्षमता विकास तालीम, सार्वजनिक सुनुवाई, दाना व्यवस्थापन, औषधी उपचार, विमा, प्राविधिक परामर्श लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न बाँकी रहेको	तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने
८	बृन्दावन पशुपालन कृषक समूह (पाडापालन), बृन्दावन १, रौतहट	**स्थलगत अवस्थाः** १५ जना सबै महिला सदस्यहरु रहेको समूह प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • ४० पाडापालनका लागि खोर निर्माण कार्य सम्पन्न हुने तरखरमा रहेको • होर्डिङ्ग बोर्ड जडान, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सम्पन्न दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको • पाडा खरीद कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेका बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने • उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत	• अनुदान राशीको पहिलो किस्ता भुक्तानीका लागि योग्य देखिएको हुँदा भुक्तानीका लागि कागजात तयारी कार्यमा आवश्यक सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		• दानाका लागि मेशिनरी खरीद गर्नुपर्ने • अन्य मेशिनरी औजार खरीद प्रक्रिया शुरु नभएको बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्षमता विकास तालीम, सार्वजनिक सुनुवाई, दाना व्यवस्थापन, औषधी उपचार, विमा, प्राविधिक परामर्श लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न बाँकी रहेको	छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने
९	कृष्ण कृषक समूह (दुग्ध उत्पादन), बृन्दावन ४, हरैयाटोल, रौतहट	**स्थलगत अवस्थाः** कूल २७ जना सदस्य रहेको समूह प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • जम्मा २५ वटा भैंसीपालनका लागि खोर निर्माण कार्य सम्पन्न हुने तरखरमा रहेको • होर्डिङ्ग बोर्ड जडान, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सम्पन्न दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेका बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने • उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध	• अनुदान राशीको पहिलो किस्ता भुक्तानीका लागि योग्य देखिएको हुँदा भुक्तानीका लागि कागजात तयारी कार्यमा आवश्यक सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		• दुग्ध संकलन केन्द्र निर्माण कार्य सम्पन्न हुने तरखरमा रहेको • कूल ३० वटा भैंसी खरीद कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने • दानाका लागि मेशिनरी खरीद गर्नुपर्ने • अन्य मेशिनरी औजार खरीद प्रक्रिया शुरु नभएको बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्षमता विकास तालीम, सार्वजनिक सुनुवाई, दाना व्यवस्थापन, औषधी उपचार, विमा, प्राविधिक परामर्श लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न बाँकी रहेको	गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने
१०	शारदा कृषि सहकारी संस्था लि (माछापालन), गुजरा ७, रौतहट	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • ९ विगाह क्षेत्रफलमा पोखरी निर्माण गर्नुपर्नेमा हालसम्म पोखरी खन्ने कार्य चलिरहेको • हाल प्रस्तावित स्थान (४.५ विगाह) विद्यालयको टेण्डर सूचनाबाट	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको पोखरी निर्माणका लागि उपयुक्त स्थान सम्बन्धी निर्णय आर्थिक कोरिडोर कार्यालयसंग समन्वय गरी यथासक्य छिटो लिनुपर्ने • बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने	• पोखरी निर्माणका लागि जग्गा सम्बन्धमा छिटो निर्णयमा पुग्नुपर्ने • संकलन केन्द्र बन्ने स्थान सम्बन्धमा पोखरीको क्षेत्र टुंगो लागेपछि त्यसैको पायक पर्ने स्थानमा हुनेगरी सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		संस्थाकै सदस्यले प्राप्त गरेको, प्राप्त गर्ने सदस्यले सामूहिक प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्न मंजूरी दिएको • होर्डिङ्ग बोर्ड जडान, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सम्पन्न दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतको • माछा संकलन तथा दाना भण्डारण केन्द्र निर्माण कार्यका लागि सामग्री व्यवस्थापन गर्ने क्रममा ईटा खसाल्ने काम हुँदै गरेको • दानाका लागि मेशिनरी खरीद गर्नुपर्ने • अन्य मेशिनरी औजार खरीद प्रक्रिया शुरु नभएको बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्षमता विकास तालीम, सार्वजनिक सुनुवाई, दाना व्यवस्थापन, औषधी उपचार, विमा, प्राविधिक परामर्श लगायतका कार्य सम्पन्न गर्न बाँकी रहेको	• उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने
११	पार्वति कृषक समुह (दुध उत्पादन), सिरहा	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको पोखरी निर्माणका लागि उपयुक्त स्थान सम्बन्धी निर्णय आर्थिक कोरिडोर	• पोखरी निर्माणका लागि जग्गा सम्बन्धमा छिटो निर्णयमा पुग्नुपर्ने • संकलन केन्द्र बन्ने स्थान सम्बन्धमा पोखरीको क्षेत्र टुंगो लागेपछि त्यसैको

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		• गोठ निर्माण कार्य सम्पन्न भइ भुक्तानीको लागि कागजातहरु पेश भएको • फाइल अख्तियारमा गएको हुँदा भुक्तानी ढिलो भइरहेको • ४७लाखको जम्मा लगानीमा सामुहिक गोठ तथा व्यक्तिगत गोठ निर्माण भइसकेको • दोस्रो किस्ताको काम भैंसी खरिद चिलिंग भ्याट तथा घाँसको विउ खरिद शुरु गर्न पहिलो किस्ताको भुक्तानी नहुँदा गाह्रो भइरहेको • बोलपत्र आव्हान तथा खरिद प्रकृयाको जटिलताले कार्यक्रम गर्न गाह्रो भएको किसानहरुको अनुभव	कार्यालयसंग समन्वय गरी यथासक्य छिटो लिनुपर्ने • बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने • उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	पायक पर्ने स्थानमा हुनेगरी सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
१२	जय कृष्ण विउ उत्पादन कृषक समुह बरियारपट्टी ५ सिरहा	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • सदस्य सँख्या २५जना १९ महिला र ६ पुरुषको यस समुहमा पहिलो किस्तामा स्वर्ण सव १ धानको उत्पादनको लागि ट्रयाक्टर रोटाभेटर स्प्रेयर तथा धानको विउ खरिद जस्ता क्रियाक्लापहरुको काम सकी रकम भुक्तानी भइसकेको • दोस्रो किस्तामा ३००मि डिप बोरिँग १२वटा र मोटर१५ वटा रहेको • दोस्रो किस्ताको लागि एक हप्ता भित्र भुक्तानी माँग गर्ने किसानहरुको भनाइ। • उच्च नविनत्तम प्रविधिको ग्रेडिँग मेसिन आवश्यक रहेको	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको पोखरी निर्माणका लागि उपयुक्त स्थान सम्बन्धी निर्णय आर्थिक कोरिडोर कार्यालयसंग समन्वय गरी यथासक्य छिटो लिनुपर्ने • बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने • उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको	• पोखरी निर्माणका लागि जग्गा सम्बन्धमा छिटो निर्णयमा पुग्नुपर्ने • संकलन केन्द्र बन्ने स्थान सम्बन्धमा पोखरीको क्षेत्र टुंगो लागेपछि त्यसैको पायक पर्ने स्थानमा हुनेगरी सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		• विउ उत्पादन ब्यालेन्स सिटमा संस्थाको नामाकरण गर्नुपर्ने देखिन्छ। • सम्झौताको म्याद सकिएकोले म्याद थपिदिनुपर्ने देखिन्छ।	तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	
१३	एकता महिला कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड लहान २१ सिरहा	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • जम्मा सदस्य सँख्या ४३ मध्ये २जना पूरुष ४१जना महिलाको समुह रहेको उक्त समुहमा पहिलो किस्तामा ट्र्याक्टर खरिद स्यालो टूयुववेल खरिद भइ जम्मा रु१०लाख ८१ हजार भुक्तानी भइसकेको • ३०प्रतिशत भ्याट रकम दाखिला गर्नुपर्ने किसानहरु अप्ठ्यारो मानेको • दोस्रो किस्ताको लागि संकलन केन्द्र निर्माणको लागि जग्गा हाल सम्म यकिन नहुँदा समस्या देखिएको	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको पोखरी निर्माणका लागि उपयुक्त स्थान सम्बन्धी निर्णय आर्थिक कोरिडोर कार्यालयसंग समन्वय गरी यथासक्य छिटो लिनुपर्ने • बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने • उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध	• पोखरी निर्माणका लागि जग्गा सम्बन्धमा छिटो निर्णयमा पुग्नुपर्ने • संकलन केन्द्र बन्ने स्थान सम्बन्धमा पोखरीको क्षेत्र टुंगो लागेपछि त्यसैको पायक पर्ने स्थानमा हुनेगरी सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		• दोस्रो किस्तामा डेलिभरी पाइप थ्रेसर जुटको बोरा रहेको	गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	
१४	लभ कुश बहुउद्धेशिय कृषि सहकारी संस्था लि धनगढी न पा १० सिरहा	• स्थलगत अवस्थाः • प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • जम्मा सदस्यहरु ५० जना मध्ये १७ महिला ३३ पुरुष रहेको • पहिलो किस्तामा गोठ निर्माण संकलन केन्द्र तालिम रहेको • हालसम्म पहिलो किस्ताको पुर्णरुपमा कामसम्पन्न गर्न नसकेको र लगानी गर्न नसक्ने भएको हुँदा partial payment को लागि माग गरेको • सम्पुर्ण १०० प्रतिशत लगानी पहिले संस्थाबाट व्याहोर्ने भएको हुँदा समस्या भएको किसानहरुको गुनासो रहेको।	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको पोखरी निर्माणका लागि उपयुक्त स्थान सम्बन्धी निर्णय आर्थिक कोरिडोर कार्यालयसंग समन्वय गरी यथासक्य छिटो लिनुपर्ने • बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने • उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन	• पोखरी निर्माणका लागि जग्गा सम्बन्धमा छिटो निर्णयमा पुग्नुपर्ने • संकलन केन्द्र बन्ने स्थान सम्बन्धमा पोखरीको क्षेत्र टुंगो लागेपछि त्यसैको पायक पर्ने स्थानमा हुनेगरी सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		• किसानहरु आक्रोशित तथा विवादित अवस्थामा रहेको • ५० वटा व्यक्तिगत गोठ निर्माण सम्पन्न भएको र संकलन केन्द्र आंशिक रुपमा सम्पन्न भएको।	कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने
१५	समाधान कृषि सहकारी संस्था लि रुपनी ०२ सप्तरी	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • पहिलो किस्ता भुक्तानी भएको • पहिलो किस्तामा मेशिनरी औजार तालिम स्यालो ट्रयुववेल चिलिँग भ्याट क्यान मिल्क अनालाइजर सामुहिक भैंसि गोठ निर्माण कार्यसम्पन्न भइ भुक्तानी भएको • गोठ निर्माणमा स्विकृत पिलर डिजाइन हुदाहुदै पनि मुल्याँकनमा नराखि जम्मा ४६लाख खर्च हुँदा जम्मा १६लाख भुक्तानी गरेको	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको पोखरी निर्माणका लागि उपयुक्त स्थान सम्बन्धी निर्णय आर्थिक कोरिडोर कार्यालयसंग समन्वय गरी यथासक्य छिटो लिनुपर्ने • बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने • उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने	• पोखरी निर्माणका लागि जग्गा सम्बन्धमा छिटो निर्णयमा पुग्नुपर्ने • संकलन केन्द्र बन्ने स्थान सम्बन्धमा पोखरीको क्षेत्र टुंगो लागेपछि त्यसैको पायक पर्ने स्थानमा हुनेगरी सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		• पिलरको रकम पाढा पाढिको लागि सानो गोठ निर्माणमा राखि दिन आग्रह गरेको • दोस्रो किस्तामा भैंसी खरिद दाना बिमा र प्राविधिक पदपुर्ति रहेको	• उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने
			•	•
१६	बाबा डिहबर कृषक समुह रुपनी सप्तरी	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • पहिलो किस्तामा सामुहिक गोठ निर्माण दुध संकलन केन्द्र तथा घाँसको विउ खरिद कार्य सम्पन्न गरि पहिलो किस्तामा जम्मा लागत खर्च ४५लाख खर्च भइ जम्मा अनुदान रकम रु १० लाख भुक्तानी भएको	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको पोखरी निर्माणका लागि उपयुक्त स्थान सम्बन्धी निर्णय आर्थिक कोरिडोर कार्यालयसंग समन्वय गरी यथासक्य छिटो लिनुपर्ने • बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने • उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया	• पोखरी निर्माणका लागि जग्गा सम्बन्धमा छिटो निर्णयमा पुग्नुपर्ने • संकलन केन्द्र बन्ने स्थान सम्बन्धमा पोखरीको क्षेत्र टुंगो लागेपछि त्यसैको पायक पर्ने स्थानमा हुनेगरी सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने • बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		• न्युन भुक्तानीको कारण स्विकृत पिलरको मुल्याँकन नभएको। • दोस्रो किस्तामा भैंसि खरिद चिलिँग भ्याट मिल्क अनालाइजर च्याफकटर रहेको	बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने
१७	शिव शक्ति बहुउद्धेशिय कृषक समुह कंचनरुप ८ ससरी	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • जम्मा सदस्य सँख्या ४४ जना १६महिला २८ पुरुष रहेको • पहिलो किस्तामा धान विउ ट्र्याक्टर थ्रेसर रोटाभेटर स्प्रेयर जस्ता क्रियाक्लापहरु रहेको • बासनादार धान उत्पादन रहेको यस संस्थामा हालसम्म सम्पुर्ण किस्ताको	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको पोखरी निर्माणका लागि उपयुक्त स्थान सम्बन्धी निर्णय आर्थिक कोरिडोर कार्यालयसंग समन्वय गरी यथासक्य छिटो लिनुपर्ने • बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने • उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी	• पोखरी निर्माणका लागि जग्गा सम्बन्धमा छिटो निर्णयमा पुग्नुपर्ने • संकलन केन्द्र बन्ने स्थान सम्बन्धमा पोखरीको क्षेत्र टुंगो लागेपछि त्यसैको पायक पर्ने स्थानमा हुनेगरी सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		काम सम्पन्न भएतापनी निवेदन दिएको ६ महिना भइसकेको र भुक्तानी नभएको • बासनादार धानको उत्पादन औसत भएतापनि मुल्य बढि भएको किसानहरु आकर्षित हुँदै गएको	अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	• बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने
१८	साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि रुपनी १ सप्तरी	**स्थलगत अवस्थाः** प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुः • पहिलो किस्तामा गोठ निर्माण १४जनाको व्यक्तिगत र ३० जनाको सामुहिक गोठ निर्माण गरि जम्मा ४४ जनाको गोठ निर्माण र १ वटा संकलन केन्द्र निर्माण मिल्क क्यान २२वटा डिप फ्रिज	• पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेको पोखरी निर्माणका लागि उपयुक्त स्थान सम्बन्धी निर्णय आर्थिक कोरिडोर कार्यालयसंग समन्वय गरी यथासक्य छिटो लिनुपर्ने • बाँकी क्रियाकलापहरु समयमै सम्पन्न गरी किस्ता रकम भुक्तानीका लागि आवश्यक कागजातहरुको तयारी गर्नुपर्ने	• पोखरी निर्माणका लागि जग्गा सम्बन्धमा छिटो निर्णयमा पुग्नुपर्ने • संकलन केन्द्र बन्ने स्थान सम्बन्धमा पोखरीको क्षेत्र टुंगो लागेपछि त्यसैको पायक पर्ने स्थानमा हुनेगरी सहजीकरण गरिनुपर्ने • बाँकी कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरु असार २०८२ भित्र सम्पन्न गरी उप आयोजना समापन गर्न औपचारिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने

क्र.सं.	उत्पादक संस्थाको नाम (उप आयोजना) तथा ठेगाना	हालसम्मको कार्यान्वयन अवस्था तथा कोशेढुङ्गाको प्रगति	अनुगमन टोलीको राय	
			उत्पादक संस्थाको लागि	आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका लागि
		१वटा र मोटर १ वटा खरिद भएको। • पहिलो किस्ताको भुक्तानीको लागि माघमा फाइल पेश गर्दा पनि हालसम्म भुक्तानी नभएकोले दोस्रो किस्ताको काम गर्न जोखिम सृजना भएको। • प्राविधिक मुल्याँकनमा ढिलाइ तथा स्विकृत पिलर सहितको सामुहिक गोठ डिजाइन भएको र मुल्याँकनमा पिलर नपर्ने भएकोले किसानहरु पिर मानेको। • किसानहरुले ९ प्रतिशत व्याजमा सहकारीसँग ऋण लिइ काम गराएको।	• उप आयोजनाका बाँकी सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी बाँकी अनुदान रकम भुक्तानीका लागि प्रक्रिया बढाउने तथा असार २०८२ भित्र उप आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्ने • उप आयोजना कार्यान्वयन रेकर्ड व्यवस्थापन तथा प्रतिफल मापन कार्यमा सहयोग गर्ने हेतुले उपलब्ध गराईएको फार्म डायरी स्थलगत छलफलका क्रममा नभेटिएको हुँदा सो को खोजी गरी आवश्यक सबै सूचना उक्त डायरीमा उल्लेख गरी संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी पेश गर्नुपर्ने	• बाँकी किस्ता रकम भुक्तानीपूर्व आवश्यक सबै सूचना फार्म डायरीमा भरिएको सुनिश्चित गरी उक्त डायरीमा संस्थाको तर्फबाट सबै पानामा सहीछाप गरी लिनुपर्ने यसका लागि फार्म डायरी समूहमा भए नभएको यकिन गरी नभएको खण्डमा तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्ने

४. उत्पादनमूलक साझेदारीका लागि प्रदान गरिएको स्टार्ट अप अनुदान एवम् पालिकास्तरीय कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र निर्माणका लागि प्रदान गरिएको अनुदानको प्रभावकारिता अध्ययनको प्रतिवेदन

प्रभावकारिता अध्ययनको प्रतिवेदन

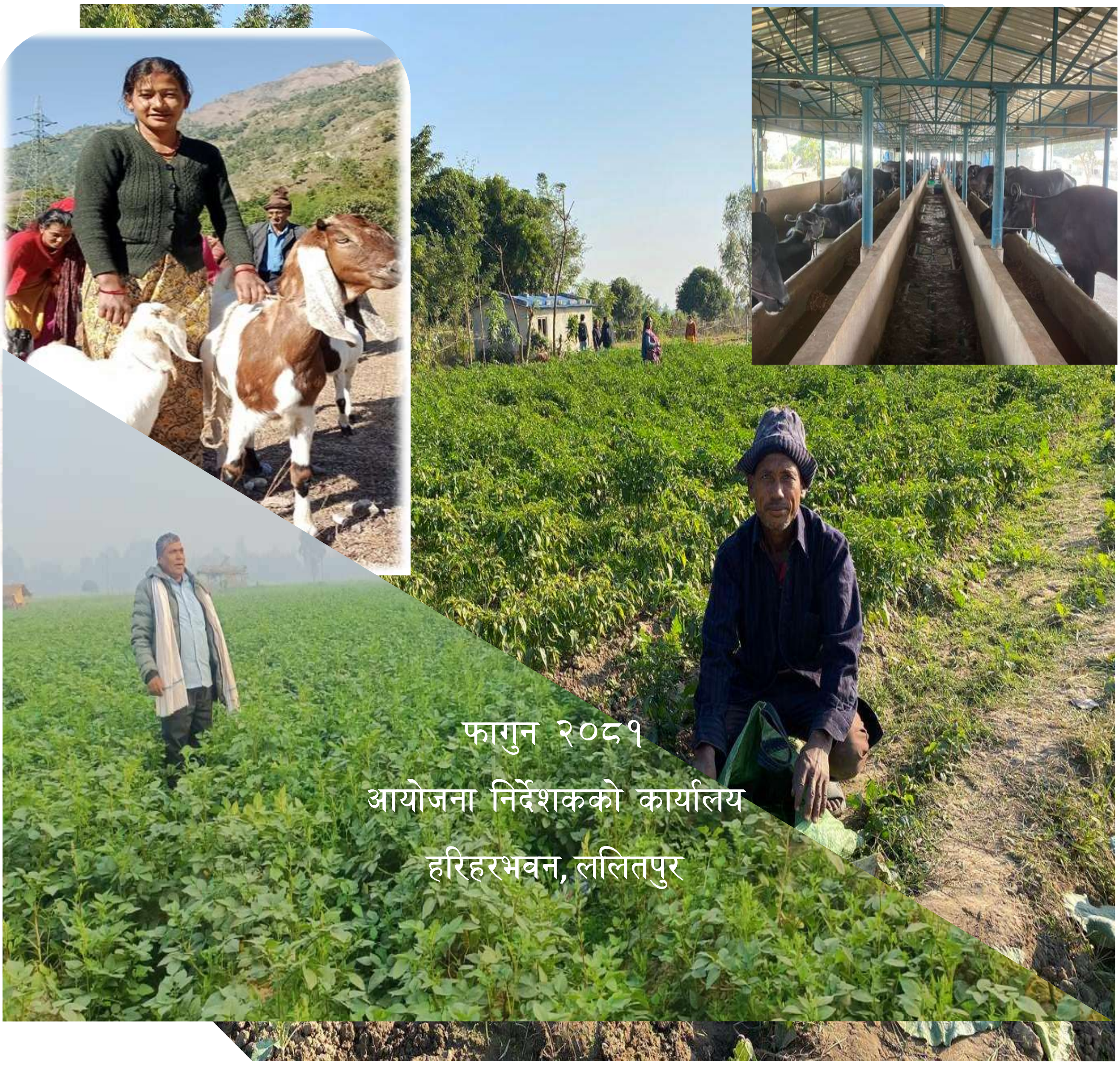

1. पृष्ठभूमि

क। भूमिका

नेपाल सरकार, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले विश्व वैंकको आर्थिक सहयोगमा सन् २०२१ देखि ५ बर्षको लागि संचालनमा रहेको ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजनाले ग्रामीण उद्यमशिलता विकासलाई प्रोत्साहित गर्नका लागि प्रमुख आर्थिक कोरिडोर क्षेत्रका कृषक तथा खरिदकर्ताहरु बिचमा उत्पादनमूलक साझेदारी (Productive Partnership) को विकास मार्फत बजार पहुँच सुदृढ गर्न सहजीकरण गर्ने मुख्य उद्देश्य राखेको छ । यस आयोजनाले उत्पादनशील साझेदारी अन्तर्गत संचालन हुने स्टार्ट-अप अनुदान मार्फत उप-आयोजनाहरु संचालनका लागि आवश्यक सहजीकरण प्रदान गरिरहेको छ। यसैगरी कृषि पूर्वाधार विकास गर्ने कार्य अन्तर्गत पालिकास्तरीय कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र भवन निर्माण कार्य गरिरहेको छ।

यस आयोजनाका ५ वटा संभागहरुमध्ये संभाग १ ले उत्पादनमूलक साझेदारी मार्फत ग्रामीण क्षेत्र लक्षित मूल्य श्रृङ्खला प्रवर्द्धन गर्न बजार सम्बन्धको विकासको लागि सहजीकरण गर्ने उद्देश्य लिएको छ। जस अन्तर्गत मुख्य गरी निम्न पक्षमा आवश्यक सहयोग प्रदान गर्ने कार्य संचालन गरिरहेको छ ।

- लाभग्राहीको जानकारीका लागि व्यापक रुपमा आम सञ्चार अभियान संचालन
- उत्पादक संस्था तथा खरिदकर्ताहरुलाई संयुक्त व्यवसायिक योजना तर्जुमाको लागि प्राविधिक सहयोग
- व्यवसायिक योजनाको उद्देश्य हाँसिल गर्न स्टार्ट-अप अनुदान सहयोग र
- उत्पादक संस्थाहरुलाई वैद्यता प्रदान गर्ने विषयमा आवश्यक सहयोग

यसैगरी सम्भाग ३ ले उत्पादनमा संलग्न कृषकहरु लक्षित कृषि तथा पशुपन्छी सम्बन्धी रोग किरा व्यवस्थापन, उपचार सेवा, उत्पादकत्व सुधार लगायतका सेवा पालिका तहमा नै सुनिश्चित गर्न आवश्यक उपकरण जडित कृषि प्रयोगशाला, पशुपन्छी अस्पताल तथा प्रशिक्षण हलको सुबिधा सहितको एकिकृत कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र निर्माण गरी स्थानिय तहलाई हस्तान्तरण गर्ने कार्य संचालन गरिरहेको छ।

ख। स्टार्ट अप अनुदान प्रवाह सम्बन्धी कार्यविधिमा रहेको व्यवस्था (संक्षेपमा)

यस सम्भाग अन्तर्गत उत्पादक संस्थाहरुलाई उत्पादमुलक साझेदारीको अवधारणा अनुरुप प्रदान गरिने स्टार्ट-अप अनुदान मार्फत उप-आयोजनाहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक प्रक्रियाहरू सम्बन्धमा स्टार्ट-अप अनुदान संचालन म्यानुअल २०७९ ले मार्गदर्शन प्रदान गरेको छ। उत्पादक संस्थाले हाल गरिरहेकै बाहेकका थप नयाँ क्रियाकलापहरुको लागि मात्र अनुदान सहयोग उपलब्ध हुने, अनुदान राशीको सिमा उप-आयोजनाको कूल लागतको ५०% हिस्सा रहने र उक्त रकम कम्तिमा १५ जना सम्मिलित उत्पादक संस्थाका प्रति सहभागी सदस्य ने.रु. २,००,००० (दुई लाख मात्र) का दरले नबढ्ने गरी हुन आउने कुल रकम रहेको छ । स्टार्ट अप अनुदान संचालन म्यानुअल बमोजिम कुनै एक उप-उपआयोजनाको लागि एक पटक मात्र अनुदान उपलब्ध गराइनेछ तथा प्रत्येक अनुदान बढीमा ४ किस्तामा प्रदान गरिने व्यवस्था रहेको छ । प्रत्येक किस्तामा माइलस्टोनहरू, लगानी, समयसिमा, अनुदान रकम र लाभग्राहीवाट ब्यहोर्नुपर्ने रकम उल्लेख गरिएको हुन्छ। उत्पादक संस्थालाई अनुदान राशीको भुक्तानी गर्दा माइलस्टोनहरु सम्पन्न गरेको र सो किस्ताको लागि उप-आयोजनामा लक्षित क्रियाकलापहरु सम्पन्न भए पश्चात मात्र गरिने व्यवस्था रहेको छ।

ग। पालिकास्तरीय कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र निर्माण, हस्तान्तरण एवम् सेवा प्रवाह

आयोजनाको सम्भाग ३ अन्तर्गत कृषि तथा पशुपन्छी सम्बन्धी सेवा पालिका तहमा नै सुनिश्चित गर्ने उद्देश्य अनुसार सेवा केन्द्र निर्माण गरी संचालन गर्न ईच्छुक पालिकाहरुबाट प्रस्ताव माग गरी उक्त पूर्वाधार निर्माण तथा संचालनको मापदण्ड पूरा गर्ने पालिकाहरुको छनौट गरी पूर्वाधार विकासको कार्य अगाडी बढाएको छ।

घ। अध्ययनको उद्धेश्य

आयोजनाको स्टार्ट अप अनुदान संचालन म्यानुअल २०७९ बमोजिम स्टार्ट अप अनुदानका लागि छनौट भई कार्यान्वयनका लागि सम्झौता भएका उप आयोजनाहरुको प्रभावकारिता तथा हालको अवस्था सम्बन्धमा अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार पार्नु यस अध्ययनको मुख्य उद्धेश्य रहेको छ।कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको मिति २०८१।११।१९ को पत्र बमोजिम गठन गरिएको प्रभावकारिता अध्ययन कार्यदलले सम्पन्न गरेको यस अध्ययनका अन्य उद्धेश्यहरु देहाय अनुसार रहेका थिए।

क। आयोजनाको स्टार्ट अप अनुदान सहयोगमा संचालन हुने उप आयोजनाहरुको छनौट चरणमा समावेश भएका आवेदनहरुको लेखाजोखा गर्नु

ख। अनुदानका लागि सम्झौता भएका उप आयोजनाहरुको विभिन्न पक्षहरु जस्तै उत्पादक संस्थाका प्रकार, वाली तथा वस्तुको विवरण, सम्झौता अनुसार अनुदान राशी तथा उत्पादक संस्थाहरुको लागत सहभागिता विवरण, लाभान्वितहरुको विवरण लगायतका पक्षहरुको समीक्षा गर्नु

ग। आयोजनाको सम्भाग १ अन्तर्गतका उप आयोजनाहरु तथा सम्भाग ३ अन्तर्गतका पालिकास्तरीय कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रहरुको कार्यान्वयन अवस्था तथा हालसम्मको प्रगति, भुक्तानी भएको अनुदान रकम एवं हालसम्म प्राप्त उपलव्धीहरुको समीक्षा गर्नु

ङ। अध्ययनको कार्यक्षेत्र

यस अध्ययनले आयोजनाको स्टार्ट अप अनुदान संचालन म्यानुअल बमोजिम सम्झौता भई हाल संचालनमा रहेका उप आयोजनाहरुको समीक्षा गरी तथा स्टार्ट अप अनुदान रकम प्राप्त गरिसकेका उप आयोजनाहरुमा स्वीकृत कार्ययोजना अनुसार सम्पन्न भएका क्रियाकलापहरुको विवरण तयार गरेको थियो।आर्थिक कोरिडोर कार्यालय अनुसार सम्झौता सम्पन्न भएका तथा हाल कार्यान्वयनमा रहेका देहायका उप आयोजनाहरुमध्ये अनुदान राशी प्राप्त गरिसकेका देहाय अनुसारका उप आयोजनाहरुलाई यस अध्ययनले समेटेको छ।

क्रसं	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय	सम्झौता भएका उप आयोजना संख्या	संचालनका लागि तयार नभएका उप आयोजनाहरुको संख्या	कार्यान्वयनमा रहेका उप आयोजनाहरुको संख्या	पहिलो माईलस्टोन सम्पन्न गरिसकेका उप आयोजनाहरुको संख्या	पहिलो किस्ता रकम प्राप्त गरिसकेका उप आयोजनाहरुको संख्या	दोश्रो माईलस्टोन सम्पन्न गरिसकेका उप आयोजनाहरुको संख्या	दोश्रो किस्ता रकम प्राप्त गरिसकेका उप आयोजनाहरुको संख्या
१	डडेल्धुरा	३०	८	२२	१९	१३	७	५
२	बुटवल	२३	५	१८	७	७		
३	बर्दिवास	१७९	३५	१४४	१६	१०	१	१
४	पाखिवास	६६	२८	३७	१५	११	१२	३
जम्मा		२९८	७६	२२१	५७	४१	२०	९

यसैगरी आयोजनाको सम्भाग ३ अन्तर्गत निर्माण सम्पन्न भई हस्तान्तरण भैसकेका तथा हस्तान्तरणको प्रक्रियामा रहेका र निर्माणाधीन समेत गरी आयोजना कार्यान्वयनमा रहेका ७४ वटा पालिकाहरुको वस्तुगत अवस्थाको अध्ययन समेत गरिएको छ।

ङ। अध्ययन विधि

यस अध्ययन मुलत: स्टार्ट अप अनुदान संचालन म्यानुअल बमोजिम उप आयोजना संचालनका लागि छनौट भई कार्यान्वयनमा रहेका उप आयोजनाहरुको रेकर्डहरुको डेस्क अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । आर्थिक कोरिडोर कार्यालयहरुबाट प्राप्त प्रगति प्रतिवेदनहरु, अनुदान राशी भुक्तानीका रेकर्डहरु, उत्पादक संस्थाले सम्पन्न गरेका क्रियाकलापहरुको आर्थिक कोरिडोर कार्यालयहरुबाट गरिएको स्थलगत अवलोकन तथा प्रमाणीकरणका प्रतिवेदनहरु तथा अध्ययनका क्रममा केही उत्पादक संस्थाहरुसंग गरिएको अन्तरक्रियाका अधारमा यो अध्ययन सम्पन्न गरिएको हो।

च। अध्ययन कार्यदल

माननीय कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा बसेको उच्चस्तरीय व्यवस्थापन समूहको बैठकको निर्णय उल्लेख गरी कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको मिति २०८१।११।१९ को प्राप्त पत्रानुसार यस आयोजनाका आयोजना निर्देशक संयोजकत्वमा आयोजनाका निम्नानुसारका कर्मचारी सम्मिलित गरी गठन गरिएको कार्यदलले स्टार्ट अप अनुदानको प्रभावकारिता अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार पारेको हो।

कार्यदलको संरचना

क्र.सं.	नाम	पद	कार्यदलमा भूमिका
१	डा. चन्द्र प्रसाद रिसाल	आयोजना निर्देशक	संयोजक
२	डा. रमेश बहादुर मुनाङ्कमी	टोली नेता, प्राविधिक सहायता टोली	सदस्य
३	ई. प्रभात दत्त	कृषि ईन्जिनियर	सदस्य
४	शरण भुजेल	कृषि अधिकृत	सदस्य
५	दिपेन्द्रश्याम घिमिरे	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन विशेषज्ञ	सदस्य
६	नारायण कुमार बिसि	वित्त व्यवस्थापन विशेषज्ञ	सदस्य
७	डा. नन्दकिशोर यादव	बरिष्ठ कृषि अधिकृत	सदस्य सचिव

छ। अध्ययनको सिमा

आयोजनाको स्टार्ट अप अनुदान प्राप्त गर्नेगरी हाल संचालनमा रहेका उप आयोजनाहरुको प्रभावकारितालाई मापन गर्ने क्रममा यो अध्ययन संचालन गरिएको भएता पनि सम्झौता भएका २९८ वटा उप आयोजनाहरुमध्ये हाल २२१ वटा

कार्यान्वियनमा आएका, कार्यान्वयनमा रहेकामध्ये ५७ वटाले मात्र आंशिक कार्य (बढीमा ४ मध्ये पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुमात्र) सम्पन्न गरेका, पहिलो कोशेढुङ्गा पार गरी अनुदान रकम भुक्तानी लिईसकेका ४१ मध्ये दोश्रो कोशेढुङ्गा समेत पार गरेका ११ वटा उत्पादक संस्थाहरुको प्रारम्भिक प्रभावकारिता आँकलन मात्र गर्न सकिने अवस्था रहेको छ। यस क्रममा ती उप आयोजनाहरुको संचालनको सान्दर्भिकता, उपादेयता र बजार सम्बन्धनमा पार्ने प्रभावका बारेमा यो अध्ययन सिमित रहेको छ । आयोजनाबाट अनुदान राशी भुक्तानी हुन बाँकी हाल कार्यान्वियनमा रहेका अन्य उप आयोजनाहरुको सन्दर्भमा भने यस अध्ययनले हालसम्म गरेका क्रियाकलापहरुको विवरण र भुक्तानी भएको अनुदान रकमलाई समावेश गर्ने तथा ती उप आयोजनाहरुबाट प्राप्त हुनसक्ने अपेक्षित प्रतिफललाई समेत अध्ययनले समेट्ने छ। यसैगरी आयोजनाको अनुदान सहयोगमा निर्माण भई सम्बन्धित पालिकालाई हस्तान्तरण गरिसकिएको २५ वटा, हस्तान्तरणको चरणमा रहेको १३ वटा तथा निर्माणाधीन ३६ वटा पालिकास्तरीय कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रहरुको समेत अध्ययन गरिएको छ।

2. वस्तुस्थिति विश्लेषण

2.1 उत्पादनशील साझेदारी विकासका लागि स्टार्ट अप अनुदान सहयोग

2.1.1 स्टार्ट अप अनुदानका लागि उत्पादक संस्थाहरुको छनौट

क। सूचना आह्वान तथा प्राप्त आवेदनहरुको मूल्याङ्कन

खरीदकर्ताको माग बमोजिमका कृषि तथा पशुजन्य उपजको उत्पादन तथा प्रशोधन गर्ने कृषक समूह, सहकारी तथा उत्पादक संस्थामा आवद्ध किसानलाई स्टार्टअप अनुदान सहयोग कार्यक्रम (आयोजनाको संभाग १) अन्तर्गत आयोजनाबाट प्रवाह हुने अनुदानकालागि प्रकाशित सूचना अन्तर्गत कृषक समुह/सहकारीहरुबाट प्रथम कलमा प्राप्त भएको कुल १९०८ संयुक्त प्रस्तावहरु र दोश्रो कलमा प्राप्त भएका कूल ३५५ वटा प्रस्तावहरु गरी जम्मा २२६३ वटा संयुक्त प्रोफाईलहरु प्राप्त भएको ।

ख। प्राप्त सम्पूर्ण संयुक प्रोफाइलहरुको प्रारम्भिक मूल्यांकन

दुईपटक प्रकाशित सूचना अनुसार ४ वटै आर्थिक कोरिडोर कार्यालयमा प्राप्त भएका कूल २२६३ वटा आवेदनहरुको प्रारम्भिक चरणमा गरिएको मूल्याङ्कनका क्रममा आवेदनसाथ संलग्न गरिनुपर्ने कागजात लगायतका तथ्यहरुको अध्ययन पश्चात थप स्थलगत प्रमाणीकरणका लागि १०१८ वटा संयुक्त प्रोफाईलहरुको छनौट गरिएको थियो।

क.सं	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय	जम्मा प्राप्त संयुक्त प्रोफाईल संख्या	डेस्क स्कृनिङ्गबाट अस्वीकृत आवेदन	स्थलगत प्रमाणीकरणका लागि छनौट भएका आवेदन संख्या
१	डडेल्धुरा	४१७	१२८	२८९
२	बुटवल	१८१	६९	११२
३	बर्दिवास	११९२	७४९	४४३
४	पाखीवास	४७३	२९९	१७४
जम्मा		**२२६३**	**१२४५**	**१०१८**

ग। प्रारम्भिक मूल्यांकन बाट छनौट भएका उत्पादक संस्थाहरूको स्थलगत अनुगमन/निरिक्षण द्वारा मूल्यांकन

प्रारम्भिक चरणमा गरिएको मूल्याङ्कन पश्चात थप प्रमाणीकरणका लागि छनौटमा परेका सबै १०१८ वटा संयुक्त प्रोफाईलहरुको स्थलगत प्रमाणीकरण गरिएको थियो। स्थलगत प्रमाणीकरणका दौरानमा उत्पादक संस्थाहरुसंग छलफल, थप संचालन गरिने व्यावसायिक क्रियाकलापहरुको स्थलगत सम्भाव्यता, आवेदनमा उल्लेखित खरीदकर्ताको पहिचान तथा अन्तरक्रिया, आवेदनमा उल्लेख भए अनुसारको स्वलगानीको प्रतिवद्धता तथा दोहोरपना जाँच गर्ने क्रममा प्रस्तावित कार्यमा अन्य निकायबाट लगानी भए नभएका जस्ता पक्षमा छलफल तथा स्थलगत रुपमा बुझ्ने कार्य सम्पन्न गरिएको थियो। स्थलगत प्रमाणीकरण पश्चात आयोजनाको उद्धेश्य तथा स्टार्ट अप अनुदान प्रवाहका निमित्त योग्य ३६६ वटा संयुक्त प्रोफाईलहरुलाई व्यावसायिक योजना तर्जुमाका लागि छनौट गरिएको थियो।

क्र.सं	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय	स्थलगत प्रमाणीकरण सम्पन्न गरिएका आवेदन संख्या	स्थलगत प्रमाणीकरणबाट अस्वीकृत आवेदन	व्यावसायिक योजना तर्जुमाका लागि छनौट गरिएका आवेदन संख्या
१	डडेल्धुरा	२८९	२४०	४९
२	बुटवल	११२	७७	२५
३	बर्दिवास	४४३	२३९	२०४
४	पाखीवास	१७४	९६	७८
जम्मा		१०१८	६५२	३६६

घ। व्यावसायिक योजना तर्जुमाका लागि छनौट तथा निर्माण गरिएका व्यावसायिक योजना

मूल्याङ्कनको थप चरण स्थलगत प्रमाणीकरणबाट छनौटमा परेका संयुक्त प्रोफाईलहरुको प्राविधिक, वित्तीय तथा सामाजिक/वातावरणीय दृष्टिकोणबाट उपयुक्त व्यावसायिक योजना तर्जुमाका लागि संभावित ३६६ वटा संयुक्त प्रोफाईलहरुको व्यावसायिक योजना तर्जुमा सहजीकरण गर्न आयोजनाको प्राविधिक सहायता टोली (Technical Assistance Team) द्वारा गरिएको थियो। प्राविधिक सहायता टोलीले आवेदक संस्थाहरुसंग सम्पर्क स्थापित गरी व्यावसायिक योजना तर्जुमा गर्ने कार्य गरेको थियो। यस क्रममा आवेदकहरुको थप व्यावसायिक संभाव्यता जाँच गर्ने क्रममा अयोग्य देखिएका र थप गतिविधि संचालन गर्न अनिच्छुक देखिएका ४१ वटा आवेदनहरुलाई रद्ध गरिएको थियो। यसरी आवेदक संस्थाहरुसंगको छलफल तथा परामर्शका आधारमा प्राविधिक सहायता टोलीको सहायतामा तयार गरिएको व्यावसायिक योजनाहरुलाई थप मूल्याङ्कनका लागि स्टार्ट अप अनुदान संचालन म्यानुअल अनुसार छनौट गरिएका स्वतन्त्र मूल्याङ्कनकर्ताहरुलाई थप मूल्याङ्कनका लागि पठाईएको थियो। विषय विज्ञ स्वतन्त्र मूल्याङ्कनकर्ताहरुबाट प्राविधिक तथा वित्तीय पक्षको जाँच गर्दा ३२५ वटा व्यावसायिक योजना/उप आयोजना प्रस्तावहरु स्टार्ट अप अनुदानका लागि योग्य ठहरिएको थियो।

क्र.सं	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय	व्यावसायिक योजना तर्जुमाका लागि छनौट गरिएका आवेदन संख्या	व्यावसायिक योजना तर्जुमा गर्ने क्रममा थप रद्ध गरिएका आवेदन	तर्जुमा गरिएका व्यावसायिक योजना प्रस्ताव संख्या	स्वतन्त्र मूल्याङ्कनकर्ताद्वारा सिफारिस गरिएका व्यावसायिक योजना संख्या
१	डडेल्धुरा	४९	९	४०	४०
२	बुटवल	२५	६	२९	२९
३	बर्दिवास	२०४	१८	१८६	१८६
४	पाखीवास	७८	८	७०	७०
जम्मा		३६६	४१	३२५	३२५

2.1.2 कार्यान्वयनका लागि सम्झौता सम्पन्न उप आयोजनाहरुको अनुदान तथा अनुदानग्राही संस्थाको विवरण

क। उप आयोजना संचालनका लागि भएका सम्झौता तथा कार्यान्वयनमा रहेका उप आयोजनाहरु

आर्थिक कोरिडोर कार्यालयहरुले स्वतन्त्र मूल्याङ्कनकर्ताहरुको राय तथा प्रस्तावित उप आयोजनाहरुको सम्भावित वातावरणीय/सामाजिक असर तथा प्रभावहरुको समेत मूल्याङ्कन गरी सबै ३२५ वटा व्यावसायिक योजना/उप आयोजना प्रस्तावहरुलाई स्वीकृती प्रदान गरेको थियो। यसरी विभिन्न चरणको मूल्याङ्कन पश्चात छनौटमा परेका व्यावसायिक योजना/उप आयोजना प्रस्तावहरुको कार्यान्वयनका लागि जानकारी गराउँदै स्टार्ट अप अनुदान सम्बन्धी सम्झौताका लागि आवेदक उत्पादक संस्थाहरुलाई आमन्त्रण गरेको थियो।यसरी आमन्त्रण गरिएका मध्ये २९८ वटा उत्पादक संस्थाहरुले व्यावसायिक योजना/उप आयोजना कार्यान्वयनका लागि सम्झौता गरी कार्यान्वयन गरिरहेको अवस्था रहेको

छ भने थप २७ वटा आवेदक उत्पादक संस्थाहरु व्यावसायिक योजना/उप आयोजना कार्यान्वयनका लागि अनिच्छुक रहे। यसरी अनिच्छुक रहनुको कारण खरीदकर्ता सम्बन्धमा स्पष्ट नहुनु, उत्पादक संस्थाले बेहोर्नुपर्ने रकम जुट्ने अवस्था नहुनु लगायत रहेको छ।

यसैगरी हालसम्म कार्यान्वयनको क्रममा रहेका उप आयोजनाहरुको संख्या २२१ रहेको छ। स्वलगानीमा समस्या, सदस्यहरुवीचको बुझाईमा एकरुपता, उत्पादन गरिने वाली/वस्तुको वाली पात्रो, खरीदकर्ताको मागको अवस्था जस्ता विविध कारणले ७७ वटा उप आयोजनाहरु अझैपनि कार्यान्वयनमा आउन सकिरहेका छैनन् । आयोजनाको समयसीमा २०८२ असार मसान्त सम्म रहेको कारण हलसम्म पनि कार्यारम्भ नगरेका ती उप आयोजनाहरुको गतिविधि अगाडी बढाउने वा नवढाउने विषयमा आर्थिक कोरिडोर कार्यालयहरुले यथासीघ्र निर्णय गर्दैछ।

क्र.सं	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय	स्वीकृती तथा सम्झौताका लागि पठाईएका व्यावसायिक योजना संख्या	व्यावसायिक योजना कार्यान्वयन गर्न सम्झौताका लागि अनिच्छुक भएका उत्पादक संस्था	व्यावसायिक योजना/उप आयोजना कार्यान्वयन गर्न भएका सम्झौता संख्या	हाल कार्यान्वयनमा रहेका व्यावसायिक योजना/उप आयोजना संख्या
१	डडेल्धुरा	४०	१०	३०	२२
२	बुटवल	२९	६	२३	१८
३	बर्दिवास	१८६	७	१७९	१४४
४	पाखीवास	७०	४	६६	३७
जम्मा		३२५	२७	२९८	२२१

ख। सम्झौता भएका उप आयोजनाहरु कार्यान्वयनका गर्ने उत्पादक संस्थाका सदस्यहरुको विवरण

सम्झौता भएका २९८ वटा उप आयोजनाहरु कार्यान्वयनका गर्ने उत्पादक संस्थाहरुमा जम्मा ८७३८ जना सदस्यहरु संलग्न रहने देखिएको छ जसमा महिला सदस्यहरुको सदस्य उल्लेखनीय ४८.३९% रहेको छ।

क्र.सं	आर्थिक कोरिडोर कार्यालय	सम्झौता भएका उप आयोजना संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा
१	डडेल्धुरा	३०	२८७३	२८०३	५६७६
२	बुटवल	२३	३४१	२४०	५८१
३	बर्दिवास	१७९	३३३	४३९	७७२
४	पाखीवास	६६	९६३	७४६	१७०९
जम्मा		२९८	४५१०	४२२८	८७३८
				४८.३९%	

ग। उप आयोजनाहरुमा स्वीकृत लागत विवरण

सम्झौता भएका २९८ उप आयोजनाहरुमा जम्मा लगानी ३ अर्व २ करोड ३७ लाख रहने अनुमान गरिएको छ। कूल लागतको ५४.२ प्रतिशत (रु १ अर्व ६३ करोड ७७ लाख) उत्पादक संस्थाले बेहोर्ने तथा आयोजनाका तर्फबाट ४५.८ प्रतिशत (रु १ अर्व ३८ करोड ६० लाख) स्टार्ट अप अनुदान रकम प्रवाह हुने देखिन्छ। औषतमा प्रति उप आयोजनामा ४६ लाख ५० हजार अनुदान रकम प्रवाह हुने तथा प्रति सदस्य अनुदान राशी १ लाख ५८ हजार ६१९ रुपैयाँ लगानी हुने देखिन्छ।

आर्थिक कोरिडोर कार्यालय	सम्झौता भएका उप आयोजना	उप आयोजनाहरुको कूल लागत (रु दश लाखमा)			प्रति उप आयोजना औषत अनुदान रकम (रु दश लाखमा)	प्रति सदस्य औषत अनुदान रकम
		उप आयोजनाहरुको कूल लागत	उत्पादक संस्थाको लागत	स्टार्ट अप अनुदान		
बर्दिवास	१७९	2134.35	1159.12	975.23	5.45	171815.65

बुटवल	२३	192.39	96.20	96.20	4.18	165568.05
डडेल्धुरा	३०	115.00	58.28	56.72	1.89	73472.62
धनकुटा	६६	581.99	324.11	257.88	3.91	150894.70
जम्मा	**298**	**3023.73**	**1637.71**	**1386.02**	**4.65**	**158619.89**

घ। मूल्य श्रृङ्खला अनुसार उप आयोजनाहरुको संख्या एवम् लगानीको अवस्था

कार्यान्वयनका लागि सम्झौता सम्पन्न भएका उप आयोजनाहरुमध्ये सबैभन्दा बढी १४२ वटा दुग्ध उत्पादनसंग सम्बन्धित उप आयोजनाहरु रहेका छन्। स्वीकृत स्टार्ट अप अनुदान राशीका हिसावले पनि सबैभन्दा धेरै रकम ५८.७ प्रतिशत (रु ८२ करोड ७७ लाख) दुग्ध उत्पादन सम्बन्धी उप आयोजनाहरुमा रहने देखिएको छ। यसैगरी मासुजन्य उत्पादनमा १४ प्रतिशत (रु २१ करोड ३७ लाख), ताजा तरकारी उत्पादनमा ९ प्रतिशत (रु ११ करोड ११ लाख) र माछापालनमा ५ प्रतिशत (रु ७ करोड लाख) रहने देखिएको छ।

मूल्य श्रृङ्खला (वाली/वस्तु)	उप आयोजना	कूल लागत रु	उत्पादक संस्थाको लगानी रु	स्वीकृत स्टार्ट अप अनुदान रकम
खुर्सानी	5	19063704	10268656	8795048
दुग्ध उत्पादन	141	1776428783	948548258.9	827880522.8
दुग्ध उत्पादन (चौंरी चीज)	1	6485000	3242500	3242500
माछा	15	150495965.6	83683664.38	66812301.18
फलफूल	3	32435615.87	17854081.54	14581534.33
अदुवा	4	26797814	16550014	10247800
मह	4	19262414.93	10102692.13	9159722.8
मासु (खसी)	61	432949760.4	228171039	204778721.5
मासु (बंगुर)	2	20458451.12	11456225.56	9002225.56
च्याउ	2	13526440	7212720	6313720
धान र गहुँको वीउ	8	81077498.5	47534149.75	33543348.75
धानको वीउ	7	69703897.4	40642810.2	29061087.2
आलु	2	7021100	3510550	3510550
गोलभेंडा	6	31478291	17552225	13926066
बेसार	2	20359435	10925897.5	9433537.5
ताजा तरकारी	31	275964453.2	158808678.3	117155774.9
मकै वीउ	1	10204624	6509812	3694812
कुखुरापालन (अण्डा)	3	30015278.06	15133964.53	14881313.53
जम्मा	**298**	**3023728526**	**1637707939**	**1386020586**

2.1.3 उप आयोजनाहरुको कार्यान्वयन तथा समग्र भुक्तानीको अवस्था

कार्यान्वयनमा रहेका २२१ वटा उप आयोजनाहरुमध्ये सम्झौता अनुसार स्वीकृत उप आयोजना प्रस्तावमा उल्लेख भएका पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी स्टार्ट अप अनुदान राशीको भुक्तानीका लागि २०८१ फागुन २५ सम्म आवेदन दिने उत्पादक संस्थाको संख्या ५७ रहेको छ। यसरी आवेदन दिनेमध्ये ५१ वटा उत्पादक संस्थाले पेश गरे अनुसारको कार्य गरे नगरेको यकिन गर्ने क्रममा स्थलगत प्रमाणीरणको कार्य सम्पन्न गरिसकिएको छ। स्थलगत प्रमाणीकरणका दौरानमा खरीद भैआएका मेशिनरी औजारहरुको निरीक्षण तथा उपयोगको अवस्था, निर्माण भएका संरचनाहरुको अवस्था तथा उपयोग, खेती कार्य तथा उत्पादनको अवलोकन तथा उत्पादन एवम् विक्रीको अभिलेख समेत निरीक्षण गर्ने गरिएको छ। स्थलगत निरीक्षण तथा प्रमाणीकरण टोलीबाट सिफारिस भए अनुरुप यो प्रतिवेदन तयार पार्दासम्म (२०८१ फागुन २७) ४१ वटा उत्पादक संस्थाहरुलाई पहिलो किस्ता र यस

अघि नै पहिलो किस्ता रकम प्राप्त गरिसकेका ९ वटा उत्पादक संस्थाहरुलाई दोश्रो किस्ता रकम प्रदान गरिसकिएको छ। यसरी हालसम्म स्टार्ट अप अनुदान रकम रु ५ करोड ६६ लाख ५३ हजार उत्पादक संस्थाहरुलाई भुक्तानी गरिसकिएको छ।उक्त रकम कार्यान्वयनमा रहेका उप आयोजनाहरुका लागि स्वीकृत अनुदान राशीको ५.२ प्रतिशत रहेको छ।

आर्थिक कोरिडोर कार्यालय	पहिलो माईलस्टोन सम्पन्न गरिसकेका उप आयोजनाहरुको संख्या	पहिलो किस्ता प्राप्त गर्ने उत्पादक संस्था	निकासा गरिएको रकम रु	दोश्रो किस्ता प्राप्त गर्ने उत्पादक संस्था	निकासा गरिएको रकम रु	हालसम्म निकासा गरिएको रकम रु
बर्दिवास	१६	10	18543529	1	3441756	21985285
बुटवल	७	7	9380722			9380722
डडेल्धुरा	१९	13	7602313	5	3379747	10982060
धनकुटा	१५	11	12885783	3	1420075	14305858
जम्मा	**५७**	**41**	**48412347**	**9**	**8241578**	**56653925**

2.1.4 उत्पादक संस्थाहरुको छनौट, उप आयोजनाहरुको कार्यान्वयन तथा भुक्तानी सम्बन्धमा प्राप्त जिज्ञासा तथा सो को व्यवस्थापन

क। उत्पादनमूलक साझेदारी सम्बन्धी अस्पष्टता

साझेदारहरूको आम्दानी वृद्धि गर्न उत्पादक संस्थाहरू (POs) र खरिदकर्ताहरूबीचको सान्दर्भिक, उत्पादनमूलक र दिगो सहकार्य सम्बन्धित प्राविधिक, व्यापारिक, वित्तीय र सामाजिक जोखिम न्यूनीकरण गर्ने कार्यमा अस्पष्टतालाई समाधान गर्नका लागि संचार अभियान संचालन गरिएको थियो।

ख। स्टार्टअप अनुदान सम्बन्धी बुझाईमा कमी

अनुदान सम्बन्धमा अकांक्षीहरुको बुझाई परम्परागत नै रहनुले पनि यस आयोजनाको स्टार्टअप अनुदान सम्बन्धमा स्पष्टता र बुझाईमा एकरुपता कायम गर्न सुरुवाती चरणमा कठिन रह्यो। संचालन गरिएको संचार अभियान तथा विभिन्न अन्तरक्रियाहरुबाट आयोजनाको हकमा स्टार्ट अप अनुदानको अवधारणा कुनै नवीनतम प्रविधीयुक्त, वृद्धि उन्मुख र बजारको माग अनुरुपको उत्पादन गर्ने लक्ष्य लिई उत्पादनमूलक साझेदारीको मर्मअनुरुप सञ्चालन हुनसक्ने व्यवसायलाई प्रवर्द्धन गर्न उपलब्ध हुने अनुदान हो भनी स्पष्ट पार्ने प्रयास गरिएको थियो।

ग। उत्पादनमूलक साझेदारीका लागि आवश्यक न्यूनतम योग्यता सम्बन्धमा अन्यौलता

उत्पादनमूलक साझेदारीका लागि उत्पादक संस्था र कम्तीमा एउटा खरिदकर्तावीच हुने सम्झौता जसमा खरिदबिक्री गरिने वस्तु, वस्तुको गुणस्तर, परिमाण, मूल्य निर्धारण प्रक्रिया, भुक्तानी प्रक्रियालगायत अन्य आवश्यक विवरण उल्लेख गरी गरिनुपर्ने विषय प्रष्ट पार्ने कार्य गरिएको थियो।

घ। उप-आयोजनामा सहभागी हुन चाहने उत्पादक संस्थाका सदस्यहरूको संख्या तथा आयोजनाबाट अनुदान प्राप्त गर्न अपनाउनुपर्ने प्रक्रियाको बुझाई

उत्पादनमूलक साझेदारी अन्तर्गत उप आयोजना संचालन गर्ने कार्यमा सहभागी हुन चाहने सदस्यहरू कम्तीमा १५ जना सदस्यहरू सहभागी हुनुपर्ने, सहभागी हुन चाहने उत्पादक संस्थाहरू र खरिदकर्ताले खरिदबिक्री सम्झौता गरी संयुक्त रूपमा प्रोफाइल तयार गरी सम्बन्धित आर्थिक कोरिडोर कार्यालयहरूमा पेस गर्नुपर्ने तथा प्रस्ताव गरिने उत्पादनशील साझेदारीले खरिदकर्ताको माग बमोजिमको गुणस्तरीय उत्पादन वा बस्तु आवश्यकता अनुसारको परिमाण एवं चाहेको समयमा उपलब्ध हुन सक्ने अवस्थालाई सुनिश्चितता प्रदान गर्नुपर्ने तथ्यलाई प्रष्ट्याईएको थियो।

2.2 पालिकास्तरीय कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र निर्माण

2.2.1 निर्माण सम्पन्न भई हस्तान्तरण भई संचालनमा रहेका तथा हस्तान्तरणको प्रकृयामा रहेका सेवा केन्द्रहरुको विवरण (प्रथम चरण)

आयोजनाको कार्यक्षेत्र रहेका स्थानीय तहहरुमा पालिकास्तर कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र स्थापनाको लागि प्रथम चरणमा निर्माण हुने ३८ वटामध्ये ३० वटा निर्माण सम्पन्न भई २५ वटा तत् तत् पालिकाहरुलाई संचालन तथा सदुपयोगको प्रतिबद्धता सहित हस्तान्तरण गरिएको थप १३ वटा सेवा केन्द्रहरु निर्माण सम्पन्न भै हस्तान्तरणको प्रक्रियामा रहेको एवम् बाँकी ८ वटा सेवा केन्द्रहरु समयमा नै सम्पन्न गर्नका लागि अनुगमन कार्यलाई तिब्रता प्रदान गरिएको ।प्रथम चरणमा निर्मित तथा सम्पन्न हुन बाँकी सेवा केन्द्रहरु निर्माणका लागि रु. १ अर्व १० करोड भुक्तानी प्रदान गरिएको छ।

निर्माण सम्पन्न भई हस्तान्तरण भएका तथा हुन बाँकी सेवा केन्द्रहरुको विवरण

सि नं	पालिकाको नाम	कार्यान्वयन प्रगति प्रतिशत	हस्तातरण भए नभएको
१	आठराई गाउँपालिका, तेह्रथुम	१००	भएको
२	छथर जोरपाटी गाउँपालिका, धनकुटा	१००	भएको
३	पाखीबास नगरपालिका, धनकुटा	१००	हस्तान्तरणको क्रममा रहेको
४	दिक्तेल रुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका, खोटाङ	१००	भएको
५	गोलन्जोर गाउँपालिका, सिन्धुली	१००	भएको
६	खाँडादेवी गाउँपालिका, रामेछाप	१००	भएको
७	सुनापती गाउँपालिका, रामेछाप	१००	भएको
८	चौरीदेउराली गाउँपालिका, काभ्रेपलाञ्चोक	१००	भएको
९	मेलम्ची नगरपालिका, सिन्धुपाल्चोक	१००	भएको
१०	शिवपुरी गाउँपालिका, नुवाकोट	१००	भएको
११	बलान विहुल गा.पा, सप्तरी	१००	भएको
१२	औरही गा.पा, सिरहा	१००	भएको
१३	भगवानपुर गा.पा., सिरहा	१००	भएको
१४	कमला न.पा., धनुषा	१००	भएको
१५	मिथिला न.पा., धनुषा	१००	भएको
१६	सम्सी गा.पा., महोत्तरी	१००	भएको
१७	कौडेना गा.पा., सर्लाही	१००	भएको
१८	राजपुर न.पा., रौतहट	१००	भएको
१९	फेटा गा.पा., बारा	१००	भएको
२०	जगरनाथपुर गा.पा.,पर्सा	१००	भएको
२१	गोदावरी न. पा., कैलाली	१००	हस्तान्तरणको क्रममा रहेको
२२	चुरे गा.पा., कैलाली	१००	हस्तान्तरणको क्रममा रहेको
२३	जोरायल गा.पा., डोटी	१००	भएको
२४	आलिताल गा.पा., डडेल्धुरा	१००	भएको
२५	नवदुर्गा गा.पा., डडेल्धुरा	१००	भएको
२६	अजमेरु गा.पा., डडेल्धुरा	१००	हस्तान्तरणको क्रममा रहेको
२७	गन्यापधुरा गा.पा., डडेल्धुरा	१००	हस्तान्तरणको क्रममा रहेको
२८	पाटन न.पा., बैतडी	१००	भएको
२९	शैल्यशिखर न.पा., दार्चुला	१००	भएको
३०	मालिकार्जुन न.पा., दार्चुला	१००	भएको
३१	अन्नपूर्ण गा.पा., कास्की	६१.८	

३२	पोखरा महानगरपालिका, कास्की	६३.२	
३३	रुपा गा.पा., कास्की	६२.४	
३४	मध्यनेपाल न.पा., लमजुङ	२८.४	
३५	सुन्दरबजार न.पा., लमजुङ	५४.९	
३६	राप्ती गा.पा., दाङ	८५.८	
३७	पालुङटार न.पा., गोरखा	५४.०	
३८	सरुमारानी गा.पा., प्यूठान	७९.५	

2.2.2 निर्माणाधीन सेवा केन्द्रहरुको विवरण (दोश्रो चरण)

पूर्वाधार निर्माण कार्यको दोश्रो चरणमा हाल निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका ३६ वटा सेवा केन्द्रहरुको भौतिक प्रगति सम्बन्धी विवरण देहाय अनुसार रहेको छ। ती पूर्वाधार निर्माणका लागि हालसम्म रु. ५० करोड भुक्तानी भएको छ। निर्माणाधीन पूर्वाधारहरुलाई समयमा नै सम्पन्न गर्नका लागि अनुगमन कार्यलाई समेत तिव्रता प्रदान गरिएको अवस्था विद्यमान छ।

निर्माणाधीन सेवा केन्द्रहरुको विवरण

सि नं	पालिकाको नाम	कार्यान्वयन प्रगति प्रतिशत
१	पौवादुङ्मा गाउँपालिका, भोजपुर	50
२	टेम्केमैयुङ गाउँपालिका, भोजपुर	35
३	कटारी नगरपालिका, उदयपुर	85
४	फिक्कल गाउँपालिका, सिन्धुली	६५
५	म्यागङ गाउँपालिका, नुवाकोट	60
६	त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिका, धादिङ	५५
७	भिमसेनथापा गा.पा., गोरखा	51.65
८	राइनास न.पा., लमजुङ	24.64
९	शितगंगा न.पा., अर्घाखाँची	47.39
१०	प्यूठान न.पा., प्यूठान	37.08
११	स्वर्गद्वारी न.पा., प्यूठान	36.73
१२	बोदेबरसाइन न.पा.,सप्तरी	७५
१३	खडक न.पा., सप्तरी	75
१४	कर्जन्हा न.पा., सिरहा	९७
१५	सबैला न.पा., धनुषा	७०
१६	गणेशमान चारनाथ, धनुषा	६५
१७	रामगोपालपुर न.पा., महोत्तरी	७५
१८	मनरा शिसवा न.पा., महोत्तरी	६५
१९	बाग्मती न.पा. सर्लाही	७०
२०	बारगढी गा.पा.,बारा	७५
२१	राजगढ गा.पा.,सप्तरी	५५
२२	सुरुङ्गा न.पा., सप्तरी	६५
२३	बरियारपट्टी गा.पा., सिरहा	५५
२४	विदेह न.पा., धनुषा	७५
२५	वर्दिवास न.पा.महोत्तरी	५५
२६	लालवन्दी न.पा., सर्लाही	६५

२७	परोहा न.पा., रौतहट	६०
२८	गढीमाई न.पा., रौतहट	३५
२९	गौर न.पा., रौतहट	७५
३०	कोल्हवी न.पा.,बारा	६५
३१	पटेर्वा सुगौली गा.पा.,पर्सा	५५
३२	जिराभवानी गा.पा. पर्सा	६५
३३	गोलबजार न.पा. सिरहा	७१
३४	जनकपुरधाम उ.म.न.पा. धनुषा	७१
३५	गोडैता न.पा. सर्लाही	७१
३६	आदर्श कोतवाल गा.पा.बारा	७५

हस्तान्तरण भै संचालनमा आएका सेवा केन्द्रहरुबाट प्रवाह गरिएको सेवाबाट लाभान्वित घरपरिवार (बर्दिवास अन्तर्गतको गत २ महिनाको)

Livestock Service Report					Agriculture Service Report					
Castratio n	Minor surger y	Faecal exam/dewormin g	General technica l services	Tota l	See d test	Soi l test	Disease Diagnosi s	General technica l services	Tota l	Tota l
202	332	375	401	131 0	9	11	29	159	208	151 8

निर्माण भैसकेका तथा निर्माणाधीन पालिकास्तरीय पूर्वाधारका झलकहरु

पोखरा, कास्की

रुपा, कास्की

मध्यनेपाल, लमजुङ

अन्नपूर्ण, कास्की

सरुमारानी, प्यूठान

राप्ती, दाङ

बोदेबर्साईन
रामगोपालपुर
खडक
राजगढ
सबैला
बागमती
कर्जन्हा
गणेशमान चारनाथ
मनरा सिस्वा
बारागढी

विदेह
बरियारपट्टी
लालबन्दी
सुरुङ्गा
कोल्हवी
बर्दिवास
जिराभवानी
गौर
परोहा
गढीमाई
पटेर्वा सुगौली

3. स्टार्ट अप अनुदानको सदुपयोगको सुनिश्चितता तथा उपलव्धीहरु

3.1 अनुदान सदुपयोगको सुनिश्चितता

उत्पादनमूलक साझेदारी अन्तर्गत संचालन हुने उप आयोजनाहरु मार्फत खरीद गरिने सामग्री उपकरण तथा निर्माण हुने संरचनाहरुको उद्देश्य अनुसार उपयोग सुनिश्चित गर्ने कार्यका लागि चरणवद्ध रुपमा यकिन गर्ने कार्य संचालन गर्ने गरिएको छ। व्यावसायिक योजना तर्जुमा गर्ने क्रममा नै अत्यावश्यक क्रियाकलापहरुको तर्जुमा, वस्तु तथा सेवा खरीदमा स्थापित विधिको परिपालनाजस्ता कार्य गर्न उत्पादक संस्था तहमा सहजीकरण गर्ने गरिएको छ । साथै आयोजनाबाट प्रदान गरिने स्टार्ट अप अनुदान रकमको भुक्तानीपूर्व स्थलगत रुपमा जाँच पडताल गर्ने गरिएको छ। यस क्रममा उप आयोजना प्रस्तावमा उल्लेखित उद्देश्य अनुसार स्थलगत रुपमा उत्पादन लगायतका कार्यहरु भए नभएको यकिन गर्ने गरिएको छ।

3.2 हालसम्म प्राप्त तथा अपेक्षित उपलव्धीहरु

सम्झौता भएका तथा हाल संचालनमा रहेका उत्पादनमूलक साझेदारी अन्तर्गत संचालन हुने उप आयोजनाहरुबाट हालसम्म प्राप्त गरिएका तथा आयोजना अवधीभरमा प्राप्त गरिने अपेक्षित प्रतिफलहरु देहाय अनुसार रहेका छन्।

क। उप आयोजनाहरुको कार्यान्वयन पश्चात थप भएका तथा अपेक्षित पूर्वाधारहरुको विवरण

SN	Type of Infrastructures	Unit	Planned Quantity (कार्यान्वयनमा रहेका सबै उप आयोजनाहरुको जम्मा)	Actual Progress (अनुदान किस्ता रकम भुक्तानी गरिएका सबै उप आयोजनाहरुका कारण बनेका/थपिएका)
1	Buffalo shed			
	Common	No.	68	28
	Individual	No.	975	255
2	Cow shed			

SN	Type of Infrastructures	Unit	Planned Quantity (कार्यान्वयनमा रहेका सबै उप आयोजनाहरुको जम्मा)	Actual Progress (अनुदान किस्ता रकम भुक्तानी गरिएका सबै उप आयोजनाहरुका कारण बनेका/थपिएका)
	Common	No.	8	3
	Individual	No.	129	33
3	Goat shed			
	Common	No.	7	3
	Individual	No.	297	163
4	Chicken Coop			
	Common	No.	2	1
	Individual	No.	4	0
5	Swine Shed			
	Common		3	1
	Individual		253	105
6	Compost pit	No.	73	28
7	Urine pit	No.	826	221
8	Polyhouse for vegetable production	No.	3	0
9	Vegetable collection center	No.	39	17
10	Milk collection center	No.	22	9
11	Cold Chamber	No.	35	6
12	Boring for irrigation	No.	102	8
13	Seed Storage House	No.	6	0
14	Fish Pond	No.	2	0
15	Fish Collection Center	No.	19	0
16	Silage Pit	No.	2	1
17	Storage House	No.	1	1

ख। उप आयोजनाहरुको कार्यान्वयन पश्चात थप भएका तथा थप हुने मेशिनरी औजार उपकरणहरुको विवरण

SN	Type of Machinery/Equipment/Tools	Planned Quantity (कार्यान्वयनमा रहेका सबै उप आयोजनाहरुको जम्मा)	Actual Progress (अनुदान किस्ता रकम भुक्तानी गरिएका सबै उप आयोजनाहरुका कारण थपिएका)
1	Tractor	10	7
2	Power tiller	53	37
3	Mini tiller	181	78
4	Chilling Vat	46	8
5	Deep fridge	68	3
6	Motor (Water pump)	272	156
7	Generator	33	15
8	Hoe	90	27
9	Sprayer	489	241
10	Chaff cutter	330	88
11	Castrator	299	24
12	Dipping tank	29	19
13	Milking Cane	775	111
14	Milk Analyzer	187	28
15	Wheel Barrow	138	52
16	Crate	1135	505
17	Watering cane	880	809
18	Weighing machine	163	104
19	Shallow tubewell	91	20

20	Water tank	2	0

ग। कार्यान्वयनमा रहेका उप आयोजनाहरु अन्तर्गत थप हुने क्रियाकलापहरुका माध्यमबाट बाली वस्तु अनुसार कभरेज, अपेक्षित एवम् यथार्थ उपलब्धी विवरण (एकमुष्ट सबै उप आयोजनाहरुको)

SN	Value Chains	हाल कार्यान्वयनमा रहेका # SPs	Coverage (कार्यान्वयनमा रहेका सबै उप आयोजनाहरुको जम्मा)		Expected output (कार्यान्वयनमा रहेका सबै उप आयोजनाहरुको जम्मा)		Actual Progress (अनुदान किस्ता रकम भुक्तानी गरिएका सबै उप आयोजनाहरुको उपलब्धी)		
			Unit (Ha/No)	Quantity (पशुवस्तुहरुको हकमा संख्या, मौरी घारसंख्या)	Estimated Annual Production Volume (Mt./Ltr/No.)	Estimated Annual gross income (in ten lakhs)	Total Production Volume (Mt./Ltr)	Total Sales Volume (Mt./Ltr)	Actual gross income (in ten lakhs)
1	Chilli	5	Ha	37	113	59.8	96.2	92.23	29.02
2	Dairy	141	No.	3744	7145230	476.9	56100	53000	3.02
3	Dairy (Yak Cheese)	1	No.	496	1.56	17.22	0	0	0
4	Fish	15	Ha	24541.42	165.8013	34.09	0	0	0
5	Fruits	3	Ha	19.3	171.8	38.655	0	0	0
6	Ginger	4	Ha	9	197	16.6	188	185	18.5
7	Honey	4	No.	380	15960.184	10.77	0	0	0
8	Meat (Goat)	61	No.	3308	67.6	178.2	0	0	0
9	Meat (Pig)	2	No.	1430	800	9.6	0	0	0
10	Mushroom	2	Tunnel	8	10500	1.575	0	0	0
11	Paddy and Wheat Seed (Mixed)	8	Ha	232	1000	80	0	0	0
12	Paddy Seed	7	Ha	228	980	70	0	0	0
13	Wheat Sheed			0	0	0	0	0	0
14	Potato	2	Ha	0	0	0	0	0	0
15	Tomato	6	Ha	16.85	504.7	17.07	200.4	185	10.17
16	Turmeric	2	Ha	11.55	271	9.5	306.23	300	12
17	Vegetables	31	Ha	277.57	5480	12651.52	257	250	73.85
18	Maize Seed	1	Ha	0	0	0	0	0	0
19	Poultry (Local Chicken/Eggs)	3	No.	14370	474000	5.688	0	0	0
	Total	298				13677.188			146.56
	सिंचाईका सामग्रीहरु वितरण गरिएको उप आयोजना मार्फत बृद्धि हुने सिंचित क्षेत्रफलमा हे.=							36	

घ। फिल्ड अध्ययनको समीक्षा

अनुदान रकमको किस्ता रकम प्रदान गरिसकिएका एवम् हाल संचालनमा रहेका केही उप आयोजनाहरुको अध्ययन टोलीले अनुगमन गरी हालसम्मको प्रगति समीक्षा तथा अनुदान रकमको प्रभावकारिता समेतको अध्ययन गरेको थियो। यसक्रममा बर्दिवास आर्थिक कोरिडोर अन्तर्गत सिराहा जिल्लाका विभिन्न स्थानमा कार्यान्वयनमा रहेका ४ वटा उप आयोजनाहरुको स्थलगत अवलोकन एवम् अन्तरक्रिया सम्पन्न गरिएको थियो। अध्ययनका क्रममा सम्पर्क गरिएका उप आयोजनाहरुको वस्तुस्थिति, हालसम्मको नतिजा एवम् आगामी कार्यहरुको अवस्था बुझ्ने प्रयास गरिएको थियो। अवलोकन तथा छलफलबाट प्राप्त सूचनाहरुलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

जय हरियाली कृषि सहकारी संस्था, गोलवजार-७, चोहर्वा, सिराहा

तरकारी खेती उप आयोजना संलग्न सदस्य: ५० जना (३५ पुरुष र १५ महिला)

उप आयोजनाको कूल लागत रु: १७७,७७,०९९.८०

उत्पादक संस्थाको लगानी रु: १०८,४७,३३७.४०

स्वीकृत स्टार्ट अप अनुदान रकम रु: ६९,२९,७४२.४०

हालसम्म भुक्तानी गरिएको किस्ता: पहिलो किस्ता किस्ता रकम रु : ४३,०९,२०९.००

पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेका मुख्य क्रियाकलापहरु र कार्यान्वयनको अवस्था

व्यावसायिक तरकारी खेती

मुख्य कार्य	जम्मा क्षेत्रफल	उत्पादन परिमाण	विक्री परिमाण	हालको अवस्था	खरीद सम्झौताको कार्यान्वयन
काउली खेती	२५ विगाह	१२५ मेट	११९.५ मेट	आंशिक जग्गामा विक्रीयोग्य काउली रहेको, धेरै क्षेत्रमा अर्को बालीका लागि जग्गा तयारी भैरहेको	सम्झौता परिमाण अनुसारको विक्री गरेको तथा अधिक उत्पादन स्थानीय वजारमा विक्री वितरण गरेको
टमाटर खेती	२५ विगाह	६० मेट	५६.५ मेट	आंशिक जग्गामा विक्रीयोग्य टमाटर रहेको, टमाटरको मूल्यमा अत्याधिक गिरावटका कारण फसलको व्यवस्थापन गर्न सदस्यहरु उदासिन रहेको, धेरै क्षेत्रमा अर्को बालीका लागि जग्गा तयारी भैरहेको	सम्झौता परिमाण अनुसारको विक्री गरेको तथा अधिक उत्पादन स्थानीय वजारमा विक्री वितरण गरेको

उत्पादनका सामग्री व्यवस्थापन

मुख्य क्रियाकलापहरु	कार्यान्वयन अवस्था	संचालन तथा उपयोगको अवस्था
काउली वीउ खरीद ५००० ग्राम	खेती भैसकेको	आंशिक भूभाग बाँकी
टमाटर वीउ खरीद २३३५ ग्राम	खेती भैसकेको	आंशिक भूभाग बाँकी

मेशिनरी औजार व्यवस्थापन

मुख्य क्रियाकलापहरु	कार्यान्वयन अवस्था	संचालन तथा उपयोगको अवस्था
ट्र्याक्टर खरीद १	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको
पावल टिलर खरीद २	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको
मिनी टिलर खरीद ३	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको
पावर वीडर खरीद १५	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको
डिजीटल तराजु खरीद २०	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको
स्प्रेयर खरीद ५०	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको
क्रेट खरीद ५०	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको

मुख्य क्रियाकलापहरु	कार्यान्वयन अवस्था	संचालन तथा उपयोगको अवस्था
रोटाभेटर खरीद १	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको

पूर्वाधार विकास

मुख्य क्रियाकलापहरु	कार्यान्वयन अवस्था	संचालन तथा उपयोगको अवस्था
४" को बोरिङ्ग जडान ५	सम्पन्न	संचालनमा रहेको
५" को बोरिङ्ग जडान ५	सम्पन्न	संचालनमा रहेको

दोश्रो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेका मुख्य क्रियाकलापहरु र कार्यान्वयनको अवस्था

व्यावसायिक तरकारी खेती

मुख्य कार्य	जम्मा क्षेत्रफल	हालको अवस्था
बोडी खेती	१० विगाह	आंशिक जग्गामा बोडी लगाउने काम शुरु भैसकेको, केही भागमा जग्गा तयारी भैरहेको
खुर्सानी खेती	५ विगाह	आंशिक जग्गामा खुर्सानी खेती शुरु भैसकेको, केही भागमा जग्गा तयारी भैरहेको

पूर्वाधार विकास

मुख्य क्रियाकलापहरु	कार्यान्वयन अवस्था	संचालन तथा उपयोगको अवस्था
तरकारी संकलन केन्द्र निर्माण	निर्माणाधिन	हाल डिपीसी लेभलको काम भैसकेको

अन्तिम अन्तिम लटको काउली विक्री तयारी (वायाँ) तथा गोलभेंडा टिप्ने कार्य चल्दै (दायाँ)

बोडी खेतीका लागि जग्गा तयारी (माथि वायाँ), बोडी खेती गरिँदै (माथि दायाँ) र निर्माणाधिन संकलन (तल वायाँ)

बसन्त कृषक समूह, धनगढीमाई-६, बसन्तपुर, सिराहा

तरकारी खेती उप आयोजना संलग्न सदस्य: २५ जना (१८ पुरुष र ७ महिला)

उप आयोजनाको कूल लागत रु: ९०,२२,८२२.००

उत्पादक संस्थाको लगानी रु: ६४,५२,२०२.००

स्वीकृत स्टार्ट अप अनुदान रकम रु: २५,७०,६२०.००

हालसम्म किस्ता माग गरि नसकेको

पहिलो कोशेढुङ्गा अन्तर्गत रहेका मुख्य क्रियाकलापहरु र कार्यान्वयनको अवस्था

व्यावसायिक तरकारी खेती

मुख्य कार्य	जम्मा क्षेत्रफल	अपेक्षित उत्पादन परिमाण	हालको अवस्था
मौसमी तरकारी खेती	२६ हे	४१० मेट	आंशिक जग्गामा बोडी खेती शुरु भएको, धेरै क्षेत्रमा जग्गा तयारी भैरहेको

मेशिनरी औजार व्यवस्थापन

मुख्य क्रियाकलापहरु	कार्यान्वयन अवस्था	संचालन तथा उपयोगको अवस्था
ट्रयाक्टर खरीद १	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको
पावर वीडर खरीद १	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको
डिजीटल तराजु खरीद ४	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको
स्प्रेयर खरीद २५	सम्पन्न	प्रयोगमा रहेको

पूर्वाधार विकास

मुख्य क्रियाकलापहरु	कार्यान्वयन अवस्था	संचालन तथा उपयोगको अवस्था
४" को बोरिङ्ग जडान ५	सम्पन्न	४ वटा संचालनमा रहेको र १ बोरिङ्गमा बालुवा देखापर्नुले पुन अर्को स्थानमा तत्काल जडान गर्नुपर्ने

4. उत्पादनशील साझेदारी विकास एवम् अनुदान प्रवाह सम्बन्धमा गरिएका प्रयासहरु

4.1 संचार अभियान (Communication Campaign):

- **उद्देश्य:** खरीदकर्ता र उत्पादक संस्थाहरूलाई अनुदान आवेदन र कार्यान्वयन प्रक्रिया तथा परिणामहरू बुझ्न सहयोग गर्नु।
- **समस्या:** संयुक्त प्रस्ताव (JP) तयारी र पेश गर्नु अघि खरीदकर्ता (Buyers) र उत्पादक संस्थाहरू (POs) लाई पर्याप्त जानकारी प्रदान गरिएको थिएन।
- **सिकाई:** अनुदानलाई निःशुल्क रकमको रूपमा बुझिनु तथा अग्रिम रकम पाउने आशा गरिनु।
- **आगामी कार्यदिशा:** स्थानीय तह खासगरी संभावित उत्पादन पकेट एवं खरीदकर्ता तहमा संचार अभियान आयोजना गर्न पर्याप्त संसाधनहरूको व्यवस्था।

4.2 संयुक्त प्रस्ताव (Joint Proposal):

- **उद्देश्य:** उत्पादक संस्थाहरूले के गर्न चाहन्छन्, उनीहरूसंग के संसाधन छन्, र उनीहरूको अनुभव के छ भन्ने बारे पूर्ण विवरण प्राप्त गर्नु।
- **समस्या:** भए। उत्पादक संस्थाहरूलाई आधुनिक प्रविधि र उचित लागत अनुमानको ज्ञानको अभावका साथै पर्याप्त र व्यवस्थित जानकारी वा सही जानकारीको अभाव वा परम्परागत किसिमको अनुदानको अपेक्षाका कारण ठूलो संख्यामा संयुक्त प्रोफाईलहरू अस्वीकृत भए।
- **सिकाई:** उत्पादक संस्थाहरूलाई उप-आयोजनाका पूर्वापेक्षाहरू र प्रावधानहरूको जानकारीको अभाव रहनु।
- **आगामी कार्यदिशा:** स्थानीय तहमा अभिमुखीकरण आयोजना गरी उत्पादक संस्थाहरूलाई प्रस्ताव कसरी लेख्ने भन्ने बारे जानकारी दिने। खरीदकर्ता र उत्पादक संस्थाहरूका सदस्यहरूको संयुक्त बैठक आयोजना गर्ने।

4.3 खरीदकर्ताको संलग्नता (Involvement of Buyers):

- **उद्देश्य:** गुणस्तर र आवश्यक परिमाणमा उत्पादन मार्फत वजार सुनिश्चतता कायम गर्नु।
- **समस्या:** खरीदकर्ताहरू उत्पादकहरूकोमा पुग्ने अपेक्षा रहेकोमा उत्पादकहरू खरीदकर्ताहरूको पुगेर संयुक्त प्रोफाईलमा हस्ताक्षर गर्न अनुरोध गरिनु।
- **सिकाई:** धेरै उत्पादकहरू समूहमा उत्पादन र वजारीकरण गर्न अनुभव नभएका तथा सो तथ्य सामेल गरी प्रस्ताव तयार नगरिनु।
- **आगामी कार्यदिशा:** खरीदकर्ताहरूलाई उनीहरूको भण्डारण, प्रशोधन र यातायात सुविधाहरू बढाउन अनुदान सहयोग प्रदान गर्ने।

4.4 व्यवसाय योजना तयारी (BP Preparation):

- **उद्देश्य:** उत्पादकहरूको आवश्यकता, संसाधन र क्षमता बुझ्नु।
- **समस्या:** TA (Technical Assistance) ले आवेदकहरूलाई भेट्ने र BP तयारीमा सहयोग गर्ने अपेक्षा गरिएकोमा आवेदकहरूले नै आफू अनुकूल BP तयारीको लागि TA लाई भेट्ने गरिनु।
- **सिकाई:** उत्पादक संस्थाहरूले BP परिवर्तन गर्न बारम्बार अनुरोध गरिनु र संशोधनका लागि प्रस्तावित साइट/व्यक्तिहरूलाई भेट्न पर्याप्त संसाधनको अभाव रहनु।

- **आगामी कार्यदिशा**: TA विशेषज्ञले PO का सदस्यहरूसँग बैठक गर्ने। कम्तीमा एक तिहाई समय TA लाई स्थलगत निरीक्षण कार्यमा संलग्न गर्न आवश्यक संसाधन व्यवस्था गर्ने।

4.5 सम्झौता प्रक्रिया (Negotiation and Agreement Process):

- **उद्देश्य**: प्रस्तावित गतिविधिहरू, समय र लागतलाई परिस्थिति अनुसार समायोजन गर्नु।
- **समस्या**: उप आयोजना कार्यान्वयनका लागि द्विपक्षीय सम्झौतामा ढिलाइ हुनु।
- **सिकाई**: ECO का जिम्मेवार कर्मचारीहरूलाई उप आयोजना कार्यान्वयका चरण, प्रक्रिया र सीमाहरूको जानकारी नहुनु।
- **आगामी कार्यदिशा**: उप आयोजना कार्यान्वयनका ढाँचा सम्बन्धमा सम्बन्धित कर्मचारीहरूलाई चरण, प्रक्रिया र सीमाहरूबारे अभिमुखीकरण गर्ने।

4.6 उप-आयोजना कार्यान्वयन (SP Implementation):

- **उद्देश्य**: उत्पादन, उत्पादकत्व, गुणस्तर तथा वजारीकरण गरिने परिमाण र आम्दानी बढाउनु।
- **समस्या**: केही PO हरूले सम्झौता गरे पनि उप-आयोजना कार्यान्वयन नगर्नु।
- **सिकाई**: सहभागी सदस्यहरूबीच आन्तरिक विवाद, प्रारम्भिक लगानीको अभाव, लेखा र खरिद प्रक्रियाको ज्ञानको अभाव, PO हरूले बैंकिङ प्रक्रिया पार गर्न नचाहनु।
- **आगामी कार्यदिशा**: सहभागी सदस्यहरूको बैठक आयोजना गरी अनुदान सम्बन्धी प्रावधान, कार्यान्वयन, अनुदान भुक्तानी प्रक्रियाबारे पुनः अभिमुखीकरण गर्ने।

4.7 स्थानीय सरकारसँग समन्वय (Coordination with Local Government):

- **उद्देश्य**: उप-आयोजनालाई आवश्यक सहयोग तथा दिगोपना प्रदान गर्नु।
- **समस्या**: स्थानीय सरकारसंग आवश्यक मात्रामा परामर्श नगरिनु।
- **सिकाई**: खरीदकर्ताहरू तथा उत्पादक संस्थावीचको खरीद सम्झौता कार्यान्वयनमा देखापर्न सक्ने समस्या समाधानमा मध्यस्थकर्ता वा सहजकर्ताको भूमिका महत्वपूर्ण हुनसक्ने।
- **आगामी कार्यदिशा**: स्थानीय सरकारलाई PO र खरीदकर्ताहरूको सम्झौतामा संलग्न गर्ने। BP डिजाइन गर्दा उत्पादक र खरीदकर्तामात्र नभई सम्पूर्ण मूल्य श्रृंखलालाई विचार गर्ने।

4.8 उत्पादनको गुणस्तर सुधार (Improve Quality of SP Products):

- **उद्देश्य**: उत्पादनहरूको उच्च गुणस्तर कायम राख्नु।
- **समस्या**: उत्पादक संस्थाहरूले ग्रेडिंग र गुणस्तर नियन्त्रण उपायहरू लागू गर्नेगरी क्रियकलापहरुको निर्माणमा उदासिन रहनु।
- **सिकाई**: खाद्य गुणस्तर र सुरक्षा उपायहरूको ज्ञानको कमीका कारण उत्पादक संस्थाहरूले गुणस्तर सुधारमा गम्भीरता नदेखाउनु।
- **आगामी कार्यदिशा**: खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागसंगको (DFTQC) समन्वयमा गुणस्तर सुधारका कार्य संचालन गर्ने।

4.9 किस्ता भुक्तानी (Installment Payment):

- **उद्देश्य:** उपआयोजनाको सम्पूर्ण खर्च मध्ये केही अंश खर्च गर्नासाथ अनुदान प्राप्तभई उप-आयोजनाहरूको सहज कार्यान्वयनमा सहयोग गर्नु।
- **समस्या:** उप आयोजनाहरुको अनुदान सम्बन्धी प्रावधान समयमा पुरा गर्न नसक्दा, कार्यान्वयन, अनुदान भुक्तानी अनुदान किस्ताको समयमै भुक्तानी गर्न समस्या भयो।
- **सिकाई:** उत्पादक संस्थाहरूले खरिद प्रक्रिया र अन्य कागजातहरू पूरा गर्न सकेनन्। यदि पर्याप्त स्थलगत भ्रमणहरू व्यवस्था गरिएको भए धेरै समस्याहरू समयमै समाधान गर्न सकिन्थ्यो।
- **आगामी कार्यदिशा:** TA लाई नियमित रूपमा भ्रमण गरी उत्पादक संस्थाहरूलाई कागजातहरू समयमै पूरा गर्न, उप-आयोजनाको प्रगति अनुगमन गर्न र किस्ता भुक्तानीको सिफारिस गर्न सहयोग गर्ने। कम्तीमा एक तिहाई समय TA लाई फिल्ड कार्यमा संलग्न गर्न संसाधन व्यवस्था गर्ने।

5. निश्कर्ष तथा सुझाव

आयोजनामा प्रस्ताबित केही काम सम्पन्न भएको भएतापनि कामको गति भने ढीलो भएको माथि उल्लेखित बिश्लेषण बाट प्रष्ट हुन्छ। यहि गतिमा काम भैरह्यो भने प्रस्ताबित समयावधि (२०८२ असार मसान्त) भित्र सबै काम सम्पन्न हुन सक्ने देखिँदैन । प्रस्तावित समयमा सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न हुन नसक्नुमा निम्नलिखित कारणहरु देखिन्छन् ।

- आयोजनाको संशोधित लक्ष्य अनुसार सम्भाग-१ अन्तर्गत ३०० उत्पादक संस्थाहरूलाई अनुदान प्रदान गरी गुणस्तरीय उत्पादन तथा बजारीकरणमा वृद्धि ल्याउनु थियो । तदनुसार पहिलो पटक योग्य उत्पादक सस्थाबाट खरिदकर्ता समेतको संलग्नतामा संयुक्त प्रस्ताब पेश गर्न १० चैत्र २०७९ मा सूचना प्रकाशित भयो। पहिलो कलमा सोचेभन्दा धेरै संयुक्त प्रस्ताब प्राप्त भएको र अन्य निम्न लिखित कारणले गर्दा ती प्रस्तावको मूल्याङ्कन एवम् निर्णय प्रक्रियाले अपेक्षित भन्दा बढी समय लियो।
  - उत्पादन मूलक साझेदारी तुलनात्मक रुपमा नयाँ अवधारणा भएको हुँदा यो अवधारणा सम्पूर्ण साझेदार (आयोजनामा कार्यरत कर्माचारी, स्थानीय निकायका कर्माचारी, प्रस्तावक र खरिदकर्ता) बिच बुझ्न बुझाउन निकै समय लाग्यो ।
  - पहिलो सूचनाको आधारमा ठूलो मात्रामा (१९०८) संयुक्त प्रस्ताब प्राप्त भयो, जसको मूल्याङ्कन गर्न निकै समय लाग्न गयो । ती संयुक्त प्रस्ताब मूल्याङ्कनको क्रममा धेरै आवेदक संस्थाहरुले उक्त प्रस्तावको साथ पेश गर्नुपर्ने कागजपत्र/प्रमाण तथा आवश्यक शर्तको ख्यालै नराखी पेश गर्नु प्रमुख रह्यो ।जसका कारण १९०८ मध्ये ११३५ (५९.५%) संयुक्त प्रस्ताब डेस्क स्क्रिनिंगमै अस्वीकृत भए र बाँकी ५५२ मात्र स्थलगत प्रमाणीकरणको लागि छानिए ।
  - स्थलगत प्रमाणिकरणमा पनि कतिपय प्रस्ताबक संस्थाले आफ्ना सदस्यहरूसंग पर्याप्त छलफल नगरेको, उपआयोजना संचालानको क्षमता नभएको, प्रस्तावित अनुदानका सम्बन्धमा पर्याप्त जानकारी नभएको तथा कतिपयले दोहोरो अनुदानका लागि प्रयास गरेको पाइयो।फलस्वरूप ५५२ मध्ये २२१ मात्र व्यावसायिक योजना तर्जुमाको लागि उपयुक्त देखिए ।
  - उल्लेखित संयुक्त प्रोफाईलको संख्या प्रस्तावित ३०० उपआयोजना संचालन गर्ने लक्ष भन्दा कम भएको कारणले १६ पुष २०८० मा दोस्रो पटक संयुक्त प्रस्तावको लागि आह्वान गरियो | प्रथम पटकको अनुभवबाट पाठ सिक्दै दोस्रो आह्वान हुनु भन्दा पहिले प्रसस्त मात्रामा संचार अभियान, अभिमुखीकरण तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम केन्द्र, आर्थिक कोरिडोर, स्थानीय तह देखि उत्पादक संस्था सम्म पुर्याइयो | फलस्वरूप प्रथम मूल्यांकनबाट असफल हुने संयुक्त प्रस्तावको पहिलो आह्वानमा प्रतिसत ५९.५% रहेकोमा दोश्रो आह्वानमा प्राप्त प्रस्तावहरुको मूल्यांकनबाट असफल हुने संयुक्त प्रस्तावको ३१% मा झर्यो | दोस्रोपटकको आह्वान अन्तर्गत जम्मा ३५५ संयुक्त प्रस्ताव मध्ये प्रथम मूल्यांकन बाट ११० संयुक्त प्रस्ताव असफल भए भने बाँकी २४५ संयुक्त प्रस्ताव स्थलगत मूल्यांकनको लागि उपयुक्त देखिए |

- आर्थिक कोरिडोर कार्यालयका आधारमा विश्लेषण गर्दा दुबै आह्वान अन्तर्गत बर्दिबासमा मात्र ११९२ संयुक्त प्रस्ताब परेका थिए जसको विभिन्न चरणमा मूल्यांकन गर्न र स्वतन्त्र मूल्याङ्कनकर्ताबाट मूल्यांकन भै आउन निकै समय लाग्यो ।अन्य आर्थिक कोरिडोर कार्यालयहरु बुटवल, पाखीबास र डडेल्धुरामा क्रमश: १८१, ४७३ र ४१७ संयुक्त प्रस्ताब परेका थिए ।
- पहिलो र दोस्रो आह्वानबाट प्राप्त र मूल्यांकनबाट सफल जम्मा संयुक्त प्रस्ताब मध्ये कुल ३२५ व्यावसायिक योजनाहरू तयार भै स्वतन्त्र मूल्याङ्कनकर्ता द्वारा समेत अनुमोदन गरिएका थिए | त्यसमध्ये कतिपय उत्पादक संस्था विभिन्न कारण देखाई उपआयोजना संचालन गर्न अनिच्छुक हुँदा जम्मा २९८ उत्पादक संस्थाले मात्र सम्झौता पत्रमा हस्ताक्षर गरे | हस्ताक्षर गर्ने संस्थाहरू मध्येपनि केही सदस्यले बसाइ सरेको, कोही आफ्नो तर्फको खर्च उठाउन नसक्ने र आन्तरिक बिबाद आदि कारण देखाएर उपआयोजना संचालन गरेनन् | यस प्रकार जम्मा हाल २२१ उपआयोजना संचालनको विभिन्न चरणमा छन् | हाल सम्म कुनै पनि उप-आयोजनाहरु सम्पन्न भएक छैनन्। अहिलेसम्मको कार्यान्वयन प्रगतिलाई मध्यनजरमा राख्दा सबै उपआयोजना पूर्व प्रस्तावित असार मसान्त २०८२ सम्म सम्पन्न हुने देखिदैन । त्यसैले कम्तिमा छ महिनाको थप समय चाहिने अनुमान गरिएको छ । उपआयोजना संचालनको अवस्था र अनुमानित आवस्यक समय सिमा निम्न तालिकामा दिइएको छ ।

आर्थिक कोरिडोर कार्यालय	संचालनमा रहेका उपआयोजना	हालसम्म संचालन सम्पन्न भएका उपआयोजना	असार मसान्त २०८२ सम्म सकिने उपआयोजना	असार मसान्त २०८२ पछि सम्पन्न हुने अनुमानित उपआयोजना
डडेल्धुरा	२२	०	२२	०
बुटवल	१९	०	१९	०
पाखिबास	३६	०	३६	०
बर्दिबास	१४४	०	७५	६९
जम्मा	२२१	०	१५२	६९

- २०८२ असार मसान्तसम्म आयोजनाका सबै काम सम्पन्न हुन नसक्नुका बिभिन्न कारण मध्ये मुख्य कारणहरु निम्न अनुसार छन्
  - प्राबिधिक परामर्शदाता छान्नमा ढिलाई हुनुले परामर्शदाताहरुको टोलीलाई आर्थिक कोरिडोर कार्यालयहरूमा परिचालन गर्नमा ढिलाई हुनु
  - प्रथम आह्वान अन्तर्गत अधिक संख्यामा संयुक्त प्रस्ताब प्राप्तहुनु र विभिन्न तहमा मूल्यांकन गर्दा अनपेक्षित ज्यादा समय लाग्नु
  - आयोजनाको अवधारणा (उत्पादक साझेदारी) नितान्त नौलो हुनु र अपेक्षित सरोकारवालाहरुको बुझाईमा ढिलाई हुनु।
  - स्टार्ट अप अनुदानको राशी र यसका शर्तहरू तथा भुक्तानी प्रक्रियाको सम्बन्धमा सरोकारवालाबीच बुझाईमा कमी हुनु (संचालित अन्य केही आयोजनाहरूले १००% सम्म अनुदान दिने र केहीले काम सुरुहुनु पहिले नै अग्रिम भुक्तानी दिने गरेको)
  - विभिन्न चरणका मूल्यांकनदेखि व्यावसायिक योजना तर्जुमा गर्दासम्म धेरै समय लागेको कारणले प्रस्तावित बालीको मौसम नमिली उप-आयोजनाहरु कार्यान्वयन गर्न ढिलाई हुनु
  - सम्बन्धित उत्पादक संस्थाका कतिपय सदस्यले बसाइ सराई, आफ्नो तर्फबाट व्यहोर्नुपर्ने रकमको अभाव आदि कारण देखाई उपआयोजनामा संलग्न हुन नसक्ने जनाएको र सो ठाउँमा नयाँ सदस्य राख्ने प्रक्रियाले समय लिएको
  - सुरुका दिनमा सम्बन्धित संस्थाका सदस्यको संलग्नता सम्बन्धमा (संयुक्त वा व्यक्तिगत तवरमा काम गर्नु पर्ने, बराबर खर्च गर्नुपर्ने वा फरक फरक, उत्पानमा हिस्सेदारी आदि) स्पष्ट हुन नसक्नु
  - दुर्गम छेत्रमा मनसुनको बेला सामान ढुवानी, निर्माण कार्य हुन नसक्नु
  - उप आयोजना संचालनका लागि गरिने सम्झौता ढिलाई हुँदा कार्यान्वयनमा समय कम हुनु

कार्यान्वयनकै चरणमा रहेका उप आयोजनाहरुबाट प्राप्त हुने प्रतिफलहरु ढिलो प्राप्त हुने तथा स्टार्ट अप अनुदानको प्रमावकारिता मापन गर्ने कार्य तत्पश्चातमात्र गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ। तथापी उप आयोजनाहरुले हासिल गर्न सक्ने अनुमानित नतिजाहरुका आधारमा तथा हाल कार्यान्वयनमा रहेका उप आयोजनाहरुको स्थलगत रुपमा देखा परेको प्रभावका आधारमा उत्पादन क्षेत्र विस्तार, उत्पादन परिमाणको विक्री बृद्दि एवम् संलग्न उत्पादक कृषकहरुको आम्दानीमा बृद्दि हुन सक्ने आधारहरु भने पर्याप्त देखिएको छ।

अनुसूची

क। स्टार्टअप अनुदानको किस्ता रकम भुक्तानी गरिएका अनुदानग्राही संस्थाको विवरण

SN	Economic Corridor Office	Name of Pos	District	Palika	WN	Commodity	Male	Female	Total	Contact person	Contact no.	Farmers Contribution	Project Grant	Total SP Cost	Total Released Amount (NRs.)
1	Bardibas	Nepal Growth On Utpadak Krishak Samuha	Dhanusha	Mithila MN	1	Vegetables	25	16	41	Basant Kumar Mahato	9854041209	4392506.00	3834506.00	8227012.00	1570250
2	Bardibas	Janakalyan Krishak Samuha	Mahottari	Bardibas MN	7	Vegetables	7	19	26	Ram Prabodh Mahato	9814827916	4605730.00	2819770.00	7425500.00	1332278
3	Bardibas	Shree Jay Mata Shree Mahila Krishak Samuha	Mahottari	Bardibas MN	9	Vegetables	0	25	25	Sitadevi	9815872771	7757310.00	4895520.00	12652830.00	2447158
4	Bardibas	Atal Krishi sahakari Sanstha Ltd.	Parsa	Sakhuwa Prasauni RM	4	Dairy	43	7	50	Dipendra mahato	9841067950	9919894.00	9830894.00	19750788.00	6429301
5	Bardibas	Shree Jirayat Bajar Krishak Samuha	Sarlahi	Bagmati MN	4	Vegetables	13	13	26	Manoj kumar Mahato	9807893060	4209930.00	2589870.00	6799800.00	1525877
6	Bardibas	Nawa Durga Krishi Sahakari Sanstha Ltd.	Siraha	Golbazar MN	13	Vegetables	24	24	48	Anita kumari Mahato	9842867408	7106833.80	4200537.00	11307370.80	1459048
7	Bardibas	Shree Jay Krishna Biu Utpadan Krishak Samuha	Siraha	Bariyarpatti RM	5	Paddy Seed	6	17	23	Siba narayamn yadav	982597587	3928056.86	2847076.86	6775133.72	1008955
8	Bardibas	Jay Hariyali Krishi Sahakari Sanstha Ltd.	Siraha	Golbazar MN	7	Vegetables	35	15	50	Kamal Kumar Mahato	9815328763	10847337.40	6929762.40	17777099.80	4309209
9	Bardibas	Shree jay durga krishak samuha	Parsa	bahudarmai MN	5	Vegetables	18	7	25	Shibashankar Prasad	9814255775	5161322.20	4199890.20	9361212.40	225838
10	Bardibas	Shree Mahalakshmi pashupalan krishak samuha	Rautahat	Chandrapur MN	6	Dairy	11	14	25	Anutha Shah	9802001844	5294378.00	4997878.00	10292256.00	1677371
11	Butwal	Harpe Krishi Tatha Pasupanshi Palan Farmers Group	Baglung	Nisikhola RM	1	Meat (Goat)	16	3	19	Krishna Shahi	9867947553	2590384.5	2590384.5	5180769	1504133
12	Butwal	Kalash Krishi Tatha Pasupanshi Palan Farmers Group	Kaski	Rupa RM	5	Meat (Goat)	13	5	18	Indralaal Shrestha	9863420684	2906256	2906256	5812512	1967892
13	Butwal	Ramja Krishak Samuha	Rolpa	Rolpa	4	Dairy	1	15	16	Anisha Pun Magar	9866824769	3200000	3200000	6400000	1051188
14	Butwal	Nibel Krishak Samuha	Gorkha	Bhimsenthapa RM	1	Dairy	10	7	17	Bhakta Prasad shrestha	9846570045	3375914	3375914	6751828	1070530
15	Butwal	Samagra Mahila Bahuuddesiya sahakari sasta limited	Kaski	Pokhara Metropolitan	7	Dairy	0	25	25	Dharmaraj K.C	9846140226	4997584	4997584	9995168	1290015
16	Butwal	Naba Pratibha Krishak Sahakari sastha Limited	Rapti	Rapti	6	Potato	22	2	24	Premlal Chaudhary	9809710103	1351425	1351425	2702850	1089631

SN	Economic Corridor Office	Name of Pos	District	Palika	WN	Commodity	Male	Female	Total	Contact person	Contact no.	Farmers Contribution	Project Grant	Total SP Cost	Total Released Amount (NRs.)
17	Butwal	Harit Jana Kranti Krishak Samuha	Rapti	Rapti	7	Potato	16	0	16	Suresh Kumar Chaudhary	9847898679	2159125	2159125	4318250	1407333
18	Dadeldhura	Betal yuba krishi tatha pasupanchi krishi samuha	Dadeldhura	Ajaymeru	1	Meat (Goat)	23	5	28	Man Bahadur Ayer	9849894220	2957615	2957615	5915230.00	698363
19	Dadeldhura	New Mankamana Farmers Group	Kailali	Godawari	9	Vegetables	5	14	19	Damaru Rana	9868430741	2200152.5	2200152.5	4400305.00	2104402
20	Dadeldhura	Bhagawati Women Farmrs Group	Kailali	Dhangadhi SM	3	Dairy	1	19	20	Janaki Devi Bista	9868757446	4466600	3403300	7869900.00	695035
21	Dadeldhura	Sawalambi Women Goat Meat Prodcution Farmers Group	Kailali	Chure	5	Meat (Goat)	0	48	48	Shanti Bohora	9848515044	3051438	3051438	6102876.00	484101
22	Dadeldhura	Krishi Bikash sahakari sastha	Kailali	Dhangadhi SM	9	Dairy	13	51	64	Bir Bahadur Parki	9848427584	2490500	2490500	4981000.00	426421
23	Dadeldhura	Jasling Bahudeshik Farmers Group	Baitadi	Patan	10	Meat (Goat)	19	3	22	Namraj Bhattta	9865761379	2486955	2486955	4973910.00	2321841
24	Dadeldhura	Okhelshwor Bahuudeshik Mahila Farmers Group	Baitadi	Patan	8	Meat (Goat)	4	16	20	Mina bista	9848976598	1034112.5	1034112.5	2068225.00	817583
25	Dadeldhura	Atmanirvartako lagi khasi boka Utpadan tatha bajarikaran Samuha	Baitadi	Patan	2	Meat (Goat)	17	4	21	Man Bahadur Ayer	9848864179	1606125	1606125	3212250.00	642699
26	Dadeldhura	Mahalaxmi Mahila Krishik samuha	Baitadi	Patan	9	Meat (Goat)	16	2	18	Basanti Chnd	9868847474	1119812.5	1119812.5	2239625.00	1032197
27	Dadeldhura	Pragatiashil Bakhra oybasaya samuha	Dadeldhura	Aalital	6	Meat (Goat)	9	10	19	Tek Bahadur Roakamagar	9746267325	813472.5	813472.5	1626945.00	279004
28	Dadeldhura	Balach Mahila Krishi Sahakari Sastha	Darchula	Shaileshaker	1	Meat (Goat)	2	20	22	Vaga Khadayet	9848331121	1158580	1158580	2317160.00	1025992
29	Dadeldhura	Udayadev Bahuueshik sahakari sastha	Kailali	Dhangadhi SM	4	Vegetables	13	8	21	Man Bahadur Chad	9848721395	737000	737000	1474000.00	446922
30	Dadeldhura	Godawari krishi bikas sahakari	Kailali	Godawari	11	Chilli	7	18	25	Krishna Bahadur BK	9843866480	404400	404400	808800.00	7500
31	Dhankuta	Pragati Taja Tarkari Krishak samuha	Dhankuta	Chhathar Jorpati	5	Dairy	17	8	25	Krishna Prasad Ojha	9842301588	3305000	3305000	6610000	2540100
32	Dhankuta	Namuna Tarkari Utpadak Krishak Samuha	Dhankuta	Chhathar Jorpati	5	Vegetables	9	8	17	Bhoj Kumar Limbu	9842274290	331750	331750	663500	306743
33	Dhankuta	Pragatishil Krishi tatha Pasupanchhi palan Krishak samuha	Dhankuta	Mahalaxmi	1	Dairy	18	3	21	Jit Bahadur Poudel	9804310194	1810500	1810500	3621000	1305563
34	Dhankuta	Jalkanya devi ardha byabasaik Krishak samuha	Dhankuta	Dhankuta	9	Tomato	15	7	22	Govinda raj Raiya	9842161827	1626150	1626150	3252300	1087429
35	Dhankuta	Ngingma chyangchhyup chhyoling Mahila krishak samuha	Panchthar	Phidim	12	Honey	0	15	15	Bhawana Rai	9807984911	2317705	2317705	4635410	37500

SN	Economic Corridor Office	Name of Pos	District	Palika	WN	Commodity	Male	Female	Total	Contact person	Contact no.	Farmers Contribution	Project Grant	Total SP Cost	Total Released Amount (NRs.)
36	Dhankuta	T.M.G.agro samuha	Ramechhap	Khadadevi	8	Fruits	13	7	20	Janak Laal Tamang	9847369518	6482375	3999000	10481375	1702250
37	Dhankuta	mahalaxmi sana kisan sahakari sastha	Dhankuta	Mahalaxmi	7	Turmeric	43	24	67	Chetnath Baral	9869000050	7662910	6170550	13833460	3615445
38	Dhankuta	Nawadurga Sahakari Dugdha Uthpadha Sahakari Sanstha Limited	Dhankuta	Mahalaxmi	1	Dairy	16	5	21	Bom Gurung	9842487611	3340300	2778250	6118550	1017072
39	Dhankuta	Himchuli jalbayu anukulan krishak samuha	Udayapur	Katari	11	Chilli	4	19	23	Padam B Shrestha	9765477993	2859975	2166600	5026575	799070
40	Dhankuta	Makhmali Krishi Tatha Pashupalan Samuha	Udayapur	Katari	11	Chilli	10	6	16	Min Bahadur Basnet	9861451341	1554225	1135950	2690175	322790
41	Dhankuta	Sunakhari krishi tatha pashupalan samuha	Udayapur	Katari	11	Ginger	13	8	21	Chet Kumari Basnet	9863905933	8680800	4363000	13043800	1571896

ख। स्टार्टअप अनुदानको किस्ता रकम भुक्तानी गरिएका अनुदानग्राही संस्थाका सदस्यहरुको विवरण

बर्दिवास आर्थिक कोरिडोर, महोत्तरी अन्तर्गत

Nepal Growth On Utpadak Krishak Samuha, Mithila 1, Dhanusha		
SN	**Name**	**Contact**
1	Basant Kumar Mahato	9807632978
2	Rajkishwor Mahato	9804837578
3	Harishyam Mahato	9841490313
4	Rita Kumari Kushwaha	9819852498
5	Pradip Kumar Mahato	9827823858
6	Suni Devi	9808716748
7	Sulekha Kumari Sah	9816888988
8	Ram Prasad Mahato	9815850250
9	Bansha Raj Mahato	9815872772
10	Sworup Chaudhary	9817832872
11	Debanti Devi Koiri	9814871321
12	Badri Narayan Thakur	9812083242
13	Raj Saran Mahato	9817896305
14	Panchalal Mahato Koiri	9823863521
15	Ramnarayan Mahato	9817850691
16	Kuldip Mahato	9815814610
17	Shyam Kumar Mahato	9844556633
18	Pramila Devi	9818766877
19	Nar Bahadur Jarsh Magar	9807699429
20	Bhuli Devi Kohiri	9817663075
21	Arjun kumar Mahato	9804813213
22	Rita Devi	9816828282
23	Shiv Kumar Mahato	9807679312
24	Kaushala Kumari devi	9807830774
25	Bijaya Kumar Mahato	9804828657
26	Ranjita Kumar Mahato	9812161290
27	Juglal Das Tatma	9807874759
28	Ram Bati devi Koiri	9807863431
29	Badri Narayan mahato	9807804736
30	Samundri Devi Koiri	9818645616
31	Sunita Devi Das	9826720042
32	Kusheswor Mahato Koiri	9813435580
33	Rama Kumari sing Koiri	9807625118
34	Fulo Dev Mahato	9807860363
35	Krishna Prasad Sing	9812035656
36	Nawal Kishwor Mahato	9804860025
37	Suresh Kumar Mahato	9806229059
38	Shiv devi Koiri	

39	Babita Kumari Mahato	
40	Ram Autar Mahato	9815879138
Janakalyan Krishak Samuha, Bardibas 7, Mahottarri		
SN	**Name**	**Contact**
1	Ram Prabodh Mahato	9814827916
2	Pramila Devi Mahato	9804847202
3	Mina Kumari Mahato	
4	Guljar Devi Mahato	
5	Bina Devi Mahato	9817600358
6	Manju Kumari Mahato	9825828802
7	Ajay Kumar Mahato	9809616764
8	Jitendra Mahato	9804833812
9	Anita Kumari Mahato	9807705524
10	Ram Dulari Mahato	
11	Ganesh Kumar Sah Sonar	
12	Sangita Kumari Mahato	
13	Shiv Dulari Kumari Mahato	
14	Sugawati Devi Koiri	
15	Bipati Devi	
16	Lalita Devi Mahato	9829929303
17	Panchhi Devi Mahato	
18	Aarti Kumari	
19	Ram Ishwor Das Tatma	9819658540
20	Shyam Babu Sah	
21	Ranjitam Kumari	9822078957
22	Jamuna Devi Mahato	
23	Brahamdev Mahato Koiri	
24	Pawan Devi Mahato	
25	Mantor Devi Mahato	9829908337
26	Raj Kumari Devi	
Shree Jay Mata Shree Mahila Krishak Samuha, Bardibas 9, Mahottari		
SN	**Name**	**Contact**
1	Kumari Devi Koiri	9806891249
2	Lila Kumari	9804815391
3	Ram Kuamri Devi	
4	Ram Pyari Devi Koirini	
5	rangi devi mahato	9819630075
6	nirmala kumari kuhasawaha	9809698317
7	sita devi mahara	9800020500
8	Praja Kumari Mahato	9828019525
9	Rinku Devi Mahara	9819659708
10	Bhagawati Devi Koiri	9800070000
11	Rampari Devi Mahato	9814844628

12	Sonawati Devi	9800030120
13	Tara Devi Mahato	9810140000
14	Phulkumari Devi Mahara	9800035000
15	Rukko Devi Mahara	9829931305
16	Laxminiya Devi Mahato	9801244500
17	Sonawati Devi	9826819296
18	Rammukhi Devi	9816832543
19	Asha Kumari Devi	9818203250
20	Sakunti Mahato	9804862050
21	Kabita Devi Mahato	9804896263
22	Sitadevi Mahato	
23	Ram Pyari Kumari	9825864895
24	Sanjula Devi Mahara	9809632413
25	Rina Devi Sing	
Atal Krishi sahakari Sanstha Ltd., Sakhuwa Prasauni 4, Parsa		
SN	**Name**	**Contact**
1	Dipendra Mahato Koiri	9817223000
2	Inesh Kumar Giri	9864517818
3	Binod Mahara	9814254327
4	Gandhi Devi	9817226983
5	Jiwut Sah Gond	9821158472
6	shiv lal Yadav	9807216202
7	mahesh MAHARA	9807150790
8	Dharmendra Raut Ahir	9804269726
9	Sabdip Kumar Paswan	9816228891
10	Rambhu Yadav	9819654533
11	Jitendra Prasad yadav	9814226742
12	Krishna Raut Ahir	9811816972
13	Bhulan Miya Dhobi	9806825425
14	Sila Devi Ram	9813203840
15	Ramraj Yadav	9814269576
16	Amit Pd. Yadav	9871852091
17	Umesh Pd. Rauniyar	9829282527
18	Rishi Pd. yadav	9824249782
19	Shikendra Mahato Koiri	9807151790
20	Kailodin ansari	9820928714
21	Ram Babu Sah Teli	9809152515
22	Shishikant Mishra	9820928715
23	Rajesh Pd. Kanu	9804258989
24	Dipak Kumar Kalwar	9865229190
25	Ramesh Kumar Teli	9845479648
26	Nawal Kishor Giri	9815299218
27	Kundan Hajara Dusad	9820928720

28	Bachchu Mahara	9821160392
29	mukesh Patel	9825223781
30	Nawal Kishor Mahato Kurmi	9820928712
31	Kishrawati devi Mahara	9815026944
32	Prabati Devi	9800226944
33	Sanjay Kumar paswan	9811840443
34	Bir Singh yadav	9812234122
35	Chatthu Mahara Chamar	9809328806
36	Md. Murjunja Ansari	9809887805
37	MinaWati Kumari Kushawaha	9807481790
38	Gaisudin Miya Ansari	9806007805
39	Prabhu Thakur Hajam	9816266635
40	Bibek ram	9829409972
41	girdhari ram	9815282579
42	ramesh Pd. Yadav	9822052871
43	Banu Mahara Chamar	9820928713
44	anup sahani	9808687805
45	Safrulla miya	9896887805
46	Mahadev Sah Kalwar	9804213529
47	Rampati Devi	9806087805
48	Dinanath Mahara Chamar	9829458425
49	Sugandhi devi	9800987805
50	Kanahiya Raut Ahir	9806557805
Shree Jirayat Bajar Krishak Samuha, Bagmati-4, Sarlahi		
SN	**Name**	**Contact**
1	Anju Kumari Mahato	9807893060
2	Ram Binod Mahato	9807893060
3	Umesh Mahato	9822097525
4	Amita Kumari	9814853793
5	Ram Bilash Thakur	9807893060
6	Dev Narayan Mahato	9807893060
7	Babita Kumari Mahato	9844339977
8	Kausilla Kuamri Mahato	9815815496
9	Ranju Kumari Mahato	9826845514
10	Najhindra kumar Mahato	9816261853
11	Ram Chandra Mahato	9807893060
12	Bechan Kumari	9807694800
13	Prameshwari Devi	9807893060
14	Sunita Kumari Kushwaha	9816168788
15	Sanjay Kumar Mahato	9807893060
16	Manoj Kumar Mahato	9804841444
17	Priyanka kumari	9823300723
18	Rajesh Kumar Mahato	9809687496

19	Amiraka kumari	9829975256
20	Anita Devi	9812033964
21	Ram Babu mahara	9807875955
22	Dipendra Mahato	9803289399
23	Naresh Mahato	9808273082
24	Maya Devi	9807893060
25	Krishan Mahato	9815812411
26	Manju Kumari Mahato	9813596627
Nawa Durga Krishi Sahakari Sanstha Ltd., Golbazar 13, Siraha		
SN	**Name**	**Contact**
1	Anita Kumari Mahato	9842467408
2	Sadanand Mahato	9817731401
3	Ranjita Kumari Singh	9816791880
4	Dhaniklal Mahato	9824773833
5	Arahuliya Kumari Das	9811787583
6	Doma sahu	9829733025
7	Lakshaman Mahato	9825760986
8	Subh Nayan Mahato	9811776001
9	Babita das	9813741308
10	Pramila Kumari Chaudary	9816748625
11	Thakanni Dev Mahato	9819992454
12	Jahir Miya	9814379022
13	Bikram Prasad Mahato	9811783397
14	Dukhani Devi Mahato	9807754357
15	Ram Prasad Paswan	9814756404
16	Karm Dev Mahato	9822800481
17	Mina Devi Mahato	9824715801
18	Bindi Tatma	9817763619
19	Saganu Tanti	9815770786
20	Upendra Prasad Mahato	9819763517
21	Lakshameshawar Prasad Mahato	9827728446
22	Sita devi Das	9814893351
23	Raj Kumari Devi	9822909166
24	Rubiya Kumari Das	9811721888
25	Lalita Kumari Das	9828717825
26	Anita kumari das	9818727125
27	Phul Kumari Mahato	9811744733
28	Rita singh	9819770586
29	Gharnee Bati Koiri	9813618882
30	Niramala Kumari Singh	9037117013
31	Lalita Kumari Das	9812110616
32	Sona davi das	9816768327
33	Sakal Devi Das	9817763619

34	Pragash Kumari Devi	9813829950
35	Sarita Kumari Mahato	9819919651
36	Ram Kumar Mahato	9807795030
37	Indra Kumari Singh	9809800005
38	Kapleshawari Mahato	9825701857
39	Gharnee Bati Koiri	9813618882
40	Niramala Kumari Singh	9037117013
41	Lalita Kumari Das	9812110616
42	Sona davi das	9816768327
43	Sakal Devi Das	9817763619
44	Pragash Kumari Devi	9813829950
45	Sarita Kumari Mahato	9819919651
46	Ram Kumar Mahato	9807795030
47	Indra Kumari Singh	9809800005
48	Kapleshawari Mahato	9825701857
49	Binod Kumar saphi	9802571910
50	Jay Prakash Bhandari	9803954005
51	Ranju KUmari Singh	9819935210
52	Jyan kumari	9807745687
53	Sahatej Mahato	9841167433
54	Ram Narayan Mahato	9862999407
55	Bankej Mahato	9819932084
56	Naresh Kumar Singh	9814753058
57	Surendra Yadav	9814730075
58	Dipak Mahato	9825797771
Shree Jay Krishna Biu Utpadan Krishak Samuha, Bariyarpatti 4, Siraha		
SN	**Name**	**Contact**
1	Ranjana kumari yadav	9805795462
2	Sib narayan yadav	982597587
3	Arahuliya devi yadav	
4	Injukumari yadav	9825728284
5	Amika devi yadav	9825743463
6	Sarita kumari	
7	Gauri narayan yadav	
8	KUmair yadav	
9	Krishandev yadav	
10	Harinarayan yadav	
11	Sumintra devi yadav	
12	Shyam kumari yadav	
13	Janjira kumari yadav	
14	Bhagawati devi yadav	
15	Debaki devi yadav	
16	Ranjan devi yadav	

17	Bilatauni devi yadav	
18	Ranjana kumari yadav	
19	Resmi devi yadav	
20	Anju yadav	
21	Dhukhani devi yadav	
22	Shreenandan yadav	
23	KIsani devi yadav	
24	Bhogendra prasad yadav	
25	Shuvkala kumari yadav	
Jay Hariyali Krishi Sahakari Sanstha Ltd., Golbazar 7, Siraha		
SN	**Name**	**Contact**
1	Kamal Kumar Mahato	9815328763
2	DIP Narayan Singh	9818815655
3	Braham Dev Mahato	9813005031
4	Sova Devi Mahato	9818762231
5	Pasupati Mahato	9810282480
6	Ram Adhar Mahato	9814780894
7	Bhuvan Mahato	9803322996
8	Maheshawar Mahato	9814784833
9	Janak Lal Mahato	9827717755
10	Ram PUkar Mahato	9808503165
11	Indradev Mahato	
12	Ram autar Mahato	9813711733
13	Krishana KUmar Mahato	9807797097
14	Koshila Yadav	9818602187
15	Satayanarayan Mahato	9804721807
16	Ramnarayan Mahato	9827748912
17	Upendra MaHATO	9817766866
18	Jaynath Mahato	9815778431
19	Saukhilal Yadav	9842866591
20	Raj KUmar Mahato	9817791872
21	Sahadev Mahato	9815791890
22	Sarita KUmari Yadav	9819925643
23	Ram sakhi Yadav	9811472525
24	Mahendra MahaTo KOiri	9804721242
25	Jaynath Yadav	9819755749
26	Bijay Kumar Yadav	9825728492
27	Mina Kumari SIngh	9842885691
28	Ram Bati Devi Mahato	9814323615
29	Ram Bhagat Yadav	9805900316
30	Ram KUmar Singh	9800862914
31	Santu Kumar Mahato	9817774204
32	Lalita Devi Mahato	9814739749

33	Upendra Mahato	9842860052
34	satayanarayan mahato	9808332268
35	Madan mahato KOiri	9860641606
36	Devnayan mahato	9827789411
37	Nain Kumar mahato	9842869965
38	Asheshawar Mahato	9819962671
39	Mahesh Kumar mahato	9819744203
40	Ramchandra Mahato	9804747719
41	Indra Dev Mahato	9817706589
42	Mukesh Sarma	9823000800
43	Rita Devi Yadav	9847773613
44	Bhiva Kumari Thakur	9816794448
45	Pramila Devi Yadav	9824703827
46	Bimala Devi Mahato	9815700715
47	Tetree Yadav	9807783625
48	Somiya Kumar Mahato	9804724036
49	Bina Kumari yadav	9806391650
50	Anjali yadav	9816850065
Shree Jay Durga Krishak Samuha, Bahudarmai 5, Parsa		
SN	**Name**	**Contact**
1	Shiv Sankar Prasad	9811146946
2	Rampati Devi Nuniya	9815259887
3	Jay Karan Prasad	9816208369
4	Chhatu Pd. Mandal	9817243197
5	Pramila Devi Nuniya	9811266071
6	Girja Devi	9800000000
7	Sunaina Devi	9800000001
8	Bir Gosai	9821192974
9	Prabhu Sah	9814291197
10	Shiv Chandra Thakur	9811115523
11	Gyanchan Pd. Mandal	9821166858
12	Suma Devi	9800000002
13	Laxami Sah Teli	9817225824
14	Mina Khatun	9824276778
15	Devchandra Sah	9807205161
16	Rita Devi	9800000004
17	Jitanlal Sah kanu	9814277798
18	Sanjay Thakur Lohar	9804266568
19	Dhruwa Pd. Kushawaha	9800000008
20	Madan Sah	9814244775
21	Motika Mahato	9819244203
22	Baliram Mahato Nuniya	9804286826
23	Rambabu Sah	9804251088

24	Jaynarayan Mahato	9800000012
25	Rajeshwar Sah Kanu	9806886160
Shree Mahalakshmi Pashupalan Krishak Samuha, Chandrapur 6, Rautahat		
SN	**Name**	**Contact**
1	Anutha Sah	9802001844
2	Satiya Devi	
3	Jitendra Pandit	9815259589
4	Suryakala Devi	9822214676
5	Ashok Sah Teli	
6	Manju Devi Mukhiya	9810224025
7	Rajkumari Devi	9816222689
8	Dulari Kumari Devi	9809104156
9	Bhanita Devi Pandit	9801330703
10	Bedani Devi Pandit	9806321420
11	Bahuder Pandit Kumahar	
12	Urmila	9869040608
13	Shreekant Chaudhary	9817270108
14	Radhika Devi	
15	Jogindra Sah Kalwar	
16	Lalan Sah Teli	
17	Binodh Sah Kanu	9806130611
18	Jay Prakash Narayan	9821200927
19	Urmila Mukhiya	9821200926
20	Sunita Kumari Mehata	9807286057
21	Prem Raut Kurmi	9746809248
22	Rajida Khatun	
23	Sahani Khatun	9802990713
24	Kabari Devi Yadav	
25	Bishan Lal Pahadi	9821212938

पाखीवास आर्थिक कोरिडोर, धनकुटा अन्तर्गत

Call	Name of Pos	District	Palika	WN
1	Pragati Taja Tarkari Krishak Samuha	Dhankuta	Chhathar Jorpati RM	5

संलग्न सदस्यहरुको नाम तथा सम्पर्क नं

क्रसं	नाम	सम्पर्क नं
१	दोर्न कुमारी थापा	9842483285
२	इन्द्र बहादुर थापा	9852053571
३	श्री बहादुर घिमिरे	9842256373
४	नर्बदा कार्की	98615080020
५	लोकेन्द्र चापागाई	9842313608
६	निरज चापागाई	9842325164
७	हिमा देवी चापागाई	9842280362
८	टंक प्रसाद चापागाई	9849400960
९	चकेन्द्र लिम्बु	9842317123
१०	रेवती प्रसाद आचार्य	9869184236
११	इन्दिरा कार्की	9842219914
१२	राम कृष्ण काफ्ले	9842301588
१३	तिलक ओझा	9842514391
१४	कृष्ण प्रसाद ओझा	9842254938
१५	राधा कृष्ण ओझा	9842471603
१६	कमल कृष्ण ओझा	9842515321
१७	इन्दिरा घिमिरे थापा	9842454832
१८	उपेन्द्र प्रसाद ओझा	9842303571
१९	मुकुन्द प्रसाद ओझा	9852053530
२०	मीन बहादुर थापा	9842450078
२१	योगेन्द्र प्रसाद चापागाई	9842598623

Call	Name of Pos	District	Palika	WN
1	Namuna Tarkari Utpadak Krishak samuha	Dhankuta	Chhathar Jorpati RM	5

संलग्न सदस्यहरुको नाम तथा सम्पर्क नं

क्रसं	नाम	सम्पर्क नं
१	गमगा माया कार्की	9840362233
२	मुना लिम्बु	9864186582
३	डिक बहादुर खड्का	9817036538
४	पेम्बा छिरिङ शेर्पा	9813183651
५	मोहन बहादुर बस्नेत	9842423799

६	कल्पना श्रेष्ठ	9804089450
७	होम राज श्रेष्ठ	9866598397
८	प्रेम माया लिम्बु	
९	निर्मला श्रेष्ठ	9810522975
१०	लुक राज लिम्बु	9862135992
११	चन्द्र बहादुर थापा	9852050689
१२	पबित्रा भट्टराई	9842446767
१३	बेद कुमारी बराल	9840363095
१४	चुडामणी ओझा	9842255370
१५	निल कण्ठ ओझा	9842254939
१६	लक्ष्मी सुब्बा लिम्बु	9862327503
१७	भोज कुमार लिम्बु	9842274290

Call	Name of Pos	District	Palika	WN
1	Pragatishil Krishi tatha pashupanchhi palan krishak samuha	Dhankuta	Mahalaxmi MN	1

संलग्न सदस्यहरुको नाम तथा सम्पर्क नं

क्रसं	नाम	सम्पर्क नं
१	गोपाल खत्री	9862327638
२	चेत बहादुर खत्री	9819065030
३	कस्ट बहादुर खत्री	9807325371
४	रत्न बहादुर गुरुङ	9804332432
५	खगेन्द्र गुरुङ(१)	9818985779
६	भिम बहादुर गुरुङ	9842346227
७	उदय बहादुर गुरुङ	9817380302
८	खगेन्द्र गुरुङ (२)	9762974728
९	सोमाया गुरुङ	9815330277
१०	यम बहादुर गुरुङ	9812303441
११	भुवानी सिङ पौडेल	9817358884
१२	जित बहादुर पौडेल	9840615636
१३	भोज बहादुर पौडेल	9847227427
१४	इस्वर गुरुङ	9823086095
१५	सुर्य बहादुर पौडेल	9804379429
१६	राम बहादुर पौडेल	9811357090
१७	अम्बर गुरुङ	9842301024
१८	चेत बहादुर गुरुङ	9800994177

Call	Name of Pos	District	Palika	WN

1	Jalkanya Devi ardha byabasayik krishak samuha	Dhankuta	Dhankuta MN	9

संलग्न सदस्यहरुको नाम तथा सम्पर्क नं

क्रसं	नाम	सम्पर्क नं
१	बिनोद प्रसाद बास्तोला	9805382503
२	रिता आचार्य	9813197846
३	डिल्ली राम आचार्य	9842201574
४	कमला आचार्य	9862135589
५	गौरिमान बि.क.	9842273719
६	गोबिन्द राज राय	9816315764
७	बोध बहादुर दर्जी	9842181114
८	ज्ञानि माया बस्नेत	9810579207
९	जानुका तामाङ	9825303313
१०	पार्वति बि.क.	9815388654
११	नैन कला आचार्य	9842071034
१२	जितेन्द्र बास्तोला	9842597795
१३	नगेन्द्र खड्का	9807342401
१४	दुर्गा खड्का	9805380775
१५	अम्बिका आचार्य	9842274759
१६	निर्मल लामिछाने	9842254400
१७	राम प्रसाद लामिछाने	9842086060
१८	दिपक कुमार राया	9842361957
१९	डिल्ली राज आचार्य	
२०	रिता आचार्य	
२१	कमला आचार्य	

Call	Name of Pos	District	Palika	WN
1	Ngingma chyang chhyup chhyoling mahila krishak samuha	Panchthar	Phidim Mn	11

संलग्न सदस्यहरुको नाम तथा सम्पर्क नं

क्रसं	नाम	सम्पर्क नं
१	पाषाङ्की शेर्पा	9842737334
२	भावना राई	9816068951
३	डोल्मा शेर्पा	9807970571
४	खुमा देवी काफ्ले	9817930673
५	ललित्रा राई	9841773111
६	देवी माया अधिकारी	9818186156
७	लाक्पाछेकी शेर्पा	9745466950

८	लक्की शेर्पा(१)	9769723252
९	पेम्डिकी शेर्पा	9814099893
१०	निमा किन्जुङ	9815966608
११	सुजता शेर्पा	9813206426
१२	डिक्की शेर्पा	9807911400
१३	खाडोमा शेर्पा	9707351772
१४	कल्पना शेर्पा	9762906531
१५	लक्की शेर्पा(२)	9828667968

Call	Name of Pos	District	Palika	WN
1	Mahalaxmi sana kisan sahakari sastha limited	Dhankuta	Mahalaxi MN	7

संलग्न सदस्यहरुको नाम तथा सम्पर्क नं

क्रसं	नाम	सम्पर्क नं
१	खगेन्द्र प्रसाद पौडेल	9852050718
२	मन माया श्रेष्ठ	9800934710
३	नवराज अधिकारी	9842960755
४	कल्पना श्रेष्ठ	9849401163
५	राम बहादुर पौडेल	9842117332
६	टेक बहादुर श्रेष्ठ	9803956494
७	लिलानाथ कोइराला	9842488624
८	पुर्ण बहादुर तामाङ	9819352021
९	बसन्त ज्योति पौडेल	9842498310
१०	घनश्याम गुरगाइ	
११	दुर्गा देवि घिमिरे	9842486315
१२	खड्का बहादुर कटुवाल	9842551352
१३	बिमला थापा	9745361420
१४	नगेन्द्र कटुवाल	9842070880
१५	शुसिला खनाल पौडेल	9842467847
१६	चुइन्द्र भण्डारी	9842344546
१७	थल माया भण्डारी	9842486411
१८	सागर लिम्बु	9746969912
१९	टंक माया बराल	9825366167
२०	लिला माया थापा	9811348346
२१	इन्द्र माया कार्की	9843648389
२२	सन्तोष बानियाँ	9847224488
२३	डिल्ली बहादुर बराल	9862052168
२४	कल्पना कार्की बानीयाँ	9842260985
२५	थर्क प्रसाद काफ्ले	9842227673

२६	दोर्न बहादुर नेपाल	9852050471
२७	राधा देवी काफ्ले	9842232965
२८	फडिन्द्र कार्की	9869321275
२९	सुन्दर कार्की	9842365401
३०	बुद्धिमान काफ्ले	9703423239
३१	राम काजी विश्वकर्मा	9866598473
३२	दिपक थापा	9861912849
३३	नरमाया विश्वकर्मा	9815368850
३४	चित्र कुमारी सुवेदी	9818056118
३५	दुर्गा कार्की सुवेदी	9864678527
३६	कोमल सुबेदी	9842313823
३७	शान्ति राम पौडेल	9852050275
३८	ज्ञान बहादुर पराजुली	9818078574
३९	ठगेन्द्र खतिवडा	9862045515
४०	डम्बर बहादुर पुर्वछाने	9812364438
४१	बिष्णु कुमार राना	9842061624
४२	चुम बहादुर ले	9814366008
४३	बिष्णु कुमार स्रेष्ठ	9812307782
४४	बिष्णु कुमार पौडेल	9862052001
४५	राजकुमार राई	9863989288
४६	देवि माया ओझा	9804366314
४७	तुलसि राज लिम्बु	9808167015
४८	प्रवेश नेपाल	9842423502
४९	जय नारायण फुयाल	9862009847
५०	डम्बर बहादुर श्रेष्ठ	9814394346
५१	युबराज खड्का	9814395013
५२	मित्र बहादुर अधिकारी	9800908525
५३	अम्बिका थापा	9813076476
५४	सेर बहादुर अधिकारी	9808448016
५५	डिका अधिकारी	9792923362
५६	रोजिना दाहाल	9846861082
५७	जित माया पराजुली	9811358141
५८	हरि बहादुर कार्की	9749922450
५९	कुल बहादुर कार्की	9842346876
६०	सोभित मान भण्डारी	9842313010
६१	राजकुमार कार्की	9863704212
६२	गुना कार्की	9813136093

६३	कृष्ण बहादुर भट्टराई	9842317846
६४	चेतनाथ बराल	9819023870
६५	श्याम कुमारी भट्टराई	9811062305
६६	कमला मदेन	9819395600

Call	Name of Pos	District	Palika	WN
1	Nawadurga Dugdha utpadak sahakari sastha limited	Dhankuta	Mahalaxi MN	1

संलग्न सदस्यहरुको नाम तथा सम्पर्क नं

क्रसं	नाम	सम्पर्क नं
१	दिपक गुरुङ	9864255817
२	श्याम गुरुङ	9807369090
३	योगेन्द्र जंग भण्डारी	9847226354
४	फुल माया थापा भण्डारी	9842077218
५	बिन्दु बस्नेत	
६	सुरेस अधिकारी	9864551535
७	मोहन कुमार गुरुङ	9767356859
८	लिला गुरुङ	9844078977
९	मैना गुरुङ	9845512045
१०	मन बहादुर गुरुङ	9842808871
११	सुक माया गुरुङ	9807074244
१२	बिष्णु माया अधिकारी	9840451123
१३	बम बहादुर गुरु,	9842487611
१४	केसर बहादुर गुरुङ	9842256989
१५	राम बहादुर गुरु,	9862050788
१६	इन्द्र मडि गुरुङ	9867561859
१७	बिस्वनाथ गुरुङ	9864187977
१८	गोबिन्द गुरुङ	9862195734
१९	तेज बहादुर गुरुङ	9746226426
२०	सल बहादुर गुरुङ	9862055801

Call	Name of Pos	District	Palika	WN
1	Himchuli jalbayu anukulan krishak samuha	Udayapur	Katari MN	11

संलग्न सदस्यहरुको नाम तथा सम्पर्क नं

क्रसं	नाम	सम्पर्क नं
१	मेख बहादुर बस्नेत	9862962049
२	हिरा कुमारी बस्नेत	9763051467
३	विमल बस्नेत	9763051185

४	शान्ति कुमारी श्रेष्ठ	9842948580		
५	गंगा श्रेष्ठ	9863979507		
६	पदम श्रेष्ठ	9765477993		
७	निर्मला श्रेष्ठ	9863839883		
८	सिता श्रेष्ठ	9844640914		
९	यशोदा कार्की	9767783690		
१०	उर्मिला बुदाथोकी	9819778036		
११	रुपा राउत	9862507320		
१२	कल्पना राउत	9813686434		
१३	अम्बर कुमारी बस्नेत	9749229443		
१४	सीता कुमारी श्रेष्ठ	9745547375		
१५	कविता खड्का	9766355014		
१६	पदम कुमारी कार्की	9816704018		
१७	सरु श्रेष्ठ	9863979583		
Call	**Name of Pos**	**District**	**Palika**	**WN**
1	Makhmali Krishi Tatha Pashupalan samuha	Udayapur	Katari MN	11

संलग्न सदस्यहरुको नाम तथा सम्पर्क नं

क्रसं	नाम	सम्पर्क नं		
१	रत्न बहादुर बस्नेत	9862962049		
२	विन्दा माया वुदाथोकी	9863756162+E234:E248		
३	विन्दा बुढा	9869330789		
४	मीना कुमारी खत्री	9863866212		
५	टिका कुमारी राउत	9748450605		
६	फूल कुमारी पौडेल	9766355310		
७	पदम बहदुर राउत	9862990884		
८	कुल बहादुर राउत	9840314120		
९	मीन बहादुर बस्नेत	9861451341		
१०	मोहन बस्नेत	9746201542		
११	विष्णु माया खड्का	9862825180		
१२	चक्र बहादुर बस्नेत	9863979718		
१३	तिलक बहादुर बस्नेत	9863230887		
१४	चन्द्र बहादुर राउत	9862065485		
१५	ठाकुर बहादुर कटुवाल	9863276766		
१६	खड्ग कुमारी राउत	9748450605		
Call	**Name of Pos**	**District**	**Palika**	**WN**
1	Sunakhari Krishi Tatha pashupalan samuha	Udayapur	Katari MN	11

संलग्न सदस्यहरुको नाम तथा सम्पर्क नं

क्रसं	नाम	सम्पर्क नं
१	लेट बहादुर बस्नेत	9862358468
२	सूर्य बस्नेत	9860400170
३	निर्पा बहादुर राउत	9809647927
४	खिलराज खड्का	9763093861
५	तिलक बस्नेत	9749229182
६	चेत बहादुर कार्की	9762985240
७	पदम कुमारी कार्की	9842111885
८	उद्धव बहादुर कार्की	9766451799
९	कबिता कार्की	9746221546
१०	देव कुमारी कार्की	9748474854
११	नेत्र बहादुर कार्की	9819733542
१२	देव बहादुर कार्की	9761649007
१३	राधा पोखेल	9763002703
१४	बुद्धिमान दमाई	9861017008
१५	नुजराज कार्की	9863905932
१६	कालुमान कार्की	9749228008
१७	सेर नारायण श्रेष्ठ	9862065949
१८	नील कुमारी राउत	9825779184
१९	खिला कुमारी राउत	9803390896
२०	चेत कुमारी बस्नेत	9863905933

डडेल्धुरा आर्थिक कोरिडोर अन्तर्गत

	New Manakamana Krishak Samuha	Kailali
SN	Name	Contact
1	Damaru Rana	9868430741
2	Darru Chaudhary	9840237673
3	Hari Ram Rana	9868462575
4	Paryalal Rana	9861646196
5	Anita Chaudhary	9807576766
6	Sudha Chaudhary	9864145821
7	Jagiram Chaudhary	9848486810
8	Ram gopal Rana	9848683311
9	Alaram Rana	9868760872
10	Manju rana	9809749057
11	Santa Ram Rana	9882618912
12	Mantri Rana	9868456500
13	Bhagiram Chaudhary	9804658727
14	Raj Kumar Rana	9829807614
15	Anita Chaudhary	9804404743
	Okhaleshowar Bahuudhese Mahila Krishak Samuha	Baitadi
SN	Name	Contact
1	Mina Bista	9869858184
2	Bisna Bista	9846669015
3	Rajmati Ayri	9848805510
4	Laxmi Bista	9868422165
5	Kalawati Bista Bhandari	9867080986
6	Debaki Karki Bista	9865694603
7	Kamala Bista	9866461547
8	Laxmi Bista	9843038651
9	Manmati Bista	9869913062
10	Manju Malla	9848965652
11	Bimala Bista	9848976598
12	Dewaki Bista	9856124705
13	Parbati Bista	9862469026
14	Manju Chand	9848419243
15	Laxmi Mahara	9842180624
	Mahalaxmi Mahila Krishak Samuha	Baitadi
SN	Name	Contact
1	tulashi mahara	9865617158
2	ishowari bam chanda	9843408298
3	basanti devi chand	9846661292
4	parbati mahara	9864302251
5	hira mahara	9868455777

6	tara mahara	9868174319
7	gaumati mahara	9865710204
8	bima mahara	9864328056
9	kalawati mahara	9868303137
10	nanda mahara	9866501234
11	kamali mahara	9867412039
12	Laxmi mahara	9811235647
13	raju mahara	9861954612
14	parbari mahara	9856231097
15	parbati saud mahara	9847125043
	Jasalinga Bahuudeseya Krishak Samuha	Baitadi
SN	Name	Contact
1	Nabraj bhatta	9865761389
2	Arjun dev bhatta	9848718224
3	Ragubir bhatta	9847563193
4	Sita bhatta	9842204111
5	Lalmani bhatta	9865863831
6	Bhanu bhakta bhatta	9848856756
7	Ram prasad bhatta	9865017544
8	Bisnu prasad bhatta	9865903226
9	Tek raj bhatta	9848776378
10	Tika datta bhatta	9848776415
11	Bhandev bhatta	9865619984
12	Dipak raj bhatta	9842205570
13	Ram prshad bhatta	9868702280
14	dhiraj bhatta	9848855388
15	Anta ram bhatta	9863260784
16	Arithivi raj bhatta	9842204069
17	Mahadev kappadi	9848769879
18	lila dhar bhatta	9848898913
19	kala wati bhatta	9848805092
20	laxmi prd bhatta	9865761375
	Bhagwati Mahila Krishak Samuha	Kailali
SN	Name	Contact
1	Lila Bhandari	9848531627
2	Rajmati Dhungal	9825606880
3	Janaki devi bista	9868757446
4	Ratna dhungal	9865701416
5	Raju dhungal	9841090329
6	Fuldevi Dhami	9811696711
7	Bisna pant	9848576141
8	Dhauli Bohara	9821648286

9	Jasma Bhandari	9815640212
10	Jaimati bohara	9762251589
11	Bhagarathi bist	9868561825
12	Maya Bist	9841684350
13	Parbati devi bist	9848757446
14	Kumari Madhavi Bist	9860563665
15	Laxmi devi Saud	9815612193
16	Tara Devi Bist	9868189211
17	Dhan mati bist	9862484436
	Krishi Bikas Sahakari Sanstha ltd	Kailali
SN	Name	Contact
1	Laxmi devi bista	9848463624
2	Tara Rowal	9814601107
3	Jayanandi Bist	9848444062
4	Radhika Kumari Mahara	9815664256
5	Laxmi Kumari Bista	9868335957
6	Keshu Devi Mahara	9804647260
7	Dammari Devi Parki	9849617328
8	Sunita Devi Mahara	9812685636
9	Laxmi Kunwar	9848880114
10	Chandra Bdr Parki	9865819698
11	Chet Raj Bhatt	9800690471
12	Jay Bdr Bist	9848482626
13	Harisaran Bhandari	9811666466
14	Bashanti Devi Ayer	9848763467
15	Mina Devi Parki	9814648974
16	Durga Devi Ayer	9707274919
17	Hikmat Bdr Parki	9811634646
	Godawari Krishi Bikash Sahakari Sanstha Ltd.	Kailali
SN	Name	Contact
1	ram bdr kami	9825602562
2	ishora parki	9804697893
3	ranva devi parki	9800689176
4	pabitra bk	9748898690
5	naute kmia	9815677127
6	deva devi kami	9800670884
7	amrita luhar	9822661981
8	mina devi koli	9814622506
9	champa devi luhar	9815692220
10	laxmi devi luhar	9804675987
11	oana devi saud	9869763505
12	pabitra bhul	9800622297

13	redha devi kami	9825631149
14	bauti devi kami	9821683006
15	lok bdr koli	9812651935
16	dev devi parki	9870220010
17	sarshoti devi koli	9811615848
18	kashu devi koli	9811615840
19	hira devi parki	9811615841
20	devu parki	9748488927
21	laxmi devi kami	9811609570
22	parbati koli	9700668810
23	sharu devi koli	9875889652
24	naru devi kami	9824612164
25	jaumati kami	9870231044
	Aatmanirvartaka lagi khasi boka utpadan tatha bajarikaran karyakram	Baitadi
SN	Name	Contact
1	Padam raj pandey	9845612345
2	Man bdr aer	9848864179
3	Janaki aer	9845671230
4	Asha aer	9865760702
5	Ganesh datt pant	9846683042
6	Krishana datta pandey	9812456678
7	Manmati singh aer	9823567412
8	Jagadis singh aer	9868347569
9	Kamal singh mahara	9820457633
10	Bashu dev panta	9861523478
11	Khadka singh mahara	9846090607
12	Manishingh mahara	9863321471
13	Daan Singh Mahara	9822223476
14	Jay Singh Ayr	9859998765
15	Padam Raj Pant	9822456578
16	Padam Singh Ayr	9809765410
	Pragatishil Bakhra Bebasaya Krishak Samuha	Dadeldhura
SN	Name	Contact
1	damanti rokamagar	9749815988
2	kumari devi rokamagar	9745800806
3	harilal rokamagar	9748236187
4	ganga maya magar	9767786612
5	birendra bdr rokamagar	9848802101
6	mina rokamagar	9868670822
7	parbati kumari thapa	9746325967

8	dhan bdr roka magar	9745581781
9	khagi devi roka magar	9846366552
10	pabisara roka magar	9741462840
11	prem bdr gharti magar	9744146308
12	laxmi devi roka magar	9768487416
13	chandra bdr rokamagar	9746266325
14	tek bdr roka magar	9848789631
15	kausila devi roka magar	9748880507
	Swabalambi Mahila Sana Kishan Krishi Sahakari Sanstha Ltd	Kailali
SN	Name	Contact
1	Jaimati Devi Dhami	9841042145
2	Padma Tamang	9848563615
3	Radha Mahara	9843038663
4	Mamisa Devi Bohara	9866256671
5	Lila Saru	9848892658
6	Shanti Bohara	9848415044
7	Pansara Kumari Jagri	9848774339
8	Janaki devi Bhat	9860654379
9	Dipa dhami	9868578232
10	Sarma Devi Bohora	9842463849
11	Dhaulidevi Bohara	9848897173
12	Manisara Dhami	9865576016
13	Manju Devi Jagri	9842062564
14	Kalidevi Rana	9865645926
15	Anita Dhami	9762290093
	Udaydev Sahakari Sanstha Ltd	Kailali
SN	Name	Contact
1	Anita rana	9867757555
2	Bal kumari rana	9824623222
3	Chote rana	9804685741
4	Ramesh rana	9804645895
5	Rama kumari rana	9815632284
6	Bharoshe rana	9824608287
7	Ram prabesh rana	9815678705
8	Phul chand rana	9820299282
9	Jayram chaudhary	9821628461
10	Jitesh rana	9824607642
11	Batasu devi rana	9804672480
12	Koushilaya devi rana	9804664263
13	Khagendra rana	9819114687
14	Janak bahadur chaudhary	9848462656
15	Khem raj rana	9810205060

16	Radhe shyam rana	9815697093
17	Munni devi rana	9824611099
18	Anarkali rana	9804646747
	Betal Yuwa Krishi Tatha Pasupanchi Bebasaya Samuha	Dadeldhura
SN	Name	Contact
1	Lal Bahadur Ayer	9848725816
2	Ramesh Bahadur Ayer	9847667825
3	Laxmi Ayer	
4	Gambhir Singh Ayer	
5	Durga Devi Ayer	9848766863
6	Puja Bhandari	9848765755
7	Bhagrathi Ayer	9876980815
8	Lokendra Mahara	9810619366
9	Mann Bahadur Ayer	9849894240
10	Raj Bahadur Ayer	
11	Bhoj Kami	
12	Kalapati Ayer	9812633737
13	Sita Kami	
14	Ishwari Ayer	9742376344
15	Padam Singh Ayer	9868240980
16	Birendra Kumar Ayer	9867591375
17	Shyam Bahadur Saud	9840436549
18	Bhim Bahadur Ayer	9842214008
19	Hira Devi Ayer	

बुटवल आर्थिक कोरिडोर अन्तर्गत

Harpe Krishi Tatha Pasupanshi Palan Farmers Group		
SN	Name	Contact
1	Sher Bahadur Bhandari	9806105183
2	Bhagwati Shahi	9867947552
3	Dor Bahadur sing	9810053561
4	Krishn Bahadur Sing	9765505041
5	Bal Kumari Sing	9846787553
6	Chhabilal sing	
7	Bhakt Bahadur Gurung	9863856557
8	Sher Bahadur Gurung	9826183279
9	Dilendra Bahadur Ramjali	9846875083
10	om Bahadur Gurung	9823129926
11	Gobindaram Gurung	9811568316
12	Man Bahadur Sing	9816137300
13	Rajendra Shresth	9823116213
14	Jiblal Shresth	
15	Bhim Prashad Shresth	9841623685
16	Bam Bahadur Gurung	
17	Prasad Shresth	
18	Debi Shresth	
Kalash Krishi Tatha Pasupanshi Palan Farmers Group		
SN.	Name	Contact
1	Indralal Shrestha	9863420684
2	Ram Kumar Shrestha	9848446195
3	Mohan Bahadur Shrestha	9816159719
4	Raju Shrestha	9806595985
5	Satya Narayan Shrestha	9856034480
6	Bharat Kumar Shrestha	9806527862
7	Dhurba Pradhan	9845703939
8	Kiran Shrestha	9802811114
9	Sundar Shrestha	9819112465
10	Madanlal Shrestha	9817157230
11	Sunita Joshi	9816135181
12	Rita Shrestha	9804135737
13	Shiba Kumari Shrestha	9809220162
14	Sujan Shrestha	9806544514
15	Ram Prasad Shrestha	
16	Bibek Shrestha	
17	Dewagya Shrestha	
18	Dipa Karki Shrestha	
Ramja Krishak Samuha		
SN	Name	Contact

1	Naumali Gharti Magar	9868627744
2	Sunkumari Gharti Magar	9744928960
3	Tripadi Baijali	9868622089
4	Indra Gharti Magar	9866906083
5	Tulsi Gharti Magar	9749280590
6	Bhanumati Gharti Magar	9866830584
7	Purnakala Gharti Magar	9866990566
8	Aaitamali Gharti Magar	9840672281
9	Khima Gharti Magar	9843363794
10	Tirtha Gharti Magar	9847852050
11	Anisha Gharti Magar	9800000000
12	Kamita Gharti Magar	9874052530
13	Nandakala Gharti Magar	
14	Lalsari Gharti Magar	9869262166
15	Jasamaya Gharti magar	9867932103
16	Rimaya Gharti	9867736793
Nibel Krishak Samuha		
SN	Name	Contact
1	bhakta pd. shrestha	9846570045
2	bhimsen bhatt	9861216121
3	kajibabu thapa	9846300675
4	parbati basnet	9846075234
5	sangita baram	
6	gita shrestha	
7	ahamad miya	9810172289
8	hari baniya	9846984143
9	yashoda baniya	9846253849
10	lal bahadur baniya	9827196638
11	resham pariyar	9826136872
12	sita aale	9846255845
13	parbati thapa	9846253958
14	keshar baniya	9846356757
15	xetra bahadur baniya	9856040522
16	uman bibi	
17	khil bahadur rawal	9846251912
Samagra Mahila Bahuuddesiya sahakari sasta limited		
SN	Name	Contact
1	Pabitra Timilsina	9846223824
2	Kalpana Bhandari	9866008149
3	Indu Adhikari	9846138954
4	Sarmila Adhikari	9867666631
5	Kalpana K.c	9846216993
6	Sabina Adhikari Kshetree	9856032823

7	Sarswati Karki	9846323080
8	Ishwari Rana Bhat	9846258330
9	Pabitra Chapagain	9846101334
10	Lila Chhetree	9847125813
11	Rachana K.c	9806667233
12	Sarita Kandel	9846287318
13	Sarada Adhikari	9816679077
14	kamali Baniya	9814187472
15	Bishnu Karki	9846219757
16	Indira Subedi	9846042215
17	Sabita Hamal	9846518999
18	Sabita Parajuli Adhikari	9846051786
19	Kamala Gurung	9806154424
20	Sunita Kuwar	9826148105
21	Uma Kumari Thapa	9856039148
22	Kopila Dhungana	9805897911
23	Apsara Paudel	9846201839
24	Bhubankala Sharma	
25	Damkumari Jaisi	9826164803
Naba Pratibha Krishak Sahakari sastha Limited		
SN	Name	Contact
1	Satyanarayan Chaudhary	9847973732
2	Dhaniram Chaudhary	9844986151
3	Premlal Chaudhary	9809710103
4	Yog Kumar Chaudhary	9812856785
5	Sunil Kumar Chaudhary	9822988703
6	Puran Psd Chaudhary	9806284518
7	Harichandra Chaudhary	9810839193
8	Sitaram Chaudhary	-
9	Ashok Kumar Chaudhari	
10	Chotelal Chaudhary	
11	Sharad Chaudhary	9800000003
12	Jaliram Chaudhary	9809574824
13	Muralidhar Chaudhary	9822916968
14	Kamala Chaudhary	9809587362
15	Asharam Chaudhary	9808266606
16	Anita Chaudhary	-
17	Ramraj Chaudhary	9814054678
18	Indra Pari Chaudhary	9812815629
19	Dhaniram Chaudhary	9822814006
20	Dilaram Chaudhary	9822990758
21	Maniram Chaudhary	
22	Rajkumar Chaudhary	

23	Hari prasad Chaudhary	9806501266
24	Chhediya Chaudhary	-
Harit Jana Kranti Krishak Samuha		
SN	Name	Contact
1	Suresh K. Chaudhary	9847858679
2	Dev Narayan Chaudhary	-
3	Chheduram Chaudhary	-
4	Hem K. Chaudhary	
5	Maanpati chaudhary	
6	Narayan Pd. Chaudhary	
7	Gobind Pd. Chaudhary	
8	Bidha Bdr. Chaudhary	9847966999
9	Raj Narayan Chaudhary	
10	Raj Narayan Chaudhary	
11	Jageshwar Chaudhary	
12	Thakuram Chaudgary	
13	Radheram Chadhary	
14	Bhanu Bdr. Chaudhary	
15	Buddhiman Chaudhary	
16	Manilal Chaudhary	

ग। उप आयोजना कार्यान्वयनका झलकहरु

बलाच महिला कृषि सहकारी संस्था
दार्चुलाद्वारा बोयर क्रस बाख्रा वितरण

दुग्ध उत्पादनको लागि भैसिपालन उपआयोजना, धनगढी उप महानगरपालिका

न्यु मनकामना कृषक समूह, गोदावरी-९, सेहरी तरकारी खेती

विक्री वचतको प्रशोधन गरिँदै

माछापालन उपआयोजना, रुपाताल पुनर्स्थापना तथा मत्स्यपालन सहकारी संस्था लि., कास्की

व्यावसायिक तरकारी खेती, पह्रिरे कृषि सहकारी संस्था लि., पर्वत

बाख्रापालन उपआयोजना
हर्पे कृषि तथा पशुपन्छीपालन कृषक समूह, निसीखोला, बागलुङ

दुग्ध उत्पादन उपआयोजना, समग्र महिला बहुउद्देश्यिय सहकारी संस्था लि., कास्की

बाख्रापालन उपआयोजना, चण्डेश्वरी कृषक समूह, गोरखा

दुग्ध उत्पादन उपआयोजना, निबेल कृषक समूह, गोरखा

दुग्ध उत्पादन उपआयोजना, धमिलीकुवा दुग्ध विकास कृषि सहकारी संस्था लि., लमजुङ

दुग्ध उत्पादन उपआयोजना, रम्जा कृषक समूह, रोल्पा

तरकारी उत्पादन उपआयोजना, हरित जनक्रान्ति कृषक समुह, दाङ

दुग्ध उत्पादन उपआयोजना, नागबेली
बहुउद्धेश्यीय सहकारी संस्था लि., प्यूठान

दुग्ध उत्पादन उपआयोजना, श्रीकृष्ण पशुपालन समूह, धनुषा

दुग्ध उत्पादन उपआयोजना, चन्द्रमा कृषि सहकारी संस्था लि, सप्तरी

बीउ उत्पादन उपआयोजना, जाल्पा कृषि सहकारी संस्था लि, सप्तरी

कुखुरापालन उपआयोजना, माँ फूलमतदेवी कृषक समूह, महोत्तरी

बाख्रापालन उपआयोजना, गाउँवेशी बहुउद्धेश्यीय कृषक समूह, तेह्रथुम

भैंसीपालन उपआयोजना, मितेरी बहुउद्धेश्यीय सहकारी संस्था लि , तेह्रथुम

भैंसीपालन उपआयोजना, प्रगतिशिल कृषि तथा पशुपन्छी पालन कृषक समूह, धनकुटा

६.३ मन्त्रालयको महाशाखाहरुबाट भएको अनुगमन प्रतिवेदनहरु

मन्त्रालयस्तको विभिन्न महाशाखाहरुबाट भएको कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन

१. कृषि अनुसन्धान केन्द्रहरुको कार्यक्रमहरुको अनुगमन

भ्रमण अवधिः २०८१/०८/२० देखि २०८१/०८/२४
भ्रमण गरेको जिल्ला वा कार्यालयः नुवाकोट र रसुवा
भ्रमणको उदेश्यः नुवाकोट र रसुवा रेन्बो ट्राउट फार्म भ्रमण
स्थलगत भ्रमणको विवरण
मिति २०८१/०८/२० गते कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालयको तर्फ बाट उप सचिव जीवराज पौडेल र मत्स्य विकास अधिकृत अशोक अधिकारी द्वारा नार्क अन्तरगत रहेको ट्राउट फर्म भ्रमण गरियो। यस कार्यक्रम अन्तरगत नुवाकोटमा रहेको मत्स्य अनुसन्धान केन्द्रमा पनि ट्राउटको बारे जानकारी लिने क्रममा त्यहाको ट्राउट माछा पानी अभावले गर्दा हाल संचालनमा नरहेको व्यहोरा जानकारी प्राप्त भए पश्चात हामी हाम्रो समय नार्क अन्तरगत नै रहेको रेन्बो ट्राउट अनुसन्धान केन्द्र,धुन्चे, रसुवामा पूर्ण समय वितायौं।

कार्यक्रममा भेट भएको पदाधिकारीः श्री महेन्द्र प्रसाद भण्डारी (S1)- केन्द्र प्रमुख
बिनिता आचार्य- अनुसन्धान विद्यार्थी
भ्रमणको विषय वस्तुः रसुवाको सदरमुकाम धुन्चेमा रहेको रेन्बो ट्राउट मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र २०७१ मा स्थापना भएको हो। केन्द्रले रसुवासहित १६ जिल्लालाई आँखा बनेको अण्डा, माछा भुरा र खाने माछा बिक्री गर्दै आएको छ । केन्द्रको तथ्यांक अनुसार सबैभन्दा बढी रसुवा र नुवाकोटमा खपत हुने गरेको छ । त्यसैगरी लमजुङ, मकवानपुर, काठमाडौं, सिन्धुपाल्चोक, कास्की, पर्वत, गुल्मी, खोटाङ, धादिङ, ललितपुर, ताप्लेजुङ, मुगु, सोलुखुम्बु, रुकुम पश्चिममा समेत पठाउने गरेको छ ।

मुख्य समस्याः
१. न्युन बजेटः नेपालमा हाल पुर्ण रुपमा रेन्बो ट्राउट माछाको अनुसन्धानमा यो मात्र एक कार्यालय भए पनि बजेट अभावले यहा पुर्ण क्षमतामा काम हुन सकेको छैन। क्षेत्रफल प्रसस्त रहेपनि न्यून बजेटको कारण सबै क्षेत्र प्रयोग गर्न सकिएको छैन।

२. जनशक्तिः
यस केन्द्रमा केन्द्र प्रमुख र कार्यालय सहयोगी गरेर जम्मा 2 जना मात्र स्थाइ जनशक्ति रहेका छन भने अन्य काम गर्ने दैनिक ज्यालादारीमा राखिदै आइएको छ। प्राविधिक जनशक्तिको अभावले पुर्ण क्षमतामा यस केन्द्रले काम गर्न सकिरहेको छैन।

३. Germplasm

यहा भएका धेरै माउ माछाहरु धेरै पुरानो भएको र नेपाल भरी माउ माछा यहाँ बाट नै पठाउन पर्ने भएकोले अब पुरानो माउले मात्र यो काम गर्न असहज हुने देखिन्छ।

समाधानको उपाय

१. पर्याप्त बजेट व्यवस्थापनः ADS को प्राथमिक सुचिमा परेको, रेन्बो ट्राउटको लागि अनुसन्धान गर्न खुलेको कार्यालयले आवश्यक बजेट नपाउनु गम्भिर कुरा रहेकाले कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले नार्क मार्फत यस कार्यलयको लागि आवश्यक बजेट बढाउन पर्ने देखिन्छ।

२. जनशक्तिः

यस विषयमा नार्क मार्फत प्रक्रिया सुरु भैसकेकोले आवश्यक सहजीकरणको काम मात्र आवश्यक रहेको देखिन्छ।

३. Germplasm

नया जात वा शुद्ध जातको रेन्बो ट्राउट ल्याउनको लागि मन्त्रालयले नै पहल गरेर चिन वा जापान बाट शुद्ध जातको रेन्बो ट्रउट आयातको लागि पहल गर्न आवश्यक देखिन्छ वा कुनै विकास साझेदार सँग यस किसिमको कार्यक्रम नै बनाएर अगाडी बढ्न पर्ने देखिन्छ।

अन्य केही विषयहरूः

मन्त्रालय मार्फत ट्राउट प्रवर्धन तर्फ कुनै पनि कार्यक्रम हाल संचालनमा रहेको छैन। यस वियषमा विचार गरेर ट्राउट विशेष कार्यक्रम राख्न आवश्यक देखिन्छ। यस भ्रमण कै क्रममा हामीले के पनि पायौं भने अव मानिसहरू स्थानिय असला माछा खाना तथा पालनमा पनि रुचि रहेकोले यसको अनुसन्धान तथा प्रवर्द्धनमा पनि मन्त्रालयले जोड दिन आवश्यक रहेको छ। यो गर्नको लागि यहा रेस वे को संख्या बढाउन पर्ने देखिन्छ। क्षेत्र विस्तार तथा पानीको यहाँ कुनै समस्या नरहेको हामीले पायौं। यसका लागि बजेट धेरै आवश्यक पर्ने भएको हुनाले सो व्यहोरालाइ ध्यानमा राखेर मन्त्रालयले आगामी वर्ष यस कार्यालयको बजेट सिलिङ बढाउन पर्ने देखिन्छ।

रसुवा, धुन्चेस्थित नार्कद्वारा संचालित रेन्बो ट्राउट फार्म फार्मका कार्यलय प्रमुख (विच)संग म र अशोक अधिकारी

रेन्बो ट्राउट फार्ममा पोथीको अण्डा तथा भालेको वीर्य संकलन हुँदै ।

प्रतिबेदक: जीवराज पौडेल, विरिष्ठ पशु विकास अधिकृत, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

२. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना र खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाद्धारा संचालित कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रतिवेदन

१. पृष्ठभूमि:

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना (FANSEP) कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत संचालित आयोजना हो। खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना नेपाल सरकार र आई.डी.ए. को सहयोगमा संचालित ५ वर्षे (२०७५ कार्तिक - २०८० कार्तिक) आयोजना हो। खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाको केन्द्रिय कार्यालय अर्थात आयोजना व्यवस्थापन ईकाइ १ वटा र आयोजना क्लष्टर ईकाइ ४ वटा रहेका छन्।

हाल खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना (FANSEP) को दोश्रो चरणको कार्यक्रम संचालन भएको अवस्था छ ।यसै सिलसिलामा आयोजजनाको 3rd Implementation Support Mission (ISM) कार्यक्रम April 21- 24, 2025 (तदानुसार मिति २०८२ वैशाख ८ देखि ११ गते) सम्म संचालन भएको थियो । आयोजजनाको 3rd Implementation Support Mission (ISM) कार्यक्रमको फिल्ड अनुगमनको सिलसिलामा धादिङ्ग र गोरखाको FANSEP I र FANSEP II दुवैको कार्यक्रम संचालन भएका पालिकाहरुमा अनुगमन तथा निरिक्षण गरिएको थियो । जसमा आयोजनाको नयाँ कार्यक्षेत्रहरु जस्तै गोरखामा शहिद लखन गाँउपालिका र आरुघाट गाँउपालिका र धादिङ्गमा सिद्दलेक गाँउपालिका र गल्छी गाँउपालिका रहेको पाइयो । मिसन कार्यक्रमको विस्तृत विवरण तल समावेश गरिएको छ ।

त्यस्तै गरी प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना (PMAMP) कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत नेपाल सरकार कै बजेटबाट संचालित १० बर्षे परियोजना हो । प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको केन्द्रिय कार्यालय अर्थात परियोजना व्यवस्थापन ईकाइ १ वटा र ७७ जिल्ला कार्यक्षेत्र रहने गरि ४७ वटा परियोजना कार्यान्वयन ईकाइ रहेका छन्। परियोजनाको जम्मा चार सम्भागहरु जस्तै पकेटम, ब्लक, जोन र सुपरजोनमार्फत कार्यक्रमहरु संचालनमा रहेका छन । चालु आर्थिक बर्ष २०८१।८२ को तेश्रो त्रैमासिक तथा नौमासिक प्रगति समीक्षा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना समन्वय ईकाई (PCU) कास्कीले गण्डकी, लुम्विनी र वागमती प्रदेशको एकीकृत रुपमा पोखरामा आयोजना गरेको थियो ।

२. भ्रमणको उद्देश्य: खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना (FANSEP) को 3rd Implementation Support Mission (ISM) कार्यक्रम र प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको गण्डकी प्रदेशस्तरीय समीक्षामा सहभागी हुने ।

३. भ्रमण अवधि: २०८२/०१/०८ देखि २०८२/०१/१४ सम्म

४. भ्रमण गरिएको स्थान: धादिङ्ग, गोरखा र पोखरा कास्की ।

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना (FANSEP) को 3rd Implementation Support Mission (ISM) कार्यक्रममा सम्बन्धी आयोजनाका प्रतिनिधिहरु, विश्व बैकका प्रतिनिधिहरु, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका प्रतिनिधिहरु र FAOTA का प्रतिनिधिहरुको सहभगिता रहेको थियो ।

त्यस्तै गरी प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना समन्वय ईकाई (PCU) कास्की, गण्डकी, लुम्विनी र वागमती प्रदेश अन्तर्गतका प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन ईकाई (PIU) हरुका प्रमुख एंव प्रतिनिधि कर्मचारीहरुको सहभागिता रहेको थियो ।

५. फिल्ड अनुगमन तथा निरिक्षणबाट कार्यक्रमको विश्लेषण अवस्था

५.१ खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाको मिसन टीमबाट भएका फिल्ड अनुगमन

मिसन टीमबाट भएको फिल्ड अनुगमनको विस्तृत विवरण तलको टेवुलमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

Table 1: Food and Nutrition Security Enhancement Project II (TFC1798), 3rd Implementation Support Mission, Field Visit (April 21 - 24, 2025)

Date	Interventions Activities/ what	Where	Status / Issues raised
1st Day	Dairy FFS, on farm demonstration of oat (Varietal trial), dairy promotion program by Seti Devi Farmer Group	Galchhi 1, Majhitar, Dhading implemented by FANSEP II	Shed improvement program was under construction and FFS was running,

	Wheat seed production, wheat FFS, PBS, vegetables seed support program by Gyamirechaur Farmer Group	Galchhi 4, Dhading implemented by FANSEP II	Wheat seed field was good and that was at harvesting stage. FFS was still running.
	FFS on wheat production, matching grant program and demand based grant program by Pariwartansheel Dalit Farmer Group	Gajuri 8, Prabhang Dhading implemented by FANSEP I	Due to irrigation facility cropping pattern was changed. Spring paddy, vegetables and seasonal crops were also cultivated.
2nd Day	Home Nutrition Garden (HNG) Program, seasonal vegetables seed distribution, poultry coop construction, poultry check distribution and one-day training by Prakriti Nutrition Group.	Gachhi 2, Kiurantar Dhading implemented by FANSEP II	Group is doing regular program but there was some technical gap on HNG program and also suggested by mission team.
	Small grant program and Home Nutrition Garden (HNG) Program, by Pauwa Nutrition Group	Gajuri 5, Raigaun Dhading implemented by FANSEP I	Due to mechanization, decrease on cost of production and women drudgery.
	Collection center, matching grant, FFS (Cabbage), machinery support and crop demonstration by Bhairavi Farmer Group	Benighat Rorang 5, Baahuntar Dhading implemented by FANSEP I	Group is doing good Job in vegetables farming. They are still looking for support. They are demanding for market stall at Kalimati wholesale market.
3rd Day	On farm demonstration, cattle shed improvement, FYM management program, oat seed production, dairy promotion program by Kalleri farmer group	Shahid Lakhan 3, Kalleri Gorkha implemented by FANSEP II	They are seeking for Milk transportation Vane as well as chilling vat. There should be develop dairy business plan.
	Poultry FFS, poultry promotion program other demand based activities by Mandre Farmer group	Barpak Sulikot 2, Barpak Gorkha implemented by FANSEP I	Group members are aware about nutrition and poultry farming. They are looking for support as community hall.
	Matching grant, small irrigation, poly house support, potato production demonstration, PBS by Khimpogaun farmer group.	Barpak Sulikot 1, Khimpogaun, Barpak Gorkha implemented By FANSEP I	Kiwi farming is good and also aware about other crops farming as well as consumption. They are seeking for power tiller and hi-tech green house.

4th Day	Interaction and sharing of field experience with cluster team (among whole mission team)	At PCU Gorkha	

५.२ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, गण्डकी, लुम्बिनी र वागमतीको तेश्रो तथा नौमासिक प्रदेशस्तरीय प्रगति समीक्षा

चालु आर्थिक बर्ष २०८१।८२ को प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, गण्डकी, लुम्बिनी र वागमतीको तेश्रो तथा नौमासिक प्रदेशस्तरीय प्रगति समीक्षा कास्कीमा मिति २०८२ बैशाख १२ र १३ गते भएको थियो । उक्त समीक्षा गोष्ठीमा पहिलो दिन ९ वटा र दोश्रो दिन १५ वटा गरी तीन वटा प्रदेशको २४ वटा प्रस्तुती भएको थियो । कही PIU को बाहेक समग्रमा प्रगति सन्तोषजनक नै देखिन्थ्यो तापनि बार्षिक लक्षित प्रगति हासिल गर्न थप तीव्रता दिनुपर्ने देखिन्थ्यो ।यहाँ प्रदेशगत हालको प्रगति अवस्थालाई विश्लेषण गर्ने प्रसाग गरिएको छ ।गण्डकी प्रदेशको प्रगति (चित्र न १) विश्लेषण गर्दा तेश्रो त्रैमासिकमा भारित प्रगति ६७.६८ प्रतिशत र वित्तिय प्रगति ३२.१३ प्रतिशत रहेको पाइयो भने नौमासिक भारित प्रगति ६९.२१ प्रतिशत र वित्तिय प्रगति ३४.२१ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

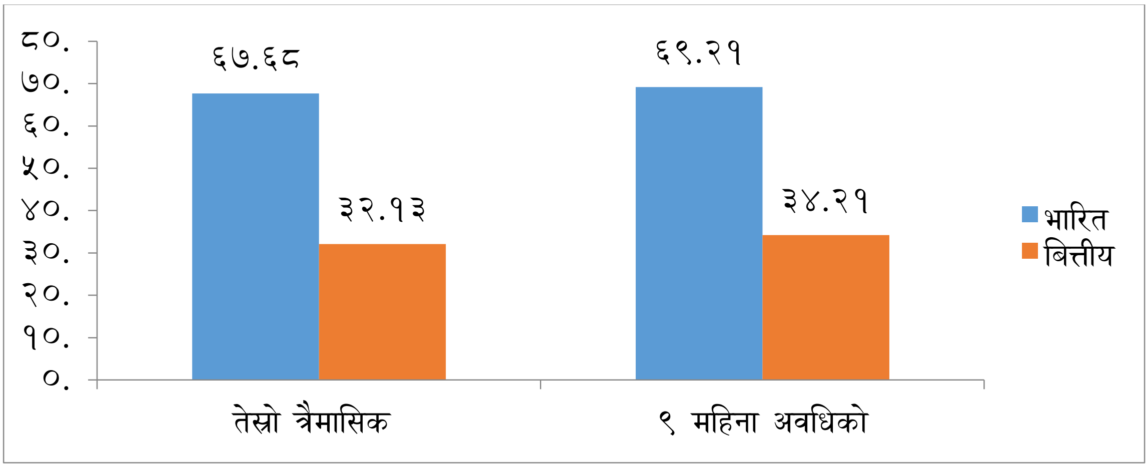

चित्र न १: गण्डकी प्रदेशको तेश्रो त्रैमासिक र नौमासिक प्रगति अवस्था

गण्डकी प्रदेशको परियोजना कार्यान्वयन ईकाइबाट उठान गरिएका परियोजना कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरू

समस्याको किसिम	कार्यान्वयनमा देखिएका मुख्य मुख्य समस्याहरू	समाधानका प्रयासहरू
नीतिगत	➢ कार्यक्रम संचालन कार्यबिधी तथा नर्मसहरु संघ,प्रदेश र स्थानिय सरकार बिच भिन्नता भएकाले कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कठिनाई	➢ तिनै तहको समन्वयमा लाभग्राही छनोट, कार्यक्रम कार्यन्वयन र अनुदान वितरणको कार्य गरिएको ।

प्राविधिक	➢ केन्द्रियस्तरबाट प्राविधिक कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धि क्रियाकलाप कम संचालन हुँदा कृषकले अपनाएका नवीनतम प्रविधि सम्बन्धि अनबिज्ञ हुनुका साथै सहि सल्लाह/सुझाव दिनबाट चुकेको ➢ उच्च घनत्वको स्याउ विरुवाको स्रोत/नर्सरी देशभित्र नहुनु ➢ नेपालको सुन्तला व्यवसायिक रुपमा कोल्डस्टोरमा भण्डारण गर्न उपयुक्त प्रविधि तथा पूर्वाधारको कमी	➢ वार्षिक कार्यक्रममा अधिकृत तथा प्राविधिकहरुलाई तालिम राखिएको- उन्नत गाईभैसी पालन, Articificial insemination ➢ विभिन्न फोरममा यस्ता विषयवस्तु उठाइएको ➢ व्यवसायिक परिमाणमा भण्डारण परिक्षण गर्न अनुसन्धान र पूर्वाधारमा समेत उपयुक्त व्यवस्था हुनुपर्ने
व्यवस्थापकीय	➢ अनुदानग्राहीबाट अनुदान पश्चात कृषि कर्ममा निरन्तरता नदिने, बेचबिखन गर्ने, अन्य प्रयोजनमा प्रयोग गर्ने ➢ सिट्रस ग्रीनिङ्ग रोग नियन्त्रणको लागि रोगी बगैंचा नष्ट गर्ने तथा बडउड प्रमाणीकरण कार्यविधिको अभाव ➢ फराकिलो कार्यक्षेत्र सवारी साधन conditionमा नरहेको पुराना प्रयोगमा रहेको ➢ जोन सुपरजोन संख्या धेरै तर जनशक्तिको कमी	➢ त्यस्ता अनुदानग्राही पहिचान गरि पटक पटक लिखित तथा मौखिक रुपमा सुझाव दिने गरेको ➢ करारका दरबन्दी पुर्ति भएता पनि स्थायी दरबन्दी पुर्ति हुन नसकेकोले पदपुर्ति हुनुपर्ने

गण्डकी प्रदेशको परियोजना कार्यान्वयन ईकाइबाट उठान गरिएका MDAC मा प्रस्तुत गर्नुपर्ने समस्याहरु समस्याहरू

MDAC मा प्रस्तुत गर्नुपर्ने समस्याहरु	समस्या समाधानको लागि प्रस्तावित सुझावहरु

✓ सिट्रस ग्रीनिङ्ग रोग नियन्त्रणको लागि रोगी बगैंचा नष्ट गर्ने तथा बडउड प्रमाणीकरण कार्यविधिको अभाव ✓ कृषि अनुदान वितरणमा तीनवटै तहका सरकारबाट फरक फरक मापदण्ड अपनाएको । ✓ परियोजनाका ४ वटा सम्भाग बीच उपयुक्त तालमेल हुन नसकेको । ✓ उच्च घनत्वको स्याउ विरुवाको स्रोत/नर्सरी देशभित्र नहुनु	✓ मस्यौदा कार्यविधि यथाशीघ्र स्वीकृत हुनुपर्ने । ✓ एकरुपता कायम गर्न तथा तीनवटै तहका सरकारबाट सञ्चालन गरिने कार्यक्रमको स्तर एकीन गरी सोही बमोजिम हुने व्यवस्था संघीय मन्त्रालयले मिलाउने । ✓ परियोजनाका ४ वटै सम्भाग परियोजना कार्यान्वयन एकाईबाट नै सञ्चालन हुनुपर्ने (एकद्वार प्रणाली लागु हुनुपर्ने) ✓ देशभित्रनै उच्च घनत्वको स्याउ विरुवा उत्पादन स्रोतकेन्द्र स्थापनामा आवश्यक अध्ययन तथा सहजिकरण गरिनुपर्ने, विउँविजन नियमावली संशोधन, उच्च घनत्व स्याउको जात दर्ता लगायतका कानुनी प्रकृयाहरु पुरा गरि उच्च घनत्व स्याउको आयातको प्रवन्ध मिलाउन कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले आवश्यक सहजिकरण गर्नुपर्ने।

वागमती प्रदेशको प्रगति (चित्र न २) विश्लेषण गर्दा तेश्रो त्रैमासिकमा भारित प्रगति ६६.७७ प्रतिशत र वित्तिय प्रगति ३९.०३ प्रतिशत रहेको पाइयो भने नौमासिक भारित प्रगति ६२.६७ प्रतिशत र वित्तिय प्रगति ४०.२० प्रतिशत रहेको पाइयो ।

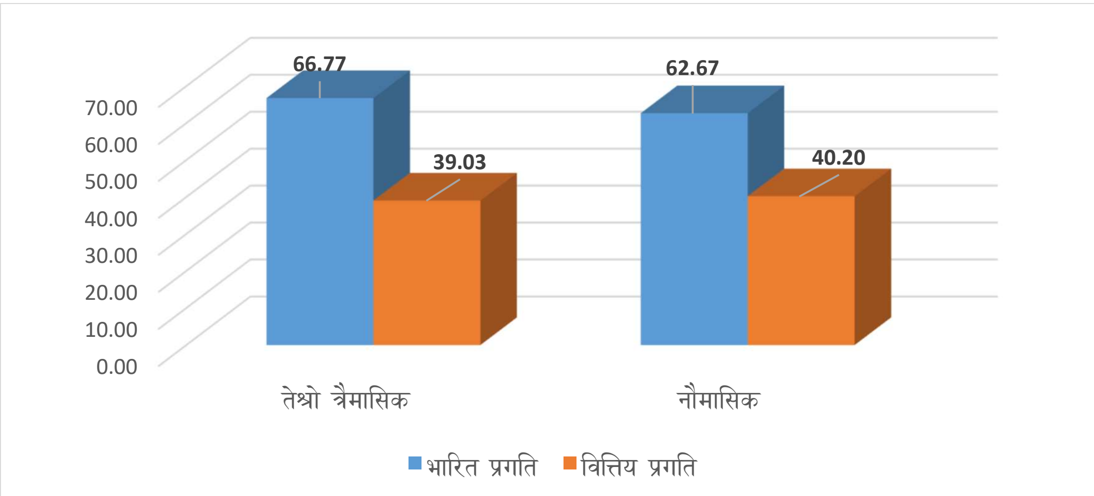

चित्र न २: वागमती प्रदेशको तेश्रो त्रैमासिक र नौमासिक प्रगति अवस्था

वागमती प्रदेशको परियोजना कार्यान्वयन ईकाइबाट उठान गरिएका परियोजना कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरू

प.का.ए.	समस्याको किसिम	कार्यान्वयनमा देखिएका मुख्य मुख्य समस्याहरू	समाधानका प्रयासहरू वा गरिनु पर्ने पहल
चितवन	नीतिगत	• व्यवसायिक खेती गर्नको लागि जमिनको अभाव । • भारीय उपजसंग नेपाली उत्पादनले प्रतिस्प्रर्धा गर्न नसकेको ।	• खाली जमिनको लागि स्थनीय तहसंग समन्वय गरिएको । • मन्त्रालय र परियोजना व्यवस्थान एकाइमा भारतीय उपजको भन्सार बृध्दि गर्न नीतिगत पहलको लागि जानकारी गराइएको।
धादिङ	नीतिगत	• कृषि अनुदान वितरण गर्न सार्वजनिक खरिद एन तथा नियमावलीमा प्रष्ट व्यवस्था नभएकोले काम गर्न कठिनाइ ।	• अनुदान वितरणको लागि छुट्टै निर्देशिका बनाउन आवश्यक भएको र सो कुरा पटक पटक समिक्षा गोष्ठीमा राखेको ।
	प्राविधिक	• अफिसर Level को प्राविधिक दरवन्दी रिक्त हुँदा सेवा प्रवाहमा समस्या ।	• परियोजनामा जानकारी गराएको ।
सिन्धुली	नीतिगत	• बिरुवाको मूल्य सम्बन्धी अन्योलताः रु. ४५ मा बिरुवा आउदैन् १२५ को दररेट संशोधन भएको ।	• रु.१२५ को दररेट पुनस्थापना को पहल । • पालिकाहरुसंगको समन्वयमा गरिएको ।
	प्राविधिक	• सिट्रस ग्रिनिङ रोग Greening Positive अधिकांश बगैचा ग्रसीत छ। • Citrus mite and fruit sucking moth infestation.	• छुट्टै Supporting program वा जनशक्ति आवश्यक छ ।
	व्यवस्थापकीय	• सुपर जोन संचालन समन्वय समिति गठन विविध interest group • FFS संचालन गर्न तालिम प्राप्त कृषि प्राविधिक नभएको ।	• PIM संशोधन गरि निर्वाचित जन प्रतिनिधिलाइ जिम्मेवारी दिन सकिन्छ की। • तालिम प्राप्त नभए पनि चलाईएको ।
	समस्याको किसिम	**कार्यान्वयनमा देखिएका मुख्य मुख्य समस्याहरू**	**समाधानका प्रयासहरू वा गरिनु पर्ने पहल**
भक्तपुर	**प्राविधिक**	गोलभेडामा मुन्टा ओइलाएर बोट मर्ने, डडुवा र टुटाको आक्रामण	गोलभेडाको मुन्टा ओइलाउने रोगको लागि cupper + validamycin मिसाएर, डडुवाको लागि Neo super+

			Dimethomorph/infinito र टुटाको लागि Largo विषादि प्रयोग गरिएको।
	व्यवस्थापकीय	असोज १०-१२ गतेको वाढीले ३००० रोपनी भन्दा वढी जमिन कटान, डुवान र पुरान भएको साथै ५०० भन्दा बढी पशुपालनको मृत्युले करोडौ सम्पति नोक्सानी तथा केही कृषक विस्तापित	कार्यालयमा भएको Limited स्रोतबाट धेरै कृषकलाई समेट्ने गरी प्रभावित क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखि कार्यक्रम छनोट गरिएको।
नुवाकोट	प्राविधिक	चैते धानको पहाडी भूभागलाइ सुहाउने उन्नत जातको अभाव ।	• बेंसीहरूमा चैते ५ जातको धान शुरुवात गरिएको ।
	व्यवस्थपकीय	गाडी राम्रो अवस्थामा नभएकोले फिल्डमा कार्य संचालन गर्न बाधा परेको । रसुवा जिल्ला विकट भएकोले नुवाकोटबाट कार्य संचालन गर्न कठिनाइ ।	• मोटर साइकलको प्रयोग ।

वागमती प्रदेशको परियोजना कार्यान्वयन ईकाइबाट उठान गरिएका MDAC मा प्रस्तुत गर्नुपर्ने समस्याहरु समस्याहरू

प.का.ए	MDAC मा प्रस्तुत गर्नु पर्ने समस्याहरु	समस्या समाधानको लागि प्रस्तावित सुझावहरु
सिन्धुली	ग्रिनिङ्ग रोगको प्रकोप	रोग नियन्त्रणको लागि विशेषज्ञता सहितको छुट्टै (Project) इकाई आवश्यक रहेको।
	सुंढे पुतलीको प्रकोप	उक्त किरा नियन्त्रणको लागि बिस्तृत अनुसन्धान आवश्यक रहेको।

लुम्बिनी प्रदेशको प्रगति (चित्र न ३) विश्लेषण गर्दा तेश्रो त्रैमासिकमा भारित प्रगति ६७.२५ प्रतिशत र वित्तिय प्रगति ३०.१७ प्रतिशत रहेको पाइयो भने नौमासिक भारित प्रगति ६६.२१ प्रतिशत र वित्तिय प्रगति ३३.३५ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

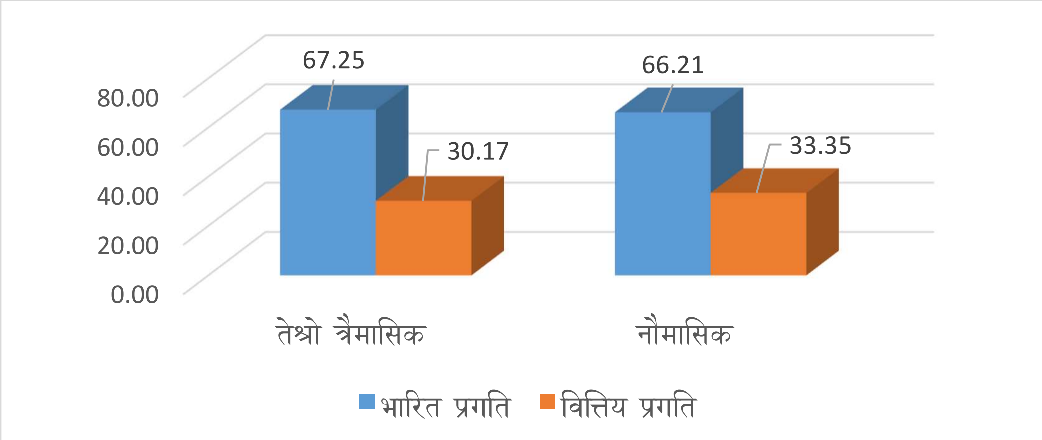

चित्र न ३: लुम्बिनी प्रदेशको तेश्रो त्रैमासिक र नौमासिक प्रगति अवस्था

लुम्बिनी प्रदेशको परियोजना कार्यान्वयन ईकाइबाट उठान गरिएका परियोजना कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरू

समस्याको किसिम	कार्यान्वयनमा देखिएका मुख्य मुख्य समस्याहरू	समाधानका प्रयासहरू	प का ए
प्राविधिक	•तोरी बालीको पछौटे जात नभएको •बसन्ते सिजनमा लगाउने छीटो पाक्ने स्वदेशी हाईब्रिड जातको बीकास नभएको •बिदेशी हाईब्रिड वीउमा परनिर्भरता बढ्दो	•स्थानिय स्तरमा भएको बीउलाई प्रवर्धन गरीएको •बिदेशी जातको प्रयोग •स्वदेशी हाईब्रिड मकैको उत्पादन प्रदर्शन	दाङ/बाँके
	चक्लाबन्दी कार्यक्रम सन्चालनको क्षेत्रफल पहाडी क्षेत्रका लागि धेरै भएको	सरोकारवालहरुसंग समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन गरिएको	गुल्मी
	नयाँ प्रविधिको बारेमा प्राविधिकहरुलाई शिप विकास तालिमको कमि (Updated Training)	प्राविधिकहरुलाई शिप विकास तथा तालिमको व्यवस्थाको लागि विभिन्न तालिम प्रदान गर्ने निकाय सँग समन्वय गरिएको।	सबै
	यान्त्रिकीकरण प्रवर्द्धनका लागि गुणस्तरिय कृषि यन्त्र तथा उपकरणमा अनुदान प्रवाह सम्बन्धमा ।	लाभग्राही संस्थाबाट माग भए अनुसारको गुणस्तरिय कृषि यन्त्र तथा उपकरणमा अनुदान प्रवाहको लागि कार्यालयले प्राविधिक स्पेसिफिकेसन बनाई सो बमोजिम सम्बन्धित लाभग्राही संस्थाबाट खरिद भएका यन्त्र उपकरणहरुमा अनुदान प्रवाह गर्ने गरेको।	
व्यवस्थापकिय	सम्बन्धित विषयको विज्ञ तथा प्राविधिक जनशक्ती अभाव तथा क्षमता विकासको अभावमा कार्यसम्पादनमा समस्या परिरहेको।	विषयगत विज्ञ भएका अन्य संस्था सँग सहकार्य गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरिएको।	सबै

समस्याको किसिम	कार्यान्वयनमा देखिएका मुख्य मुख्य समस्याहरू	समाधानका प्रयासहरू
नीतिगत	परियोजना कार्यान्वयन म्यानुअलमा माछापोखरी निर्माणमा स्पष्ट अनुदान सिमा उल्लेख नभएकोले पशुसेवा विभागवाट स्वीकृत कार्यविधि बमोजिम प्रति हे ३ लाखको दरले अनुदान दिने गरेको जो कुल लागतको ३० देखी ३५ प्रतिशत मात्र हुने तर प्रदेश मार्फत प्रति हे ५ लाख अनुदान प्रदान गरिएकोले क्षेत्र विस्तारमा आवेदन प्राप्त नहुने समस्या रहेको।	परियोजना कार्यान्वयन म्यानुअल संशोधनमा व्यवस्था गर्न अनुरोध गरिएको।
	➢ केरा खेती लगायतका वालीहरुमा रसायनिक मलको सहज आपुर्ति हुन नसक्नु ➢ कृषि बीमा सम्बन्धमा कृषकहरुलाई आकर्षित गर्न कठीन र वीमा प्रकृया सरलीकरण नहुँदा कृषकलाई समस्या	➢ मुख्य बालीको सिजन बाहिर स्टकमा रहेको मल माग गरी समाधान गर्ने प्रयास गरिएको ➢ वीमा कम्पनी सम्वन्धित स्थानीय तह तथा सरोकारवालाहरुसंग पटक पटक अन्तरक्रिया
	विभिन्न परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरुले संचालन गर्ने एकै प्रकृतिका कार्यक्रममा पनि अनुदानमा एकरुपता नभएको (उदाहरण साना सिँचाई कार्यक्रममा अधिकतम ७५%अनुदान, 85% अनुदान, ५०% अनुदान)	सबै परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरुले अनुदानको सीमामा समन्वय गरी एकरुपता कायम गर्नुपर्ने।
	यान्त्रिकीकरण प्रवर्द्धनका लागि गुणस्तरिय कृषि यन्त्र तथा उपकरणमा अनुदान प्रवाह सम्बन्धमा ।	लाभग्राही संस्थावाट माग भए अनुसारको गुणस्तरिय कृषि यन्त्र तथा उपकरणमा अनुदान प्रवाहको लागि कार्यालयले प्राविधिक स्पेसिफिकेसन बनाई सो बमोजिम सम्वन्धित लाभग्राही संस्थावाट खरिद भएका यन्त्र उपकरणहरुमा अनुदान प्रवाह गर्ने गरेको।

लुम्बिनी प्रदेशको परियोजना कार्यान्वयन ईकाइबाट उठान गरिएका MDAC मा प्रस्तुत गर्नुपर्ने समस्याहरु समस्याहरू

MDAC मा पेश गर्नुपर्ने समस्या कारण	समस्या समाधानका लागि सुझाव
धान सुपरजोन क्षेत्रमा चिनी उद्योग स्थापनाका लागि स्वीकृती प्राप्त गरी स्थापना हुने क्रममा रहेको र व्यवसायिक उखु खेती विस्तार हुन थालेकोले भविष्यमा धान वाली उत्पादनलाई ठुलो प्रभाव पार्ने। (प. का. ए. वर्दिया)	सम्बन्धित मन्त्रालयहरुसंग समन्वय गरी धान उत्पादन क्षेत्र नै जोखिममा पर्ने गरी उद्योग स्थापनाको लागि गरिएको निर्णय पुनर्विचार गर्न अनुरोध गर्नुपर्ने।
मत्स्य उद्यमीहरुले पोखरीमा सिँचाईको लागि प्रयोग गर्नु हुने विद्युतीय मिटरमा छुट नदिई उद्योगी सरह व्यवहार हुदैं आएको हुदाँ गर्मीयाममा पोखरीमा सिँचाई खर्च वढ्दा लागत न्यनिकरण गर्दै उत्पादकत्व बढाउने सम्भावना हुदाँहुदै वढाउन नसकिएको। (प. का. ए. रुपन्देही)	विद्युतीय मिटरमा छुट प्रदान गरी मत्स्य उद्यमीहरुलाई प्रोत्साहन गर्न अन्तरमन्त्रालय समन्वय गरी नीतिगत निर्णयको लागि मन्त्रालयले यथाशक्य छिटो पहलकदमी गर्नुपर्ने।
कष्टम हायरिङ्ग सेन्टर मुल्याङ्कन, भाडादर कायम, अनुगमन तथा पुराना नचल्ने तथा हालको समयमा उचित नहुने मेशिनहरुको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु । (प. का. ए. दाङ्ग)	कष्टम हायरिङ्ग सेन्टर संचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी निर्देशिका तथा कार्यविधि बनाएर प्रभावकारी सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको लागि सहजिकरण गर्नुपर्ने।
चक्लावन्दी कार्यक्रममा जग्गाको स्वामित्व सम्बन्धमा कानूनी जटिलता रहेको (प. का. ए. गुल्मी)	• चक्लावन्दी पश्चात सहभागी कृषकहरुको जग्गाको स्वामित्व सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था नभएकोले सो सम्बन्धमा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गर्नु पर्ने वा भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालयसँग समन्वय गरी Land Pooling विधिबाट गह्रा सुधार गरेर मात्र चक्लावन्दी मार्फत उत्पादनका कार्यको लागि आवश्यक कानुनी जटिलताको समाधान गर्नु पर्ने।
कृषकहरुको बर्गीकरण बिना विभिन्न क्षेत्रमा तीनै तहका सरकारबाट फरक फरक अनुदान दर कायम गरी अनुदान प्रवाह गर्दा अनुदानको दुरुपयोगको सम्भावना बढेको र सरकारी अनुदानको दुरुपयोग भएमा कुनै पनि प्रकारको दण्ड सजायको कानूनी व्यवस्था नै रहेको। (सबै प.का.ए.)	•कृषकहरुको वर्गीकरणको कार्य गरी कृषक परिचय पत्र जारी गरेर सो को आधारमा कुन कुन वर्गका कृषकहरुलाई कुन कुन तहबाट अनुदान प्रवाह हुने हो सो स्पष्ट रुपमा किटान हुने कानूनी व्यवस्थाका साथ अनुदान प्रवाह हुनु पर्ने।

६. अनुगमनबाट दिइएको सुझावहरु

१. खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाको सन्दर्भमा अनुगमनलाई तीब्रता, प्राविधिक पृष्ठपोषणलाई बढाउनु पर्ने र वित्तिय प्रगति निकै कम भएकोले कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउन र लक्षित प्रगति हासिल गर्न कार्ययोजना सहित फिल्ड स्तरका कर्मचारीहरुलाई प्रभावकारी ढंगले परिचालन गराउनु पर्ने ।

२. आयोजनाबाट विगतमा संचालित कार्यक्रम तथा समुहहरुलाई स्थानीय तह र कृषि ज्ञान केन्द्रहरुसँग linkage गराई समन्वय प्रभावकारी हुनुपर्ने ।

४. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन ईकाई (PIU) हरुको थप वित्तिय प्रगति हासिल गर्न कार्यक्रम सन्चालनमा तीब्रता दिनुपर्ने ।

५. परियोजना कार्यान्वयन ईकाई (PIU) हरुबाट उठान गरिएका प्राविधिक एंव नीति समस्याहरुको मन्त्रालय स्तरमा छलफल गरी समस्याहरुको तत्काल समाधान गरिनु पर्ने ।

७. अनुगमन टोलीको निष्कर्ष

कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयनको पक्षमा कमजोर प्रगति भएकाले कार्यक्रम प्रभावकारीताको लागि कार्यान्वयनको पाटोमा बढी जोड दिनुपर्ने देखिन्छ भने कार्यक्रमको अनुगमन पनि प्रभावकारी हुनु जरुरी देखिन्छ । आर्थिक बर्षको तेश्रो त्रैमासिक अवधि व्यतित भई सकेको परिप्रेक्ष्यमा दुवै निकायहरुको वित्तिय प्रगति अपेक्षकृत नभएकोले बढी भन्दा बढी प्रगति हासिल गर्न कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्ययोजना सहित तीब्रता दिनुपर्ने अति आवश्यक देखिन्छ । अन्यथा अपेक्षित प्रतिफल हासिल गर्न सकिने अवस्था देखिदैन ।

प्रतिवेदक : लालकुमार श्रेष्ठ, वरिष्ठ कृषि अर्थविज्ञ कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

३. ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजनाको त्रैमासिक समीक्षा सम्बन्धी प्रतिवेदन

भ्रमण आदेश नः २८९

भ्रमण अवधि : २०८१/०७/०७ देखि २०८१/०७/०९ गतेसम्म

भ्रमणको उद्देश्यः ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजनाको त्रैमासिक समीक्षा गोष्ठी र उप-आयोजना संचालन व्यवस्थापन गोष्ठीमा सहभागि ।

सम्पादित मुख्य मुख्य कामहरुः

- आयोजना निर्देशकको कार्यालय हरिहरभवन, आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, धनकुटा, बर्दिबास, बुटवल र डँडेल्धुराको आ.व. २०८१/८२ को पहिलो त्रैमासिक अवधिको प्रगति विवरण प्रस्तुत भएको ।
- पहिलो त्रैमासिक अवधिको भारित प्रगति सबैभन्दा कम ३५.५१ देखी बढी ९५.२९ सम्म र एकमुष्ठ ५५.२९ प्रतिशत रहेको ।
- पहिलो त्रैमासिक अवधिको वित्तिय प्रगति एकमुष्ठमा ३४.४ प्रतिशत रहेको ।
- उत्पादनशील साझेदारीमार्फत वजार आवद्धता सुनिश्चितता:-
  - यस अवधीमा आयोजनाको कूल लक्ष्य ३०० मध्ये ३ वटा उप आयोजना संचालनका लागि रु ९९,६३,६२०।०० रकम आयोजनाबाट स्टार्ट अप अनुदान प्रदान सम्बन्धी सम्झौता सम्पन्न भएको
  - सम्झौता भएका २९८ वटा उप आयोजनाहरुमध्ये २२६ वटा संचालनमा आएका र तीमध्ये २१ वटा उप आयोजनाहरुले प्रथम कोशेढुङ्गा अन्तर्गतका सबै क्रियाकलापहरु सम्पन्न गरी किस्ता रकम माग गरेकोमा १५ वटा उप आयोजनाहरुको स्थलगत प्रमाणीकरण समेत सम्पन्न गरी रु १६२,७७,२६६।०० भुक्तानी गरिएको ।

- सम्झौता भएका उप आयोजनाहरुमा जम्मा ८७३८ जना कृषक आवद्ध भएका जसमा महिला ४२२८ (४८.३९%) रहेका ।
- कृषक समूह १८७, सहकारी ११० र उत्पादक संघ १ गरी २९८ वटा उत्पादक संस्थाहरु लाभान्वित रहेका

- पालिकास्तरीय कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र निर्माण:-
  - गत आबमा निर्माण सम्पन्न भएका १३ वटा पालिकास्तरीय कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रहरु तत् तत् पालिकाहरुलाई संचालन तथा सदुपयोगको प्रतिबद्धता सहित हस्तान्तरण गरिएको
  - यस सम्भाग अन्तर्गत सेवा केन्द्रहरु निर्माणका लागि सम्बन्धित पक्षलाई रु. ३२ करोड ५ लाख ४९ हजार भुक्तानी प्रदान गरिएको
  - थप २५ वटा सेवा केन्द्रहरु निर्माण सम्पन्न भै हस्तान्तरणको प्रक्रियामा रहेको
  - बाँकी ३५ वटा सेवा केन्द्रहरु समयमा नै सम्पन्न गर्नका लागि अनुगमन कार्यलाई तिव्रता प्रदान गरिएको

सिकाइ तथा उपलब्धीः

- पालिकास्तरीय कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्रहरु तत् तत् पालिकाहरुलाई संचालन तथा सदुपयोगको प्रतिबद्धताले सहित हस्तान्तरण भएकाले स्थानीयस्तरमा कृषि तथा पशुपन्छी सेवामा सहज र सुलभ हुने ।
- कृषक समूह १८७, सहकारी ११० र उत्पादक संघ १ गरी २९८ वटा उत्पादक संस्थाहरु उत्पादनशील साझेदारीमार्फत वजारसँग आवद्ध हुने ।
- प्रस्ताव लेखन तथा छनौट देखि कार्यान्वयन तहसम्म पालिकासँग समन्वय र समझदारी कायम भएको ।

साराँश तथा सुझावहरुः

- कृषकहरुलाई निर्माण भएका पूर्वाधारहरुको दिगो उपयोगका लागि नियमित र निरन्तर परियोजनाबाट तालिम र सुझावहरु दिई राखुपर्ने ।
- छनौट भई सम्झौता भएका उप-आयोजनाहरु लाभग्राहिहरुले विविध कारण देखाई सम्झौता रद्द गर्ने दर न्युनिकरण गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने ।
- सम्पन्न भएका उप-आयोजनाहरुको भुक्तानी ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजनाको समयावधी समाप्ति समय भन्दा ढिलो हुननहुने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।

प्रतिवेदक : गंगा बहादुर थापा मगर, पशु विकास अधिकृत, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

३. ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजनाको आर्थिक कोरिडोर कार्यालय धनकुटाको कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन

भ्रमण आदेश नः ४७५

भ्रमण अवधि : २०८१/०८/२३ देखि २०८१/०८/२७ गतेसम्म

भ्रमणको उद्देश्यः ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना अन्तर्गत आर्थिक कोरिडोर कार्यालय धनकुटाको कार्यक्रम अनुगमन ।

सम्पादित मुख्य मुख्य कामहरुः

- आर्थिक कोरिडोर कार्यालय धनकुटाको प्रथम त्रैमासिक विनियोजि बजेट २२१८.८० (रु.हजारमा) भएको ।
- पहिलो त्रैमासिक अवधिको भारित प्रगति ७०.२३ प्रतिशत रहेको ।
- पहिलो त्रैमासिक अवधिको वित्तिय प्रगति ५५.९५ प्रतिशत रहेको ।
- स्टार्ट अप अनुदानका लागि आयोजनाको दुवै कलमा ४७३ वटा संयुक्त प्रोफाइलहरु प्राप्त भई मूल्याङ्कन पश्चात व्यावसायिक योजना उप आयोजना तयारी भै उप आयोजना संचालनका लागि ६६ वटा सम्झौता सम्पन्न भएको ।
- पालिकास्तरिय निर्माण भएका कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र १० वटा हस्तान्तरणका क्रममा रहेको ।
- आयोजनाको एमआईएसमा डाटा ईन्ट्रीको अवस्था:
    - उत्पादनशील साझेदारी कार्यक्रम: स्टार्ट अप अनुदानका लागि छनौटका चरणहरु (दुवै कल)
        - प्राप्त भएका संयुक्त प्रोफाईल- ४७३
        - मूल्यांकन गरिएका संयुक्त प्रोफाईल -१०१
        - प्राप्त भएका व्यावसायिक योजना/उपआयोजना प्रस्ताव - ७०
        - मूल्यांकन गरिएका व्यावसायिक योजना/उपआयोजना प्रस्ताव -६६
        - संझौता सम्पन्न गरिएका उपआयोजना - ६३
    - उद्यमशील वातावरणका लागि क्षमता विकास अन्तर्गत संचालन गरिएको तालीम -२५
    - पालिकास्तरीय कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र -१०
    - उप-आयोजना कार्यान्वयन,परिचालन तथा ब्यबस्थापन सम्बन्धी अन्तक्रृया कार्यक्रम- ५
    - सार्वजनिक सुनुवाई तथा कार्यक्रम सार्वजनिकीकरण-१
  - LCC बैठक व्यवस्थापन

प्रमुख उपलब्धीः

- पहिलो र दोश्रो आह्वानबाट प्राप्त सम्पुर्ण संयुक्त प्रोफाइलहरुको मूल्याङ्कन, व्यवसायिक योजना तयारी तथा मूल्याङक गरी उप-आयोजना सम्झौता सम्पन्न भइ कार्यान्वयनको चरणमा रहेको, ६ उत्पादक संस्थाको भुक्तानी समेत भइ सकेको
- तोकिएका तालिमहरु सम्पन्न भइ लक्षित स्थानीय तह तथा प्रादेशिक निकायका कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि भएको
- पहिलो आशय पत्र माग भए अनुसार १० स्थानीय तहमा MALSC निर्माण कार्य सम्पन्न भइ हस्तान्तरणको क्रममा रहेको ।

- दोश्रो आशय पत्र माग भए अनुसार ६ स्थानीय तहमा MALSC निर्माण कार्य द्रुत गतिमा अगाडि बढेको ।
- आयोजनाले तोकेका सञ्चालन गर्न सकिने सम्पुर्ण लक्षित कार्यक्रमहरु सम्पन्न भइ आयोजना कार्यन्वयनमा प्रभावकारिता महशुस भएको ।

साराँश तथा सुझावहरुः

- कृषकहरुलाई निर्माण भएका पूर्वाधारहरुको दिगो उपयोगका लागि नियमित र निरन्तर परियोजनाबाट तालिम र सुझावहरु दिई राख्नुपर्ने ।
- छनौट भई सम्झौता भएका उप-आयोजनाहरु लाभग्राहिहरुले विविध कारण देखाई सम्झौता रद्द गर्ने दर न्युनिकरण गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने ।
- सम्पन्न भएका उप-आयोजनाहरुको भुक्तानी ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजनाको समयावधी समाप्ति समय भन्दा ढिलो हुननहुने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।

प्रतिवेदक : गंगा बहादुर थापा मगर, पशु विकास अधिकृत, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

कृषि तथा पशुपन्छी सेवा केन्द्र भवन पाखिबास न.पा. धनकुटा

४. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ मन्थली रामेछापको कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन भएको कार्यक्रम/आयोजनाको विवरणः प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाइ मन्थली रामेछाप

२. मन्त्रालय/निकायको नामः कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, सिंहदरबार

३. अनुगमन गरेको कार्यक्रम/ आयोजनाको नामः प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाई ।

४. कार्यक्रम/ आयोजना स्थलको ठेगानाः मन्थली, रामेछाप

५. आ.व. २०८०/८१ मा विनियोजित बजेट (रु.लाखमा) ८ करोड २२

६. कार्यक्रम/ आयोजनाको प्रगति (%) ९३

वित्तिय प्रगति प्रतिशतः ९२.४९

भारित प्रगति प्रतिशतः ९४.१२

७. कार्यक्रम / आयोजनाको अनुगमन भएको मितिः २०८१/०८/०८ देखि २०८१/०८/११ सम्म

८. अनुगमनमा संलग्न पदाधिकारी संख्याः १

९ . अनुगमनका क्रममा देखिएका प्रमुख विवरणः

अनुगमन तथा निरिक्षण गर्ने क्रममा जुनार,बाख्रा र आलु खेती गर्ने अगुवा कृषकहरुबाट तपसिल अनुसारका सुझावहरु प्राप्त भयो ।

१ कृषकहरुको माग र आवश्यकताको आधारमा कार्यक्रमहरु स्वीकृत नभएको हुदाँ मागको आधारमा हुनुपर्ने ।

२ बाख्रा नश्ल सुधार कार्यक्रमका लागि बजेट कम भएको हुदाँ बजेट थप गरिनुपर्ने ।

३ सुन्तलाजात फलफूलको कलमी बिरुवाको मूल्य ४५(कृषि डायरी २०८१ अनुसार) रुपैंया मात्रका दरले सिफारिस भएको र यो मूल्यमा बिरुवा उत्पादन गर्न कठिन हुने हुदा प्रति बोट बिरुवाको मूल्य बढाउनुपर्ने ।

४ सुन्तलाजात फलफूलको बीमा कार्यका लागि जोड दिनुपर्ने (पि.सि.आर.रिपोर्ट अनिवार्य नगराउनुपर्ने)

५ सम्बन्धित क्षेत्रमा काम गर्ने प्राविधिकको क्षमता वृद्धि तालिम उपलब्ध गराइ मूल्याङ्कनमा जोड दिनुपर्ने

६ जुनार र आलुको बजारीकरणका लागि स्थायी संरचना निर्माणमा जोड दिनुपर्ने ।

९. अनुगमन प्रतिवेदनमा संलग्न प्रमुख सुझावहरुः यो जिल्लामा किबि खेती राम्रोसंग फस्टाईरहेको हुंदा किबि जोन वा सुपरजोनको रूपमा बिकास गरी किबि को राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय बजारको सम्भाव्यताको लागि पहल गर्नुपर्ने।

१०. प्राप्त सुझावको कार्यान्वयनको अवस्थाः आगामी PMAMP को निर्देशक समितिमा पेश गर्न अनुरोध गरिएको।

११. कैफियतः यो जिल्लामा किबि खेती राम्रोसंग फस्टाईरहेको हुंदा किबि जोन वा सुपरजोनको रूपमा बिकास गरी किबिको राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय बजारको सम्भाब्यताको लागि पहल गर्नको लागि नीजि क्षेत्रबाट उत्पादित किबि फार्मको अबलोकन गरिएको।

१२. भ्रमणसंग सम्बन्धित तस्बीरहरुः

५. स्थानीय तहमा सशर्त गएको कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन

प्रतिवेदक: प्रमोद कोइराला वरिष्ठ खाद्य अनुसन्धान अधिकृत, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रबिधि महाशाखा

१. पृष्ठभूमिः खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रबिधि महाशाखाको नियमित बार्षिक कार्यक्रम अन्तरगत खाद्य सुरक्षा अवस्था अनुगमनका लागि बुढीगंगा गाउपालिका कार्यालय, मोरंगबाट भए गरेका कार्यको अनुगमन गरिएको |

२. भ्रमणको उद्देश्यः कार्यक्रम अनुगमन

३. भ्रमण अवधि : २०८१/८/१८ देखि २०८१/८/२१ सम्म) ४ दिन(

४. भ्रमण गरिएको स्थान : बुढीगंगा गाउपालिका, मोरंग

५. भ्रमण टोलीका सदस्यहरु : प्रमोद कोइराला

पृष्ठभूमि :

बुढीगंगा गाउँपालिका मोरङ जिल्लाको दक्षिण पश्चिममा रहेको तीब्रतर आर्थिक सामाजिक विकासमा लागेको एक गाउँपालिका हो । पश्चिमबाट बग्ने बुढी खोलालाई यसको पवित्र नाम "बुढीगंगा" नामबाट यो गाउँपालिकालाई स्थानीय तहको पुनरसंचनाका बखत कायम गरिएको हो ।साविकमा रहेका टंकीसिनवारी, हात्तिमुढा, सिसवनी बडहरा र डंग्राहा गरी कुल ४ वटा गाउँ विकास समितिहरूलाई एकीकृत गरी बुढीगंगा गाउँपालिका स्थापित भएको हो । २६ डिग्री ४५ मिनेट उत्तरी अक्षांस र ८७ डिग्री २७ पूर्वी देशान्तरमा फैलिएर रहेको यो गाउँपालिका कुल ५६.४१ बर्ग किलो मिटरमा फैलिएको छ ।

यो गाउँपालिकाको पूर्वमा ग्रामथान गाउँपालिका, पश्चिममा सुनसरी जिल्ला र उत्तरमा सुन्दरहरैंचा नगरपालिका तथा दक्षिणमा विराटनगर महानगरपालिकासंग जोडिएको छ । सामुद्रिक सतहबाट मात्र ८७ मिटरको उचाईमा रहेको यस गाउँपालिकाको अधिकांस भूगोल समतल भूभागमा पर्दछ ।

आन्तरिक प्रशासनिक कार्य र सेवा प्रवाहलाई सुगम र सहज बनाउन यस गाउँपालिकालाई ७ वटा वडामा बिभाजन गरिएको छ ।बुढीगंगा गाउँपालिका साबिकका ४ गा.वि.स. हरु मिलेर बनेको छ । जस अन्तर्गत साविक टीकिसिनवारी गा.वि.स.मा १,२,३ वडाहरु रहेको छ, साबिक टंकिसिनवारी गा.वि.स.को नाम टंकि चौकमा रहेको काठवाट वनेको टुङघरको नाम अपभ्रंस भएर टंकिसिनवारी गा.वि.स. रहन गयो । त्यसैगरि साबिस हात्तिमुडा गा.वि.स. वाट हालको ४ र ५ नं. वडा वनेको छ, साबिक हत्तिमुडा गा.वि.स. अन्तर्गत हालको हात्तिमुडा चौकमा विराईते नाम गरेकी एकल महिलाले धेरै हात्तिहरु पालेकी थिईन उनी बृद्ध भएपछि हत्तिलाई समाल्न सकिनन् र हात्तिहरुले जथाभावि गाउँलेको बालिनाली खान थाले त्यसपछि गाउँलेहरुले जन्जिरले रुखको मुडाहरुमा हात्तिहरु बाधेर राख्न थाले र हात्तिहरुलाई मुडामा बाधेको हुनाले हात्तिमुडा नाम रहन गयो । साबिक शिसवनी बडहरा गा.वि.स. अन्तर्गत हालको ६ नं. वडामा रहेको शिसबनि र बडहरा गाउँमा पहिला धेरै सिस्नु रहेको र सिस्नु वडारेर बस्ती बसेको हुनाले यो ठाउँको नाम शिसबनि बडहरा रहन गयो । साविक डंग्राहा गा.वि.स. हालको ७ नं. वडा रहेको डंग्राहा खोलाको नाम डंग्रराहा रहन गयो ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकाको जनसंख्या ५१,४९७ देखिन्छ । विगत जनगणना भन्दा जनसंख्या २२.६९ प्रतिशतले बृद्धि भएको छ ।

गाउपलिकामा कार्यरत कृषि शाखा संयोजक नरहरी निरौलावाट उपलब्ध विवरण अनुसार गाउपलिकावाट संचालित **कृषिसंग सम्बन्धित मुख्य मुख्य कार्यक्रमहरु (अनुगमन गरिएको कार्यक्रमको प्रगति अवस्था)**

- वाली विकास कार्यक्रम अन्तरगत
- ५० % अनुदानमा धान, गहु, मकै, स्प्रे ड्रायर वितरण
- च्याउ, कम्पोजीट मिनिकीट वितरण
- ५० % अनुदानमा तरकारी खेतीमा मल्चिंग प्रबिधि
- ५० % अनुदानमा फलफुलको विरुवा वितरण
- ५० % अनुदानमा पावर तिलार, धान काट्ने मेसिन, रिपर वितरण
- व्यवसायिक कृषकलाई प्रांगारिक मल वितरण
- कृषक पाठशाला संचालन
- माटो परिक्षण र सुधार कार्यक्रम
- साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत सुधार सहकारी खेती साना सिचाई तथा मल बिउ ढुवानी कार्यक्रम

- खाद्य दिवस मनाउने कार्यक्रम

कार्यक्रम संचालनमा रहेका समस्या

- कृषि तथ्यांक नभएको
- रासायनिक मलको कालो वाजारी भैरहेको
- प्राबिधिक कर्मचारी आपुग रहेको
- किशान सुचिकरणमा वजेट कम रहेको
- पालिकाले ५० % अनुदानमा बिउ दिदा किसानले बिउ राख्न छोडेको
- कार्यक्रम तर्जुमा, कार्वान्ववन, अनुगमनका लागि कार्यविधि आवस्यक भएको
- प्राबिधिक समस्याको आधारमा भन्दा व्यक्तिगत बुझाईको आधारमा कार्यक्रम संचालन भएको

६. सिन्धुपाल्चोकको नेपाल-चीन सिमामा अवस्थित क्वारेन्टाइन कार्यालयहरु र खाद्य आयात निर्यात गुणस्तर प्रामाणिकरण कार्यालयको अनुगमन प्रतिवेदन

१. **भ्रमणको उद्धेश्यः** सिन्धुपाल्चोकको नेपाल-चीन सिमामा अवस्थित क्वारेन्टाइन कार्यालयहरु र खाद्य आयात निर्यात गुणस्तर प्रामाणिकरण कार्यालयको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने ।
२. **भ्रमण अवधि** : मिति २०८१/०८/१० देखि २०८१/०८/१४ सम्म ।
३. **भ्रमणकर्ता** : श्री राधा देवी शर्मा (खाद्य अनुसन्धान अधिकृत)- कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
४. भ्रमण गरिएको जिल्लाः सिन्धुपाल्चोक
५. अनुगमनमा अध्ययन/निरिक्षण गरिएका क्षेत्रहरुः

क्वारेन्टाइन कार्यलय, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक

- क्वारेन्टाइन कार्यलय, तातोपानी स्थित बालि संरक्षण अधिकृत तथा निमित्त कार्यालय प्रमुख श्री कृष्ण अधिकारीसंग कार्यालयको काम कारबाही तथा अन्य समस्याहरुको बारेमा छलफल एवं कार्यलय परिसरको अनुगमन तथा निरीक्षण गरी वस्तुस्थितिको बारे अवगत भयो। कार्यालयमा बरिष्ठ बालि संरक्षण अधिकृतको दरवन्दी भएपनि विगतका केहि वर्ष देखि बालि संरक्षण अधिकृतबाट नै कार्यालय संचालन भएको र कुल दरवन्दी ७ जनाको रहेकोमा हाल ३ जना मात्र कार्यरत रहेको र दरवन्दी अनुसारको पदस्थापन हुन नसेको देखियो।
- यस नाकाबाट आयात हुने वस्तुहरुमा मुख्य गरी फलफुलहरु जस्तै स्याउ, किवी, अंगुर, नासपाती, ड्रागन फ्रुट र लसुन, केहि मात्रमा प्याज हुने देखियो ।
- यस नाकाबाट यस आर्थिक वर्षमा निर्यात हुने कृषि वस्तुहरु केहि नरहेको जानकारी प्राप्त भयो।
- तातोपानी सुक्खा बन्दरगाहमा क्वारेन्टाइन कार्यलयको सम्पर्क कार्यालय स्थापन भएको र उक्त स्थानमा प्रारम्भिक परिक्षणको लागी प्रयोगशाला समेत स्थापना गरी क्वारेन्टाइन चेक,जांच गर्ने गरेको

पाइयो। मुख्य क्वारेन्टाइन कार्यालय, नाका नजिक पुरानो कार्यालय भवनमा रहेको र उक्त भवन कार्यालय र आवासको प्रयोजनमा उपयोग जानकारी पाइयो।

- तातोपानी लगायत स्थानमा वर्षा याममा हुने बाढी र पहिरोले गर्दा सडकको अवस्था नाजुक हुने र आवासबाट सुक्खा बन्दरगाहमा रहेको कार्यालय पुग्न निकै कठिन हुने गरेको जानकारी प्राप्त भयो।

खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोकः

- यस कार्यलय हाल निमित्त कार्यालय प्रमुखका रुपमा श्री महेश श्रेष्ठ, प्राविधिक सहायक र १ जना करारका कार्यालय सहयोगी कार्यरत रहेको र दरबन्दी अनुसार कर्मचारी कार्यालय प्रमुखको पदमा पदपूर्ति नभएको देखियो।
- आयात निर्यात हुने खाद्य तथा दाना पदार्थ हरुको प्रयोगशाला जांच विश्लेषण गरी अभिलेख राख्ने, जांच विश्लेषण प्रतिवेदन प्रमाणीकरण गरी विश्लेषण प्रतिवेदन भन्सार तथा आयात निर्यात कर्तालाई दिने कार्य यस कार्यलयको मुख्य जिम्मेवारीमा पर्दछ।
- यस नाकाबाट आयत हुने मुख्य खाद्य वस्तुहरुमा फलफुल, विषेसगरि स्याउ, नासपाती, किवी, मसलाजन्य बालीमा लसुन र प्याज र केहि प्रशोधित खाद्य वस्तु जस्तै विस्कुट, क्यान्डीहरु रहेको जानकारी प्राप्त भयो।
- यस कार्यालय तातोपानीको सुक्खा बन्दरगाहमा रहेको र खाद्य वस्तुहरुको विश्लेषण गर्न प्रयोगशाला समेत स्थापना भई मुख्यतः फलफूलहरुको विषादी परिक्षण हुने गरेको पाइयो।

पशु क्वारेन्टाइन चेकपोस्ट

- यस पशु क्वारेन्टाइन चेकपोष्ट क्वारेन्टाइन कार्यालय काठमाडौं अन्तर्गत रहेको हाल उक्त चेकपोष्टमा पशु चिकित्सक डा. विकास श्रेष्ठ र एक जना कार्यालय सहयोगी कार्यरत रहेको जानकारी प्राप्त भयो
- यस नाकाबाट दशैंको बेलामा भेडा च्यांग्राको आयात हुने र अन्य समयमा थोरै मात्रामा ऊन आयात हुने जानकारी प्राप्त भयो।

निष्कर्षः

तातोपानी स्थित सुक्खा वन्दरगाह परिसरबाट सेवा प्रवाह गरि रहेका यस मन्त्रालय मातहतका प्लान्ट क्वारेन्टाइन कार्यालय, पशु क्वारेन्टाइन चेक पोष्ट र खाद्य आयात निर्यात गुणस्तर प्रमाणीकरण कार्यालयको समग्र अनुमान तथा निरक्षण गरी तिन वटै कार्यलयको साझा समस्याका रुपमा देखिएको आवासको समस्या देखियो। तसर्थ, सुक्खा वन्दरगाह परिसरमा यस मन्त्रालय मातहतका प्लान्ट क्वारेन्टाइन कार्यालय, पशु क्वारेन्टाइन चेक पोष्ट र खाद्य आयात निर्यात गुणस्तर प्रमाणीकरण कार्यालयहरुको लागि पनि भन्सार कार्यालयका कर्मचारीलाई जस्तै आवास उपलब्ध गराउनको लागि पहल गर्नु पर्ने देखियो।

अनुगमनका केहि झलकहरु

प्रतिवेदक: राधा देवी शर्मा, खाद्य अनुसन्धान अधिकृत, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

७. रेन्बो ट्राउट अनुसन्धान केन्द्र र गाई फार्म जिरीको कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन

क्र.स	अनुगमन पदाधिकारी	पद	मिति तथा क्षेत्र	मुख्य काम तथा उपलब्धि
	अशोक अधिकारी र जीवराज पौडेल	म.वि.अ व.प.वि.अ	२०८१/०८/२० देखि २०८१/०८/२४ । रसुवा /नुवाकोट	**मुख्य उपलब्धि (Achievements):** 1. **एक मात्र सरकारी ट्राउट अनुसन्धान केन्द्रः** धुन्चे, रसुवास्थित रेन्बो ट्राउट अनुसन्धान केन्द्र नेपालमा ट्राउट माछा अनुसन्धानका लागि एकमात्र सरकारी केन्द्र हो, जसले २०७१ सालदेखि १६ जिल्लामा आँखा बनेको अण्डा, भुरा तथा खाने माछा आपूर्ति गर्दै आएको छ। 2. **क्षेत्रीय सेवा प्रवाहः** रसुवा र नुवाकोटमा प्रमुख रूपमा खपत भइरहेकाले केन्द्रको सेवा प्रभावकारी देखिएको छ। साथै, केन्द्रबाट कास्की, लमजुङ, सिन्धुपाल्चोक, खोटाङजस्ता जिल्लामा समेत सेवा विस्तार भएको छ। 3. **पानी आपूर्तिमा समस्या छैनः** केन्द्रको भौगोलिक अवस्थिति अनुसार आवश्यक पानी सहज उपलब्ध भएको छ, जुन ट्राउट पालनका लागि अनुकूल छ। **मुख्य सिफारिसहरू (Recommendations):** १. **पर्याप्त बजेट सुनिश्चितताः** ADS मा प्राथमिकता प्राप्त विषय भए पनि बजेट अभावले केन्द्रले आफ्नो क्षमता अनुसार काम गर्न सकेको छैन। मन्त्रालयले नार्कमार्फत बजेट वृद्धि गर्न आवश्यक छ।

				२. **जनशक्ति व्यवस्थापनः** केन्द्रमा स्थायी जनशक्ति अत्यन्त न्यून (केवल २ जना) रहेको र प्राविधिकको अभावले कार्य प्रभावकारिता घटेको छ। स्थायी प्राविधिक जनशक्ति नियुक्तिका लागि सहजीकरण आवश्यक छ। ३. **Germplasm सुधारः** पुराना माउ माछा प्रयोग भइरहेकाले नयाँ वा शुद्ध जातको रेन्बो ट्राउट (Rainbow Trout) चीन वा जापानबाट आयात गर्न पहल गर्नु आवश्यक छ, वा विकास साझेदारसँग समन्वय गरी कार्यक्रम ल्याउनुपर्छ। ४. **ट्राउट प्रवर्धन कार्यक्रम सञ्चालनः** हाल मन्त्रालयतर्फबाट ट्राउट प्रवर्धन सम्बन्धी कुनै कार्यक्रम नरहेकाले नयाँ कार्यक्रम सुरु गर्नुपर्ने देखिन्छ। ५. **स्थानिय असला माछा प्रवर्धनमा ध्यानः** भ्रमणका क्रममा स्थानिय असला माछा पालनप्रति स्थानीय चासो देखिएकोले यसको अनुसन्धान र प्रवर्धनतर्फ पनि मन्त्रालयको ध्यान जानु आवश्यक छ। ६. **रेस वे (Raceway) संख्या वृद्धिः** क्षेत्र र पानी पर्याप्त भए तापनि संरचना कम भएकाले रेस वे संख्या बढाउन बजेट विनियोजन आवश्यक छ।
२	जीवराज पौडेल छाया खनाल दिक्षा सापकोटा	वपविअ पविअ र पचि	२०८१/०६/०९ देखि २०८१/०६/१३	हाल यस केन्द्रको जिरीमा ८४ हेक्टर, खिम्तीमा १२५ हेक्टर गरी जम्मा २०९ हेक्टर जमीन रहेको। केही दिन अघि मात्रै यस केन्द्रबाट ४९ पशु (१ साँढे, २२ गाई र २६ बाच्छा) लिलाम गरिएको र हाल जर्सी र होलस्टेन गरी ११० गाई फार्ममा रहेका। गाई लिलाम पश्चात जम्मा १८ लाख राजस्व सङ्कलन भएको। यहाँका गाईको उत्पादकत्व औसतमा करिब १० लिटर रहेको। गत आ.व मा दूध बिक्री गरी करिब १ करोड २० लाख राजस्व सङ्कलन गरिएको। हाल बजारमा दूध बिक्रीमा समस्या देखा परेकोले G to G प्रक्रियाबाट दुग्ध विकास संस्थानलाई दूध बिक्रिवितरणका लागि प्रक्रिया अघि बढाइएको। गाईलाई आहाराको लागि चरनमा लैजाने गरिएको। चरनमा राई घाँस, जै घाँस, सिरू, पासपालम जस्ता घाँस रहेका। यसका साथै रेड क्लोभर, ह्वाइट कोल्भर जस्ता घाँस लागाउन उपयुक्त देखि सो सुझाव दिइएको। साथै अनुगमनका क्रममा केही स्थानमा नेपियर घाँस समेत देखिएकोले यसको उत्पादन थप गर्न सकिने समेत सुझाव दिइएको। गाईलाई आवश्यक पर्ने दाना हेटौंडाको

			दुग्ध विकास संस्थानको दाना उद्योगबाट खरिद गर्ने गरिएको। यस केन्द्रको मुख्य समस्या भनेको प्रत्येक वर्ष क्रमशः बजेट घट्नु देखिएको।यस केन्द्रले गाईको उत्पादकत्व बढाई दूधको परिमाण र राजस्व सङ्कलनमा वृद्धि गरेता पनि सरकारले उपलब्ध गराउने बजेट घट्दै गएको देखिएको। यस बजेट कटौतीले मुख्यत पशु आहारा खरिदमा ठूलो असर पारेको देखिएको। यस केन्द्रमा तालिम सञ्चालनका लागि छुट्टै तालिम हल नभएकोले प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू र कार्यशालाहरू खुला क्षेत्रहरूमा सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको। यस स्रोत केन्द्र वरिपरि उचित तारबार नभएकोले स्थानीयको अनाधिकृत प्रवेशका कारण जग्गा अतिक्रमण तथा वालीमा क्षति पुगेको देखिएको। चरन क्षेत्रमा पुरानो निकास प्रणाली रहेकोले राम्रोसँग काम नगरेको तसर्थ बाढी, भूक्षय तथा चरनको गुणस्तरमा ह्रास आएको। कर्मचारी र दैनिक ज्यालादारी कर्मचारीहरूलाई प्रोत्साहनको अभाव रहेको। यी चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गर्नको लागि ठोस प्रयास र स्रोतहरू आवश्यक पर्दछ। पूर्वाधार, भूमि व्यवस्थापन अभ्यास, र कर्मचारीहरूको लागि प्रोत्साहन प्रणालीमा सुधार आवश्यक रहेको।
जीवराज पौडेल	वपविअ	२०८१।११।११ देखि १७ सम्म	**मण्डल नर्सरी फर्म, भैरहवा ।** मण्डल माछा फर्म २०४४ सालदेखि नै खाने माछा उत्पादन शुरू गरेका रहेछन्। २०५७ सालदेखि HATCHING को काम शुरू गरेका रहेछन् । केही बर्ष अगाडिसम्म करिव १८-१९ करोड hatchling उत्पादन हुने गरेकोमा हाल १३-१५ करोड hatchling बार्षिक उत्पादन हुँदो रहेछ ।घट्नुको कारणमा सरकारले अन्य मत्स्य फार्महरूलाई hatchling उत्पादन गर्न अनुदान दिनु र कोरोनाको महामारीको कारण रहेको हो । २०७० सालमा Innovative company दर्ता गरेदेखि विस्तारे Automation मा गएको । हाल सबै क्षेत्रहरू दाना दिने Feeding, पानी दिने Watering र पानीको मौज्दात यथावत राख्ने जस्तो कुरामा Automation गरेको । **दाना दिने मेशीनः** २०७०-७१ सालमा चाइनिज र इन्डियन फिडरबाट दाना दिन शुरू गरेको तर सफल भइएन । Single Phase का कारण पटक पटक बिग्रने भयो। पछी Solar बाट काम बन्यो । २०७४ साल पछी आफैले Automatic feeder तयार गरी आफैले प्रयोग पनि गरियो र केहि बिक्री वितरण

पनि गरियो। feeder मा १०० के जि दाना राखेपछी एक पटकमा उपलध गराउनु पर्ने दानको परिमाण र समय सेट गर्ने र सोहि परिमाणमा उक्त परिमाणमा पोखरीमा छर्कने गर्दछ । यसमा म्यानुअल भनेको feeder मा एक पटकमा ठुलो परिमाणमा राख्ने हो ।

पानी/अक्सीजन घोल्ने/दिने मशीनः यस मशिनको प्रयोग पनि ७० सालदेखि नै थालेको तर अक्सीजन केवल माथिल्लो तहमा मात्र हुने देखेपछी आफै मेशीन बनाउन शुरु गरियो र हाल बजारमा आउने क्षमताको भन्दा बढी र पानीकव सतहभन्दा करिव ३ फिट तलको पानी माथी तानेर अक्सीजन घुलाएर पुनः पानीमा फर्काउने गर्दछ । यसमा TIMER FIT गरीएको हुन्छ ।यो मशीन खासगरी असार श्रावण र खाद्रमा विहान ३-६ वजेविच प्रयोग गरिने गरेको वताइएको थियो ।यसका साथै मुल ट्यांकी भर्ने तथा अटो बन्द हुने पनि व्यवस्थापन गरिएको रहेछ ।

यस फार्मका प्रमुखले जानकारी दिए अनुसार माछापालन व्यवसाय गाइभैसीपालन जस्तो लेवर लाग्ने नभएतापनि AUTOMATION मा जाँदा एक्कासी लेवरहरू विरामी पर्दा हुने नोक्सानीबाट बचाउने तत्काल लेवर नभएपनि समयमा टर्ने र लेवरहरूलाई अन्य कामा लगाउन सकिने कुरा अवगत गराइएको थियो।

सागर बंगुर तथा माछा फर्म, तिलोत्तमा-१३

यस फार्ममा AUTOMATION गरेको देखिएन दाना तथा पानीको व्यवस्थापन मानिसले आफै गरेको पाइयो । २ वर्ष अगाडि AERATOR प्रयोग गरेको तर त्यो विग्रनाले हाल नया पानी थपेर काम चलाएको र अक्सीजनको कमी असार श्रावण तथा भाद्रमा देखिने हुँदा उक्त समयमा सावधानी पुर्वक अनुगमन गर्ने थगरेको । फार्म धनीको विचारमा माछापालनमा AUTOMATION आवश्यक नरहेको र यो यस्तो व्यवसाय हो जहाँ न्यूनतम संख्यामा लेवर लाग्ने गर्दछ । यसले खर्च बढाउने काम गर्दछ ।

८. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, धनकुटाका कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रतिवेदन

१. **भ्रमणको उद्धेश्यः** खाद्य गुण नियन्त्रण कार्यक्रमहरुको अनुगमन गर्न ।

२. **भ्रमण अवधि** : मिति २०८२/०२/११ देखि २०८२/०२/१५ सम्म ।

३. **भ्रमणकर्ता** :राधा देवी शर्मा

४. **भ्रमण गरिएको जिल्लाः** धनकुटा, तेह्रथुम, संखुवासभा र भोजपुर

५. **अनुगमन मा अध्ययन गरिएका क्षत्रहरुः**

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, धनकुटामा आर्थिक बर्ष २०८१/८२ का स्वीकृत कार्यक्रमहरुको संचालन बारे छलफल तथा अनुगमन गर्दा उक्त कार्यालयका मुख्य बार्षिक कार्यक्रमहरु र प्रगति यस प्रकार रहेको पाइयो।

सम्पादनहुने मुख्य कार्यहरु

- खाद्य तथा दाना वस्तुहरुको उत्पादन एवं बिक्रि वितरणमा स्वच्छता तथा गुणस्तरीयता कायम राख्न नियमनका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने।
- खाद्य तथा दाना पदार्थहरुको नमुना संकलन गर्ने।
- खाद्य प्रविधिको प्रसार तथा पोषण ज्ञान विस्तार कार्यक्रमहरु संचालन गरि कुपोषण न्यूनीकरणमा सहयोग पुराउने।

कार्यालयको बजेट र बजेट कार्यान्वयनको अवस्थाः

- कार्यालयको बार्षिक बजेट : ४९२२०००/-
- पुँजीगत बजेट : २००००० , चालु बजेट : ४७२२०००/-
- तेश्रो त्रैमासिक सम्मको बजेट; ३९८७०००, तेश्रो त्रैमासिक सम्मको खर्च : २७३४४६१/-
- तेश्रो त्रैमासिक सम्मको वितिय प्रगति : ६९.० प्रतिशत, तेश्रो त्रैमासिक सम्मको भारित प्रगति : ६६ प्रतिशत

सम्पादित मुख्य कार्यहरुः

- एक पटक खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर सम्वन्धी सरोकार वालाहरुसँग अन्तरक्रिया संचालन गरेको
- ६ पटक स्थानिय तहसंगको सहकार्यमा स्ट्रिटफुडको स्वच्छता, रंगको प्रयोग, सम्बन्धि सचेतना कार्यक्रम संचालन गरेको
- एक पटक होटेल/रेस्टुरेन्ट संचालकलाई खाद्य स्वच्छता सम्बन्धि तालिम संचालन गरेको
- ७५ शंकास्पद खाद्य पदार्थहरुका नमुना एबम ३ वटा संकास्पद दाना पदार्थको नमुना संकलन गरि परिक्षणको लागि प्रयोगशालामा पठाएको।
- ७० वटा खाद्य बजार अनुगमन गरेको ।
- ४३ वटा खाद्य उद्योगको निरीक्षण तथा अनुगमन गरेको ।
- ५७ वटा होटेल को निरीक्षण तथा अनुगमन गरेको ।

६. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यलय धनकुटाको कार्य प्रभाव सम्बन्धमा छलफल हुँदा देहायका विषयमा प्रभाव देखिएको कार्यलय प्रमुखले जनाउनु भयो

- खाद्य स्वच्छता, गुणस्तर र पोषणको महत्व क्रमश सबै सरोकारवाला, स्थानीय सरकार तथा तहहरुमा पनि जनचेतना बढ्दै गएको।
- नियमित अनुगमन र अनुगमनका क्रममा म्याद गुज्रेका खाद्य वस्तु जफत गरी नियमन प्रकया अघि बढाइने कार्यबाट बजार र होटलको स्वच्छतामा क्रमिक रुपमा सुधार भइरहेको।
- खाद्य उद्योगहरुले अनुमति लिने दर बढ्दै गइरहेको जसका कारण उत्पादन स्थलबाटै स्वच्छता सुधारमा टेवा पुगिरहेको ।

७. कार्यक्रमहरुको समिक्षा एवं सुझाबः

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय धनकुटाले सक्रिय रुपमा खाद्य पसल, होटेल तथा खाद्य उद्योगहरुको अनुगमन तथा निरीक्षण गरेको पाइयो ।म स्वयम तहाँ उपस्थित रहेको अवस्थामा पनि कार्यालयका कर्मचारी सबै भोजपुर जिल्लामा अनुगमन कार्यक्रममा गएको पाएइयो।

कर्मचारीको अवस्थाः

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, धनकुटामा खाद्य अनुसन्धान अधिकृत १, प्राविधिक सहायक २, र कार्यालय सहयोगी १, गरि जम्मा ४ जना कार्यरत रहेकोमा एक प्राविधिक सहायक एक बर्ष देखि असाधारण विदामा रहेको अवस्था देखियो।

अनुगमन कार्यक्रमका केहि झलकहरुः

प्रतिवेदकः राधा देवी शर्मा, खाद्य अनुसन्धान अधिकृत, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

९. ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक बिकास आयोजना, आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, बुटवलको कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रतिवेदन

१. पृष्ठभूमिः

मिति २०८१ श्रावण २२ गते देखि २४ गते सम्म लुम्बिनी डेरी प्रा.लि. रुपन्देही, पर्रोहा मल्टीपर्पोज अर्गानिक एग्रिकल्चर एण्ड स्टोर प्रा.लि., सैनामैना -०१, रुपन्देही र ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक बिकास आयोजना, आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, बुटवल लगायतका कार्यालय र ती निकायहरुबाट सन्चालित अन्य क्रियाकलापहरुको अनुगमन भ्रमण कार्य सम्पन्न गरियो।

२. **भ्रमणको उद्घेश्यः** भन्सार छुट सम्बन्धी अनुगमन र अन्य मन्त्रालय अन्तर्गतका कार्यक्रमहरुको अनुगमन

३. भ्रमण अवधिः मिति २०८१/०४/२२ देखि २०८१/०४/२४ सम्म

४. भ्रमण गरेको स्थानः तिलोत्तमा न.पा. ३ रुपन्देहीमा अवस्थित लुम्बिनी डेरी प्रा.लि., पर्रोहा मल्टीपर्पोज अर्गानिक एग्रिकल्चर एण्ड स्टोर प्रा.लि., सैनामैना -०१, रुपन्देही र ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक बिकास आयोजना, आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, बुटवल

५. भ्रमण टोलीका सदस्य डा.प्रद्युम्नराज पाण्डे

६. अनुगमन गरिएको कार्यालय/ संस्थाहरुः

1. लुम्बिनी डेरी प्रा.लि. तिलोत्तमा, रुपन्देही
2. पर्रोहा मल्टीपर्पोज अर्गानिक एग्रिकल्चर एण्ड स्टोर प्रा.लि., सैनामैना -०१, रुपन्देही
3. ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक बिकास आयोजना, आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, बुटवल

क. भूमिकाः

लुम्बिनी डेरी प्रा.लि. तिलोत्तमा न.पा. ३, रुपन्देहीमा अवस्थित यो डेरी हाल राम्रो संग सन्चालनमा रहेको र यसले रुपन्देही नवलपरासी, कपिलवस्तु, बाँके, बर्दिया, पाल्पा लगायतका जिल्लाका कृषकहरुको दुध उत्पादनलाई संकलन गर्ने गरेको र भण्डारण गरी खान योग्य पास्चराईज दुध उत्पादन गरी बिक्री गर्ने गरेको। ३ लाख ५० हजारमा सन्चालन भएको यो दुग्ध उद्योग प्रा.लि.को स्थापना आ.व. २०७७/७८ मा स्थापना भएको जानकारी त्यहाँका संस्थापक विक्रम रिजालले दिनु भएको थियो। यस उद्योगकोलागि डेरी उद्योगलाई आवश्यक पर्ने Air Handling unit (Cold Room) आयात गर्न भारतिय रु. ९,०४०००।- को भन्सार छुट सुविधा सिफारिस गरिएको थियो।

अर्कोतर्फ, सैनामैना -०१, रुपन्देही मा उद्योग रहेको परोर्हा मल्टीपर्पोज अर्गानिक एग्रिकल्चर एण्ड कोल्ड स्टोर प्रा लि मिति २०७९/०२/०८ मा स्थापना भएको संस्था हो। यस संस्थाले डल्ले च्याउको उत्पादनलाई विशेष प्राथमिकता दिदै अन्य छिमेकी मुलुक भारतबाट आयात गरी उत्पादनमा बृद्धि गरी स्थानिय जनतालाई रोजगारीको अवसर प्रदान गरी रहेको छ। परोर्हा मल्टीपर्पोज अर्गानिक एग्रिकल्चर एण्ड कोल्ड स्टोर प्रा लि मिति २०७९/०२/०८ मा स्थापना भएको संस्था हो। यस संस्थाले डल्ले च्याउको उत्पादनलाई विशेष प्राथमिकता दिदै अन्य छिमेकी मुलुक भारतबाट आयात गरी उत्पादनमा बृद्धि गरी स्थानिय जनतालाई रोजगारीको अवसर प्रदान गरी रहेको छ।

६. लुम्बिनी डेरी प्रा.लि.को कोल्ड स्टोरको बार्षिक लागत (रु.हजारमा)ः ३ लाख ५० हजार

ख) अनुगमन गरिएको कृषि फर्म/शितघर तथा कोल्डस्टोरको प्रगतिको अवस्थाः

क्र.सं.	कृषि फर्म/शितघर तथा कोल्डस्टोरको नाम	ठेगाना	बार्षिक भण्डारण क्षमता/ उत्पादनको नाम	भण्डारण वाफत मूल्य रु. /कि.ग्रा./ विमा गरेको/नगरेको	विक्रि मूल्य	सिजन/महिना	समेटीएको क्षेत्र	कैफियत
१.	लुम्बिनी डेरी प्रा.लि.	तिलोत्तमा न.पा. ३ रुपन्देहीमा	४० हजार के.जि.	रु.६	८००	१२ महिना		रुपन्देही, नवलपरासी, कपिलवस्तु,

								बाँके , बर्दिया, पाल्पा
२.	परोहा मल्टिपर्पोज अर्गानिक एग्रिकल्चर एण्ड कोल्ड स्टोर प्रा.लि.	सैनामैना - ०१, रुपन्देही	टुफ्लेक्स र डल्ले च्याउ को उत्पादन	टुफ्लेक्सको उत्पादनको विमा गरिएको तर डल्ले च्याउको उत्पादनको विमा गरेको	३००/प्रति के.जी. र	बर्षभरी	(१-०८-११जग्गाको क्षेत्रफल) डल्ले च्याउको वार्षिक उत्पादन क्षमता ५४० टन (जग्गा लिजमा लिएको	रुपन्देही, नवलपरासी, कपिलवस्तु, बाँके , बर्दिया, पाल्पा लिजमा लिएको जग्गाको बार्षिक तिर्नुपर्ने रकम ४,५००००।-

७. नविनतम वा थप कार्य/उत्पादनहरु (भएमा उल्लेख गर्ने):

क.लुम्बिनी डेरी प्रा.लि.तिलोत्तमा न.पा. ३ रुपन्देहीमा

के	कसरी	सिकाई	छुट प्राप्त भएको/नभएको	विक्रि मूल्य	कैफियत
कप स्वीट दहि	डेनमार्क	माग राम्रो भएको तर Consumer कम भएको	केही छैन	१५०/लिटर	
आईसक्रिम				१५०/कि.ग्रा.	
दुध				८८/लिटर	
पनिर				७५०/कि.ग्रा.	

२. परोर्हा मल्टीपर्पोज अर्गानिक एग्रिकल्चर एण्ड कोल्ड स्टोर प्रा लि, सैनामैना -०१, रुपन्देही

के	कसरी	सिकाई	छुट प्राप्त भएको/नभएको	फर्ममा काम गर्ने जनशक्ती	कामको प्रकृति	कैफियत
Puff Panel Per Fabricated building Lots of 17 Room sizem 70'*16'*14/16ft(HSN codem392590200)-1Lot @ 82, 00,000=Rs. 8200000/-	डेनमार्क	माग राम्रो भएको तर Consumer कम भएको	भएको	४० महिला १० पुरुष	मौसमी	
Heat Exchanger Units Systems with All Fittings & Accessories Modal RUAH-08024-kp with controller (HSNm841950000)-18 Set@1755556= Rs 3,16,00008/-			भएको			

८. कृषि फर्म/सहकारी/शीतघर/कोल्डस्टोर संचालन गर्दा आइपरेका समस्याहरु र समाधानार्थ गरिएका प्रयासहरुः

क. स.	समस्याको विवरण	समाधानका लागि गरिएका प्रयासहरु	समाधानका लागि दिईएका सुझावहरु	कैफियत
1. लुम्बिनी डेरी प्रा.लि.तिलोत्तमा न.पा. ३ रुपन्देहीमा	-कृषि मन्त्रालयले सिफारिस पत्र दिएता पनि छुट सुविधा प्राप्त नभएको -कोल्डरुम स्थापना खर्च महङ्गो भएको	-गैरकर राजस्व निर्णयार्थ सुझाव पठाएको -व्यक्ती वा संस्थाबाट स्वयमंले स्थापना गरेको	-छुट पाएका उद्योग/व्यवसायको विवरण भन्सार विभागलाई र भन्सार विभागले मन्त्रालयलाई उपलव्ध गराउनु पर्ने। -अनुगमन पश्चात सही गलतको प्राप्ति गर्न र सो काममा छिटो वा सहजताको रुपमा व्यवस्था गरिनु पर्ने।	
2. पर्रोहा मल्टीपर्पोज अर्गानिक एग्रिकल्चर एण्ड स्टोर प्रा.लि., सैनामैना -०१, रुपन्देही	-कृषि फर्म सन्चालन गर्ने व्यक्ती वा संस्था लाई कुनै काम सहज नभएको	- सरकारी कार्यालयमा यस सम्बन्धी जानकारी/ तथा व्यवस्थापन का लागि अनुरोध	-कृषिको क्षेत्रबाट देशलाई दिईएको लगानीको महत्व वारे प्रष्ट बुझाई भई सोहि बमोजिम कार्यनिर्देशन हुन पर्ने	

९. अनुगमन टोलीले दिईएको सुझावहरु

१. डेरीको लागि के के उत्पादनमा छुट दिने प्रष्ट खुलाउनु पर्ने

२. Air Handling Unit HS Code सहित स्पष्ट खुलाउनु पर्ने

३. कोल्ड स्टोरको हकमा ५ करोड कृषि कर्जा पाएकोमा अर्थ मन्त्रालयको कारणबाट परै १३ प्रतिशत तिर्नुपर्ने अवस्थाले समस्या भएको

४. कृषिमा लगानी गरिएका सबै फर्मको मुल्याङ्कन हुन पर्ने।

१०. सुझाव कार्यान्वयनको लागि प्रस्तावित कार्य योजना

प्रमुख कार्यहरु	सुझावहरु	समय सिमा	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
१. कोल्ड स्टोर	• कर छुटको माग • भन्सार छुटलाई व्यवस्थित बनाउनु पर्ने • भन्सार विभागबाट भन्सार छुटको सुविधा पाएका उद्योग/ कोल्डस्टोरहरुको विवरण यस मन्त्रालयमा पठाउनु पर्ने।	• स्थानिय तह देखि मन्त्रालय सम्म • एक आ.व. भरी	-भन्सार विभाग - कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	अर्थ मन्त्रालय सम्बन्धित उद्योगहरु
२. कृषि फर्महरु	• कृषि औजार र उपकरणहरु	• १ महिना देखि ४५ दिन सम्म	-कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	
३ कोल्डस्टोर र कृषि फर्महरु	• स्पष्ट छुटको व्यवस्था हुन पर्ने	• १आ.व. भरी	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	

११. अनुगमन टोलीको निष्कर्ष

१. पुरानोलाई अर्को व्यवस्था नभएसम्म वीचमा नीति परिवर्तन गर्दा समस्या हुने गरेकोले स्पष्ट व्यबस्था हुनुपर्ने।

२. भन्सार छुटको सिफारिस दिएर पनि नपाएको अबस्थामा भन्सार बिभागले कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयलाई जानकारी दिनुपर्ने।

३. भन्सार छुट पाएको नपाएको जानकारी समयमा सम्बन्धीत संस्थाले समेत मन्त्रालयलाई जानकारी दिनुपर्ने।

१२. नीतिगत सुझावहरु

१. नीति छिटो छिटो परिवर्तन हुन नहुने।

२. कृषि समाग्री तथा उपकरणहरुमा अन्य देशबाट आयात गर्नुपर्ने भएकोले भन्सार छुट सहित सहजै आयातको सुविधा हुनपर्ने।

३. HSN 4 Code को पनि अनुसुचीमा व्यवस्था हुन पर्ने।

४. कृषक वा व्यापारी कुनै पनि कृषि फर्म सन्चालन गर्दा विशेष सहुलियत हुनुपर्ने।

१३. फिल्ड अनुगमनका केही झलकहरु (caption सहित)

लुम्बिनी डेरी प्रा.लि.तिलोत्तमा न.पा. ३ रुपन्देहीको आउटलेट

लुम्बिनी डेरी प्रा.लि.तिलोत्तमा न.पा. ३ रुपन्देहीको कोल्ड स्टोर सहितको नयां दहिको उत्पादनका साथमा

लुम्बिनी डेरी प्रा.लि.तिलोत्तमा न.पा. ३ रुपन्देहीको दुध चिस्याउने मेशिनहरु

पर्रोहा मल्टीपर्पोज अर्गानिक एग्रिकल्चर एण्ड स्टोर प्रा.लि., का भन्सार छुटमा आएका सामानहरु

पर्रोहा मल्टीपर्पोज अर्गानिक एग्रिकल्चर एण्ड स्टोर प्रा.लि., को च्याउ उद्योगको निर्माणाधिन स्थल

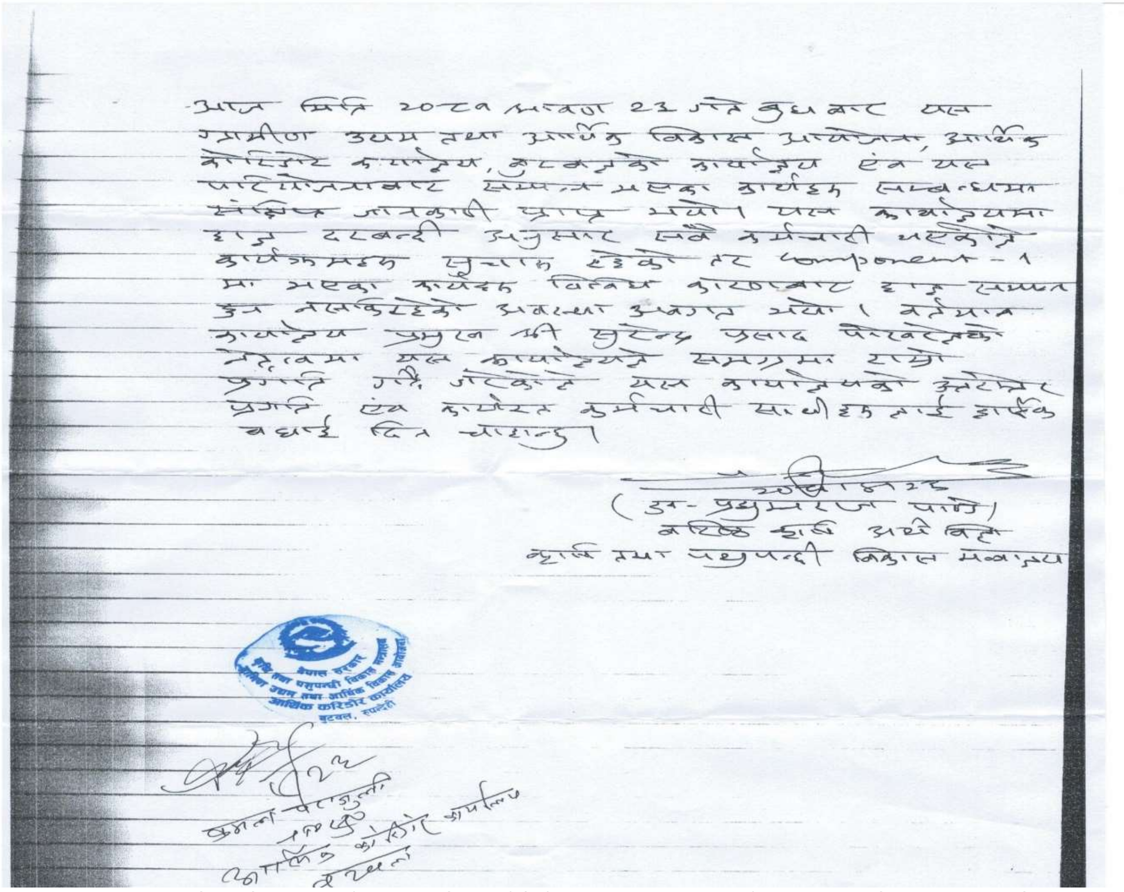

आज मिति २०८१ साउन २३ गते बुधबार यस
ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना, आर्थिक
कोरिडोर कार्यालय, बुटवलको कार्यालय एवं यस
परियोजनाबाट सम्पन्न भएका कार्यहरु सम्बन्धमा
संक्षिप्त जानकारी प्राप्त भयो। यस कार्यालयमा
हाल दरबन्दी अनुसार सबै कर्मचारी नरहेकोले
कार्यक्रमहरु सुचारु रहेको तर Component - 1
मा भएका कार्यहरु विभिन्न कारणबाट हाल सम्पन्न
हुन नसकिरहेको अवस्था अवगत भयो। वर्तमान
कार्यालय प्रमुख श्री सुरेन्द्र प्रसाद पोखरेलको
नेतृत्वमा यस कार्यालयले समग्रमा राम्रो
प्रगति गरी रहेकोले यस कार्यालयको उत्कृष्ट
प्रगति एवं कार्यरत कर्मचारी साथीहरु लाई हार्दिक
बधाई दिन चाहान्छु।

२०८१/५/२३
(डा. प्रद्युम्नराज पाण्डे)
वरिष्ठ कृषि अर्थ विज्ञ
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना, आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, बुटवलको अनुगमन पछि आगन्तुक पुस्तिकामा व्यक्त बिचार

१०. खाद्य गुण नियन्त्रण अनुगमन कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रतिवेदन

१. पृष्ठभूमि: खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रबिधि महाशाखाको नियमित बार्षिक कार्यक्रम अन्तरगत खाद्य गुण नियन्त्रण अनुगमन कार्यक्रम अन्तर्गत डोटीमा अवस्थित खाद्य प्रबिधि तथा गुण नियन्त्रण डिविजन कार्यालय शिलगडी, डोटी कार्यालयबाट भए गरेका कार्यको अनुगमन गरिएको ।

२. भ्रमणको उद्देश्य: कार्यालय एवं फिल्ड अनुगमन

३. भ्रमण अवधि: २०८१/५/२३ देखि २०८१/५/२७ सम्म (५ दिन)

४. भ्रमण गरिएको स्थान: शिलगडी, डोटी

५. भ्रमण टोलीका सदस्यहरु: प्रमोद कोइराला

६. क) कार्यालयको बार्षिक विनियोजन बजेट (रु हजारमा) : बार्षिक बजेट: ४७६० हजार

खर्चः हजार ३५७६, वित्तीय प्रगति ७५.१३ प्रतिशत

ख) अनुगमन गरिएको कार्यक्रमको प्रगति अवस्था :

खाद्य प्रबिधि तथा गुण नियन्त्रण डिविजन कार्यालय शिलगडी, डोटी को कार्य क्षेत्र ३ वटा जिल्ला रहेको | भौगोलिक विकटता ,, न्यून कर्मचारी संख्या र सवारी साधन नहुनु समस्या को रुपमा देखिएका छन् | तथापी कार्यालय वाट संचालित कार्यक्रमले उपभोक्ता बर्गमा खाद्य स्वच्छता, पोषण सम्वन्धि ज्ञानको क्रमिक रुपमा विस्तार भएको साथै प्याक गरिएको खाद्य बस्तुको लेवल हेरी खरिद गर्ने बानीमा बिकास भएको र होटल स्तरीकरण कार्यक्रमबाट होटल, रेस्टुरेन्टको स्वच्छता अपेक्षित सुधार हुदै गएको पाईयो | खाद्य उत्पादक उद्योग, बिक्रेतामा खाद्य स्वच्छता, गुणस्तरको महत्व बारे उजागर हुदै गएको फलस्वरूप खाद्य स्वच्छता, गुणस्तर व्यवस्थापन सम्वन्धमा स्थानीय निकायको प्राथमिकता क्रमिक रुपमा बढेर गएको अवस्था रहेको | खाद्य स्वच्छता सुनिश्चितताको लागि संयुक्त नियमनको प्रभाव प्रभावकारी देखिएको संचालित कार्यक्रमवाट व्यवसायीबर्गमा कानूनी जटिलताको बारेमा सचेतना वृद्धि भएकोले खाद्य गुण नियन्त्रण कार्यक्रम प्रभावकारी देखिएको | अनुगमनको क्रममा डोटी को स्थानीय वजार वजार वरपरका स्थान शिलगडी , दिपायल, झिन्ग्राना कुल १० वटा खाद्य पसल सरसर्ती अनुगमन गर्दा म्याद गुज्रेको खाद्य पदार्थ नपाईएको |

कार्यालयमा सूचना अधिकारी तोकीएको, गुनासो पेटिका राखिएको, सेवाग्राहीले देख्न सक्ने स्थानमा नागरिक बडापत्र राखिएको साथै खाद्य/दाना स्वच्छता र गुणस्तर सम्बन्धमा लिखित तथा मौखिक रुपमा प्राप्त भएका गुनासा/उजुरीहरु समयमै सम्बोधन गर्ने गरिएको पाइएको | संयुक्त अनुगमनलाई प्रथामिकता दिई प्रयोगशालावाट प्राप्त नतिजा वमोजिम प्रतिकुल खाद्य/दाना मुद्धालाई प्राथमिकता दिई अगाडी बढाइएको देखियो | आर्थिक शुसासन तर्फ बेरुजु शुन्य रहेको र खर्चको फाटबारी सूचना पाटीमा टास गर्ने गरेको पाइएको |

खाद्य प्रबिधि तथा गुण नियन्त्रण डिविजन कार्यालय, शिलगडी, डोटी वाट आ व २०८०/८१ मा ११० पटक खाद्य/दाना वजार अनुगमन गरिएको पाइएको | यस अवधिमा कुल नमुना १०० वटा संकलन गरिएको |

७. कार्यक्रम संचालन गर्दा आइपरेका समस्याहरु एंव समाधानार्थ गरिएका प्रयासहरु

क. स.	कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	समस्याको विवरण	समाधानका लागि गरिएका प्रयासहरु	समाधानका लागि दिईएका सुझावहरु
१	खाद्य गुण नियन्त्रण कार्यक्रम, शिलगडी, डोटी	प्रशासन तथा लेखा तर्फ कर्मचारी दरबन्दी	बिभाग लेखि पठाएको	बिभाग अनुरोध हुन
२	खाद्य गुण नियन्त्रण कार्यक्रम, शिलगडी, डोटी	खाद्य/दाना मुद्दा अनुसन्धान तथा अभियोजनको लागि कार्यविधि तयार	बिभाग लेखि पठाएको	बिभाग अनुरोध हुन
३	खाद्य गुण नियन्त्रण कार्यक्रम, शिलगडी, डोटी	कार्यालयको आफ्नो छुट्टै भवन नहुनु	बिभाग लेखि पठाएको	बिभाग अनुरोध हुन

८. अनुगमन टोलीले दिईएको सुझावहरु

१. कर्मचारी थप दरबन्दी, खाद्य/दाना मुद्दा अनुसन्धान तथा अभियोजनको लागि कार्यविधि तयारीका लागि र कार्यालयको आफ्नो छुट्टै भवन बनाउने तर्फ खाद्य प्रबिधि गुण नियन्त्रण बिभाग, काठमाडौं लेखि पठाउने भन्ने सुझाव प्रदान गरिएको |

९. सुझाव कार्यान्वयनको लागि प्रस्तावित कार्य योजना

१०. अनुगमन टोलीको निष्कर्ष

खाद्य अनुसन्धान अधिकृत १ जना प्रविधिक सहायक २ जना का.स. (सेवा करार) १ जनाको स्वीकृत दरवन्दीमा खाद्य अनुसन्धान अधिकृत को दरबन्दी रिक्त रहेको |प्रविधिक सहायक २ जना का.स. (सेवा करार) १ जनावाट खाद्य गुण नियन्त्रण सम्बधि कार्य हुदै आएको कर्मचारीले उत्कृस्ट कार्य भएको पाइयो |

११. नीतिगत सुझावहरु

खाद्य प्रबिधि गुण नियन्त्रण बिभाग, काठमाडौंसंग अनुरोध गरि कार्यालयले कार्य गर्न सुझाव दिएको |

अनुसूची १ : कार्यालयवाट भएका अनुगंमन कार्य

खाद्य बजार अनुगमन

अनुसूची ३ : कार्यलयवाट भए/गरेका अन्य कामको झलक

उद्योग अनुगमन

११. मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरुबाट संचालित कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रतिवेदन

भ्रमण कर्ताको नामः डा मतिना वैद्य जोशी र खेम राज जोशी

भ्रमण अवधिः २०८१।१०।१६ देखी २०८१।१०।१९ सम्म

भ्रमण स्थानः नुवाकोट

भ्रमणको उद्धेश्यः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय मातहतका विभिन्न निकायले सँचालन गरेका सँचालन गरिरहेका विभिन्न कार्यक्रमहरुको अनुगमन गर्न तथा जैविक विविधता अनुगमन ।

भ्रमण साधनः सरकारी सवारी साधन ।

मुख्य मुख्य क्रियाकलाप

क स	सँलग्न भएको क्रियाकलाप	कैफियत
१	मिति २०८१।१०।१६ गते नुवाकोट प्रस्थान	
२	मिति २०८१।१०।१६ खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण कार्यालयले सँचालन गरेका विभिन्न कार्यक्रमहरुको अनुगमन	• नयाँ खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर ऐन २०८१ प्रश्चात खाद्य क्षेत्रमा कार्य गर्दा हालसम्म भोगेका सहज र असहज परिस्थितिको बारेमा जानकारी लिएको। कार्यालय प्रमुख बाट त्यस्तो असहज परिस्थिति नआएको जानकारी गराएको । • नयाँ खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर ऐन २०८१ मा भएका प्रमुख व्यवस्थाहरुको बारेमा फ्लेक्स प्रिन्ट मार्पत सरोकारवाला नियकालाइ जनचेतना अभिबृद्ध गर्ने प्रयास गरिएको । • कार्यालय बाट सम्पादन भैरहेका स्वीकृत कार्यक्रमहरु, मुद्दा कारबाही सम्बन्धि ब्रिफिङ लिइयो । • उद्योगको दर्ता तथा नविकरण बारे निर्देशन प्रदान गरियो ।
३	२०८१।१०।१७-१८ गते प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना परियोजना कार्यान्वयन एकाइ नुवाकोट द्धारा सँचालित आलु जोन अन्तर्गत आलु वालीको अनुगमन तथा सँलग्न कृषक तथा ब्यापारीहरु सँग छलफल गरीयो ।	• लिखु गा पा र पन्चकन्या गा पा मा आलु जोन अन्तर्गत आलु वालीको अनुगमन गर्दा प्र कृ आ प प का ए नुवाकोट द्वारा अनुदानमा वितरण गरीएको ढुसीनासक विषादी (Mancozeb 75% WP, Sambridhi Company Pvt ltd ले उत्पादन गरेको) प्रयोग गर्दा आलु वालीको बोटमा Toxicity हुदा पात, डाठ तथा आलुको Tuber मा असर प्रर्न गइ आलुवालीको उत्पादनमा असर पर्न गइ कृषकलाइ ठूलो आर्थिक क्षती भएको देखीयो। उक्त विषादि प्रयोग भएको आलु वाली र प्रयोग नभएको आलु वाली तुलना गर्दा विषादी प्रयोग गरेको आलु वाली सुकेको र दाना नलागेको देखीयो भने प्रयोग नगरेको आलु सामान्य अवस्थामा रहेको देखीएकाले उक्त क्षती विषादिको प्रयोगले नै हो भन्ने प्रयास आधार रहेको देखिन्छ ।

		• क्षती भएको आलु वाली डढेको वा सुख्खारुपमा सुकेको देखीन्छ ।विषादी प्रयोग नभएको वाली सामान्य देखीन्छ । • PQPMC को नेतृत्वमा छानवीन गरी प्रयोग गरिएको विषादीको लेभलमा उल्लेख गरे अनुसार को concentration भए अनभएको तथा कृषकको प्रयोग विधिमा कुनै त्रुटि रहेको वास्तविकता पत्ता लगाइ विषादिको आपूर्तिकर्ता लाइ कानून अनुसार कार्वाही गर्न उपयुक्त हुने देखीन्छ ।
४	२०८१।१०।१९ गते काठमाण्डौ फिर्ता	

फिल्ड अनुगमनका केही तस्विरहरु

Figure 1 **Figure 2**

Used fungicide (Figure 1) which caused damage to shoots (Figure 2) as firing led to whole shoots drying.

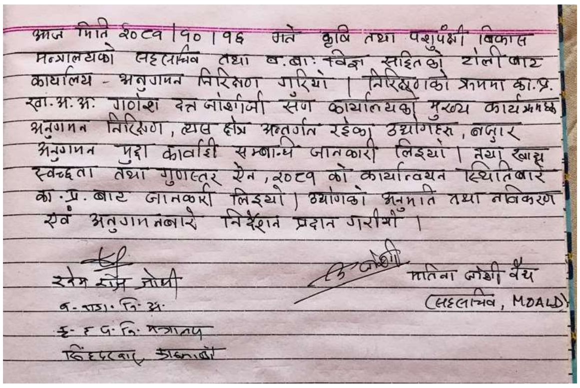

आज मिति २०८१।१०।१६ गते कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयको सहसचिव तथा व.वा.विज्ञ सहितको टोलीबाट कार्यालय - अनुगमन निरिक्षण गरियो । निरिक्षणको क्रममा का.प्र. खा.अ.अ. गणेश दत्त जोशीजी सँग कार्यालयको मुख्य कार्यक्रम अनुगमन निरिक्षण, यस क्षेत्र अन्तर्गत रहेका उद्योगहरु, बजार अनुगमन मुद्दा कार्वाही सम्बन्धि जानकारी लिइयो । नयाँ खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर ऐन, २०८१ को कार्यान्वयन स्थितिबारे का.प्र. बाट जानकारी लिइयो । उद्योगको अनुमति तथा नविकरण एवं अनुगमनबारे निर्देशन प्रदान गरीयो ।

मतिना जोशी वैद्य
(सहसचिव, MOALD)

Figure 3

Figure 4

Evidence of field monitoring of losses on potato fields caused by fungicide application (figure 4) and office monitoring of FTQC, Nuwakot.

भ्रमण कर्ताको हस्तक्षर

डा मतिना वैद्य जोशी, सहसचिव

खेम राज जोशी, व वाग वि अ

१२. मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरुबाट संचालित कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रतिवेदन

१. पृष्ठभूमि: खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रबिधि महाशाखाको नियमित बार्षिक कार्यक्रम अन्तरगत अनुगमन कार्यक्रम सम्बन्धमा खाद्य प्रबिधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, बिराटनगर कार्यालयबाट भए गरेका कार्यको अनुगमन गरिएको | बिवरण तल उल्लेख गरिएको |

२. भ्रमणको उद्देश्य: कार्यालय एवं फिल्ड अनुगमन

३. भ्रमण अवधि: २०८१/६/१० देखि २०८०/६/१३ सम्म (४ दिन)

४. भ्रमण गरिएको स्थान: बिराटनगर

५. भ्रमण टोलीका सदस्यहरु: प्रमोद कोइराला

६. क) कार्यालयको बार्षिक विनियोजन बजेट (रु हजारमा)

खर्च तथा राजश्वको विवरण

शिर्षक	चौथो त्रैमासिकको	वार्षिक
१. वजेट क) चालु (लाख)	रु. ३८.८५	१९९.३६
ख) पूँजीगत	रु. ०	१३
२. खर्च चालु तर्फ (लाखमा)	रु. ४८.५	१४८.६
३. खर्च पूँजीगत तर्फ (लाखमा)	रु. ६.९	७.९
४. राजश्व (लाखमा)	रु. ५.३	३९.१५
५. भारित प्रगति प्रतिशत	१००%	९१.९०
६. वित्तिय प्रगति प्रतिशत	१००%	७८.६

* आ.व. ०८०/८१ सम्म बेरुजु नरहेको ।।

ख) अनुगमन गरिएको कार्यक्रमको प्रगति अवस्था :

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, बिराटनगरवाट संचालित कार्यक्रमले उपभोक्ता बर्गमा खाद्य स्वच्छता, पोषण सम्वन्धि ज्ञानको क्रमिक रुपमा विस्तार भएको साथै प्याक गरिएको खाद्य बस्तुको लेवल हेरी खरिद गर्ने बानीमा बिकास भएको र होटल स्तरीकरण कार्यक्रमबाट होटल, रेस्टुरेन्टको स्वच्छता अपेक्षित सुधार हुदै गएको पाईयो | खाद्य उत्पादक उद्योग, बिक्रेतामा खाद्य स्वच्छता, गुणस्तरको महत्व बारे उजागर हुदै गएको फलस्वरूप खाद्य स्वच्छता, गुणस्तर व्यवस्थापन सम्वन्धमा स्थानीय निकायको प्राथमिकता क्रमिक रुपमा बढेर गएको अवस्था रहेको | खाद्य स्वच्छता सुनिश्चितताको लागि संयुक्त नियमनको प्रभाव प्रभावकारी देखिएको संचालित कार्यक्रमवाट व्यवसायीबर्गमा कानूनी जटिलताको बारेमा सचेतना वृद्धि भएकोले खाद्य गुण नियन्त्रण कार्यक्रम प्रभावकारी देखिएको |

कार्यालयमा सूचना अधिकारी तोकीएको, गुनासो पेटिका राखिएको, सेवाग्राहीले देख्न सक्ने स्थानमा नागरिक बडापत्र राखिएको साथै खाद्य/दाना स्वच्छता र गुणस्तर सम्बन्धमा लिखित तथा मौखिक रुपमा प्राप्त भएका गुनासा/उजुरीहरु समयमै सम्बोधन गर्ने गरिएको पाइएको | संयुक्त अनुगमनलाई प्रथामिकता दिई प्रयोगशालावाट प्राप्त नतिजा वमोजिम प्रतिकुल खाद्य/दाना मुद्धालाई प्राथमिकतादिई अगाडी बढाइएको देखियो | आर्थिक शुसासन तर्फ बेरुजु शुन्य रहेको र खर्चको फाटबारी सूचना पाटीमा टास गर्ने गरेको पाइएको |

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, बिराटनगरवाट ब्यापारिक संस्था बिरुद दायर भएका मुद्दा (आ व २०८०/८१) को विवरण अनुसूची १ मा उल्लेख गरिएको छ |

७. कार्यक्रम संचालन गर्दा आइपरेका समस्याहरु एंव समाधानार्थ गरिएका प्रयासहरु

क्र. स.	कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	समस्याको विवरण	समाधानका लागि गरिएका प्रयासहरु	समाधानका लागि दिईएका सुझावहरु
१	खाद्य गुण नियन्त्रण कार्यक्रम,	नयाँ ऐन कार्यान्विनमा आए संगै मुद्दा व्यवस्थापन कार्यविधि आवश्यक देखिएको	बिभाग लेखि पठाएको	बिभाग अनुरोध हुन
२	खाद्य गुण नियन्त्रण कार्यक्रम,	नयाँ ऐन कार्यान्विनमा आए संगै अनुज्ञापत्र सम्बन्धी कार्यविधि आवश्यक देखिएको	बिभाग लेखि पठाएको	बिभाग अनुरोध हुन
३	सवारी साधन तर्फ	अनुगमन कार्यका लागि २ चक्के सवारी अपुग भएको चार पाङ्ग्रे सवारी साधन नयाँ आवश्यक रहेको	बिभाग लेखि पठाएको	बिभाग अनुरोध हुन

८. अनुगमन टोलीले दिईएको सुझावहरु

१. कर्मचारी थप दरबन्दी, खाद्य/दाना मुद्दा अनुसन्धान तथा अभियोजनको लागि कार्यविधि साथै अनुज्ञापत्र सम्बन्धी कार्यविधि का लागि र कार्यालयको Accreditation कार्यलाई थप अगाडी बढाउने तर्फका कार्यक्रमका लागि आवस्यक स्रोत र जनशक्तिका लागि खाद्य प्रबिधि गुण नियन्त्रण बिभाग, काठमाडौं लेखि पठाउने भन्ने सुझाव प्रदान गरिएको |

खाद्य उद्योगहरुमा उद्योग वाट उत्पादित खाद्य पदार्थको गुणस्तर सुनिश्चितता गर्ने विभिन्न व्यवस्थापकीय उपायहरु प्रचलनमा रहेका छन् | GMP, HACCP, ISO लगायतका व्यवस्थापकीय उपायहरु खाद्य स्वछता कायम गर्न सकिन्छ | स्थलगत अध्ययन को क्रममा बिराटनगर क्षेत्र वरपर GMP, HACCP, ISO लगायतका व्यवस्थापकीय उपायहरु अवलम्बन गर्ने उधोग हरु नरहेको भन्ने प्रारम्भिक जानकारी प्राप्त भएको यसै सन्दर्भमा देशको औधोगिक स्थल मध्ये एक बिराटनगर क्षेत्रमा खाद्य उधोगलाई GMP, HACCP, ISO को प्रबर्धन गर्न उपयोगी हुने सुझाव प्रदान गरेको |

९. सुझाव कार्यान्वयनको लागि प्रस्तावित कार्य योजना

सुझावहरु	प्रमुख कार्यहरु	समय सिमा	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय

१०. अनुगमन टोलीको निष्कर्ष

११. नीतिगत सुझावहरु

खाद्य प्रबिधि गुण नियन्त्रण बिभाग, काठमाडौँसंग अनुरोध गरि कार्यालयले कार्य गर्न सुझाव दिएको |

अनुसूची १ : कार्यालयवाट दायर भएका मुद्दा (आ व २०८०/८१)

१. चालु आ.व.मा (पहिलो त्रैमासिक) दायरी गरिएको मुद्दाहरु

सि न	मुद्धा दायरी गर्ने कार्यालयको नाम	मुद्दा लागेको उद्योग फर्मको नाम	ठेगाना	जिल्ला	मुद्दा को विवरण	मुद्दा दायर गरिएको निकायको नाम ठेगाना	दायरी भएको मिति
१	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	दुग्ध वितरण आयोजना, विराटनगर	बिराटनगर-०४	मोरङ्ग	न्युनस्तरको (प्रसोधित दुध/दहि दुबै) खाद्य पदार्थ प्याकेजिङ तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/५/०४
२	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	नेपाल वेलहोप एग्री-टेक प्रा. लि. ब्रांच-१	टंकीसिनवरी -२	मोरङ्ग	दुषित दाना पदार्थ उत्पादन गरि बिक्रि-वितरण	जिल्ला प्रशासन कार्यालय,मोरङ्ग	२०८०/६/१९
३	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	रुपसान प्रशोधित खानेपानी उद्योग, बिराटनगर-१३	बिराटनगर-१३	मोरङ्ग	दुषित (प्र. पिउने पानी) खाद्य पदार्थको उत्पादन तथा बिक्रि-वितरण	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/५/०४
४	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	मारुती डेरी प्रोडक्टस प्रा.ली	बुढीगंगा-३	मोरङ्ग	न्युनस्तरको (प्र.फेल्बर्ड मिल्क) खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/५/१३
५	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	आर नारायण फिडस् प्रा.ली	विराटनगर-१४	मोरङ्ग	दुषित दाना पदार्थ उत्पादन गरि बिक्रि-वितरण	जिल्ला प्रशासन कार्यालय,मोरङ्ग	२०८०/६/१६
६	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	दुग्ध वितरण आयोजना, विराटनगर	बिराटनगर-०४	मोरङ्ग	न्युनस्तरको (दहि) खाद्य पदार्थ प्याकेजिङ तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/५/०४
७	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	सुस्वानी प्याकेजिङ उद्योग	बिराटनगर-१०	मोरङ्ग	न्युनस्तरको (काजु) खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/५/२६

सि न	मुद्धा दायरी गर्ने कार्यालयको नाम	मुद्दा लागेको उद्योग फर्मको नाम	ठेगाना	जिल्ला	मुद्दा को विवरण	मुद्दा दायर गरिएको निकायको नाम ठेगाना	दायरी भएको मिति
८	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	दुगड स्पाइसेज एण्ड फुड प्रोडक्टस प्रा.ली	बुढीगंगा-२	मोरङ्ग	न्युनस्तरको खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/७/१९
९	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	भवानी मसला एण्ड फुड उद्योग	विराटनगर-५	मोरङ्ग	न्युनस्तरको खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/७/२०
१०	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	बाबा भैजिटेबल आयल इण्डस्ट्रिज प्रा.ली	कटहरी-१	मोरङ्ग	न्युनस्तरको खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/७/२१
११	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	बाबा भैजिटेबल आयल इण्डस्ट्रिज प्रा.ली	कटहरी-१	मोरङ्ग	न्युनस्तरको खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/७/२६
१२	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	संचेती चिया उद्योग	विराटनगर-१०	मोरङ्ग	न्युनस्तरको खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/८/०७
१३	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	ऐशियन स्पाइसेज एण्ड फुड प्याकेजिङ	थलहा-८	मोरङ्ग	न्युनस्तरको खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/९/१९
१४	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	चन्द्र शिव राइस एण्ड आयल मिल्स प्रा.ली	विराटनगर	मोरङ्ग	न्युनस्तरको खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/८/१४
१५	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	चन्द्र शिव राइस एण्ड आयल मिल्स प्रा.ली	विराटनगर	मोरङ्ग	न्युनस्तरको खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/८/१४
१६	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	दुगड स्पाइसेज एण्ड फुड प्रोडक्टस प्रा.ली	बुढीगंगा-२	मोरङ्ग	न्युनस्तरको खाद्य पदार्थ उत्पादन तथा बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/८/१८
१७	खा.प्र.गु.नि.का. विराटनगर	मंगला स्टोर	बिराटनगर-११	मोरङ्ग	न्युनस्तरको खाद्य पदार्थ बिक्रीवितरण गरेको	मोरङ्ग जिल्ला अदालत,विराटनगर	२०८०/९/२४

अनुसूची २ : कार्यालयवाट अनुगमन सम्बन्धमा भएका कार्य

प्रतिबन्धित खेसरि दाल नस्ट

होटल स्तरीकरण तथा नविकरण

१३. मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरुबाट संचालित कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रतिवेदन

भ्रमण आदेश नः ८२६

भ्रमण अवधि : २०८१/१०/२५ देखि २०८१/१०/२९ गतेसम्म

भ्रमणको उद्देश्यः दोलखा जिल्लाको छानिएको स्थानिय तहहरुको कृषि तथ्यांकको अवस्थाको अनुगमन ।
सम्पादित मुख्य मुख्य कामहरुः

- भीमेश्वर नगरपालीका, नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, चरिकोट दोलखाको कृषि तथ्यांकको अवस्थाको अनुगमन गरी कृषि प्राविधिकहरुसंग छलफल गरिएको।
- आ.ब. २०७९/८० मा कृषि तथा पशुपन्छी तथ्यांक अध्यावधिकका लागि संघिय सरकारबाट तहाँ रु. १,००,००० विनियोजन भएकोमा यस आ.ब. २०८०/८१ का लागि यसै कार्यका लागि रु. ६०,००० विनियोजन गरिएको । यसै आ.ब. मा FAO को technical support मा संचालन हुन लागेको 50*2030 initiative कार्यक्रम अन्तर्गत तयार गरिएको सर्भे प्रश्नावलीका लागि पछि खर्च गर्नुपर्ने भएकाले हाललाई सो रकम परिचालन नगर्नका लागि कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट परिपत्र भएको । कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट प्रदेश मन्त्रालय तथा कृषि विकास निर्देशनालयका कृषि तथा पशुपन्छी विकासको तथ्यांक संकलन तथा प्रशोधनमा आवद्ध प्रदेश स्तरीय १४ जना कृपि प्राविधिकहरुलाई MTOT तालिम दिईसकिएको र हाल नेपालगंज तथा विरगंजमा कूल ७० जना कृषि प्राविधिकहरुलाई TOT तालिम संचालन भईरहेको परिपेक्षमा तहाँ स्थानिय तहका कृषि प्राविधिकहरुलाई यसै सम्बन्धि TOE तालिमका लागि तयार रहनका लागि सुझाव तथा जानकारी दिईयो।
- साथै तहाँका स्थानिय प्राविधिकहरुसंग 50*2030 initiative कार्यक्रमबारे लागेको जिज्ञासाहरु सम्बन्धी पनि छलफल गरियो।

स्थलगत अवस्थाः

जिल्लाको कूल क्षेत्रफलको ५८.२ बर्ग मि. (४४ %) जमिन खेति योग्य रहेको । जसमध्ये कूल खेति गरिएको जमिन ४९८९ हे. रहेको । १८६२ हे. सिंचित जमिन मध्ये बाहैं महिना सिचाई हुने १०९४ हे. र बर्षायाममा मात्र सिचाई हुने ७६८ हे. रहेको । २५१ हे. बाझो जमिन रहेको। जम्मा घरधुरी संख्या : १०२५५, जनसंख्या :३२४८०, कृषिमा आवद्ध घरधुरी संख्या : ५९१० (प्रतिशत ५७.०६), आम्दानीको पहिलो मुख्य स्रोत कृषि भएको घरधुरी संख्या : ४००१ (प्रतिशत ३९.०२)।यस भीमेश्वर नगरपालिकाको प्रमुख प्राथमिकता प्रास व्यावसायिक वालीहरुमा क्रमस: १. किवि २. आलु र ३. तरकारी रहेका।यसका साथै अन्य बालीहरुको क्षेत्रफल उत्पादन र उत्पादकत्व निम्नानुसार रहेको पाईयो।

क्र. स.	बालीहरु	क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे. टन)	उत्पादकत्व
१	धान	१०९४	३०३८.६	२.७८
२	गहु	११८८	२१२५.३	१. ७९
३	मकै	१४८६	४५२४	३.०४
४	कोदो	११६४	१५४१	१.३२
५	जौ	१८	१८.५	१.०३
६	फापर	३८	३८.३	१.०१
७	आलु	५९३	९७३५	१६.४२
८	काउली बन्दा	१५२	२१६८.८	१४.२७
९	गोलमेडा	४.२	९२.४	२२
१०	अदुवा बेसार	११	११०	१०
११	प्याज लसुन	५३	५६२	१०.६
१२	सुन्तला जात	१२	७९	६.५८

सिकाइ तथा उपलब्धीः

- यसै आ. ब. मा FAO को technical support मा संचालन हुन लागेको 50*2030 initiative कार्यक्रम अन्तर्गत तयार गरिएको सर्भे प्रश्नावलीका लागि सशर्त विनियोजित रकम सुरक्षीत राखिएको साथै scientific data method प्रयोग गरेर परम्परागत तवरले data संकलन गर्ने परिपाठी छोडेर नयाँ तरिकाबाट data लिईनुपर्ने आवश्यकता सबै स्थानियतहहरुले महशुश गरेको र यस कार्यलाई साथ दिन तयार रहेको पाईयो ।

साराँश तथा सुझावहरुः

- परम्परागत data प्रणालीमा सुधार हुन अत्यावस्यक रहेको ।
- हालको कृषि तथा पशुपन्छी तथ्यांक प्रणालीको sampling method, sampling size, data analysis विश्वासयोग्य र अन्तराष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप नभएको कुरामा द्विविधा नरहेको ।
- अन्दाज र पहिलेको data संग सामन्जस्य मिलाउदै नयाँ data विकास गर्ने गरिएको ।
- स्थानिय तह, प्रदेश र संघिय डाटाहरु फरक फरक हुने गरेको।

सुझाव

- International sample design , methodology अनुसार यसै आ. ब. देखि FAO को technical support मा संचालन हुन लागेको 50*2030 initiative कार्यक्रम अन्तर्गत तयार गरिएको सर्भे प्रश्नावली अनुसार कृषि तथा पशुपन्छी तथ्यांक संकलन गरि यस राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यक्रमलाई सफल बनाउन स्थानियतहहरुले होस्टेमा हैसै गरे अवस्य सम्भव हुने देखिन्छ।

केही तस्विरहरु

भीमेश्वर नगरपालीका, नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, चरिकोट दोलखाका कृषि शाखाका कृषि प्राविधिकसँगको छलफलका क्रममा लिईएका तस्विरहरु

प्रतिवेदकः शिवा अर्याल, कृषि प्रसार अधिकृत, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

१४. मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरुबाट संचालित कार्यक्रमहरुको अनुगमन प्रतिवेदन

Report on Implementation Review Mission of NAFHA Project

Background:

This Nuts and Fruits in Hilly Area Project (NAFHA) project has been running for 3 years, with four years remaining for implementation. NAFHA is implemented in hilly areas of Nepal in which ten fruit crops are selected. The project will increase agricultural income of approximately 40,000 beneficiary farm households in 100 municipalities in hilly areas of five provinces – Province 1, Bagmati, Gandaki, Karnali and Sudurpashchim. This will be achieved through (i) the development of approximately 10,000 hectares (ha) of fruit and nut orchard development, value-addition to nuts and fruits produced by 30,000 households, and institutional capacity building for nursery and horticulture sector management; and (ii) vegetable and other nutritious crop production in 1,000 ha and its marketing by 10,000 smallholder households who are not capable of investing in fruit and nut orchard development in the project provinces.

The project is aligned with the following impacts: (i) livelihoods of rural households improved; and (ii) resilience of farmers to climate change improved. The project has the following outcome: beneficiary farmers' agricultural income from climate resilient horticulture farming increased. This will be achieved through improved nursery management, enhanced production and productivity in orchards, enhanced value addition and commercialization of fruits and nuts. The project will also support smallholders in the same project areas, who would not have been able to invest in commercial fruit and nut farming, to generate income through vegetable and other crop farming. The project has the following outputs:

Output 1: Institutional capacity for nursery and horticulture sector management improved.

Output 2: Production and productivity of project farmers increased.

Output 3. Value addition to hilly area horticulture produce enhanced.

Objective:

- To monitor the program implemented by PIUs.
- Feedback for project for program implementation.
- To find out the key issues raised by farmers.
- To provide overall suggestions for the project

Duration: 2082/5/2 – 2082/5/5

Team Members: ABD Mission Team, NAFHA project Team, PIU Gandaki Team, representative from DoA and Ministry

Location: Kaski, Parbat and Syanja

Project Overall Progress:

Project overall progress is presented in bar diagram 1.

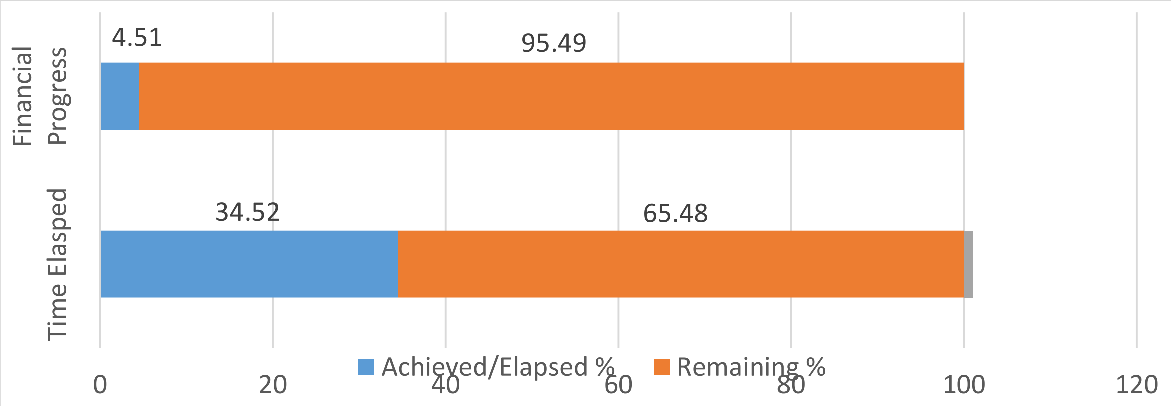

Total Contract Amount:14.46 million USD (15.47% of total allocation)

Field visit:

We have visited 4 sites of three project districts as Kaski, Parbat and Siyanja. The details of field visit mention in Table 1.

List of site visited in the Implementation Review Mission

Name of Grantees	Address	Total cost (NPR.)	Sub project duration	Crop area (ha) & sapling planted	Total members	Activities done by grantees	Crop's name
Salyan Krishi Samuha (Chair, Gyan bd KC)	Annapurna-4, Salyan, Kaski	4810000	2081.11.25 to 2082.12.30	8 (3240)	35	Sapling, organic fertilizer, machineries & equipment and irrigation	Mandarin (Batch 2/081/82)
Swabalambi Ekikrit Falful & Pasupalan farm (Dhan Bd KC)	Modi RM-6, Thamarjung, Parbat	601250	2082.2.6 to 2082.12.30	1 (450)	5	Sapling, organic fertilizer, machineries & equipment and irrigation	Mandarin (Batch 2/081/82)
Muktinath Agriculture Company Limited	Aandhikhola 6, Syangja	Pipeline for award grant		1.78 (more than 1 lakh	Pipeline for award grant		
Gaubesi Ekikrit Krishi Kendra Pvt.	Pokhara MC 28, Kaski	3036200	2081.04.11 to 2082.04.31	5.05	4	Sapling, organic fertilizer, machineries & equipment	Acid lime and Mandarin (Batch 1/081/82)

Ltd (Hari Pd Tripathi)						and irrigation	

Problems /issues raised by the farmers in the field observation

1. Due to insufficient engineering manpower to estimate the irrigation scheme, it is difficult to complete the project in time.
2. Internal budgetary movement for the partial subsidy arrangement in scheme -2 for the nuts and fruits orchard establishment should be allow as per farmers' need.
3. The post plantation encouragement grant for the good care and management for the orchard as provision for the farmer group and cooperatives NPR 65 per plant for the next two years of the orchard establishment should also be provided to the Agri-entrepreneurs. Agribusiness.
4. Credit Guarantee Fund (CGF) should quickly be finalized so that participating scheme-2 farmers can have easy access to the credit for the nuts and fruits orchard establishment and vegetables and other nutritious crops.
5. The amount allocated for the irrigation facility in the guideline is insufficient and here, it should be substantially increased according to the requirement of the farmers and engineering estimate. There should be uniform grant as provided by the federal, provincial and local governments.
6. Orchard management cost is high and return from the orchard is generally after 4 years so, appropriate intercropping program should be incorporated in the project.
7. A training is needed for the successful management of the orchard.

Based on the field observations, following points are suggested:

- This project has been running for 3 years, with four years remaining for implementation. However, we are far behind our target for orchard establishment. While the farmers who have already established orchards are doing well. To meet target, we should speed up the activities. For this we should **strictly follow up the action plan**.
- Farmers are raised some issues as **orchard management training**, **quality as well as matured sapling, fencing, credit and subsidy rate.**
- **Every farmer had requested training**, which we should have provided before establishing the orchard. Therefore, in the future, it would be better to provide training first after the grantees are selected and also provide a letter of receipt of the grant along with it.
- **Regarding nursery /saplings**, farmers are not found the quality as well as matured sapling sufficiently. So we should focus more in nursery establishment as well as good nursery management practices for quality saplings. Project technical staffs should frequently follow up and monitor the nursery for quality sapling production.
- **Farmers are raising the issues of fencing.** In the case of fencing, it would be better to provide a grant that allows only a certain percentage to be spent. Say for example 20% of total subsidy or whatever.
- **Intercropping program**: fruits crop takes long time for return. So it should be better to include in the project activities.

- **Credit/ CGF**: Credit guarantee fund purpose is to help the scheme-2 farmers for easy access to the credit but still we have not finalize CGF. If the same situation is happening it will be the useless. Thus it should be quickly finalized.
- **Integrated program implementation guideline:** During the implementation of the program, there seems to be some ambiguity /**confusion regarding the integrated program implementation guideline**/ procedures at the field level. Therefore, it seems very necessary to orient the PIU and field level staff about the guideline/ procedures.
- Currently, we are finalizing the integrated program implementation guideline/ procedure, but even if some improvements need to be made from past experiences, it can be refined and carried forward.
- **Regarding scheme 6** (50:50 Model), we should go 70:30 model, 50:30:20 Model (for irrigation) if not we should go REED Model that means project construct the local level public infrastructures and handover the local level. (for lesson learn: in 50:50 Model, ministry has bitter experience about warehouse construction with local level)

"To ensure good results, we must speed up the project activities. Therefore, please strictly adhere to the action plan."

Report submitted by: Lal Kumar Shrestha, Senior Agri-Economist

Ministry of Agriculture and Livestock Development (MoALD), Singhdurbar, Kathmandu.

६.४ खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागबाट भएको कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन

१. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग तथा मातहतका कार्यालयहरुमा भएको निरीक्षण अनुगमन सम्बन्धि प्रतिवेदन

१. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागमा रहेको मोबाइल खाद्य प्रयोगशाला भ्यान निरीक्षण अनुगमनः

मिति २०८१/०६/१६ गते कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका माननीय मन्त्री श्री रामनाथ अधिकारीज्यूबाट विभागमा रहेको मोबाइल खाद्य प्रयोगशाला भ्यान निरीक्षण अनुगमन तथा अवलोकन भएको थियो। खाद्य पदार्थको स्वच्छता तथा गुणस्तर नियमनका लागि २ वटा प्रयोगशाला भ्यान संचालनमा ल्याएकोमा विभागलाई धन्यवाद तथा बाँकी २ वटा भ्यान समेत शिघ्र संचालनमा ल्याई खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर नियमन सम्बन्धि कार्य थप सुदृढिकरण गर्न निर्देशन दिनुभयो ।

२. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय पोखराको अनुगमनः

मिति २०८१/०९/१७ मा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका प्रशासन महाशाखा प्रमुख ज्यू सहितको टोली, मिति २०८२/०१/२८ गते विभागका उपसचिव श्री दिनेश त्रिपाठी ज्यूसहितको टोलीबाट पोखरा कार्यालयको निरीक्षण अनुगमन भएको थियो । पोखरा कार्यालयले हाल गण्डकी प्रदेशका ११ जिल्लामा खाद्य/दाना पदार्थको स्वच्छता तथा गुणस्तर

नियमन, खाद्य तथा दाना प्रयोगशाला विश्लेषण, खाद्य प्रविधि सम्बन्धि परामर्श/तालिम/अध्ययन अनुसन्धान र खाद्य स्वच्छता तथा पोषण सम्बन्धि सेवा प्रवाह गर्दै आएको र गण्डकी प्रदेशमा खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर नियमनका लागि जिम्मेवार रहेको पोखरा कार्यालय हाल भाडाको घरमा संचालित भएको हुँदा भाडाको भवनमा प्रयोगशाला विस्तार र पाइलट प्लान्ट निर्माण लगायतका कार्य गर्न कठिनाइ भएको हुँदा उक्त कार्यालयको प्रयोगशाला क्षमता अभिवृद्धि गरी गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्न, खाद्य प्रविधि क्षेत्रका अध्ययन अनुसन्धान कार्य प्रभावकारी रुपमा अघि बढाउन आफ्नै भवनको आवश्यकता भएको कुरा अनुगमन टोलीहरुबाट औंल्याउनु भएको थियो ।

३. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय सुर्खेतको अनुगमनः

मिति २०८१गतेका दिन २३-०८- कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका श्रीमान सहसचिव डा. मतिना जोशी वैद्यज्यूबाट वीरेन्द्रनगरसुर्खेत स्थित खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्याल ,यको स्थलगत अनुगमन निरिक्षण भएको थियो।निरिक्षणका क्रममा कार्यालयका नि थापा लगायत कार्यालयको समुर्ण टिमले प्रदान .कार्यालय प्रमुख श्री भेष ब . खाद्य स्वच्छता तथा गुण नियन्त्रणक ,गरिरहेका सेवा ा लागि गरेका प्रयास स्वीकृत कार्यक्रम सम्पादनको प्रगति विवरण , लगायत सामना गर्नुपरेको चुनौतीका बारेमासाथै नयाँ कार्यालय तथा प्रयोगशाला भवन निर्माण सम्पन्न भइ कार्यालय तथा प्रयोगशाला स्थानान्तरण गर्ने काम भैरहेको जानकारी दिनुभयो र यस क्रममा नयाँ कार्यालय तथा प्रयोगशाला व्यवस्थापनका बजेट अभावका कारण भएका समस्या, नयाँ कार्यालय तथा प्रयोगशाला स्थानान्तरणमा आवश्यक नपुग बजेट व्यवस्थापनका लागि विभाग तथा मन्त्रालयसंग समन्वय गर्न सुझाव दिनुभएको थियो र कार्यालयका नियमित कार्यक्रम संचालन गर्न सवारी साधन पांग्रे ४)) को अभावका कारण समस्या परिरहेको सन्दर्भमा विभाग तथा मन्त्रालयसंग समन्वय गरि ४ पांग्रे सवारी साधनको व्यवस्थापनमा लाग्नका साथै स्वीकृत दरवन्दी अनुसारका जनशक्ति नहुँदा परिरहेको समस्यालाई सम्बोधन गर्न पदपूर्तिका लागि माग गर्ने सुझाव दिनु भयो ।

४. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय बाग्लुंगको अनुगमनः

मिति 2082/01/ गते जिल्ला समन्वय समितिबाट 03बाग्लुंग कार्यालयमा अनुगमन भएको थियो र सो क्रममा बागलुङ डिभिजन कार्यालयले आ .व.०८१/०८२ मा हासिल गरेको कार्यप्रगति र कार्यालयको अवस्था बारे जानकारी लिनुभएको थियो । सो सम्बन्धमा हाल सम्म कार्यालयले हासिल गरेको कार्य उपलब्धि र कार्य सम्पादनको सन्दर्भमा आइपरेका समस्या र समाधानका उपाय तथा आगामि दिनमा अवलम्बन गर्नु पर्ने कार्ययोजना समेत छलफल गरी निम्न सुझावहरु दिनुभएको थियो ।

सुझाव

- आवश्यक जनशक्ति तथा सवारी साधन व्यवस्थापनका लागि तालुक निकायमा माग गरी पठाउनुपर्ने।
- उपभोक्ता जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु जिल्लाका वटै स्थानीय तहका मुख्य मुख्य स्थानमा नियमित रुपमा 10 संचालन गर्नुपर्ने।
- जिल्लाका वटै स्थानीय तहको मुख्य 10मुख्य बजार क्षेत्रमा नियमित रुपमा अनुगमनको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने।
- डिभिजन कार्यालयमा गुणस्तर परिक्षणका लागि प्रयोगशालाको व्यवस्था हुनुपर्ने।
- सूचनाको हक कार्यान्वयनको लागि स्वतः प्रकाशन नियमित हुनुपर्ने।
- कार्यालयको वेवसाइट नियमित अधावधिक गर्नुपर्ने।

५. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय धनगढीको अनुगमनः

सि.नं	कार्यालय	अनुगमन टोली	अनुगमन मिति	निर्देशन/सुझाव
१	वाणिज्य आपूर्ति तथा उपभोक्ता संरक्षण विभाग काठमाण्डौ	१. श्री राजन पौडेल, महानिर्देशक २. श्री डिक ब. कार्की निर्देशक ३.श्री बुद्दीमान प्रधान ४. श्री हस्त ब. शाही	२०८१/०८/१६	कार्यालयको कामको दायरा फराकिलो भए अनुसार दरवन्दी अभाव भएको ।
२	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग, काठमाण्डौ	१. श्री कृष्ण प्रसाद राई, व.खा.अ.अ	२०८१/१०/२४	प्रयोगशालाको कामको प्रभावकारी बनाउन कर्मचारी हरुलाई तालिमको आवश्यकता रहेको।
३.	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग, काठमाण्डौ	१. श्री सञ्जीव कुमार कर्ण, महानिर्देशक	२३०८२/०२/२८	कार्यालयको कामको प्रभावकारी बनाउन कर्मचारी हरुलाई तालिमको आवश्यकता रहेको। आगामी आ.व.को कार्यक्रमहरु सम्पन्न गर्न सुरुबाटै योजनाबद्ध ढंगले गर्न निर्देशन दिनु भयो।

६.५ विभिन्न निकायहरुबाट भएका अनुगमनको प्रतिवेदनहरु

६.५.१ बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र

बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्रले विभिन्न जिल्लामा रहेका बीउ उत्पादक, बीउ व्यवसायीहरू तथा अन्य निकायहरूको कार्यक्रम अनुगमन, निरीक्षण तथा समन्वय गरिएको विवरण

क्र.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति	कैफियत
१.	अनुमतिपत्र लिएका संस्थाहरुले उत्पादन गरेको	१. प्रगतिशिल युवा कृषि कृषक समूह, काभ्रे र आलुबाली विकास केन्द्र,	१. अनुमतिपत्र प्राप्त मूल बीउ उत्पादकलाई मात्र certified	ब.बा.वि.अ. श्री **मोहन खतिवडा** र	काभ्रे र सिन्धुपाल्चोक	२०८१।१०।३० देखि	

क्र.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति	कैफियत
	पिविएस भेरिफिकेशन, पिविएस नमूना संकलन तथा अनुगमन गर्न ।	सिन्धुपाल्चोकले उत्पादन गरेको पिविएस भाइरस मुक्त दानाको स्थलगत भेरिफिकेशन एवं खाधान्न तथा बीउ आलु अलैंची फलफूल नर्सरी उद्योग, काभ्रेको तन्तु प्रजनन प्रयोगशालाको अनुगमन निरीक्षण गरिएको। २. माथिका संस्थाका जिम्मेवार व्यक्तिहरुसंग पिविएसको व्यवस्थापन र आलुबालीको बीउको उत्पादनका सम्बन्धमा आवश्यक छलफल र अन्तरक्रिया। १. पिविएस उत्पादन अनुमतिपत्र लिएका संस्थाहरुले अरुबालीको जस्तै पूर्वजानकारी फाराम भरी PBS लगाएको करिब २१ दिनभित्र राष्ट्रिय आलुबाली	पूर्वमूलबीउ उपलब्ध गराई प्रमाणीकरण प्रक्रियालाई गति दिनु पर्ने। २. PBS अनुमतिपत्र प्राप्त सरकारी निकायले आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्र मूल बीउ उत्पादक तयार गरी तिनीहरुलाई लक्षित गरी प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने।	प्रा.स. श्री हरि यादव		२०८१।११।०५ सम्म	

क.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति	कैफियत
		अनुसन्धान कार्यक्रम र बिउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्रलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने। २. राष्ट्रिय आलुबाली अनुसन्धान कार्यक्रम र बिउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्रले PBS को ELISA परीक्षणको लागि सोही बमोजिम समयतालिका निर्धारण गरी नमूना संकलन गर्नु पर्ने। ३. प्रमाणीकरण गरिएको PBS दानाबाट श्रोत बीउ उत्पादनका लागि अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थालाई मात्र PBS उपलब्ध गराउनु पर्ने र आलुको बीउ उत्पादनलाई प्रवर्द्धन गर्नु पर्ने। ४. यसरी उत्पादन भएको आलुको श्रोत बीउको प्रमाणीकरण प्रदेश बीउ बिजन					

क्र.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति	कैफियत
		प्रयोगशालाहरुबाट हुने व्यवस्था हुनु पर्ने।					
२	जातीय परीक्षण प्रर्दशन अनुगमन तथा निरीक्षण	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदबाट सञ्चालित मकै बालीका आयातित जातहरू र स्वदेशी जातहरूको जातीय परीक्षण प्रर्दशनहरुको अनुगमन।	प्रर्दशनमा लगाइएका उच्च उत्पादन दिने तथा विशेष गुण भएका जातहरु बाली भण्डारण भएको ६ महिनाभित्र उक्त Promising varieties को Complete information आउने गरी data/Proposal पेश गर्ने।	बेनु प्रसाद प्रसाई प्रमुख डा प्रकाश आचार्य बरिष्ठ बाली विकास अधिकृत	तरहरा, परवानीपुर, चितवन	२०८२/०१/१५ गते देखि २०८२/०१/१७ गतेसम्म	
४.	मूल बीउ उत्पादन अनुमतिपत्र तथा बीउ प्रशोधन कारखना नं. लिन निवेदन दिएका संस्थाहरुको अनुगमन निरीक्षण गर्न ।	महोत्तरी जिल्लाको बर्दिबास न.पा. वडा नं. ०९ को किसानपुर गाउँमा अचिन्त एग्रिकल्चर एण्ड लाईभस्टक ईण्डस्ट्रि प्रा.लि. ले मूल बीउ उत्पादन अनुमतिपत्र तथा बीउ प्रशोधन कारखना नं. पाउँ भनि दिएको निवेदन अनुसार अनुगमन निरीक्षण गर्दा निज संस्थासँग चेकलिस्ट अनुसारका आवश्यक	१. अचिन्त एग्रिकल्चर एण्ड लाईभस्टक ईण्डस्ट्रि प्रा.लि. ले आवश्यक कागजात र पूर्वाधार पुरा भए पछि मात्र मूल बीउ उत्पादन अनुमतिपत्र तथा बीउ प्रशोधन कारखना नम्बर उपलब्ध गराउन सिफारिस गरिएको। २. साना किसान सहकारी संस्था लि. अनुगमन निरीक्षण गर्दा	श्री हसमुल्लाह मुसलमान बा वि अ र प्रा.स. श्री हरि यादव	महोत्तरी र बारा	२०८१/११/२३ गतेदेखि २०८१/११/२९ गतेसम्म	

क्र.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति	कैफियत
		कागजातहरु, भौतिक संरचनाहरु तथा यन्त्र उपकरणहरु मध्ये अधिकाँस कागजातहरु, यन्त्रहरु र संरचनाहरु रहेको पाईयो । बारा जिल्लाको करैयामाई गा.पा. वडा नं. ०५ को ढोढिया गाउँमा साना किसान सहकारी संस्था लि. ले मूल बीउ उत्पादन अनुमतिपत्र तथा बीउ प्रशोधन कारखना नं. पाउँ भनि दिएको निवेदन अनुसार अनुगमन निरीक्षण गर्दा निज संस्थासँग चेकलिस्ट अनुसारका आवश्यक कागजातहरु, भौतिक संरचनाहरु तथा यन्त्र उपकरणहरु मध्ये अधिकाँस कागजातहरु, यन्त्रहरु र	निज संस्थासँग चेकलिस्ट अनुसारका आवश्यक कागजातहरु, भौतिक संरचनाहरु तथा यन्त्र उपकरणहरु रहेकोले निज सहकारी संस्थालाई मूल बीउ उत्पादन अनुमतिपत्र तथा बीउ प्रशोधन कारखना नम्बर उपलब्ध गराउन सिफारिस गरिएको।				

क.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति	कैफियत
		संरचनाहरु रहेको पाईयो ।					
६.	नार्कसँगको समनवयमा पिविएस उत्पादन अनुमतिपत्र लिएका संस्थाहरुले उत्पादन गरेको पिविएस भेरिफिकेशन, पिविएस नमूना संकलन तथा अनुगमन गर्न ।	१. Ficus Biotech pvt. Ltd., गौरादह न.पा.-२, झापा र Apex Bio-tech and Agroforestry Research Centre pvt. Ltd., अर्जुनधारा न.पा.-३, झापाले चालु आ.व.मा उत्पादन गरेको पिविएस भाइरस मुक्त दानाको स्थलगत भेरिफिकेशन एवं खाधान्न तथा बीउ आलु केरा फलफूल नर्सरी उद्योग, तन्तु प्रजनन प्रयोगशालाको अनुगमन निरीक्षण गरिएको। २. Ficus Biotech pvt. Ltd., गौरादह न.पा.-२, झापा संस्थाका जिम्मेवार व्यक्तिहरु श्री दुर्लव कार्की र Apex Bio-tech and Agroforestry Research Centre pvt. Ltd., अर्जुनधारा न.पा.-३, झापा संस्थाका जिम्मेवार व्यक्ति	१. अनुमतिपत्र प्राप्त मूल बीउ उत्पादकलाई मात्र certified पूर्वमूल बीउ उपलब्ध गराई प्रमाणीकरण प्रकृयालाई गति दिनु पर्ने। २. PBS अनुमतिपत्र प्राप्त सरकारी निकायले आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्र मूल बीउ उत्पादक तयार गरी तिनीहरुलाई लक्षित गरी प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने।	प्रा.अ. श्री निरु त्रिपाठी र प्रा.स. श्री हरि यादव	झापा	२०८१।११।०६ देखि २०८१।११।०८ सम्म	

क.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति	कैफियत
		प्रशोधन निरौलासंग पिविएसको व्यवस्थापन र आलुबालीको बीउको उत्पादनका सम्बन्धमा आवश्यक छलफल र अन्तरक्रिया।					
७	बीउ बाली खेत निरीक्षण तथा अनुगमन	बाली विज्ञान माहाशाखा, खुमलटारको ४.९ हे. गहुँ बीउ बाली निरीक्षण गरिएको।	बेजात तथा झारपात हटाउन, राम्रोसँगपाके पछि अनुगमन गराई बाली भण्डारण गर्न सुझाव दिइएको।	श्री शालिकराम गौतम बरिष्ठ बाली विकास अधिकृत	ललितपुर	२०८२।१।१०	
८	नार्कसँगको समन्वयमा पिविएस आलु बीउ प्रमाणीकरण	१, प्रगतिशिल युवा कृषि समूह, नाला, काभ्रे विभिन्न जातका ३१५३७ दाना । २. आलुबाली विकास केन्द्र, निगाले, सिन्धुपाल्चोक १५०० दाना	प्रमाणीकरण गरिएका दानाहरु सुरक्षित भण्डारण गर्ने।	श्री हसमुल्लाह मुसलमान बा वि अ र निरू त्रिपाठी प्रा अ	काभ्रे, निगाले	११/२९/२०८१	
		३ श्रीराम निकेतन बायोटेक प्रा.लि. गोदाबरी, ललितपुर। विभिन्न जातका	प्रमाणीकरण गरिएका दानाहरु सुरक्षित भण्डारण गर्ने।	श्री शालिकराम गौतम ब. बा वि अ निला पौडेल	बर्दिया, खुमलटार	१/३/२०८२ र १/२७/२०८२	

क्र.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति	कैफियत
		८२१५० दाना । ४ कुशल एग्रिकल्चर रिसर्च एण्ड डेभलपमेन्ट सेन्टर प्रा.लि., बाँसगढी न.पा.-८, बर्दिया। विभिन्न जातका १०२६०० दाना । ५ राष्ट्रिय आलुबाली विकास कार्यक्रम, खुमलटार, ललितपुर। विभिन्न जातका ४१८८५ दाना ।				२/२१/२०८२	
८	विभिन्न बीउ उत्पादकहरु र बीउ व्यवसायीहरुको अनुगमन आलु बीउ प्रमाणीकरण	१. प्राविधिक अडिट दाङ जिल्लामा रहेका (हरितक्रान्ति कृषि सहकारी, दाङ, जैविक विविधता सहकारी संस्था रामपुर, दाङ, आलु बीउ उत्पादन फार्म दाङ) २ कुशल एग्रिकल्चर फार्म, बर्दियाको विविएस विभिन्न जातका १०२६०० दानाको आलु	१. बीउ उत्पादन रेकर्ड व्यवस्थित रूपमा राख्नु पर्ने। २. आलु बीउ व्यवस्थित तरिकाले शित भण्डारमा राख्नु पर्ने। ३. बीउ व्यवसाय अनुमतिपत्र लिई मात्र कारोवार गर्ने, आधिकारिक निकायहरुबाट मात्र कारोवार	श्री शालिकराम गौतम बरिष्ठ बाली विकास अधिकृत श्री मित्र बन्धु पौडेल वागवानी विकास अधिकृत	दाङ, बर्दिया	२०८२।१।२६ देखि २०८२।१।३१ सम्म	

क्र.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति	कैफियत
		बीउ प्रमाणीकरण। ३ घोराही, तुल्सीपुरमा रहेका बीउ बिजन पसल तथा एग्रोभेटहरुको कृषि ज्ञान केन्द्र, दाङ, बीउ बिजन प्रयोगशाला, खजुरा र यस केन्द्रको संयुक्त रुपमा बीउ बजार अनुगमन ४ बीउ उत्पादन तथा व्यवस्थान तालिम (कृषि ज्ञान केन्द्र, दाङको आयोजनामा र बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्रको समन्नवयमा)	गर्नु हुन, सूचिकृत भएको बीउ बिजन मात्र बिक्री वितरण गर्नु हुन, सिफारिस क्षेत्र अनुसारको बीउ बिजन मात्र बिक्री वितरण गर्नु हुन ।				
९	वर्णशंकर बीउ उत्पादन अनुमतिपत्रका लागि अनुगमन	एग्रो नाइन कम्पनी प्रा.लि., माडी न.पा.- ५, चितवनको अनुगमन। बीउ बिजन नियमावली, २०८१ को नियमा २१ को खण्ड (ख) बमोजिम निर्दिष्ट गरेका कागजात,	बीउ बिजन ऐन, २०४५को दफा १५ को खण्ड ख.२ बमोजिम अनुमति प्रदान गर्न उपयुक्त देखी ऐनको दफा ३ बमोजिमको समिति समक्ष सिफारिस गरेको।	श्री हसमुल्लाह मुसलमान बा वि अ	चितवन	२०८२।११।१० र ११ सम्म	

क्र.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य/उपलब्धीहरु	सिकाई/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति	कैफियत
		मापदण्ड पूरा गरेको देखिएको हुँदा ऐनको दफा १५ग.२ बमोजिम निवेदन प्राप्त भएकोले अनुमतिपत्र प्रदान हुन राष्ट्रिय बीउ बिजन समितिमा सिफारिस गरेको ।					

तयार कर्ता
शालिकराम गौतम
बरिष्ठ बाली विकास अधिकृत

प्रमाणित कर्ता
बेनु प्रसाद प्रसाईं
प्रमुख

६.५.२ राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्डबाट भएको कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन

क्र.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य उपलब्धीहरु	सिकाइ/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
१	सर्लाही ,महोत्तरी, पर्सा र रौतहट जिल्लाका भारतिय सिमाक्षेत्रमा दूध एवं दुग्ध पदार्थहरुका पैठारी विषयमा हाल देखिएका अवस्था सम्वन्धमा अध्ययन	महोतरीको भिट्टामोड, रौतहटको बैरगनिया र पर्साको छोटी भन्सार र रक्सौल नाका अनुगमनका क्रममा भारतिय क्षेत्रभित्र कच्चा दूध एवं दुग्ध पदार्थहरुको मूल्य अध्ययन गर्नका साथै	मधेश प्रदेश सर्लाही प्रतिबद्दता पत्र २०८० बमोजिम उच्च स्तरीय अनुगमन समिति गठनको अवधारणा अनुरूप मधेश प्रदेश भित्र दूधको उत्पादन, प्रशोधन , विविधिकरण र बजारीकरणको समस्या समाधानका लागि नियमित अनुगमन सहकार्य	अजय पोखरेल, अनुसन्धान अधिकृत शंकर अधिकारी, अ. सहायक	महोत्तरी, रौतहट, पर्सा	२०८१।४।२३ देखि २०८१।४।२९

		स्थानिय कृषक, दुग्ध सहकारी र दुग्ध उद्योगीहरूसग छलफल गरि भारतिय दूध तथा दुग्ध पदार्थको पैठारीका सम्वन्धमा वास्तविक वस्तुस्थितिका जानकारी लिइएको ।	गर्ने, साथै खुल्ला सिमा मार्फत हुने दूध तथा दुग्ध पदार्थको कच्चा दूध एवं दुग्ध पदार्थहरुको आयातलाई नियन्त्रण गर्ने। यस अवधारणालाई अन्य क्षेत्रमा पनि लागु गरिनुपर्ने ।			
२	अनुमति प्राप्त दुग्ध उद्योगहरुले ब्यबहारिक संहिता पालन गरे नगरेको अनुगमन गर्ने ।	१ कन्ट्रि फुड्स प्रा. लि, जय संजिबनी डेरी उद्योग, शिबम डेरी प्रा.लि, जगदम्बा डेरी प्रा.लि, अनुप डेरी उद्योग प्रा.लि, सुभारम्भ डेरी एण्ड एग्रोभेट रिसर्च प्रा.लि, गल्फु बिनायक डेरी प्रा.लि, संयुक्त डेरी प्रा.लि, नेपाल डेरी प्रा.लि, काठमाडौ दुग्ध बितरण आयोजना, सुजल डेरी प्रा.लि , सीताराम गोकुल मिल्क्स लिमिटेडका प्रशोधन कक्ष, प्याकेजिङ स्टोर,	१. विहान वेलुकी सकंलन नहुदां काभ्रे क्षेत्रको दूधको गुणस्तर नपुग भएको / उद्योगहरुले न्यनतम ४ % घृतांश र ८% एस.एन.एफ भएको कच्चा दूध संकलन गनुपर्ने । २. १४ वटा उद्योगहरुमा स्थलगत अनुगमन तथा परीक्षण गरेकोमा प्रशोधित दूधमा फ्याट र एस एन एफ ७८.५७% मापदण्ड भित्र परेको / उत्पादित प्रशोधित दूधको न्यनतम मापदण्ड ५१५ एम. एल आयतन, ३% घृतांश र ८%	प्रा. निर्देशक डा. हसना मैयां श्रेष्ठ , ब.प.वि अ डा.धर्मराज गिरी, अ अधिकृत नारायण देसार, प्रा. सहायक राजन सिग्देल	काठमाडौं, ललितपुर र काभ्रे ।	२०८१।६।०६ देखि २०८१।०६।११ सम्म

प्रयोगशाला, तयारी उत्पादन भण्डारण कक्ष तथा मानब संशाधान सम्बन्धमा उद्योगहरुले ब्यबहारिक संहिता पालन गरे नगरेको अनुगमन गरेको । २ माथिका संस्थाहरुका जिम्मेवार ब्यक्तिहरुसंग दुग्ध उद्योगहरुले पालना गर्नुपर्ने ब्यबहारिक संहिता सम्बन्धमा छलफल तथा अन्तरक्रिया गरिएको ।	एस.एन.एफ हुनुपर्ने । ३. प्रशोधन कक्षको भुई, भित्ता, सिलिङको नियमित सरसफाई हुनुपर्ने। ४. दुग्ध प्रशोधनमा प्रयोग हुने अधिकाशं उपकरणहरु स्टेनलेस स्टीलबाट बनेको पाइएको र प्रत्येक दिन प्रशोधन अघि र पछि सो उपकरणहरुको सरसफाई गरेको पाइएको। ५.देशव्यापी रुपमा युवा पलायनको समस्याले गर्दा सक्षम टेक्निशीयनहरु विदेशीने हुंदा उद्योगहरुमा दूधको गुणस्तर कहिलेकाही खस्किने गरेको उद्योगीहरुको गुनासो रहेको / दुग्ध उद्योगमा कार्य गर्ने प्राविधिकहरुको न्युनतम पारिश्रमिक सरकारले तोकिदिनु पर्ने जस्को अनुगमन पनि समय समयमा गरिनु पर्ने

३	दूध उद्योगको आचार संहिता अनुगमन	झापाका एनडेरी .सि.एम., इटाभट्टा, ऋतिका डेरी घाइजन र इलामका लक्ष्मी डेरी प्रा .लि . तिनखुट्टे, पंचामृत डेरी उद्योग बौद्धधाम र बिनायक डेरी उद्योग बौद्धधाममा उद्योगको आचार संहिता अनुगमन	अनुगमनको क्रममा एन.एम.सि. डेरी, ऋतिका डेरी र लक्ष्मी डेरी प्रा. लि. दूध उद्योगको आचार संहिता सन्तोषजनक रुपमा लागु भएको छ अन्य दुई उद्योग सुधार गर्नुपर्ने देखिएकोले सुधारको लागि सुझाव दिइएको ।	निर्देशक प्रशासन श्री बिदुर राई	झापा र इलाम	२०८१/०८/२४ देखि २०८१/०८/३०
क्र.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य उपलब्धीहरु	सिकाइ/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
४	अनुमति प्राप्त दुग्ध उद्योगहरुले ब्यबहारिक संहिता पालन गरे नगरेको अनुगमन गर्ने ।	१ तुलसा डेरी प्रा.लि, प्राइड डेरी एण्ड बेभरेज इन्डस्ट्रीज प्रा. लि, भक्तपुर डेरी उद्योग, ओम संजिबनी डेरी उद्योग, माता मनकामना डेरी उद्योग प्रा. लि, काठमाडौं डेरी प्रा.लिडका प्रशोधन कक्ष, प्याकेजिङ स्टोर, प्रयोगशाला, तयारी उत्पादन भण्डारण कक्ष तथा मानब संशाधान सम्बन्धमा उद्योगहरुले ब्यबहारिक संहिता पालन गरे नगरेको	१.दुग्ध उद्योगहरुले न्यनतम ४ % घृतांश र ८%एस.एन.एफ भएको कच्चा दूध संकलन गनुपर्ने । २. उत्पादित प्रशोधित दूधको न्यनतम मापदण्ड ५१५ एम. एल आयतन, ३%घृतांश र ८%एस.एन.एफ हुनुपर्ने । ३. प्रशोधन कक्षको भुई, भित्ता, सिलिङको नियमित सरसफाई हुनुपर्ने। ४. दुग्ध प्रशोधनमा प्रयोग हुने उपकरणहरु स्टेनलेस स्टीलबाट बनेको हुनुपर्ने र	प्रा. निर्देशक डा. हसना मैयां श्रेष्ठ , अ अधिकृत नारायण देसार, खाद्य अनुसन्धान अधिकृत श्रीराम न्यौपाने	काठमाडौं, ललितपुर र काभ्रे।	२०८१।९।२९, २०८१।१०।०२ र २०८१।१०।०३ गते ।

		अनुगमन गरेको । २ माथिका संस्थाहरुका जिम्मेवार व्यक्तिहरुसंग दुग्ध उद्योगहरुले पालना गर्नुपर्ने ब्यबहारिक संहिता सम्बन्धमा छलफल तथा अन्तरक्रिया गरिएको ।	प्रत्येक दिन प्रशोधन अघि र पछि सो उपकरणहरुको सरसफाई गनुपर्ने ।			
५	सर्लाही र रौतहट जिल्लाका भारतिय सिमाक्षेत्रमा दूध एवं दुग्ध पदार्थहरुका पैठारी विषयमा हाल देखिएका अवस्था सम्वन्धमा अध्ययन	भारतीय सीमाबाट कच्चा दूध र दुग्ध उत्पादनहरूको पैठारीको अवस्था बुझ्न र्सलाही र रौतहट जिल्लाका सिमानाका क्षेत्रहरूमा अवस्थित दुग्ध उद्योग, संकलन केन्द्रहरुको अनुगमन तथा कृषकहरुसँग छलफल गरिएको थियो । त्यसै गरी सर्लाही जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई भारतिय क्षेत्रबाट पैठारी हुनसक्ने दूध र दुग्ध उत्पादनहरूका सम्वन्धमा	विभिन्न समयमा भारतसँग जोडिएका विभिन्न सिमा क्षेत्रहरुको अनुगमन गरी दूध तथा दुग्ध पदार्थहरुको पैठारी निकासीको अवस्था अद्यावधिक गर्ने । भारतिय धुलो दूध भित्रिएको भन्ने सन्र्दभमा नाकाहरूका भन्सार विन्दु लगाएत खुला सिमानामा कडाई गरिनुपर्ने, कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयबाट रोक लगाईएका दुग्ध पदार्थहरूको आयातलाई सम्वन्धित निकायमार्फत आयात अनुमति	निर्देशक प्रशासन श्री बिदुर राई अजय पोखरेल, अनुसन्धान अधिकृत	सर्लाही र रौतहट	२०८१-१२-३ देखि २०८१-१२-७

		अवगत गराई सिमा क्षेत्रमा कडाई गर्न अनुरोध गरिएको थियो ।	हाललाई रोक्का गर्नुपर्ने ।			
६	दूध उद्योगको आचार सहिता अनुगमन	सफल कृषक डेरी उद्योग, सृजना सहकारी संस्था लिमिटेड, श्री वनकटुवा दुग्ध सहकारी संस्था लिमिटेड, श्री भगबती दुग्ध सहकारी संस्था लिमिटेड, शारदा सिर्जनशिल गाई फार्म र चौधरी गाई पालन फार्महरुको दूधको उत्पादन, संकलन तथा बजारीकरणको सम्वन्धमा आचार सहिंता अनुगमन ।	यस संस्थाहरुको अनुगमन गर्दा श्री वनकटुवा दुग्ध सहकारी संस्था लिमिटेड सुधार गर्नुपर्ने देखिएकोले सुधारको लागि सुझाव दिइएको तथा अन्य संस्थाहरुको अनुगमनको क्रममा सबैको राम्रो व्यवस्थापन सरसफाई आचारसहिंता पालना गरेको पाईयो ।	सरस्वती खनाल बरिष्ठ सहायक	बाँके र बर्दिया	२०८१/१२/१० देखि २०८१/१२/१५
क्र.सं.	अनुगमनको बिषय	सम्पादित कार्य उपलब्धीहरु	सिकाइ/सुझावहरु	अनुगमनकर्ता	अनुगमन जिल्ला	अनुगमन मिति
७	दूध उद्योगको आचार सहिंता अनुगमन	रिजाल डेरी, दैनिकी डेरी, लमही डेरी र राप्ती लक्ष्मी डेरी उद्योगहरुको आचार सहिंता अनुगमन।	अनुगमनको क्रममा लमही डेरी र राप्ती लक्ष्मी डेरी उद्योगको आचार सहिंता सन्तोषजनक रुपमा लागु भएको देखियो । अन्य दुई उद्योग रिजाल डेरी र दैनिकी डेरीलाई असल सरसफाई	शुशिला भट्टराई बरिष्ठ सहायक	दाङ र सुर्खेत	२०८२/०१/०७ देखि २०८२/०१/१२

			अभ्यासको पालनाको सुझाव दिइएको ।			
८	दुग्ध विकास कोषको ऋण सम्बन्धि अनुगमन	१. अन्नपूर्ण डेरी उद्योग, वेशिशहर,हाल संस्था संचालनमा नरहेको र सम्बन्धित व्यक्ति सँग सम्पर्क गरिएको । २. श्री ग्रामिण स्वाभलम्वि दु.उ.स.स.लि., बुङ्कोट, गोरखाले ऋणबाट गर्ने भनिएको व्यवसाय गरेको पाइएन । ऋण सम्बन्धमा शेयर सदस्यहरुवीचमै एकमत नरहेको पाईयो। ३. श्री खासुर एग्रो प्रडक्ट एण्ड रिसर्च सेन्टर, वाजोखेत, वेशिशहरको सञचालक पनि सम्पर्क नरहेको । ४. श्री हिमाल कृषि तथा दु.उ.स.स.लि.,	यी सस्थाहरुमध्ये लमजुङ्ग जिल्लाका ३ र गोरखा जिल्लाका १ सबै बन्द रहेको र फेरी सञ्चालन गर्ने अवस्थामा पनि नरहेकोले ऋण लगानी उठाउन सस्थाका सञ्चालकहरुसग छलफल गरि एउटा निर्णयमा पुग्नु पर्ने देखिन्छ ।	बलबहादुर पुन	गोरखा र लमजुङ्ग	२०८२।०१।३१ देखि २०८२।०२।०४ सम्म

		वेशिशहर, लमजुङ्गका सञ्चालक सँग सम्पर्क गरिएको र वोर्डमा ऋण तिर्ने प्रतिवद्धता गरेको ।				
९	दुग्ध विकास कोष (DDF) कोष अन्तर्गत डेरी उपकरण तथा (१००० लि र २०००लि.)क्षमताका चिस्याउने भ्याटहरु सर्वशुलभ ऋण तथा अनुदानमा लगानी भएका दुग्ध उत्पादक सहकारी संघ,/संस्था सम्बन्धि अनुगमन गर्न ।	१.वोर्डले लागानी गरेका श्री विष्णू वहुउद्धेशीय सहकारी संस्था लि. राजविराजको संस्थामा रहेको चिलिङ्गभ्याट दूधको अभाव तथा प्राविधिक समस्याको कारण संचालन गर्ने नसकेको । २. श्री जिल्ला दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था लि, मोरङ्गमा दूधको समस्या तथा संचालक समितिमा रहेको सदस्यहरु सक्रियता हुन नसकेको साथै कोभिडको समयमा अध्यक्षको समेत निधन भई संचालन गर्न समितिले ध्यान नदिएको उपकरणहरु	१.सप्तरी को संस्थाले विभिध कारणले संचालन गर्न नसक्ने जानकारी गराई यी चिलिङ्ग भ्याट वोर्डले नै फिर्ता लगि सञ्चालनमा रहेका संस्थाहरुमा सहजिकरण गरि दिनुपर्ने । संस्था संचालन हन नसकेको कारण वोर्डलाई तिर्नु पर्ने रकम तिर्न नसकेको । २. मोरङ्गको संस्था कोभिडको समय अघि देखि नै बन्द रहेकोले ऋण तिर्न नसकेको ।	बरिष्ठ लेखा सहायक मिना कुमारी चेम्जोङ्ग	मोरङ्ग र सप्तरी	२०८२/२/०४ देखी २०८२/२/०९ सम्म

विग्रिएको कारण
बन्द रहेको।

६.६ नेपाल कृषि वजार विकास कार्यक्रम — दोश्रो चरणको अनुगमन प्रतिवेदन

नेपाल कृषि वजार विकास कार्यक्रम — दोश्रो चरणको अनुगमन प्रतिवेदन

१. पृष्ठभूमिः

नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रम दोश्रो चरण (NAMDP- Phase II), जसलाई सहज नामले पनि चिनिन्छ, नेपाल सरकार र स्विटजरल्याण्ड सरकारवीचको द्विपक्षीय परियोजना हो । यो परियोजना स्विटजरल्याण्डको स्वीस सरकार विकास सहयोग (एस.डी.सी.) को सहयोगमा स्विसकन्ट्याक्ट र सिप्रेडको संयुक्त संयन्त्रद्वारा कार्यान्वयन गरिएको छ ।

नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रमको दोश्रो चरणको समयावधि डिसेम्बर २०२० देखि डिसेम्बर २०२५ सम्म रहेको छ । यस कार्यक्रमको उद्देश्य, ग्रामीण महिला र पुरुषहरु विशेषत पछाडि पारिएका समूहहरुले रोजगारीका अवसरहरु र आम्दानी बढाएका हुनेछन् भन्ने रहेको छ भने कार्य क्षेत्र कोशी प्रदेश रहेको छ ।

नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रमको दोश्रो चरण उत्पादन पश्चातका कृषिका कृयाकलापहरुमा बृद्धि, रोजगारी सिर्जना र निजी क्षेत्रको लगानी वृद्धि गरि कृषि उत्पादनको बजारिकरण र निर्यातलाई सुदृढ गर्ने कुरामा केन्द्रित छ । यो कार्यक्रम सेवा प्रदायकहरु मार्फत कृषि क्षेत्रका साना तथा मझौला उद्योगीहरुमा केन्द्रित छ जसले उत्पादन पश्चातका कृषि ब्यवसायमा भएका अवरोधहरु हटाउन, उत्पादन पश्चातका कृषि कृयाकलापहरु, बजारिकरण एवं नविनतामा केन्द्रित सेवा क्षेत्रमा आधारित छ ।

२. **अनुगमनको उद्देश्यः** कार्यक्रमको प्रगति, प्रभाव तथा सिकाइको आदान-प्रदान गर्नु ।

३. अनुगमन अवधिः २०८१/०३/०१ — २०८२/०२/३१

४. अनुगमन गरिएको आयोजना/कार्यक्रम/कार्यालयको नाम: सहज - नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रम दोश्रो चरण (NAMDP- Phase II)

५. **स्थानः** कोशी प्रदेशका विभिन्न जिल्लाहरु

६. प्रमुख अनुगमन भ्रमणहरुको विवरण

६.१. बाह्य टोलीद्वारा गरिएको अनुगमन

६.१.१. सचिव (कृषि तर्फ) कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

भ्रमण मिति	२०८२/०२/०८ देखि २०८२/०२/११ सम्म
निकाय / संस्थाको नाम	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
अनुगमन टोलीका सदस्य	डा. गोविन्द प्रसाद शर्मा
अवलोकन गरिएका प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्रहरु	नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रम अन्तर्गत संचालित कृयाकलापहरुमध्ये डेरी, अलैंची र तरकारी क्षेत्र
भ्रमण गरिएका साझेदार संस्था/कार्य क्षेत्र	कोशी प्रदेश, इलाम, पाँचथर र ताप्लेजुङ जिल्ला • रोङ गाउँपालिकामा सञ्चालित गुन्द्रुक परियोजना । • डेलिस डेरी प्रा. लि. को दूध र दुग्धजन्य पदार्थको प्रशोधन र मूल्य अभिवृद्धि । • साना सिचाई कार्यक्रम अर्न्तगतका जल-उपभोक्ता समूहको बजारसंग सम्बन्धित कृयाकलापहरु । • सिंहबाहिनी इन्जीनियरीङ अर्न्तगत सुधारीएको चुलोको प्रयोगकर्ता किसान तथा उद्यमीहरु ।
मुख्य क्रियाकलापहरु/झलकहरु	• अनुगमन तथा सरोकारवालासँग अन्तरकृया/छलफल
टिप्पणीहरु/सिफारिसहरु	• अलैंचीको व्यवसाय विस्तारका लागि उत्पादित वस्तुहरुको बजारीकरण, भारत बाहेकका देशहरुमा बजार विस्तारका लागि बिक्री केन्द्र तथा अन्य कृयाकलापमा पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । कृषकहरुले यान्त्रिकिकरणमा बढि प्राथमिकता दिनुपर्ने हुन्छ । • आगामी दिनहरुको कृषिको समग्र मुल्य श्रृखलामा काम गर्न तथा विशेष गरेर यान्त्रिकिकरण मार्फत उतपादनमा जोड दिन चुस्त व्यवसायीक सेवाहरु, मूल्य अभिवृद्धिकरण, नविन प्रविधिको प्रयोग, उद्यमशिलता तथा बजारीकरणमा प्राथमिकता दिने परियोजनाहरुलाई नेपाल सरकारले प्राथमिकता दिनु पर्ने देखिन्छ । • आगामी दिनहरुमा कृषक समूहहरुलाई सक्रिय बनाउन अडिट तथा अन्य प्रशासनिक झन्जटहरुलाई कम गरिनेछ ।

- गुन्द्रुक उत्पादनमा प्रयोग भएको रायोका जातलाई रैथाने जातमा दर्ता गर्नमा पहल गर्नुपर्ने । अन्य वडाहरुलाई पनि अर्गानिक वडा कायम गर्न पहल गर्नुपर्ने । गुन्द्रुकको बजारीकरणमा विशेष पहल गर्नुपर्ने । रायोको सागमा दिंदै गरेको अनुदान घटाउदै व्यवसायीक उत्पादनमा पहल गर्नु पर्ने । गुरु किसान कार्यक्रमलाई अझ विस्तार गर्नु पर्ने ।
- स्थापना भएको डेरी उद्योग पूर्ण क्षमतामा संचालन गर्ने । आगामी दिनहरुमा उद्योगले स्वच्छता र सरसफाईमा बढी ध्यान केन्द्रित गर्नु पर्दछ ।

६.१.२. स्वीस सरकार विकास सहयोग (एस.डी.सी.)

भ्रमण मिति	२०८१/१०/०१ देखि २०८१/१०/०३ सम्म
निकाय / संस्थाको नाम	स्वीस सरकार विकास सहयोग (एस.डी.सी.)
अनुगमन टोलीका सदस्य	१. एन्टोनिया फ्लक, एस.डी.सी. २. सेसिल रिभिएर, एस.डी.सी. ३. सिड्नी साउमवेबर, एस.डी.सी. ४. राज कुमार ढुंगाना, एस.डी.सी. ५. निराज के.सी., एस.डी.सी. ६. रीमा श्रेष्ठ, सहज
अवलोकन गरिएका प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्रहरु	• निजी क्षेत्रको संलग्नता, फर्किएका वैदेशिक रोजगारी श्रमिकहरुद्वारा सञ्चालित साना तथा मझौला उद्यमहरु
भ्रमण गरिएका साझेदार संस्था/कार्य क्षेत्र	• ढुंगेधारा डेरी (तपस्या बिजनेस म्यानेजमेन्टको सेवा प्रयोगकर्ता) • सूर्य एग्रो (नबिल बैंकको ऋणी ग्राहक)
मुख्य क्रियाकलापहरु/झलकहरु	• फर्किएका वैदेशिक रोजगारी श्रमिकहरुले सञ्चालन गरेका उद्यम तथा व्यवसायहरुको भ्रमण र उनीहरुलाई उद्यमशीलतामा प्रोत्साहन तथा सहजीकरण गर्ने विषयमा छलफल ।
टिप्पणीहरु/सिफारिसहरु	• सहुलियत र सरलताः फर्किएका श्रमिकलाई उद्यमका लागि विशेष प्रोत्साहन प्याकेज (कर्जा, अनुदान, कर छुट) र व्यवसाय दर्ता प्रक्रियामा सरलता ल्याउने। • वित्तीय साक्षरताः बैंक तथा वित्तीय संस्थासँग मिलेर लक्षित कर्जा योजना र वित्तीय साक्षरता तालिम प्रदान गर्ने। • सीप र परामर्शः फर्किएका श्रमिकको सीप र अनुभवमा आधारित प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम र उद्यमशीलता परामर्श (Mentorship) दिने। • बजार पहुँचः उत्पादित वस्तुको बजार पहुँच बढाउन र बजारीकरणमा सहयोग गर्ने।

- समन्वय र सञ्जालीकरणः निजी क्षेत्र (बैंक, व्यवसाय व्यवस्थापन) सँग बलियो साझेदारी गर्ने र सफल उद्यमीहरूका अनुभव आदानप्रदान गर्ने प्लेटफर्म बनाउने।
- स्थानीय सरकारको भूमिकाः स्थानीय तहमा उद्यमशीलता विकास केन्द्र स्थापना गरी सेवाहरू उपलब्ध गराउने।

कार्य योजना/पछिल्लो प्रगति

६.१.३. स्वीस सरकार विकास सहयोग (एस.डी.सी.)

भ्रमण मिति	२०८१/०५/११ — २०८१/०५/१३
निकाय / संस्थाको नाम	स्वीस सरकार विकास सहयोग एसडीसी
अनुगमन टोलीका सदस्य	१. सेसिल रिभिएर, एस.डी.सी. २. रेबेका, एस.डी.सी. ३. आयुष राई, एस.डी.सी. ४. रीमा श्रेष्ठ, सहज ५. ब्रजेश मल्ल, सहज ६. प्रभात झा, सहज

अवलोकन गरिएका प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्रहरु	• वित्तीय पहुँच
	• व्यवसाय विकास सेवा
	    ○ Acceleration
	    ○ Legal and Financial Compliances

भ्रमण गरिएका साझेदार संस्था/कार्य क्षेत्र	१. सानिमा बैंक २. बिराट फिड ३. उपाया बिजनेस सोलुसन ४. तपस्या बिजनेस म्यानेजमेन्ट
मुख्य क्रियाकलापहरु/झलकहरु	• कोशी प्रदेशमा कृषि तथा साना—मझौला उद्यमहरुमा वित्तीय पहुँचसम्बन्धी चुनौती र सम्भावनाबारे सानिमा बैंक प्रदेश प्रमुखसँग छलफल । • बिराट फिडका एक संचालकसँगको भेटघाटमा, उत्पादन व्यवस्थापन, वित्तीय तथा लेखा व्यवस्थापन र मानव स्रोत व्यवस्थापन सेवाबाट व्यवसायमा आएको सुधारप्रति आभार व्यक्त ।

	• उपाया बिजनेस सोलुसन (UBS) का प्रदेश फोकल व्यक्ति अनुसार, साना तथा मझौला व्यवसायका लागि कानुनी र वित्तीय पालना सम्बन्धी एकद्वार सेवा नै UBS को मुख्य मूल्य प्रस्ताव (USP) हो। व्यवसाय विस्तारको तर्क र भावी सम्भावनाहरुमा पनि छलफल गरियो। एक सेवा प्रयोगकर्ताले UBS को सहयोग बिना व्यवसाय दर्ता, लेखापरीक्षण र ऋण पहुँच सम्भव नहुने भन्दै सोलुखुम्बुमा व्यवसाय स्थापना गर्न सकिएकोमा आभार व्यक्त गरे। • तपस्या बिजनेस म्यानेजमेन्टका सञ्चालक तथा प्रमुख कर्मचारीसँग प्रशिक्षणमार्फत सेवा अपनाउन उत्प्रेरित गर्ने मोडल, १० महिलाले निःशुल्क सेवा प्राप्त गरी व्यवसाय दर्ता गरेको, तथा भावी विस्तार योजनाबारे छलफल ।
टिप्पणीहरु/सिफारिसहरु	• साना व्यवसायहरुलाई कागजातसम्बन्धी चुनौती छ, जसमा अहिले बैंक कर्मचारीहरुले सहयोग गरिरहेका छन्। • फिड गुणस्तर सुधार, माछाको फिलेट उत्पादन र बजार विस्तारमा प्राविधिक सहयोगको माग गरियो। • साझेदारद्वारा सेवा नपुगेका क्षेत्रमा सेवा विस्तारको आवश्यकता देखिएको छ। • कानुनी र वित्तीय पालना सेवा प्रयोगकर्ताका लागि फलदायी तथा आवश्यक रहेकाले श-शुल्क सेवाहरु सम्भव भएका छन्। तपस्याको सेवा प्रयोग गर्ने व्यवसायमध्ये ९५% पुनः सेवा प्रयोग गर्ने दर छ।
कार्य योजना/पछिल्लो प्रगति	• आवश्यक प्राविधिक सहयोगको सम्भाव्यता पहिचान गर्न "उदय" परियोजनासँग समन्वय गरिएको छ ।

६.१.४. स्वीस सरकार विकास सहयोग (एस.डी.सी.)

भ्रमण मिति	२०८१/०५/०५ — २०८१/०५/०८
निकाय / संस्थाको नाम	स्वीस सरकार विकास सहयोग एसडीसी
अनुगमन टोलीका सदस्य	१. एसडीसी Head of Finance २. ब्रजेश मल्ल, सहज ३. स्मारिका पराजुली, सहज

अवलोकन गरिएका प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्रहरु	• वित्तीय पहुँच • व्यवसाय विकास सेवा (Legal and Financial Compliances)
भ्रमण गरिएका साझेदार संस्था/कार्य क्षेत्र	• प्रभु बैंक • उपाय बिजनेस सोलुशन
मुख्य क्रियाकलापहरु/झलकहरु	• एसडीसी को आर्थिक शाखाका प्रमुखलाई वित्तीय पहुँच (A2F) क्षेत्र अन्तर्गत गरिएका कार्यहरुबारे जानकारी दिन भ्रमण गरिएको थियो, जसले SDC को "उदय" परियोजनामा योगदान दिनसक्छ । प्रभु बैंकका प्रमुख व्यवसाय अधिकृतसँग भेट हुँदा, कृषि वित्तको सन्दर्भमा NAMDP सँगको साझेदारीले ल्याएको मूल्य अभिवृद्धिबारे छलफल गरियो । साथै, बैंकले सामना गरिरहेका विभिन्न चुनौतीहरु तथा अवलम्बन गरिएका रणनीतिहरु 'जस्तै, कर्मचारी तालिम तथा २५ लाख रुपैयाँसम्मको ऋणका लागि सजिलो कागजात प्रणाली हरुका बारेमा छलफल गरियो । • उपाया बिजनेस सोलुसनका शाखा प्रबन्धकले श-शुल्क सेवाको प्रयोग बढाउन डोर-टु-डोर मार्केटिङ र उपायाका कर्मचारी परिचालन जस्ता दीगो कार्ययोजना बनाएर काम अघि बढाइएको बताउनुभयो ।
टिप्पणीहरु/सिफारिसहरु	• ऋणको प्रयोग वृद्धि गर्न बजार पहुँचलाई मुख्य बाधा भएको रुपमा प्रमुख व्यवसाय अधिकृतले उल्लेख गर्नुभयो।

६.१.५. परियोजना निर्देशक समितिको सातौं बैठक

बैठक मिति	२०८१/०८/१२
निकाय / संस्थाको नाम	परियोजना निर्देशक समिति
अनुगमन टोलीका सदस्य	१. डा. शरण कुमार पाण्डे, सचिव, उद्योग, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, कोशी प्रदेश २. श्री सेसिल रिभिएर, कार्यक्रम प्रमुख, स्वीस सरकार विकास सहयोग (एसडिसी) ३. श्री प्रीति कर्ण, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, कोशी प्रदेश ४. श्री पुरञ्जन कँडेल, प्रमुख प्रशासनिक अधिकृत, दमक नगरपालिका, झापा

	५. श्री राधारमण भण्डारी, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ, कोशी प्रदेश ६. श्री गंगा खड्का, नेपाल डेरी एसोसिएसन, कोशी प्रदेश ७. श्री अनिल दुंगाना, नेपाल अर्गानिक व्यवसायी महासंघ ८. डा. अविनाश बोहोरा, कृषि उद्योग, विराटनगर ९. श्री पशुपति पोखरेल, प्रमुख, योजना तथा अनुगमन, कोशी प्रदेश (अन्य आमन्त्रित सदस्य तथा उपस्थिति)
अवलोकन गरिएका प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्रहरु	कार्यक्रमका सम्पूर्ण योजना, गतिविधि र प्रगतिको समीक्षा
भ्रमण गरिएका साझेदार संस्था/कार्य क्षेत्र	
मुख्य क्रियाकलापहरु/झलकहरु	• कार्यक्रमको चौथो बर्षको कार्यप्रगति सम्बन्धमा प्रगति समिक्षा गरियो । • कार्यक्रमको पाँचौ बर्षको बार्षिक कार्ययोजना प्रस्तुत तथा छलफल गरियो।
टिप्पणीहरु/सिफारिसहरु	• कार्यक्रमको पाँचौ बर्षको बार्षिक कार्ययोजनामा सदस्यहरु बाट प्राप्त सुझावहरुलाई समावेश गरी तयार गरिएको पाँचौ बार्षिक कार्ययोजना स्वीकृत गर्ने निर्णय गरियो ।
कार्य योजना/पछिल्लो प्रगति	• चौथो वर्षको प्रगति समीक्षापछि, कार्यक्रमको पाँचौ वर्षको वार्षिक कार्ययोजना प्रस्तुत गरी छलफल गरियो। छलफलका क्रममा सदस्यहरूबाट प्राप्त सुझावहरू समावेश गरेर सो पाँचौ वार्षिक कार्ययोजना स्वीकृत गर्ने निर्णय गरियो।

६.१.६. परियोजना निर्देशक समितिको आठौ बैठक

बैठक मिति	२०८१/१२/२६
निकाय / संस्थाको नाम	परियोजना निर्देशक समिति
अनुगमन टोलीका सदस्य	१. डा. शरण कुमार पाण्डे, सचिव, उद्योग, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, कोशी प्रदेश

	२. श्री सेसिल रिभिएर, कार्यक्रम प्रमुख, स्वीस सरकार विकास सहयोग (एसडिसी) ३. श्री राधारमण भण्डारी, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ, कोशी प्रदेश ४. श्री गंगा खड्का, नेपाल डेरी एसोसिएसन, कोशी प्रदेश ५. श्री अनिल दुंगाना, नेपाल अर्गानिक व्यवसायी महासंघ ६. डा. अविनाश बोहोरा, कृषि उद्योग, विराटनगर ७. श्री पशुपति पोखरेल, प्रमुख, योजना तथा अनुगमन, कोशी प्रदेश (अन्य आमन्त्रित सदस्य तथा उपस्थिति)
अवलोकन गरिएका प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्रहरु	कार्यक्रमका सम्पूर्ण योजना, गतिविधि र प्रगतिको समीक्षा
भ्रमण गरिएका साझेदार संस्था/कार्य क्षेत्र	
मुख्य क्रियाकलापहरु/झलकहरु	• परियोजना निर्देशक समितिका अघिल्ला बैठकहरुबाट गरिएका निर्णयहरुको समिक्षा गरियो। • आर्थिक वर्ष २०७८/७९ (अप्रिल YPO-5) मा प्राप्त प्रगतिको प्रतिबेदन प्रस्तुत गरियो। • परियोजनासँग सम्बन्धित जिन्सी सम्पत्तिहरुको विवरण, हस्तान्तरण प्रक्रिया र प्रस्तावहरुबारे छलफल गरियो। • परियोजना समापनका लागि तोकिएको समयावधिभित्र सम्पन्न गर्न बाँकी रहेका क्रियाकलापहरुबारे निर्णय गरियो।
टिप्पणीहरु/सिफारिसहरु	• नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रम दोस्रो चरण अन्तर्गत परियोजना मार्फत सञ्चालित कार्यक्रममा हाल मौज्दात रहेका जिन्सी सामग्रीहरु उद्योग, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, कोशी प्रदेशलाई हस्तान्तरण गरिने निर्णय गरिएको छ ।
कार्य योजना/पछिल्लो प्रगति	• परियोजना निर्देशक समितिले अघिल्ला बैठकका निर्णयहरूको समीक्षा गऱ्यो ।

- आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को प्रगति प्रतिवेदन प्रस्तुत गरिएपछि, परियोजनाका जिन्सी सम्पत्तिहरूको विवरण, हस्तान्तरण प्रक्रिया र प्रस्तावहरूबारे छलफल गरियो ।
- अन्त्यमा, परियोजना समापनका लागि तोकिएको समयभित्र बाँकी रहेका क्रियाकलापहरू कसरी सम्पन्न गर्ने भन्नेबारे निर्णय गरियो ।
- यसै निर्णय अनुसार, नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रम (दोश्रो चरण) अन्तर्गतका मौज्दात जिन्सी सामग्रीहरू कोशी प्रदेशको उद्योग, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयलाई हस्तान्तरण गरिनेछन्।

६.२ परियोजनाको टोलीद्वारा गरिएको आन्तरिक अनुगमन

६.२.१. सहज - अनुगमन तथा नतिजा मापन टोली

भ्रमण मिति	२०८१/०९/०३ — २०८१/०९/०५
निकाय / संस्थाको नाम	सहज (Monitoring and Result Measurement Team)
अनुगमन टोलीका सदस्य	१. कला अधिकारी २. प्रज्वल श्रेष्ठ
अवलोकन गरिएका प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्रहरू	• स्टार्टअप र नवप्रवर्तन
भ्रमण गरिएका साझेदार संस्था/कार्य क्षेत्र	• सबाह नेपाल, तेह्रथुम
मुख्य क्रियाकलापहरु/झलकहरू	• तालीमको अनुगमन, महिला उद्यमीहरूसँग छलफल तथा अन्तरक्रिया
टिप्पणीहरू/सिफारिसहरू	• सहज र सबाह नेपालबीचको साझेदारीले तेह्रथुमका महिला उद्यमीहरूलाई व्यवसाय दर्ता, सीप विकास र उत्पादन नवप्रवर्तनमा उल्लेखनिय प्रगति गर्न सहयोग पुगेको छ । • यद्यपि, सबै समूहले उत्पादन गरेका कृषिजन्य बस्तुहरुको बजारिकरण सुनिश्चित गर्न अझै चुनौतीहरू बाँकी छन्। • लक्षित सहयोग, विशेष गरी बजार प्रवर्द्धन, उत्पादन विविधीकरण, र नियामकीय सहायता प्रदान गर्नु यी महिला नेतृत्वमा सञ्चालन भएका व्यवसायहरूको दिगोपन र वृद्धिका लागि अत्यावश्यक हुनेछ ।

कार्य योजना/पछिल्लो प्रगति	• बजार विस्तार, उत्पादन विविधीकरण र प्रवर्द्धनजस्ता व्यवसायिक प्रक्रियाहरू कार्यक्रमको डिजाइन र कार्यान्वयनमा समावेश गरि निरन्तर प्रयाश गरिएको छ ।

६.२.२. सहज - अनुगमन तथा नतिजा मापन टोली

भ्रमण मिति	२०८१/०९/०८ — २०८१/०९/१२ २०८१/११/२६ — २०८१/११/२८
निकाय / संस्थाको नाम	सहज (Monitoring and Result Measurement Team)
अनुगमन टोलीका सदस्य	१. कला अधिकारी २. प्रज्वल श्रेष्ठ
अवलोकन गरिएका प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्रहरू	डेरी
भ्रमण गरिएका साझेदार संस्था/कार्य क्षेत्र	१. रितिका डेरी, झापा २. गोरस डेरी, मोरङ ३. सूर्योदय मिल्क एन्ड वेभरेज प्रा.ली, मोरङ ४. डेलिश डेरी, इलाम ५. आधुनिक नेपाल डेरी, तेह्रथुम
मुख्य क्रियाकलापहरु/झलकहरू	• सहजले गौडा र चेडार चिज, लस्सी, फ्लेभर मिल्क जस्ता नयाँ उत्पादनहरू र पूर्वाधारमार्फत कोशी प्रदेशको दुग्ध क्षेत्र सुदृढ गर्न योगदान पुऱ्याएको छ । • यसले मिल्क होलिडे घटाउनुका साथै दूध संकलन र किसानको आम्दानीमा वृद्धि र आयात घटाउन मद्धत पुर्याएको छ ।
टिप्पणीहरू/सिफारिसहरू	• लस्सी, फ्लेभर मिल्क जस्ता स्थानीय उत्पादनहरूलाई प्रवर्द्धन गर्न उपभोक्ता सचेतना अभिवृद्धि अभियान र लक्षित बजार रणनीतिमा थप लगानी आवश्यक छ । • मोजरेला चिज र अन्य चिज उत्पादनमा गुणस्तरसम्बन्धी समस्या समाधान गर्न प्राविधिक सहयोगका लागि डेलिश डेरीमा सिनियर एक्सपर्ट कन्ट्याक्ट मार्फत विशेषज्ञ परिचालन गर्ने सिफारिस गरिएको छ ।

- यसले उत्पादन प्रक्रियाको सुधार, उत्पादनको स्थायित्व वृद्धि र बजार मापदण्डअनुसार गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सहयोग पुऱ्याउनेछ ।

कार्य योजना/पछिल्लो प्रगति	• मोजरेला चिज र अन्य चिज उत्पादनमा गुणस्तरसम्बन्धी समस्या समाधान गर्न प्राविधिक सहयोगका लागि डेलिस डेरीमा सिनियर एक्सपर्ट कन्ट्याक्ट मार्फत विशेषज्ञ परिचालन गर्न आवश्यक प्रक्रिया प्रारम्भ गरिएको छ । • साथै, दुग्ध परिकारहरुको गुणस्तर, बजार विस्तार, उत्पादन विविधीकरण र प्रवर्द्धनजस्ता व्यवसायिक प्रक्रियाहरू कार्यक्रमको डिजाइन र कार्यान्वयनमा समावेश गरि निरन्तर प्रयास गरिएको छ ।

७. अनुगमनका केही झलकहरु:

फोटो १ ईलाम ,डेलिस डेरि उध्योगको अनुगमनः

फोटो २ जल उपभोक्ता समुहको गोलभेडा खेति पाँचथर ,अनुगमन

फोटो 3 :फेदाप गाउँपालिकामा मकै महिला उद्यमी समूहसँग समूहगत छलफल)FGD)

फोटो 4 :रितिका डेरीको प्रशोधन केन्द्रमा कार्यरत महिला कर्मचारीहरू

६.७ राष्ट्रिय किसान आयोगबाट आयोजित संयुक्त अनुगमन प्रतिवेदन

१. पृष्ठभूमि

आर्थिक दृष्टिकोणले देशको मेरूदण्डको रूपमा रहेको कृषि क्षेत्रको विकासका साथै कृषिमा रोजगारी सृजना गराउने कार्यमा नेपाल सरकारले विगत लामो समय देखिनै विभिन्न प्रयासहरू गरिरहेको छ। देश संघीयतामा प्रवेश गरेपछि सबैका मनमा अब देशले कोल्टो फेर्छ भन्ने लागेतापनि, कृषि क्षेत्रमा अपेक्षाकृत परिवर्तनहरू हुन नसकेका कयौन गुनासोहरू बेलाबेलामा नआएका भने होइनन्। सरकारले निर्माण गरेका नीति, ऐन, नियम, कानून, नियमावली, योजना, कार्यक्रमहरू किसानमैत्री हुनेगरी निर्माण गर्दागर्दै पनि कतिपय अवस्थामा किसानका हक, हित र अधिकारका क्षेत्र समावेश हुने गरी निर्माण हुनमा भिन्नता (Gap) देखिएको कारण सरकार र किसान बीचमा रहेर पुलको रूपमा कार्य गर्दै सरकारलाई सल्लाह, सहयोग र सुझाब दिनेगरी नेपाल सरकारले

राष्ट्रिय किसान आयोगको गठन गरेको हो। जसअनुसार सरकारले निर्माण गरेका विभिन्न नीति, ऐन, कानून, नियमावली, योजना, कार्यक्रमहरूले किसान र कृषि क्षेत्रमा पारेका प्रभावको बारेमा जानकारी लिई सरोकारवाला निकायहरूसँग छलफल तथा अन्तरकृया गर्नु राष्ट्रिय किसान आयोगको दायित्व पनि हो। कृषि क्षेत्रको विकास विना किसानको जीविकोपार्जन गरी उनीहरूको अवस्थामा सुधार ल्याउन नकसिने भएकै कारण सरकारले समय समयमा विभिन्न कार्यक्रमहरू ल्याई कार्यान्वियन गर्दै आएको छ। सरकारले सञ्चालन गरिरहेका वा गर्ने कार्यक्रमहरू, आयोजना/परियोजनाहरू, सरकारी कोषका साथै दातृ निकायहरूबाट प्राप्त बजेट अनुसार संचालित भएका छन्। नेपाल सरकारले दिएको कार्यदिश अनुसार नै सरकारबाट सञ्चालनमा रहेका कार्यक्रम वा निर्माण हुने कार्यक्रमहरू किसानका हित र कृषि क्षेत्रको विकासमा उत्तम भयो/भएन वा छ/छैन भन्ने विषयलाई नजिकबाट हेर्नु राष्ट्रिय किसान आयोगको एक जिम्मेवारी रहेको छ। सोही अनुसार राष्ट्रिय किसान आयोगमा भएको छलफलका आधारमा तनहुँ, गोरखा नुवाकोट र धादिङ जिल्लास्थित विभिन्न सरकारी निकायहरूबाट सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरू, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना र प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाले लिएको उद्देश्य अनुसारका कार्यक्रमहरू अनुगमनका लागि छनौट गरिएको हो। राज्यको आन्तरिक श्रोतबाट १० वर्षे परियोजनाको रूपमा संचालित प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना देशभरि सञ्चालनमा रहेको छ। राष्ट्रिय किसान आयोगको आ.व २०८१/८२ को बार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार नेपाल सरकारबाट संचालनमा रहेका कार्यक्रम, आयोजना वा परियोजनाको संयुक्त अनुगमन गर्ने कार्यक्रम रहेको हुँदा कृषि क्षेत्रको रूपान्तरणकारी परियोजनाको रूपमा रहेका प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना, भेटेरीनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र र नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् मार्फत सञ्चालित कार्यक्रमहरु संयुक्त अनुगमनका क्रममा अनुगमनका लागि छनौट गरिएको हो। अनुगमन पश्चात् कार्यक्रमहरूको कार्यान्विनयको अवस्था, समस्या/चुनौति र समाधानका उपायहरूको बारेमा जानकारी लिई नेपाल सरकारलाई सुझाब दिइनेछ।

२. अनुगमन गरिएका कार्यक्रम तथा परियोजनाबारे संक्षिप्त जानकारी

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाः नेपाल सरकारको आन्तरिक श्रोतबाट सञ्चालन हुने गरी कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयनको सहयोगी परियोजनाको रूपमा रहेको नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७३/०९/२६ को निर्णयबाट आ.व २०७३/०७४ देखि १० वर्षको लागि नेपालका सातै प्रदेश ७७ वटै जिल्ला र ७५३ वटै पालिकाहरूमा संचालनमा रहेको छ। यो परियोजनालाई सोह्रौ पञ्चवर्षीय योजनाको कृषि क्षेत्रको विकासका लागि रूपान्तरणकारी परियोजनाको रूपमा लिइन्छ। यस परियोजनाले कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट कृषिजन्य उद्योगमा रूपान्तरित आधुनिक, व्यवसायिक दीगो एवम् आत्मनिर्भर कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने सोच लिएको छ। परियोजना निर्माणको समयमा लिएको दीर्घकालिन सोच अनुसार, परियोजनाले देशैभरि सुपरजोन, जोन, ब्लक र पकेटहरु स्थापना गरी कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिका लागि आवश्यक प्रविधिमा पँहुच तथा उत्पादन सामाग्रीको व्यवस्था, बालीबस्तुको उत्पादन लागत घटाउनका लागि

यान्त्रिकीकरण एवम् पूर्वाधार विकास लगायतका क्रियाकलाप मार्फत प्रशोधन तथा बजारीकरण गरी उत्पादनको मुल्य अभिवृद्धि गर्ने स्पष्ट मार्गचित्रका साथ नेपालको कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरणको परिकल्पना गरेको छ। यस परियोजनामा मूख्यत ४ संभागहरू रहेका छन्

- साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रम (अनुसुचि-१)
- व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) विकास कार्यक्रम (अनुसूचि-२)
- व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन (जोन) विकास कार्यक्रम (अनुसूचि-३)
- वृहत व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक केन्द्र (सुपरजोन) विकास कार्यक्रम (अनुसूचि-४)

परियोजना निर्माणको समयमा लिएको दीर्घकालिन सोच अनुसार, परियोजनाको अन्त्य सम्ममा देशै भरि २१ वटा सुपरजोन, ३०० वटा जोन, १५०० वटा ब्लक र १५,००० वटा पकेटहरु स्थापना गरिनेछ, जसका लागि यस परियोजनाको कुल लागत रु. १ खर्ब ३० अर्ब ७४ करोड २० लाख रहेको प्रक्षेपण गरिएको भए पनि प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगति विवरण (आ.व २०८१/८२) का अनुसार हालसम्म स्थापना भएका विशिष्टिकृत बाली/वस्तुहरूमा; २१ वटा सुपरजोन, २०१ वटा जोन, १६६४ वटा ब्लक र ७८१० वटा रहेका छन्।

परियोजना कार्यान्वयनका क्रममा तिनै तहका सरकारको संलग्नता रहेको छ जसमा साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रम स्थानीय तहबाट संचालनमा रहेको छ। त्यस्तै गरी व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) विकास कार्यक्रम प्रदेश सरकारबाट कार्यान्वयन भइरहेको छ भने, व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन (जोन) विकास कार्यक्रम र वृहत व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक केन्द्र (सुपरजोन) विकास कार्यक्रम संघीय निकायबाट संचालनमा रहेको छ। प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको बजेट बिनियोजन संघ सरकारबाट भएको र स्थानीय तथा प्रदेश सरकारलाई सशर्त अनुदान मार्फत वित्त हस्तान्तरण गरी क्रमशः पकेट विकास कार्यक्रम र ब्लक विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिएका छन्।

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाः

Global Agriculture and Food Security Program (GAFSP) को आर्थिक सहयोगमा संचालित खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाको दोस्रो चरणका रुपमा खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना दोस्रो संचालनमा रहेको छ। कृषि क्षेत्रको समग्र विकासको लागि नेपाल सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याएको कृषि विकास रणनिति (२०१५-३५) का चारवटा Flagship कार्यक्रमहरु मध्ये "खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा सुधार" कार्यक्रमले तय गरेको अत्यन्तै पिछिडिएका वर्गहरुको खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार सम्बन्धी उद्देश्य हासिल गर्न र कृषि विकास रणनितिको परिकल्पनामा रहेका समावेशी, जिविकोपार्जन र खाद्य तथा पोषण सुरक्षा जस्ता सम्भागका सूचकहरुको लक्ष्य प्राप्त गर्न; दिगो विकासका लक्ष्यहरु प्राप्त गर्न नेपाल सरकारले व्यक्त गरेका प्रतिबद्धता अन्तर्गतका लक्ष्यहरु गरिबिको अन्त्य, शुन्य भोकमरी, लैंगिक समानता र जलवायु सम्बन्धी कारवाही हासिल गर्न साथै नेपाल सरकारको सोह्रौ योजनामा उल्लेखित सूचकहरु जलवायु परिवर्तन अनुकुलशिलता, ५ वर्ष मुनिका कम तौल भएका बालबालिका, बाल मृत्यु दर, मातृ मृत्यु दर, बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या, निरिपेक्ष गरिबि र कृषिका सूचकहरुको लक्ष्य प्राप्तिका लागि यस आयोजनाले प्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्ने र आयोजनाको

लाभग्राही विशेष गरी आर्थिक र सामाजिक रुपमा पछि परेका महिला, भुकम्प र बाढी पिडित, गरिब, खाद्य असुरक्षित, विपन्न तथा सिमान्तकृत बर्गहरु लक्षित हुने परिकल्पना रहेको छ।

भेटेरीनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रः भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र प्रदेश सरकार, कृषि तथा भूमि व्यवस्थ मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय मातहतमा रही पशु विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने कार्यालय हो। गण्डकी प्रदेशको आर्थिक, सामाजिक कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य विकासका क्षेत्रलाई परिचालन गरी भूमिको प्रकृतिको आधारमा उपयोग गर्ने नीति लिई कृषि एवं पशुपन्छीजन्य उत्पादन एवं व्यावसायमा यान्त्रिकरण, व्यावसयिकरण, बजारीकरण र आधुनिकीकरणका माध्यमबाट प्रतिस्पर्धात्मक अवस्थाको सृजना गरी यस क्षेत्रको रुपान्तरण गर्दै रोजगारीको अवसर सृजना गर्ने लक्ष्यका साथ स्थापना भएको भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र गोरखाको जिल्लाका ११ वटा स्थानीय तहहरुमा कार्यक्षेत्र रहेको छ। व्यवासायीक पशुपन्छी तथा मत्स्य पालनका लागि संभावनायुक्त रहेको यस केन्द्रको कार्यक्षेत्र भित्र पशुजन्य पदार्थ जस्तै दुध, अण्डा, माछा/मासुमा आत्मनिर्भर बनाई निर्यात प्रवर्द्दनका लागि विविध कार्यक्रमहरू जस्तैः पशुको नश्ल सुधार, पशु आहारा विकास, पशु स्वास्थ्य संरक्षण, वैज्ञानिक प्रविधि र सीपको विकास, व्यवसायिकिकरण गरी पशुजन्य पदार्थको प्रशोधन तथा बजार ब्यबस्थापनका कार्यक्रमहरु रहेको र उक्त कार्यक्रमहरुको सञ्चालनमा जोड दिदै आएको छ। वातावरणीय र सामाजिक सन्तुलन कायम राख्दै ग्रामिण परिवारको खाद्य तथा पोषण सुरक्षा तथा रोजगारी अभिवृद्धि गरी गरिबी न्यूनीकरण गर्न पशु तथा पशुजन्य प्रदार्थको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी ग्रामीण जनतालाई आत्मानिर्भर र सक्षम बनाउने तर्फ यस कार्यालय लागि परिरहेको देखिन्छ।

राष्ट्रिय बाखा अनुसन्धान केन्द्रः नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तर्गत बन्दिपुरमा अवस्थित राष्ट्रिय बाखा अनुसन्धान केन्द्रले उन्नत नश्लका बाखाहरू उत्पादन गरी देशभरका अगुवा किसानहरूलाई वितरण गर्दै आएको तथा कृषि तथा पशुपालन गर्नेहरूका लागि अध्ययनस्थलका रूपमा रहेको छ। केन्द्रले प्रविधि विकास तथा उन्नत र स्थानीय जातका प्रजनन् योग्य बोका, पाठी तथा घाँस बेर्ना वितरणका साथै स्थानीय जातको संरक्षण गर्दै आएको छ। केन्द्रबाट खरी, सिन्हाल, बारबरी, जमुनापारी क्रस, शुद्ध बोर, बोर क्रस, शुद्ध सानन र सानन क्रस बाखाका पाठापाठी उत्पादन गरिएको छ। अनुसन्धान केन्द्रमा बोयर जातको बोकाको माग उच्च रहेको छ। साथै जमुनापानी र खरी जातको बाखाको माग राम्रो रहेको छ। बाखाको अनुसन्धानका लागि केन्द्रले विभिन्न ठाउँमा स्रोतकेन्द्र स्थापना गरेको छ। भानु नगरपालिकास्थित बरभज्याङ, आँबूखैरेनी गाउँपालिकास्थित बरादीमा, घिरिङमा, गोरखाको बक्राङ, स्याङ्जाको पेखुथाना र धादिङको नीलकण्ठमा बाह्य अनुसन्धान केन्द्र स्थापना भएका छन्।

पशु सेवा कार्यालयः पशु सेवा कार्यालय प्रदेश सरकार, कृषि तथा भूमि व्यवस्थ मन्त्रालय, बाग्मती प्रदेश अन्तर्गत पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय मातहतमा रही पशु विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने कार्यालय हो। बाग्मती प्रदेशको आर्थिक, सामाजिक कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य विकासका क्षेत्रलाई परिचालन गरी भूमिको प्रकृतिको आधारमा उपयोग गर्ने नीति लिई कृषि एवं पशुपन्छीजन्य उत्पादन एवं व्यावसायमा यान्त्रिकरण, व्यावसयिकरण, बजारीकरण र आधुनिकीकरणका माध्यमबाट प्रतिस्पर्धात्मक अवस्थाको सृजना गरी यस क्षेत्रको रुपान्तरण गर्दै रोजगारीको अवसर सृजना गर्ने लक्ष्यका साथ स्थापना भएको पशु सेवा कार्यालयका

स्थानीय तहहरुमा कार्यक्षेत्र रहेको छ। व्यवासायीक पशुपन्छी तथा मत्स्य पालनका लागि संभावनायुक्त रहेको यस केन्द्रको कार्यक्षेत्र भित्र पशुजन्य पदार्थ जस्तै दुध, अण्डा, माछा/मासुमा आत्मनिर्भर बनाई निर्यात प्रवर्द्धनका लागि विविध कार्यक्रमहरू जस्तैः पशुको नश्ल सुधार, पशु आहारा विकास, पशु स्वास्थ्य संरक्षण, वैज्ञानिक प्रविधि र सीपको विकास, व्यवसायिकिकरण गरी पशुजन्य पदार्थको प्रशोधन तथा बजार ब्यबस्थापनका कार्यक्रमहरु रहेको र उक्त कार्यक्रमहरुको सञ्चालनमा जोड दिदै आएको छ। वातावरणीय र सामाजिक सन्तुलन कायम राख्दै ग्रामिण परिवारको खाद्य तथा पोषण सुरक्षा तथा रोजगारी अभिवृद्धि गरी गरिबी न्यूनीकरण गर्न पशु तथा पशुजन्य प्रदार्थको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी ग्रामीण जनतालाई आत्मानिर्भर र सक्षम बनाउने तर्फ यस कार्यालय लागि परिरहेको देखिन्छ।

कृषि विकास कार्यालयः कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी गरिबी न्यूनीकरण तथा खाद्य पोषण सुधार गर्ने र सहकारी र निजि क्षेत्रको समेत सहभागितामा कृषि जन्य वस्तुको उद्योग तथा व्यवसायको विकास गर्ने दीर्घकालीन उद्देश्य सहित स्थापना भएको यो कार्यालयले संभाव्य कृषि बालीहरुको पहिचान र उत्पादनमा जोड, कृषि सेवा टेवा कार्यक्रम संचालन र कृषि व्यवसायीकरणका लागि जोड दिने कार्य गर्दछ। कृषि विकास कार्यालय (साविक कृषि ज्ञान केन्द्र), तनहुँ, गोरखा, नुवाकोट र धादिङ, प्रदेश सरकार, बागमती प्रदेश, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, कृषि विकास निर्देशनालय अन्तर्गत स्थापना भएको हो। यस कार्यालय भौगोलिक हिसाबले पहाडी जिल्ला पर्ने नुवाकोट जिल्लाको विदुर न.पा.मा अवस्थित छ। हाल यस कार्यालयका नुवाकोट र रसुवा समेत गरी दुई जिल्लाहरु कार्य क्षेत्र रहेका छन्। नुवाकोट जिल्लामा दुई नगरपालिका, दश गाँउपालिका गरी बाह्र स्थानिय तह छन् भने रसुवा जिल्लामा पाँच गाँउपालिका छन्। नुवाकोट जिल्ला धान/चामल, आलु, ताजा तरकारी, ट्राउट माछा, स्ट्रबेरी उत्पादनका लागि सम्भावित जिल्ला हो, भने रसुवा जिल्ला तरकारी, आलु र ट्राउट माछाको विशेष सम्भावना रहेको जिल्ला हो। जिल्लाको आर्थिक विकासका लागि कृषि क्षेत्रका सम्भावना पहिचान गरि कृषि उपजहरुको उत्पादन बढाउनु, कृषि प्रविधिहरुको प्रयोगमा प्रचार-प्रसार बढाउनु र कृषि क्षेत्रको व्यवसायीकरण गरी कृषकको जीवनस्तर उकास्दै जिल्लालाई खाद्य सुरक्षित गर्नु यस कार्यालयको प्रमुख लक्ष्य हो।

३. अनुगमनको औचित्व

कृषि क्षेत्रमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूले किसान र कृषि क्षेत्रमा पारेका प्रभावको बारेमा जानकारी लिई सरोकारबाला निकायहरूसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया गर्नु तथा नेपाल सरकारले दिएको कार्यदिश अनुसार सरकारबाट संचालनमा रहेका कार्यक्रम वा निर्माण हुने कार्यक्रमहरू किसानका हित र कृषि क्षेत्रको विकासमा उत्तम भए/नभएको वा छ/छैन भन्ने विषयलाई नजिकबाट हेर्नु किसान आयोगको दायित्व रहेको रहेको छ। सोही अनुसार राष्ट्रिय किसान आयोगमा भएको छलफलका आधारमा तनहुँ, गोरखा, नुवाकोट र धादिङ जिल्लास्थित विभिन्न सरकारी निकायहरूबाट सञ्चालन भएका कार्यक्रम र खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना तथा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाले लिएको उद्देश्य अनुसार भएका कार्यक्रमहरूको अनुगमन गरिएको। जसमा संघीय सरकारका निकायहरू र किसान प्रतिनिधि सहितको संयुक्त अनुगमनबाट कार्यक्रम संचालनमा देखिएका सकारात्मक र सुधार गर्नुपर्ने विषयलाई अध्ययन गर्ने प्रयास स्वरूप यो संयुक्त अनुगमन गरिएको हो।

४. अनुगमनको उद्देश्य

- तनहुँ, गोरखा, नुवाकोट र धादिङ जिल्लास्थित विभिन्न सरकारी निकायहरूबाट सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरू तथा खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना र प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाले लिएको उद्देश्य अनुसार कार्यक्रमहरू संचालन भए/नभएको बारे सरोकारबालाहरू (स्थानीय तह, प्रदेश सरकार र संघ सरकारका निकायहरू) सँग छलफल/अन्तक्रिया गरी कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने।
- सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरूको समूदाय/समूह/किसानमा परेको असरबारे स्थलगत निरीक्षण र छलफल गर्ने।
- अनुगमन पश्चात् देखिएका विषयहरूलाई समेटेर निष्कर्ष सुझाबहरू आयोगको बोर्ड बैठकको निर्णय सहित कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय मार्फत् नेपाल सरकारलाई दिने।

५. अनुगमन गरिएका निकायहरू: तनहुँ, गोरखा, नुवाकोट र धादिङ जिल्लाहरूमा विभिन्न निकायहरूबाट सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरू तथा परियोजनाबारे सरोकारवाला निकाय र लक्षित वर्गसँग फिल्डमै गई अन्तक्रिया र छलफल मार्फत् पृष्ठपोषण दिने र हालको अवस्था, समस्या र चुनौतिबारे जानकारी लिने कार्य गरियो।

फिल्ड अनुगमन कार्ययोजना (पहिलो लट)

a) स्थानीय तह अन्तर्गत तनहुँ जिल्लाको आँबुखैरहनी गाँउपालिकाबाट सञ्चालन गरिएका कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूबारे कार्यालयमा गएर छलफल र अन्तर्क्रिया
b) प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना तनहुँ अन्तर्गत आँबुखैरहनी गाँउपालिका बडा नं. २ मा रहेको तरकारी जोन कार्यक्रम अनुगमन, निरीक्षण र छलफल
c) भेटेरीनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र गोरखाको कार्यक्षेत्रमा रहेको कामधेनु गाई फार्म च्याङलीको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण र छलफल
d) नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तर्गतको राष्ट्रिष बाख्रा अनुसन्धान केन्द्र, बन्दिपुर, तनहुँको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण र छलफल
e) खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना अन्तर्गतको गोरखा सिमलपानी कृषक समूहले सञ्चालन गरेका कार्यक्रमहरूबारे छलफल र अन्तर्क्रिया
f) प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना परियोजना कार्यान्वयन एकाई गोरखाको फलफूल र धान जोनका कार्यक्रमहरूको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण र छलफल
g) पालुङ्टार नगरपालिका वडा नं. ९ मा रहेको गोरखा एग्रो अर्गानिक फार्मको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण र छलफल
h) खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाले सञ्चालन गरेका कार्यक्रमहरूको कार्यालयमा गएर छलफल र अन्तरक्रिया

फिल्ड अनुगमन कार्ययोजनाः (दोश्रो लट)

i) प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाइको सहयोगमा सञ्चालन भएको श्री जागरूक कृषि सहकारी संस्था शिवपुरी गाँउपालिका ८ नुवाकोटबाट सञ्चालन गरिएका कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूबारे सहकारी संस्थामा गएर छलफल र अन्तरकृया

j) लिखु गाँउपालिका ६ थानसिंङ नुवाकोटमा रहेको कष्टम हायरिङ सेन्टरबाट भएका कार्यहरूको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण र छलफल

k) प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाई नुवाकोटको सहयोगमा सञ्चालन भएका कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूबारे परियोजनाको कार्यालयमा गएर छलफल र अन्तरकृया

l) कृषि विकास कार्यालय नुवाकोटबाट सञ्चालन गरिएका कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूबारे कार्यालयमा गएर छलफल र अन्तरकृया

m) पशु सेवा कार्यालय नुवाकोटबाट सञ्चालन गरिएका पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूबारे कार्यालयमा गएर छलफल र अन्तरकृया

n) भेडा अनुवांशिक श्रोत केन्द्र पाचसयखोला नुवाकोटको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण र छलफल

o) प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना परियोजना कार्यान्वयन एकाई धादिङको सहयोगमा सञ्चालन भएको तरकारी जोन (मलेखु) कार्यक्रमको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण र छलफल

p) श्री उपकार साना किसान कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड बेनीघाटले सञ्चालन गरेका कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूबारे कार्यालयमा गएर छलफल र अन्तरकृया

q) हाइवे किसान बजार बेनीघाटको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण र छलफल

r) प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना परियोजना कार्यान्वयन एकाई धादिङबाट भएका कार्यक्रमहरूको कार्यालयमा गएर अनुगमन, निरीक्षण र छलफल

s) कृषि विकास कार्यालय धादिङबाट सञ्चालन गरिएका कृषि विकास कार्यक्रमहरूबारे कार्यालयमा गएर छलफल र अन्तरकृया

६. संयुक्त अनुगमनका सहभागिहरू (दुबै लटमा गरी)

- राष्ट्रिय किसान आयोगको टीमबाट ....८ जना
- कृषि विभाग...२ जना
- पशु सेवा विभाग.. १ जना
- नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्................. .... २ जना
- कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय................ .... २ जना

७. कार्यक्रम कार्यान्वयन अनुगमन र उपलब्धिबारे लक्षित वर्गसँग छलफल/अन्तर्क्रिया: अनुगमनको उद्देश्य अनुसारनै फरक फरक पक्षहरूसँग छुट्टाछुट्टै छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरिएको थियो। जसअनुसार, स्थानीय तह, प्रदेश र संघीय विभिन्न निकाय तथा दुई वटा परियोजनाहरूको कार्यान्वयन अवस्था, समस्या र चुनौतिबारे सरोकारवाला निकायहरूसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरिनुका साथै मूख्य लक्षित वर्ग किसानसँग प्रत्यक्ष उनीहरूको फिल्डमानै भेटेर छलफल गरियो। अनुगमनबाट प्राप्त भएका मूख्य विषयहरूलाई देहाय अनुसार उल्लेख गरिएको छ।

७.१ श्री जागरूक कृषि सहकारी संस्था शिवपुरी गाँउपालिका ८ नुवाकोट

(सहकारी संस्थाका अध्यक्ष श्री राम प्रसाद बुढासैनी र सदस्य श्री भुवन तिमिल्सिनासँग सञ्चालित कृषि विकास कार्यक्रमबारे गरिएको छलफलबाट प्राप्त विवरण)

- प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाइको सहयोगमा सञ्चालन भएको श्री जागरूक कृषि सहकारी संस्था शिवपुरी गाँउपालिका ८ नुवाकोटबाट सञ्चालन गरिएका कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूबारे कार्यालयमा गएर छलफल र अन्तरकृया गरिएको थियो।
- शुरूमा रासायनिक मल आपूर्ति गर्ने उदेश्यका साथ वि.सं. २०७० सालमा स्थापना भएको यो सहकारी संस्थामा एक घर एक सदस्यको अवधारणा अनुसार जम्मा ४१८ जना सदस्यहरू रहेका छन् भने हाल तरकारी, धान, मकै र दूध उत्पादनमा समेत काम गर्दै आएको छ। कम्तिमा पनि २ रोपनी जग्गामा बीउ उत्पादन गर्ने किसान सदस्यहरू (१२९ सदस्यहरू) बीउ उत्पादनको क्षेत्रमा आवद्द रहेका छन् भने अन्य ९२ जना सहकारी सदस्यहरू दूध उत्पादनको क्षेत्रमा आवद्द रहेका छन्।
- गाईभैसीको दूघ उत्पादनमा आवद्द रहेका ९२ जना किसान सदस्यहरूबाट दैनिक सरदर ८०० लीटर दूध उत्पादन हुने गरेको, उत्पादित दूधबाट विभिन्न दूधजन्य परिकारहरू (दही, पनिर, मिठाई, ध्यू, बटर आदि) बनाई विभिन्न Outlets मार्फत् बिक्री वितरण हुने गरेको, आवद्द किसानहरूको लागि बाँझोपन बिषेशज्ञ सेवा प्रदान हुने गरेको, सुत्केरी स्याहार भत्ता (१००० प्रति पशु) प्रदान गरिएको र पशु उपचार सेवा जस्ता महत्वपूर्ण कार्यहरू गरेको जानकारी प्राप्त भयो।
- बीउ उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालनको लागि प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाले किसानलाई आवश्यक पर्ने बीउ र मेशिनरी औजारहरूमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने गरेको र परियोजनाले सहकारीको भवन निर्माण कार्यमा ८५ प्रतिशत अनुदान दिने गरेको पाइयो।

- यसै बर्ष तरकारी जोन अन्तर्गत परियोजनाले ३ वटा साना र १ वटा ठूलो टनेल निर्माणमा सहयोग गरेको सहकारी संस्थाका अध्यक्ष श्री राम प्रसाद बुढासैनीले बताउनु भयो।
- सहकारीमा आवद्द कतिपय किसानहरूले रोड साइडमा तरकारी बिक्री गर्दा बढी नाफा पर्ने भएकाले होलसेलमा बिक्री नगर्ने गरेको पाइयो।
- धान र मकैको उन्नत मूल बीउ र प्रजनन बीउ उत्पादन कार्य गर्दै आएको यस सहकारी संस्थाले खुमल ४, खुमल १०, खुमल १२, खुमल १४ र खुमल १६ जातका धानको उन्नत बीउ उत्पादन गर्नुका साथै राम धान र चाइनु २४२ जातको पनि खेती गर्ने गरेको। धानको जातको हकमा खुमल ४ बढी मन पराएको र माग पनि बढी रहेको जानकारी प्राप्त भयो।
- यस सहकारीका सदस्यहरूलाइ बीउको उत्पादनमा सहयोग गर्न एक जना कृषि प्राविधिक (JTA) लाइ पूर्णकालिन समयको लागि नियुक्ति गरिएको र BSc Ag लाई अल्पकालीन रूपमा करारमा राखिएकोले उत्पादित बीउको गुणस्तर निकै राम्रो भएको, माग अनुसार आपूर्तिमा कुनै पनि कठिनाइ नरहेको सहकारीका अध्यक्ष श्री राम प्रसाद बुढासैनीले बताउनु भयो।
- मकैको बीउ करीव २० मे.टन र गहुँको बीउ करीव ५६ मे.टन प्रति बर्ष उत्पादन हुने गरेको, मकैमा रामपुर कम्पोजिट र गहुँमा स्वर्गद्वारी र WK 1204 बढी लगाउने गरेको बताउनुभयो।
- सहकारीमा आवद्द किसानहरूले उत्पादित उन्नत बीउ किसान आफैले बिक्रि वितरण गर्ने गरेको र Foundation Seed को हकमा एग्रोभेट वा अन्य कम्पनीहरू मार्फत् विक्री वितरण गर्ने गरेको।
- सहकारीको लागि अनुदान पाउने प्रकृया झण्झटिलो भएपनि हाल नेपाल सरकारले धानमा दिइरहेको ५० प्रतिशत अनुदानले धानको बीउ उत्पादन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिन सकिएको बताउनु भयो।

सकहारीका सवल पक्षहरू

- ✓ किसानहरूको योगदान अनुसारनै उनिहरूलाई मुनाफा बाढ्ने गरेको र किसानहरूमा स्वावलम्बनको भावनामा बृद्धि भएको।
- ✓ बीउ उत्पादन गर्दा गुणस्तरमा ध्यान दिएको हुनाले उत्पादित बस्तुहरूको माग उच्च रहेको।
- ✓ सहकारीमा आवद्द किसानहरूको लागि बिषेशज्ञ सेवा प्रदान गर्ने गरेको।
- ✓ यस सहकारीमा आवद्द किसानहरूको लागि १५ प्रतिशतमा रू. २,००,००० अक्षरूपी दुई लाखसम्म विना धितो ऋण दिने गरेको।
- ✓ कृषि विकास कार्यालय, पशु सेवा कार्यालय र प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाबाट निरन्तर अनुदान प्राप्त गरिरहेको।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ आगामी दिनहरूमा सहकारीले आफ्ना सबै उत्पादनहरूलाइ ब्राण्डिङ गर्नु पर्ने।
- ✓ किसानको उत्पादनलाई प्रवर्धन गर्न कोशेली घर, रैथाने खाजा घर स्थापना गर्ने।
- ✓ नेपाली उत्पादनको लागि किसानलाई सहकारी मार्फत् दिएको सहयोग र अनुदानलाइ निरन्तरता दिनु पर्ने।

- ✓ फाउण्डेसन र उन्नत दुबै बीउको ग्रेडिङ र गुणस्तरमा अझ बढी ध्यान दिनुपर्ने।
- ✓ सहकारीमा आवद्द किसानहरूको लागि बीउ उत्पादन तथा दूध उत्पादनमा बिषेशज्ञ सेवा प्रदान गर्नुपर्ने र किसानहरूलाई पृष्ठपोषणको आवस्यकता रहेको।
- ✓ पशु स्वास्थ्य तथा बाँझोपन न्यूनिकरण सम्वन्धी घरदैलो घुम्ती शिविरलाई निरन्तरता दिनु पर्ने।

७.२ कष्टम हायरिङ सेन्टर लिखु गाँउपालिका ६ थानसिंङ नुवाकोट

(लिखु गाँउपालिकामा रहेको कष्टम हायरिङ सेन्टरका अध्यक्ष श्री दीपक कुमार पन्तसंगको छलफल र स्थलगत अनुगमन)

- वि.सं. २०७९।८० मा रू २१,००,८२०।०० को लगानीमा स्थापना भएको यो कष्टम हायरिङ सेन्टरमा अहिले पावर टिलर ७ थान, मिनी टिलर डिजेल १ थान, थ्रेसर २ थान, मिनि टिलर चक्का ६ थान, मिनि टिलर प्रट्रोल ५ थान, रिपर १ थान, पावर टिलर चक्का ७ थान र धान रोप्ने मेशिन १ थान रहेको छ।
- धान रोप्ने मेशिनबाट दैनक ५ रोपाहारले भन्दा पनि बढी रोप्न सक्ने क्षमता भएकोले ३ हेक्टरमा धान रोप्न आधा घण्टा मात्र लाग्ने गरेको।
- कष्टम हायरिङ सेन्टर सञ्चालनको लागि आफ्नै प्राविधिक र ड्राइभर रहेता पनि आधिकारिक प्रमाणपत्र नभएकोले समस्या परेको बताउनु भयो।
- धान रोप्ने मेशिन सदस्यहरू भन्दा अन्य किसानहरूलाई पनि सजिलै दिन सकिने व्यवस्था हुनु पर्दछ। हिलोमा राजनिति नहुनु पर्ने बताउनु भयो। करीव ६० प्रतिशत सदस्य भन्दा बाहिरका किसानहरूलाइ सेवा दिने गरेको।
- कष्टम हायरिङ सेन्टरमा रहेका मेशिनहरूको नियमित मर्मत तथा सञ्चालन गर्न बढी खर्च आउने भएकाले यसमा सरकारी निकायहरूबाट सहयोग हुनु पर्ने बताउनु भयो।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ कष्टम हायरिङ सेन्टर सञ्चालनको लागि जग्गाको चक्लाबन्दी हुनु अति आवस्यक भएको।
- ✓ कष्टम हायरिङ सेन्टरमा काम गरिरहेको प्राविधिकहरूको लागि विभिन्न लेवलका सीप परीक्षाहरू (Skill Test Level I, II, and III) दिलाउन CTEVT संग समन्वय गर्नुपर्ने।
- ✓ कम्तिमा पनि १० देखि १५ बर्षको लागि Contract गरी कष्टम हायरिङ सेन्टर सञ्चालनको लागि अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्ने।
- ✓ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाले कार्यक्रम लागू गरेका स्थानहरूका किसानहरूको लागी स्थलगत रूपमा नै प्राविधिक ज्ञान र मेशिन सञ्चालकहरूको लागि सहयोग गर्नुपर्ने।

७.३ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना परियोजना कार्यान्वयन एकाई नुवाकोट

(प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना परियोजना कार्यान्वयन एकाई नुवाकोट विदुरका कार्यालय प्रमुख श्री रविन्द्र पौडेलसंग गरिएको छलफलमा आधारित)

- यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र नुवाकोट र रसुवा रहेको, तीन पालिकामा ४ वटा जोनहरू सञ्चालनमा रहेका, भौगोलिक जटिलताले गर्दा रसुवामा कार्यक्रम गर्न र अनुगमन गर्न भने कठीन रहेको।
- कार्यालयबाट वडा र कृषि तथा पशु सेवा शाखाको सिफारिसमा कार्यक्रमहरूको लागि अनुदान दिने गरेको। यस परियोजनले आलु, तरकारी, धान र बाख्रा जोन सञ्चालन गरेको र हाल सम्म ६५ प्रतिशत प्रगति हाँसिल हुन सकेको।
- कृषकहरुलाई विभिन्न औजार उपकरणमा सहयोग प्राप्त भएको। तरकारी जोन कार्यक्रम सञ्चालनको लागि प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाले किसानलाई आवश्यक पर्ने बीउ र मेशिनरी औजारहरूमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने गरेको।
- विशेष गरी तरकारी जोन अन्तर्गतका किसानहरूले बर्षमा ८ देखि १० लाख सम्मको गोलभेडा मात्रै विकी गर्ने गरेको। किसानहरूबाट तरकारीको लागि सिंचाइ, टनेल र मिलि टेलरको माग बढी रहेको बताउनु भयो।
- बाख्रा विकास कार्यक्रम अन्तर्गत खोर निर्माण, बोरका पाठापाठी वितरण, घाँसको नर्सरी उत्पादन र बाख्राको श्रोत केन्द्र स्थापना जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरेको।
- कृषिमा बिमा गर्ने कार्य झन्झट भएको र भुक्तानी दावी लिनको लागि आवश्यक कागजात जुटाउन निकै कठीन हुने भएकाले कार्यविधिमा सरलता दिनुपर्ने माग किसानहरूको रहेको।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- स्थानीयस्तरमा उत्पादन हुने राम्रो मूल्य पाउने तथा नजिकैका ठुला बजारमा खपत हुने र उत्पादन लागत कम हुने बाली/बस्तुको बारेमा बृहत रुपमा छलफल गरेर मात्र नयाँ पकेट, ब्लक, जोन कार्यक्रम तय गर्दा उपयुक्त हुने।
- परियोजनाले किसानहरूको लागि बाली बिमा र Soft Loan को लागी सहजिकरण गर्नुपर्ने।

७.४ कृषि विकास कार्यालय नुवाकोटबाट सञ्चालित कृषि विकास कार्यक्रम

(कृषि बिकास कार्यालय नुवाकोटका प्रमुख तथा अधिकृतस्तर दशौं श्री केशव खनालसंगको छलफलमा आधारित) कृषि बिकास कार्यालय नुवाकोटबाट सञ्चालन गरिएका कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूबारे कार्यालयमा गएर छलफल र अन्तरकृया गरियो।

- कार्यालयले नुवाकोट र रसुवा दुइ जिल्ला हेर्नु पर्ने भएकाले कार्यक्षेत्र छरिएको। कार्यालयबाट अहिले स्थायी र अस्थायी प्रकृतिका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको कार्यालय प्रमुखले बताउनु भयो।
- आश्विन र कार्तिकमा उत्पादन हुने बेमौसमी तरकारीहरू चितवन हुदै भारत सम्म पुर्याउने गरेको।
- धेरै जसो स्थानमा साना ठूला Tunnel प्रविधिबाट तरकारी उत्पादन हुने गरेको बताउनु भयो। टनेल प्रविधिको लागी अहिले २० प्रतिशत उपभोक्ताबाट, ३० प्रतिशत स्थानिय तहबाट र ५० प्रतिशत प्रदेश सरकारबाट अनुदान हुने गरेको।
- रसुवामा ५ वटा स्थानिय तहहरू मध्ये २ वटा विकट स्थानमा रहेकाले अनुगमन गर्न कठिनाइ भएको।
- विदुर नगरपालिका तरकारीको हव नै बनेको, कफीको हव पनि बन्दै गएको छ। यहाँको रैथाने कार्यक्रम अन्तर्गत जौ, उवा, कालो मसुरो, सिमी, कदो प्रमुख बाली रहेको।
- किसानहरूबाट उत्पादित वस्तुहरूको बजारीकरणमा सहकारी संस्थाहरुले सहयोग गर्ने गरेको र खरिद गरेको वस्तुहरू सहकारीले अन्य जिल्लाहरूमा बिक्री वितरण गर्ने गरेको। किसानको भनाइ अनुसार उत्पादन लागत बढी भए पनि उत्पादित वस्तुको मुल्य कम रहेको, नेपाली उत्पादनले भारतीय बजारसँग प्रतिस्पर्धा गर्न राज्यको अनुदान आवश्यक रहेको।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ बाली बिमा प्रभावकारी हुन नसकेको र सो कार्यका लागि बीमा कम्पनीहरूले सहयोग गर्नुपर्ने।
- ✓ आयात प्रतिस्थापन गर्ने बाली बस्तुलाई प्राथमिकता दिई कार्यक्रम तय गर्ने ।
- ✓ कफी विकासको लागी नयाँ र नवीन सोचका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने।

७.५ पशु सेवा कार्यालय नुवाकोटबाट सञ्चालित पशुपन्छी विकास कार्यक्रम

(पशु सेवा कार्यालय नुवाकोटबाट सञ्चालन गरिएका पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूबारे कार्यालयमा गएर श्री निशान्त शर्मासंग छलफल र अन्तरकृया)

- यस पशु सेवा कार्यालयले नुवाकोट र रसुवा दुई जिल्ला हेर्नु पर्ने भएकाले कार्यक्षेत्र छरिएको र रसुवा जिल्लामा कार्यक्रम सहजिकरणको लागि सम्पर्क व्यक्ति मात्र रहेको।
- रसुवा जिल्लामा चौरी प्रवर्धन कार्यक्रम लागू भएको, रसुवा जिल्लाको नौकुण्ड (करीव १५०० वटा) र गोसाइकुण्ड (करीव ४००० वटा) मा चौरीको उल्लेख्य संख्या रहेको।
- चौरी गाईबाट उत्पादन भएको दूध संकलनको लागि दुग्ध विकास संस्थान (DDC) को दूध संकलन केन्द्र (प्रत्येक बर्ष बैशाख १ देखि कार्तिक १ सम्म रहने) रहेको र सो संकलन गरिएको दूधबाट छुर्पी बनाउने गरेको बताउनु भयो।
- रसुवा जिल्लामा पशुपन्छीको बिमाको कार्य अपडेट नगरेको, किसानहरुले पहिला पहिला बोयर बाख्राको कार्यक्रम सञ्चालन गरेतापनि सफल नभएको, १०० प्रतिशतका बाख्राहरूमा विभिन्न रोगहरू लाग्ने भएकाले ५० प्रतिशत मात्र पाल्न सकिने अनुभव गरेको जानकारी प्राप्त भएको।

- अनुत्पादक तथा बाँझोपन भएका पशुहरूको लागि पशु स्वास्थ्य तथा बाँझोपन न्यूनिकरण सम्वन्धी घरदैलो घुम्ती शिबिर अत्यन्तै सफल कार्यक्रम भएको र किसानले प्रत्यक्ष रूपमा निशुल्क रोगको निदान र उपचार पाउने गरेको जानकारी प्राप्त भयो।
- पशु सेवा प्राविधिकहरूले फिल्डमा नै आएर सिकाउने गरेको, पशुपालनमा सहयोग पनि राम्रो प्राप्त भइको भन्ने किसानहरूको भनाइ रह्यो।
- व्यवसायिकताको वृद्धि भएको, समग्रमा हेर्दा उत्पादनमा वृद्धि भएको, कृषिको आधुनिकीकरणको लागि विभिन्न औजार, उपकरण र मेसिनरी सामग्री प्रयोगले उत्पादन लागत घटाउने र त्यसले ज्यामीको अभाबलाई केहि मात्रामा सम्वोधन गरेको देखिएको छ|

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ रसुवा जिल्ला चौरी पालन र छेर्पी उत्पादनको हव बन्न सक्ने, भर्खरै मात्र कृत्रिम गर्भाधान सेवा पनि पुगेको र ट्राउट माछापालनको सम्भावना समेत भएकाले जनप्रतिनिधिहरूसंगको सहयोगमा रसुवा जिल्लामा पनि छुट्टै पशु सेवा कार्यालय स्थापना गरी चौरी र दूध उत्पादनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने।
- ✓ कार्यालयले कार्यक्रम लागू गरेका स्थानहरूका किसानहरूको लागी स्थलगत रूपमानै प्राविधिक ज्ञान र सेवा दिने कार्यमा निरन्तरता दिनुपर्ने।
- ✓ किसान सूचीकरणको कार्यका लागि स्थानीय तहलाई अनुरोध र समन्वय गर्न सुझाव दिईएको।
- ✓ कार्यालय मार्फत् त्रैमासिक रूपमा बाँझोपन सम्वन्धी प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउनु पर्ने।

७.६ भेडा अनुवांशिक श्रोत केन्द्र पानसयखोला नुवाकोट

(भेडा अनुवांशिक श्रोत केन्द्र पानसयखोला नुवाकोटको स्थलगत अनुगमन, निरिक्षण र कार्यालय प्रमुख डा. श्यामकृष्ण तिवारीसंगको छलफल)

- नेपाल सरकार, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, पशु सेवा विभाग, राष्ट्रिय पशुपन्छी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय मातहत सञ्चालन हुने गरी भेडा आनुवाँशिक स्रोत केन्द्र पानसयखोला, नुवाकोटको स्थापना भएको हो। उच्च गुणस्तरीय भेडा उत्पादन गरी कृषकहरुलाई बितरण गर्ने भेडापालक कृषकको संस्थागत विकास गर्ने भेडापालन सम्बन्धि नवीनतम प्रबिधिहरु किसानहरुमाझ पुर्याउने लगाएतका कार्यहरु यस श्रोत केन्द्रले गर्दै आएको छ। राष्ट्रियस्तरमा भेडाको आनुवाँशिक स्रोत संरक्षण, संवर्द्धन, प्रवर्द्धनका लागि भेडा विकाससंग सम्बन्धित प्रविधिको विकास र विस्तार गरी भेडाको उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याई राष्ट्रिय अर्थतन्त्र तथा खाद्य सुरक्षामा टेवा पुर्याउने उद्धेश्य यस श्रोतकेन्द्रले राखेको छ।
- हाल यस फार्ममा साना ठूला गरी जम्मा ३३० वटा भेडाहरू रहेका छन् जस मध्ये ७५ वटा भेडाहरू पानसयखोलास्थित फार्ममा नै रहेका छन् भने बाँकी ४ जना गोठाला मार्फत चरन क्षेत्रमा रहेको बताउनु भयो।

- यसै आर्थिक बर्ष २०८१।८२ मा सात (७) वटा भ्याङलुङ जातको भेडा मुस्ताङबाट ल्याएर पालन गरिएको।
- हिउँदमा भेडालाइ सुवाउन र घाँसमा सिंचाइको लागि पानीको समस्या रहेको, विदाको समयमा वाहिरबाट पिकनिक खान र भ्रमण गर्न धेरै मानिसहरू आउने भएकाले जैविक सुरक्षा व्यवस्थित गर्न कठीन हुने बताउनुभयो।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ विदाको समयमा वाहिरबाट पिकनिक खान र भ्रमण गर्न आउने मानिसहरूको व्यवस्थापन गर्न जैविक सुरक्षा समेतलाइ ध्यानमा राखि कार्यविधि मार्फत् राजश्व संकलन हुने गरी Agrotourism को व्यवस्थापन गर्न सकिने।
- ✓ यस केन्द्रले बाहिरी किसानहरूको लागि पनि विज्ञ प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउनु पर्ने
- ✓ रोम्नी मार्स र कुपवर्थ जातका विदेशी भेडाहरूबाट नेपाली भेडामा कृत्रिम गर्भाधान गरी ऊन उत्पादन गर्न सकिने।

७.७ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना कार्यान्वयन एकाइ धादिङ

(प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना, परियोजना कार्यान्वयन एकाई धादिङबाट भएका कार्यक्रमहरूको कार्यालयमा गएर अनुगमन, निरीक्षण र कार्यलिय प्रमुख श्री धन बहादुर थापा मगरसंग छलफल साथै प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना परियोजना कार्यान्वयन एकाई धादिङको सहयोगमा सञ्चालन भएको तरकारी जोन (मलेखु) कार्यक्रमको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण र छलफल)

- यस परियोजना कार्यान्वयन एकाइले तरकारीलाइ विषेश जोड दिएको छ। परियोजना मार्फत कमै, तरकारी, बाख्रा, धान गरी ४ वटा जोनहरू सञ्चालनमा रहेका, तरकारी जोन नयाँ तथा मकै र तरकारी जोन अनुशरण गरी २ प्रकृतिका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका।
- समग्र कार्यालयको बार्षिक वित्तिय प्रगति करीव ९७ प्रतिशत सम्पन्न भएकोले उत्कृष्ट कार्य सम्पादन भन्न सकिने, १० स्थानमा साना (१ रोपनीमा सिंचाइ सहितको) र २ स्थानमा ठूला (२ रोपनीमा सिंचाइ सहितको) Tunnel निर्माण गरी उत्पादन शुरूवात भएको पाइयो भने प्याजमा Mulching प्रविधिको प्रयोग गरिएको, Sensor-based Automatic Irrigation System युक्त मेशिन प्रयोगमा आएको पाइयो।
- संकलन केन्द्र निर्माण, किसान मार्ट कार्यक्रम, लहरेबालीमा थाक्का कार्यक्रमको प्रभावकारीता राम्रो रहेको, कृषकहरुलाई विभिन्न औजार उपकरणमा सहयोग प्राप्त भएको।

- तरकारी बिमा गर्ने कार्य झन्झट भएको र भुक्तानी दावी लिनको लागि आवश्यक कागजात जुटाउन निकै कठीन हुने भएकाले कार्यविधिमा सरलता दिनुपर्ने माग रहेको।
- विभिन्न तालिम, गोष्ठी जस्ता कार्यक्रमले सचेतना ल्याई उत्पादन वृद्धिमा सहयोग पुर्याएको जानकारी भएको।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- स्थानीय स्तरमा उत्पादन राम्रो र मूल्य पाउने तथा नजिकैका ठुला बजारमा खपत हुने, उत्पादन लागत कम हुने बाली/बस्तु बृहत रुपमा छलफल गरेर मात्र नयाँ पकेट, ब्लक, जोन कार्यक्रम तय गर्दा उपयुक्त हुने।
- परियोजनाले बाली बिमाको लागी सहजिकरण गर्नुपर्ने।
- आयात प्रतिस्थापन गर्ने बाली बस्तुलाई प्राथमिकता दिई आगामी कार्यक्रमहरू तय गर्ने।

७.८ श्री उपकार साना किसान कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड बेनीघाट

(श्री उपकार साना किसान कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड बेनीघाटले सञ्चालन गरेका कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रमहरूबारे कार्यालयमा गएर कार्यालय प्रमुख श्री कृष्णदेव शिलवाल र प्रवन्धक श्री सिता कडेलसंगको छलफल र अन्तर्क्रिया)

- वि.सं. २०६७।६८ बाट शुरू भएको यस सहकारीमा जम्मा १८३८ जना सदस्यहरू रहेका, कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग गर्नको लागि ६ जना कर्मचारीहरूको नियुक्ति गरिएको।
- प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाले भवन निर्माणमा सहयोग गरेको, तरकारी जोन अन्तर्गतको अनुशरण कार्यक्रममा सहयोग रहेको, सहकरी मार्फत् कृषि तथा पशुपालन व्यावसायका लागि ७ प्रतिशतमा ऋण प्रवाह गरेको, सहकारीताको अनुशासन पालना गरेको पाइयो।
- सहकारी मार्फत् रासायनिक मल विक्री वितरण गर्ने गरेको, Agrovet सञ्चालन गरेको, आन्तरिक श्रोतबाट बीउमा अनुदान, प्लाष्टिक पोखरी निर्माण, मिनी ट्रेलर र टनेलका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुका साथै बचत र ऋणको काम समेत गर्ने गरेको, हाल २२ करोडको ब्यालेन्स सिट रहेको।
- ➢ रासायनिक मल वितरण पालिका मार्फत् हुने गरेको तर प्रभावकारी हुन नसकेको, असमान वितरण भएको, सहकारीलाई प्राप्त हुने बार्षिक १०० देखि १५० बोरा रासायनिक मल १८३८ जना सदस्यहरूलाई वितरण गर्दा झगडा मात्र हुने गरेकोले वास्तविक किसानहरूको संख्याका आधारमा समानुपातिक रूपमा वितरण गरिनुपर्ने बताउनुभयो। यसका लागी सहकारी संस्थाहरू मार्फत् वितरणको प्रकृया अवलम्वन गर्न सकेमा प्रभावकारी हुने संस्थाको भनाइ रहेको छ।
- किराना पसलहरूले पनि रासायनिक मलको डिलर लिएको र बढी मुल्यमा बिक्री गर्ने गरेकाले यसलाइ सम्वन्धित निकायले नियमन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- सहकारीले बाली बिमाको लागी सहजिकरण गर्नुपर्ने।

- किसानको फिल्डमा नै गएर प्राविधिक सहयोग पुर्याउने कार्यलाइ निरन्तरता दिनुपर्ने।

७.९ हाइवेमा किसान बजार स्थापना बेनीघाटको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण र छलफल

- प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाको सहयोगमा वि.सं. २०८१ सालबाट सलाङघाट फलफुल तथा तरकारी उत्पादक सहकारी संस्था लिमिटेड मार्फत् रू. १० लाख लगानीमा शुरूवात भएको यस हाइवेमा किसान बजार स्थापना गरी हालसम्म सफलतापूर्वक सञ्चालन भएको पाइयो।
- सलाङघाट फलफुल तथा तरकारी उत्पादक सहकारी संस्था लिमिटेड मार्फत् किसानहरूलाइ आफ्नो उत्पादन विक्रीको गर्न स्थान उपलब्ध गराउने र विक्रीको लागि सहजिकरण गर्ने कार्य गरेको। यस कार्य वापत् सहकारीले २ प्रतिशत नाफा राख्ने गरेको।
- प्रत्येक दिन दिउसो १ बजे देखि ७ बजे सम्म सञ्चालन हुने यस बजारमा आश्विन र कार्तिक महिनामा यस बजारमा क्रेता र विक्रेताको बढी भिड लाग्ने भएकाले बजारको लागि तोकिएको स्थान अपुग हुने गरेको, माघ फाल्गुण महिनामा खासै कारोबार नहुने बताउनु भयो।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- बजारको लागि Cold Room आवस्यक रहेको।
- बेमौसमी तरकारी उत्पादनमा बढी ध्यान दिनको लागि सहकारीले किसान सदस्यहरूलाइ सहयोग गर्नु पर्ने।

७.१० आँबूखैरेनी गाँउपालिकाबाट सञ्चालित कृषि विकास कार्यक्रम

(कृषि शाखा प्रमुख सन्तोष के.सी. सँगको छलफल)

- गाउँपालिकाले हाटबजार सञ्चालन गरेको जसबाट ग्रामीण कृषकको जीवनस्तर सुदृढ हुदै गएको। साग, मस्याङ्ग, मास जस्ता रैथाने बाली हाट बजारमा बिक्री भईरहेको।
- गाँउपालिकाले फापर, मास र सयपत्री फूललाई प्राथमिकता दिएको देखियो। सामुहिक खेती अन्तर्गत मासको प्रवर्धन गरिएको छ। यस बर्ष गाउँपालिकामा करीव ३००० के.जी. फापर उत्पादन भएको।
- कृषकको कृषि उपज बजारीकरणमा समन्वयका लागि सहकारीको ठूलो भूमिका रहने भनाई प्राप्त भएको।
- गाउँपालिकामा उत्पादन भएको सयपत्री फूल दुई पटक कतार निर्यात भएको, यस कार्यमा पालिकाले पूर्ण अनुदान दिएको र यो कार्य आगामी बर्षहरूमा पनि निरन्तर रहने जानकारी प्राप्त भएको।
- गाँउपालिकाले तथ्याङकमा आधारित भएर दूध उत्पादनमा प्रति लिटर रू. ३.५ रूपैंयाका दरले अनुदान दिने गरेको र आगामी बर्षबाट प्रति लिटर रू. ६ रूपैंयाका दरले अनुदान दिने कार्यक्रम प्रस्तावित गरिएको जुन कार्य निकै नै उत्कृष्ट देखियो।

- गाँउपालिकाको वडा नं. ४ मा भएको तरकारी पकेट कार्यक्रम मार्फत् उत्पादित बेमौसमी तरकारीहरूमा ढुवानीको व्यवस्था नभएकाले किसानहरूले उत्पादित वस्तुहरू करीव १ घण्टासम्म डोकोमा बोकेर बिक्री गर्ने गरेको तथ्य प्राप्त भएको।
- गाँउपालिकामा कृषि प्राविधिकहरूको दरवन्दी कमी भएकाले स्थलगत रूपमा कृषकका समस्या समाधान गर्न सहयोग गर्न कठिन भएको र बेलाबेलामा किसानहरूको गुनासो आउने गरेको जानकारी प्राप्त भएको।
- पालिकामा रासायनिक मलको अभाव रहने गरेको तथा फलफुलका बेर्नाको माग बढी हुने गरेकाले माग अनुसार आपूर्ति गर्न नसकिएको जानकारी प्राप्त भएको।
- किसान सूचिकरण र वर्गीकरणको कार्य अन्तर्गत हालसम्म १७६० जना किसानहरू सूचिकृत भएका र कर्मचारी अभाव तथा सहजकर्ताको न्यून पारीश्रमिकका कारण अब अन्य किसानहरू आफैं कार्यालयमा उपस्थित हुदाँ सूचीकृत हुने जानकारी प्राप्त भएको।
- अनुत्पादक तथा बाँझोपन भएका पशुहरूको लागि पशु स्वास्थ्य तथा बाझोपन न्यूनिकरण सम्वन्धी घुम्ती शिबिर अत्यन्तै सफल कार्यक्रम भएको र किसानले प्रत्यक्ष रूपमा निशुल्क रोगको निदान उपचार पाउने गरेको जानकारी प्राप्त भएको।
- पालिकामा पशुपन्छी बिमा प्रभावकारी भएपनि कृषि तथा बाली बिमा प्रभावकारी हुन नसकेको र सो कार्यका लागि बीमा कम्पनीहरूले सहयोग नगरेको जानकारी प्राप्त भएको।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ गाँउपालिकाले अब खुर्सानी र बन्दिपुरे अम्बाको प्रवर्दनमा लाग्नुपर्ने।
- ✓ किसानको उत्पादनलाई प्रवर्धन गर्न कोशेली घर, रैथाने खाजा घरहरु स्थापना गर्ने।
- ✓ किसानलाई सहकारीबाट लिएको ऋणमा ब्याज अनुदान दिने व्यवस्था गर्नुपर्ने।
- ✓ पशु स्वास्थ्य तथा बाझोपन न्यूनिकरण सम्वन्धी घुम्ती शिविरलाई निरन्तरता दिनु पर्ने।
- ✓ किसान सूचिकरण र वर्गीकरणको काम पालिकाले कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्रसँगको समन्वयमा सहजकर्ता मार्फत सूचीकरणको कार्य छिटो सम्पन्न गर्नु पर्ने।

७.११ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना अन्तर्गतका कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था

(तरकारी जोन तनहुँका संयोजक श्री सोल बहादुर मगर र सदस्यहरू श्री कल्पना पन्थी, श्री हेमन्त के.सी., श्री तेज बहादुर मगर लगायत अन्य सदस्यहरूसंग छलफल र स्थलगत अनुगमन)

- तनहुँ जिल्लामा सञ्चालित तरकारी जोन अन्तर्गत बिशेष गरी काक्रो, बोडी, खुर्सानी, घिरौला र भिण्डीको खेती गरिएको, यसपाली पानी कम परेकाले तरकारी उत्पादनमा कमी भएको किसानको भनाइ रहेको।
- किसानहरुले करीब १०० देखि १५० रोपनीमा तरकारी खेती गरी बार्षिक ३ देखि ४ लाख आम्दानी गर्ने गरेको र बीउ आफैं उत्पादन गरी प्रयोग गर्ने गरेको जानकारी प्राप्त भयो।
- उत्पादित वस्तुहरूको बजारीकरणमा सहकारी संस्थाहरुले सहयोग गर्ने गरेको र खरिद गरेको वस्तुहरू सहकारीले अन्य जिल्लाहरूमा बिक्री वितरण गर्ने गरेको।
- किसानको भनाइ अनुसार उत्पादन लागत बढी भए पनि उत्पादित वस्तुको मुल्य कम रहेको, नेपाली उत्पादनले भारतीय बजारसँग प्रतिस्पर्धा गर्न राज्यको अनुदान आवश्यक रहेको।

- किसानले हाल बोडी रू. १५ प्रति के.जी. मा बिक्री गरिरहेका र बजारमा उपभोक्ताले सोही बोडी प्रति के.जी. रू. ४० का दरले किनिरहेका। बिचौलियाहरूको बिगबिगी रहेकोले उपभोक्ताले बढी मुल्य तिर्नु परेको तर किसानले लागत अनुसारको उचित मुल्य नपाएको अवस्था विद्यमान रहेको जानकारी प्राप्त।
- तरकारी जोन कार्यक्रम सञ्चालनको लागि प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाले किसानलाई आवश्यक पर्ने बीउ र मेशिनरी औजारहरूमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने गरेको।
- कार्यक्रम सञ्चालनको शुरू शुरूमा तरकारी उत्पादनका लागि धेरै बिषादी प्रयोग गरिएको भए पनि कृषकहरुले IPM तालिम लिए पश्चात र प्रांगारिक मलको प्रयोगले विषादीको प्रयोग निकै कम/आवश्यकता अनुसार हाल्ने गरेको जानकारी भएको।
- कृषिमा प्रयोग भएको नयाँ प्रविधि Mulching Technology ले माटोमा प्लाष्टिक मिसिने र माटोको उर्भराशक्ति कमजोर हुने हुँदा यो प्रविधि किसानलाई राम्रो नलागेको, हाइब्रिड घिरौला र चिचिन्ना भन्दा लोकल जातनै राम्रो लागेको, लोकल जातको बीउहरू पनि आफैं उत्पादन गर्न सकिने र रोग किराहरूको समस्या पनि कम हुने गरेको किसानहरूको प्रतिकृया रहेको।
- किसानहरूको समस्या समाधानका लागि फिल्डमा जानका लागि प्राविधिकहरूको कमि रहेको र एग्रोभेटहरूले आवश्यकता भन्दा बढी विषादी सिफारिस गर्ने गरेको गुनासो प्राप्त भएको।
- बाली बिमा गर्ने कार्य झन्झट भएको र भुक्तानी दावी लिनको लागि आवश्यक कागजात जुटाउन निकै कठीन हुने भएकाले कार्यविधिमा सरलता दिनुपर्ने जानकारी कृषकहरुबाट प्राप्त भएको।
- स्थानीय तहबाट कृषिमा अनुदान दिँदा राजनितिक भागबण्डाका आधारमा समेत हुने गरेको र सो कार्य अन्त्य हुनुपर्ने समूहका किसानहरूको भनाइ रहेको।
- स्थलगत निरिक्षणका क्रममा बेमौसमी तरकारी उत्पादनको लागि कृषक हेमिन्द्र के.सी. को ३८४ र ३०० बर्ग मीटरको Tunnel र गाउँमा रहेको बारीमा खेती तथा गाईपालनबाट बार्षिक २० लाख जतिको कारोबार हुने गरेको बताउनुभयो।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाले कार्यक्रम लागू गरेका स्थानहरूका किसानहरूको लागी स्थलगत रूपमा नै प्राविधिक ज्ञान दिने कार्यमा जोड दिनु पर्ने।
- ✓ परियोजनाले बाली बिमाको लागी आवश्यक सहजिकरण/समन्वय गर्नुपर्ने।
- ✓ विषादीको प्रयोगबारे एग्रोभेटहरूका सञ्चालकहरू, किसान र उपभोक्ताहरूलाई जनचेतना दिनुपर्ने।

७.१२ पशुपालन कार्यक्रम अन्तर्गत कामधेनु गाई फार्म च्याङली, गोरखा

(पालुङ्टार-७ च्याङली गोरखाका श्री राजेन्द्रराज पन्तको कामधेनु गाई फार्ममा स्थलगत अनुगमन र छलफल)

गाईपालन गरेर नेपालकै नमूना गाई फार्मको रूपमा सञ्चालन भएको पालुङ्टार-७ च्याङली गोरखाका श्री राजेन्द्रराज पन्तको कामधेनु गाई फार्ममा अहिले साना ठूला गाई तथा बाच्छीहरू गरि ३०० भन्दा बढी पशुहरू छन्। वि.सं. २०५२ सालबाट पालुङटार नगरपालिकामा ३ सय रोपनी पुख्यौली जमिनमा कामधेनु गाईफार्म सञ्चालन गरेर दैनिक १००० लिटर दूध उत्पादन हुने यो गाई फार्म घाँसमा आधरित पशुपालन फार्म हो।

- जर्सी, होलिस्टिन फ्रिजन, साइवाल आदि जातका गाई उनले फार्ममा पाल्दै आएका छन्।

- फार्ममा उत्पादन भएको दूध पोखराको सुजल दूध डेरीमा बिक्री भइरहेको छ।
- हालसम्म सो फार्ममा ५ करोड भन्दा बढी लगानी पुगेको, गाई फार्मबाट वार्षिक २ करोडसम्म आयस्रोत भइरहेको छ तर आहारा व्यवस्थापन गर्नमा धेरै खर्च हुन जाने तथा सबै खर्च कटाएर वार्षिक करिब १० देखि १२ लाख बचत हुने गरेको पन्तले जानकारी दिए।
- गाईका लागि आवश्यक नेपीयर, मोलाटो, पास्पलम, सेम्बोसेटेरीया, गीनी, स्टालो र अन्य डाले घाँसहरु फार्ममा लगाईएको, गाईबाट प्राप्त मल सिधै तीन सय रोपनी क्षेत्रफलमा लगाईएको घाँसमा पुग्ने प्राविधिक व्यवस्था समेत रहेको।
- करीव ९८ लाख दूधको भुक्तानी लिन बाँकी भएकोमा सरकारले पहल गर्नुपर्ने उनको भनाइ छ।
- देशकै नमूना र उत्कृष्ट गाईफार्म सञ्चालन गरेर सफल भएको प्रति खुसी लागेको, नेपालमा सायद यति लामो समय गाईपालन गर्ने थोरै व्यवसायी मात्र टिकेका छन्, तीमध्ये म एउटा हुँ भन्ने उनको भनाइ छ।
- गाईफर्ममा रेहका गाईलाई आवश्यक पर्ने दाना पनि त्यहीँ उत्पादन हुने गरेको, सुत्केरी र थाक्न लागेका गाईहरूबाहेकका अन्य सम्पूर्ण गाईको दूध अटोमेटिक मिल्किङ्ग मेसिन मार्फत दुहुने गरेको र त्यो दूध सिधै क्यानमा जम्मा हुने गरेको।
- वाली तथा पशुधन बीमाको प्रिमियममा अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०८१ अनुसार सरकारले ठूला किसानहरूलाइ बिमा शुल्कमा दिइने अनुदान ८० प्रतिशतबाट घटाएर ५० प्रतिशतमा झारेकोमा सरकारप्रति असन्तुष्ट रहेका पन्तले सरकारले कृषिका नाउँमा दिदै आएको अनुदान यस्तै काम गर्ने फार्महरुलाई दिनु पर्नेमा अनुदानहरु राजनितिक दलका कार्यकर्ता पोस्ने माध्यम बनिरहेको बताउँछन्।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ भेटेरीनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र, गोरखा मार्फत् त्रैमासिक रूपमा बाँझोपन सम्वन्धी प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउनु पर्ने।
- ✓ दूधको बाँकी भुक्तानी लागी नेपाल सरकार मार्फत् नीतिगत रूपमा डेरीहरूलाइ नियमन हुन जरूरी रहेको।

७.१३ पशुपालनमा अनुसन्धान कार्यक्रम, राष्ट्रिय बाख्रा अनुसन्धान केन्द्र

(नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तर्गत राष्ट्रिय बाख्रा अनुसन्धान केन्द्रको कार्यक्रमको अनुगमन)

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तर्गत बाख्राको अनुसन्धान गर्ने, किसानहरू बीच बाह्य श्रोत केन्द्रहरू सञ्चालन गर्ने र किसानलाई शुद्ध र क्रस जातका बाख्रा वितरण गर्ने उदेश्य लिएको यस केन्द्रमा हाल ८१७ वटा बाख्रा रहेको पाईयो।

- केन्द्रले ५ वटा बाह्य अनुसन्धान केन्द्र पनि सञ्चालन गर्दै आएको। भानु नगरपालिकास्थित बरभञ्याङ, आँबूखैरेनी गाउँपालिकास्थित बरादीमा, घिरिङमा, गोरखाको बक्राङ, स्याङ्जाको पेखुथाना र धादिङको नीलकण्ठमा बाह्य अनुसन्धान केन्द्र स्थापना सञ्चालन गरी ती केन्द्रबाट उन्नत जातका बोकाहरु किसानहरुका बाख्राहरुमा क्रस गराउने र शुद्ध जातका माउ बाख्राहरुको पहिचान गरी आवश्यक सहयोग किसानलाई पुऱ्याउने कार्य भैरहेको।

- किसानहरुलाई खोर निर्माण, आहार व्यवस्थापन र विभिन्न रोगहरु लाग्दा आवश्यक उपचार एवम् अनुसन्धानका काम पनि केन्द्रबाट हुँदै आएको।
- आयातित उन्नत जातका बाख्राहरुसँग नेपाली स्थानीय जातका बाख्रासँग क्रस ब्रिडिङ गराउने र नेपालको हावापानी सुहाउँदो जात निकाल्ने काम केन्द्रमा हुँदै आएको।
- बोर जातको बाख्रा मासुको लागि तथा सानन जातको बाख्रा दुधको लागि पाल्ने गरेको।
- केन्द्रले ब्रीडको डेभलपमेन्ट र मूल्याङ्कन, आहारा व्यवस्थापन, चरन क्षेत्र, खोरको निर्माण जस्ता बिषयमा पनि किसानहरुलाई तालिम समेत दिएको।
- केन्द्रका केही खोर पुराना भएकाले मर्मतका लागि बजेट आवश्यक रहेको पाईयो।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ केन्द्रले ५ वटा बाहृय श्रोत केन्द्र अनुसन्धान केन्द्रको रूपमा मात्र नभएर किसानको लागि प्राविधिक सेवा समेत पुर्याउनु पर्ने।
- ✓ अनुसन्धानबाट निस्केका प्रविधिहरूको प्रयोगको बारे अन्य प्रसार गर्ने निकायहरूका बीच जानकारी गराउनु पर्ने।
- ✓ कार्यालयमा आवश्यक पूर्जीगत संरचनाको बजेटका लागि लागत ईष्टिमेट गरि आगामी आ.व का बजेट तथा कार्यम्रममा प्रस्ताव गर्ने।

७.१४ सिमलपानी कृषक समूहसँगको अन्तर्क्रिया कार्यक्रम

(खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना अन्तर्गत सहिद लखन गाँउपालिका वडा. नं. १ स्थित सिमलपानी कृषक समूहले सञ्चालन गरेका कार्यक्रमहरूको स्थलगत अनुगमन तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रम)

- खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाले शुरूवात गरेको यो कार्यक्रम राम्रो भएको र प्राविधिकहरुले फिल्डमा नै आएर सिकाउने भएकाले सहयोग पनि राम्रो प्राप्त गरेको भन्ने किसानको भनाइ रहेको।
- कृषकहरुले पहिला पहिला बोयर बाख्राको कार्यक्रम सञ्चालन गरेतापनि सफल नभएको, १०० प्रतिशतका बाख्राहरूमा विभिन्न रोगहरू लाग्ने भएकाले ५० प्रतिशत मात्र पाल्न सकिने अनुभव गरेको जानकारी प्राप्त भएको।
- हाल २०० रोपनीमा रामपुर कम्पोजिट जातको मकै र सावित्री जातको धानको बीउ उत्पादन गरिएको तथा बीउको बजारीकरणमा कुनै समस्या नरहने जानकारी प्राप्त भएको।
- यस बर्षको खडेरीले कम उत्पादन हुन सक्ने प्रक्षेपण गरिएको।
- बाँदरको समस्या रहेको।
- IPM को तालिम प्राप्त गरेको साथै प्रांगारिक मलको प्रयोगले विषादीको प्रयोग आवश्यकता अनुसार र कमी हुदैं गएको जानकारी प्राप्त भएको।
- बाली बिमा गर्ने कार्य झन्झट भएको र भुक्तानी दावी लिनको लागि आवश्यक कागजात जुटाउन निकै कठीन हुने भएकाले कार्यविधिमा सरलता दिनुपर्ने कुरा प्राप्त भएको।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाले कार्यक्रम लागू गरेका स्थानहरूका किसानहरूको लागी स्थलगत रूपमानै प्राविधिक ज्ञान दिने कार्यमा निरन्तरता दिनुपर्ने।
- ✓ आयोजनाले बाली बिमाको लागी सहजिकरण गर्नुपर्ने।
- ✓ आयोजना लागु भएका समूह र सबै कृषकको किसान सूचीकरणको कार्यका लागि स्थानीय तहलाई अनुरोध र समन्वय गर्न सुझाव दिईएको।

७.१५ प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना अन्तर्गतका फलफुल जोन कार्यक्रम

(फलफुल जोन गोरखाका विभिन्न नर्सरी तथा सुन्तला जोनमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको स्थलगत अनुगमन र श्री निर्मल श्रेष्ठसँग छलफल)

- नर्सरीमा उत्पादित बिरूवाहरूको विक्री र बजारीकरणमा कुनै समस्या नरहेको जानकारी प्राप्त भएको।
- बिरूवा बिमा गर्ने कार्य झन्झट भएको र भुक्तानी दावी लिनको लागि आवश्यक कागजात जुटाउन निकै कठीन हुने भएकाले कार्यविधिमा सरलता दिनुपर्ने माग रहेको।
- विभिन्न तालिम, गोष्ठी जस्ता कार्यक्रमले सचेतना ल्याई उत्पादन वृद्धिमा सहयोग पुर्याएको जानकारी भएको।
- कृषकहरुलाई विभिन्न औजार उपकरणमा सहयोग प्राप्त भएको।
- स्क्रिन हाउसमा सुन्तलाजात फलफूलका विरुवामा लिफ माईनर किराको प्रकोप रहेको देखिएको।
- PACT, सुन्तला जोन र कृषि ज्ञान केन्द्रबाट स्क्रिन हाउस बनाउनका लागि अनुदान सहयोग प्राप्त भएको।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- स्थानीय स्तरमा उत्पादन राम्रो र मूल्य पाउने तथा नजिकैका ठुला बजारमा खपत हुने, उत्पादन लागत कम हुने बाली/बस्तु बृहत रुपमा छलफल गरेर मात्र नयाँ पकेट, ब्लक, जोन कार्यक्रम तय गर्दा उपयुक्त हुने।
- परियोजनाले बाली बिमाको लागी सहजिकरण गर्नुपर्ने।
- आयात प्रतिस्थापन गर्ने बाली बस्तुलाई प्राथमिकता दिई कार्यक्रम तय गर्ने ।
- स्वस्थ विरुवा उत्पादनका लागि लिफ माईनर किराको उचित व्यवस्थापन गर्ने।

७.१६ पशुपालन कार्यक्रम अन्तर्गत गोरखा अर्गानिक एगो फार्म अवलोकन

(पालुङ्टार नगरपालिका वडा नं. ९ मा स्थित वि.सं. २०७६ भाद्रमा स्थापित कृषक श्री जीवन ढकालको गोरखा अर्गानिक एगो फार्मको स्थलगत अनुगमन तथा छलफल)

- पालुङ्टार नगरपालिका वडा नं. ९ मा स्थित वि.सं. २०७६ भाद्रमा स्थापित कृषक श्री जीवन ढकालको गोरखा अर्गानिक एगो फार्म नदी किनार र हरियाली भित्र शान्त वातावरणमा होमस्टे सहित रहेको।
- अमेरिकाबाट फर्केर ३५ रोपनी जग्गामा आठ करोडको लगानीमा स्थापना भएको यो फार्ममा कालिज, लोकल कुखुरा, बंगुर, बंदेल, गाईभैसी, बाखा पालनबाट शुरूवात गरेपनि अहिले २० वटा बंगुर, ४ वटा भैसी र केही कुखुराहरू मात्र भएको पाइयो र हाल बन्द हुने स्थिमा पुगेको देखिन्छ।

- उत्पादन गरेपनि बिचौलियालाइ मात्र फाइदा हुने, जतातत‍ै सिण्डिकेट हुने, ढुवानीको समस्या हुने, उत्पादित वस्तुको लागत अनुसारको मुल्य नहुने, बजारीकरणको समस्या हुने, भारतीय मुल्यसँग हामीले प्रतिस्पर्धा गर्न नसकिने, सरकारले आयात रोक्न नसक्ने भएकाले नेपालमा कृषि कर्म गर्न कठीन भएकोले यो व्यवासाय छोड्ने क्रममा रहेका।
- उनी जस्तो जानेबुझेको किसानको त यो अवस्थामा रहेकोले अरूको के अवस्था होला भन्ने चासो उनीमा पाईएको।
- २०८१ सालको अविरल वर्षाका कारण फार्ममा ठूलो क्षति पुगेको तथा वन्यजन्तुको समेत आक्रमण हुने गरेको।

अनुगमन टोलीको सुझाबः

- ✓ ठूलो लगानी गरी स्थापना र सञ्चालन भएका फार्महरूलाई मोडेलको रूपमा स्थापना गर्न, अरू कृषकहरूको लागि पनि प्रेरणाको श्रोत बनाउन र आयात प्रतिस्थापनको लागि टिकाइ राख्न तीनै तहका सरकारहरूले विशेष कार्यक्रमहरु तय गरि निरन्तरता दिने व्यवस्था हुन जरूरी रहेको।
- ✓ विज्ञ प्राविधिकहरूले किसानहरूको लागी स्थलगत रूपमानै प्राविधिक ज्ञान दिने कार्य गर्नुपर्ने।
- ✓ पशुपन्छीहरूको बिमाको लागी स्थानीय तहबाट सहजिकरण गर्नुपर्ने।
- ✓ पशुपन्छीहरुको हकमा समेत न्यूनतम समर्थन मूल्य आवश्यक रहेको।

८. संयुक्त अनुगमनको निष्कर्ष र अनुगमनबाट देखिएका सबल पक्षहरू

अनुगमनको उद्देश्य अनुसारनै स्थानीय तह, प्रदेश र संघीय विभिन्न निकाय तथा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाको कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था, समस्या र चुनौतिबारे सरोकारवाला निकायहरूसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरिनुका साथै मूख्य लक्षित वर्ग किसानसँग प्रत्यक्ष उनीहरूको फिल्डमानै भेटेर छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरिएको थियो। संघीयता पश्चात् स्थानीय सरकार किसानहरूको नजिक भएर काम गरेको, प्रदेश, संघ र अन्य परियोजनाहरूको पनि समन्वय रहेको, कार्यक्रमहरूले कृषकहरुलाई व्यवसायिक प्रणालीमा आबद्ध गराएको, कृषकहरुलाई विभिन्न उपकरणहरुमा सहयोग भएको, विभिन्न तालिम, गोष्ठी जस्ता कार्यक्रमले सचेतना ल्याई उत्पादन वृद्धिमा सहयोग पुर्याएको, कृषिको आधुनिकीकरणको लागि विभिन्न औजार, उपकरण र मेसिनरी सामग्री प्रयोगले उत्पादन लागत घटाउने र त्यसले ज्यामीको अभाबलाई केहि मात्रामा सम्वोधन गरेको, विभिन्न बाली र पशुपन्छीको नयाँ जात र प्रविधिको प्रयोग बढेको देखिएको छ।

८.१ समूदायमा/लाभान्वित वर्गमा कार्यक्रमको असर बारे लक्षित वर्गसँग छलफल हुदा प्राप्त विषयहररू

कार्यक्रमहरूको संचालनबाट फिल्डमा अवलोकन गरिए अनुसार लक्षित वर्गको भनाइमा कार्यक्रमहरूले फाइदा नै पुगेको बताएको ।

- ➢ कार्यक्रमहरूको प्रक्रिया तथा सुचनाको पँहुचमा पुग्न कठिनाइ भएको र कागजात प्रक्रिया झन्झटिलो रहेको।
- ➢ एकपटक सरकारको सहयोग/अनुदान प्राप्त भए पश्चात् पुन सोही कृषक नदोहोराउने भन्ने सरकारको नीति रहेतापनि भर्खर मात्र व्यवसायिक कृषिमा लागेका किसानका लागि निरन्तर सहयोगको आवश्यकता रहने।

- किसान समूहलाई आधिकारीक रूपमा सरकारले दिने अनुदान कार्यक्रमका लागि स्थाई लेखा नं. अनिवार्य गरेको र आर्थिक कारोबार कम हुने समूहका लागि उक्त स्थाई लेखा नं. प्राप्त गरे पश्चात वर्षको एकचोटी अडिट गर्दा लाग्ने Audit Charge ले गर्दा आर्थिक बोझ व्यहोर्नु परेको।
- प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको अन्तिम बर्ष तिर भएकाले आगामी वर्षहरुका लागि संरचनात्मक सुधारमा जोड दिनुपर्ने।
- भूगोल र परियोजनाको कार्यक्षेत्र अनुसार जनशक्ति अभावले गर्दा कार्यक्रम संचालनमा कठिनाई भएको र भएका कार्यक्रम सञ्चालनका मापदण्डहरू भूगोल तथा अवस्था विशेष नभएको।
- विभिन्न सरकारहरूबाट हुने अनुदानमा पारदर्शीताको कमी भएको र अनुदानको प्रतिशतमा फरक हुने भएकोले कार्य गर्दा अफ्ठारो भएको।
- कानूनी तहमा तिन वटै सरकारका निकायहरूसँगको समन्वय र सहकार्यको आधिकारिक व्यवस्था नहुदा संयुक्त जिम्मेवारीको अभाव देखिएको।
- रासायनिक मलको वितरण प्रभावकारी नभएको किसानहरूको गुनासो रह्यो। सहकारी संस्थाहरू मार्फत् वितरणको प्रकृया अवलम्वन गर्न सकेमा प्रभावकारी हुने संस्थाहरूको भनाइ रहेको।
- व्यवसायिक बाख्रापालनमा वृद्धि भएको समग्रमा हेर्दा उत्पादनमा वृद्धि, कृषिको आधुनिकीकरणको लागि विभिन्न औजार, उपकरण र मेसिनरी सामग्री प्रयोगले उत्पादन लागत घटाउने र त्यसले ज्यामीको अभाबलाई केहि मात्रामा सम्वोधन गरेको पाइयो। विभिन्न पशुपन्छीको नँया जात र प्रविधिको प्रयोग बढेको, कृषकहरुलाई कृषिमै लाग्ने प्रेरणा मिलेको, साना सिंचाई संरचना निर्माण भएको देखिएको छ|

१०. संयुक्त अनुगमन तथा अध्ययनबाट प्राप्त सुझाबहरूको आधारमा निचोड सुझाबहरू

- *रासायनिक मल वितरणः* हाल नेपाल सरकार मार्फत् प्राप्त अनुदानको रासायनिक मल वितरण पालिका मार्फत् हुने गरेको तर प्रभावकारी हुन नसकेको, पालिकाले असमान रूपमा वितरण गर्ने भएको, वास्तविक किसानहरूको संख्याका आधारमा समानुपातिक रूपमा वितरण नभएको, किराना पसलहरूले पनि रासायनिक मलको डिलर लिएको र बढी मुल्यमा बिक्री गर्ने गरेको जस्ता विभिन्न गुनासाहरू किसानहरूबाट प्राप्त भएकाले यसलाइ सम्वन्धित निकायले नियमन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- *अनुदानमा पारदर्शिताः* अनुदान विधिमा वास्तविक किसानको पहुँच नहुनुका साथै भूगोल तथा अवस्था विशेष नभएको हुदा भूगोल विशेष हुने गरी लक्षित वर्ग छनौटका मापदण्ड तय गरिनुपर्ने र किसान सूचिकरण र बर्गिकरण गरी सोही अनुसार संरचनामा सहुलियत ऋण र उत्पादनमा अनुदान दिने गरी कार्यक्रमहरू बनाउनु पर्ने हुन्छ। ठूलो मात्रामा उत्पादन हुने र बजार देखि टाडा पर्ने उत्पादन क्षेत्रको बाली बस्तुको लागि उत्पादनको आधारमा ढुवानीमा अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यक्रमलाइ प्राथमिकता दिनु पर्ने देखिन्छ।
- *बीमा कार्यक्रमः* बाली बिमा गर्ने कार्य झन्झट भएको र भुक्तानी दावी लिनको लागि आवश्यक कागजात जुटाउन निकै कठीन हुने भएकाले कार्यविधिमा सरलता दिनुपर्ने जानकारी कृषकहरुबाट प्राप्त भएको, कृषि तथा पशुपन्छीको बिमा कार्यक्रम बजार नजिकको पालिकामा मात्र प्रभावकारी लागू भएको र दुर्गमका कृषकहरुलाई बिमा गर्ने, क्षति दावी गर्ने प्रक्रियाको लागि जिल्ला स्थित कृषि तथा पशुपन्छी

सम्बन्धी कार्यालयको सिफारिस आवश्यक पर्दा झंझटिलो र खर्चिलो रहेको साथै बिमा कम्पनिको सेवा सबै ठाउँमा नरहेको। राष्ट्रिय बिमा प्राधिकरणद्वारा बिमा कम्पनीको काम प्रति अझै बढी नियमन र अनुगमन गर्ने र जिल्ला/पालिका तहमा कृषि बिमा प्रभावकारी बनाउन सबैको समन्वय आवश्यक रहेको।

- *फिल्डस्तरको प्राविधिक जनशक्तिः* उपलब्ध प्राविधिक जनशक्तिहरू पनि प्रशासनिक कार्यमा प्रयोग भएको, किसानहरूको समस्या समाधानका लागि फिल्डमा जानका लागि प्राविधिकहरूको कमि रहेको र एग्रोभेटहरूले आवश्यकता भन्दा बढी विषादी सिफारिस गर्ने गरेको गुनासो प्राप्त भएको, कृषि तथा पशु क्षेत्रमा हुने मुख्य समस्या जस्तै: रोग किरा नियन्त्रण, भेक्सिनेसन, उपचार लगायतमा कम बजेट बिनियोजन हुदाँ किसानहरुमा नैराश्यता देखिएकोले प्राविधिक जनशक्तिहरू किसानहरूको फिल्डमा नै गएर तत्काल सेवा दिने गरी परिचालन गर्न र परियोजनाले यसमा सहजिकरण गर्नु पर्ने देखिन्छ।
- *मापदण्ड पुनरावलोकनः* प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण *परियोजना* मार्फत् तयार पारिएको पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा पकेट, ब्लक, जोन, सुपरजोनको मापदण्ड पुनरावलोकन गरी कार्यक्रम कार्यन्वयनमा सहजता ल्याउन आवश्यक रहेको। साथै कार्यक्रमहरूको निर्माण गर्दा उत्पादित बस्तुको क्षेत्रफल वृद्धि हुदै जाने साथै जोन र सुपरजोनको मर्म अनुसार बजेट व्यवस्थापन गरी कार्यक्रम संचालन गरिनुपर्ने र आयात प्रतिस्थापन गर्ने बाली बस्तुलाई प्राथमिकता दिई कार्यक्रम तय गर्ने देखिन्छ। प्रसोधन र बजारीकरणको कार्य परियोजनाका दस्तावेजमा उल्लेख भए अनुसार प्राथमिकता अनुसार बजेटिङ्ग नभएको वा न्यून रहेको पाइयो।
- *कर्मचारी तथा पदपूर्तिः* जिल्लास्थित परियोजना कार्यन्वयन इकाई, पशु विकास कार्यालय, कृषि विकास कार्यालय, स्थानीय तहको कृषि/पशु सेवा शाखामा कृषि प्राविधिकको पदपूर्ति न्युन रहेको र स्थानीय सेवामा स्थायी अधिकृत कर्मचारी नरहेको र यसले कृषकहरुले प्राप्त गर्नु पर्ने गुणस्तरीय प्राविधिक सेवा टेवामा कमि देखिएको।
- जिल्ला स्थित परियोजना कार्यन्वयन इकाई,आयोजनाहरु, भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा बिज्ञ केन्द्र, स्थानीय तहको कृषि/पशु सेवा शाखामा कृषि प्राविधिकको पदपूर्ति न्युन रहेको र स्थानीय सेवामा स्थायी अधिकृत कर्मचारी नरहेको र यसले कृषकहरुले प्राप्त गर्नु पर्ने गुणस्तरीय प्राविधिक सेवा टेवामा कमि देखिएको
- कृषि तथा पशुपन्छीको बिमा कार्यक्रम बजार नजिकको पालिकामा मात्र प्रभावकारी लागु भएको र दुर्गमका कृषकहरुलाई बिमा गर्ने, क्षति दावी गर्ने प्रक्रियाको लागि जिल्ला स्थित कृषि तथा पशुपन्छी सम्बन्धी कार्यालयको सिफारिस आवश्यक पर्दा झंझटिलो र खर्चिलो रहेको साथै बिमा कम्पनिको सेवा सबै ठाउँमा नरहेको
- कृषि तथा पशु क्षेत्रमा हुने मुख्य समस्या जस्तै: रोग किरा नियन्त्रण, भेक्सिनेसन लगायतमा बजेट बिनियोजन नहुदाँ कृषकहरुमा नैराश्यता देखिएको।

- पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा पकेट, ब्लक, जोन, सुपरजोनको मापदण्ड पुनरावलोकन गरि कार्यक्रम कार्यन्वयनमा सहजता ल्याउन आवश्यक रहेको
- कार्यक्रमहरूको निर्माण गर्दा उत्पादित बस्तुको क्षेत्रफल वृद्धि हुदै जाने साथै जोन र सुपरजोनको मर्म अनुसार बजेट व्यवस्थापन गरी कार्यक्रम संचालन गरिनुपर्ने
- आयात प्रतिस्थापन गर्ने बाली बस्तुलाई प्राथमिकता दिई कार्यक्रम तय गर्ने
- अनुदान विधिमा वास्तविक किसानको पहुँच नहुनुका साथै भूगोल तथा अवस्था विशेष नभएको हुदा भूगोल विशेष हुने गरी लक्षित वर्ग छनौटका मापदण्ड तय गरिनुपर्ने
- राष्ट्रिय बिमा प्राधिकरणद्वारा बिमा कम्पनीको काम प्रति अझै बढी नियमन र अनुगमन गर्ने र जिल्ला/पालिका तहमा कृषि बिमा प्रभावकारी बनाउन सबैको समन्वय आवश्यक रहेको
- ठूलो मात्रामा उत्पादन हुने र बजार देखि टाडा पर्ने उत्पादन क्षेत्रको बाली बस्तुको लागि उत्पादनको आधारमा ढुवानीमा अनुदान उपलब्ध गराउने

१०. संयुक्त अनुगमनका केही फोटोहरू

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना अन्तरगतको समूहमा छलफल पछिको सामुहिक तस्वीर (गोरखा)	किसान समूहमा छलफल (गोरखा)

गोरखा अर्गानिक एग्रो फार्म (गोरखा)	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना अन्तरगतको सुन्तला जोनको कार्यक्रम अनुगमन (गोरखा)
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना अन्तर्गतको नर्सरी तथा श्रोत केन्द्र अनुगमन (गोरखा)	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना इकाइ कार्यालय (गोरखा)

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाबारे जानकारी र निरीक्षण (गोरखा)	राष्ट्रिय बाख्रा अनुसन्धान कार्यक्रम अन्तरगतको कार्यक्रम अनुगमन (तनहुँ)
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना अन्तरगतको कार्यक्रम अनुगमन (तनहुँ)	राष्ट्रिय बाख्रा अनुसन्धान कार्यक्रम तनहुँ कार्यालय निरीक्षण (तनहुँ)
राष्ट्रिय बाख्रा अनुसन्धान कार्यक्रममा रहेका बोयर बाख्राहरू (तनहुँ)	कामधेनु गाईफार्म च्याँङली गोरखामा प्रोप्राइटरसंग छलफल (गोरखा)

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना अन्तरगतको कार्यक्रम अनुगमन (तनहुँ)	घाटामा गएर बन्द हुदै गरेको गोरखा अर्गानिक एग्रो फार्म (गोरखा)
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाबारे छलफल (गोरखा)	कामधेनु गाईफार्म गोरखामा फिल्ड र गोठहरू अनुगमन
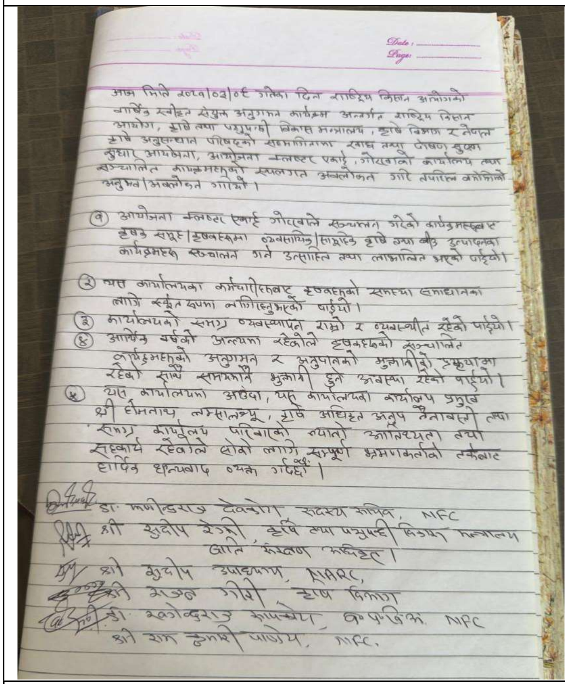	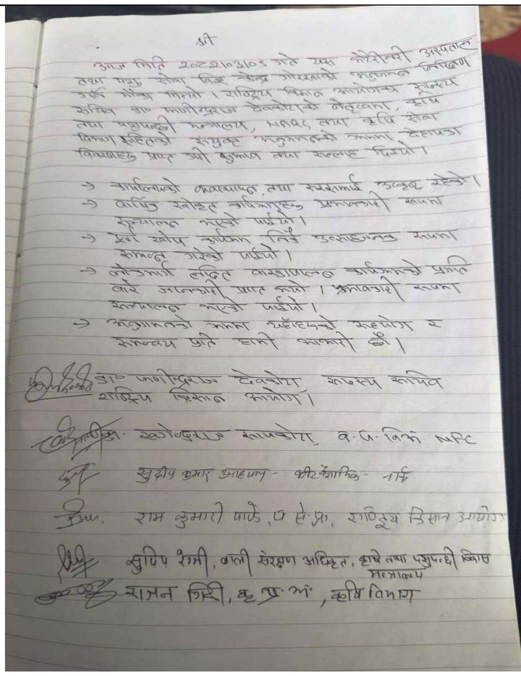
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना निरीक्षण (गोरखा)	भेटेरीनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र निरीक्षण (गोरखा)

कृषि विकास कार्यालयमा कार्यक्रम छलफल पछिको सामुहिक तस्वीर (नुवाकोट)

डेरी उद्योग अनुगमन (नुवाकोट)

कष्टम हायरिङ सेन्टर अनुगमन (नुवाकोट)

कार्यक्रम छलफल पछिको सामुहिक तस्वीर (नुवाकोट)

दूध प्रशोधन केन्द्र (नुवाकोट)

गाइभैसी पालन फार्म अनुगमन (नुवाकोट)

जागरूक कृषि सहकारी संस्थामा रहेको गहुँको बीउ भण्डारण र ग्रेडिङ (नुवाकोट)

जागरूक कृषि सहकारी संस्थामा रहेको गहुँको बीउ भण्डारण (नुवाकोट)

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको जानकारी र छलफल (नुवाकोट)

कृषि विकास फार्म अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको जानकारी र छलफल (नुवाकोट)

भेडा अनुवांशिक श्रोत केन्द्र, पाँचसयखोला (नुवाकोट)	किसान बजार व्यवस्थापन (धादिङ)
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना अन्तरगतको कार्यक्रम अनुगमन (धादिङ)	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजनाले सहयोग गरेको सहकारी (धादिङ)
तरकारी जोनको किसानसंग छलफल (धादिङ)	तरकारी जोन गोलभेडा (धादिङ)
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीरण परियोजना कार्यालयमा छलफल (धादिङ)	कृषि विकास कार्यालय (धादिङ)

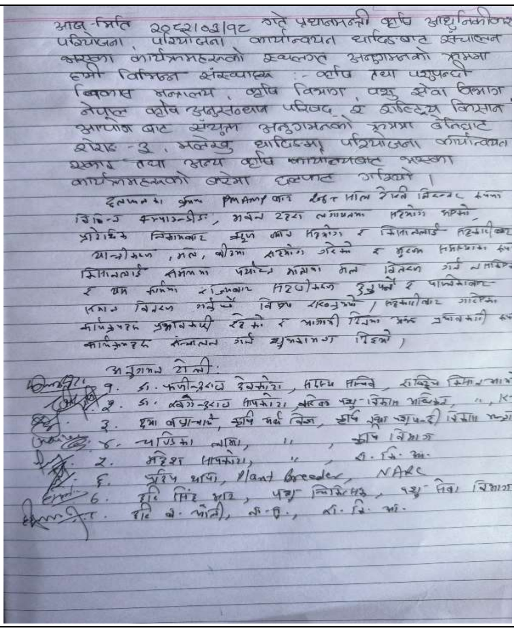	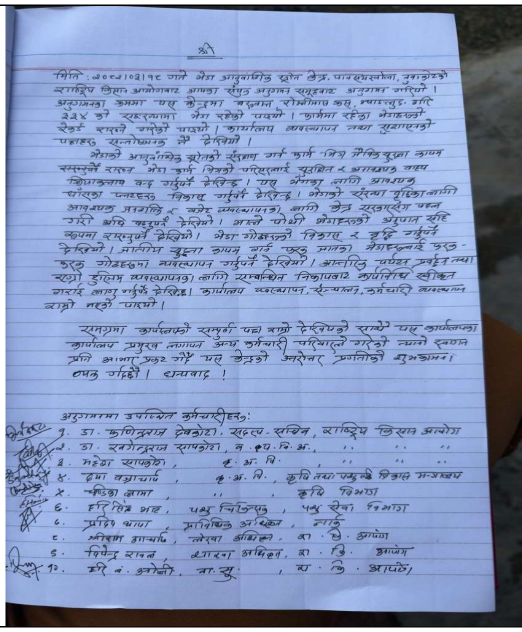
अनुगमन धादिङ	अनुगमन नुवाकोट

११. अनुसूचिहरू

अनुसूचि १: पकेट विकास कार्यक्रम संचालनका आधारहरू

बाली/वस्तु	इकाई	भतोलिक क्षेत्र			कैफियत
		तराई	पहाड	हिमाल	
खाद्यन्न बाली	हेक्टर	२०	१५	१०	
आलु र तरकारी बाली	हेक्टर	२०	७	५	
दलहन, तेलहन, मसलाबाली, फलफूल	हेक्टर	१०	७	५	
मौरी	घार संख्या	३००	३००	२००	
कन्ये तथा गोब्रे च्याउ	के.जी.	१०००	१०००	१०००	च्याउको बीउ
सिताके च्याउ	मुढा संख्या	५०००	५०००	५०००	
प्लास्टिक घरमा खेती	वर्ग मिटर	१००००	१००००	६०००	
माछा (जलाशय क्षेत्र)	हेक्टर	६	४	-	
ट्राउट माछा (रेसवे)	वर्ग मिटर		१५००	१०००	
गाई	उन्नत संख्या	१००	१००	६०	दैनिक १००० लिटर दुध
	स्थानीय/वर्णशंकर				
भैसी	उन्नत संख्या	१००	८०	६०	संकलन गर्ने कृषक उद्यमी वा समूह सहकारी
	स्थानीय/वर्णशंकर				
बाखा	संख्या	१०००	१०००	६००	
बंगुर	संख्या	१००	८०	६०	माउ

अनुसूचि २: ब्लक विकास कार्यक्रम संचालनका आधारहरू

बाली/वस्तु	इकाई	भौगोलिक क्षेत्र			कैफियत
		तराई	पहाड	हिमाल	
खाद्यन्न बाली	हेक्टर	१५०	१००	५०	
आलु र तरकारी बाली	हेक्टर	८०	३०	२०	
दलहन, तेलहन, मसलाबाली, फलफूल	हेक्टर	१००	७०	३०	
मौरी	घार संख्या	१०००	१०००	८००	
कन्य तथा गोब्रे च्याउ	के.जी.	१००००	१००००	१००००	च्याउको बीउ
सिताके च्याउ	मुढा संख्या	२५०००	२५०००	२५०००	
प्लास्टिक घरमा खेती	वर्ग मिटर	१०	१०	६	
माछा(जलाशय क्षेत्र)	हेक्टर	६०	४०	-	
ट्राउट माछा (रेसवे)	वर्ग मिटर	३०००	३०००	२०००	
गाई	उन्नत संख्या	२००	२००	१५०	दैनिक २००० लिटर दुध संकलन गर्ने कृषक उद्यमी वा समूह सहकारी
	स्थानीय/वर्णशंकर	६००	६००	३००	
भैसी	उन्नत संख्या	२००	१५०	१२०	संकलन गर्ने कृषक उद्यमी वा समूह सहकारी
	स्थानीय/वर्णशंकर	४००	३००	२५०	
बाखा	संख्या	५०००	५०००	३०००	
बंगुर	संख्या	५००	५००	३००	माउ

अनुसूचि ३: जोन विकास कार्यक्रम संचालनका आधारहरू

बाली/वस्तु	इकाई	आधार	कैफियत	
बाली	हेक्टर	५००		

मौरी	घार संख्या	५०००	
माछा (जलाशय क्षेत्र)	हेक्टर	५००	
गाई	उन्नत माउ संख्या	२०००	दैनिक ५००० लिटर दुध संकलन गर्ने चिलिङ्ग भ्याट सहितको कृषक उद्यमी वा समूह सहकारी
भैसी	उन्नत माउ संख्या		
बाखा	उन्नत संख्या	१५०००	
बंगुर	उन्नत माउ संख्या	१०००	

अनुसूचि ४: सुपरजोन विकास कार्यक्रम संचालनका आधारहरू

बाली/वस्तु	इकाई	आधार	कैफियत
बाली	हेक्टर	१०००	
माछा (जलाशय क्षेत्र)	हेक्टर	१०००	

अनुसूचि ५: पकेट विकास कार्यक्रममा संचालन हुने क्रियाकलापहरूको सूची र संचालन विधि

क.सं.	क्रियाकलाप/कार्यक्रम	उद्देश्य	कार्यक्रम सञ्चालन प्रक्रियाका मूख्य चरणहरु
क.	**क्षमता विकास कार्यक्रम**		
१.	स्थलगत तालिम	उन्नत कृषि प्रविधि सम्बन्धी जानकारी	• सहभागी छनौठ • प्रशिक्षक तथा प्रशिक्षण सामग्री व्यवस्थापन • तालिम सञ्चालन
ख.	**प्रसार तथा बाह्य सेवा**		
१	सहभागितात्मक नवीनतम उत्पादन प्रविधि प्रदर्शन (५ रोपनी)	• नविनतम उत्पादन प्रविधि • प्रचार/प्रसार गर्ने	• प्रविधि पहिचान तथा छनौट • कृषक तथा जग्गा छनौट • बीउ विजन तथा सामग्री व्यवस्थापन • प्रविधि प्रदर्शन, नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन
२	बीउ/बेर्ना/मौरी/माछा/भुरा/पशु नश्ल एवं जैविक विषादी खरिदमा अनुदान	• प्रविधि विस्तार गर्ने	• कृषक छनौट, स्रोत केन्द्रको पहिचान • खरिद व्यवस्थापन • वितरण, नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन
ग	**पशु उत्पादन सहयोग**		
१	गोठ/खोर निर्माण सुधार	• असल पशुपालन अभ्यास प्रवर्द्धन गर्ने	• कृषक छनौट, आधुनिक प्रविधि अवलम्वन गरी नयाँ गोठ निर्माण तथा सुधार • नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन
२	पशु पहिचान/पशु बीमा	• असल पशुपालन अभ्यास प्रवर्द्धन गर्ने	• Tagging/Micro chipping • पशु बीमा कार्यक्रम सञ्चालन
३	पशु नश्ल सुधार	• नश्ल सुधार गर्ने	• कृषक छनौट, स्रोत केन्द्रको पहिचान • उन्नत जातको पशु नश्ल (राँगा/साँढेबोका/बीर/पाठापाटी/पाडी र बाच्छी) खरिद तथा वितरण • गर्भ परीक्षण, नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन
४	पशु आहारा व्यवस्थापन	• गुणस्तरीय पशु आहाराको सहज आपूर्तिमा सहयोग	• कृषक छनौट, स्रोत केन्द्रको पहिचान • उन्नत उन्नत जातको भई तथा हाले घाँसको बीउ, बेर्ना/ सेटहरु साईलेज/TMRUMMB लगायत पशु आहारा प्रविधि/ कबुलियती/सामुदायिक घाँस खेती • TMR- Total Mixed Ration • UMMB
५	पशु स्वास्थ्य (खोप/परजीवी नियन्त्रण/उपचार/हर्ड हेल्थ)	• पशुमा लाग्ने रोगहरुको जोखिम न्यूनीकरण गर्ने	• स्थान छनौट, प्राविधिक कर्मचारीको व्यवस्थापन • पशु स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन

			• खोप तथा औषधि खरिद, खोप कार्यक्रम सञ्चालन तथा परजीबी नियन्त्रणका लागि औषधि वितरण, फार्म वायो सेक्युरिटी व्यवस्थापन, विरामी पशुको उपचार • नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन
घ	**मत्स्य उत्पादन सहयोग**		
१	मत्स्य पोखरी निर्माण	मत्स्य पालनको क्षेत्र विस्तार गर्ने	• स्थान तथा कृषक छनौट, डिजाईन तथा लागत अनुमान तयारी, पोखरी निर्माण, नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन, माछापालन
२	एकीकृत मत्स्य पालन र	नवीनतम उत्पादन	• प्रविधि पहिचान तथा छनौट,
३	प्रविधि प्रदर्शनि (१० रोपनी)	प्रविधि प्रसार गर्ने	• कृषक तथा पोखरि छनौट • मत्स्य उत्पादनको लागि आवश्यक भुरा, प्रदर्शन सामग्री व्यवस्थापन • माछा पोखरीको पानीको गुणस्तर परीक्षण • एरेटर लगायतका आवश्यक सामग्री व्यवस्थापन, उत्पादित माछाको लागि कोल्ड चेन व्यवस्थापन, प्रदर्शनको नतिजा सम्बन्धी सामूहिक छलफल
ङ	अन्य कार्यक्रमहरु		
१	साना कृषि तथा पशुपालनमा प्रयोग हुने औजार उपकरण	- कृषकको कार्यबोझ घटाउने लागत ज्यूनीकरण	- कृषक तथा औजार उपकरणको आवश्यकता पहिचान, खरिद व्यवस्थापन, वितरण
२	साना सिँचाइ पूर्वाधार निर्माण तथा मर्मत सम्भार (कुलो मर्मत/थोपा सिँचाइ/सौर्य उर्जामा आधारित सिँचाइ/प्लाष्टिक पोखरी/टयूबेल जडान)	- सिँचित क्षेत्र विस्तार गर्ने	स्थान छनौट, योजना पहिचान सम्दोता, निर्माण नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन
३	माटो व्यवस्थापन	- माटोको गुणस्तरमा सुधार	- माटो नमूना सङ्कलन, माटो परीक्षण/शिविर, माटो उपचार
४	बाली संरक्षण सेवा	- रोग कीराको पहिचान तथा व्यवस्थापन	- नमुना सङ्कलन - बाली उपचार शिविर सञ्चालन - परीक्षण एवं आवश्यक सल्लाह सुझाव
५	बीउ परीक्षण तथा उपचार सेवा	- बीउको गुणस्तर वृद्धी	- नमुना संकलन/परीक्षण - विषादी खरिद, बीउ उपचार
६	जमिन बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्ने कार्यक्रमहरु	- बाँझो जमिनलाई खेतीयोग्य जमिनमा रुपान्तरण गर्ने	- बाँझो जमिनहरुको पहिचान तथा अभिलेखीकरण - खेती गर्ने कृषक, समुह, सहकारी पहिचान र छनौट, मल, बीउ, सँचाई र औजार - उपकरण सहयोग, नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन

अनुसूचि ६: ब्लक विकास कार्यक्रम संचालनका आधारहरू

क.सं.	क्रियाकलाप/कार्यक्रम	उद्देश्य	कार्यक्रम सञ्चालन प्रक्रियाका मुख्य चरणहरु
क.	**क्षमता विकास कार्यक्रम**		
१.	अभिमूखीकरण कार्यक्रम	- संचालित कार्यक्रमहरुको जानकारी- सहभागी छनौट - कार्यक्रम संचालन कृषि प्रविधि सम्बन्धी जानकारी	• सहभागी छनौठ • प्रशिक्षक तथा प्रशिक्षण सामग्री व्यवस्थापन • तालिम सञ्चालन
२	स्थलगत तालिम	- उन्नत कृषि प्रविधि सम्बन्धी जानकारी	• सहभागी छनौट, प्रशिक्षक तथा प्रशिक्षण सामग्री व्यवस्थापन, तालिम संचालन
ख	**प्रविधितथा प्राविधिक सहयोग**		

१	सहभागितात्मक व्यवसायिक उत्पादन प्रविधि प्रदर्शन (१० रोपनी)	• नवीनतम उत्पादन प्रविधि प्रसार गर्ने	• प्रविधि पहिचान तथा छनौट, कृषक तथा जग्गा छनौट • बीउ विजन तथा सामग्री व्यवस्थापन, प्रविधि प्रदर्शन, नियमित अनुगमन, • प्रदर्शनको नतिजा सम्बन्धी सामूहिक छलफल
२	माटो व्यवस्थापन	- माटोको गुणस्तरमा सुधार गर्ने	- माटो नमूना सङ्कलन, माटो परीक्षण शिविर - माटो उपचार
३	बाली संरक्षण सेवा	• रोग कीराको पहिचान तथा व्यवस्थापन गर्ने	• नमुना सङ्कलन, बाली उपचार शिविर संचालन • परिक्षण एवं आवश्यक सल्लाह सुझाव
४	बीउ उपचार सेवा	• बीउको गुणस्तर वृद्धि गर्ने	• नमुना सङ्कलन/परीक्षण, विषादी खरिद • बीउ उपचार
५	बगैंचा सुदृढीकरण	- स्वस्थ बगैंचा व्यवस्थापन गरी उत्पादन बढाउने	- माग सङ्कलन, स्थान तथा लाभग्राही छनौट - लागत अनुमान तयारी एवं स्वीकृति - सुदृढीकरण कार्यक्रम संचालन, अनुगमन तथा प्रतिवेदन
ग	**उत्पादन सामग्री सहयोग**		
१	क्षेत्र विस्तार उन्नत तथा हाईब्रिड बीउ विजन, विरुवा, रसायनिक एवं जैविक विषादीहरु, सुक्ष्म तत्व, मौरी, माछा भुरा, पशु नश्ल लगायतका अन्य उत्पादन सामग्रीहरुमा अनुदान सहयोग	- प्रविधि विस्तार गर्ने	• कृषक छनौट • स्रोत केन्द्रको पहिचान • खरिद व्यवस्थापन • वितरण • नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन
२	सेड हाउस, स्क्रन हाउस, ग्रीन हाउस, नेट हाउस लगायतका उत्पादन पूर्वाधारहरु	- कृषकलाई सहज ढंगबाट वेमौसमी खेती गर्न सहयोग पर्‍याउने	- साझेदारको छनौट गर्ने - कार्ययोजना बनाउने, निर्माण गर्ने - नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन
३	बीउ स्रोत केन्द्र स्थापना	- उन्नत बीउ विजन उत्पादन गर्ने	• स्थान र कृषक छनौट गर्ने • मूलबीउ उपलब्ध गराउने, बाली निरीक्षण गराउने, बीउ प्रमाणीकरणमा सहयोग गर्ने • भण्डारणको लागि मेटल वित्त सिड विन वितरण गर्ने, अनुगमन गर्ने
घ	**कृषि/पशुपालन औजार उपकरण सहयोग**		
१	पावरटिलर, मिनीटिलर, स्प्रेयर, आलु खन्ने तथा उकेरा लगाउने मेशीन, झार गोड्ने मेसिनहरु र यसमा लाग्ने अन्य उपकरणहरु	- कृषकको कार्यबोझ घटाउने र लागत न्यूनीकरण गर्ने	- कृषक तथा औजार उपकरणको आवश्यकता पहिचान - खरिद व्यवस्थापन, वितरण - नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन
ङ	**पोष्ट हार्भेष्ट सेन्टर स्थापना**		
१	प्राथमिक प्रशोधन केन्द्र, गोदाम घर, ग्रेडिंग प्रि कुलिङ, ढुवानी साधन, प्रदर्शन तथा विक्री कक्ष/स्टल	- कृषि उपजहरुको संचय, वजारीकरण र क्षती ब्यूनीकरणमा सहयोग गर्ने	- स्थान पहिचान, लागत अनुमान र टेक्निकल स्पेशीफिकेसन/नापनक्सा तयार गर्ने - कार्ययोजना बनाउने, खरिद व्यवस्थापन गर्ने - निर्माण सम्पन्न गर्ने, नियमानुसार सेवा प्रदान गर्ने, नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन
च	**नर्सरी पूर्वाधार विकास सहयोग**		
१	नर्सरी स्थापना	- गुणस्तरीय विरुवा उत्पादन गर्ने	- स्थान तथा कृषक छनौट गर्ने - आवश्यकता अनसारको नर्सरी रेखाङ्कन गर्ने - नर्सरीका लागि आवश्यक औजार उपकरण र सामग्रीहरुको व्यवस्थापन गर्ने नर्सरी स्थापना - नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन

			- गुणस्तरीय विरुवा उत्पादन तथा विक्री वितरण
२	सेड हाउस, स्क्रिन हाउस, ग्रीन हाउस, नेट हाउस लगायतका नर्सरी पूर्वाधारहरु	- कृषकलाई सहज ढंगबाट वेमौसमी खेती गर्न सहयोग पुऱ्याउने	- स्थान तथा कृषक छनौट गर्ने - आवश्यकता अनुसारको डिजाईन/स्पेशिफिकेसन बनाउने, आवश्यक औजार उपकरण र सामगरीहरुको व्यवस्थापन गर्ने, नर्सरी स्थापना, अनुगमन गर्ने - गुणस्तरीय विरुवा उत्पादन तथा विक्री वितरण गर्ने
छ	**साना सँचाइ निर्माण तथा मर्मत सम्भार सहयोग**		
१	साना सँचाइ निर्माण तथा मर्मत सुधार	- सिचँचित क्षेत्र विस्तार गर्ने	- स्थान छनौट, योजना पहिचान - सम्झौता, निर्माण, अनुगमन तथा प्रतिवेदन
२	स्यालो टयूबबेल बोरिङ्ग लगायतका भूमिगत सिँचाइ पूर्वाधारहरु	- सिँचित क्षेत्र विस्तार गर्ने	- स्थान छनौट, योजना पहिचान - सम्झौता, निर्माण, अनुगमन तथा प्रतिवेदन
३	नवीनतम सिँचाई प्रविधि(थोपा सिँचाइ, सौर्य उर्जामा आधारित सिँचाई)	- सघन बाली प्रणालीको विकास गर्ने	- स्थान छनौट, योजना पहिचान - सम्झौता, निर्माण, अनुगमन तथा प्रतिवेदन
ज	**मत्स्य पोखरी निर्माण तथा ह्याचरी स्थापना सहयोग**		
१	मत्स्य पोखरी निर्माण	- मत्स्य पालनको क्षेत्र विस्तार गर्ने	- स्थान तथा कृषक छनौट, डिजाईन तथा लागत अनुमान तयारी, पोखरी निर्माण, अनुगमन तथा प्रतिवेदन, माछापालन
२	मत्स्य ह्याचरी स्थापना सुदृढीकरण/ सहयोग	- गुणस्तरीय माछा भुरा उत्पादनमा सहयोग गर्ने	- स्थान तथा कृषक छनौट - डिजाइन तथा लागत अनपमान तयारी - मत्स्य ह्याचरी निर्माण/सुदृढीकरण तथा संचालन, माउ माछाको स्रोत पहिचान व्यवस्थापन गर्ने - अनुगमन तथा प्रतिवेदन, भुरा उत्पादन र विक्री वितरण
३	एकीकृत मत्स्य पालन प्रविधि प्रदर्शन (१० रोपनी)	- नवीनतम उत्पादन प्रविधि प्रसार गर्ने	- प्रविधि पहिचान तथा छनौट, कृषक तथा पोखरी छनौट, मत्स्य उत्पादनको लागी आवश्यक भुरा प्रदर्शन, सामग्री व्यवस्थापन, प्रदर्शनको नतिजा सम्बन्धी सामूहिक छलफल
झ	**पशु उत्पादन तथा सेवा सम्बन्धी आधारभूत सहयोग**		
१	गोट/खोर सुधार (गाई, भैसी, बाखा, बंङ्गुर)	- पशु रोगको जोखिम न्यूनीकरण गर्ने	- कृषक छनौट, गोठ/खोर लागत अनुमान तथा डिजाईन तयार गर्ने, निर्माण सामग्रीको व्यवस्थापन गर्ने - गोठ/खोर निर्माण/सुधार गर्ने, अनुगमन गर्ने
२	पशु नश्ल सुधार	- वंश सुधार गर्ने	- कृषक छनौट, स्रोत केन्द्रको पहिचान - उन्नत जातको पशु नश्ल खरिद तथा वितरण (पाटा-पाठी/बोका/वीर/राँगा/साँढे) - कृत्रिममा गर्भाधान, गर्भ परिक्षण, अनुगमन गर्ने
३	पशु आहारा विकास कार्यक्रम	- गुणस्तरीय पशु बहाराको सहज आपूर्तीमा सहयोग	- कृषक छनौट, स्रोत केन्द्रको पहिचान - उन्नत जागको भुँइ तथा डाले घाँसको बीउ/बेर्ना/सेटहरु वितरण, साईसेज/TMR/UMMB लगायत पशु आहारा प्रविधि/कबुलियति/सामुदायिक घाँस खेती - प्राविधिक अनुगमन गर्ने, TMR-Total Mixed Ration - UMMB-Urea Molasses Mineral Block
४	पशु स्वास्थ्य (खोप/परजीवी नियन्त्रण/उपचार/हर्ड हेल्थ)	- पशुमा लाग्ने रोगहरुको जोखिम न्यूनीकरण गर्ने	- स्थान छनौट, प्राविधिक कर्मचारीको व्यवस्थापन

			- पशु स्वास्थ्य शिविर संचालन, प्रयोगशाला परीक्षण सेवा (गोवर, दुध, रगत), विज्ञ उपचार सेवा, माहामारी नियन्त्रण - खोप तथा औषधि खरिद, प्रयोग तथा वितरण - फार्म वायोसेक्युरिटी सुधार
ज	**पशुपन्छी/मत्स्य बजार प्रवर्द्धन कार्यक्रम**		
१	दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना	दुध तथा दुग्ध जन्य पदार्थको बजारीकरणमा सहयोग गर्ने	- समूह र सहकारी छनौट - दुध उत्पादनको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने - चिलिङ्ग भ्याट संचालनका लागि उपयुक्त स्थानको छनौट गर्ने, दुध सङ्कलन परिमाण अनुसारको चिलिङ्ग भ्याट खरिद व्यवस्थापन गर्ने, दुध सङ्कलन गरी बिक्री वितरण गर्ने - अनुगमन तथा प्रतिवेदन
२	बध स्थल/मासु पसल स्थापना/सुधार	स्वच्छ मासुको बिक्री वितरण गर्ने	- मासु व्यवसायी कृषक छनौट, मासु पसल स्थापना सुधार गर्ने - मासु पसलका लागि आवश्यक उपकरणहरु (डिप फ्रिज, उपयुक्त मासु काट्ने औजारहरु, शिशा/टायल बदि जडान) - मासु पसलबाट उत्पादन हुने फोहोरको उचित व्यवस्थापन गर्ने, मासु तथा मासु जन्य पदार्थको बिक्री वितरण गर्ने, अनुगमन तथा प्रतिवेदन
३	फिस मार्ट स्थापना	स्वच्छ एवं ताजा माछाको बिक्री वितरण गर्ने	- माछा पसलका लागि आवश्यक उपकरणहरु (डिप फ्रिज, माछाको कत्ला निकाल्ने औजार, ड्रेसिङ्ग गर्ने औजार, वेशिन, सिङ्क, पानीको व्यवस्था, शिशा/टायल आदी जडान) - माछा पसलबाट उत्पादन हुने फोहोरको उचित व्यवस्थापन गर्ने, ताजा एवं फ्रोजन माछा तथा माछाजन्य पदार्थको नियमित बिक्री वितरण गर्ने
	अन्य कार्यक्रमहरु		-
१	जमिन बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्ने कार्यक्रमहरु	बाँझो जमिनलाई खेतीयोग्य जमिनमा रुपान्तरढ गर्ने	- बाँझो जमिनहरुको पहिचान तथा अभिलेखीकरण - खेती गर्ने कृषक समुह, सहकारी पहिचान र छनौट, मल, बीउ, सिँचाइ र औजार उपकरण सहयोग, अनुगमन तथा प्रतिवेदन

अनुसूचि ७: सिमलपोखरी किसान समूहको जानकारी

Brief information of Simalpaani Farmer Group

Group Name:	**Simalpaani Farmer Group**
Group Address:	Shahid Lakhan Rural Municipality Ward Number-01, Serabesi, Gorkha
Name of the Chairperson:	Kiran Pokharel
Name of Contact Person:	Kiran Pokharel/Birendra Shrestha, 9851068374
Group Members Detail	Total Members: 24 (Male: 5, Female: 19)
Group Registration Date	24th December,2024 (Poush 9, 2081)
Supported Interventions (with budget) to the group from the project:	Collection Center: NRs 15,00,000 ($11,278) Crop Promotion Program: NRs 400,000 ($3008) Farmer Field School (farming) -NRs.200,000 ($1503.76) Seed Production (Maize Foundation Seed -Rampur composite): 260 Kg (NRs 35100/ $263.91) Seed Production (Rice Foundation Seed -Sabitri): 140 Kg (NRs 12,600/ $94.74)

Summary of the activities/ support from the project

- Under the **improvement/rehabilitation of rural markets, collection centers, and haat bazaars program,** the group was supported in **Community Seed Storage Center**, which is ongoing under construction and will receive the following equipment's
  - Grading Machine-1, Moisture meter-1
  - Metal bin-10, Corn sheller-2
- Under the **Crop Promotion Program**, the group was supported in Rice farming Promotion and received the following equipment
  - Mini Tiller-5, Sprayer - 4
  - Hermatic Bag- 96, Digital Weighting Balance-1
  - Sac Sewing machine-1, PPE set-24
- A **Farmer Field School (FFS) on maize cultivation** was started on 3rd April 2025 and is ongoing, which is facilitated by Mr. Anil Basnet (Agriculture Technician) and co-facilitated by Manohar Pant (Agriculture Technician).
- The group received **260 kg of foundation maize seed** (variety-Rampur Composite) for quality-improved seed production at the local level, which was cultivated over an area of **10.4 hectares**. 24 members were involved in seed production.
- Additionally, the group received **140 kg of foundation Rice seed** (variety-Sabitri) for quality-improved seed production at the local level, which was cultivated over an area of **2.8 hectares**. 3 members were involved in seed production.

Achievements so far (FFS technology, Production, sale, employment, income etc., where relevant)

- **Construction of Community Seed Storage Center** is ongoing. Once complete, it will enable proper storage and value retention of quality seeds. Additionally, community-led **seed value chain** system with storage, processing, and marketing components will be established.
- Enhanced capacity on commercial improved seed production of producers, receiving seed producer license training, and the group's dedication to scale up the seed production of Rice and Maize that will create employment opportunity and income.
- A total of 6,993 KG rice seed and 28,080 KG of Maize seed is expected for production, which will be stored in a hermetic bag supported by the project and will be stored in the community seed storage center.
- Foundation seed production of Maize (Rampur Composite) and Rice (Sabitri) yields a benefit–cost ratio of 1.8, with a breakeven production of 6,271 kg and a breakeven selling price of NPR 533,053, indicating a good profit over production costs. These maize and rice varieties are known for their lower cost of cultivation and higher net return, making them economically advantageous for seed producers.
- Empowered female participation (79%) in technical agriculture and decision-making.

Innovative Approaches/Best Practices Used

- The group's monthly meeting is held on the 1st Saturday of every month, and each member deposits NRs. 50 per month.
- The group has developed an operation plan leading to the efficient utilization of machinery items supported through the Crop promotion program.
- In Farmer field school of maize farming, modern agricultural technology, like intercropping, scheduled irrigation, nutrient management, and efficient use of water resources, is the key practice that is expected to be adopted in local conditions.
- The improved seed produced is planned to buy-back by the PCU Gorkha and nearby Agrovets for the coming season improved seed distribution. The rate of seed purchase will be as per the rate fixed by the government agencies and market information.
- Group farming for commercial production of seed, and the self-sustained group mobilization approach for saving and credit, monthly meetings, effective women's participation and group work have been strengthened.

How FANSEP II will make a Difference (for the new group)

- After the community seed storage center establishment, a structured seed production and storage system will align with national seed strategy.

• The project is expecting a sustainable improved seed production system by supporting foundation seed, facilitating seed production and sales license training, and promoting market-led interventions. These interventions include developing business plans, linking producers with buyers (such as agrovets and cooperatives), and facilitating price discovery through coordination with local and regional markets. These efforts are expected to enhance the group's income by ensuring better market access and higher returns on quality seed production. • Increased knowledge and skill in CSA practices through FFS, market-led production, and seed multiplication and use of improved seeds are expected to be the key differences.
Coordination and collaboration with RMs • The group has been registered in Shahid RM and has continuously collaborated with RM and the Ward office for the construction of Community Seed storage center. • Coordination with RM on the Grant application and associated interventions has further strengthened the relationship. • Communication with RM on coordination for improved seed distribution through RM under the annual program for improved seed distribution.
Issues/Challenges • Limited market access for improved seed and surplus food crops like maize, rice. • Lack of knowledge on the use of quality seed to increase production among nearby farmers, leading to limited purchase. • Limited and timely availability of inputs like chemical fertilizer, bio-fertilizer and finance to boost production

७. मुख्य मुख्य समस्याहरु र चुनौतीहरु

संलग्न प्रतिवेदनहरुको विश्लेषण गर्दा निम्न मुख्य समस्याहरु र चुनौतीहरु उठान गरिएको देखिन्छ ।

१. अनुसन्धान र विकास सम्बन्धी चुनौतीहरु (Research & Development Challenges)

- उन्नत प्रविधिको अभावः राम्पुर हाइब्रिड-१० जस्ता वाली प्रविधिहरूको प्रयोग र विकासमा चुनौतीका साथै बहुसंख्य कृषकहरुको पहुँच पुग्न नसकेको अवस्था छ ।
- गुणस्तर नियन्त्रणः बीउ, मल, र विषादी लगायतका विभिन्न उत्पादन सामाग्रीहरुको गुणस्तर (Purity Maintain) र प्रभावकारिताको सुनिश्चितता सम्बन्धी समस्या।
- नयाँ प्रविधि विकासमा सुस्तताः किसानहरूको माग बमोजिमको नयाँ प्रविधिहरु विकासमा ढिलाई हुने गरेको ।

२. उत्पादन र उत्पादकत्व सम्बन्धी समस्याहरु (Production & Productivity Issues)

- उत्पादन र उत्पादकत्व अपेक्षानुसार बृद्धि नहुनुः विभिन्न वालीहरू (जस्तो मकै, गहुँ ....) को उत्पादन लक्ष्य प्राप्त गर्न नसकिएको।
- उत्पादोपरान्त हुने नोक्सानः भण्डारण, प्रशोधन र ढुवानीको उचित व्यवस्था नभएकोले वालीहरुको नोक्सान भएको अवस्था।

३. बजार र आर्थिक चुनौतीहरु (Market & Economic Challenges)

- बजार मूल्य अस्थिरताः उत्पादनको मूल्यमा उतार चढाव भईरहने भएकोले कृषकहरुले आफ्नो उत्पादनको मुल्य अपेक्षकृत नपाईरेको अवस्था ।
- बजार सम्बन्ध कमजोरः उत्पादित वस्तुहरूको लागि स्थिर बजार र मुल्य श्रृखलाको पात्रहरु बीच बलियो सह सम्बन्धको अभाव।
- आर्थिक लगानीको कमीः अनुसन्धान, उत्पादन र पुर्वाधारको क्षेत्रमा पर्याप्त आर्थिक लगानी नभएकोले लक्षित योजनाहरू पूरा गर्न गाह्रो भईरहेको अवस्था।

४. श्रोत र पुर्वाधारको अभाव (Resource & Infrastructure Deficiencies)

- सिंचाईको समस्याः खेतीयोग्य भूमिमा पर्याप्त सिंचाईको सुविधा नभएको अवस्था जस्तै चैते धानको क्षेत्र विस्तारको सिंचाई अभाव लगायत।
- भण्डारण सुविधाको अभावः उत्पादन पछिको भण्डारण (Storage) को उचित व्यवस्था नभएकोले गुणस्तर र मूल्यमा असर। जस्तैः विभिन्न वालीहरु फलफुल, तरकारी, चैते धान आदि ।
- प्रशोधन इकाइको सीमितताः उत्पादन प्रशोधन (Processing) को लागि आधुनिक इकाइ (Dedicated Unit) को कमी।

५. प्रशासनिक र व्यवस्थापनका कमजोरीहरु (**Administrative & Management Weaknesses)**

- योजना कार्यान्वयनमा ढिलाईः विभिन्न कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू संचालनमा /कार्यान्वयनमा ढिला हुने र अपेक्षकृत लक्ष्य हासिल नभएको अवस्था ।
- समन्वयको कमीः विभिन्न सरकारी निकाय, अनुसन्धान संस्था र किसान संघ संस्थाहरू बीच समन्वय अभाव।
- मानव संसाधनको कमीः स्थानीय एंव प्रदेश अन्तर्गतका निकायहरु र अनुसन्धानको क्षेत्रमा प्राविधिक तथा विषय विज्ञहरूको अपर्याप्तता ।

६. प्राविधिक ज्ञान र प्रशिक्षणको आवश्यकता (**Technical Knowledge & Training Gaps)**

- किसानहरूमा प्राविधिक ज्ञानको अभावः आधुनिक खेतीका लागि आवश्यक प्राविधिक ज्ञान र प्रशिक्षणको कमी।
- सेवा विस्तारमा सीमित पहुँचः किसानहरूसम्म प्राविधिक जानकारी, सेवा र मार्गदर्शन पुर्याउने प्रणाली कमजोर।

७. बाह्य कारकहरू (**External Factors)**

जलवायु परिवर्तनको असरः अनियमित वर्षा, सुख्खा र प्राकृतिक प्रकोपले खेतीमा असर।

रोग र कीराको प्रकोपः वालीमा लाग्ने रोग र कीराको द्रुत व्यवस्थापनको अभाव।

यी समस्याहरूले कृषि क्षेत्रमा उत्पादन बढाउने, गुणस्तर सुधार्ने र किसानको आम्दानीमा वृद्धि गर्ने प्रयासहरूमा बाधा पुर्याएको देखिन्छ।

८. सुझावहरु

संलग्न प्रतिवेदन ("उच्चस्तरीय संयुक्त अध्ययन अवलोकन कार्यक्रम प्रतिवेदन") को आधारमा प्रस्तुत सिफारिस तथा सुझावहरु यस प्रकार छन्:

१. अनुसन्धान र प्रविधि विकास (**Research & Technology Development)**

- **स्थानीय अनुकूल प्रविधिको विकासः** रामपुर हाइब्रिड-१० जस्ता स्थानीय आवश्यकता अनुरूप उन्नत किसिमका बीउ र खेतीका प्रविधिहरूको अनुसन्धान र विकासलाई बढावा दिनुपर्ने।
- **गुणस्तर प्रमाणीकरणः** बीउ, मल, र कीटनाशकको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न उपयुक्त प्रमाणीकरण प्रणाली लागू गर्ने र नक्कली सामग्री बिक्री वितरकलाई कारबाही गर्ने।

२. उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि (**Production & Productivity Enhancement)**

- समय सापेक्ष कृषि पद्धतिको विकासः समय सापेक्ष प्रविधिको विकास गरी कृषकहरु समक्ष पुर्याउने।

- उत्पादन लक्ष्य निर्धारणः यथार्थपरक र विशिष्ट (Crop-specific) उत्पादन लक्ष्य तोकेर कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने।

३. बजार व्यवस्थापन र आर्थिक पहुँच (**Market Management & Economic Access)**

- बजार सुनिश्चितताः किसानहरूले उत्पादन गरेको वस्तुहरुको न्यूनतम मूल्य निर्धारण गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन र बजारको सम्बन्ध सुदृढ बनाउने (जस्तैः MSP मा उपज खरिद, Contract Farming)।
- सहज वित्तीय पहुँचः किसानहरूलाई सजिलो र सस्तो ब्याजमा ऋण उपलब्ध गराउने micro-finance र Kisan Credit Card जस्ता योजनाहरू सर्वसुलभ बनाउने।

४. श्रोत र पूर्वाधार विकास (**Resource & Infrastructure Development)**

- सिंचाई सुविधा विस्तारः Drip/Sprinkler Irrigation, Canal, जस्ता पानी बचत गर्ने प्रविधिहरूको प्रयोगलाई प्रोत्साहन अनुदान दिने।
- भण्डारण र प्रशोधन इकाइहरूको निर्माणः ग्रामीण क्षेत्रमा मिनी कोल्ड स्टोरेज र प्रोसेसिंग युनिटहरूको स्थापना गर्ने जसले गर्दा बाली उपरान्त हुने नोक्सान कम हुने साथै उपजले राम्रो बजार मूल्य पाउने।

५. सुशासन र व्यवस्थापन सुधार (**Governance & Management Reforms)**

- कार्यक्रम अनुगमनः योजनाहरूको प्रगतिको लागि Robust Monitoring & Evaluation (M&E) फ्रेमवर्क लागू गर्ने र डिजिटल प्लेटफर्मको प्रयोग गर्ने।
- अन्तर-निकाय समन्वयः कृषि, सिंचाई, भूमि, सहकारी र वित्त विभागहरूबीच नियमित बैठक र सूचना आदानप्रदानको व्यवस्था मजबूत बनाउने।

६. क्षमता विकास र प्रशिक्षण (**Capacity Building & Training)**

- किसान प्रशिक्षण कार्यक्रमः आधुनिक खेतीका लागि नियमित र व्यावहारिक प्रशिक्षण, कृषक पाठशाला स्कुल, हर्टिकल्चर जस्ता कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने।
- प्राविधिक कर्मचारीको क्षमता विकासः कृषि प्राविधिक कर्मचारीहरूलाई नयाँ प्रविधि र जानकारीमा अद्यावधिक राख्ने।

७. जोखिम व्यवस्थापन (**Risk Management)**

- बाली बीमा योजनाः किसानहरूलाई प्राकृतिक प्रकोप (अनावृष्टि, बाढी, हिमपात) को जोखिमबाट जोगाउन बाली बीमा योजनाको विस्तार र सहजिकरण गर्ने।
- जलवायु अनुकूल कृषि (Climate Resilient Agriculture): सुख्खा र खडेरी सहन सक्ने तथा रोग प्रतिरोधात्मक किसिमका जातहरूको प्रयोग र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन गर्ने खेती प्रविधिहरु विकास गर्ने।

८. डिजिटल कृषि (**Digital Agriculture)**

- E-extension सेवाः किसानहरूलाई मोबाइल एप र एस.एम.एस. को माध्यमबाट मौसम पूर्वानुमान, बजार मूल्य, र खेती सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध गराउने।
- डाटामा आधारित प्रविधिको प्रयोगः कृषि योजना र नीति निर्माणमा Big Data र Artificial Intelligence को प्रयोगलाई बढावा दिने।

माथि उल्लेखित सुझावहरुको कार्यान्वयन गर्न सकेमा अपेक्षीकृत रुपमा कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि भई आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रोत्साहन गरी खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित हुने अपेक्षा छ ।